राजापुर नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

बर्दिया, ५ नं. प्रदेश, नेपाल

पार्श्वचित्र

२०७५

दुई शब्द

यस नगरपालिकाको केन्द्र साविकको राजापुर नगरपालिका कार्यालय, साविकको राजापुर नगरपालिका र खैरिचन्दनपुर गा.वि.स.समावेश गरी २०७३/११/२२ मा नगरपालिका गठन गरिएपछि प्रकाशित दस्तावेजको रूपमा आउन लागेको पार्श्वचित्र तयारी गर्न पाउँदा अत्यन्तै खुसी लागेको छ ।

आधुनिक एन्ड्रोइड प्रविधि अपनाई प्राथमिक तथ्याङ्क प्राप्त गर्न राजापुर नगरपालिकाको जनगणना सम्पन्न गरी विशिष्टिकृत प्रश्नावली निर्माण गरी प्राप्त सुचनाका आधारमा यो पार्श्वचित्र तयार पारिएको हो । यसमा जनसंख्यिक, सामाजिक, आर्थिक, कृषि, सडक, विद्युत, सञ्चार, सेवा, विप्रेषण लगायत अन्य सम्पुर्ण आवस्यक आधारभुत तथ्याङ्कहरुलाई समावेश गरी यो पार्श्वचित्र तयार पारिएको छ । राज्यको पुनर्संरचनाको सिलसिलामा स्थापित यस नगरपालिकाको यथार्थ विद्यमान अवस्था झल्काउने पार्श्वचित्र तयारीले नगरको विकासको वर्तमान अवस्थालई चित्रित गरेको छ । यस्तो चित्रणले आगामी दिनमा हामीले तर्जुमा गर्नुपर्ने नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकीकरण गरी हामीलाई उपलब्ध सीमित श्रोत तथा साधनको अधिकतम सदुपयोग गरी नगर विकासलाई गति प्रदान गर्न अवश्य पनि सहयोग पुऱ्याउने आशा तथा विश्वास लिएको छु । यस अध्ययन प्रतिवेदनले प्राय: सबै क्षेत्र तथा वस्तुगत यथार्थलाई समेट्न प्रयास गरेको भएतापनि सीमित समय तथा स्रोत साधनको सीमाभित्र गरिएको अध्ययन आफैमा पूर्ण हुन सक्दैन । यसलाई समय सन्दर्भअनुसार परिष्कृत र परिमार्जित गर्ने दायित्व हाम्रो काँधमा आएको महशुस हामी सबैले गर्नु पर्ने हुन्छ ।

योजनावद्ध विकासको आधारको रूपमा रहने यो पार्श्वचित्र समयमै तयार गर्न लगाउने नगरपालिकाको सम्पूर्ण परिवार, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत ज्युहरु, वडा अध्यक्ष ज्युहरु, गणकहरु, सम्पुर्ण नगरपालिकाबासीहरु लगायत तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने सम्पूर्ण विषयगत कार्यालय, संघसंस्था तथा अन्य सबैमा नगरपालिकाको तर्फबाट आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । यसै गरी यो अध्ययन प्रतिवेदन समयमै सम्पन्न गर्ने इन्टिग्रेटेड स्टडीज एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. काठमाडौँलाई हार्दिक धन्यबाद दिन चाहन्छु ।

अन्तमा नगरपालिका विकासको आधार चित्र कोर्न यो प्रतिवेदन सहयोगी बनोस र दीर्घकालिन सोचका साथ अगाडि बढ्न हामी सबैलाई दिशा निर्देश प्राप्त होस् भन्ने शुभेच्छा प्रकट गर्दछु ।

शिव प्रसाद चौधरी

नगर प्रमुख

मेरो दुई शब्द

दिगो र योजनाबद्ध विकासलाई अगाडि बढाउनका लागि नगरपालिकाको समग्र तथ्याङ्क आवश्यक पर्दछ। यसै आवश्यकतालाई मध्य नजर गरी राजापुर नगरपालिकाको पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ। जसमा नगरपालिकाको जनगणना गरी विभिन्न विषय समावेश गरिएको श्रोत नक्साहरू, विषयगत कार्यालयहरूबाट सङ्कलन गरिएका तथ्यहरूमा आधारित भई उपलब्ध भएसम्मका कृषि, शिक्षा, स्वास्थ्य, यातायात, सञ्चार, वन, सिंचाई, खानेपानी, विद्युत आदिका संस्थागत तथ्याङ्क समावेश गरी नगरपालिका पार्श्वचित्र तयारी गरिएको छ।

यस नगरपालिकाको अध्ययन गर्न चाहने विद्यार्थी, अनुसन्धानकर्ता, योजना निर्माणकर्ता तथा नगरपालिका वासीहरूलाई पार्श्वचित्रले सूचना प्रदान गर्न सहयोग पुग्ने छ भन्ने मैले आशा लिएको छु। पार्श्वचित्रमा उल्लेखित विवरणमा नगरपालिकाको राजनैतिक तथा प्रशासनिक विवरण छुट्टिने नक्सा, भू-वर्गीकरण तथा भू-उपयोग नक्साका साथै नगरपालिकाको जनगणना २०७५ का विविध पक्षहरू समावेश गरिएको छ।

अन्तमा प्रस्तुत पार्श्वचित्र तयारी गर्ने सिलसिलामा सूचना संकलन गर्न प्रत्यक्ष र परोक्षरूपमा सहयोग गर्नु हुने सम्पूर्ण विषयगत कार्यालय, संघ/संस्था, सामाजिक परिचालक, वडा सचिवहरू, नगर कार्यपालिकाका कर्मचारीहरू, नगर प्रमुख ज्यु, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत तथा शुरुदेखि तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन गरी पार्श्वचित्रलाई यो रुप दिनुहुने परामर्शदाता श्री इन्टिग्रेटेड स्टडीज एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. काठमाडौँलाई विशेष धन्यबाद दिन चाहन्छु।

मनकला चौधरी

उपप्रमुख

मेरो भन्नु

कुनै पनि विकासको मार्ग तयार गर्ने योजनाको सही छनोट प्रभावकारी कार्यान्वयन, सरोकारवालाहरुको पूर्ण सन्तुष्टि सहितको उपयोग र निरन्तर अनुगमन एवम् मूल्याङ्कन र दिगोपनाको लागि सही र वस्तुनिष्ट निर्णय लिन तथ्याङ्कको आवश्यकता पर्दछ। विगतबाट सिकेर वर्तमानको भोगाईका आधारमा भविष्यका लागि योजना तर्जुमा गर्नु वर्तमान पुनर्संरचित स्थानीय सरकारको पहिलो आवश्यकता हो भन्नेमा दुईमत हुन सक्दैन।

वस्तुनिष्ठता र आवश्यकताको कसीमा योजनाहरू तथा कार्ययोजनाहरू अगाडि बढाउन नसकिएकमा जनताले स्थानीय तहबाट राखेका अपेक्षा पुरा हुन सक्दैनन्। यसैकारण वर्तमानको हाम्रो धरातलीय, सामाजिक, साँस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्थाको पहिचान गरी भविष्यका आवश्यकता आँकलन गर्ने उद्देश्यका साथ यो अध्ययन प्रतिवेदन (पार्श्वचित्र) प्राथामिक तथ्याङ्क संकलन गरी तयार गरिएको हो। पार्श्वचित्रलाई सामान्य रुपमा अध्ययन गर्ने जो कोहीले पनि यो नगरको बहुआयामिकता सहितको वर्तमान अवस्था सहजै आँकलन गर्न सक्ने देखिन्छ। यो पार्श्वचित्रलाई एकातिर नगरपालिकाको सम्पूर्ण चिनारीको रूपमा हेर्न सकिन्छ भने अर्कोतर्फ हाम्रा सम्भावना र चुनौतिहरूलाई अवगत गर्न सकिन्छ।

पार्श्वचित्र तयारीको क्रममा आफ्नो महत्वपूर्ण समय प्रदान गर्ने नगरपालिका प्रमुख, नगरपालिका उपप्रमुख, विषयगत कार्यालयका प्रमुख लगायत सम्पूर्ण कर्मचारी, वडाध्यक्षज्यूहरू, वडा सचिव साथीहरू, सामाजिक परिचालकहरू, गणकहरु, विभिन्न संघ/संस्थाका प्रमुख तथा अन्य कर्मचारीहरू तथा पार्श्वचित्रलाई यो रुप दिन सहयोग पुऱ्याउनु हुने परामर्शदाता श्री इन्टिग्रेटेड स्टडीज एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. अनामनगर लाई हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु।

अन्तमा, यो पार्श्वचित्र आफ्नो उद्देश्य प्राप्तिमा सफल रहोस् भन्ने सुभेच्छा व्यक्त गर्दछु।

लाल बहादुर योगी

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

विषय सूचि

खण्ड १ : भूमिका १

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ अध्ययनको उद्देश्य १

१.३ अध्ययनको महत्व २

१.४ अध्ययनको औचित्य २

१.५ अध्ययन विधि ३

१.६ अध्ययनका सीमाहरु ३

खण्ड २ : राजापुर नगरपालिकाको परिचय ४

२.१ नगरपालिकाको संक्षिप्त परिचय ४

२.२ राजनैतिक तथा प्रशासनिक केन्द्र ६

२.२.१ नगरपालिकाको स्थापना ६

२.३ भौगोलिक अवस्थिति ७

२.४ भूक्षेत्र (टोपोग्राफी) ७

२.४.१ माटोको बनावट र उर्वराशक्ति ७

२.४.२ भू-क्षेत्रको वर्गीकरण ७

२.४.३ हावापानी ११

२.५ नगरपालिकामा रहेको सम्भाव्यता र अवसर १२

२.६ नगरपालिकाको समस्या, चुनौती, अवसर र सम्भावनाहरु १३

२.७ नगरपालिकाको अन्तर नगर/गाउँपालिका सम्बन्ध १४

२.८ नगर विकासमा देखिएका समस्या तथा चुनौतीहरू १५

२.९ सिमसार क्षेत्र १५

२.१० नदीनाला तथा पोखरीहरु १५

२.११ धार्मिक, प्राकृतिक तथा पर्यटकीय महत्वका स्थलहरु १८

२.१२ मुख्य चाडपर्वहरु १९

खण्ड ३ : जनसाङ्खिक विवरण २०

३.१ वडागत घरधुरी संख्या तथा लिङ्गको आधारमा जनसंख्याको वितरण २१

३.२ उमेर समूह अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण २४

३.३ उमेर र लिङ्गअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण २५

३.४ परिवारमा रहेको सदस्य संख्याको आधारमा वडागत घरधुरीको वितरण २८

३.५ उमेर समूहको आधारमा घरमूलीको वितरण २९

३.६	उमेर समूह र लिङ्गका आधारमा घरमूलीको वितरण	३०
३.७	राष्ट्रियताको आधारमा वडागत जनसंख्याको वितरण	३२
३.८	जातजातीको आधारमा वडागत जनसंख्याको वितरण	३३
३.९	नगरपालिकामा बोलिने भाषाको आधारमा जनसंख्याको वितरण	३४
३.१०	धर्मअनुसार जनसंख्याको वडागत वितरण	३५
३.११	५ वर्ष भन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरुको जिवनशैलीका आधारमा वडागत वितरण	३६
३.१२	१० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति	३७
३.१३	लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति	३८
३.१४	उमेर समूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको वितरण	४०
३.१५	उमेर समूह तथा लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको वितरण	४२
३.१६	दश वर्ष वा सोभन्दा माथिको लैङ्गिक आधारमा विवाहित जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण	४४
३.१७	विदेशमा जन्मेका व्यक्तिहरुको विवरण	४५
३.१८	बसाईको समयको अधारमा	४६
३.१९	बसाईको कारणले गर्दा नगरपालिकाको गणनामा समावेश भएका जनसंख्या सम्बन्धी विवरण	४७
३.२०	पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत वितरण	४८
३.२१	लैङ्गिक आधारमा उत्तरदाताहरुको वितरण	४८
३.२२	परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको वितरण	४९
३.२३	परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको वितरण	५०
३.२४	घरको किसिमको आधारमा घरधुरीको वितरण	५१
३.२५	परिवारले प्रयोग गरेको घरको तल्लाको आधारमा घरधुरीको वितरण	५२
३.२६	परिवारले प्रयोग गरेको घर बनेको अवधीको आधारमा घरधुरीको वितरण	५३
३.२७	परिवारले प्रयोग गरेको घरको कोठा संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण	५४
३.२८	घरधुरीले प्रयोग गरिरहेको कोठा संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण	५५
३.२९	घर बनेको आफ्नो जग्गाको क्षेत्रफलको आधारमा घरधुरीको वितरण	५६
३.३०	जग्गामा भएको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको वितरण	५७
३.३१	घर तथा जमिनमा महिलाको स्वामित्व हुने घरधुरीको वितरण	५८
३.३२	विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरुको संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण	५९
३.३३	उमेर र लिङ्ग अनुसार मृत्यु संख्याको वितरण	६०
३.३४	नगरपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरुको मृत्युको कारण	६१
३.३५	मृत्यु दर्ता गर्ने घरधुरीको आधारमा वडागत वितरण	६२
३.३६	उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण	६३

३.३७ शैक्षिक स्तरको आधारमा नगरपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण ६५
३.३८ शैक्षिक स्तर, लिङ्ग र उमेर समूहका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण ६६
३.३९ अनुपस्थित रहेको अवधिको आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण ६६
३.४० अनुपस्थित रहने कारणका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण ६७
३.४१ गन्तव्यस्थलका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण ६८
३.४२ अनुपस्थित हुने कारण र गन्तव्यस्थलका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण ६९
३.४३ व्यक्तिगत घटना दर्ता ७०
३.४५.१ पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत वितरण ७१
३.४४ स्थानीय तहको निर्वाचनमा मतदाता सम्बन्धी विवरण ७१
खण्ड ४ : भू-उपयोग ७३
४.१ नगरपालिका भू-उपयोगको विवरण ७४
४.२ शहरीकरणको स्वरुप ७५
४.२.१ जग्गा विकास कार्यक्रम (Land Development Program) ७५
४.३ शहरोन्मुख बस्तीहरूको वर्तमान स्वरुप ७७
४.३.१ लालपुर्जा भएको वा नभएको जमिनमा बनेका घरहरुको आधारमा घरधुरीहरुको वितरण ७९
४.३.२ घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र लिएका घरधुरीको संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण ८०
४.३.३ कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरधुरीहरुको वडागत विवरण ८१
४.३.४ कोठा भाडामा दिएका घरधुरीहरुले गर्ने मासिक आम्दानीको आधारमा वडागत विवरण ८६
४.४ बस्ती विकासमा देखिएका चुनौतीहरू ८२
४.५ भू-क्षय सम्भावित क्षेत्र ८३
४.७ नगरपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण ८३
खण्ड ५ : आर्थिक क्षेत्र तथा रोजगार स्थिति ८५
५.१ नगर अर्थतन्त्रको संरचनात्मक स्वरुप ८५
५.२ आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्याको अवस्था ८६
५.३ आश्रित जनसंख्याको विवरण ८७
५.४ मुख्य पेशाको आधारमा जनसंख्याको वडागत वितरण ८७
५.५ आम्दानीको पहिलो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको वितरण ८९
५.६ आम्दानीको दोश्रो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको वितरण ९०
५.७ आम्दानीको तेश्रो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको वितरण ९१
५.८ घरधुरीको प्रमुख आम्दानीको श्रोतको विवरण ९२
५.९ परिवार धान्न आवश्यक पर्ने मासिक खर्चको आधारमा घरधुरीको वितरण ९३
५.१० आफ्नै वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने महिनाको आधारमा घरधुरीको वितरण ९४

५.११ परिवारले लिएको ऋणका आधारमा घरधुरीको वितरण ९५
५.१२ परिवारले लिएको ऋण रकमका आधारमा घरधुरीको वितरण ९६
५.१३ ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरधुरीको वितरण ९७
५.१४ ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरधुरीको वितरण ९९
५.१५ खर्चको पहिलो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको वितरण १००
५.१६ खर्चको दोश्रो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको वितरण १०१
५.१७ खर्चको तेश्रो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको वितरण १०२
५.१८ विप्रेषण खर्च हुने प्रमुख क्षेत्रहरुको आधारमा विप्रेषण पठाउनेको वितरण १०३
५.१९ विप्रेषणको आकारको आधारमा वडागत विवरण १०४
५.२० कृषि १०५
५.२०.१ कृषियोग्य जमिनको स्वामित्वका आधारमा घरधुरीको वितरण १०७
५.२०.२ खेतीपातीमा उपयोग भएको जग्गा जमिनको आकारको आधारमा घरधुरीको वितरण १०८
५.२०.३ खेतीयोग्य जमिनको उपयोगको आधारमा घरधुरीको वितरण १०९
५.२०.४ कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरधुरीको वितरण ११०
५.२०.५ कृषी बाली उत्पादनको आधारमा घरधुरीको वितरण १११
५.२०.६ कृषीजन्य बाली बिक्रीका आधारमा घरधुरीको वितरण ११२
५.२०.७ कृषक र गैर-कृषकका आधारमा घरधुरीको वितरण ११९
५.२०.८ जम्मा घरधुरी, कृषक घरधुरी र खेतीयोग्य जमिनको क्षेत्रफल १२०
५.२०.९ आफ्नो उत्पादनले खान पुग्ने अवधीको आधारमा घरधुरीको वितरण १२१
५.२०.१० कृषक समूहको विवरण १२२
५.२०.११ कृषी बालीमा लाग्ने रोग १२३
५.२०.१२ बाली पात्रो १२४
५.२०.१३ कृषि बजारीकरण १२४
५.२०.१४ कृषि पकेट क्षेत्रको बिबरण १२५
५.२०.१५ जग्गाको उर्वराशक्ति १२५
५.२१ सिंचाइ १२५
५.२२ पशुपालन १२६
५.२२.१ घरपालुवा पशुपंक्षी पालनको आकारका आधारमा घरधुरीको वितरण १२६
५.२२.२ विभिन्न पशुपंक्षी पाल्ने कृषकहरूका आधारमा घरधुरीको वितरण १२७
५.२२.३ पशुपंक्षीहरुको उत्पादन तथा विक्रिका आधारमा घरधुरीको वितरण १३२
५.२२.४ पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आकारका आधारमा घरधुरीको वितरण १३५
५.२२.५ पशुपंक्षी जन्य उत्पादन तथा बिक्रीका आधारमा घरधुरीको वितरण १३६

५.२२.६ पशु नश्ल १३७

५.२२.७ पशुपंक्षीमा लाग्ने रोगहरु १३७

५.२३ व्यापार तथा उद्योगको विवरण १३८

५.२३.१ निकासी पैठारी स्थिति १३९

५.२३.२ ढुवानी तथा भण्डार व्यवस्था १३९

५.२३.३ स्थानीय कच्चा पदार्थको उपलब्धता र उपयोगको स्थिति १३९

५.२४ अन्य आर्थिक विकासका सम्भावनाहरू १४०

५.२५ नगरको अर्थतन्त्रको विशिष्टिकरण १४१

५.२६ बैंक खाता भएका घरधुरीको संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण १४१

खण्ड ६ : भौतिक तथा सार्वजनिक पूर्वाधार १४३

६.१ सडक तथा यातायात १४४

६.१.१ यातायात सेवा १४६

६.२ सडक सुविधा पहुँचको प्रकारका आधारमा वडागत घरधुरीहरुको वितरण १४६

६.३ घरधुरीले प्रयोग गरेको सडकको चौडाइको आधारमा वडागत वितरण १४७

६.४ संचार १४८

६.४.१ टेलिफोन/मोबाइल १४९

६.४.२ हुलाक सेवा १४९

६.४.३ परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको आधारमा घरधुरीको वितरण १४९

६.५ विद्युत १५०

६.५.१ दैनिक बत्ति बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको आधारमा घरधुरीको वितरण १५०

६.५.२ परिवारले खाना पकाउन प्रयोग गर्ने इन्धनको आधारमा घरधुरीको वितरण १५१

खण्ड ७ : सामाजिक पूर्वाधार तथा सेवा १५३

७.१ शिक्षा १५३

७.१.१ पाँच वर्ष भन्दा माथिल्लो उमेर समूहमा साक्षरताको अवस्था १५५

७.१.२ पाँच वर्ष वा माथिल्लो उमेर समूहमा साक्षरता र उमेर समूहको विवरण १५७

७.१.३ वडा अनुसार तहगत शिक्षा सम्बन्धी विवरण १५९

७.१.४ वडा अनुसार तहगत शिक्षा, लिङ्ग र उमेर समूह सम्बन्धी विवरण १६१

७.१.५ लैङ्गिक आधारमा ५ देखि ३५ वर्षको उमेरका हाल विद्यालय वा कलेज गैरहेको वडागत जनसंख्याको विवरण १६३

७.१.६ लैङ्गिक आधारमा ५ देखि २४ वर्षका हाल विद्यालय/कलेज गैरहेको वडागत जनसंख्याको विवरण १६४

७.१.७ लैङ्गिक आधारमा ५ देखि ३९ वर्षको उमेर समूह अनुसार हाल विद्यालय/कलेज गैरहेका जनसंख्याको वडागत विवरण १६५

७.१.८ लैङ्गिक आधारमा ५ देखि ३५ वर्षभित्रका विद्यालय/कलेज गैरहेका वा नगएका जनसंख्याको वडागत वितरण १६७

७.१.९ लैङ्गिक आधारमा ५ देखि २४ वर्षभित्रका विद्यालय/कलेज गएका वा नगएका जनसंख्याको वडागत विवरण १६८

७.१.१० विद्यालय/कलेजको प्रकारको आधारमा ५ देखि ३५ वर्षभित्रको जनसंख्याको वडागत लैङ्गिक विवरण १६९

७.१.११ पाँच देखि ३५ वर्षका हाल विद्यालय/कलेज नगएकाहरुको कारणका आधारमा वडागत लैङ्गिक विवरण १७१

७.१.१२ पाँच देखि ३५ वर्षका हाल विद्यालय/कलेज नगएकाहरुको कारणका आधारमा उमेर अनुसार, वडागत, लैङ्गिक विवरण १७३

७.१.१३ लैङ्गिक आधारमा ५ वर्षभन्दा माथिको जनसंख्या मध्ये औपचारिक वा अनौपचारिक तालिम लिएकाहरुको वडागत विवरण १७४

७.१.१४ विशेष सीप वा दक्षता भएको जनसंख्याको वडागत विवरण १७५

७.१.१५ नगरमा रहेका शिक्षण संस्थाहरूको विवरण १७७

७.१.१६ स्वीकृत शिक्षक दरवन्दीमा कार्यरत श्रेणीगत शिक्षक विवरण १८०

७.१.१७ शैक्षिक क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरू १८०

७.३ स्वास्थ्य १८२

७.३.१ १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरुले जिवित जन्माएका बच्चाहरुको संख्याको आधारमा जनसंख्याको विवरण १८४

७.३.२ १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरुले जिवित जन्माएका बच्चाहरुको संख्याको आधारमा जनसंख्याको विवरण १८४

७.३.३ वडा अनुसार १५-४९ वर्ष उमेर भएका महिलाहरुको बच्चाको आधारमा जनसंख्या विवरण१८८

७.३.४ उमेर समूह अनुसार आमाहरुले जन्माएका मृत तथा हालसम्म जिवित शिशुहरुको वडागत समग्र विवरण १८९

७.३.५ १५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाले जिवित जन्माएका शिशुहरुको लिङ्गका आधारमा, मृत्यु संख्या र हालको बसोबासको विवरण १९३

७.३.६ आमाको साक्षरता स्तर र शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा जीवित जन्मेका बालबालिकाहरुको संख्या १९४

७.३.७ आमाको साक्षरता स्तर र शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा जीवित जन्मेका बालबालिकाहरुको वडागत विवरण १९४

७.३.८ वडागत रुपमा पछिल्लो १२ महिनामा १५-४९ वर्षको महिलाले बच्चाको जन्म दिनेको संख्या १९६

७.३.९ बितेका १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरुको जन्मदाको तौलका आधारमा वडागत विवरण २००

७.३.१० १५-४९ उमेरसमूहका विवाहित महिलाहरुको पहिलो बच्चा जन्मिदाको उमेर सम्बन्धी विवरण २०१

७.३.११ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू (Female Community Health Volunteers) २०२

७.३.१२ गाउँघर क्लिनिक र नियमित खोप २०३
७.३.१३ एच. आई. भी./एडसको अवस्था २०३
७.३.१४ सुरक्षित मातृत्वको अवस्था २०३
७.३.१५ खोपको विवरण २०४
७.३.१६ बाल्यकालमा हुने रोगका जोखिम २०५
७.३.१७ शिशु तथा ५ वर्ष मुनिका बाल मृत्युदर २०६
७.३.१८ पोषण सम्वन्धी विवरण २०६
७.४ खेलकुद तथा मनोरञ्जन २०७
७.५ नागरिक सुरक्षा सेवा २०८
७.५.१ बृद्धबृद्धाहरूको अवस्था २०८
७.५.२ सामाजिक सुरक्षा २०८
७.६ महिला तथा बालबालिका २०९
७.६.१ महिला सम्बन्धी विवरण २०९
७.६.२ बालबालिका सम्बन्धी विवरण २११
७.६.२ बालश्रमको अवस्था २१२
७.६.३ संस्थागत स्याहारमा रहेका द्वन्द्व प्रभावित बालबालिका २१३
७.६.४ बालसंरक्षण तथा संबर्द्धन समिति २१३
७.६.५ बालक्लब २१४
७.५.२ शान्ति सुरक्षा २१४
७.७ अपा·गताको विवरण २१५
७.८ खानेपानी तथा सरसफाई २१७
७.८.१ खानेपानीको स्रोतको आधारमा घरधुरीको वितरण २१७
७.८.२ खानेपानीको मुख्य श्रोत भएको ठाउँसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा घरधुरीको वितरण २१८
७.८.३ खानेपानी शुद्धिकरण गर्ने विधीका आधारमा घरधुरीहरुको वितरण २१९
७.८.४ शौचालय प्रयोगको प्रकारको आधारमा घरधुरीको वितरण २२१
७.९ फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधारमा घरधुरीको वितरण २२२
खण्ड ८ : वन तथा वातावरण २२४
८.१ प्राकृतिक वन तथा वनस्पती २२४
८.२ जैविक विविधता सम्वन्धी विवरण २२५
८.४ नगरमा पाईने वन्यजन्तु २२६

८.५ वनजंगल २२७
८.५.१ सामुदायिक वन २२८
८.५.३ सरकारद्वारा व्यवस्थित वन २३०
८.६ निजी आवादीमा रहेका रुख विरुवाहरुको अवस्था २३१
८.७ वनपैदावरको माग र आपूर्ति २३१
८.८ जडिबुटी सम्बन्धी विवरण २३१
८.१० वन संरक्षणका लागि चाल्नु पर्ने कदम २३१
खण्ड ९ : विकास सूचकांक र गरिबीको स्थिति २३३
९.१ मानव विकास सूचकको विवरण (HDI) २३३
९.२ मानव गरीबी सूचकाङ्क (Human Poverty Index) २३४
९.३ मानव विकास र गरीबी २३४
९.४ गरिबी न्यूनीकरण २३४
९.५ समग्र विकास स्थिति २३५

तालिका सूचि

तालिका नं. १: राजापुर नगरपालिकाको वडा विभाजन ६
तालिका नं. २: बर्दिया जिल्लाको औषत तापक्रम ११
तालिका नं. ३: वडागत घरधुरी संख्या तथा लिङ्गको आधारमा जनसंख्याको वितरण द्द
तालिका नं. ४: वडागत घरधुरी संख्या तथा लिङ्गको आधारमा जनसंख्याको वितरण २३
तालिका नं. ५: उमेर समूह अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण २४
तालिका नं. ६: उमेर समूह र लिङ्गअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण २६
तालिका नं. ७: परिवारमा रहेको सदस्य संख्याको आधारमा वडागत घरधुरीको वितरण २८
तालिका नं. ८: उमेर समूहको आधारमा घरमूलीको वितरण २९
तालिका नं. ९: उमेर समूह र लिङ्गका आधारमा घरमूलीको वितरण ३०
तालिका नं. १०: राष्ट्रियताको आधारमा वडागत जनसंख्याको वितरण ३२
तालिका नं. ११: वडा अनुसार जातजाततिको विवरण ३३
तालिका नं. १२: नगरपालिकामा बोलिने भाषाको आधारमा जनसंख्याको वितरण ३४
तालिका नं. १३: धर्मअनुसार जनसंख्याको वडागत वितरण ३५
तालिका नं. १४: ५ वर्ष भन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरुको जिवनशैलीका आधारमा वडागत वितरण ३६
तालिका नं. १५: १० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति ३७
तालिका नं. १६: लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति ३८
तालिका नं. १७: उमेर समूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको वितरण ४०
तालिका नं. १८: उमेर समूह तथा लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको वितरण ४२
तालिका नं. १९: दश वर्ष वा सोभन्दा माथिको लैङ्गिक आधारमा विवाहित जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण ४४
तालिका नं. २०: विदेशमा जन्मेका व्यक्तिहरुको विवरण ४५
तालिका नं. २१: बसाईको समयको अधारमा जनसंख्याको ४६
तालिका नं. २२: बसाईको कारणले गर्दा नगरपालिकाको गणनामा समावेश भएका जनसंख्या सम्बन्धी विवरण ४७
तालिका नं. २३: पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत वितरण ४८
तालिका नं. २४: लैङ्गिक आधारमा उत्तरदाताहरुको वितरण ४८
तालिका नं. २५: परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको वितरण ४९
तालिका नं. २६: परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको वितरण ५०
तालिका नं. २७: घरको किसिमको आधारमा घरधुरीको वितरण ५१
तालिका नं. २८: परिवारले प्रयोग गरेको घरको तल्लाको आधारमा घरधुरीको वितरण ५२
तालिका नं. २९: परिवारले प्रयोग गरेको घर बनेको अवधीको आधारमा घरधुरीको वितरण ५३
तालिका नं. ३०: परिवारले प्रयोग गरेको घरको कोठा संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण ५४
तालिका नं. ३१: घरधुरीले प्रयोग गरिरहेको कोठा संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण ५५
तालिका नं. ३२: घर बनेको आफ्नो जग्गाको क्षेत्रफलको आधारमा घरधुरीको वितरण ५६
तालिका नं. ३३: जग्गामा भएको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको वितरण ५७
तालिका नं. ३४: घर तथा जमिनमा महिलाको स्वामित्व हुने घरधुरीको वितरण ५८
तालिका नं. ३५: विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरुको संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण ५९
तालिका नं. ३६: उमेर र लिङ्ग अनुसार मृत्यु संख्याको वितरण ६०
तालिका नं. ३७: नगरपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरुको मृत्युको कारण ६१

तालिका नं. ३८: मृत्यु दर्ता गर्ने घरधुरीको आधारमा वडागत वितरण ६२
तालिका नं. ३९: उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण ६३
तालिका नं. ४०: शैक्षिक स्तरको आधारमा नगरपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण ६५
तालिका नं. ४१: शैक्षिक स्तर, लिङ्ग र उमेर समूहका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण ६६
तालिका नं. ४२: अनुपस्थित रहेको अवधिको आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण ६६
तालिका नं. ४३: अनुपस्थित रहने कारणका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण ६७
तालिका नं. ४४: गन्तव्यस्थलका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण ६८
तालिका नं. ४५: अनुपस्थित हुने कारण र गन्तव्यस्थलका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण ६९
तालिका नं. ४६: पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत वितरण ७१
तालिका नं. ४७: राजापुर नगरपालिका मतदाता र मतदान केन्द्रको विवरण ७२
तालिका नं. ४८: भू-उपयोग विवरण ७४
तालिका नं. ४९: लालपुर्जा भएको वा नभएको जमिनमा बनेका घरहरुको आधारमा घरधुरीहरुको वितरण ७९
तालिका नं. ५०: घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र लिएका घरधुरीको संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण ८०
तालिका नं. ५१: कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरधुरीहरुको वडागत विवरण ८१
तालिका नं. ५२: कोठा भाडामा दिएका घरधुरीहरुले गर्ने मासिक आम्दानीको आधारमा वडागत विवरण ८२
तालिका नं. ५३: नगरमा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण ८३
तालिका नं. ५४: आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्याको अवस्था ८६
तालिका नं. ५५: आश्रित जनसंख्याको विवरण ८७
तालिका नं. ५६: मुख्य पेशाको आधारमा जनसंख्याको वडागत वितरण ८७
तालिका नं. ५७: आम्दानीको पहिलो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको वितरण ८९
तालिका नं. ५८: आम्दानीको दोश्रो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको वितरण ९०
तालिका नं. ५९: आम्दानीको तेश्रो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको वितरण ९१
तालिका नं. ६०: घरधुरीको प्रमुख आम्दानीको श्रोतको विवरण ९२
तालिका नं. ६१: परिवार धान्न आवश्यक पर्ने मासिक खर्चको आधारमा घरधुरीको वितरण ९३
तालिका नं. ६२: आफ्नै वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने महिनाको आधारमा घरधुरीको वितरण ९४
तालिका नं. ६३: परिवारले लिएको ऋणका आधारमा घरधुरीको वितरण ९५
तालिका नं. ६४: परिवारले लिएको ऋण रकमका आधारमा घरधुरीको वितरण ९६
तालिका नं. ६५: ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरधुरीको वितरण ९७
तालिका नं. ६६: ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरधुरीको वितरण ९९
तालिका नं. ६७: खर्चको पहिलो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको वितरण १००
तालिका नं. ६८: खर्चको दोश्रो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको वितरण १०१
तालिका नं. ६९: खर्चको तेश्रो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको वितरण १०२
तालिका नं. ७०: विप्रेषण खर्च हुने प्रमुख क्षेत्रहरुको आधारमा विप्रेषण पठाउनेको वितरण १०३
तालिका नं. ७१: विप्रेषणको आकारको आधारमा वडागत विवरण १०४
तालिका नं. ७२: कृषियोग्य जमिनको स्वामित्वका आधारमा घरधुरीको वितरण १०७
तालिका नं. ७३: खेतीपातीमा उपयोग भएको जग्गा जमिनको आकारको आधारमा घरधुरीको वितरण १०८
तालिका नं. ७४: खेतीयोग्य जमिनको उपयोगको आधारमा घरधुरीको वितरण १०९
तालिका नं. ७५: कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरधुरीको वितरण ११०
तालिका नं. ७६: कृषी बाली उत्पादनको आधारमा घरधुरीको वितरण १११
तालिका नं. ७७: कृषीजन्य बाली बिक्रीका आधारमा घरधुरीको वितरण ११२

तालिका नं. ७८: अन्नबाली बिक्रीका आधारमा घरधुरीको वितरण ११३
तालिका नं. ७९: दलहन बाली उत्पादन गर्ने घरधुरीको वितरण ११४
तालिका नं. ८०: तेलनबाली उत्पादन गर्ने घरधुरीको विवरण ११५
तालिका नं. ८१: तरकारीबाली उत्पादन गर्ने घरधुरीको विवरण ११६
तालिका नं. ८२: मसलाबाली उत्पादन गर्ने घरधुरीको विवरण ११७
तालिका नं. ८३: फलफुलबाली उत्पादन गर्ने घरधुरीको विवरण ११८
तालिका नं. ८४: कृषक र गैर-कृषकका आधारमा घरधुरीको वितरण ११९
तालिका नं. ८५: जम्मा घरधुरी, कृषक घरधुरी र खेतीयोग्य जमिनको क्षेत्रफल १२०
तालिका नं. ८६: आफ्नो उत्पादनले खान पुग्ने अवधीको आधारमा घरधुरीको वितरण १२१
तालिका नं. ८७: कृषक समूहको विवरण १२२
तालिका नं. ८८: विभिन्न बालीमा लाग्ने रोग विवरण १२३
तालिका नं. ८९: बाली पात्रो १२४
तालिका नं. ९०: बजारको नाम र प्रकृति (थोक, हाट, संकलन केन्द्र) १२४
तालिका नं. ९१: कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण १२५
तालिका नं. ९२: पशुपन्छी फार्मको विवरण १२६
तालिका नं. ९३: घरपालुवा पशुपंक्षी पालनको आकारका आधारमा घरधुरीको वितरण १२६
तालिका नं. ९४: गाई गोरु पाल्ने घरधुरीको वितरण १२७
तालिका नं. ९५: भैंसी राँगा सम्बन्धी विवरण १२८
तालिका नं. ९६: भँडा बाखा सम्बन्धी विवरण १२९
तालिका नं. ९७: सुङ्गुर बङ्गुर सम्बन्धी विवरण १३०
तालिका नं. ९८: घरपालुवा पशुपंक्षी सम्बन्धी विवरण १३१
तालिका नं. ९९: पशुपंक्षीहरुको उत्पादन तथा विक्रिका आधारमा घरधुरीको वितरण १३२
तालिका नं. १००: पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आकारका आधारमा घरधुरीको वितरण १३५
तालिका नं. १०१: पशुपंक्षी जन्य उत्पादन तथा बिक्रीका आधारमा घरधुरीको वितरण १३६
तालिका नं. १०२: बैंक खाता भएका घरधुरीको संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण १४१
तालिका नं. १०३: सडक सुविधा पहुँचको प्रकारका आधारमा वडागत घरधुरीहरुको वितरण १४६
तालिका नं. १०४: घरधुरीले प्रयोग गरेको सडकको चौडाइको आधारमा वडागत वितरण १४७
तालिका नं. १०५: परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको आधारमा घरधुरीको वितरण १४९
तालिका नं. १०६: दैनिक बत्ति बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको आधारमा घरधुरीको वितरण १५०
तालिका नं. १०७: परिवारले खाना पकाउन प्रयोग गर्ने इन्धनको आधारमा घरधुरीको वितरण १५१
तालिका नं. १०८: ५ वर्ष भन्दा माथिल्लो उमेर समूहमा साक्षरताको अवस्था १५५
तालिका नं. १०९: पाँच वर्ष वा माथिल्लो उमेर समूहमा साक्षरतार उमेर समूहको विवरण १५७
तालिका नं. ११०: वडा अनुसार तहगत शिक्षा सम्बन्धी विवरण १५९
तालिका नं. १११: वडा अनुसार तहगत शिक्षा, लिङ्ग र उमेर समूह सम्बन्धी विवरण १६१
तालिका नं. ११२: लैङ्गिक आधारमा ५ देखि ३५ वर्षको उमेरका हाल विद्यालय वा कलेज गैरहेको वडागत जनसंख्याको विवरण १६३
तालिका नं. ११३: लैङ्गिक आधारमा ५ देखि २४ वर्षका हाल विद्यालय/कलेज गैरहेको वडागत जनसंख्याको विवरण १६४
तालिका नं. ११४: लैङ्गिक आधारमा ५ देखि ३९ वर्षको उमेर समूह अनुसार हाल विद्यालय/कलेज गैरहेका जनसंख्याको वडागत विवरण १६५
तालिका नं. ११५: लैङ्गिक आधारमा ५ देखि ३५ वर्षभित्रका विद्यालय/कलेज गैरहेका वा नगएका जनसंख्याको वडागत वितरण १६७
तालिका नं. ११६: लैङ्गिक आधारमा ५ देखि २४ वर्षभित्रका विद्यालय/कलेज गएका वा नगएका जनसंख्याको वडागत विवरण १६८

तालिका नं. ११७: विद्यालय/कलेजको प्रकारको आधारमा ५ देखि ३५ वर्षभित्रको जनसंख्याको वडागत लैङ्गिक विवरण १६९
तालिका नं. ११८: पाँच देखि ३५ वर्षका हाल विद्यालय/कलेज नगएकाहरुको कारणका आधारमा वडागत लैङ्गिक विवरण १७१
तालिका नं. ११९: पाँच देखि ३५ वर्षका हाल विद्यालय/कलेज नगएकाहरुको कारणका आधारमा उमेर अनुसार, वडागत, लैङ्गिक विवरण १७३
तालिका नं. १२०: लैङ्गिक आधारमा ५ वर्षभन्दा माथिको जनसंख्या मध्ये औपचारिक वा अनौपचारिक तालिम लिएकाहरुको वडागत विवरण १७४
तालिका नं. १२१: विशेष सीप वा दक्षता भएको जनसंख्याको वडागत विवरण १७५
तालिका नं. १२२: नगरमा रहेका शिक्षण संस्थाहरुको विवरण १७८
तालिका नं. १२३: विद्यालयहरुको विवरण १७८
तालिका नं. १२४: स्वीकृत शिक्षक दरवन्दीमा कार्यरत श्रेणीगत शिक्षक विवरण १८०
तालिका नं. १२५: नगरमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरुको विवरण १८३
तालिका नं. १२६: १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरुले जिवित जन्माएका बच्चाहरुको संख्याको आधारमा जनसंख्याको विवरण १८४
तालिका नं. १२७: १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरुले जिवित जन्माएका बच्चाहरुको संख्याको आधारमा जनसंख्याको विवरण १८४
तालिका नं. १२८: वडा अनुसार १५-४९ वर्ष उमेर भएका महिलाहरुको बच्चाको आधारमा जनसंख्या विवरण १८८
तालिका नं. १२९: उमेर समूह अनुसार आमाहरुले जन्माएका मृत तथा हालसम्म जिवित शिशुहरुको वडागत समग्र विवरण १८९
तालिका नं. १३०: १५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाले जिवित जन्माएका शिशुहरुको लिङ्गका आधारमा, मृत्यु संख्या र हालको बसोबासको विवरण १९३
तालिका नं. १३१: आमाको साक्षरता स्तर र शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा जीवित जन्मेका बालबालिकाहरुको संख्या १९४
तालिका नं. १३२: आमाको साक्षरता स्तर र शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा जीवित जन्मेका बालबालिकाहरुको वडागत विवरण १९४
तालिका नं. १३३: वडागत रुपमा पछिल्लो १२ महिनामा १५-४९ वर्षको महिलाले बच्चाको जन्म दिनेको संख्या १९६
तालिका नं. १३४: बितेका १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरुको जन्मदाको तौलका आधारमा वडागत विवरण २००
तालिका नं. १३५: १५-४९ उमेरसमूहका विवाहित महिलाहरुको पहिलो बच्चा जन्मिदाको उमेर सम्बन्धी विवरण २०१
तालिका नं. १३६: पूर्ण खोपयुक्त पाँच वर्ष मूनिका बालबालिकाहरुको वडागत जनसंख्याको वितरण २०४
तालिका नं. १३७: पोषणको अवस्था २०६
तालिका नं. १३८: ६ देखि ५९ महिनाको कडा शीघ्र कुपोषण भएका बालबाललिका को आ.व. २०७३/०७४ को प्रगति विवरण २०७
तालिका नं. १३९: सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरणको विवरण २०९
तालिका नं. १४०: महिला तथा बालबालिका समुहको विवरण २१०
तालिका नं. १४१: अपाङ्गताको आधारमा जनसंख्या विवरण २१६
तालिका नं. १४२: खानेपानीको स्रोतको आधारमा घरधुरीको वितरण २१७
तालिका नं. १४३: खानेपानीको मुख्य श्रोत भएको ठाउँसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा घरधुरीको वितरण २१८
तालिका नं. १४४: खानेपानी शुद्धिकरण गर्ने विधीका आधारमा घरधुरीहरुको वितरण २१९
तालिका नं. १४५: शौचालय प्रयोगको प्रकारको आधारमा घरधुरीको वितरण २२१
तालिका नं. १४६: फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधारमा घरधुरीको वितरण २२२
तालिका नं. १४७: सामुदायिक वन व्यवस्थापनको विवरण २२९
तालिका नं. १४८: मानव विकास सूचकको विवरण (HDI) २३३
तालिका नं. १४९: गरीबीको दरको विवरण २३४
तालिका नं. १५०: राजापुर नगरपालिकाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरुको विवरण २३६

नक्सा सूचि

नक्सा नं. १ : नगरपालिकाको वस्तुगत चित्रण.....५
नक्सा नं. २ : उचाईको विवरण.....८
नक्सा नं. ३ : जमिनको भिरालोपन.....९
नक्सा नं. ४ : नदी सञ्जाल.....१६
नक्सा नं. ५ : नगरपालिकाको जनसंख्या.....२०
नक्सा नं. ६ : नगरपालिकाको घरधुरी.....२१
नक्सा नं. ७ : नगरपालिकाको लिङ्गअनुसार वडागत जनसंख्या.....२५
नक्सा नं. ८ : भू-उपयोग.....७३
नक्सा नं. ९ : आवासीय क्षेत्र.....७८
नक्सा नं. १० : नगरपालिकाको आर्थिक पूर्वाधार क्षेत्र.....८५
नक्सा नं. ११ : पुर्वाधार क्षेत्र.....१४३
नक्सा नं. १२ : सडक सञ्जाल.....१४४
नक्सा नं. १३ : नगरपालिकाको सामाजिक पूर्वाधार.....१५३
नक्सा नं. १४ : नगरपालिकाको शैक्षिक संस्थाहरु.....१७७
नक्सा नं. १५ : नगरपालिकाको स्वास्थ्य सेवा.....१८२

खण्ड १ : भूमिका

१.१ पृष्ठभूमि

दिगो र योजनाबद्ध विकासलाई अगाडि बढाउनका लागि वैज्ञानिक योजना पद्धतिको आवश्कता पर्दछ । वैज्ञानिक योजना पद्धति निर्माणका लागिभरपर्दो तथ्याङ्कको अपरिहार्य हुन्छ । त्यसैले तुलनात्मक अध्ययन, अनुसन्धान, विश्लेषण, विवेचना गर्न सम्भावनाहरूको खोजी गर्न सहि तथ्याङ्कले महत्वपूर्ण भुमिका खेल्ने हुनाले कुनै पनि स्थानीय तहमा रहेका विषयगत कार्यालयहरू तथा अन्य संघसंस्थाहरूको तथ्यगत स्थिति झल्कने गरी उपलब्ध भएसम्मका संस्थागत सूचनाहरूलाई व्यवस्थित ढंगले संकलन एन्ड्रोइड प्रविधि अपनाई प्राथमिक तथ्याङ्कका आधारमा गरी यो नगर पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ । नगरको समग्र तथ्याङ्क आवश्यक पर्दछ ।

नेपाल सरकार सङ्घीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले निर्देशन गरेबमोजिम नगरपालिकाहरूले आफ्नो क्षेत्रको विकासको लागि भरपर्दो तथ्याङ्कीय आधार तयार गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ । चौधौं योजना ले पनि नगरपालिकाहरुको तथ्याङ्ककीय आधार तयार गर्ने कार्यलाई नीतिगत प्राथमिकता दिएको (२०७३/७४-२०७५/७६) ले पनि विकास योजना सम्बन्धका लागि नगरपालिकाहरूले भौगोलिक सूचना केन्द्र स्थापना र मानव स्रोत विकास योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने थप दायित्व उल्लेख गरेको छ । यसै प्रयोजनको लागि नगरपालिका को वस्तुस्थिति झल्कने गरी नगरपालिका पार्श्वचित्र (Municipality Profile) तयार गरिएको हो ।

१.२ अध्ययनको उद्देश्य

यस अध्ययनका मुख्य उद्देश्यहरु निम्नानुसार छन् ।

क) नगरपालिकाको जनगाणना गरी प्राथमिक तथ्याङ्क तयार पार्ने ।

ख) नगरपालिका क्षेत्रभित्रको सम्भावना र समस्याहरुको अवगत गराउने ।

ग) नगरपालिकाको जनसंख्या तथा विकासात्मक वस्तुस्थिति औँल्याउने ।

घ) नगरपालिका भित्र बसोवास गर्ने मानिसहरुको आर्थिक, सामाजिक, धार्मिक, शैक्षिक, तथा पेशागत स्थितिको बारेमा जानकारी गराउने ।

ङ) नगरपालिका क्षेत्रभित्र रहेका प्राकृतिक स्रोत साधन तथा सीपको पहिचान गरी समष्टिगत विवरण प्रस्तुत गर्ने ।

च) नगरपालिकाको वास्तविक र वस्तुगत सूचना संकलन तथा व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नु ।

छ) नगरपालिका क्षेत्रको तथ्याङ्कको आधारमा जिल्ला तथा राष्ट्रिय स्तरसम्म सूचना उपलब्ध गराई व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नु ।

ज) स्थानीय आवश्यकता र स्रोत साधनको विनियोजनको अवस्थाको जानकारी गराउने ।

झ) नगरपालिका स्तरमा सञ्चालित कार्यक्रमको पृष्ठपोषण (Feedback) प्रदान गरी आगामी कार्यक्रमको लागि मार्गनिर्देश गर्न सहयोग पुऱ्याउने ।

ञ) नगरपालिकाको भावि योजना तथा कार्यक्रम र नीति निर्माणको कामलाई आधार प्रदान गर्ने ।

ट) नगरपालिका क्षेत्रभित्र रहेका सेवा सुविधाहरुको बारेमा जानकारी गराउने ।

१.३ अध्ययनको महत्व

नेपाल सरकार सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले निर्देशन गरेबमोजिम गाउँपालिका/ नगरपालिकाहरूले आफ्नो क्षेत्रको विकासको लागि भरपर्दो तथ्याङ्कीय आधार तयार गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ। नगरपालिका को भावी योजना तथा कार्यक्रम र निति निर्माणको कामलाई आधार प्रदान गर्ने उद्देश्यका साथ तयार गरिएको पार्श्वचित्रले तुलनात्मक मुल्याङ्कनका लागि त्यस ठाउँको वस्तुस्थिति सम्वन्धी जानकारी स्पष्ट हुनु जरुरी छ। विभिन्न स्थानको आवस्यकतामा आधारित विकासका कार्यक्रम तथा रणनैतिक योजना तर्जुमा गर्नका लागि यस अध्ययनले राजापुर नगरपालिका लाई सहयोग गर्नुका साथै समानुपातिक विकासमा अन्य सरोकारवालाहरुलाई समेत यस क्षेत्रको तथ्यपरक जानकारी प्रदान गर्दछ। यसका अलावा नगर पार्श्वचित्रको यो अध्ययन सम्बन्धित क्षेत्रका संघ संस्था एवं अनुसन्धानकर्ता, योजनाकार, शिक्षाकर्मी, समाजसेवी लगायत सरोकारवालाहरुलाई उपयोगी हुने भएकोले यस अध्ययनको महत्व रहेको विषय प्रस्ट हुन्छ।

१.४ अध्ययनको औचित्य

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय निकायहरलाई स्वायत्त सकारको रुपमा स्थापित गरेको छ। विकास खर्च थप गर्नुका साथै नेपाल सरकारले नगरपालिकाहरुको न्यूनतम शर्त मापनका सूचकहरु पनि निर्धारण गरेको छ। ती सूचकहरु मध्ये हरेक नगरपालिकाले आ-आफ्नो क्षेत्रको वस्तुगत विवरणमा आधारित Municipality Profile तयार गर्नु एक हो। भौतिक विकासका दृष्टिले कमजोर स्थिति रहेको नेपालको सन्दर्भमा यस प्रकारको कार्यले विशेष महत्व राख्दछ। यसले वर्तमानको यथार्थलाई विश्लेषण गरी सोको आधारमा नगरपालिकाले उपलब्ध श्रोत साधनको व्यवस्थापन र उचित कार्यक्रमहरुको तर्जुमा, कार्यान्वयन एवम् अनुगमन मुल्यांकनका निम्ति मार्गदर्शकको काम गर्ने हुनाले यो अध्ययनको औचित्य रहन्छ।

१.५ अध्ययन विधि

यस नगरपालिकाको पार्श्वचित्रका तयारी गर्दा प्रयोग गरिएका विधीहरु निम्नानुसार छन् –

- ✓ एन्ड्रोइड APPS को प्रयोग गरी विशिष्टिकृत प्रश्नावलीको आधारमा जनगणना गरिएको छ ।
- ✓ यस अध्ययन प्रतिवेदनमा तथ्याङ्कको बिश्लेषणका क्रममा बिभिन्न तालिकाहरु, चित्रहरु तथा नक्साको प्रयोग गरी बर्णनात्मक तथा तुलनात्मक रुपमा बिश्लेषण गरिएको छ ।

१.६ अध्ययनका सीमाहरु

राष्ट्रिय योजना आयोग र संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले निर्धारण गरेबमोजिम नगरपालिका पार्श्वचित्र तयार गर्दा प्रयोग गरिएका तथ्यांकहरुको स्रोत र आधार वर्ष खुलाईएको छ । नगरका विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी कार्यालय, अन्य संघसंस्थाले उपलब्ध गराएका तथ्याङ्क, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, विभिन्न मन्त्रालय, विभागहरु, सम्बन्धीत नगरपालिका आदि स्रोतहरुबाट उपलब्ध तथ्याङ्कको आधारमा यो वस्तुगत विवरण तयार गरिएको छ । पार्श्वचित्रको अवधारणा अनुसार यसले क्षीरेश्वरनाथ नगरपालिका को सम्पूर्ण पक्षको यथार्थ जानकारी सरल एवं स्पष्ट रुपमा दिन्छ । अध्ययनलाई यथासक्य वस्तुगत बनाउने प्रयास गरिएको छ । तैपनि स्रोत, साधन तथा समयको परिधीले यस अध्ययनलाई केही सीमिततामा बाँधिएको छ । यस अध्ययनमा निर्धारित उद्देश्यका आधारमा आवश्यकता अनुसार तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ ।

खण्ड २ : राजापुर नगरपालिकाको परिचय

२.१ नगरपालिकाको संक्षिप्त परिचय

नेपालको प्रदेश नं ५ अन्तर्गत बर्दिया जिल्लामा पर्ने राजापुर नगरपालिका भौगोलिक हिसाबले २८° २१' २५.१६" देखि २८° २९' ४३" उत्तरी आक्षांश र ८१° ३' २५.६३" देखि ८१° १२'५२" सम्म पूर्वी देशान्तरसम्म फैलिएको छ। समुद्र सतहबाट १४२ मिटर देखि १५४ मिटर सम्मको उचाइमा अवस्थित राजापुर नगरपालिका ऐतिहासिक तथा धार्मिक महत्व बोकेको एउटा प्रमुख कृषि क्षेत्र हो। १२७.०८ वर्ग.कि.मी. क्षेत्रफल रहेको यस नगरपालिकाको उत्तरमा गेरुवा गाउँपालिका र कैलाली जिल्ला, पश्चिमतिर कैलाली जिल्ला, दक्षिणमा भारत र पूर्वमा गेरुवा गाउँपालिका रहेका छन्।

राजापुर नगरपालिकालाई २०७१ पौष २५ गते साविकको दौलतपुर, नयाँगाउँ, राजापुर, बदलापुर, भिम्मापुर र मानपुर टपरा गा.वि.स. समावेश गरी १९ वडा सहितको राजापुर नगरपालिका घोषणा गरीएको थियो भने मिति २०७३ फागुन २२ गते साविकको राजापुर न.पा. र खैरिचन्दनपुर गा.वि.स. समावेश गरि जम्मा १० वडा कायम गरेको छ।

यस नगरपालिकाको नाम राजापुर रहनुको कारण विभिन्न जनविश्वास र ऐतिहासिक पृष्ठभुमि रहेका छन्। कहिले गोलामण्डी, कहिले राजापुर नाम भएको यस ठाउँमा राजाराम कुर्मीको नामबाट राजापुर भएको हो भन्ने कथन रहेको छ भने अर्को कथन अनुसार यस ठाउँमा पहिला ठकुरी जातिका राजारजौटाहरुले बसोबास गर्थे पछि राजा राजा हुदै राजापुर भएको हो भन्ने विश्वास पाइन्छ।

नगरपालिकामा पठनपाठनका लागि २९ वटा आधारभुत (१-५), ९ वटा आधारभुत (१-८), ६ वटा मा.वि. (१-१०) र ६ वटा मा.वि. (१-१२) गरी जम्मा ५० वटा विद्यालय र ७५ वटा बालविकास केन्द्रहरु शिक्षण संस्थाहरु रहेका छन्। बर्दिया जिल्लामा नयाँ गठन भएका नगरपालिकाहरुमा धेरै सम्भावना बोकेको नगरपालिकाको रुपमा राजापुर नगरपालिका त छँदैछ यसका अतिरीक्त सचेत राजनैतिक दल र उत्प्रेरीत नगरवासी समेत यो नगरपालिकाका दरिलो अनि दीगो विकासको श्रोतका रुपमा रहेका छन्। यस नगरपालिकामा विभिन्न जातजाती तथा धर्म मान्ने व्यक्तिहरुको बसोबास रहेको छ।

घरधुरी तथ्याङ्क संकलन २०७५ को तथ्याङ्क अनुसार नगरपालिकामा कुल जनसंख्या ५५, ५८४ रहेको छ। जसमा २५,५१९ पुरुष र ३०,०६५ महिला रहेका छन्। यस नगरपालिकामा विभिन्न जातजाती तथा धर्म मान्ने व्यक्तिहरुको बसोबास रहेको छ। सबैभन्दा बढी तराई जनजाति ४६,८२२ जना (८१.१%), दोस्रोमा पहाडी ब्राम्हण/क्षेत्री ५,७४४ (१०.५%) र तेस्रोमा पहाडी दलित २,००७ (३.६१%) हरुको बसोबास रहेको छ। शहरी र ग्रामिण क्षेत्रको रुपमा रहेको नगरमा ब्यापार, उद्योग, कलकारखाना, प्राकृतिक श्रोत तथा सामाजिक महत्वका क्षेत्रहरु रहेका छन्। औषत पारिवारिक आम्दानीमा कृषि व्यवसायको सबैभन्दा ठूलो हिस्सा रहेको छ र स्थानीय बासिन्दाको आम्दानीको अर्को मुख्य श्रोतको रुपमा वैदेशिक रोजगारी पनि एक हो। परम्परागत प्रणालीको कृषि व्यवसायको विकल्प खोजिरहेका यहाँका बासिन्दा आधुनिक जीवनशैलीमा समेत रमाउन थालेका छन्। स्थानीय जनशक्ति मजदुरी तथा अध्ययनका लागि विदेशिने क्रम अत्यधिक बढिरहेको छ। अध्ययनका लागि यस नगरका शैक्षिक संस्थाहरुमा स्थानीय विद्यार्थीका अलावा अन्य छिमेकी गाउँपालिका/नगरपालिका तथा जिल्लाबाट समेत आउने गरेका छन्। अधिकांश घरमा विद्युतीकरण भएको भएतापनि केही सिमान्तकृत वर्गमा रहेका नागरिकहरु भने विद्युतीय उपभोगको पहुँचमा पुग्न सकिरहेका छैनन्। विगतमा योजनाबद्ध विकास कार्यक्रम कार्यान्वयनमा कठिनाई तथा आवश्यक आर्थिक व्यवस्थापनमा कठिनाई हुनुले यस नगरपालिका क्षेत्रको अपेक्षित विकास हुन सकिरहेको देखिँदैन। विभिन्न समुदाय, जातजातीका मानिसको बसोबास रहेको यस क्षेत्रमा विभिन्न चाडपर्व मनाउने गरिन्छ। दशैँ, तिहार, माघि, होलि, गौरा, कृष्णजन्माष्टमी, बकरइद, आईतबारी, छठपर्व, बुद्धजयन्ती, क्रिष्मस आदि यहाँका प्रमुख चाडपर्वको रुपमा रहेको पाईन्छ।

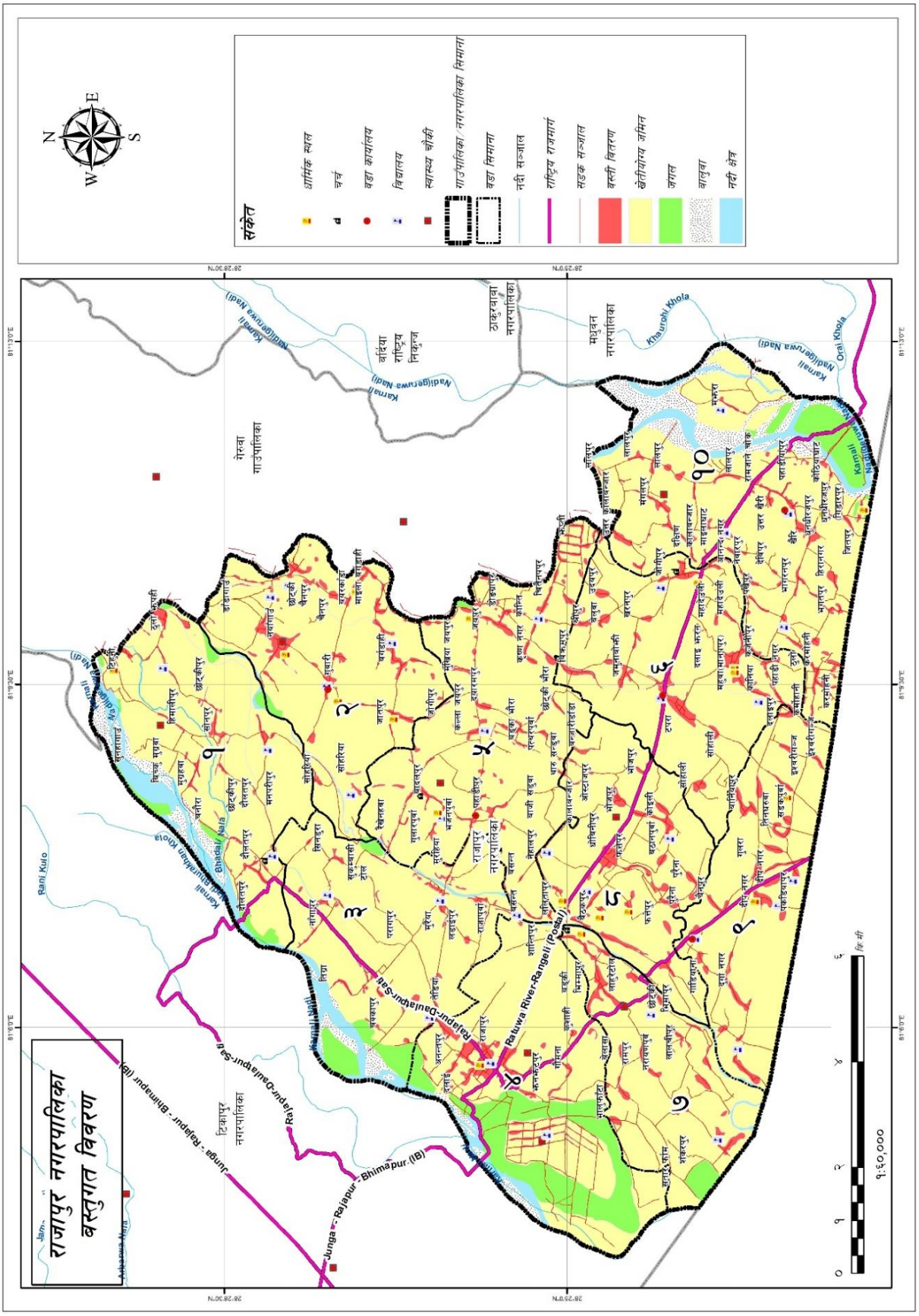

नक्सा नं. १ : नगरपालिकाको वस्तुगत चित्रण

२.२ राजनैतिक तथा प्रशासनिक केन्द्र

राजापुर नगरपालिकालको राजनैतिक तथा प्रशासनिक केन्द्र साविकको राजापुर नगरपालिकाको कार्यालय रहेको छ। नगरपालिकामा विधिवतरुपमा अर्थात कार्य सञ्चालन २०७१ जेठ ५ बाट भएको हो। १० वटा वडामा विभाजित यस राजापुर नगरपालिकामा २४ मतदान केन्द्र रहेका छन्। स्थानीय तह निर्वाचन, २०७४ (२०७३ साल फाल्गुण ९ सम्म १८ वर्ष पुरा भएका) को अन्तिम मतदाता संख्याको विवरण अनुसार यस नगरपालिकामा २०७३ फाल्गुन ९ गते सम्म १८ वर्ष पुरा भएका मतदाता संख्या ३९,२८७ रहेका छन्।

२.२.१ नगरपालिकाको स्थापना

राजापुर नगरपालिकालाई २०७१ पौष २५ गते साविकको दौलतपुर, नयाँगाउँ, राजापुर, बदलापुर, भिम्मापुर र मानपुर टपरा गा.वि.स. समावेश गरी १९ वडा सहितको राजापुर नगरपालिका घोषणा गरिएको थियो। नेपालको संविधानको धारा २९५ को उपधारा (३) बमोजिम गठित गाउँपालिका, नगरपालिका तथा विशेष संरक्षित वा स्वायत्त क्षेत्रको संख्या तथा सीमाना निर्धारण आयोगले मिति २०७३/०९/२२ मा पेश गरेको प्रतिवेदन र नेपाल सरकारको मिति २०७३/१०/२२ को निर्णय अनुसार माननिय संघिय मामिला तथा स्थानिय विकास मन्त्रीको संयोजकत्वमा गठित समितिले मिति २०७३/११/२० मा पेश गरेको प्रतिवेदनको आधारमा नेपाल सरकारले मिति २०७३/११/२२ मा साविकको राजापुर न.पा. र खैरिचन्दनपुर गा.वि.स. समावेश गरि हालको राजापुर नगरपालिका बनेको छ। थप गरिएका वडाहरुलाई समावेश गरि हाल राजापुर नगरपालिकामा १० वटा वडाहरु कायम गरिएको छ। राजापुर नगरपालिकाको संरचना तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. १: राजापुर नगरपालिकाको वडा विभाजन

कायम गएिका वडाहरु	समावेश भएका साविकका गा.वि.स./न.पा. हरु	साविकको वडा नं.
१	राजापुर न.पा.	१, २
२	राजापुर न.पा.	३, ४
३	राजापुर न.पा.	५, ६, १०
४	राजापुर न.पा.	११, १२
५	राजापुर न.पा.	७ - ९
६	राजापुर न.पा.	१६, १७
७	राजापुर न.पा.	१३
८	राजापुर न.पा.	१४,१५
९	राजापुर न.पा.	१८, १९
१०	खैरीचन्दनपुर गा.वि.स.	१ - ९

२.३ भौगोलिक अवस्थिति

प्रदेश नं. ५ अन्तर्गत बर्दिया जिल्लामा अवस्थित यस राजापुर नगरपालिका भौगोलिक क्षेत्रको हिसाबले समथर तराई क्षेत्रमा पर्दछ। राजापुर नगरपालिका नेपालको मानचित्रमा हेर्दा भौगोलिक हिसाबले २८° २१' २५.१६" देखि २८° २९' ४३" उत्तरी आक्षांश र ८१° ३' २५.६३" देखि ८१° १२'५२" सम्म पूर्वी देशान्तरसम्म फैलिएको छ। समुद्र सतहबाट १४२ मिटर देखि १५४ मिटर सम्मको उचाइमा अवस्थित रहेको यस नगरपालिकाले कुल १२७.०८ वर्ग कि.मी. क्षेत्रफल ओगटेको छ। यस नगरपालिकाको उत्तरमा गेरुवा गाउँपालिका र कैलाली जिल्ला, पश्चिमतिर कैलाली जिल्ला, दक्षिणमा भारत र पूर्वमा गेरुवा गाउँपालिका रहेका छन्।

२.४ भूक्षेत्र (टोपोग्राफी)

२.४.१ माटोको बनावट र उर्वराशक्ति

राजापुर नगरपालिका प्राकृतिक सम्पदाको हिसाबले यो नगरमा कृषिको लागि उपयुक्त माटोको रहेको छ। नगरपालिका कुल ८१.२४ प्रतिशत जमिन खेतियोग्य जमिनले ओगटेको छ भने ३.२९ प्रतिशत जमिन जल क्षेत्रले ओगटेको छ। नगरपालिकाको प्रमुख खाद्यान्न तथा अन्न बालीमा धान, गहुँ, मकै, मास, मुसुरो, अरहर, आलस, तोरी आदी हुन्।

२.४.२ भू-क्षेत्रको वर्गीकरण

राजापुर नगरपालिकाको भूमिलाई भू-बनौट, प्रणाली, तथा भू-स्खलन जस्ता प्रबृत्तिका आधारमा अध्ययन गर्दा भूमिको बर्गीकरणलाई त्यसको उपयोगको सम्भाव्यता र सघनता घट्दै जाने ९म्भनचबमष्लन० क्रममा राखिएको छ। अर्को शब्दमा, भू-स्खलन वा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति भूबनोट अनुसार फरक पर्दै जान्छ। त्यसै क्रमले भूमिको स्थायित्वलाई मजबुत बनाउने उपायको भौतिक लक्षण (Physical characteristics) का आधारमा माटोको अवस्था र भिरालोपन आँकडन गरिएको छ। राजापुर नगरपालिकाको भूमिलाई भू-बनौट, पारिस्थितिक प्रणाली, तथा भू-स्खलन जस्ता तत्वका आधारमा भूमिको वर्गीकरणलाई हेर्दा नगरपालिकाको जमिनमा १.३ डिग्रि देखि ६ डिग्रि सम्मको भिरालोपन देखिन्छ। यस नगरपालिकाको भू-उपयोगको अवस्थालाई हेर्दा धेरै समथर भूमि रहेको पाइन्छ। समथर भूमि भएको कारणले यस नगरपालिकाको भिरालोपनामा खासै फरक नभएको पाइन्छ। जसलाई तल उल्लेख गरिएको छ।

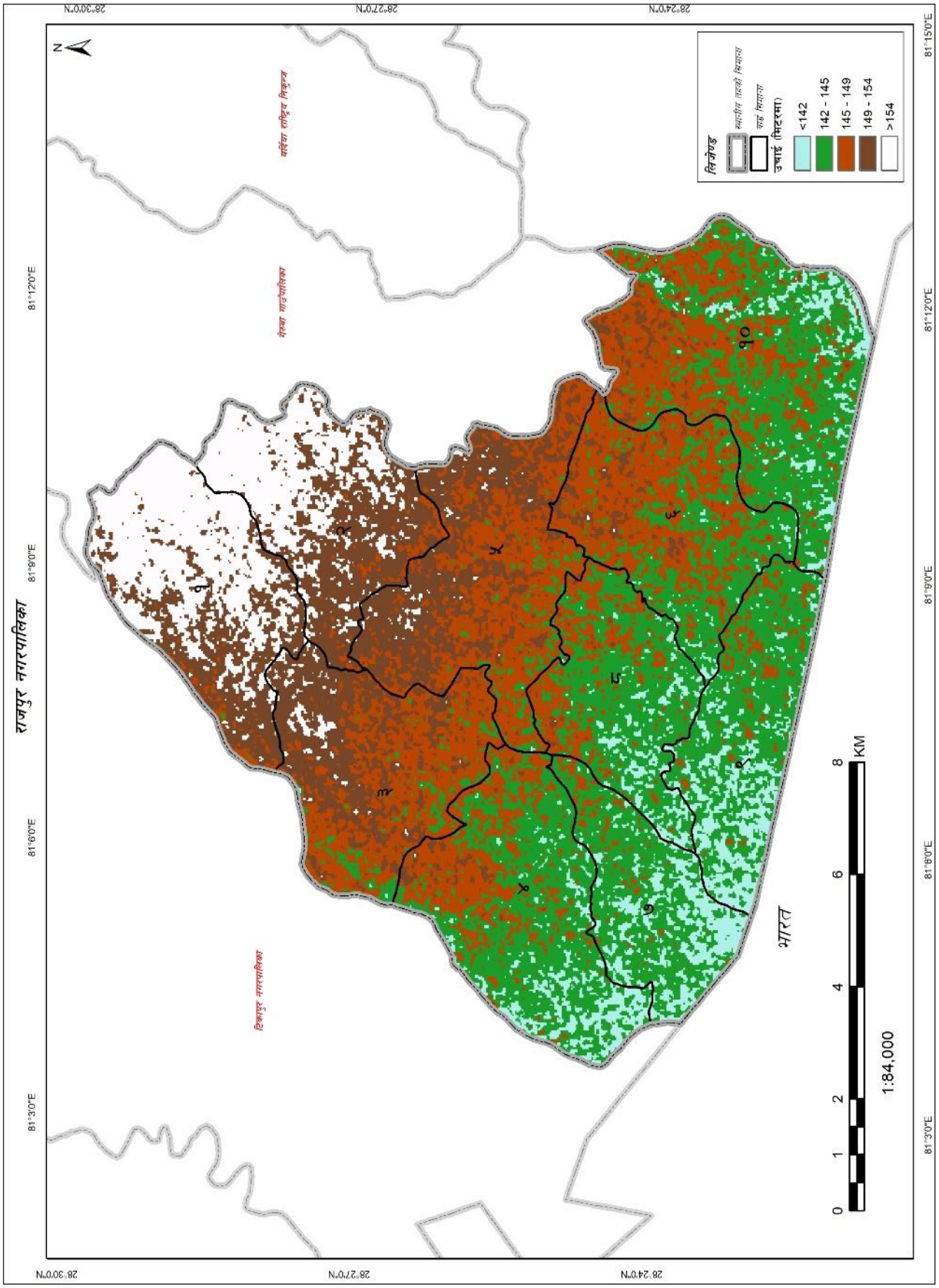

नक्सा नं. २ : उचाईको विवरण

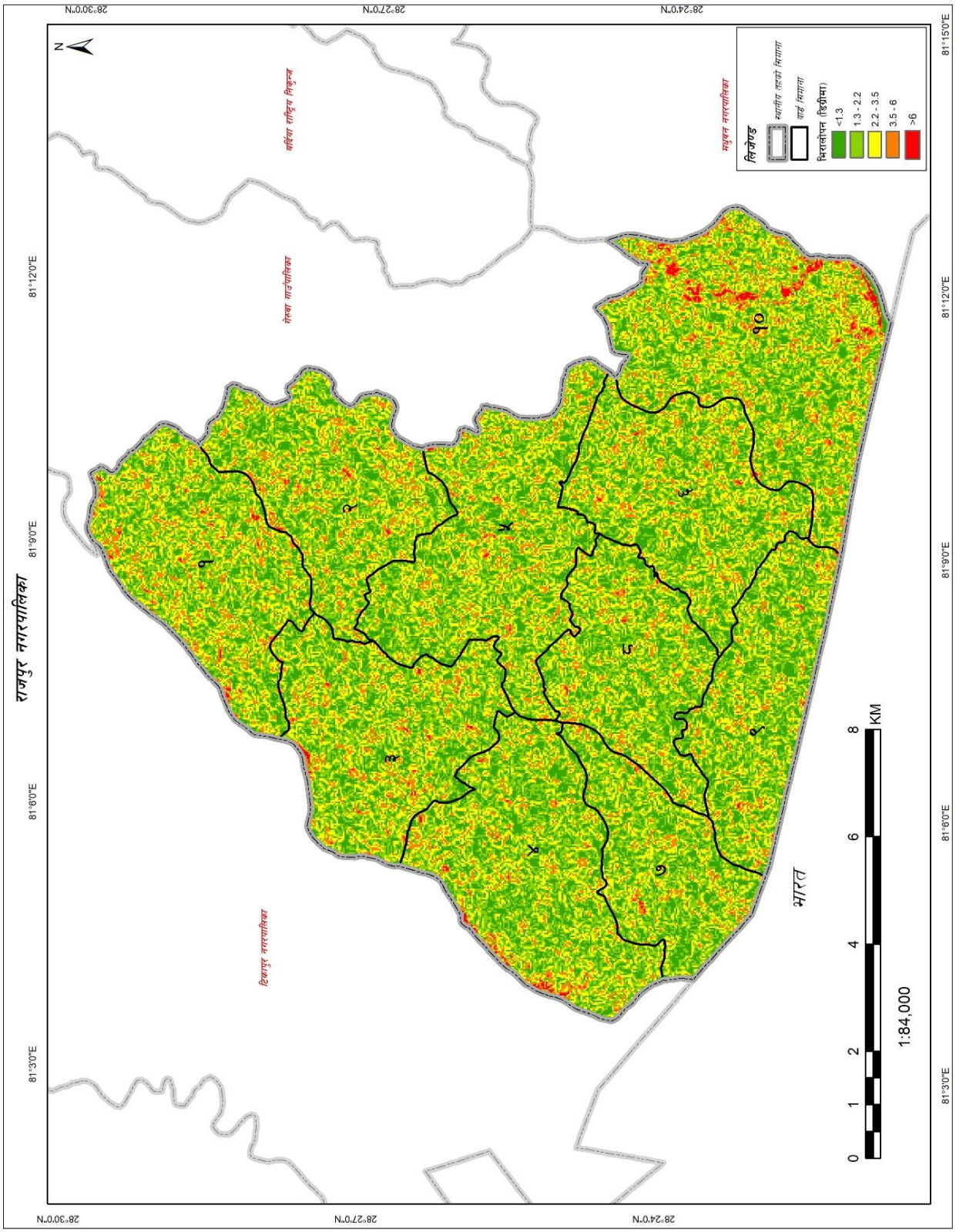

नक्सा नं. ३ : जमिनको भिरालोपन

क) Slope 1°-5° (माटोको गहिराई पर्याप्त भएको, पानीको निकास राम्रोगरी हुने कान्ला बनाई खेती गर्न सकिने)

यस्तो जमिनमा माटोको गहिराई पर्याप्त हुन्छ र पानी सतहमा तथा अर्धभूमिगत अवस्थामा समेत सजिलै निकास हुन्छ। मनसुनी खेती गर्नका लागि यस्तो भूमिमा गह्राहरू बनाउनु पर्दछ। सतहगत जलप्रवाह एवं अर्धभूमिगत पानीको निकासलाई भू-क्षय हुन नपाओस भनी नियन्त्रणका उपायहरू अपनाउनु पर्दछ। माटोका भौतिक गुणहरू तथा जमिनको भिरालोपनका कारण वर्षाको पानीबाट नयाँ खोल्सीहरू बन्ने र ती खोल्सीहरू प्रकारान्तरमा चौडा हुँदै गएर भू-क्षयको प्रवृत्ति बढ्ने हुनाले यस वर्गको जमिनको संरक्षण गर्न विशेष ध्यान दिनु पर्दछ।

यस वर्गको जमिनमा परम्परागत, मध्यम वा आधुनिक विधिबाट खेती गर्न सकिन्छ। मनसुनको समयमा हुने वर्षाका कारण चरन तथा वनस्पतिलाई पनि मनग्गे फाइदा पुग्दछ। यस्तो जमिनमा धान खेती गर्न सकिन्छ। सिंचाइ सुविधा उपलब्ध भएको छ भने मोटो दानादार भएको अवस्थामा समेत धानबाली लगाउन सकिन्छ। सिंचाइ भएमा हिउँदे एवं बसन्ते बाली पनि लगाउन सकिन्छ।

ख) Slope 5°-30° (माटोको गहिराई ५०-१०० से.मी. भएको, पानीको निकास राम्रो हुने, कान्ला बनाएर मात्र खेती गर्न सकिने)

५°-३०° स्लोप रहेको, पानीको निकास राम्रो हुने गरेको तथा माटोको पत्रको गहिराई ५० से.मी. देखि १०० से.मि. सम्म रहेको जग्गा यस वर्गमा पर्दछ। यस वर्गको जमिनमा पहिरो जाने, जमिन भासिने जस्ता भू-क्षयीकरणका प्रवृत्तिहरू सामान्यरुपमा देखा परि रहन्छन्। त्यसैले जमिनलाई सामान्यरुपमा व्यवस्थापन नगरिएमा यस्ता प्रवृत्तिमा झन् वृद्धि हुने हुन्छ। वन, वनस्पतीका लागि यो जमिन त्यति सहज हुँदैन। गाईबस्तुको आवत-जावतबाट भू-क्षयीकरणमा वृद्धि हुने हुनाले चरन विकासलाई यस प्रकारको जमिनमा प्रश्रय दिन ठीक हुँदैन। तर, पालैपालो निश्चित स्थानहरूमा गाईबस्तु थुनेर चराउने हो भने त्यसले जमिनको उत्पादकत्वमा सघाउ पनि पुऱ्याउन सक्दछ।

यस प्रकारको जमिनमा विशेष गरी मनसुन खेतीका लागि भू-क्षय रोक्न गह्राहरू बनाउन अनिवार्य हुन्छ। यसमा खेतीका परम्परागत र मध्यमस्तरीय प्रविधि नै अपनाउनुपर्ने हुन्छ। यस प्रकारको भिरालोपन भएको जमिनमा खेती गर्दा माटोको भौतिक गुणहरूसँग व्यवस्थापन सिपको सम्मिश्रणले मुख्य भूमिका खेलेको हुन्छ। सिंचाइको प्रयोग नियमित रुपमा पहिलेदेखि नै भइरहेको खण्डमा सिंचाइ गर्दा भू-क्षयको समस्या आउदैन, तर नयाँ सिंचाइ प्रणाली शुरु गर्ने हो भने शुरुमा सावधानी अपनाउनु पर्दछ। एक्कासी बढी सिंचाइ भएको खण्डमा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति तुरुन्त शुरु हुन सक्दछ।

२.४.३ हावापानी

जलवायुको हिसाबले यस गाउँपालिका उष्ण तथा उपोष्ण प्रकारको हावापानी रहेको छ। प्रदेशीय हावापानी पाइएता पनि बाह्रै महिना एकैनासको हावापानी छैन। चैत्र महिनादेखि आश्विनको सुरुसम्म गर्मी हुन्छ। आश्विन, कार्तिक र फागुनमा यहाँको हावापानी समशितोष्ण हुन्छ भने मंसिर, पौष र माघमा निकै जाडो हुन्छ। जेष्ठको अन्त्य देखि आश्विनको सुरुसम्म मनसुनी वायुका कारण प्रशस्त वर्षा हुने गर्छ। सबै स्थानीय स्तरमा तापक्रम मापन नभएको हुँदा बर्दिया जिल्लाको तापक्रमलाई आधर मानि राजापुर नगरपालिकाको तापक्रम अनुमान गरिएको छ। गर्मीयाममा यहाँको औषत अधिकतम तापक्रम ४१ डिग्री सेल्सियससम्म पुग्छ भने हिउँदमा औषत न्युनतम ७ डिग्री सेल्सियससम्म पुग्न जान्छ। यस गाउँपालिकाको १२ महिनाको औषत तापक्रम विवरण तलको तालिकामा दिइएको छ।

तालिका नं. २: बर्दिया जिल्लाको औषत तापक्रम

महिना	औषत अधिकतम (°C)	दैनिक औषत (°C)	औषत न्युनतम (°C)
जनवरी	२३	१५	७
फेब्रुवरी	३०	१९	८
मार्च	३५	२३	११
अप्रील	४०	२८	१६
मे	४१	३२	२३
जुन	४०	३३	२६
जुलाई	३७	३१.५	२६
अगस्ट	३३	२९	२५
सेप्टेम्बर	३३	२७.५	२२
अक्टुबर	३३	२३.५	१४
नोभेम्बर	३१	२०	९
डीसेम्बर	२७	१७	७

स्रोत: AccuWeather, 2017

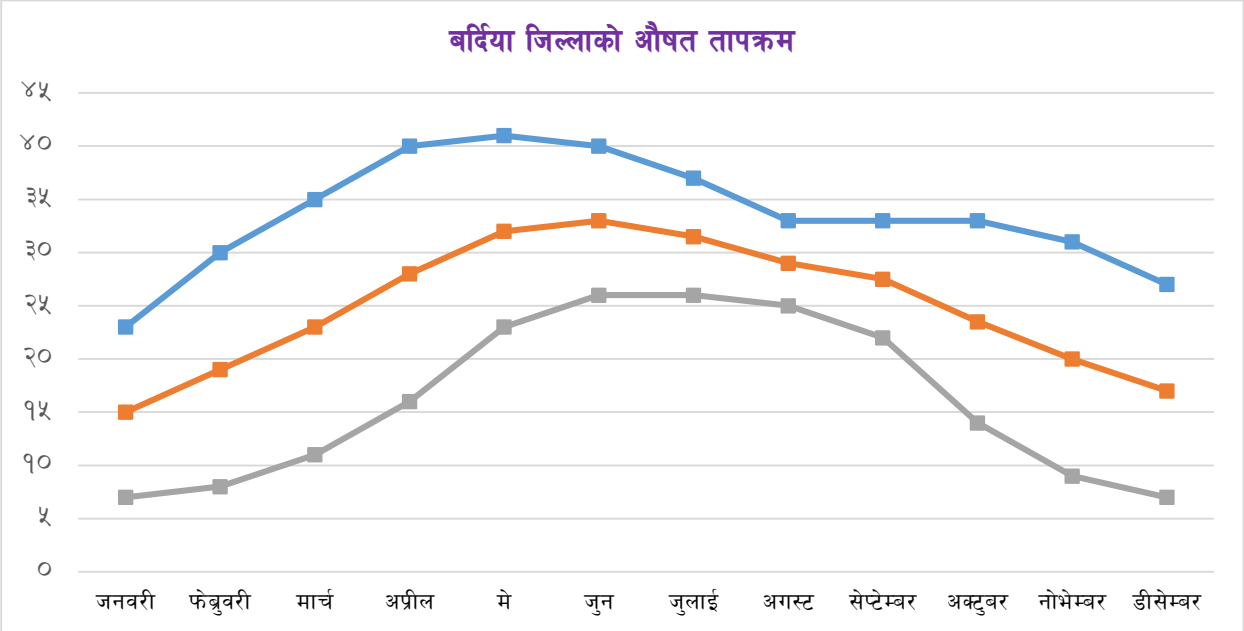

२.५ नगरपालिकामा रहेको सम्भाव्यता र अवसर

नगर क्षेत्रमा रहेका सम्भाव्यता र अवसर अन्तर्गत कृषि, व्यपार, सेवामुलक व्यवसाय, नोकरी, यातायात सेवा, सूचना प्रविधि, शैक्षिक प्रशिक्षण केन्द्र, वित्तीय सेवा, नदीनालाहरुमा माछापालन व्यवसाय, आधुनिक कृषि व्यवसाय जस्ता थप आर्थिक विकासका सम्भाव्यताका क्षेत्रहरू रहेका छन्।

समग्रमा यस राजापुर नगरपालिकाको नगर क्षेत्रमा हेर्दा कृषि पेशा अंगाल्ने घर परिवारको संख्या उच्च रहेको छ। नगरमा रहेको खेती योग्य जमिनमा खाद्यान्नको साथै अन्य नगदे तरकारी बाली, फलफूल, उखु, तोरी, तरकारी मसला तथा जडीबुटी र पशुजन्य उत्पादन वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ। आधुनिक कृषि प्रविधि, मल तथा औजारको अभाव हुनाको साथै सो को अधिकतम लागत मूल्यले गर्दा सो को प्रयोगमा कमी हुन गई कृषि उत्पादनमा आवश्यकता अनुसार वृद्धि हुन सकेको छैन। जनचेतना, सीप तथा व्यावसायीकरणको अभिवृद्धि, प्रविधि हस्तान्तरणको साथै आवश्यक प्रविधि, मल, कर्जा बीउ बिजनको उपलब्धतामा सरलीकरण गरेर कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा वृद्धि ल्याई आर्थिक स्थितिमा सुधार ल्याउन सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ।

नगरमा रहेको अत्यन्त उर्वर भूमिमा वस्ती विकास तथा वैज्ञानिक कृषि योजनाको अभावमा माटोको उर्वराशक्ती क्रमशः क्षीण हुँदै उत्पादन र उत्पादकत्वमा ह्रास आएको देखिन्छ। योजना विना हुने गरेको वस्ती विकासलाई व्यवस्थित गर्नाको साथै पुराना परम्परागत कूलोहरूको मर्मत सुधार गरी माटोको उर्वराशक्ती बढाई वातावरणीय प्रदुषण कम गर्न सकेमा भावी पुस्ताको लागि एउटा बस्न लायक जिवन्त स्थानको जोहो गर्न सकिनेछ।

नगरको ग्रामीण क्षेत्रमा दुग्ध उत्पादन तथा पशुपञ्छी उत्पादनको प्रशस्त सम्भावना रहेको हुँदा यो व्यवसायलाई विस्तार गर्नुको साथै यातायात सेवालाई सर्वसुलभ तरिकाले उनीहरूको पहुँचसम्म विस्तार गर्न सकेको खण्डमा धेरैवटा स्थानहरूमा दुध चिस्यान केन्द्र, कोल्ड स्टोर खोल्न, मासुजन्य उद्योग, आदि विकास गर्न सकिनेछ। जसबाट रोजगार श्रृजना गरी समग्र नगरपालिकाको आयमा वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ।

यस नगरपालिकामा भएका प्राकृतिक श्रोत र साधनलाई व्यवस्थित तथा वातावरणमैत्री प्रविधि अपनाएर उचित प्रयोग गर्न सकेमा सो क्षेत्रले कतिपय ग्रामीण इलाकाहरूमा स्थानीय स्तरमा आवश्यक रोजगारीको स्थिति श्रृजना गर्नाको साथै स्थानीय श्रोत परिचालनमा समेत दिगोपना ल्याउन सकिने देखिन्छ।

नगरपालिकाका कर्णाली नदीको प्राकृतिक बहाबले निर्माण गरेको टापु भएकाले अन्य ठाउँहरूमा ताल निर्माण गरी माछापालन व्यवसाय गरेमा सजिलैसँग रोजगारीका अवसरहरू बढ्ने र खासगरी भारतबाट आयात हुने माछा प्रतिस्थापन भई स्वदेशकै माछाले बजार लिने सम्भावना रहेको छ।

नगरपालिका तथा नेपालमै बेरोजगारी बढ्दै गइरहेको र सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रमा रोजगारीको प्रशस्त अवसरहरू नभएकोले बैदेशिक रोजगारीमा आकर्षण बढेको देखिन्छ। यस नगरका इच्छुक युवाहरूलाई सिपमुलक तालिम प्रदान गरी एकिकृतरुपले स्वदेश मै रोजगारी श्रृजना गर्न सके नगरको आर्थिक विकासमा यस क्षेत्रले ठुलो योगदान पुऱ्याउने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ।

यसका अतिरिक्त राजापुर नगरपालिकाको विकासका लागि विभिन्न सम्भावनामूलक उपायहरुलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ।

- नगरपालिका क्षेत्र भित्र रहेका नदी तथा खोलाहरुबाट आधुनिक कुलो तथा नहर मार्फत् पानी सिंचाई गरी व्यावसायीक रुपमा खेती गर्न सके कृषि उत्पादनमा उल्लेखनीय वृद्धि हुन सक्छ।
- स्थानीय कच्ची सडकको स्तर वृद्धि गरी कालोपत्रे गर्न सके स्थानीय वासिन्दाले भरपुर सुविधा लिनुका साथै समग्र नगरपालिकाको सुन्दरतामा वृद्धि हुन सक्छ।
- तरकारी, पशुपालन तथा अन्य कृषि उत्पादनको बजारको लागि समस्या नभएकोले व्यवसायिक कृषि उत्पादनलाई नै जोड दिनु सहज तथा उचित देखिन्छ।
- यस नगरपालिका क्षेत्रमा कृषिमा आधारित र थप औद्योगिक विस्तार गर्न सके स्थानीय स्तरमा रोजगारी वृद्धि गर्नसक्ने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ।
- यस क्षेत्रमा विभिन्न ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक स्थानहरु रहेकाले पर्यटन विकास गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना रहेको छ।
- सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी संघसंस्थाहरु यस क्षेत्रमा क्रियाशिल रहेकाले नगरपालिकाको विकासमा साझेदारी हुन सक्ने देखिन्छ।
- नगर क्षेत्रमा उपभोक्ताहरुको वृद्धि भैरहेको सन्दर्भमा उद्योग, व्यापार र वाणिज्यको विकास हुन सक्ने सम्भावना देखिन्छ।

२.६ नगरपालिकाको समस्या, चुनौती, अवसर र सम्भावनाहरु

यस राजापुर नगरपालिकाको सामाजिक तथा भौतिक विकासका लागि विद्यमान चुनौती तथा समस्याहरुलाई निम्न बुँदामा संक्षेपिकरण गर्न सकिन्छ।

अवसर तथा सम्भावनाहरु

- उर्बर कृषि जमिन, नदी नाला, सम्म भौगलिक अवस्था र जैविक विविधता जस्ता प्राकृतिक सम्पदाको उपलब्धता देखिन्छ।
- शिक्षित मानविय श्रोतमा वृद्धि हुँदै गएको देखिन्छ।
- युवा जनसमुदायको बाहुल्यता देखिन्छ।

- राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीसंग आवद्ध भएको छ ।
- शिक्षा केन्द्रहरुको संचालनमा व्यवस्था
- धार्मिक, ऐतिहासिक साथै प्राकृतिक महत्व रहेको यस क्षेत्रमा पर्यटन क्षेत्रको विकासको संभावना रहेको छ ।

समस्या तथा चुनौती

- नगरपालिकाको क्षेत्रभित्र आवश्यक रोजगारमुलक उद्योगधन्दा, कलकारखाना नहुनु ।
- नगरपालिका क्षेत्रमा खानेपानी उचित व्यवस्थापन हुन नसक्नु ।
- नगरपालिका क्षेत्रभित्रका धेरै सडकहरु कच्ची तथा कम गुणस्तरको रहनु ।
- पर्याप्त कृषियोग्य भूमी भएतापनि व्यवसायिक खेतीको विकास हुन नसक्नु ।
- आयश्रोतको कमिले नगरपालिकाको स्तरीय विकास प्रकृयामा समस्या उत्पन्न हुनु ।
- विकास निर्माणलाई व्यवस्थित बनाउन नसक्नु ।
- नगरपालिका क्षेत्रभित्र आवश्यक रोजगारमुलक उद्योगधन्दा, कलकारखानाको कमी नहुनु ।
- आकासे पानीमा निर्भर सिचाई
- पराम्परागत निर्वाहमुखी कृषि प्रणाली

२.७ नगरपालिकाको अन्तर नगर/गाउँपालिका सम्बन्ध

नगरहरुको बिच कुनै न कुनै रुपमा एक आपसमा सम्बन्ध रहेको हुन्छ। सम्बन्धको प्रकृति र दुरी नगरहरू बिच फरक-फरक हुन सक्छ। मानव विकासको निम्ती विभिन्न स्थानहरूमा आवत जावत गर्नु पर्ने, उपलब्ध स्रोत र साधनको परिचालन गर्ने क्रममा एक नगरले अर्को नगरमा निर्भर रहनु पर्ने हुन्छ। ती अन्तरनिर्भताका मुख्य क्षेत्रहरू, यातायात, बसाईसराई, कृषि तथा पशु उपज, वन पैदावर, पर्यटन, रोजगारी, प्राकृतिक स्रोत उपयोग एवं व्यवस्थापन, शिक्षा, स्वास्थ्य आदि हुन्। यस नगरपालिकामा भएका विविध खाले सुविधा प्राप्त गर्न अन्य नगर तथा गाउँबाट आउने गरेको देखिन्छ। पहाडी क्षेत्रबाट कृषि र बनजन्य उत्पादनहरू तराई भित्रिने गर्दछन। तराई क्षेत्र पहाडी जिल्लाहरूको तुलनामा सुविधा सम्पन्न भएकोले बसाईसराईको प्रबृत्ति निकै बढी देखिन्छ। भौगोलिक रुपमा एउटै क्षेत्रमा अवस्थित हुँदा हवाई र सडक यातायातको सुविधाका कारणले सुविधा उपलब्ध नगरहरूमा आउने जाने गर्दछन। मौसमी रोजगारको लागि पहाडबाट तराई झर्ने प्रचलन रहेको देखिन्छ। यी विविध कारणले अन्तरनगरपालिका सम्बन्ध अझ बढी सुदृढ भएको देखिन्छ।

साथै, यस नगरपालिकाको छिमेकी गाउँपालिका/नगरपालिका तथा जिल्ला विकास समिति जस्ता सरकारी निकायहरुसंग राम्रो सम्वन्ध रहेको छ। फलत: यस क्षेत्रको विकासात्मक कृयाकलापको सञ्चालनमा समन्वय गर्ने गरिएको छ। त्यसैगरी विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थासँग समेत राम्रो सम्वन्ध रहेको छ।

२.८ नगर विकासमा देखिएका समस्या तथा चुनौतीहरू

बढ्दो जनसंख्या सँगै तीब्र गतिमा विकास भैरहेको शहरोन्मुख ग्रामिण बस्तीहरूको योजनाबद्ध विकासमा देखिएका चुनौतीहरू निम्नानुसार छन् :

- बस्तीहरूको विकासका लागि योजनाबद्ध प्रयास हुन सकेको छैन। बस्तीहरूमा सुविधा बर्गिकरण (Zoning) को आधारबाट आवास क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, सार्वजनिक खुला क्षेत्र, हरित क्षेत्र, अस्पताल विद्यालय तथा कार्यलय क्षेत्र आदि गरी शहरी क्षेत्र लगायत शहरोन्मुख एवं ग्रामीण क्षेत्रहरूको किटान गर्न सकिएको छैन।
- बस्तीहरूको प्राकृतिक वातावरणमा सुधारका लागि सार्वजनिक एवं निजी रुपमा बृक्षारोपण गर्न योजनाबद्ध प्रयास हुन सकेको छैन। शहरी बस्तीहरूबाट निकास हुने फोहोरमैलालाई संकलन र प्रशोधन गरी बस्तीहरूको वातावरणलाई प्रतिकुल बनाउने कार्य रोक्नु पर्ने र ठुला बस्तीहरूमा छाडा पशुहरूको व्यवस्थापन तथा पशु हाट बजारको समेत व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ। खोलानालामा ढल निकास गरी पानी प्रदुषण भइरहेको हुँदा प्रशोधन प्रणालीको विकास हुनुपर्ने देखिन्छ।
- सार्वजनिक निर्माण कार्यहरूमा सम्बन्धित निकाय एवं कार्यालयहरू बिच समन्वय हुन नसकि पुर्वाधारहरूको दिगो निर्माण हुन सकेको छैन। यस सम्बन्धमा स्थानीय निकाय तथा नागरिक समाजसँग समन्वय हुनु जरुरी रहेको देखिन्छ।
- राजापुर नगरपालिकाको बैज्ञानिक बसोबास योजनाको आधार तयार गरी व्यवस्थित विकासमा जोड दिनु आवश्यक देखिन्छ। बस्तीहरूको विकासको लागि गुरुयोजना बनाई आवासिय क्षेत्र, व्यवसायिक क्षेत्रहरू, औद्योगिक क्षेत्र, पार्क, उद्यान र खेलमैदान जस्ता सार्वजनिक क्षेत्र तथा कार्यालय एवं संघसंस्थाहरूको लागि क्षेत्र निर्धारण गर्न जरुरी देखिएको छ।

२.९ सिमसार क्षेत्र

नदी, नाला, तलाउ, पोखरी, कुवा, धाप तथा दलदले क्षेत्रहरू खासगरी जहाँ जमिन लुक्दैन पानी सुक्दैन त्यस्ता क्षेत्रहरूलाई सिमसार भनिन्छ। यस नगरमा साना ठुला गरी प्राकृतिक ताल तलैया रेकर्ड गरिएको छैन। नगरमा केही स-साना पोखरीहरु रहेका छन्।

२.१० नदीनाला तथा पोखरीहरु

नगरका विभिन्न भौगोलिक क्षेत्र तथा वडाहरूमा फैलिएर रहेका पोखरीहरूले जलभण्डार गर्नुका साथै विभिन्न किसिमका जलचरहरू र पंछीहरूलाई सुरक्षित बासस्थानको रुपमा आश्रय दिइरहेको पाइन्छ। साथै यस्ता जलस्रोतहरूबाट पशुहरूले पानी पिउने र किसानहरूले सिंचाईको लागि पानीको प्रयोग गरेको देखिन्छ। मानव वस्तीको विकास र बसाईसराईको चापका साथै अनुत्पादक पशुहरूको अत्याधिक चरीचराउ र उपयोगले प्राकृतिक पोखरीहरुमा भूक्षय भई पुरिने क्रम जारी छ । यस्ता प्राकृतिक पोखरीहरुमा पुनरुद्धार गरी माछा पालन गरेमा जनताका लागि आवश्यक माछाको आपुर्ति हुने मात्र नभई कतिपय तालहरूमा पर्यटकिय आकर्षणको रुपमा जल विहार र नौकायन समेत गर्न सकिने देखिन्छ। तलको तालिकामा नगरका प्रमुख ताल तथा पोखरीहरूको स्थिति देखाइएको छ।

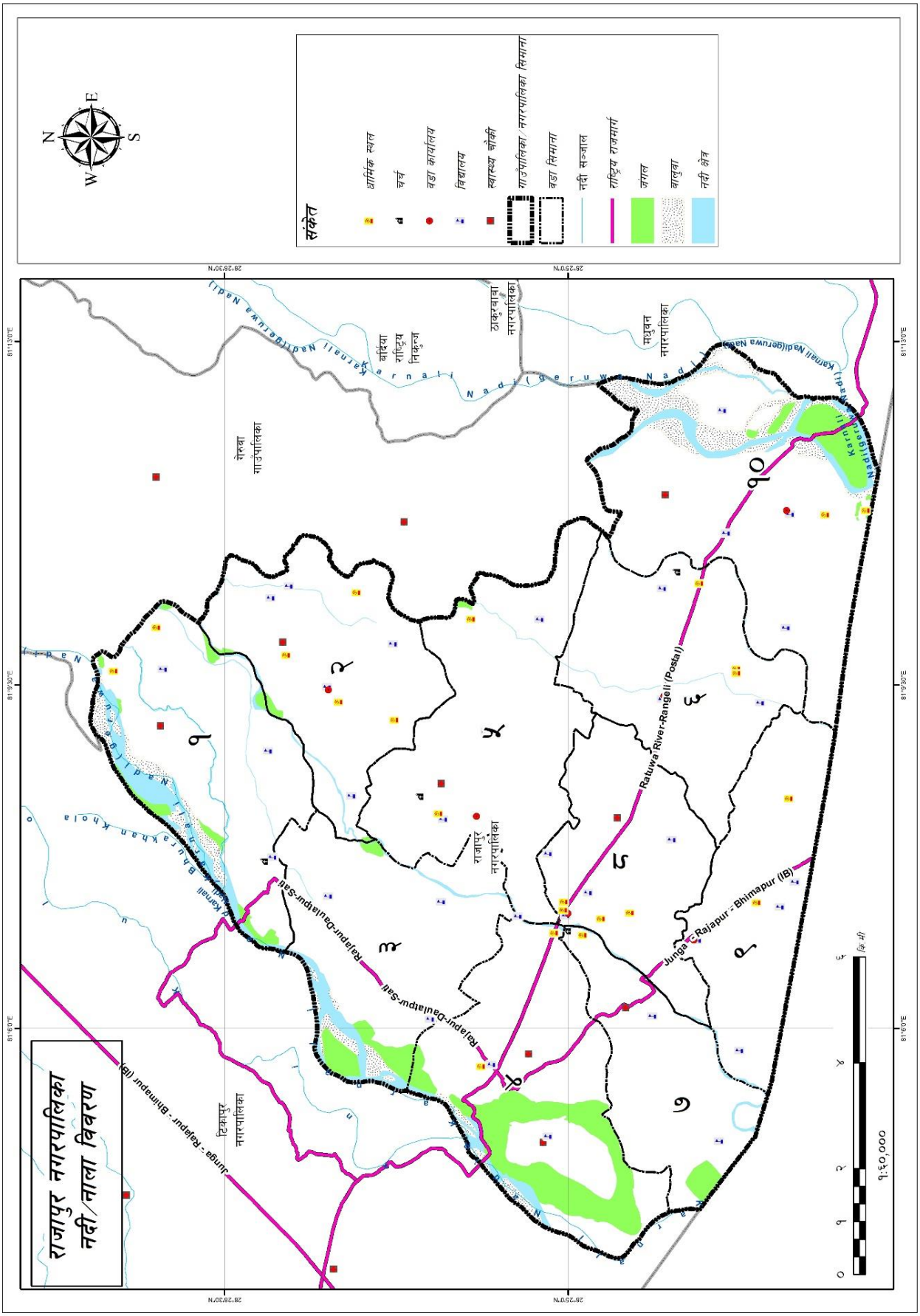

नक्सा नं. ४ : नदी सञ्जाल

गेरुवा कर्णाली नदी

कर्णाली नदी

२.११ धार्मिक, प्राकृतिक तथा पर्यटकीय महत्वका स्थलहरु

एउटा विशिष्ट भौगोलिक संरचनाले श्रृजना गरेको हावापानी, जनजीवन, वन वनस्पति र वन्यजन्तु तथा साँस्कृतिक विविधताको कारण नेपाल विश्वमा नै एउटा पर्यटकीय गन्तब्य स्थलकोरुपमा परिचित छ। पर्यटन हाम्रो लागि प्रकृतिले प्रदान गरेको बरदान हो। अत्यन्त रमणीय विश्वकै उच्च हिमश्रृंखलाहरु, अनवरत बग्ने कञ्चन हिम नदीहरु, झर्ना, तालतलैया, प्राकृतिक गुफा, विविधतायुक्त वन जंगल यहाँको प्राकृतिक निधिहरु हुने यहाँको संस्कृति, जाति तथा रहनसहन समेत पर्यटनका आकर्षक पक्षहरु हुन्। यी सम्पुर्ण पर्यटकीय सम्पतिको पूर्ण सदुपयोग गरेमा देशको आर्थिक सम्वृद्धिमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याई देशको अर्थतन्त्रलाई सबल बनाउन सकिने निश्चित छ। तसर्थ पर्यटन नीति २०६५ ले मुलभूतरुपमा पर्यटन मार्फत स्वरोजगार श्रृजना, गरिबी निवारण, मूर्त तथा अमूर्त सम्पदाको खोज अनुसन्धान, हवाई तथा स्थलमार्गको थप विकास र विस्तार गर्ने र पर्यटन पुर्वाधारलाई दिगो विकासको अवधारणा अनुरुप अगाडि बढाउने उद्देश्य लिएको छ।

अनुपम प्राकृतिक सौन्दर्य, प्रचुर जैविक विविधता, बहुजातीय, बहुभाषीय बहुधर्म र सामाजिक विविधता एवं ऐतिहासक तथा साँस्कृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण नेपाल विश्व पर्यटन मानचित्रमा प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्यस्थलको रुपमा सुपरिचित छ। विज्ञान, प्रविधि र सञ्चार प्रणालीमा भएको अभूतपूर्व विकासले समुच्च विश्व नै एउटा गाउँको रुपमा परिणत हुँदै गइरहेको अवस्थामा नेपालले यस्ता राष्ट्रिय सम्पदालाई विश्व सामु प्रस्तुत गर्दै विश्व पर्यटन बजारलाई आकर्षित गरी अत्यधिक लाभ लिन सक्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक छ। पर्यटन व्यवसाय आफैंमा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको विकासको प्रमुख आधार भएकोले यस व्यवसायको विविधीकरण र विस्तारद्वारा आम नागरिकको जीविकोपार्जन र रोजगारीका अवसरमा वृद्धि गरी जनताको जीवनस्तरमा सुधार गर्नु अपरिहार्य भएको छ। यस प्रयोजनार्थ एकातर्फ नेपालका यी विविध सम्पदाको समुचित संरक्षण र सम्वर्द्धन गर्नु अत्यावश्यक भएको छ भने

अर्कोतर्फ अन्तर्राष्ट्रिय हवाई यातायात सेवा लगायत पर्यटन सेवासँग सम्बद्ध सबै प्रकारका पूर्वाधार विकास गर्दै पर्यटन सेवा उद्योगको संख्यात्मक एवं गुणात्मक वृद्धि गर्नु आवश्यक छ । प्राकृतिक ताल, तलैया, सिमसार क्षेत्र तथा नदीहरु र हरियाली, अत्यन्तै नजिकबाट अवलोकन गर्न सकिने रमणीयतामा आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरुको भ्रमण हुने गर्दछ ।

२.१२ मुख्य चाडपर्वहरु

यस नगरपालिकामा विभिन्न जाती, धर्म सम्प्रदाय र भेषभुषाका मानिसहरु बसोबास गर्दछन् । कोइरी/कुशवाहा, क्षेत्री, तामाङ्ग, मगर, यादव, ब्राम्हण पहाडी, कामी, नेवार, चमार आदि जातका मानिसहरु रहेका छन् जसमा अधिकांश हिन्दू धर्म मान्ने मानिसहरुको बाहुल्यता रहेको छ भने मुस्लिम र क्रिस्चियन धर्म मान्ने मानिसहरु पनि छन् । सबै जातजाती र सम्प्रदायका आ-आफ्नै खाले धर्म संस्कृति र चालचलनहरु छन् । जसमा बडादशैं, तिहार, रामनवमी, महाशिवरात्री, हरितालिका, श्रीपञ्चमी, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, विवाह पञ्चमी, छठ (होली), चैते दशैं, साउने-माघे संक्रान्ती, माघी, गोठधूप, मातातीर्थ औंसी, अक्षय तृतीया, हरिशयनी-हरिबोधनी एकादशी, नागपञ्चमी, रक्षाबन्धन (जनैपूर्णिमा), कुशे औंसी, बालाचतुर्दशी, कोजाग्रत पूर्णीमा, गोठाले, श्री स्वस्थानी पूर्णिमा, नयाँ वर्ष सोह्रश्राद्ध जितीया, सिरुवा (विशेषगरी थारु-खवास), कूल-थानी पूजा, ग्रामथान पूजा, करवा चौथ, कर्कट संक्रान्ति, भुर्की पूजन, संकट पूजा, बुद्धजयन्ती, विभिन्न ल्होसार पर्वहरु, सुवरात, ईद, वकरईद, मोहरम, ग्यारही सरिफ, इदुलफितर, क्रिशमस डे, नयाँ वर्ष, भ्यालेनटाईन डे, गौरा, होली, आइतबारी, देवीजात, जेष्ठ पूर्णिमा (राजी जातिको), चराईहरू (राना थारु जातिको), धुरिया पूजा, भूतुवा पूजा, रनपुतला (ब्राह्मण, क्षेत्री), अनन्त्य, भुवा (रणकौशल प्रदर्शन गरिने खेल), पुसे १५, ओल्के, असारे १५, गंगा दशहरा, विसु तिहारे आदि चाडपर्वहरु रहेका छन् । यस नगरपालिकामा विभिन्न समयमा मेलाहरु लाग्ने गरेका छन् । जसको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

खण्ड ३ : जनसाङ्खिक विवरण

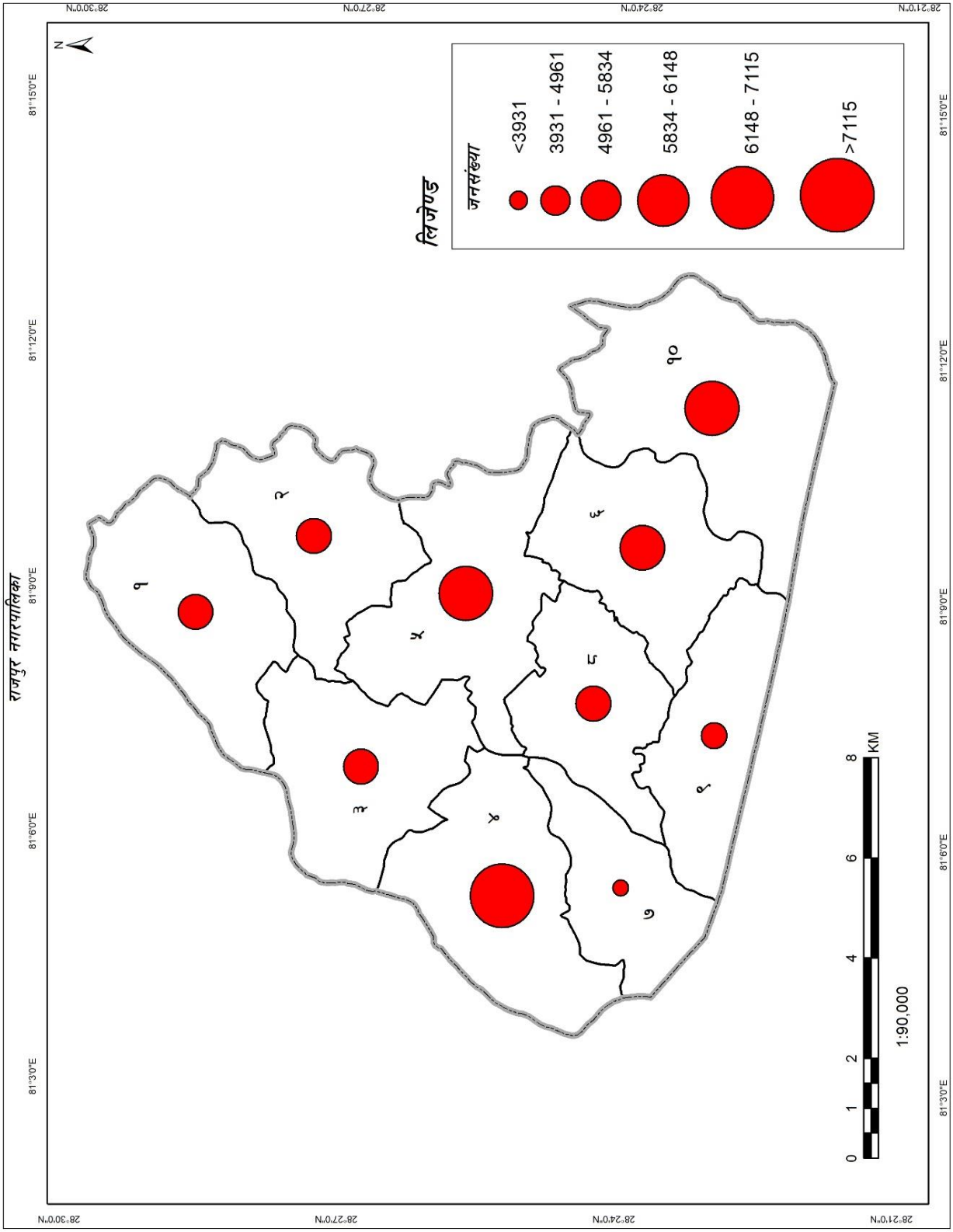

नक्सा नं. ५ : नगरपालिकाको जनसंख्या

३.१ वडागत घरधुरी संख्या तथा लिङ्गको आधारमा जनसंख्याको वितरण

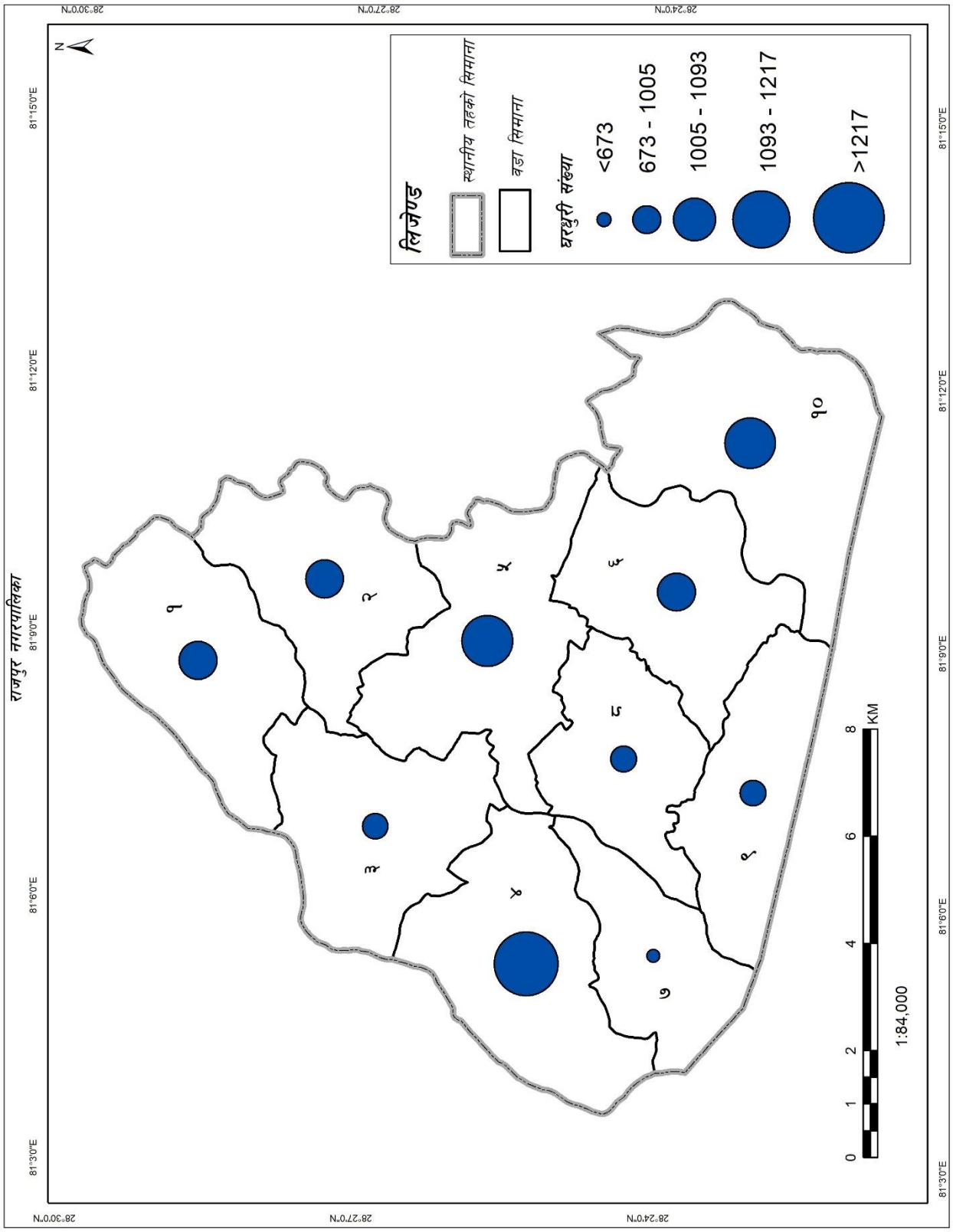

नक्सा नं. ६ : नगरपालिकाको घरधुरी

तालिका नं. ३: वडागत घरधुरी संख्या तथा लिङ्गको आधारमा जनसंख्याको वितरण

वडा नं.	घरधुरी	पुरुष		महिला		जम्मा संख्या	जम्मा जनसंख्यामा वडागत प्रतिशत
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	१,२८३	२,३५७	४३.७	३,०४०	५६.३	५,३९७	९.७१
२	१,२५१	२,७२९	४७.५	३,०१२	५२.५	५,७४१	१०.३३
३	१,२५५	२,४९९	४३.९	३,१९५	५६.१	५,६९४	१०.२४
४	१,६९३	३,३००	४६.६	३,७७९	५३.४	७,०७९	१२.७४
५	१,३६०	२,९३८	४६.६	३,३७३	५३.४	६,३११	११.३५
६	१,१८५	२,५८३	४६.०	३,०३४	५४.०	५,६१७	१०.११
७	७६६	१,५०५	४४.६	१,८६७	५५.४	३,३७२	६.०७
८	१,०५९	२,३३९	४५.४	२,८१५	५४.६	५,१५४	९.२७
९	१,०१८	२,०५६	४४.१	२,६०७	५५.९	४,६६३	८.३९
१०	१,२६८	३,२१३	४९.०	३,३४३	५१.०	६,५५६	११.७९
जम्मा	१२,१३८	२५,५१९	४५.९	३०,०६५	५४.१	५५,५८४	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कुल १२,१३८ घरधुरीहरू मध्ये कूल २५,५१९ पुरुष र ३०,०६५ महिलाहरू गरी ५५,५८४ जनसंख्या रहेको छ। वडागत विवरण अनुसार सबैभन्दा धेरै घरधुरीहरू वडा न. ४ जहाँ १,६९३ घरधुरीहरू र सबैभन्दा कम वडा नं. ७ जहाँ ७६६ घरधुरीहरू रहेका छन्। वडागत जनसंख्याको महिला/पुरुषको अनुपात विवरण समेत सामान्यतया समान किसिमको देखिन्छ। प्रत्येक वडामा महिलाको जनसंख्या पुरुषको भन्दा बढी देखिन्छ।

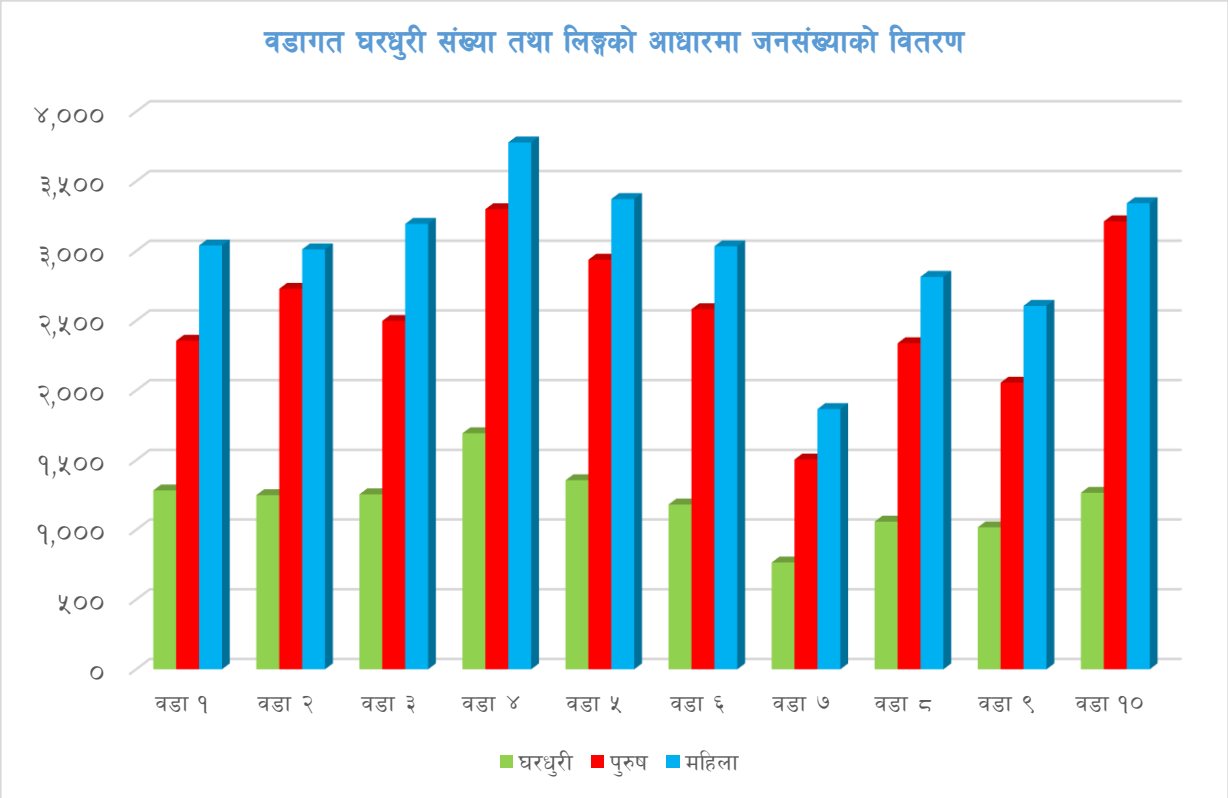

तालिका नं. ४: वडागत घरधुरी संख्या तथा लिङ्गको आधारमा जनसंख्याको वितरण

वडा नं.	घरधुरी	पुरुष	महिला	जम्मा	क्षेत्रफल	जनघनत्व	लैङ्गिक अनुपात
१	१,२८३	२,३५७	३,०४०	५,३९७	१३.३२	४०५	७७.५३
२	१,२५१	२,७२९	३,०१२	५,७४१	११.९५	४८०	९०.६०
३	१,२५५	२,४९९	३,१९५	५,६९४	१२.८९	४४२	७८.२२
४	१,६९३	३,३००	३,७७९	७,०७९	१४.५३	४८७	८७.३२
५	१,३६०	२,९३८	३,३७३	६,३११	१५.०७	४१९	८७.१०
६	१,१८५	२,५८३	३,०३४	५,६१७	१२.२६	४५८	८५.१४
७	७६६	१,५०५	१,८६७	३,३७२	८.३०	४०६	८०.६१
८	१,०५९	२,३३९	२,८१५	५,१५४	९.७९	५२६	८३.०९
९	१,०१८	२,०५६	२,६०७	४,६६३	१०.१३	४६०	७८.८६
१०	१,२६८	३,२१३	३,३४३	६,५५६	१८.८४	३४८	९६.११
जम्मा	१२,१३८	२५,५१९	३०,०६५	५५,५८४	१२७.०८	४३७	८४.८८

लैङ्गिक अनुपातलाई हेर्दा प्रति १०० जना महिलामा ८४.८८ पुरुषको संख्या देखिन्छ । अर्थात

$$\text{लैङ्गिक अनुपात} = \frac{\text{पुषको संख्या}}{\text{महिलाको संख्या}} \times १०० = \frac{२५५१९}{३००६५} \times १०० = ८४.८८ \text{ जना पुरुष}$$

लैङ्गिक अनुपात ८४.८८ : १००

यसको अर्थ प्रति १०० जना महिलाको जनसंख्यामा पुरुषको जनसंख्याको आँकडा मिलाउँदा जम्मा ८४.८८ जना मात्र पुरुषहरू पर्दछन् । महिलाको जनसंख्याको तुलनामा पुरुषको जनसंख्या कम देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

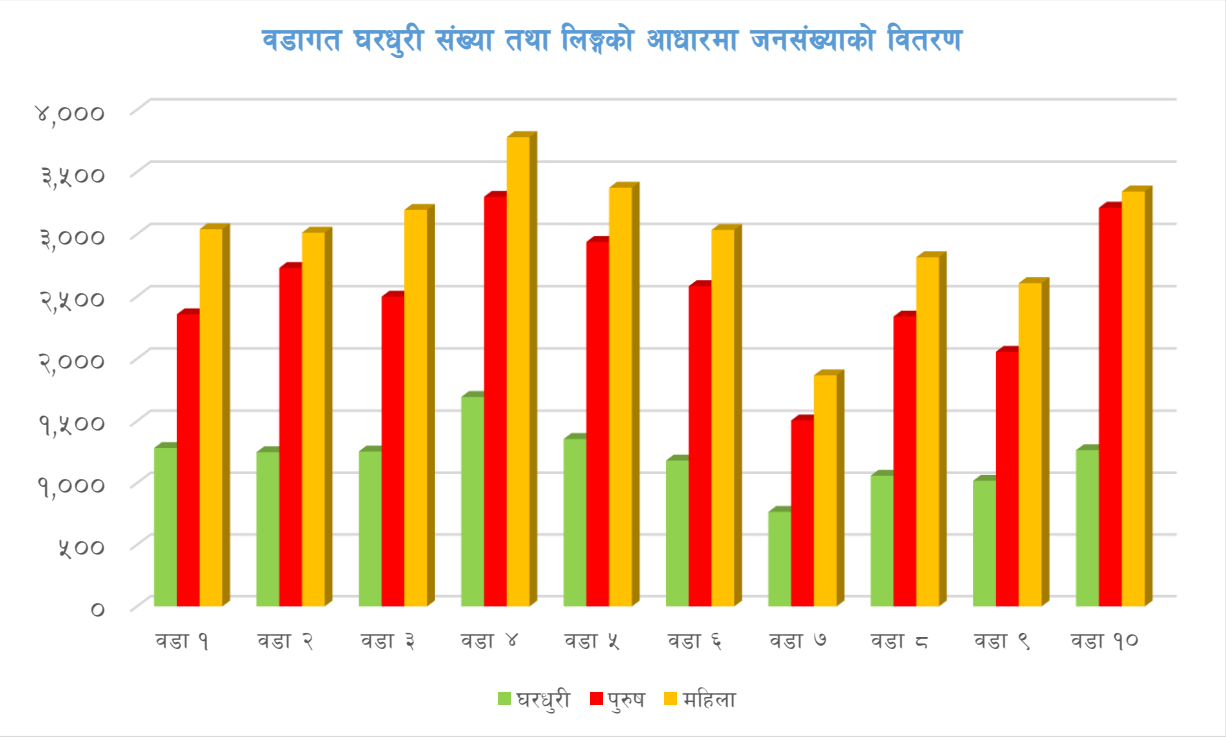

३.२ उमेर समूह अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. ५: उमेर समूह अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	उमेर समूह																
	०-४	५-९	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-३४	३५-३९	४०-४४	४४-४९	५०-५४	५४-५९	६०-६४	६४-६९	७०-७४	७५ वर्ष भन्दा माथि	जम्मा
१	३९१	४७४	६५६	५५३	५२६	४७८	३९९	३५४	२७३	३२८	२५०	१८९	१५७	१३८	१३२	९९	५,३९७
२	३९५	४५६	५८३	५४५	६४४	५७१	५०३	४९३	२७८	३५३	२६४	१९९	१५५	१२५	१०५	७२	५,७४१
३	४२१	४५२	५६९	६४२	६७८	५६३	४१६	३८७	३३२	३४८	२६६	२०४	१४०	१२७	८७	६२	५,६९४
४	४७६	५२५	६९०	६८१	८०५	६३७	५५०	५०१	४६१	४७१	३१५	३०८	२२५	१६८	१६४	१०२	७,०७९
५	४२१	४९५	६०४	६२८	७७९	६२४	५१६	४५८	३८३	३९२	३१६	२११	१८०	१३४	११२	५८	६,३११
६	३७२	४२८	६०७	५८९	६३२	५०४	४५८	४१४	२९०	३६०	२४६	२२०	१५१	१४६	१२३	७७	५,६१७
७	३१२	३२१	३८४	३५०	३४६	३१३	२२२	२३२	१६७	१८२	१४३	१५५	७५	७२	४९	४९	३,३७२
८	३३८	३७९	५४७	५६१	६०१	४८३	३९०	३४१	२८०	३१०	२४२	२०४	१३१	१४६	१२०	८१	५,१५४
९	३८७	४१९	५१५	४५६	४९९	४४१	३१५	३०९	२७२	२८७	२१६	१५७	१०३	१२६	६९	९२	४,६६३
१०	४६१	५२७	७५५	७०४	८०७	६३२	५६०	४६०	३१५	३२८	२८१	१९५	१६१	१६०	१२६	८४	६,५५६
जम्मा	३,९७४	४,४७६	५,९१०	५,७०९	६,३१७	५,२४६	४,३२९	३,९४९	३,०५१	३,३५९	२,५३९	२,०४२	१,४७८	१,३४२	१,०८७	७७६	५५,५८४

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कूल ५५,५८४ जनसंख्या मध्ये २० देखि २४ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या सबैभन्दा बढी ६,३१७ अर्थात ११.४ प्रतिशत, १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहका ५,९१० अर्थात १०.६ प्रतिशत र तेस्रोमा १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहका ५,७०९ अर्थात १०.३ प्रतिशत रहेका छन्। समग्र तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा उमेर समूह बढ्दै जाँदा जनसंख्या घट्दै गैरहेको छ। १० देखि २४ वर्ष भित्रको जनसंख्या सबैभन्दा बढी देखिन्छ। १० वर्ष भन्दा मूनिका बालबालिकाको जनसंख्या र २४ वर्ष माथिका प्रौढ तथा बृद्धबृद्धाहरूको संख्या क्रमश घट्दै गैरहेको देखिन्छ।

यूवा उमेरको जनसंख्या बढी हुनु राम्रो भएतापनि उनीहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य तथा मानव संसाधन विकासमा व्यापक लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ। अर्कोतर्फ यूवाहरूलाई सहि दिशातर्फ उन्मूख बनाउन र रोजगारीका अवसरहरू श्रृजनागरी राष्ट्र निर्माणमा सरिक बनाउनु समाज र राज्यको दायित्व हुन आउँछ। बालबालिका तथा शिशुहरूको संख्या कमहुनुले क्रमश प्रजनन दर घट्दै गएको संकेत गर्दछ भने बृद्धहरूको तथा प्रौढहरूको संख्या कम हुनुले औषत आयू अन्य देशहरूको तुलनामा कम हुनु र प्रौढाअवस्थामा लाग्ने रोगका कारण पाका उमेरको जनसंख्याको मृत्यूदर बढी हुनु भन्ने जनाउँछ। यद्यपी बढ्दो उमेरको संख्या कमहुनु स्वाभाविक हो। उमेर अनुसारको जनसंख्याको विश्लेषण गर्दा प्रत्येक उमेर समूहका आवश्यकताहरू सम्बोधन गरी उनीहरूको उचित व्यवस्थापन गर्नु नै चुनौतीपूर्ण हुन्छ। बालबालिकाको पोषण र स्याहार तथा शिक्षा, यूवालाई उचित रोजगारी र बृद्धहरूलाई आवश्यक सामाजिक सूरक्षा तथा स्वास्थ्य सेवा र स्याहार राज्यले निर्वाह गर्नुपर्ने दायित्वहरू भित्र आउँछन्। नगरपालिकाले यसतर्फ ध्यान पुऱ्याउन आवश्यक छ। वडागत उमेर समूह अनुसारको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

३.३ उमेर र लिङ्गअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

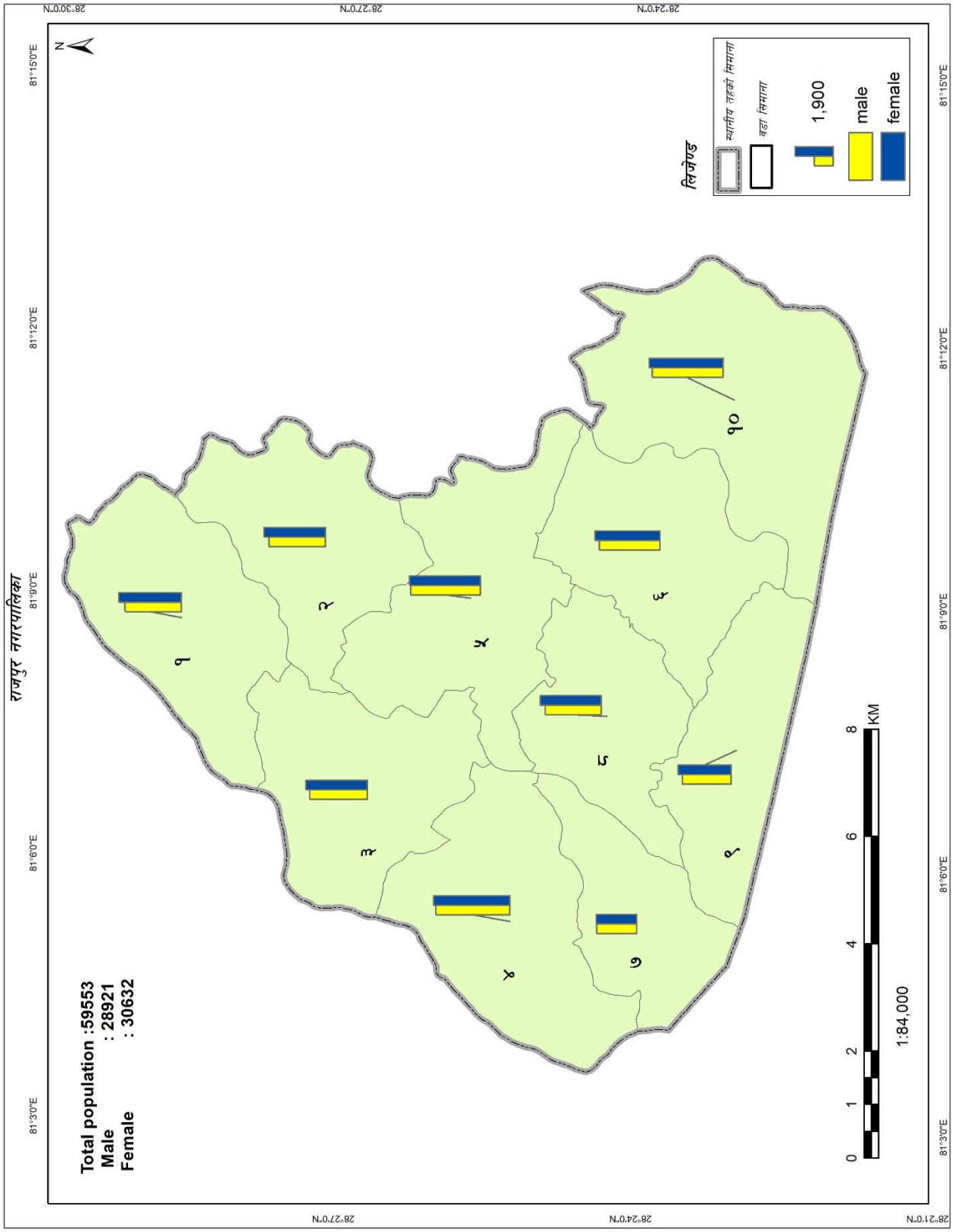

नक्सा नं. ७ : नगरपालिकाको लिङ्गअनुसार वडागत जनसंख्या

तालिका नं. ६: उमेर समूह र लिङ्गअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	उमेर समूह (वर्ष)																		जम्मा
	लिङ्ग	०-४	५-९	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-३४	३५-३९	४०-४४	४५-४९	५०-५४	५५-५९	६०-६४	६५-६९	७०-७४	७५ -		
१	पुरुष	२०४	२४२	३४९	२३७	१५४	१७४	१४२	१४२	१२३	१४८	१०४	९७	७३	६५	६०	४३		२,३५७
	महिला	१८७	२३२	३०७	३१६	३७२	३०४	२५७	२१२	१५०	१८०	१४६	९२	८४	७३	७२	५६		३,०४०
	जम्मा	३९१	४७४	६५६	५५३	५२६	४७८	३९९	३५४	२७३	३२८	२५०	१८९	१५७	१३८	१३२	९९		५,३९७
२	पुरुष	२२७	२५८	२९६	२६१	२६२	२२५	२१७	२४६	१३२	१६१	१३३	९७	६९	५७	४७	४१		२,७२९
	महिला	१६८	१९८	२८७	२८४	३८२	३४६	२८६	२४७	१४६	१९२	१३१	१०२	८६	६८	५८	३१		३,०१२
	जम्मा	३९५	४५६	५८३	५४५	६४४	५७१	५०३	४९३	२७८	३५३	२६४	१९९	१५५	१२५	१०५	७२		५,७४१
३	पुरुष	२२२	२३८	२६९	२६४	२१७	२१७	१४४	१७२	१५१	१६८	१३१	१०३	६८	६०	४५	३०		२,४९९
	महिला	१९९	२१४	३००	३७८	४६१	३४६	२७२	२१५	१८१	१८०	१३५	१०१	७२	६७	४२	३२		३,१९५
	जम्मा	४२१	४५२	५६९	६४२	६७८	५६३	४१६	३८७	३३२	३४८	२६६	२०४	१४०	१२७	८७	६२		५,६९४
४	पुरुष	२१६	२५५	३४०	३३३	३२१	२५५	२४३	२४७	२०६	२३७	१५५	१५६	११५	८५	७६	६०		३,३००
	महिला	२६०	२७०	३५०	३४८	४८४	३८२	३०७	२५४	२५५	२३४	१६०	१५२	११०	८३	८८	४२		३,७७९
	जम्मा	४७६	५२५	६९०	६८१	८०५	६३७	५५०	५०१	४६१	४७१	३१५	३०८	२२५	१६८	१६४	१०२		७,०७९
५	पुरुष	२२१	२७२	२९३	२८६	२८८	२७१	२३४	२०१	१७१	१९३	१६२	१०१	८४	६५	६१	३५		२,९३८
	महिला	२००	२२३	३११	३४२	४९१	३५३	२८२	२५७	२१२	१९९	१५४	११०	९६	६९	५१	२३		३,३७३
	जम्मा	४२१	४९५	६०४	६२८	७७९	६२४	५१६	४५८	३८३	३९२	३१६	२११	१८०	१३४	११२	५८		६,३११
६	पुरुष	१७९	२२१	३१९	२४६	२४३	२०४	१९२	१८६	१२९	१७४	१२६	१०९	६६	८०	६५	४४		२,५८३
	महिला	१९३	२०७	२८८	३४३	३८९	३००	२६६	२२८	१६१	१८६	१२०	१११	८५	६६	५८	३३		३,०३४
	जम्मा	३७२	४२८	६०७	५८९	६३२	५०४	४५८	४१४	२९०	३६०	२४६	२२०	१५१	१४६	१२३	७७		५,६१७
७	पुरुष	१५८	१६३	१८८	१५१	११०	१२४	९५	८७	७९	७०	६६	८५	३७	३७	२५	३०		१,५०५
	महिला	१५४	१५८	१९६	१९९	२३६	१८९	१२७	१४५	८८	११२	७७	७०	३८	३५	२४	१९		१,८६७
	जम्मा	३१२	३२१	३८४	३५०	३४६	३१३	२२२	२३२	१६७	१८२	१४३	१५५	७५	७२	४९	४९		३,३७२
८	पुरुष	१५९	१८९	२७१	२५४	२३३	२०५	१६४	१५४	१२१	१४५	११९	१०२	६६	५९	५३	४५		२,३३९
	महिला	१७९	१९०	२७६	३०७	३६८	२७८	२२६	१८७	१५९	१६५	१२३	१०२	६५	८७	६७	३६		२,८१५
	जम्मा	३३८	३७९	५४७	५६१	६०१	४८३	३९०	३४१	२८०	३१०	२४२	२०४	१३१	१४६	१२०	८१		५,१५४
९	पुरुष	१९८	२१०	२५९	२०६	१७२	१७१	११६	१०९	१११	१३३	११२	७७	३२	६९	४०	४१		२,०५६
	महिला	१८९	२०९	२५६	२५०	३२७	२७०	१९९	२००	१६१	१५४	१०४	८०	७१	५७	२९	५१		२,६०७
	जम्मा	३८७	४१९	५१५	४५६	४९९	४४१	३१५	३०९	२७२	२८७	२१६	१५७	१०३	१२६	६९	९२		४,६६३
१०	पुरुष	२३८	२५६	३९७	३३४	३७३	२९८	२४४	२४३	१५३	१७५	१३४	९५	७८	७६	७३	४६		३,२१३
	महिला	२२३	२७१	३५८	३७०	४३४	३३४	३१६	२१७	१६२	१५३	१४७	१००	८३	८४	५३	३८		३,३४३
	जम्मा	४६१	५२७	७५५	७०४	८०७	६३२	५६०	४६०	३१५	३२८	२८१	१९५	१६१	१६०	१२६	८४		६,५५६
जम्मा	पुरुष	२,०२२	२,३०४	२,९८१	२,५७२	२,३७३	२,१४४	१,७९१	१,७८७	१,३७६	१,६०४	१,२४२	१,०२२	६८८	६५३	५४५	४१५		२५,५१९
	महिला	१,९५२	२,१७२	२,९२९	३,१३७	३,९४४	३,१०२	२,५३८	२,१६२	१,६७५	१,७५५	१,२९७	१,०२०	७९०	६८९	५४२	३६१		३०,०६५
	जम्मा	३,९७४	४,४७६	५,९१०	५,७०९	६,३१७	५,२४६	४,३२९	३,९४९	३,०५१	३,३५९	२,५३९	२,०४२	१,४७८	१,३४२	१,०८७	७७६		५५,५८४
	प्रतिशत	७.१५	८.०५	१०.६३	१०.२७	११.३६	९.४४	७.७९	७.१०	५.४९	६.०४	४.५७	३.६७	२.६६	२.४१	१.९६	१.४०		१००.००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेको कूल ५५,५८४ जनसंख्या मध्ये कूल २५,५१९ पुरुष र ३०,०६५ जना महिला रहेका छन्। ४ देखि ९ वर्षका बालिकाहरू बाहेक १० देखि ५४ वर्षसम्मको सबै उमेर समूहमा किशोरी र महिलाहरूको बाहुल्यता रहेको छ। यसरी लैङ्गिक अनुपात हेर्दा प्रति १०० जना महिलामा ८६.७७ जना पुरुष रहेका छन्। छोराको चाहना गरेर बढी छोरीहरू जन्माउने प्रवृति नेपालमा परम्परागत हिसाबले नै रहि आएको छ। लैङ्गिक भेदभाव उन्मूलनका विविध प्रयासहरू भै रहेतापनि यस उपलब्धी भने हासिल हुन सकेको देखिँदैन। यद्यपी यसमा सुधार भने भैरहेको छ। उमेर समूह अनुसार हेर्दा १५ देखि ३९ वर्ष उमेर समूह भित्रका किशोरी र महिलाहरूको जनसंख्या उच्च रहेकाले उमेर पुगेका महिलाहरूका शारिरीक, मानसिक, सामाजिक तथा आर्थिक मूद्धाहरूलाई सम्बोधन गर्ने खालको योजनाहरू निर्माण गर्न जरुरी छ। प्रजनन स्वास्थ, यौन स्वास्थ, रजस्वला सम्बन्धी समस्याहरू, महिला मैत्री शौचालय, परामर्श केन्द्रहरू, महिला हिंसा, चेलीवेटी बेचविखन, घरेलु लैङ्गिक हिंसा, पाठेघर खस्ने समस्या, दाइजो प्रथा, महिला शसक्तिकरण तथा अधिकार जस्ता विषयहरू आम महिलाका प्रमुख तथा संवेदनशिल विषय भएकोले नगरपालिकाले यि विषयहरूको प्रभावकारी योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने संकेत समग्र तथ्याङ्कले गर्दछ। अर्कोतर्फ प्रौढ र यूवाहरुको रोजगारी र दक्ष जनशक्ति निर्माण गरी राष्ट्र निर्माणमा दिशानिर्देश गर्नुपर्ने दायित्व समेत राज्य र समाजको हुन जान्छ। वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

उमेर र लिङ्ग अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

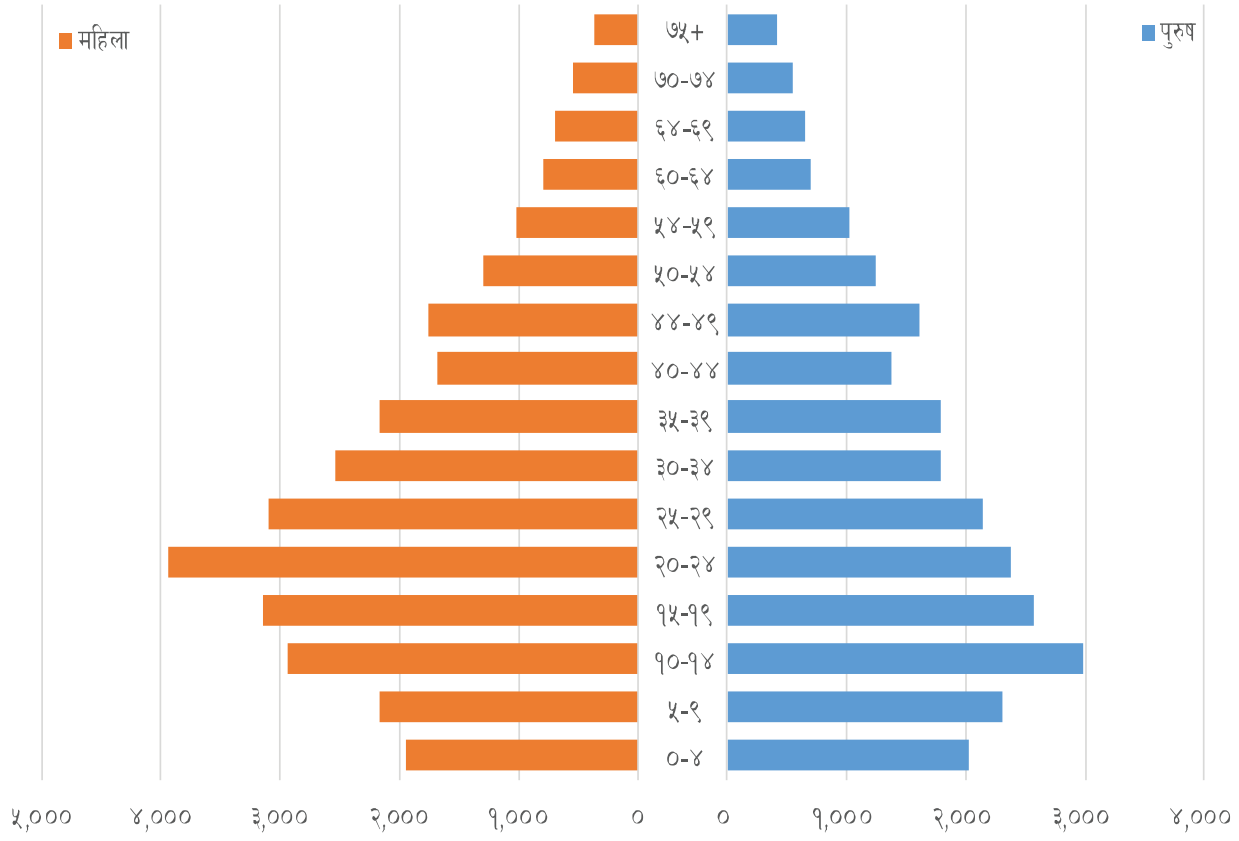

३.४ परिवारमा रहेको सदस्य संख्याको आधारमा वडागत घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ७: परिवारमा रहेको सदस्य संख्याको आधारमा वडागत घरधुरीको वितरण

वडा नं.	परिवार संख्या										उल्लेख नभएको		जम्मा संख्या	औषत परिवार संख्या
	१ जना		२-३ जना		४-५ जना		६-७ जना		८ जना भन्दा बढि					
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	४७	३.७	४८९	३८.१	४८५	३७.८	१७६	१३.७	८६	६.७			१,२८३	४.२
२	४४	३.५	३५३	२८.२	५३६	४२.८	१८९	१५.१	१२६	१०.१	३	०.२	१,२५१	४.६
३	४४	३.५	४२१	३३.५	४९०	३९.०	१९१	१५.२	१०९	८.७			१,२५५	४.५
४	११९	७.०	६०२	३५.६	६१५	३६.३	२४०	१४.२	११५	६.८	२	०.१	१,६९३	४.२
५	३०	२.२	४१६	३०.६	५३८	३९.६	२३६	१७.४	१३६	१०.०	४	०.३	१,३६०	४.७
६	२०	१.७	३५६	३०.०	४८८	४१.२	२००	१६.९	११७	९.९	४	०.३	१,१८५	४.८
७	४७	६.१	२२८	२९.८	३१०	४०.५	१२४	१६.२	५७	७.४			७६६	४.४
८	३४	३.२	२७४	२५.९	४३८	४१.४	१८८	१७.८	१२५	११.८			१,०५९	४.९
९	४१	४.०	३३८	३३.२	३८५	३७.८	१४२	१३.९	११२	११.०			१,०१८	४.६
१०	२१	१.७	२९१	२२.९	५३६	४२.३	२३६	१८.६	१८२	१४.४	२	०.२	१,२६८	५.२
जम्मा	४४७	३.७	३,७६८	३१.०	४,८२१	३९.७	१,९२२	१५.८	१,१६५	९.६	१५	०.१	१२,१३८	४.६

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कूल १२,१३८ घरधुरीहरू मध्ये ४ देखि ५ जना सदस्य संख्या भएको घरधुरी सबैभन्दा धेरै ४,८२१ अर्थात ३९.७ प्रतिशत रहेको छ। दोस्रोमा २ देखि ३ जना सदस्य संख्या भएको परिवार ३,७६८ अर्थात ३१ प्रतिशत र तेस्रोमा ६ देखि ७ जना सदस्य संख्या भएको घरधुरीहरू १९२२ अर्थात १५.८ प्रतिशत रहेका छन्। १ जना मात्र सदस्य संख्या भएको घरधुरी समेत रेकर्ड गरिएको छ। जसको संख्या ४४७ रहेको छ। समग्र तथ्याङ्कलाई हेर्दा परम्परागत संयुक्त परिवारमा रहने परिपाटी परिवर्तन भई सामान्यतया बाबु-आमा र तिनका अविवाहित छोराछोरीहरू रहेको ४ वा ५ जनाको परिवारको नै बाहुल्यता बढेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। २ देखि ३ जना मात्र भएको परिवारको संख्या समेत ३१ प्रतिशत हुनुले यो क्रम अर्थात एकल परिवारको संख्या बढी रहेको तथ्य स्पष्ट छ। अर्कोतर्फ एक जना मात्र सदस्य संख्या भएको परिवार भने अविवाहित एकल, विवाहित तर विधवा वा विधुर भएको कारणले हुनसक्छ। यस बाहेक विवाहित तर पारपाचुके गर्ने वा नगरी छुट्टीएर एक्ला एक्लै बस्ने गरेका समेत भेटिन्छन्। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

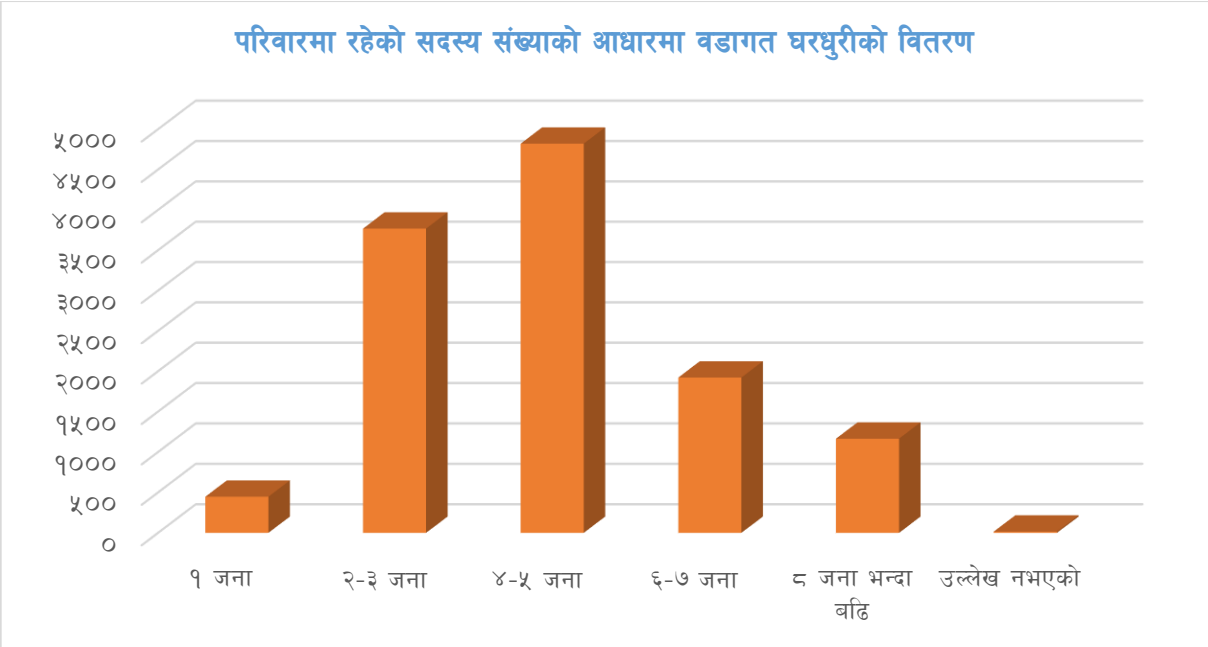

३.५ उमेर समूहको आधारमा घरमूलीको वितरण

तालिका नं. ८: उमेर समूहको आधारमा घरमूलीको वितरण

वडा नं.	घरमुलीको उमेर समूह							उल्लेख नभएको	जम्मा
	१०-१९ वर्ष	२०-२९ वर्ष	३०-३९ वर्ष	४०-४९ वर्ष	५०-५९ वर्ष	६०-६९ वर्ष	७० वर्ष भन्दा बढी		
१	२८	१८२	३४३	३०२	२२३	१३८	६७		१,२८३
२	१६	१२८	३९६	३०२	२३४	११३	५९	३	१,२५१
३	१७	२१२	३०८	३३१	२३२	११७	३८		१,२५५
४	११	१५५	३७६	४३६	३२२	२२७	१६४	२	१,६९३
५	११	१४७	३४८	३६९	२६८	१४२	७१	४	१,३६०
६	२०	११५	३२३	३०६	२२४	११९	७४	४	१,१८५
७	२१	१२४	१६९	१६८	१६३	७३	४८		७६६
८	१२	९०	२३२	२७३	२२३	१३६	९३		१,०५९
९	३०	११०	२४४	२५६	१९९	१०२	७७		१,०१८
१०	९	१४७	३५३	३२०	२१६	१४२	७९	२	१,२६८
जम्मा	**१७५**	**१,४१०**	**३,०९२**	**३,०६३**	**२,३०४**	**१,३०९**	**७७०**	**१५**	**१२,१३८**

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कुल १२,१३८ घरधुरीहरू मध्ये सबैभन्दा धेरै ३० देखि ३९ वर्ष उमेर समूहको ३०९२ (२५.५ प्रतिशत) जनसंख्याले घरमूली भएर परिवारको जिम्मेवारी निर्वाह गरेको पाइन्छ । दोस्रोमा ४० देखि ४९ वर्षको उमेर समूहको ३०६३ (२५.२ प्रतिशत) जनसंख्याले घरमूली भएर परिवारको जिम्मेवारी निर्वाह गरेको देखिन्छ । तेस्रोमा ५० देखि ५९ वर्षको उमेर समूह पर्दछ । विभिन्न परिस्थितिवश परिवारका अभिभावक वा घरमूली गुमाएर सानो उमेरमै घरको जिम्मेवारी सम्हालेको १० देखि १९ वर्ष सम्मको घुरधरी संख्या १७५ र बुढेसकालमा अरुको सहारामा वा राज्यले

प्रदान गर्ने सामाजिक सुरक्षा सेवा लिएर बाँच्नु पर्ने ७० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्या मध्ये ७७० धरघुरीहरूमा घरमूली भएर परिवारको जिम्मेवारी सम्हाल्नु परेको अवस्था देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ। यस तथ्याङ्कसँग गाँसिएको अहम विषय भनेको उमेर नुपुग्दै वा वृद्ध अवस्थाको जनसंख्या समेत घरमुली भएर जिम्मेवारी लिनुपर्ने अवस्था रहनु भनेको कल्याणकारी लोकतान्त्रिक प्रणालीमा सामाजिक सुरक्षाको अवस्था कमजोर रहेको संकेत हो।

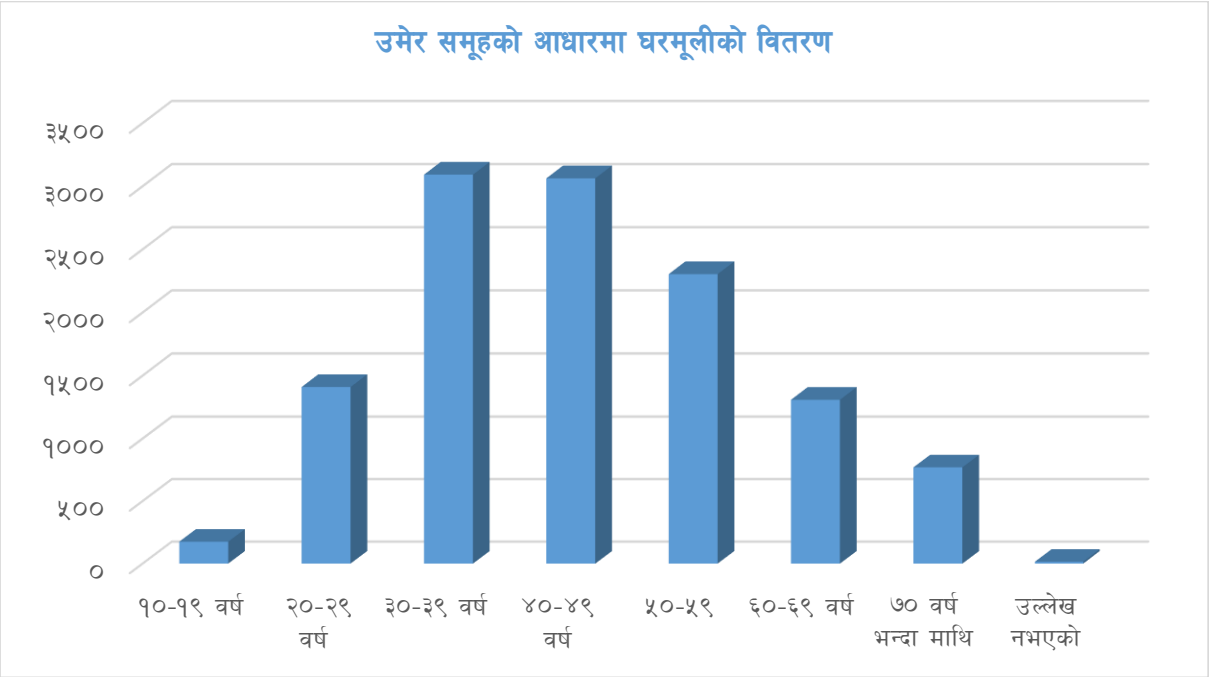

३.६ उमेर समूह र लिङ्गका आधारमा घरमूलीको वितरण

तालिका नं. ९: उमेर समूह र लिङ्गका आधारमा घरमूलीको वितरण

लिङ्ग	वडा नं.	घरमूलीको उमेर समूह							जम्मा
		१०-१९ वर्ष	२०-२९ वर्ष	३०-३९ वर्ष	४०-४९ वर्ष	५०-५९ वर्ष	६०-६९ वर्ष	७० वर्ष भन्दा बढी	
पुरुष	१	१०	६६	१७८	२१७	१७४	११३	५१	८०९
	२	५	५६	२५८	२३४	१९२	८६	४२	८७३
	३	७	६२	१४९	२१९	१७५	८६	३२	७३०
	४	४	८७	२४३	३२९	२५७	१७०	१११	१,२०१
	५	३	६३	२३४	३०४	२३२	११६	५५	१,००७
	६	९	६१	२०७	२३३	१८६	९९	५४	८४९
	७	१२	५७	१०५	१०९	१३२	५४	३७	५०६
	८	२	४८	१४९	१९३	१७९	९३	६०	७२४
	९	८	३७	९७	१८७	१५०	७१	५१	६०१
	१०	३	५६	२०६	२४३	१७६	१०७	६३	८५४
	जम्मा	६३	५९३	१,८२६	२,२६८	१,८५३	९९५	५५६	८,१५४

लिङ्ग	वडा नं.	घरमूलीको उमेर समूह							जम्मा
		१०-१९ वर्ष	२०-२९ वर्ष	३०-३९ वर्ष	४०-४९ वर्ष	५०-५९ वर्ष	६०-६९ वर्ष	७० वर्ष भन्दा बढी	
	प्रतिशत	०.७७	७.२७	२२.३९	२७.८१	२२.७३	१२.२०	६.८२	१००.००
महिला	१	१८	११६	१६५	८५	४९	२५	१६	४७४
	२	११	७२	१३८	६८	४२	२७	१७	३७५
	३	१०	१५०	१५९	११२	५७	३१	६	५२५
	४	७	६८	१३३	१०७	६५	५७	५३	४९०
	५	८	८४	११४	६५	३६	२६	१६	३४९
	६	११	५४	११६	७३	३८	२०	२०	३३२
	७	९	६७	६४	५९	३१	१९	११	२६०
	८	१०	४२	८३	८०	४४	४३	३३	३३५
	९	२२	७३	१४७	६९	४९	३१	२६	४१७
	१०	६	९१	१४७	७७	४०	३५	१६	४१२
	जम्मा	११२	८१७	१,२६६	७९५	४५१	३१४	२१४	३,९६९
	प्रतिशत	२.८२	२०.५८	३१.९०	२०.०३	११.३६	७.९१	५.३९	१००.००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कुल १२,१३८ घरधुरीहरू मध्ये ४० देखि ४९ वर्ष उमेर समूहका २,२६८ अर्थात २७.८ प्रतिशत पुरुषहरूले घरको घरमूली भएर जिम्मेवारी सम्हालेको देखिन्छ भने दोस्रो उमेर समूहमा ३० देखि ३९ वर्ष उमेरका पुरुषहरू १८२६ अर्थात २२.४ प्रतिशतले घरको घरमूली भएर घरको जिम्मेवारी सम्हालेको देखिन्छ। लैङ्गिक हिसाबले हेर्दा ३० देखि ३९ वर्ष उमेर समूहका जम्मा १२६६ महिलाले घरको मूली भई मुख्य जिम्मेवारी सम्हालेको देखिन्छ। यसको अर्थ पुरुषको तुलनामा आधा भन्दा कम घरधुरीमा मात्र महिलाहरू घरमूली भएर रहेको देखिन्छ। यस बाहेक उमेर समूहको हिसाबले हेर्दा अघिल्लो तालिका अनुसार नै उमेर नपुगी वा बृद्ध भैसक्दा समेत पारिवारीक जिम्मेवारी वहन गर्नुपर्ने अवस्था विद्यमान रहेको स्पष्ट हुन्छ। वडा अनुसारको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

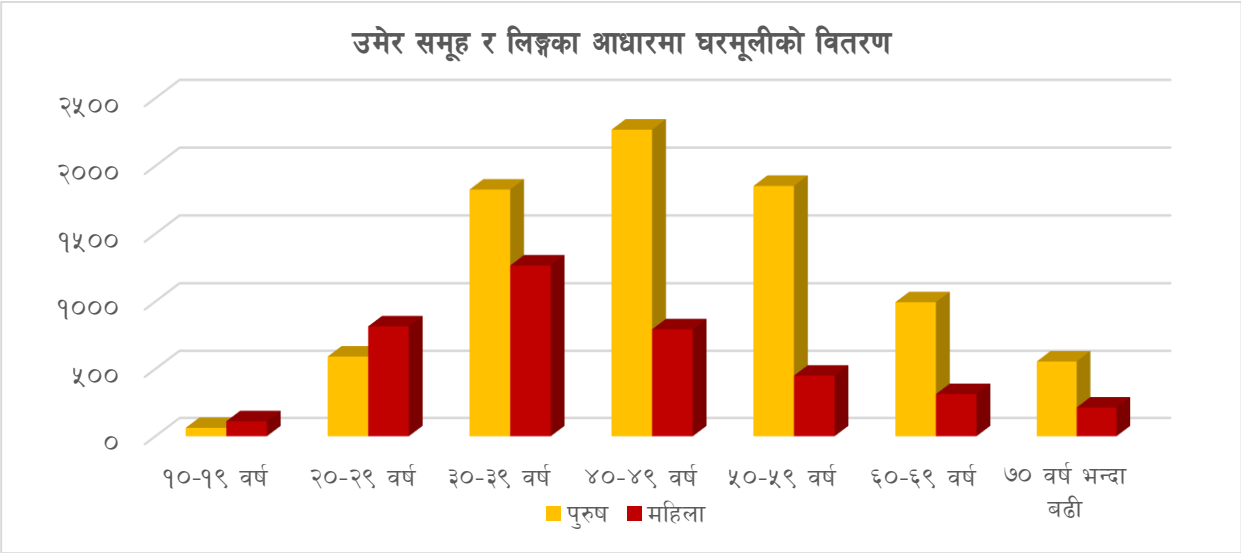

३.७ राष्ट्रियताको आधारमा वडागत जनसंख्याको वितरण

तालिका नं. १०: राष्ट्रियताको आधारमा वडागत जनसंख्याको वितरण

वडा नं.	राष्ट्रियता					
	नेपाली		भारतिय		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	५,३९४	९९.९	३	०.१	५,३९७	१००.०
२	५,७४०	१००.०	१	०.०	५,७४१	१००.०
३	५,६९४	१००.०			५,६९४	१००.०
४	७,०६९	९९.९	१०	०.१	७,०७९	१००.०
५	६,३१०	१००.०	१	०.०	६,३११	१००.०
६	५,६१३	९९.९	४	०.१	५,६१७	१००.०
७	३,३७२	१००.०			३,३७२	१००.०
८	५,१५४	१००.०			५,१५४	१००.०
९	४,६५९	९९.९	४	०.१	४,६६३	१००.०
१०	६,५५०	९९.९	६	०.१	६,५५६	१००.०
जम्मा	५५,५५५	९९.९	२९	०.१	५५,५८४	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कुल ५५,५८४ जनसंख्या मध्ये ५५,५५५ अर्थात ९९.९ प्रतिशत जनसंख्याको राष्ट्रियता नेपाली रहेको छ। अन्यको विशेषगरी भारतिय र अन्यको संख्या भने नगन्य रहेको देखिन्छ। भारतिय सीमानाबाट नजिकको नगरपालिका भएतापनि घरधुरीको विवरण लिँदा कामकाजको शिलशिलामा नगरपालिका रहेका भारतियहरूको संख्या नदेखिएको हुनसक्छ। वडागत विस्तृत विवरण तोलिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

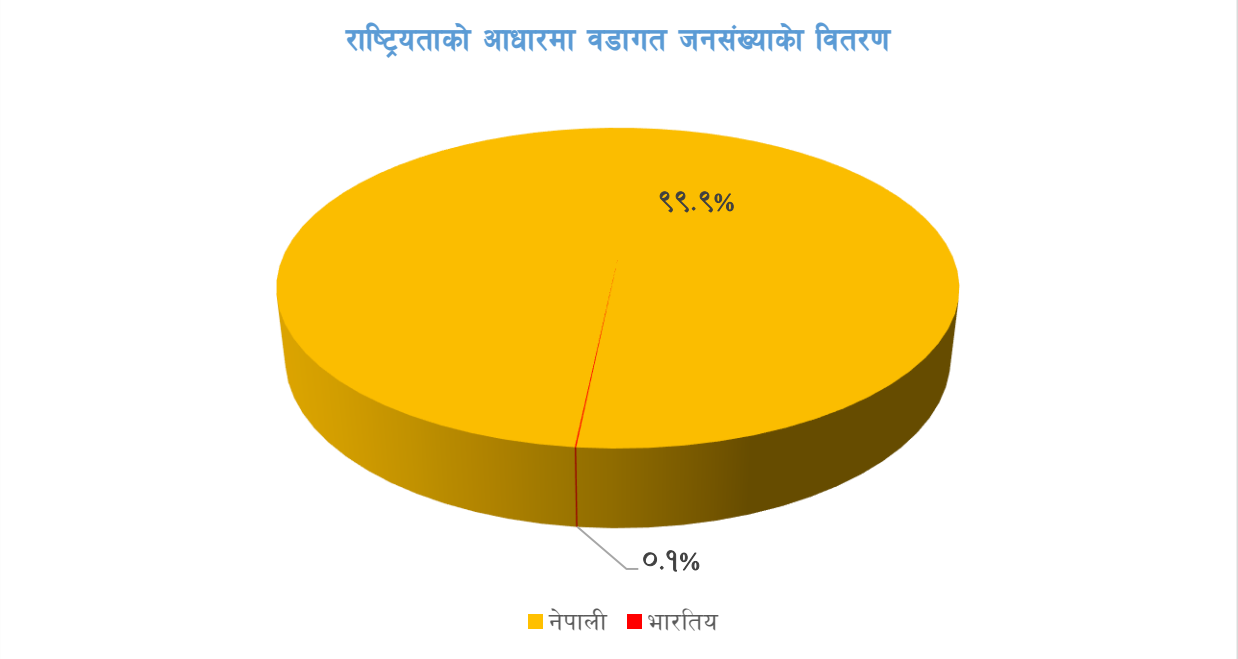

३.८ जातजातीको आधारमा वडागत जनसंख्याको वितरण

तालिका नं. ११: वडा अनुसार जातजाततिको विवरण

	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	जम्मा	प्रतिशत
थारु	४,१००	५,३४२	५,१०५	४,९६९	५,३५५	४,७३९	२,२६७	३,६६७	३,६८०	५,०३८	४४,२६२	७९.६
ब्रह्मण पहाडी	४१७	६१	२६७	४३७	३३२	१८१	५४	७१०	८०	१७७	२,७१६	४.९
क्षेत्री	४७२	९४	८५	२४९	४०	३२०	१८५	१०४	४२६	४९८	२,४७३	४.४
कामी	३७	१५	१	१०३	१२	१४५	१३९	३३७	४२	२६३	१,०९४	२.०
मगर	२६	१२	६	५४	१	६	१७३	६८	२१९	१२१	६८६	१.२
मुसलमान		८	३	५२८	८		२०	६	६	८	५८७	१.१
दमई/ढोली	१०	११२	८	४६	६२	३०	६९	८४	२८	१०४	५५३	१.०
ठकुरी	५४	२७	२७	७४	३०	११३	६७	५४	३९	५२	५३७	१.०
सोनार	१०	२७	५२	२४	१०	९	८७	१३		११७	३४९	०.६
गुरुङ				२०	७		१२१	९	२८	८	१९३	०.३
सार्की		१	१६		१२७		१	१५	२२	१	१८३	०.३
बादी			३२	११२	१		११			१८	१७४	०.३
नेवार		७		४२		६	२१	१४	५०		१४०	०.३
कायास्था				१३८							१३८	०.२
दलित अन्य	१९	४	५४	३८	१४	३०	३८	२३	०	७३	२९३	०.५३
जनजाती	७	०	१	३९	४२	४	३७	४८	१४	२७	२१९	०.३९
अन्य	२४५	३१	३७	२०६	२७०	३४	८२	२	२९	५१	९८७	१.७
जम्मा	५,३९७	५,७४१	५,६९४	७,०७९	६,३११	५,६१७	३,३७२	५,१५४	४,६६३	६,५५६	५५,५८४	१००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

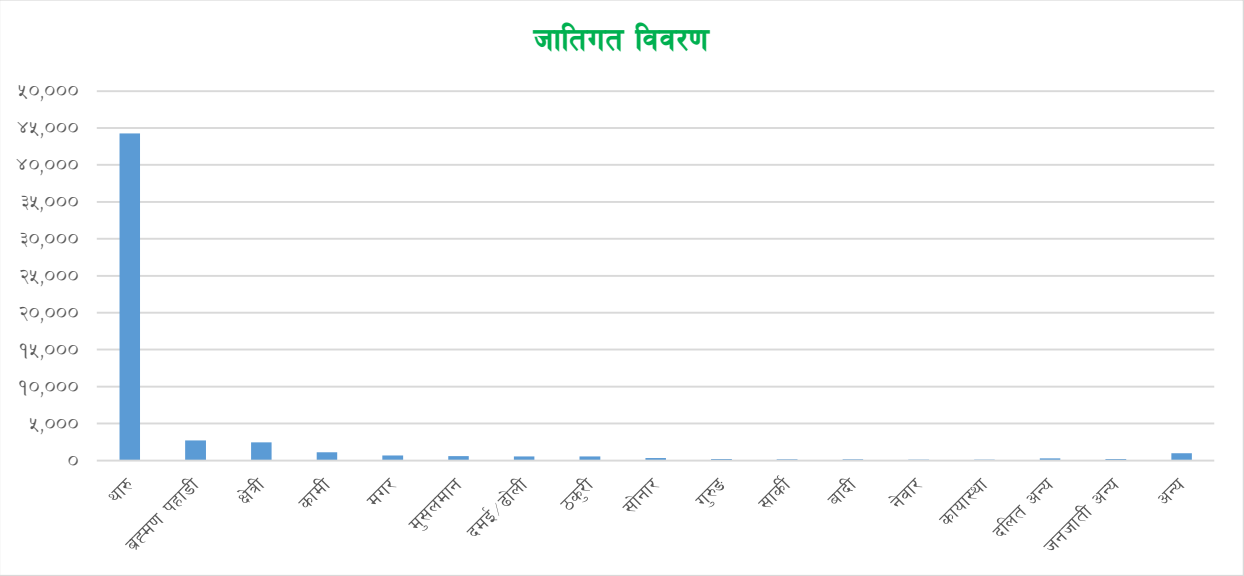

नगरपालिकामा जातजातिका आधारमा जनसंख्याको विवरणलाई हेर्दा सबैभन्दा धेरै ४४,२६८ अर्थात ८१.१ प्रतिशत तराइ जनजाती, दोस्रोमा ५,७४४ अर्थात १०.५ प्रतिशत ब्राह्मण क्षेत्रहरू, तेस्रोमा पहाडी दलित, चौथो र पाँचौमा क्रमश जनजाती र तराइ अन्य रहेका छन्। यस नगरपालिकामा तराइ जनजातीको रुपमा रहेको थारुको जनसंख्या सबैभन्दा धेरै रहेको र दोस्रोमा पहाडबाट बसाइसराइ गरेर आएका ब्राह्मण क्षेत्रीहरूको रहेको छ। यसरी जातिय हिसाबले विविधतायुक्त समाजमा स्थानियहरू सामाजिक सहिष्णुताका साथ वसेको पाइन्छ। विस्तृत विवरण वडागत रुपमा तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

नगरपालिकामा जातजातिका आधारमा जनसंख्याको विवरणलाई हेर्दा सबैभन्दा धेरै ४४,२६८ अर्थात ८१.१ प्रतिशत तराइ जनजाती, दोस्रोमा ५,७४४ अर्थात १०.५ प्रतिशत ब्राह्मण क्षेत्रहरू, तेस्रोमा पहाडी दलित, चौथो र पाँचौमा क्रमश जनजाती र तराइ अन्य रहेका छन्। यस नगरपालिकामा तराइ जनजातीको रुपमा रहेको थारुको जनसंख्या सबैभन्दा धेरै रहेको र दोस्रोमा पहाडबाट बसाइसराइ गरेर आएका ब्राह्मण क्षेत्रीहरूको रहेको छ। यसरी जातिय हिसाबले विविधतायुक्त समाजमा स्थानियहरू सामाजिक सहिष्णुताका साथ वसेको पाइन्छ। विस्तृत विवरण वडागत रुपमा तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

३.९ नगरपालिकामा बोलिने भाषाको आधारमा जनसंख्याको वितरण

तालिका नं. १२: नगरपालिकामा बोलिने भाषाको आधारमा जनसंख्याको वितरण

वडा नं.	नेपाली	मैथिली	भोजपुरी	थारु	तामाङ्ग	नेवार	मगर	गुरुङ	लिम्बु	राई	हिन्दी	अन्य	जम्मा
१	१,००५	१		४,०९४	१		२					२९४	५,३९७
२	९९६	५		४,७२९	१	१	५		२		२		५,७४१
३	५७५	१		५,१०४	४		१				९		५,६९४
४	१,७२७	२१	२	४,४८१	२		१				८३९	६	७,०७९
५	९३८	५		५,३६५			२				१		६,३११
६	८६०	१५	१	४,७३३	१	२		३			१	१	५,६१७
७	१,०८५	११	१	२,२००		१	५	४			५२	१३	३,३७२
८	१,४९३	४	४	३,६२९	१		१९	३				१	५,१५४
९	१,५६८	३	५	२,९८३	१	८	६५	११		२	१७		४,६६३
१०	२,२०७	६		४,३३१	२			१			९		६,५५६
जम्मा	१२,४५४	७२	१३	४१,६४९	१३	१२	१००	२२	२	२	९३०	३१५	५५,५८४
प्रतिशत	२२.४१	०.१३	०.०२	७४.९३	०.०२	०.०२	०.१८	०.०४	०.००	०.००	१.६७	०.५७	१००.००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कुल ५५,५८४ जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा बढी ४१,६४९ अर्थात ७४.९३ प्रतिशतले थारु भाषा, १२,४५४ अर्थात २२.४१ प्रतिशतले नेपाली भाषा र बाँकि अन्य नगण्य संख्यामा रहेकोले अन्य भाषा प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो। यस नगरपालिका तराई आदिवासी थारुको बाहुल्यता भएको नगरपालिका भएकोले उनीहरूको कला, संस्कृति तथा भाषालाई जर्गेना गर्ने खालका विशेष कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। संविधान धारा ३२ मा भाषा तथा संस्कृतिको हकलाई मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेको र धारा ३१को शिक्षा सम्बन्धी हकको उपधारा ५ बमोजिम "नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुन बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र संचालन गर्ने हक हुनेछ" भनि स्पष्ट किटान गरेको छ। तसर्थ थारु भाषामा यस नगरपालिकामा आधारभूत शिक्षा पढ्न चाहने विद्यार्थीहरूलाई नगरपालिकाले विशेष व्यवस्था गर्न सक्ने संवैधानिक प्रावधान रहेको छ। वडा अनुसार विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

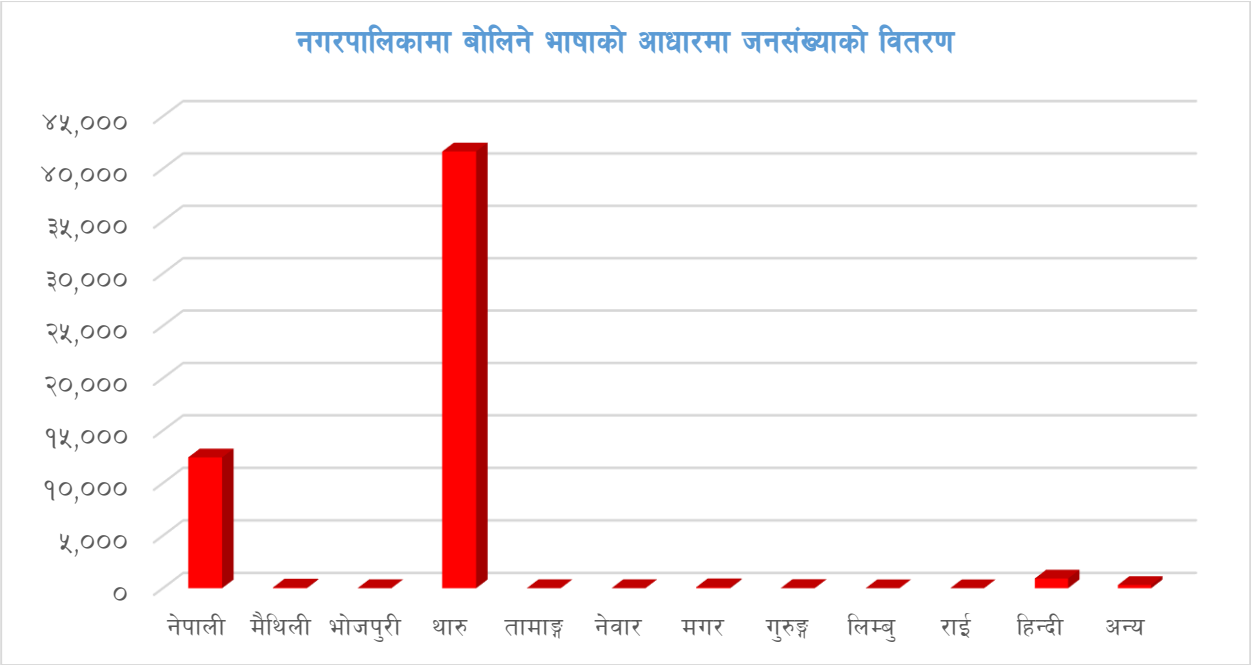

३.१० धर्मअनुसार जनसंख्याको वडागत वितरण

तालिका नं. १३: धर्मअनुसार जनसंख्याको वडागत वितरण

वडा नं.	हिन्दु		बौद्ध		ईस्लाम		क्रिस्चियन		अन्य		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	५,०६६	९३.९	२	०.०	१	०.०	३२८	६.१			५,३९७	१००.०
२	५,७१५	९९.५	११	०.२			११	०.२	४	०.१	५,७४१	१००.०
३	५,६४७	९९.२			१	०.०	४६	०.८			५,६९४	१००.०
४	६,५४२	९२.४	५	०.१	५०३	७.१	२९	०.४			७,०७९	१००.०
५	६,२५२	९९.१			५	०.१	४६	०.७	८	०.१	६,३११	१००.०
६	५,४२२	९६.५			१३२	२.४	६३	१.१			५,६१७	१००.०
७	३,३५३	९९.४	८	०.२	९	०.३	२	०.१			३,३७२	१००.०
८	५,१४२	९९.८	१	०.०			९	०.२	२	०.०	५,१५४	१००.०
९	४,६०७	९८.८	८	०.२	४	०.१	३८	०.८	६	०.१	४,६६३	१००.०
१०	६,५०३	९९.२	१	०.०	११	०.२	४१	०.६			६,५५६	१००.०
जम्मा	५४,२४९	९७.६	३६	०.१	६६६	१.२	६१३	१.१	२०	०.०	५५,५८४	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कुल ५५,५८४ जनसंख्या मध्ये ५४,२४९ अर्थात ९७.६ प्रतिशत जनसंख्याले हिन्दु धर्म मान्दछन्। दोस्रोमा ईस्लाम धर्म मान्नेको संख्या ६६६ अर्थात १.२ प्रतिशत र तेस्रोमा क्रिस्चियन धर्म मान्नेको संख्या ६१३ अर्थात १.१ प्रतिशत रहेको छ। वडागत रुपमा विभिन्न धर्मावलम्बीहरूको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ। केहि मात्रामा धार्मिक विविधता रहेपनि नगरपालिकामा हिन्दु धर्मावलम्बीहरूको प्रधानता रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ।

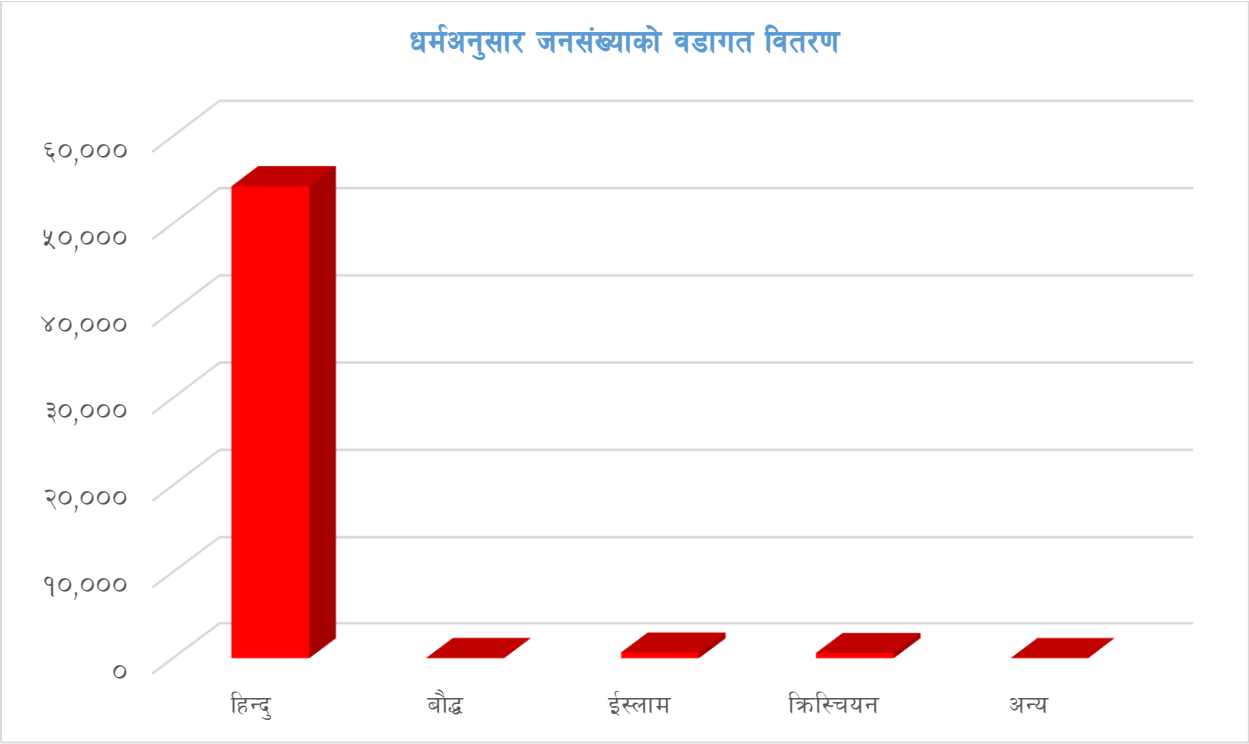

३.११ ५ वर्ष भन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरुको जिवनशैलीका आधारमा वडागत वितरण

तालिका नं. १४: ५ वर्ष भन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरुको जिवनशैलीका आधारमा वडागत वितरण

वडा नं.	५ वर्ष भन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरु जिवनशैली								जम्मा	
	आमासँग बस्ने		घरमा आमा नभएको		थाहा नभएको		आमा जिवित नभएको		संख्या	प्रतिशत
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	३८८	९९.२	३	०.८					३९१	१००.०
२	३५८	९०.६	७	१.८	३०	७.६			३९५	१००.०
३	४१४	९८.३	६	१.४			१	०.२	४२१	१००.०
४	४६७	९८.१	५	१.१	२	०.४	२	०.४	४७६	१००.०
५	४०८	९६.९	११	२.६			२	०.५	४२१	१००.०
६	३६८	९८.४			२	०.५	४	१.१	३७४	१००.०
७	२९०	९२.७	१८	५.८	२	०.६	३	१.०	३१३	१००.०
८	३३४	९८.८	२	०.६	१	०.३	१	०.३	३३८	१००.०
९	३८०	९८.२	५	१.३	१	०.३	१	०.३	३८७	१००.०
१०	४५३	९८.३	७	१.५			१	०.२	४६१	१००.०
जम्मा	३,८६०	९७.१	६४	१.६	३८	१.०	१५	०.४	३,९७७	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका पाँचवर्ष मुनीका ३,९७७ बालबालिकाहरू मध्ये ३८६० अर्थात ९७.१ प्रतिशत बालबालिकाहरू सामान्य अवस्थामा आफ्नै आमाको साथमा रहेका ६४ अर्थात १.६ प्रतिशत बालबालिका परिवारको अन्य सदस्यहरू अर्थात परिवारको संरक्षणमा रहेको, ३८ अर्थात १ प्रतिशत बालबालिकाहरू आमाको थाहा नभएको र १५ जना अर्थात ०.४ प्रतिशत

बालबालिकाहरूको आमाको मृत्यू भैसकेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। बालबालिकाको समुचित लालनपालन र स्याहार संवेदनशील विषय भएकोले सामान्य अवस्थामा आमासँग रहेको बालबालिका भन्दा परिवार, एकल आमा र आमा विहिन बालबालिकाहरू जोखिममा हुने भएकाले स्थानियस्तरमा यस्ता बालबालिकाको उचित संरक्षण र सुरक्षित भविष्यका लागि विशेष कार्यक्रमहरू संचालन गर्न जरुरी छ। साथै बाल स्याहार केन्द्र बाल गृह, बालक्लब अथवा बालअधिकारको सुनिश्चितता हुने कार्यक्रमहरू राज्य र सामाजिक स्तरबाट संचालन गर्नु अनिवार्य हुन्छ।

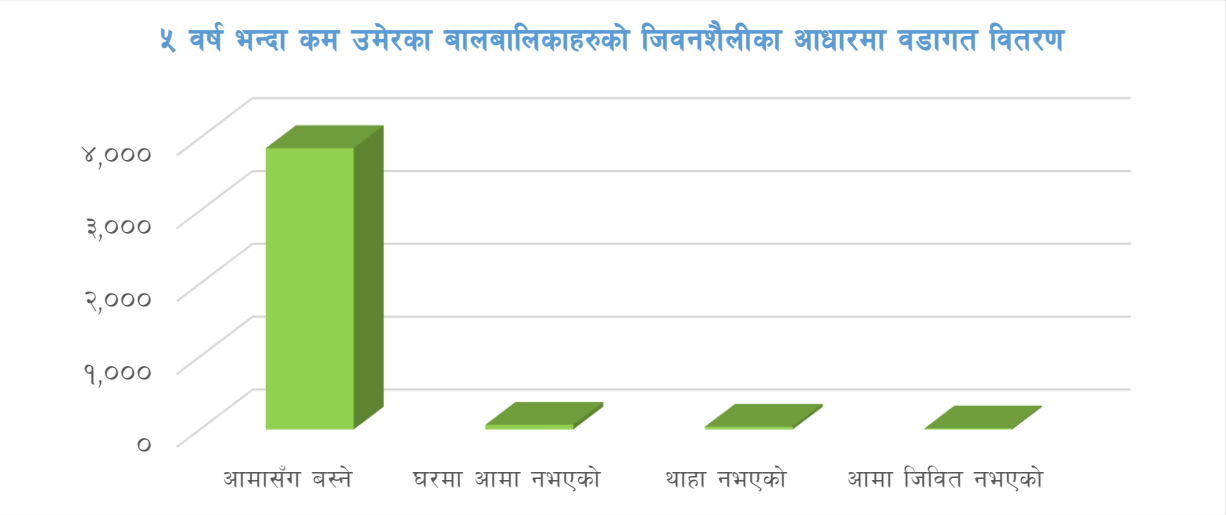

३.१२ १० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति

तालिका नं. १५: १० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति

लिङ्ग	वडा नं.	अविवाहित		विवाहित		विदुर/विधवा		सम्बन्ध विच्छेद		छुट्टिएको		जम्मा	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
दुवै लिङ्ग	१	१,४००	३०.९	२,९८४	६५.८	१४०	३.१			८	०.२	४,५३२	१००.०
	२	१,४९३	३०.५	३,१८१	६५.१	२०४	४.२	१	०.०	११	०.२	४,८९०	१००.०
	३	१,४६९	३०.५	३,१८३	६६.०	१६३	३.४	१	०.०	५	०.१	४,८२१	१००.०
	४	१,८७५	३०.८	३,९५२	६५.०	२२८	३.८	३	०.०	२०	०.३	६,०७८	१००.०
	५	१,६४३	३०.५	३,५९४	६६.६	१५३	२.८			५	०.१	५,३९५	१००.०
	६	१,४६७	३०.५	३,१५२	६५.४	१८७	३.९	२	०.०	९	०.२	४,८१७	१००.०
	७	८६४	३१.५	१,८१६	६६.३	५७	२.१	१	०.०	१	०.०	२,७३९	१००.०
	८	१,४४८	३२.६	२,७८६	६२.८	१९३	४.३	२	०.०	८	०.२	४,४३७	१००.०
	९	१,२०३	३१.२	२,४९७	६४.७	१५१	३.९	१	०.०	५	०.१	३,८५७	१००.०
	१०	१,७५५	३१.५	३,७४५	६७.३	६७	१.२	१	०.०			५,५६८	१००.०
	जम्मा	१४,६१७	३१.०	३०,८९०	६५.५	१,५४३	३.३	१२	०.०	७२	०.२	४७,१३४	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा दश वर्ष भन्दा माथिको उमेर समूहमा रहेका ४७,१३४ जनसंख्या मध्ये कहिल्यै विवाह नगरेको जनसंख्या १४,६१७ अर्थात ३१ प्रतिशत, विवाहित ३०,८९० अर्थात ६५.५ प्रतिशत, विधवा वा विधुरको संख्या १,५४३ अर्थात ३.३ प्रतिशत, पारपाचुके गर्ने १२ जना र छुट्टिएर बसेकाहरूको संख्या भने न्यून रहेकोले नगरपालिकामा समग्र वैवाहिक अवस्था सामान्य रहेको देखिन्छ। हाल विधवा विवाहलाई प्रोत्साहन गर्न राज्यले नितिहरू लिएको र जनचेतनामा आएको सकारात्मक परिवर्तनले विधवा बस्ने क्रम घटिरहेको भएतापनि व्यापक रुपमा सुधार गर्न समय लाग्ने देखिन्छ। विस्तृत विरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

३.१३ लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति

तालिका नं. १६: लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति

लिङ्ग	वडा नं.	अविवाहित		विवाहित		विदुर/विधवा		सम्बन्ध विच्छेद		छुट्टिएको		जम्मा	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
पुरुष	१	६७९	३५.५	१,१९९	६२.७	३०	१.६			३	०.२	१,९११	१००.०
	२	७६९	३४.३	१,४०५	६२.६	६५	२.९	१	०.०	४	०.२	२,२४४	१००.०
	३	६५९	३२.३	१,३२९	६५.२	४९	२.४			२	०.१	२,०३९	१००.०
	४	९७७	३४.५	१,७८५	६३.१	६१	२.२			६	०.२	२,८२९	१००.०
	५	८३४	३४.१	१,५७२	६४.३	३५	१.४			४	०.२	२,४४५	१००.०
	६	७१९	३२.९	१,३९४	६३.९	६२	२.८			८	०.४	२,१८३	१००.०
	७	४१७	३५.२	७५०	६३.३	१६	१.४			१	०.१	१,१८४	१००.०
	८	६९७	३५.०	१,२३५	६२.०	५३	२.७	२	०.१	४	०.२	१,९९१	१००.०
	९	५९८	३६.३	१,०१०	६१.३	३६	२.२	१	०.१	३	०.२	१,६४८	१००.०
	१०	९५४	३५.१	१,७५०	६४.४	१५	०.६					२,७१९	१००.०
	जम्मा	७,३०३	३४.५	१३,४२९	६३.४	४२२	२.०	४	०.०	३५	०.२	२१,१९३	१००.०
महिला	१	७२१	२७.५	१,७८५	६८.१	११०	४.२			५	०.२	२,६२१	१००.०
	२	७२४	२७.४	१,७७६	६७.१	१३९	५.३			७	०.३	२,६४६	१००.०
	३	८१०	२९.१	१,८५४	६६.६	११४	४.१	१	०.०	३	०.१	२,७८२	१००.०
	४	८९८	२७.६	२,१६७	६६.७	१६७	५.१	३	०.१	१४	०.४	३,२४९	१००.०
	५	८०९	२७.४	२,०२२	६८.५	११८	४.०			१	०.०	२,९५०	१००.०
	६	७४८	२८.४	१,७५८	६६.७	१२५	४.७	२	०.१	१	०.०	२,६३४	१००.०
	७	४४७	२८.७	१,०६६	६८.६	४१	२.६	१	०.१			१,५५५	१००.०
	८	७५१	३०.७	१,५५१	६३.४	१४०	५.७			४	०.२	२,४४६	१००.०
	९	६०५	२७.४	१,४८७	६७.३	११५	५.२			२	०.१	२,२०९	१००.०
	१०	८०१	२८.१	१,९९५	७०.०	५२	१.८	१	०.०			२,८४९	१००.०
	जम्मा	७,३१४	२८.२	१७,४६१	६७.३	१,१२१	४.३	८	०.०	३७	०.१	२५,९४१	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

लैङ्गिक अधारमा १० वर्ष माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिलाई हेर्दा, ७,३०३ पुरुषहरूको कहिल्यै विवाह नभएको १३,४२९ पुरुषहरूको विवाह भएको, ४२२ पुरुषहरू विधुर रहेको ४ जना पुरुषहरूले पारपाचुके गरेको र ३५ जना पुरुषहरूले छुट्टीएर बसेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। अर्को तर्फ ७,३१४ महिलाको कहिल्यै विवाह नभएको १७,४६१ महिलाहरूको विवाह भएको, १,१२१ महिलाहरू विधवा भएको ८ जना महिलाले पारपाचुके गरेको र ३७ महिला छुट्टीएर बसेको देखिन्छ। यहाँ तुलनात्मक रुपमा महिला र पुरुषको वैवाहिक अवस्थालाई हेर्दा असमान अवस्था देखिन्छ। पुरुषको तुलनामा बढी महिलाको विवाह भएको साथै विधुर पुरुष भन्दा विधवा महिलाको संख्या समेत बढी देखिन्छ। पुरुष भन्दा महिलाको विवाह समयमै गर्ने परिपाटी र विधवा महिलालाई विवाह गरी स्वीकार्ने सामाजिक सोचाइमा कमी रहेका कारण पुरुष र महिला बीचमा ठूलो असमानता देखिएको हो। यस प्रकारका असमानताको अन्त्य गर्न सामाजिक जागरणका कार्यक्रमहरुलाई प्रभावकारी ढंगले संचालन गर्नुपर्दछ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

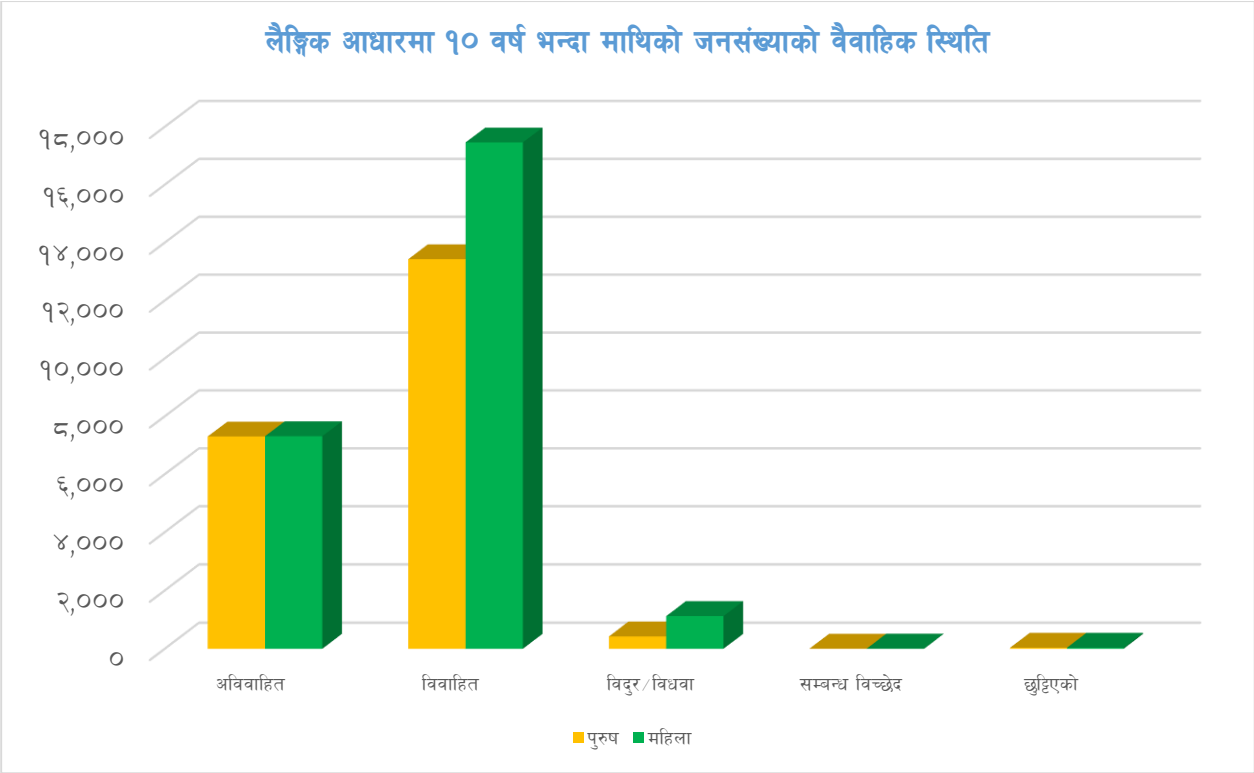
लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति
१८,०००
१६,०००
१४,०००
१२,०००
१०,०००
८,०००
६,०००
४,०००
२,०००
०
अविवाहित
विवाहित
विदुर/विधवा
सम्बन्ध विच्छेद
छुट्टिएको
पुरुष
महिला

३.१४ उमेर समूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको वितरण

तालिका नं. १७: उमेर समूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको वितरण

उमेर समूह	अविवाहित		विवाहित		विदुर/विधवा		सम्बन्ध विच्छेद		छुट्टिएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१०-१४ वर्ष	५,८९६	९९.८	१४	०.२							५,९१०	१००.०
१५-१९ वर्ष	४,८८३	८५.५	८२४	१४.४			१	०.०	१	०.०	५,७०९	१००.०
२०-२४ वर्ष	२,६७७	४२.४	३,६२८	५७.४	५	०.१	१	०.०	६	०.१	६,३१७	१००.०
२५-२९ वर्ष	८२३	१५.७	४,४१०	८४.१	७	०.१	१	०.०	५	०.१	५,२४६	१००.०
३०-३४ वर्ष	१६७	३.९	४,१३०	९५.४	२१	०.५			११	०.३	४,३२९	१००.०
३५-३९ वर्ष	६७	१.७	३,८४०	९७.२	३२	०.८	२	०.१	८	०.२	३,९४९	१००.०
४०-४४ वर्ष	३४	१.१	२,९६६	९७.२	३९	१.३	२	०.१	१०	०.३	३,०५१	१००.०
४५-४९ वर्ष	२३	०.७	३,२२४	९६.०	१०४	३.१	१	०.०	७	०.२	३,३५९	१००.०
५०-५४ वर्ष	१३	०.५	२,३९१	९४.२	१२०	४.७	३	०.१	१२	०.५	२,५३९	१००.०
५५-५९ वर्ष	१०	०.५	१,८८३	९२.२	१४४	७.१			५	०.२	२,०४२	१००.०
६०-६४ वर्ष	१०	०.७	१,२६०	८५.३	२०३	१३.७	१	०.१	४	०.३	१,४७८	१००.०
६५-६९ वर्ष	५	०.४	१,०८०	८०.५	२५६	१९.१			१	०.१	१,३४२	१००.०
७०-७४ वर्ष	५	०.५	७६४	७०.३	३१७	२९.२			१	०.१	१,०८७	१००.०
७५+	४	०.५	४७६	६१.३	२९५	३८.०			१	०.१	७७६	१००.०
जम्मा	१४,६१७	३१.०	३०,८९०	६५.५	१,५४३	३.३	१२	०.०	७२	०.२	४७,१३४	१००.०

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा दश वर्ष भन्दा माथिको उमेर समूहमा रहेका ४७,१३४ जनसंख्या मध्ये कहिल्यै विवाह नगरेको जनसंख्या १४,६१७ अर्थात ३१ प्रतिशत, विवाहित ३०,८९० अर्थात ६५.५ प्रतिशत, विधवा वा विधुरको संख्या १,५४३ अर्थात ३.३ प्रतिशत, पारपाचुके गर्ने १२ जना र छुट्टिएर बसेकाहरूको संख्या भने ७२ रहेकोले नगरपालिकामा समग्र वैवाहिक अवस्था सामान्य रहेको देखिन्छ। हाल विधवा विवाहलाई प्रोत्साहन गर्न राज्यले नितिहरू लिएको र जनचेतनामा आएको सकारात्मक परिवर्तनले विधवा बस्ने क्रम घटिरहेको भएतापनि व्यापक रुपमा सुधार गर्न समय लाग्ने देखिन्छ। विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

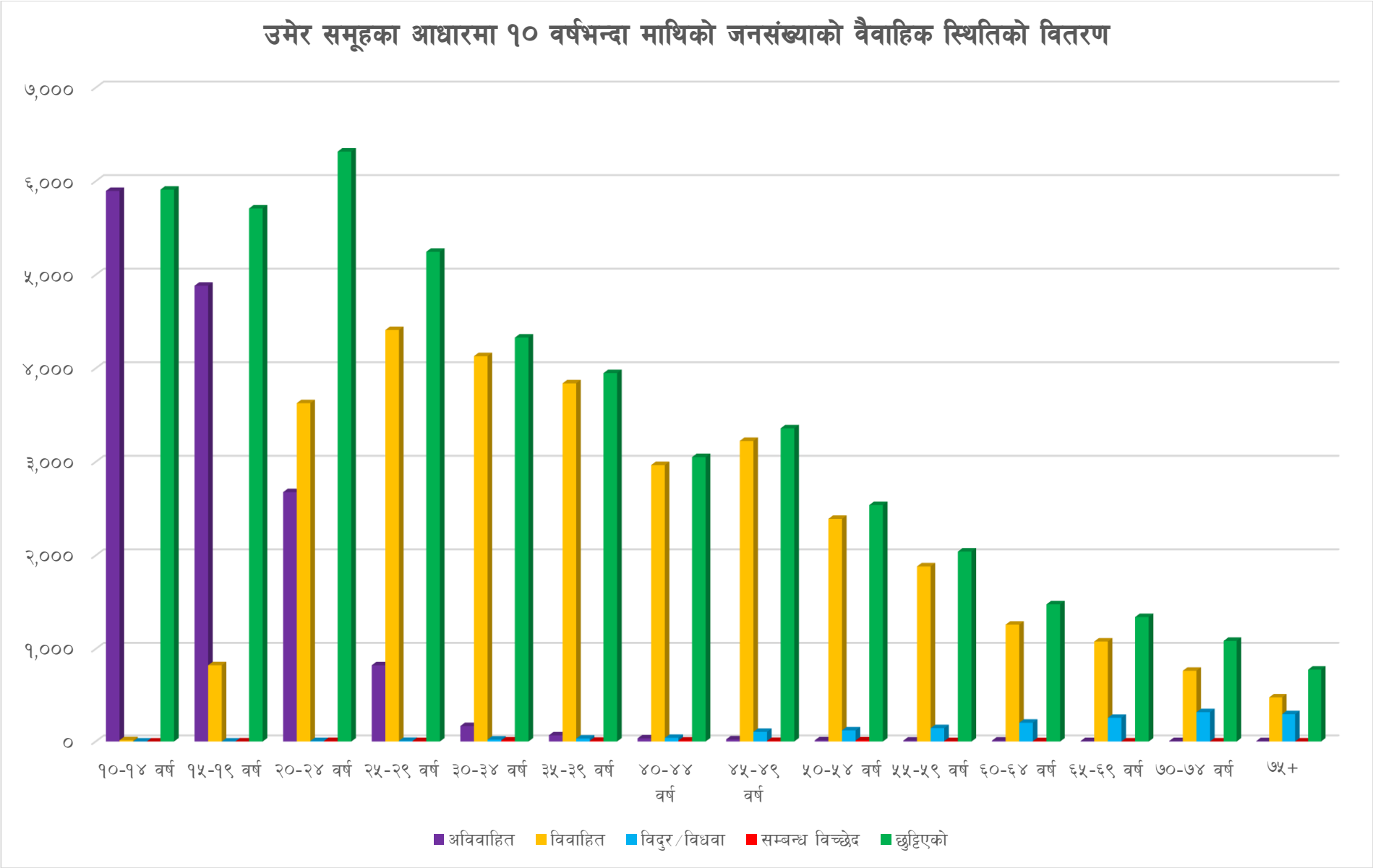
उमेर समूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको वितरण
७,०००
६,०००
५,०००
४,०००
३,०००
२,०००
१,०००
०
१०-१४ वर्ष
१५-१९ वर्ष
२०-२४ वर्ष
२५-२९ वर्ष
३०-३४ वर्ष
३५-३९ वर्ष
४०-४४ वर्ष
४५-४९ वर्ष
५०-५४ वर्ष
५५-५९ वर्ष
६०-६४ वर्ष
६५-६९ वर्ष
७०-७४ वर्ष
७५+
अविवाहित
विवाहित
विदुर/विधवा
सम्बन्ध विच्छेद
छुट्टिएको

३.१५ उमेर समूह तथा लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको वितरण

तालिका नं. १८: उमेर समूह तथा लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको वितरण

लिङ्ग	उमेर समूह (वर्षमा)	अविवाहित		विवाहित		विदुर/विधवा		सम्बन्ध विच्छेद		छुट्टिएको		जम्मा	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
पुरुष	१०-१४	२,९७९	९९.९	२	०.१							२,९८१	१००.०
	१५-१९	२,३७४	९२.३	१९७	७.७					१	०.०	२,५७२	१००.०
	२०-२४	१,२६९	५३.५	१,१०१	४६.४					३	०.१	२,३७३	१००.०
	२५-२९	४६३	२१.६	१,६७५	७८.१	३	०.१			३	०.१	२,१४४	१००.०
	३०-३४	९६	५.४	१,६८३	९४.०	५	०.३			७	०.४	१,७९१	१००.०
	३५-३९	४८	२.७	१,७२८	९६.७	८	०.४	१	०.१	२	०.१	१,७८७	१००.०
	४०-४४	२८	२.०	१,३३४	९६.९	१०	०.७			४	०.३	१,३७६	१००.०
	४५-४९	१५	०.९	१,५६२	९७.४	२४	१.५			३	०.२	१,६०४	१००.०
	५०-५४	८	०.६	१,१९८	९६.५	३०	२.४	२	०.२	४	०.३	१,२४२	१००.०
	५५-५९	७	०.७	९७८	९५.७	३३	३.२			४	०.४	१,०२२	१००.०
	६०-६४	८	१.२	६२४	९०.७	५३	७.७	१	०.१	२	०.३	६८८	१००.०
	६५-६९	४	०.६	५८५	८९.६	६३	९.६			१	०.२	६५३	१००.०
	७०-७४	२	०.४	४५८	८४.०	८५	१५.६					५४५	१००.०
	७५+	२	०.५	३०४	७३.३	१०८	२६.०			१	०.२	४१५	१००.०
	जम्मा	७,३०३	३४.५	१३,४२९	६३.४	४२२	२.०	४	०.०	३५	०.२	२१,१९३	१००.०
महिला	१०-१४	२,९१७	९९.६	१२	०.४							२,९२९	१००.०
	१५-१९	२,५०९	८०.०	६२७	२०.०			१	०.०			३,१३७	१००.०
	२०-२४	१,४०८	३५.७	२,५२७	६४.१	५	०.१	१	०.०	३	०.१	३,९४४	१००.०
	२५-२९	३६०	११.६	२,७३५	८८.२	४	०.१	१	०.०	२	०.१	३,१०२	१००.०
	३०-३४	७१	२.८	२,४४७	९६.४	१६	०.६			४	०.२	२,५३८	१००.०
	३५-३९	१९	०.९	२,११२	९७.७	२४	१.१	१	०.०	६	०.३	२,१६२	१००.०
	४०-४४	६	०.४	१,६३२	९७.४	२९	१.७	२	०.१	६	०.४	१,६७५	१००.०
	४५-४९	८	०.५	१,६६२	९४.७	८०	४.६	१	०.१	४	०.२	१,७५५	१००.०
	५०-५४	५	०.४	१,१९३	९२.०	९०	६.९	१	०.१	८	०.६	१,२९७	१००.०
	५५-५९	३	०.३	९०५	८८.७	१११	१०.९			१	०.१	१,०२०	१००.०
	६०-६४	२	०.३	६३६	८०.५	१५०	१९.०			२	०.३	७९०	१००.०
	६५-६९	१	०.१	४९५	७१.८	१९३	२८.०					६८९	१००.०
	७०-७४	३	०.६	३०६	५६.५	२३२	४२.८			१	०.२	५४२	१००.०
	७५+	२	०.६	१७२	४७.६	१८७	५१.८					३६१	१००.०
	जम्मा	७,३१४	२८.२	१७,४६१	६७.३	१,१२१	४.३	८	०.०	३७	०.१	२५,९४१	१००.०

नगरपालिकामा रहेका १० वर्ष भन्दा माथिको ४७,१३४ जनसंख्या मध्ये पुरुषको संख्या २१,१९३ र महिलाको जनसंख्या २५,९४१ रहेको छ। यस मध्ये १० देखि १४ वर्षका ९९.९ प्रतिशत पुरुषहरू अविवाहित रहेका छन् सोहि उमेर समूहका ९९.६ प्रतिशत महिला अविवाहित रहेका छन्। पुरुषको तुलनामा महिलाको विवाह गर्न हतार गर्ने परिपाटीका कारण यो तथ्याङ्क कम देखिएको हो। त्यसैगरी २५ देखि २९ वर्षको उमेरमा ८८.२ प्रतिशत महिलाको विहे भैसक्दा पुरुषको सोहि उमेर समूहमा विवाहितको संख्या ७८.१ प्रतिशत छ। यो समेत महिलाको तुलनामा कम हो। अर्कोतफ १५ देखि १९ वर्षको उमेर समूहमा विवाह हुने किशोरीहरूको संख्या २० प्रतिशत रहेको छ। पुरुषको सोहि उमेर समुहको विवाह प्रतिशत जम्मा ७.७ प्रतिशत रहेको छ। यसले महिलामा छिटो विवाह गर्ने परम्परागत परिपाटी कायमनै रहेको तथ्य उजागर गर्दछ। यद्यपी यो परिपाटी पुरुषमा समेत कायम नै छ। यस प्रचलनलाई कम गर्न र उपयुक्त समयमा विवाह गर्ने अवस्था श्रृजनागर्न थप सामाजिक तथा महिला जागरणका कार्यक्रमहरू संचालन गर्नुपर्ने हुन्छ। विधवा महिलाको विधुर पुरुषसँग तुलना गर्दा विधवा बस्ने महिलाको र विधुर बस्ने पुरुष बिचमा ठूलो अन्तर रहेको छ। पुरुषको तुलनामा विधवा महिलालाई विवाह गर्न समाजले सहजै स्विकार्दैन यद्यपी यो क्रम केही मात्रामा घट्दै भने गैरहेको छ। यस तथ्याङ्कबाट लैङ्गिक भेदभाव रहेको देखिन्छ। विधवा/विधुरको संख्या पाको उमेरमा क्रमश बढेको देखिएकोले सो भने स्वाभाविक देखिन्छ। विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

३.१६ दश वर्ष वा सोभन्दा माथिको लैङ्गिक आधारमा विवाहित जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण

तालिका नं. १९: दश वर्ष वा सोभन्दा माथिको लैङ्गिक आधारमा विवाहित जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण

वडा नं.	विवरण	पहिलो विवाह गर्दाको उमेर (वर्षमा)							जम्मा	पहिलो विवाह गर्दाको औषत उमेर
		१५ भन्दा कम	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-३९	४०-४९	५०+	संख्या	
१	पुरुष	१०४	६३१	३८०	८८	२५	४		१,२३२	१९.०
	महिला	२६१	१,१७०	३९६	६४	८	१		१,९००	१७.६
	जम्मा	३६५	१,८०१	७७६	१५२	३३	५		३,१३२	१८.१
२	पुरुष	६९	६५२	६६४	८२	७	१		१,४७५	१९.४
	महिला	१००	१,१९३	५८०	४५	४			१,९२२	१८.४
	जम्मा	१६९	१,८४५	१,२४४	१२७	११	१		३,३९७	१८.८
३	पुरुष	१२९	६२६	५१७	९३	१५			१,३८०	१९.०
	महिला	२६८	१,२३४	४२६	३९	३	२		१,९७२	१७.५
	जम्मा	३९७	१,८६०	९४३	१३२	१८	२		३,३५२	१८.१
४	पुरुष	३७	८११	७३०	२१४	५३	६	१	१,८५२	२०.३
	महिला	१६३	१,५१९	५८०	७५	१२	२		२,३५१	१८.१
	जम्मा	२००	२,३३०	१,३१०	२८९	६५	८	१	४,२०३	१९.१
५	पुरुष	७२	७३९	६०५	१६५	२६	३	१	१,६११	१९.७
	महिला	२०९	१,१९९	६६१	६५	६	१		२,१४१	१८.२
	जम्मा	२८१	१,९३८	१,२६६	२३०	३२	४	१	३,७५२	१८.९
६	पुरुष	३८	६९५	५७९	१२४	२७	१		१,४६४	१९.९
	महिला	१००	१,१३८	५९४	५०	४			१,८८६	१८.५
	जम्मा	१३८	१,८३३	१,१७३	१७४	३१	१		३,३५०	१९.१
७	पुरुष	४२	३४२	२८७	७८	१८			७६७	१९.७
	महिला	१५१	६७३	२४४	३५	५			१,१०८	१७.६
	जम्मा	१९३	१,०१५	५३१	११३	२३			१,८७५	१८.५
८	पुरुष	४६	६०३	५१७	१०५	२०	२	१	१,२९४	१९.८
	महिला	१२१	१,०८६	४२६	५६	५	१		१,६९५	१८.१
	जम्मा	१६७	१,६८९	९४३	१६१	२५	३	१	२,९८९	१८.८
९	पुरुष	३३	४९१	४४२	६३	१९	२		१,०५०	१९.७
	महिला	१२२	१,०१३	४३२	३२	४	१		१,६०४	१८.१
	जम्मा	१५५	१,५०४	८७४	९५	२३	३		२,६५४	१८.७
१०	पुरुष	६७	७४७	७५७	१५२	४०		२	१,७६५	१९.९
	महिला	२३३	१,२०४	५३९	६३	८		१	२,०४८	१७.९
	जम्मा	३००	१,९५१	१,२९६	२१५	४८		३	३,८१३	१८.८
जम्मा	पुरुष	६३७	६,३३७	५,४७८	१,१६४	२५०	१९	५	१३,८९०	१९.७
	महिला	१,७२८	११,४२९	४,८७८	५२४	५९	८	१	१८,६२७	१८.०
	जम्मा	२,३६५	१७,७६६	१०,३५६	१,६८८	३०९	२७	६	३२,५१७	१८.७

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

लैङ्गिक आधारमा विवाहित जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण हेर्दा पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १४ वर्ष भन्दा कम रहेको जनसंख्या ६३७ जना पुरुष र १,७२८ जना महिला रहेको पाइयो। यसैगरी पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १५ देखि १९ हुने पुरुषको संख्या ६,३३७ र महिलाको जनसंख्या ११,४२९ रहेको छ अर्थात कूल विवाहित जनसंख्याको ६१.४ प्रतिशत महिलाहरूको १९ वर्ष नपुग्दै वा पुग्दा पुग्दै विवाह भैसकेको हुन्छ। अर्कोतर्फ

२०-२४ वर्षको उमेर भित्र पहिलो विवाह गर्ने पुरुषको जनसंख्या महिलाको भन्दा बढी छ अर्थात सो उमेर समूहमा नपुग्दै अधिकांश किशोरीहरूको विवाह भैसकेको देखिन्छ। समग्र महिला र पुरुषको संयूक्त तथ्याङ्कलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी १७,७६६ जना अर्थात ५४.६ प्रतिशत विवाहितहरूको पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १५ देखि १९ नै रहेको छ। कानूनी रुपमा हेर्दा समेत मुलूकी ऐनको प्रावधान अनुसार २० वर्ष भन्दा कम उमेरमा विवाह गर्न नपाउने बन्देज रहेतापनि त्यसको कार्यान्वयनको अवस्था नाजुक देखिन्छ। छिटो विवाह गर्नाले अध्ययन तथा रोजगारीमा पर्ने नकारात्मक प्रभावका साथै शारिरिक तथा मानसिक विकास समेत पूर्णरुपमा नभैसकेको अवस्थामा विवाह गर्दा त्यसले शारिरीक, पारिवारीक र सामाजिक रुपमा जटिलता थप्ने निश्चित छ। तसर्थ उपयुक्त समयमा विवाह गर्न अनिवार्य गर्नुपर्ने र छिटो विवाह गर्ने कार्यलाई पूर्ण रुपले निरुत्साहित गर्नुपर्ने देखिन्छ। समग्र विकासलाई मध्यनजर गर्दा २५ देखि २९ वर्षको उमेर विवाहका लागि उपयुक्त मान्न सकिन्छ। अन्य उमेर समूह अनुसारको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

३.१७ विदेशमा जन्मेका व्यक्तिहरुको विवरण

तालिका नं. २०: विदेशमा जन्मेका व्यक्तिहरुको विवरण

वडा नं.	भारत		अन्य देश		थाहा/उल्लेख नभएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	११	५५.०	९	४५.०			२०	१००.०
२	२	१००.०					२	१००.०
३	३	७५.०	१	२५.०			४	१००.०
४	१३२	७६.७	३९	२२.७	१	०.६	१७२	१००.०
५	८	५७.१	६	४२.९			१४	१००.०
६	७	१००.०					७	१००.०
७	३०	८५.७	२	५.७	३	८.६	३५	१००.०
८	२८	८४.८	५	१५.२			३३	१००.०
९	१०	१००.०					१०	१००.०
१०	१०	९०.९	१	९.१			११	१००.०
जम्मा	२४१	७८.२	६३	२०.५	४	१.३	३०८	१००.०

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

यस नगरपालिकामा हाल बसोबास गरिरहेका जनसंख्या मध्ये नेपाल बाहेक अन्य विदेशी भूमिमा जन्मिएकाहरुको संख्या ३०८ जना रहेको छ जुन कुल जनसंख्या ५५,५८४ को ०.५ प्रतिशत हुन आउँछ। ३०८ जना मध्ये २४१ जना अर्थात ७८.२ प्रतिशत व्यक्तिको जन्म छिमेकी मुलुक भारतमा भएको, ६३ जना अर्थात २०.५ प्रतिशत व्यक्तिको जन्म भारत बाहेक अन्य मुलुकमा भएको र १.३ प्रतिशत व्यक्तिको जन्म राष्ट्रको यथार्थ जानकारी प्राप्त हुन नसकेको अवस्था विद्यमान छ।

अध्यन, स्वास्थोपचार, रोजगारी आदिको सिलसिलामा नेपालीहरु सपरिवार भारत लगायत अन्य मुलुक जाने क्रम कालान्तर देखि चलिआएको हुँदा जन्मस्थान अन्य राज्य भएका नेपालीहरु देशका प्रायजसो सबै स्थानमा भेटिन्छन् । खुल्ला सिमाना, सामाजिक सांस्कृतिक समानता र व्यवहारको आदानप्रदान जस्ता सामाजिक तत्वका कारण अन्य मुलुकमा भन्दा भारत जाने नेपालीको सख्या बढी भएको र यसको प्रभाव जनसंख्याको विवरणमा पनि देखिन्छ ।

३.१८ बसाईको समयको अधारमा

तालिका नं. २१: बसाईको समयको अधारमा जनसंख्याको

लिङ्ग	वडा नं.	बसाईको समय				उल्लेख नभएको	जम्मा
		१ वर्ष भन्दा कम	१-५ वर्ष	६-१० वर्ष	१० वर्ष भन्दा बढी		संख्या
दुबै लिङ्ग	१	३९	१९२	१५५	५४२		९२८
	२	९	८९	६६	२३४		३९८
	३	२३	११४	१४१	७५३		१,०३१
	४	३१	१०७	६४	३६५		५६७
	५	१५	१४०	११९	३९१		६६५
	६	८	१४१	१३४	८६७		१,१५०
	७	१२	७१	४९	३६८		५००
	८	३१	१८२	१४१	५८२		९३६
	९	८	१११	१३४	७७८	१	१,०३२
	१०	२०	१०४	८३	२९५		५०२
	जम्मा	**१९६**	**१,२५१**	**१,०८६**	**५,१७५**	**१**	**७,७०९**
	प्रतिशत	**२.५४**	**१६.२३**	**१४.०९**	**६७.१३**	**०.०१**	**१००.००**
पुरुष	१	९	३०	३९	१५९		२३७
	२	५	१३	७	३४		५९
	३	१	१४	४४	३३०		३८९
	४	७	३३	१४	१४०		१९४
	५		२२	३७	८९		१४८
	६	२	२८	४५	४४३		५१८
	७	२	६	९	११८		१३५
	८	१०	५७	५८	२८२		४०७
	९	२	२८	५६	३२६		४१२
	१०	४	२६	२३	११६		१६९
	जम्मा	**४२**	**२५७**	**३३२**	**२,०३७**		**२,६६८**
	प्रतिशत	**१.५७**	**९.६३**	**१२.४४**	**७६.३५**	**०.००**	**१००.००**
महिला	१	३०	१६२	११६	३८३		६९१
	२	४	७६	५९	२००		३३९
	३	२२	१००	९७	४२३		६४२
	४	२४	७४	५०	२२५		३७३
	५	१५	११८	८२	३०२		५१७
	६	६	११३	८९	४२४		६३२
	७	१०	६५	४०	२५०		३६५
	८	२१	१२५	८३	३००		५२९
	९	६	८३	७८	४५२	१	६२०
	१०	१६	७८	६०	१७९		३३३
	जम्मा	**१५४**	**९९४**	**७५४**	**३,१३८**	**१**	**५,०४१**
	प्रतिशत	**३.०५**	**१९.७२**	**१४.९६**	**६२.२५**	**०.०२**	**१००.००**

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

३.१९ बसाईको कारणले गर्दा नगरपालिकाको गणनामा समावेश भएका जनसंख्या सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. २२: बसाईको कारणले गर्दा नगरपालिकाको गणनामा समावेश भएका जनसंख्या सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	बसाईको कारण										
	कृषि	व्यवसाय	नोकरी	शिक्षा	विवाह	निर्भरता	बिवाद	प्राकृतिक प्रकोप	कामको खोजीमा	अन्य	जम्मा
१	१४	५	५	३०	४७१	५०	२	१	११०	२४०	९२८
२	२६	१२	८	७	२८७	१७	३	१०	१६	१२	३९८
३	२३	११	५	११	४४१	५२८		५	३	४	१,०३१
४	२३	४७	२६	२७	२९०	७८			६	७०	५६७
५	९३	२२	११	६७	३८९	१९	१	९	३३	२१	६६५
६	३१९	१६	२५	४०	३९३	२३६	२		८	१११	१,१५०
७	५४	१०	५	८	२७२	१३			३६	१०२	५००
८	६४	५	११	९९	२५२	२९	४	४४	३०	३९८	९३६
९	१४८	४	८	१०७	३९३	३२८	१	१	९	३३	१,०३२
१०	११५	१०	७	९	१९३	१३९		१	११	१७	५०२
जम्मा	८७९	१४२	१११	४०५	३,३८१	१,४३७	१३	७१	२६२	१,००८	७,७०९
प्रतिशत	११.४	१.८	१.४	५.३	४३.९	१८.६	०.२	०.९	३.४	१३.१	१००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

हाल यस नगरपालिकाको संख्या ५५,५८४ रहेतापनि जन्मथलो नगरपालिका बाहिर रहेको जनसंख्या ७७०९ रहेको छ। यसमध्ये सबैभन्दा धेरै विवाहका कारण भित्रिएकाहरूको संख्या ३३८१ अर्थात ४३.९ प्रतिशत, निर्भरताका कारण संख्या १४३७ अर्थात १८.६ प्रतिशत, खेतीपातीका लागि उर्वर भूमि भएकोले कृषिका करण भित्रिएकाहरूको संख्यो संख्या ८७९ अर्थात ११.४ प्रतिशत र अध्ययनका शिलशिलामा आएकाहरूको संख्या ४०५ अर्थात ५.३ प्रतिशत रहेको छ। नगरपालिकामा आर्कषित हुनेमध्ये अधिकांश उर्वर खेती योग्य भूमि भएकोले पहाडी क्षेत्रबाट बसाई सराई गरी आएको हुनसक्ने जनसंख्या देखिन्छ। विवाह भएर आउने संख्या स्वभाविक संख्या हो भने आश्रित समेत स्वाभाविक जनसंख्या हो। अन्य विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

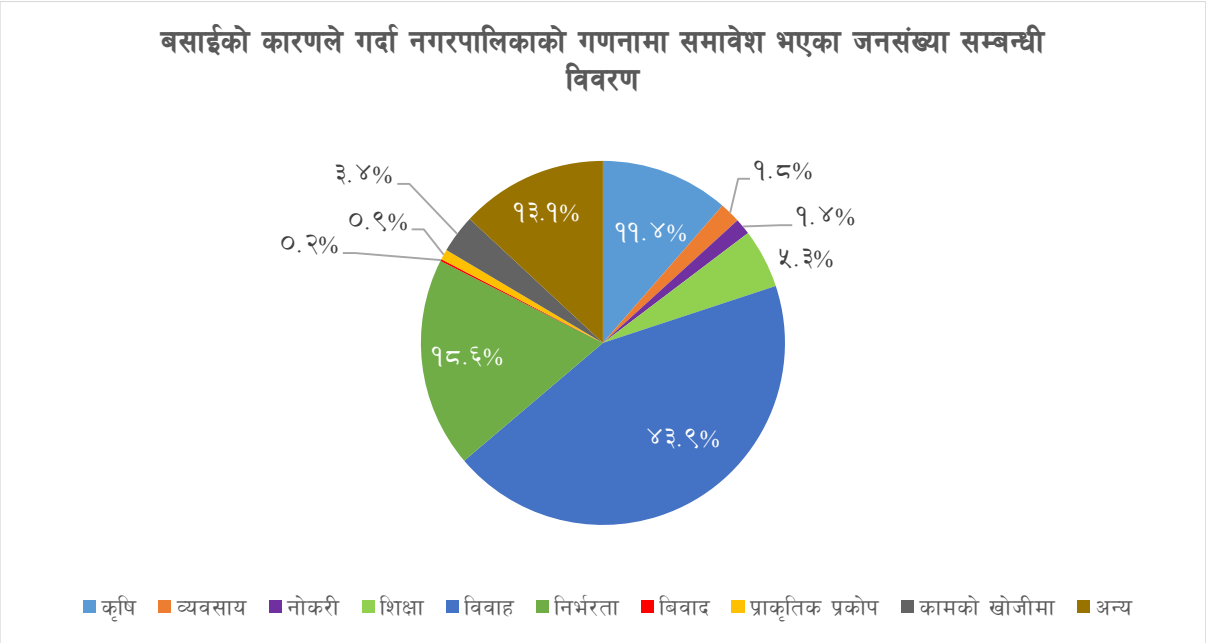

३.२० पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत वितरण

तालिका नं. २३: पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत वितरण

वडा नं.	भएको		नभएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	२३०	५८.८	१६१	४१.२	३९१	१००.०
२	२९५	७४.७	१००	२५.३	३९५	१००.०
३	२८१	६६.७	१४०	३३.३	४२१	१००.०
४	३५४	७४.४	१२२	२५.६	४७६	१००.०
५	३००	७१.४	१२०	२८.६	४२०	१००.०
६	२६९	७२.३	१०३	२७.७	३७२	१००.०
७	२१०	६७.५	१०१	३२.५	३११	१००.०
८	२४५	७२.५	९३	२७.५	३३८	१००.०
९	२६९	६९.५	११८	३०.५	३८७	१००.०
१०	३५८	७७.७	१०३	२२.३	४६१	१००.०
जम्मा	२,८११	७०.८	१,१६१	२९.२	३,९७२	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा जन्म भएका पाँच वर्ष मुनीका ३,९७२ बालिबालिकाहरू मध्ये २,८११ अर्थात ७०.८ प्रतिशतको जन्मदर्ता नगरिएको तथ्याङ्क रहेको छ। जन्म, मृत्यु, बसाइ-सराइ र विवाह जस्ता जीवनका प्रमुख व्यक्तिगत घटनाको अनिवार्य र समयमै दर्ता गर्नुपर्दछ। यसबाट स्थानिय सरकारलाई यकिन तथ्याङ्कको अभिलेख तयार पार्न सहयोग पुग्दछ भने अर्को तर्फ नागरिकहरूले राज्यबाट प्राप्त गर्ने सेवा सुविधाका लागि नागरिकको पहिचान कायम गर्न र अन्य कानूनी कृयाकलापहरूमा यसको आवश्यकता पर्दछ तसर्थ जन्मदर्तालाई समयमै अनिवार्य रुपमा गर्न प्रोत्साहन गर्ने कर्य स्थानिय सरकारले गर्नुपर्ने देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

३.२१ लैङ्गिक आधारमा उत्तरदाताहरुको वितरण

तालिका नं. २४: लैङ्गिक आधारमा उत्तरदाताहरुको वितरण

वडा नं.	पुरुष		महिला		उल्लेख नभएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	७२०	५६.१	५६३	४३.९			१,२८३	१००.०
२	७०८	५६.६	५४१	४३.२	२	०.१६	१,२५१	१००.०
३	६०६	४८.३	६४९	५१.७			१,२५५	१००.०
४	९४६	५५.९	७४७	४४.१			१,६९३	१००.०
५	८४३	६२.०	५१४	३७.८	३	०.२	१,३६०	१००.०
६	७१०	५९.९	४७५	४०.१			१,१८५	१००.०
७	४९५	६४.६	२७१	३५.४			७६६	१००.०
८	६०८	५७.४	४५१	४२.६			१,०५९	१००.०
९	५०९	५०.०	५०९	५०.०			१,०१८	१००.०
१०	६०३	४७.६	६६५	५२.४			१,२६८	१००.०
जम्मा	६,७४८	५५.६	५,३८५	४४.४	५	०.०	१२,१३८	१००.०

यस राजापुर नगरपालिकामा २०७५ सालमा गरिएको घरधुरी तथ्याङ्क अनुसार कुल १२,१३८ घरधुरीहरू रहेका छन्। कुल घरधुरीहरूमध्ये जनगणनामा उत्तरदाताको रुपमा सहभागिहरूको तथ्याङ्क हेर्दा ६,७४८ जना पुरुष र ५,३८५ जना महिला सहभागीहरूले उत्तर दिएको देखिन्छ। वडा नं. ३, ९, १० वाहेक सबै वडाहरूमा पुरुषहरूको सहभागीता उल्लेख्य रहेको र तुलनात्मक रुपमा महिला सहभागिता कम रहेको देखिन्छ। विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

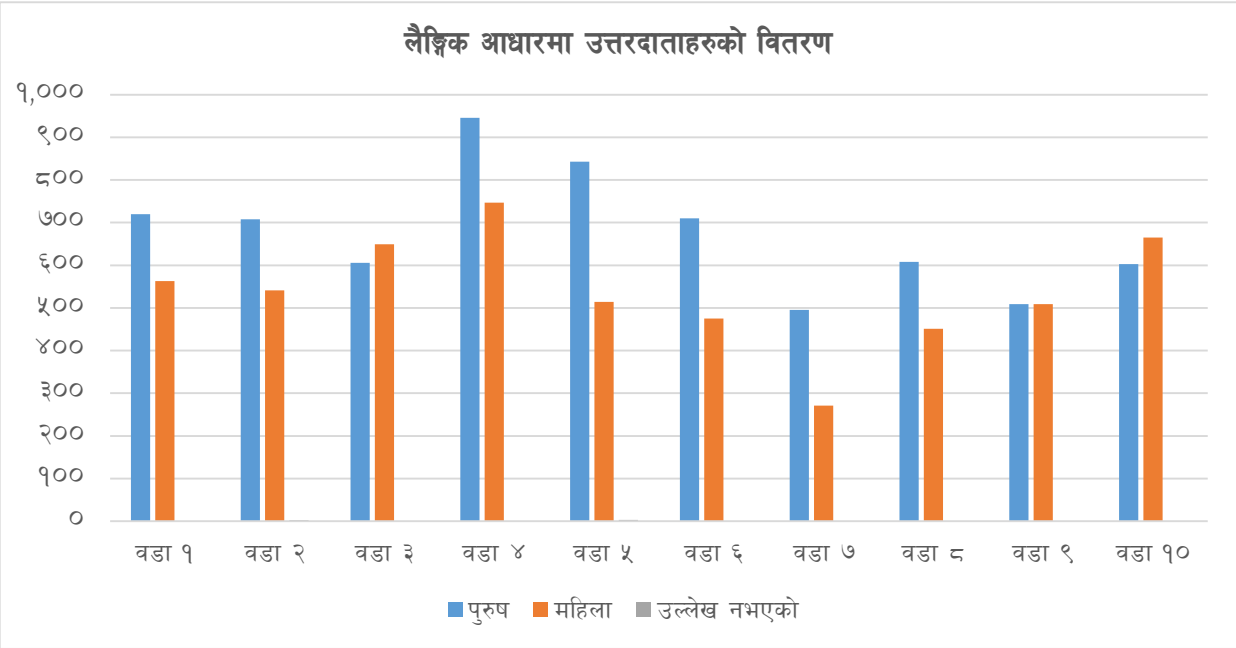

३.२२ परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. २५: परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	निजी		भाडामा		संस्थागत		अन्य		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	१,२७८	९९.६	२	०.२	३	०.२			१,२८३	१००.०
२	१,२३३	९८.६	११	०.९	५	०.४	२	०.०	१,२५१	१००.०
३	१,१९७	९५.४	१८	१.४	३७	२.९	३	०.२	१,२५५	१००.०
४	१,५९९	९४.४	५४	३.२	२८	१.७	१२	०.७	१,६९३	१००.०
५	१,३३२	९७.९	३	०.२	१२	०.९	१३	१.०	१,३६०	१००.०
६	१,०४१	८७.८	२	०.२	१३७	११.६	५	०.४	१,१८५	१००.०
७	७६१	९९.३	५	०.७					७६६	१००.०
८	१,०४४	९८.६	९	०.८	५	०.५	१	०.१	१,०५९	१००.०
९	९७४	९५.७	५	०.५	३७	३.६	२	०.२	१,०१८	१००.०
१०	१,१८९	९३.८	१७	१.३	५०	३.९	१२	०.९	१,२६८	१००.०
जम्मा	११,६४८	९६.०	१२६	१.०	३१४	२.६	५०	०.४	१,२८३	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

यस राजापुर नगरपालिकामा रहेका कुल १२,१३८ घरधुरीहरू मध्ये ९६.० प्रतिशत अर्थात ११,६४८ परिवारको आफ्नै स्वामित्वमा घर रहेको २.६ प्रतिशत अर्थात ३१४ घरहरू संस्थागत हिसाबले प्रयोग गरेको १.० प्रतिशत अर्थात १२६ घरपरिवार भाडामा बस्ने गरेको र अन्यमा ०.४ अर्थात ५० घरधुरीहरू रहेको पाइयो। सबैभन्दा कम घरधुरी भएको वडा नं. ७ रहेको छ भने सबैभन्दा बढि घरधुरीहरु भएको वड नं. ४ रहेको छ। व्यवसायीक, भाडाको प्रयोजन र संस्थागत हिसाबले प्रयोग भएका घरहरूको संख्या नगन्य हुनुले राजापुर नगरपालिका पूर्ण रुपमा ग्रामिण परिवेशको स्थितिमा रहेको स्पष्ट हुन्छ। अन्य वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

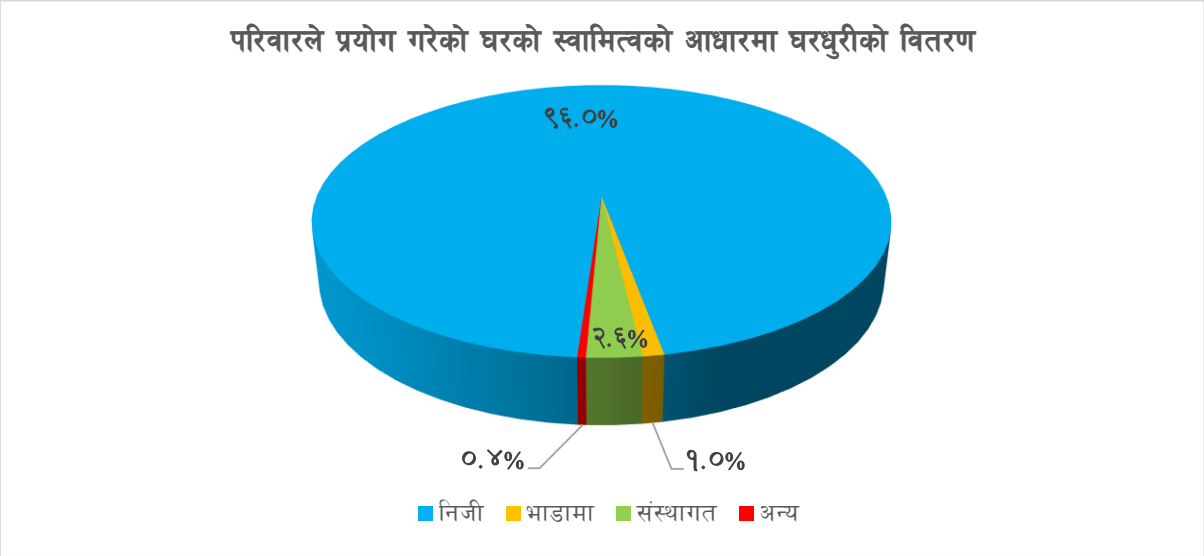

३.२३ परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. २६: परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	निजी		गुठी		सार्वजनिक स्थल/सुकुम्बासी		अन्य		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	१,१६४	९०.७	३	०.२	१०८	८.४	८	०.६	१,२८३	१००.०
२	१,०६०	८४.७			१४१	११.३	५०	३.८	१,२५१	१००.०
३	१,०९५	८७.३			१५७	१२.५	३	०.२	१,२५५	१००.०
४	१,६४५	९७.२	९	०.५	३५	२.१	४	०.२	१,६९३	१००.०
५	१,२८४	९४.४	१	०.१	६३	४.६	१२	०.९	१,३६०	१००.०
६	९५१	८०.३			२३०	१९.४	४	०.३	१,१८५	१००.०
७	६४७	८४.५	१२	१.६	१०७	१४.०			७६६	१००.०
८	८६९	८२.१	२	०.२	१८६	१७.६	२	०.२	१,०५९	१००.०
९	८७९	८६.३	१	०.१	१२४	१२.२	१४	१.४	१,०१८	१००.०
१०	१,०४९	८२.७	७	०.६	१८७	१४.७	२५	२.०	१,२६८	१००.०
जम्मा	१०,६४३	८७.७	३५	०.३	१,३३८	११.०	१२२	१.०	१,२८३	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

यस नगरपालिका स्थित १२,१३८ घरधुरीहरू मध्ये १०,६४३ अर्थात ८७.७ प्रतिशत घरधुरीहरूको घर निजी स्वामित्वको जमिनमा निमार्ण भएको, १,३३८ अर्थात ११ प्रतिशत घरधुरीहरू सुकुम्बासी रहेको ३५ घरधुरी अर्थात ०.३ प्रतिशत घरधुरीहरूले गुठीको जग्गामा घर बनाएको र अन्यमा १२२ घरधुरी अर्थात १ प्रतिशत रहेको पाइयो। देशमा लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्था लागु भई आवास जस्तो आधारभुत मानविय आवश्यकतालाई संविधानले धारा ३७ मा मौलिक हकको रुपमा प्रत्याभूत गरेपनि यस नगरपालिकामा सकुम्बासीको संख्या उल्लेख्य रहेको छ। वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

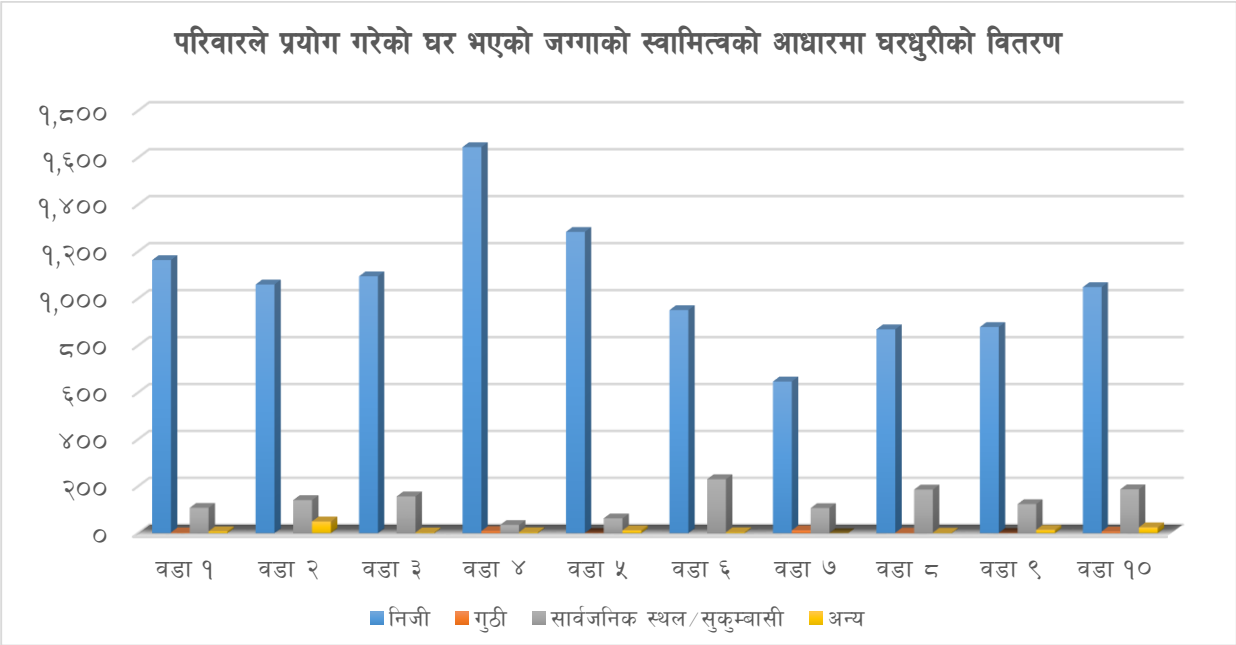

३.२४ घरको किसिमको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. २७: घरको किसिमको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	पक्की		अर्धपक्की		कच्ची		झुप्रो/छाप्रो/टहरा		अन्य		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	८९	६.९	२६३	२०.५	९२६	७२.२	३	०.२	२	०.२	१,२८३	१००.०
२	७८	६.२	१०९	८.७	१,०३७	८२.९	२५	२.०	२	०	१,२५१	१००.०
३	९५	७.६	१४४	११.५	१,०१२	८०.६	४	०.३			१,२५५	१००.०
४	३००	१७.७	१७४	१०.३	१,१७०	६९.१	४९	२.९			१,६९३	१००.०
५	४६	३.४	१३५	९.९	१,१५३	८४.८	२३	१.७	३	०	१,३६०	१००.०
६	८५	७.२	९८	८.३	९९०	८३.५	८	०.७	४	०.३	१,१८५	१००.०
७	२३	३.०	५५	७.२	६६०	८६.२	२८	३.७			७६६	१००.०
८	८४	७.९	१५०	१४.२	८१३	७६.८	११	१.०	१	०.१	१,०५९	१००.०
९	४५	४.४	१०२	१०.०	७८१	७६.७	९०	८.८			१,०१८	१००.०
१०	७७	६.१	९४	७.४	८६४	६८.१	२३१	१८.२	२	०.२	१,२६८	१००.०
जम्मा	९२२	७.६	१,३२४	१०.९	९,४०६	७७.५	४७२	३.९	१४	०.१	१२,१३८	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

यस नगरपालिकाका कुल १२,१३८ मध्ये सबैभन्दा बढी ९,४०६ अर्थात ७७.५ प्रतिशत घरहरू पूर्णरुपमा कच्ची, १,३२४ अर्थात १०.९ प्रतिशत अर्ध पक्की, ९२२ अर्थात ७.६ प्रतिशत पक्की, ४७२ अर्थात ३.९ प्रतिशत

घरधुरीहरू टहरा र ८ घरधुरी वा ०.१ प्रतिशत घरधुरीहरू अन्य प्रकारको घरमा बस्ने गरेको पाइयो । नगरपालिकामा ७७.५ प्रतिशत घरहरू कच्ची हुनुले भूकम्पीय जोखिमको हिसाबले अत्यन्त जोखिमपूर्ण अवस्थामा रहेको स्पष्ट हुन्छ । अधिकांश घरहरू कच्ची रहनु आर्थिक विपन्नताको सूचक समेत रहेकोले सुरक्षित आवासका दिर्घकालिन योजना निमार्ण गर्नु अनिवार्य देखिन्छ । अर्कोतर्फ ३.९ प्रतिशत घरहरू विपन्न अवस्थामा झुप्रोमा बस्ने गरेको देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

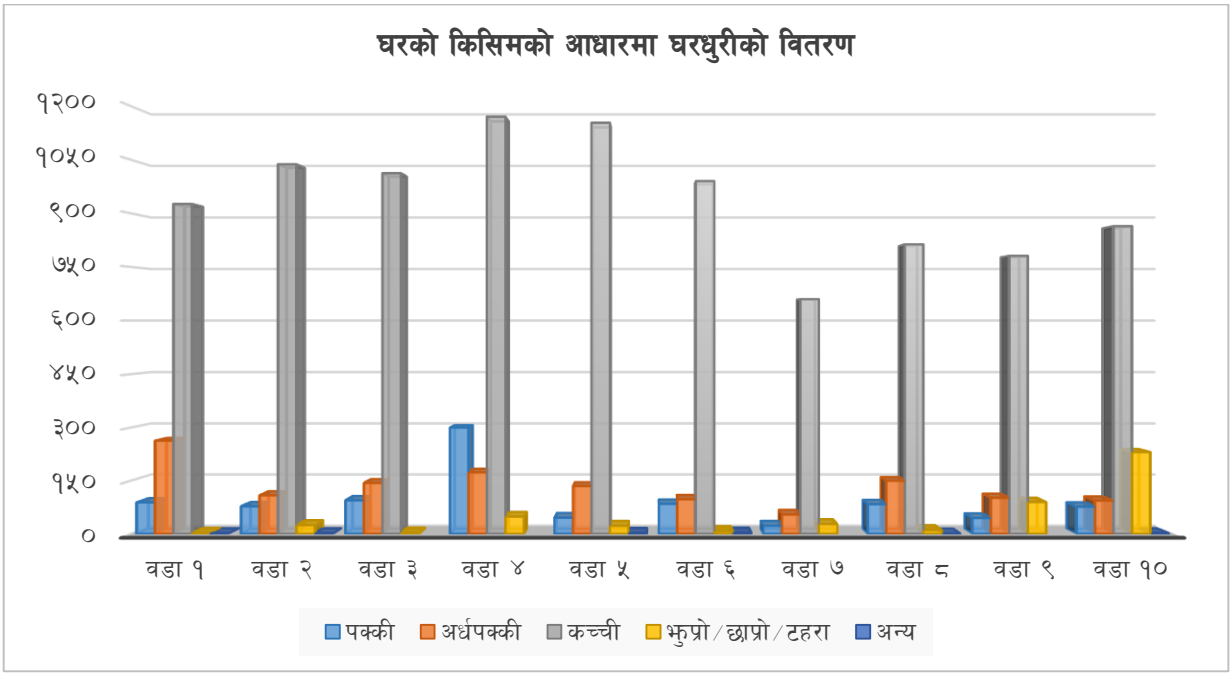

३.२५ परिवारले प्रयोग गरेको घरको तल्लाको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. २८: परिवारले प्रयोग गरेको घरको तल्लाको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	एक तल्ला		दुई तल्ला		तिन तल्ला		चार-पाँच तल्ला		पाँच तल्ला भन्दा माथी		उल्लेख नभएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	१,२४३	९६.९	३७	२.९	२	०.२	१	०.१					१,२८३	१००.०
२	१,२२१	९७.८	२४	१.९	३	०.२	१	०.१			२	०.२	१,२५१	१००.०
३	१,२२३	९७.५	३२	२.५									१,२५५	१००.०
४	१,६००	९४.५	९०	५.३	२	०.१			१	०.१			१,६९३	१००.०
५	१,३४१	९८.८	१४	१.०	१	०.१	१	०.१			३	०.२	१,३६०	१००.०
६	१,१६५	९८.३	२०	१.७									१,१८५	१००.०
७	७४९	९७.८	१६	२.१			१	०.१					७६६	१००.०
८	१,०३९	९८.१	१४	१.३	६	०.६							१,०५९	१००.०
९	९९७	९७.९	१७	१.७	२	०.२	२	०.२					१,०१८	१००.०
१०	१,२४१	९८.०	२३	१.८	२	०.२					२	०.२	१,२६८	१००.०
जम्मा	११,८१९	९७.४	२८७	२.४	१८	०.१	६	०.०	१	०.०	७	०.१	१२,१३८	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

यस नगरपालिकाका कुल १२,१३८ घर परिवार मध्ये ११,८१९ अर्थात ९७.४% १ तल्ले, २८७ अर्थात २.४ प्रतिशत दुइ तल्ले, १८ अर्थात ०.१ प्रतिशत ३ तल्ले र ६ अर्थात ०.१ प्रतिशत घर परिवार ४ वा ४ तल्ला भन्दा बढीको घरमा बसेको पाइयो। कुल घर परिवारहरूको ९७.४% घरहरू एक तल्ले र अधिकांश घरहरू कच्ची अवस्थामा रहेकोले बाढी, भुकम्प, सर्प दंश लगायत अन्य सुरक्षाका हिसाबले समेत संवेदनशिल अवस्थामा रहेका छन्। वडागत विस्तुत विवरण तालिकामा उल्लेख गरीएको छ।

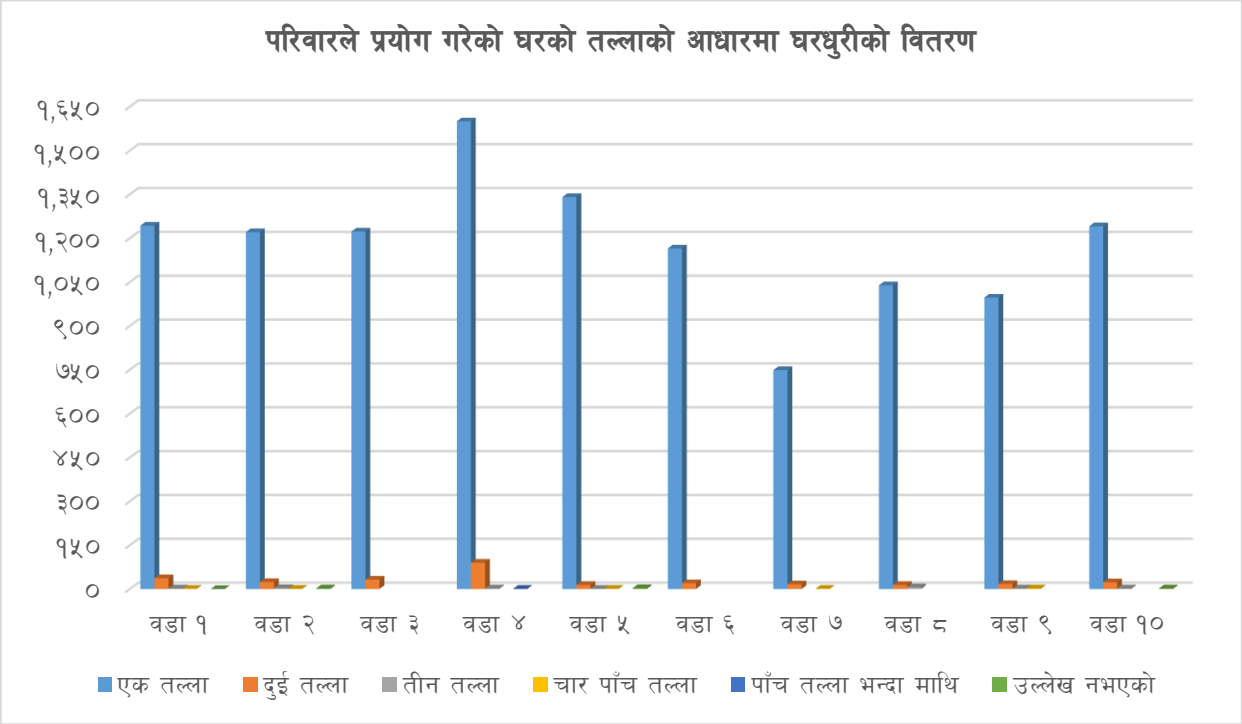

३.२६ परिवारले प्रयोग गरेको घर बनेको अवधीको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. २९: परिवारले प्रयोग गरेको घर बनेको अवधीको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	०-४ वर्ष		५-९ वर्ष		१०-२४ वर्ष		२५-४९ वर्ष		५०-७४ वर्ष		७५-९९ वर्ष		१०० वर्ष		उल्लेख नभएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	५५५	४३.३	४४८	३४.९	२६२	२०.४	१८	१.४									१,२८३	१००
२	४३१	३४.५	४६४	३७.१	३४०	२७.२	१२	१.०	२	०.२					२	०.२	१,२५१	१००
३	४२७	३४.०	४१३	३२.९	३४९	२७.८	६१	४.९	३	०.२			२	०.२			१,२५५	१००
४	३४६	२०.४	७२२	४२.६	४६०	२७.२	१२२	७.२	४०	२.४	२	०.१	१	०.१			१,६९३	१००
५	५५९	४१.१	४३०	३१.६	३५२	२५.९	१५	१.१	१	०.१					३	०.२	१,३६०	१००
६	४९६	४१.९	४११	३४.७	२५३	२१.४	२१	१.८	२	०.२	१	०.१	१	०.१			१,१८५	१००
७	३२६	४२.६	२९३	३८.३	१३३	१७.४	१३	१.७	१	०.१							७६६	१००
८	३६३	३४.३	३७२	३५.१	३०७	२९.०	१७	१.६									१,०५९	१००
९	३४०	३३.४	३८२	३७.५	२६१	२५.६	३५	३.४									१,०१८	१००
१०	५६२	४४.३	४३७	३४.५	२२६	१७.८	३५	२.८	६	०.५					२	०.२	१,२६८	१००
जम्मा	४,४०५	३६.३	४,३७२	३६.०	२,९४३	२४.२	३४९	२.९	५५	०.५	३	०.०	४	०.०	७	०.१	१२,१३८	१००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा निर्माण भएका घरहरूलाई बनेको समय वर्षमा हेर्दा ४,४०५ अर्थात ३६.३% घरहरू पछिल्लो चार वर्षको अन्तरालमा, ४,३७२ अर्थात ३६ प्रतिशत घरहरू ५ देखि ९ वर्ष अगाडि, २,९४३ अर्थात २४.२ प्रतिशत १० देखि २४ वर्ष अगाडि, ३४९ अर्थात २.९ प्रतिशत, २५ देखि ४९ वर्ष अगाडि, ५५ अर्थात मात्र ०.५ प्रतिशत घरहरू ५० देखि ७४ वर्ष अगाडि र ७५ वर्ष भन्दा अगाडि निर्माण भएको घर न्यून देखिन्छ। यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा पछिल्लो ४ वर्षमा वस्ती विस्तारको क्रम निकै तीब्र भएको पाइन्छ। यसको कारण जनसंख्या वृद्धि, बसाइसराइ र नगरपालिकामा उपलब्ध मानविय सुविधा जस्तै खेतीयोग्य जमिन, सडक, पानी सिंचाई, सुगमता जस्ता पक्षले तीब्र बस्ती विस्तारमा भूमिका खेलेका हुन्छन्। वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

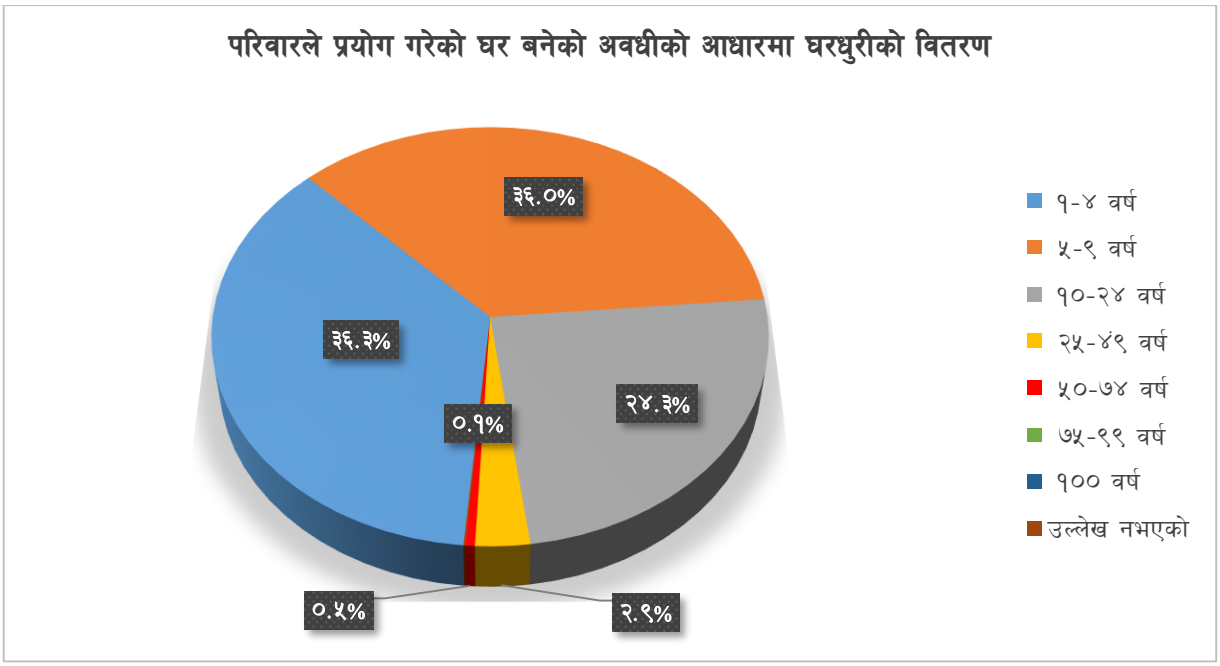

३.२७ परिवारले प्रयोग गरेको घरको कोठा संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ३०: परिवारले प्रयोग गरेको घरको कोठा संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	१-२ कोठा		३-४ कोठा		५-६ कोठा		७-९ कोठा		१०-१९ कोठा		२० कोठा भन्दा बढी		उल्लेख नभएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	७५८	५९.१	५०१	३९.०	२३	१.८	१	०.१							१,२८३	१००.०
२	५३५	४२.८	६५०	५२.०	४४	३.५	१७	१.४	३	०.२			२	०.२	१,२५१	१००.०
३	६८५	५४.६	५१८	४१.३	४३	३.४	६	०.५	१	०.१	२	०.२			१,२५५	१००.०
४	९४१	५५.६	६०७	३५.९	१०१	६.०	३६	२.१	६	०.४	२	०.१			१,६९३	१००.०
५	३८२	२८.१	८०२	५९.०	१६३	१२.०	८	०.६	२	०.१			३	०.२	१,३६०	१००.०
६	३२०	२७.०	७३८	६२.३	१०८	९.१	१३	१.१	३	०.३	३	०.३			१,१८५	१००.०
७	३८१	४९.७	३२२	४२.०	५८	७.६	५	०.७							७६६	१००.०
८	३२७	३०.९	६२२	५८.७	९६	९.१	११	१.०	३	०.३					१,०५९	१००.०
९	१८३	१८.०	६२०	६०.९	१९१	१८.८	२१	२.१	३	०.३					१,०१८	१००.०
१०	३८८	३०.६	७३६	५८.०	११७	९.२	१८	१.४	७	०.६			२	०.२	१,२६८	१००.०
जम्मा	४,९००	४०.४	६,११६	५०.४	९४४	७.८	१३६	१.१	२८	०.२	१४	०.१	७	०.१	१२,१३८	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा घरमा रहेको कोठाहरूको संख्याको आधारमा हेर्दा १ देखि २ वटासम्म कोठा भएका घरहरू ४,९०० अर्थात ४०.४ प्रतिशत ३-४ वटा कोठा भएका ६,११६ अर्थात ५०.४ प्रतिशत ५ देखि ६ वटा कोठाहरू भएका ९४४ अर्थात ७.८ प्रतिशत, ७ देखि ९ वटा कोठाहरू भएका घरहरू १३६ अर्थात १.१ प्रतिशत र अन्य त्यस भन्दा बढी कोठासंख्या भएका घरहरू नगन्य रहेको देखिन्छ। कुल घरपरिवारको ४०.४ प्रतिशत घरमा जम्मा १ देखि २ वटा मात्र कोठा हुनुले अत्यन्त साघुँरो र कष्टपूर्ण तरीकाले जीवन निर्वाह गरेको स्पष्ट हुन्छ। कोठाको संख्या कमीहुँदा विद्यार्थीहरूलाई पढ्न शान्त वातावरणको कमी, सबै घरेलु कृयाकलाप जस्तै खाना पकाउने, सुत्ने र केहि स्थानहरूमा त घरपालुवा पशु चौपाया वा पंक्षीहरू समेत सँगै राख्नु पर्ने वाध्यताका कारण व्यक्तिगत, पारिवारीक तथा सामुदायिक स्वास्थ्य र सरसफाईका दृष्टिले समेत अत्यन्त जटिल र जोखिमको अवस्था देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

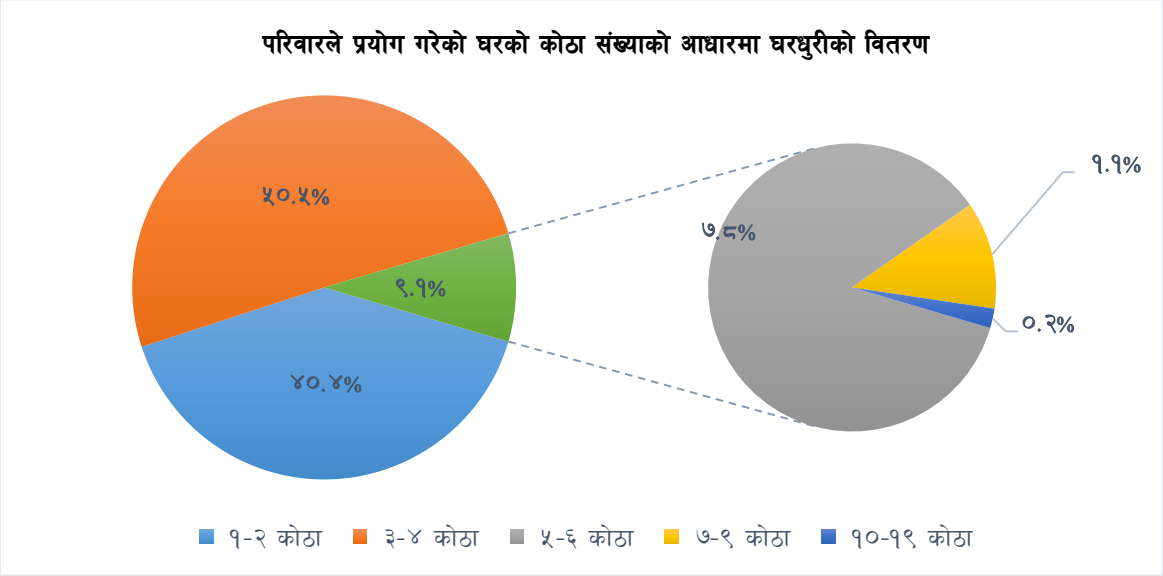

३.२८ घरधुरीले प्रयोग गरिरहेको कोठा संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ३१: घरधुरीले प्रयोग गरिरहेको कोठा संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	१-२ कोठा		३-४ कोठा		५-६ कोठा		७-९ कोठा		१० कोठा भन्दा बढी		उल्लेख नभएको		जम्मा		औषत कोठा संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	८०२	६२.५	४६३	३६.१	१७	१.३	१	०.१					१,२८३	१००	२.४८
२	५६९	४५.५	६३५	५०.८	३७	३.०	८	०.६			२	०.२	१,२५१	१००	२.८२
३	७२६	५७.८	४८७	३८.८	३५	२.८	५	०.४	२	०.२			१,२५५	१००	२.६६
४	९६९	५७.२	५९८	३५.३	९३	५.५	२८	१.७	५	०.३			१,६९३	१००	२.७०
५	३८६	२८.४	८०९	५९.५	१५६	११.५	४	०.३	२	०.१	३	०.२	१,३६०	१००	३.२५
६	३८८	३२.७	६९२	५८.४	९२	७.८	१२	१.०	१	०.१			१,१८५	१००	३.२०
७	४३९	५७.३	२८३	३६.९	४०	५.२	४	०.५					७६६	१००	२.६३
८	३४८	३२.९	६०३	५६.९	९४	८.९	११	१.०	३	०.३			१,०५९	१००	३.१७
९	३०३	२९.८	६०९	५९.८	९५	९.३	१०	१.०	१	०.१			१,०१८	१००	३.२७
१०	४०७	३२.१	७२१	५६.९	११६	९.१	१५	१.२	७	०.६	२	०.२	१,२६८	१००	३.२६
जम्मा	५,३३७	४४.०	५,९००	४८.६	७७५	६.४	९८	०.८	२०	०.२	७	०.१	१२,१३८	१००.०	२.९४

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेको घरहरूमध्ये १ देखि २ वटा कोठा प्रयोग गर्ने घरपरिवारको संख्या ५,३३७ अर्थात ४४.० प्रतिशत, ३ देखि ४ वटा कोठा प्रयोग गर्ने घरपरिवारको संख्या ५,९०० अर्थात ४८.६ प्रतिशत, ५ देखि ६ वटा कोठा प्रयोग गर्नेको संख्या ७७५ अर्थात ६.४ प्रतिशत, ७ देखि ९ वटा कोठा प्रयोग गर्नेको संख्या ९८ अर्थात ०.८ प्रतिशत ९ भन्दा बढी कोठाहरू प्रयोग गर्नेको संख्या भने अत्यन्त न्यून रहेको छ। अत्यन्त न्यून संख्यामा मात्र कोठाहरू प्रयोग गर्ने घरधुरीको संख्या बढी हुँदा नगरपालिकाका अधिकांश घरपरिवारको गुणस्तरिय जीवनको तह ऋणात्मक रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। आफ्ना नागरिकहरूलाई विपन्न अवस्थाबाट आधारभूत आवास जस्तो मानविय आवश्यकता परिपूर्ति हुने अवस्थामा पुऱ्याउन स्थानिय, प्रदेश तथा संघिय सरकारहरुले गरीबी निवारणका प्रभावकारी कार्यक्रमहरूलाई सघन रुपमा संचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

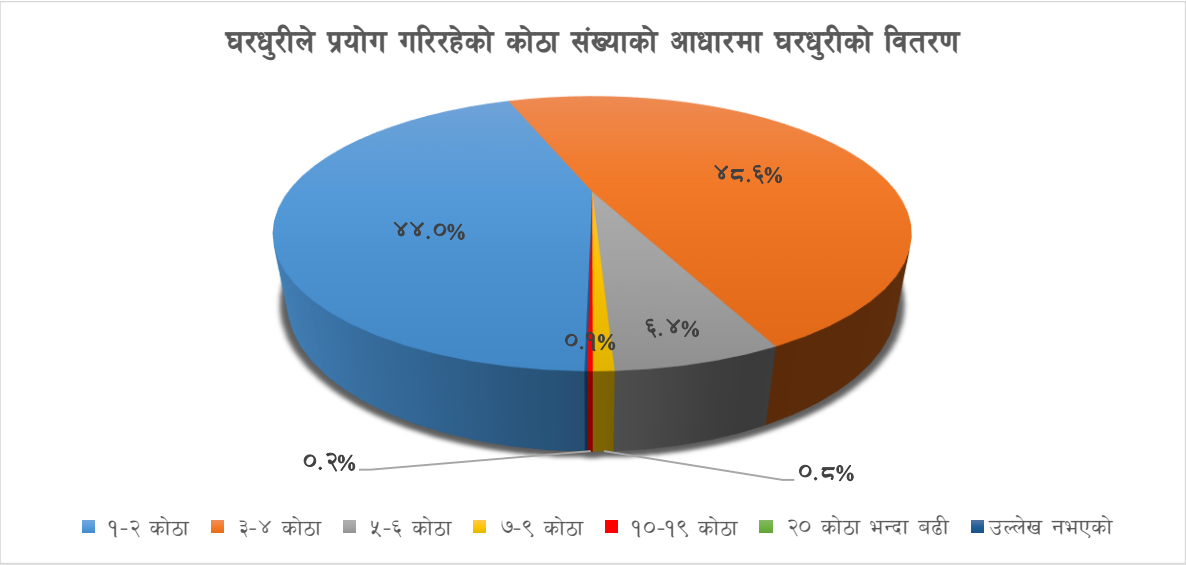

३.२९ घर बनेको आफ्नो जग्गाको क्षेत्रफलको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ३२: घर बनेको आफ्नो जग्गाको क्षेत्रफलको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	आफ्नो जग्गा आफैले चलन गरेको	०.५ हे. भन्दा कम	०.५ हे.- १ हे.	१ हे.- ३ हे.	३ हे.- ५ हे.	५ हे.- १० हे.	१० हेक्टर भन्दा बढी	जम्मा
१	५८	५३२	१६५	१२५	१०	४	४	८९८
२	६३	३९०	१९०	२०६	१६	११	१	८७७
३	१०५	३६३	१९६	१६९	११	६	४	८५४
४	३०	७४१	१२७	११५	१०	१५	३	१,०४१
५	६७	५८७	२५६	२००	१३	७	२	१,१३२
६	३७	३०८	१४८	९२	१४	५	२	६०६
७	१२	२३३	१३५	१२३	१०	६	२	५२१
८	३९	३३३	१७१	११०	५	४	३	६६५
९	३०	२५३	११७	१२३	६	९	३	५४१
१०	५३	५७०	२४६	१५८	१७	६		१,०५०
जम्मा	४९४	४,३१०	१,७५१	१,४२१	११२	७३	२४	८,१८५

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा कृषि प्रयोजनको जमिनहुने र प्रयोग गर्नेको कूल संख्या ८१८५ रहेकोमा ४९४ अर्थात ६ प्रतिशतले अरुको जमिनमा कृषिकर्म गरेको पाइयो भने आफ्नै स्वामित्वमा जमिन हुनेमध्ये आधा हेक्टर भन्दा कम जमिनहुनेहरूको संख्या सबैभन्दा धेरै ४३१० अर्थात ५२.७ प्रतिशत, ०.५ - १.० हेक्टर जमिन हुने १७५१ अर्थात २१.४ प्रतिशत, १ हेक्टर देखि ३ हेक्टरसम्म हुनेको संख्या १४२१ अर्थात १७.४ प्रतिशत रहेको पाइयो। ३ हेक्टर भन्दा माथि हुनेहरूको संख्या भने न्यून देखिन्छ। ठूलो जनसंख्याको आफ्नै कृषि प्रयोजनको जमिनको स्वामित्व रहेता पनि केहिले भने अर्काको जमिनमा खेती गरेको पाइयो। एकातर्फ नेपालको संविधान, (२०७२) भाग ४ धारा ५१ (ङ.३) "किसानको हक हित संरक्षण र संवर्धन गर्दै कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन भूउपयोग नीतिको अवलम्बन गरी भूमिको व्यवस्थापन र कृषिको व्यवसायिकरण, औद्योगिकीकरण, विविधीकरण र आधुनिकीकरण गर्ने" कृषि तथा भूमिसुधार सम्बन्धी नीति लिएको भएता पनि यस नगरपालिकामा कृषिमा संलग्न खास जनशक्तिको पहुँचमा जमिन अत्यन्त कम रहेको र अर्कोतर्फ धेरै परिवारमा जमिन खण्डीकरण भई व्यवसायीक कृषि फष्टाउन नसकेको देखिन्छ जुन कृषि क्षेत्रको प्रमुख समस्याको रुपमा रहेको छ। वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

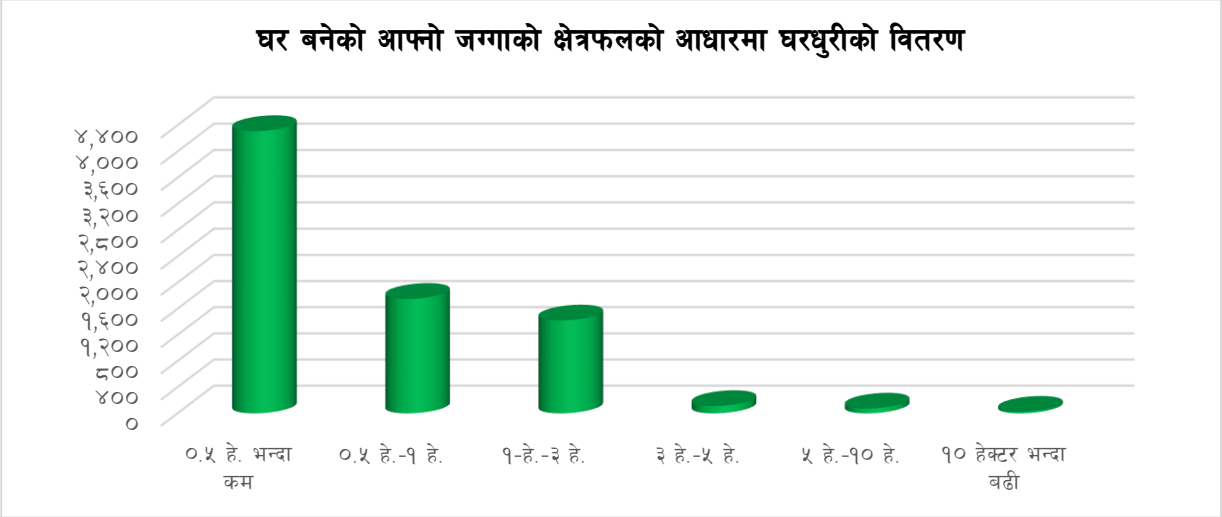

३.३० जग्गामा भएको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ३३: जग्गामा भएको स्वामित्वको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	जम्मा घरधुरी	आफ्नो जग्गा भएको घरधुरी		आफ्नो जग्गाको जम्मा क्षेत्रफल (हे.)	आफ्नो जग्गाको औषत क्षेत्रफल
		संख्या	प्रतिशत		
१	८९८	८४०	९३.५४	५२९.१३	०.६३
२	८७७	८१४	९२.८२	६९६.५६	०.८६
३	८५४	७४९	८७.७०	५९८.९७	०.८०
४	१,०४१	१,०११	९७.१२	५८०.२४	०.५७
५	१,१३२	१,०६५	९४.०८	७२५.५१	०.६८
६	६०६	५६९	९३.८९	४२१.९५	०.७४
७	५२१	५०९	९७.७०	४३६.६२	०.८६
८	६६५	६२६	९४.१४	४५०.२४	०.७२
९	५४१	५११	९४.४५	४७०.९३	०.९२
१०	१,०५०	९९७	९४.९५	६१८.३६	०.६२
जम्मा	**८,१८५**	**७,६९१**	**९३.९६**	**५,५२८.५१**	**०.७२**

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कुल घरधुरीहरूमध्ये ८,१८५ घर परिवारले कृषि प्रयोजनका लागि रहेको जमिन प्रयोग गरेको देखिन्छ। यस मध्ये ७,६९१ घरधुरीहरूको भने आफ्नै स्वामित्वमा कृषि प्रयोजनको जमिन रहेको र बाँकिले अरुको स्वामित्वमा रहेको जमिन खेतिपातिमा प्रयोग गरेको पाइयो। तथ्याङ्क अनुसार आफ्नै स्वामित्वमा भएको जमिनको क्षेत्रफल ५५२८.५१ हेक्टर रहेको छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

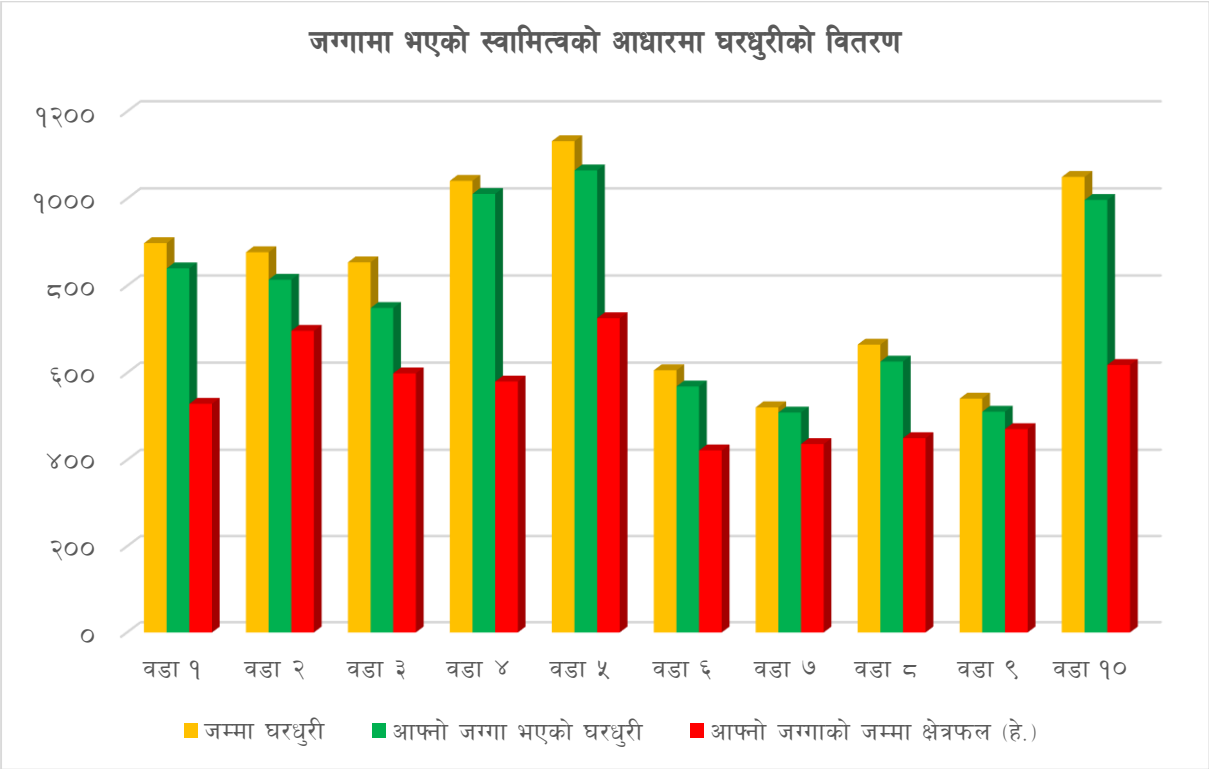

३.३१ घर तथा जमिनमा महिलाको स्वामित्व हुने घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ३४: घर तथा जमिनमा महिलाको स्वामित्व हुने घरधुरीको वितरण

वडा नं.	महिलाको स्वामित्व भएको		महिलाको स्वामित्व नभएको		थाहा नभएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	२३०	१७.९	१,०४७	८१.६	६	०.५	१,२८३	१००.०
२	२०५	१६.४	१,०४३	८३.४	३	०.२	१,२५१	१००.०
३	२४५	१९.५	१,००३	७९.९	७	०.६	१,२५५	१००.०
४	२५०	१४.८	१,४३०	८४.५	१३	०.८	१,६९३	१००.०
५	२६६	१९.६	१,०८५	७९.८	९	०.७	१,३६०	१००.०
६	१२४	१०.५	१,०४४	८८.१	१७	१.४	१,१८५	१००.०
७	८०	१०.४	६६१	८६.३	२५	३.३	७६६	१००.०
८	२०६	१९.५	८४६	७९.९	७	०.७	१,०५९	१००.०
९	१८६	१८.३	८१२	७९.८	२०	२.०	१,०१८	१००.०
१०	१९७	१५.५	१,०६७	८४.१	४	०.३	१,२६८	१००.०
जम्मा	**१,९८९**	**१६.४**	**१०,०३८**	**८२.७**	**१११**	**०.९**	**१२,१३८**	**१००.०**

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

यस नगरपालिकामा रहेका कुल १२,१३८ घरधुरीहरू मध्ये १९८९ अर्थात १६.४ प्रतिशत घरधुरीमा महिलाको स्वामित्वमा घर तथा जमिन रहेको छ भने १०,०३८ अर्थात ८२.७ प्रतिशत घरधुरीमा पुरुषको नै स्वामित्व रहेको देखिन्छ। १११ घरधुरीहरूबाट भने स्पष्ट उत्तर प्राप्त भएन। यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा जम्मा ५ भागको १ भाग भन्दा कम मात्र महिलाको जमिन र घरमा स्वामित्व रहेको देखिन्छ। हालका वर्षहरूमा शिक्षाको सकारात्मक प्रभाव, सञ्चार माध्यमको विकास र त्यसको प्रचारात्मक प्रभाव, प्रमुख राजनैतिक तथा सामाजिक परिवर्तन जस्ता कारणले लैङ्गिक भेदभाव क्रमशः कम हुँदै गएतापनि नगरपालिकाको तथ्याङ्कलाई हेर्दा जम्मा १/५ भाग भन्दा कम महिलाहरूमा नाममात्रको जग्गा जमिनको स्वामित्व रहेको छ। यस तथ्यले लैङ्गिक भेदभाव हटाउन राज्यले प्रभावकारी कदमहरू कडाइका साथ चाल्नु अनिवार्य छ। तथ्याङ्कको वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

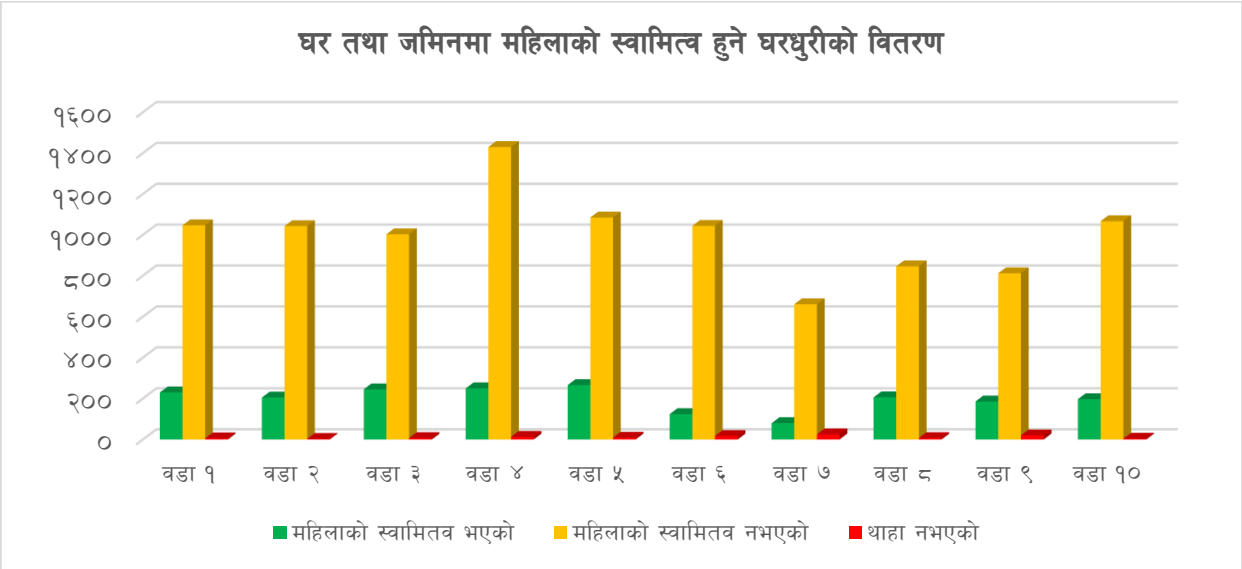

३.३२ विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरुको संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ३५: विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरुको संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	विगत १२ महिनामा परिवारका सदस्यको				उल्लेख नभएको घरधुरी		जम्मा		मृत्युको संख्या
	मृत्यु भएको घरधुरी		मृत्यु नभएको घरधुरी						
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	२०	१.६	१,२६३	९८.४			१,२८३	१००.०	२०
२	१७	१.४	१,२३२	९८.५	२	०.२	१,२५१	१००.०	१७
३	१८	१.४	१,२३७	९८.६			१,२५५	१००.०	२०
४	२१	१.२	१,६७२	९८.८			१,६९३	१००.०	२१
५	१८	१.३	१,३३९	९८.५	३	०.२	१,३६०	१००.०	१९
६	१२	१.०	१,१७०	९८.७	३	०.३	१,१८५	१००.०	१२
७	१५	२.०	७५१	९८.०			७६६	१००.०	१७
८	१२	१.१	१,०४७	९८.९			१,०५९	१००.०	१२
९	२१	२.१	९९७	९७.९			१,०१८	१००.०	२१
१०	२९	२.३	१,२३७	९७.६	२	०.२	१,२६८	१००.०	३०
जम्मा	१८३	१.५	११,९४५	९८.४	१०	०.१	१२,१३८	१००.०	१८९

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

यस नगरपालिकामा रहेका कुल १२,१३८ घरपरिवारहरू मध्ये १८३ अर्थात १.५ प्रतिशत घरधुरीमा परिवारका सदस्यहरू मध्येबाट कुनै न कुनै कारणले मृत्यू भएको पाइयो भने ११,९४५ अर्थात ९८.४ प्रतिशत घरधुरीमा भने मृत्यू भएको देखिँदैन। सबैभन्दा धेरै मृत्यूको अभिलेख भएको वडा १० र कम मृत्यू भएको वडा ६ र ८ रहेको छ। वडागत विस्तृत तथ्याङ्क तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

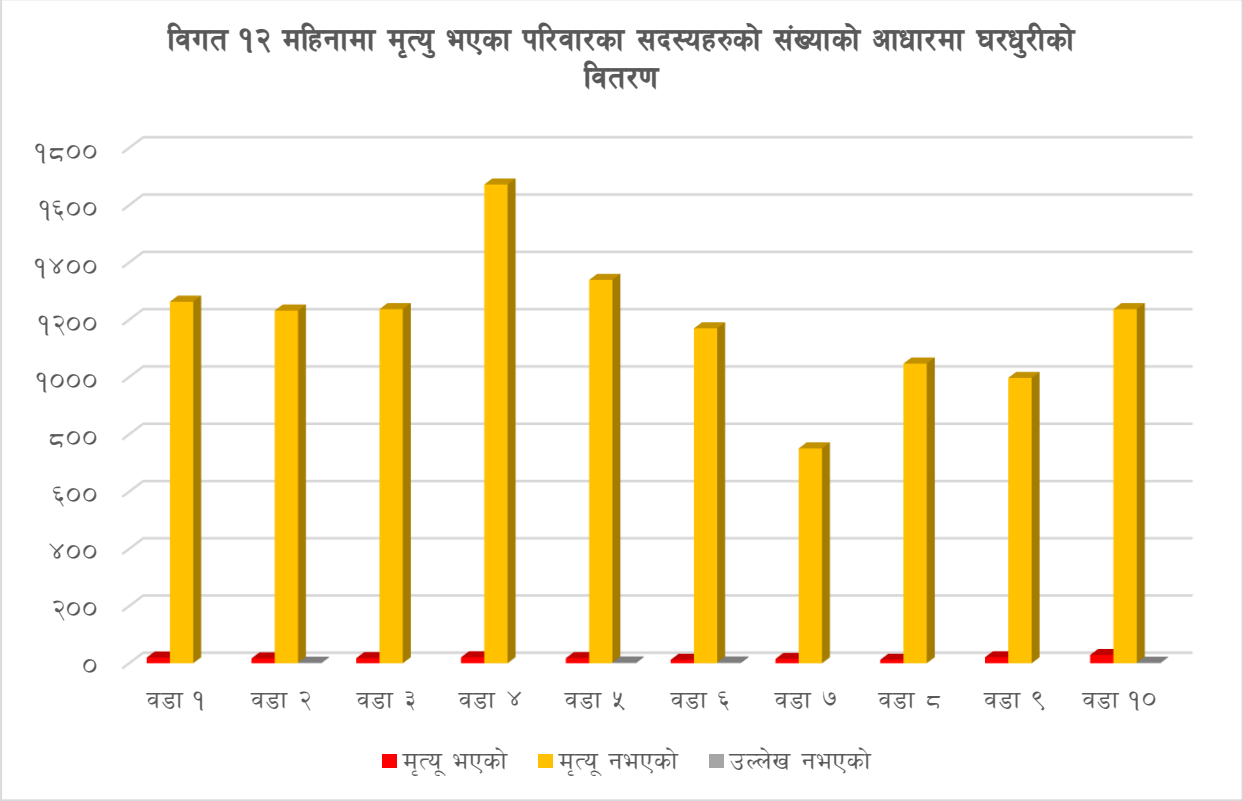

३.३३ उमेर र लिङ्ग अनुसार मृत्यु संख्याको वितरण

तालिका नं. ३६: उमेर र लिङ्ग अनुसार मृत्यु संख्याको वितरण

उमेर	मृत्यू हुने पुरुष		मृत्यू हुने महिला		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
०-९ वर्ष	६	४२.९	८	५७.१	१४	१००.०
१०-१९ वर्ष	१	१६.७	५	८३.३	६	१००.०
२०-२९ वर्ष	८	८८.९	१	११.१	९	१००.०
३०-३९ वर्ष	९	४२.९	१२	५७.१	२१	१००.०
४०-४९ वर्ष	१६	८०.०	४	२०.०	२०	१००.०
५०-५९ वर्ष	८	५३.३	७	४६.७	१५	१००.०
६०-६९ वर्ष	१९	५९.४	१३	४०.६	३२	१००.०
७० वर्ष भन्दा बढी	४३	५९.७	२९	४०.३	७२	१००.०
जम्मा	११०	५८.२	७९	४१.८	१८९	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यू हुनेहरूको संख्यालाई हेर्दा सबै भन्दा बढी मृत्यू संख्या ७० वर्ष भन्दा माथिको उमेर समूहका पुरुषहरूको देखिन्छ भने दोस्रोमा ६० देखि ६९ वर्षका पुरुषहरूको नै देखिन्छ। सबैभन्दा कम मृत्यू हुने उमेर समूह भने १० देखि १९ वर्षको पुरुष देखिन्छ। चौधौ आवधिक योजनाका अनुसार नेपालमा जन्मदाको बखत आम नेपालीको औषत आयू ६९ वर्ष उल्लेख गरिएको छ। सामान्यतया उमेर पुगेर हुने मृत्यूलाई स्वाभाविक मान्न सकिन्छ तसर्थ यस नगरपालिकामा बढी मृत्यू हुने उमेर समूह हेर्दा ६० वर्ष माथिको नै देखिन्छ। यद्यपी पछिल्लो समय औषधी विज्ञान र चिकित्सा पद्धतिमा भएको उच्च विकास र आधुनिक औषधि उपचारमा बृद्धि भएको पहुँच र क्रमिक रुपमा स्वास्थ्य चेतनाको बृद्धिका कारण नेपालको औषत आयू समेत विगतका वर्ष भन्दा बढ्दै गैरहेको छ।

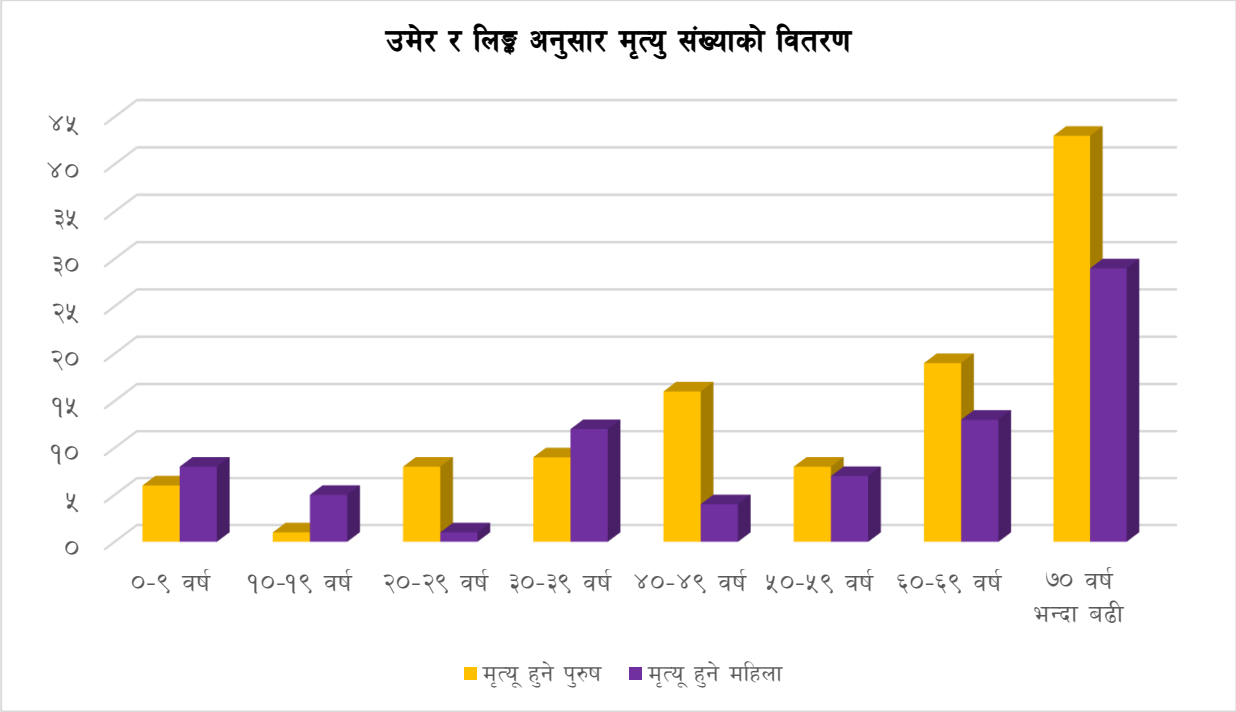

३.३४ नगरपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरुको मृत्युको कारण

तालिका नं. ३७: नगरपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरुको मृत्युको कारण

वडा नं.	सर्ने रोग		नसर्ने रोग		दुर्घटना		अपराध/हिंसा		प्राकृतिक मृत्यु		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
०-९ वर्ष	९	७५.०	१	८.३					१	८.३	१	८.३	१२
१०-१९ वर्ष			१	२५.०	१	२५.०	२	५०.०					४
२०-२९ वर्ष	१	१२.५	२	२५.०	४	५०.०	१	१२.५					८
३०-३९ वर्ष			८	४४.४	२	११.१	२	११.१	२	११.१	४	२२.२	१८
४०-४९ वर्ष	६	३५.३	८	४७.१			१	५.९	१	५.९	१	५.९	१७
५०-५९ वर्ष	५	३५.७	६	४२.९	१	७.१			१	७.१	१	७.१	१४
६०-६९ वर्ष	५	१८.५	१२	४४.४			२	७.४	४	१४.८	४	१४.८	२७
७० +	१२	२१.१	२४	४२.१					१४	२४.६	७	१२.३	५७
जम्मा	३८	२४.२	६२	३९.५	८	५.१	८	५.१	२३	१४.६	१८	११.५	१५७

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यू भएका परिवारका सदस्यहरूको विवरणलाई हेर्दा १२९ सदस्यहरूको मृत्यूको कारण खुलेको छ। यसमध्ये सबैभन्दा धेरै ७० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्या नसर्ने दिर्घ रोगका कारण मृत्यू भएको देखिन्छ। दोस्रोमा ६० वर्ष भन्दा माथिको नसर्ने दिर्घरोगका कारण मृत्यू भएको देखिन्छ। अर्कोतर्फ ०० - ०९ वर्ष उमेर समूहका बालबालिकाहरू भने सरुवा रोगका कारण मरेको र मर्ने संख्याको ७५ प्रतिशत सरुवा रोगकै कारणले मरेको पाइयो। हिंसा र अपराधका कारण मर्ने उमेर समूह भने २० देखि २९ र ४० देखि ४९ बाहेक अन्य उमेर समूहमा समान देखिन्छ। समग्र तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा उमेर र दिर्घरोगका कारणले मर्नेको संख्या उच्च देखिन्छ। यसको प्रमुखकारणहरूमा अस्वस्थकर जीवनशैली, खानपानको असन्तुलन, नियमित व्यायामको अभाव, मानसिक स्वास्थ्यमा सजगताको कमी, वंशानुगत कारण तथा समयमै स्वास्थ्य जाँच नगराउने परिपाटी आदि हुन्। सरुवा रोगका कारण बालबालिका मर्नु भनेको व्यक्तिगत, पारिवारीक तथा सामुदायीक स्वास्थ्य र सरसफाइ तथा प्राथमिक स्वास्थ्य जस्तै पोषण, खोप र नियमित स्वास्थ्य जाँचको बारेमा जनचेतनामा कमी, उपचार पहुँच र स्वास्थ्य सेवाको उपलब्धतामा कमी हुनाले हो। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

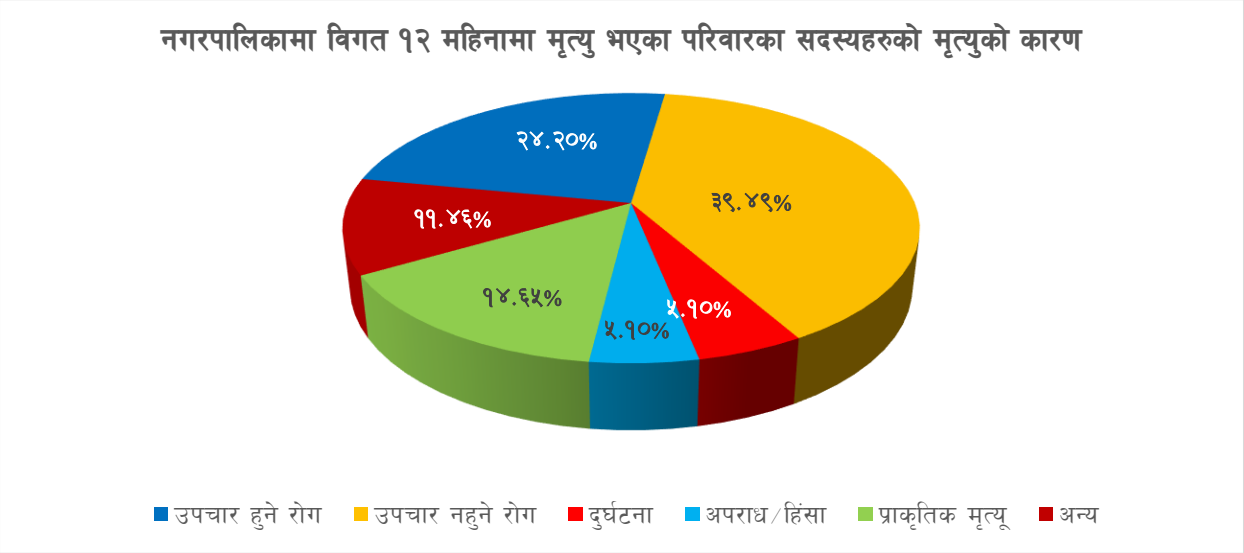

३.३५ मृत्यु दर्ता गर्ने घरधुरीको आधारमा वडागत वितरण

तालिका नं. ३८: मृत्यु दर्ता गर्ने घरधुरीको आधारमा वडागत वितरण

वडा नं.	मृत्यू दर्ता भएको		मृत्यू दर्ता नभएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	१५	७५.०	५	२५.०	२०	१००.०
२	९	५२.९	८	४७.१	१७	१००.०
३	११	५५.०	९	४५.०	२०	१००.०
४	१४	६६.७	७	३३.३	२१	१००.०
५	१२	६३.२	७	३६.८	१९	१००.०
६	८	६६.७	४	३३.३	१२	१००.०
७	९	५२.९	८	४७.१	१७	१००.०
८	९	७५.०	३	२५.०	१२	१००.०
९	१७	८१.०	४	१९.०	२१	१००.०
१०	१८	६०.०	१२	४०.०	३०	१००.०
जम्मा	१२२	६४.६	६७	३५.४	१८९	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा कारण खुलेको मृत्यु संख्यामा कम देखिएतापनि दर्ता भएको मृत्यू संख्या १२२ र दर्ता नभएको मृत्यू संख्या ६७ गरेर कूल १८९ देखिन्छ। कूल १८९ मृत्यू संख्यामा जम्मा १२२ जना मात्रले मृत्यू दर्ता गरेको देखिन्छ। स्थानिय सरकारको तथ्याङ्कको आधारको रुपमा रहने पञ्जिकरणलाई हरेक नागरिकले जिम्मेवार भएर सहयोग पुऱ्याउनु पर्दछ। यसका लागि थप प्रचार प्रसारको खाँचो देखिन्छ। मृत्यू दर्ता समयमै गर्दा अन्य कानूनी कृयाकलाप जस्तै नामसारी, हकभोग आदि सहज हुने र तथ्याङ्क समेत अध्यावधी गर्न सकिन्छ।

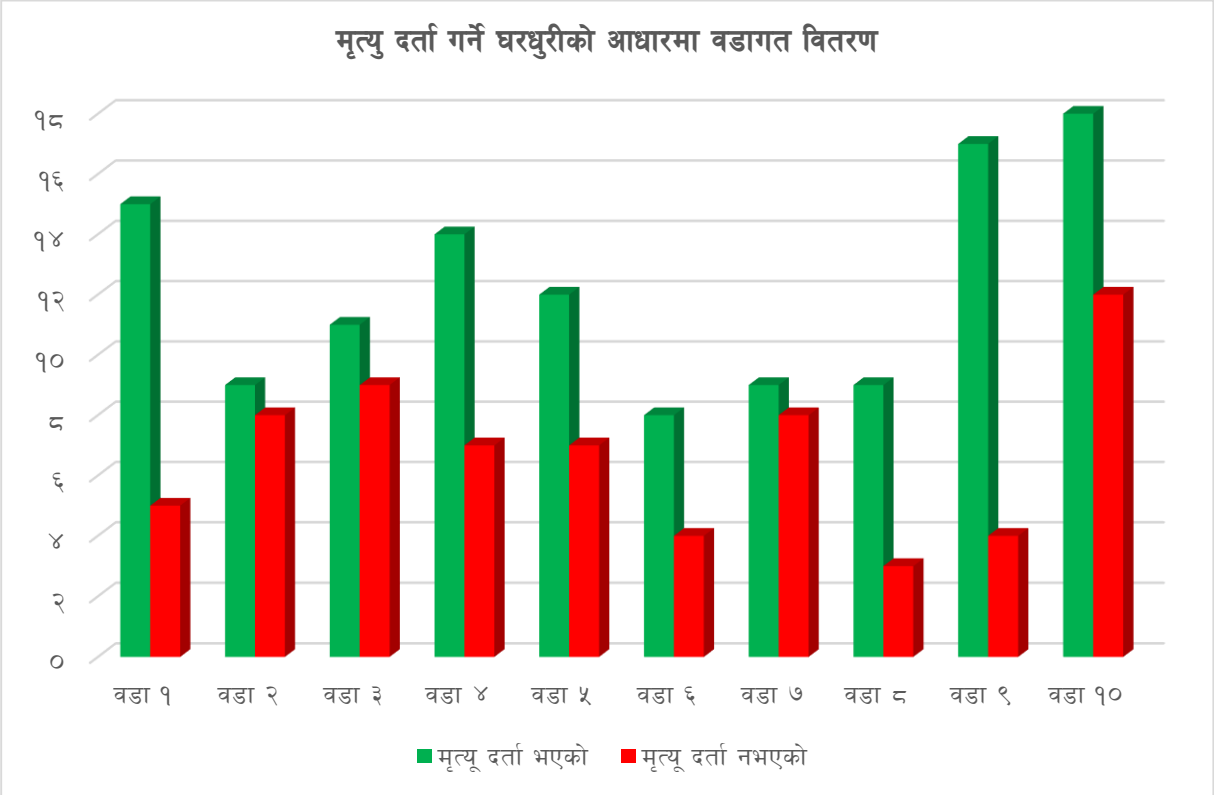

३.३६ उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण

तालिका नं. ३९: उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण

वडा नं.	पुरुष						महिला						जम्मा	
	०-१९ वर्ष		२०-४९ वर्ष		५० वर्ष भन्दा माथि		०-१९ वर्ष		२०-४९ वर्ष		५० वर्ष भन्दा माथि		संख्या	प्रतिशत
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	३१७	२२.२	७३३	५१.३	३७	२.६	१२२	८.५	२१३	१४.९	७	०.५	१,४२९	१००.०
२	२३०	२१.७	५६८	५३.५	२८	२.६	७४	७.०	१५३	१४.४	९	०.८	१,०६२	१००.०
३	२७४	२३.३	६५३	५५.५	३४	२.९	८८	७.५	१२३	१०.५	४	०.३	१,१७६	१००.०
४	१४९	१५.५	६०२	६२.६	३७	३.९	५४	५.६	११७	१२.२	२	०.२	९६१	१००.०
५	२६७	२९.७	४८७	५४.१	१७	१.९	५२	५.८	७६	८.४	१	०.१	९००	१००.०
६	२२०	२६.९	४२६	५२.०	२०	२.४	५३	६.५	९७	११.८	३	०.४	८१९	१००.०
७	६५	१०.६	४२६	६९.३	२१	३.४	३१	५.०	७०	११.४	२	०.३	६१५	१००.०
८	१५३	१८.०	४६३	५४.५	२०	२.४	७८	९.२	१२९	१५.२	६	०.७	८४९	१००.०
९	१६६	१५.९	६३८	६१.१	४०	३.८	५९	५.७	१४०	१३.४	१	०.१	१,०४४	१००.०
१०	१४४	२४.७	२८९	४९.६	१३	२.२	६१	१०.५	७२	१२.३	४	०.७	५८३	१००.०
जम्मा	१,९८५	२१.०	५,२८५	५६.०	२६७	२.८	६७२	७.१	१,१९०	१२.६	३९	०.४	९,४३८	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

लामो समयसम्म (६ महिना भन्दा बढी समय सम्म) काम, शिक्षा, व्यवसाय, अन्य रोजगारी वा नोकरी, औषधोपचार जस्ता कारणले घरपरिवारमा अनुपस्थित हुने जनसंख्यालाई अनुपस्थित जनसंख्या भनिन्छ । नगरपालिकाको तथ्याङ्कलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी २०-४९ वर्षका पुरुषहरू घरमा अनुपस्थित भएको पाइयो भने सबैभन्दा कम अनुपस्थित जनसंख्याको उमेर समूह ५० वर्ष भन्दा माथिका महिलाहरू रहेका छन् । २०-४९ वर्षका ५,२८५ अर्थात कूल अनुपस्थित जनसंख्या ९,४३८ को ५६ प्रतिशत पुरुषहरू नगरपालिकामा अनुपस्थित भएको पाइयो । दोस्रो उमेर समूहमा ० देखि १९ वर्षको पुरुष रहेको छ । यो समूहको अनुपस्थितहरूको संख्या १९८५ अर्थात कूल अनुपस्थित जनसंख्याको २२ प्रतिशत रहेको छ । यस तथ्याङ्कको विश्लेषणबाट शसक्त यूवा अवस्थाको पुरुष जनसंख्या काम, रोजगारी, अध्ययन वा अन्य कारणले नगरपालिका बाहिर हुनु भनेको नगरपालिका भित्र ती सबैखाले अवसरहरू न्यून हुनु हो । अर्कोतर्फ महिलाको अनुपस्थित जनसंख्या उल्लेख्य रुपमा कम हुनुले लैङ्गिक भेदभाव रहेको स्पष्ट हुन्छ । यसको अर्को अर्थ नगरपालिकामा महिला, वृद्धहरू र केटाकेटीको जनसंख्याको वाहुल्यता रहेको समेत स्पष्ट हुन्छ । यसरी सक्षम र जुझारु यूवा जनशक्तिको ठूलो हिस्सा नगरपालिकाबाट बाहिर रहँदा नगरपालिकाको समग्र विकासमा दिर्घकालिन नकारात्मक प्रभाव पर्दछ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

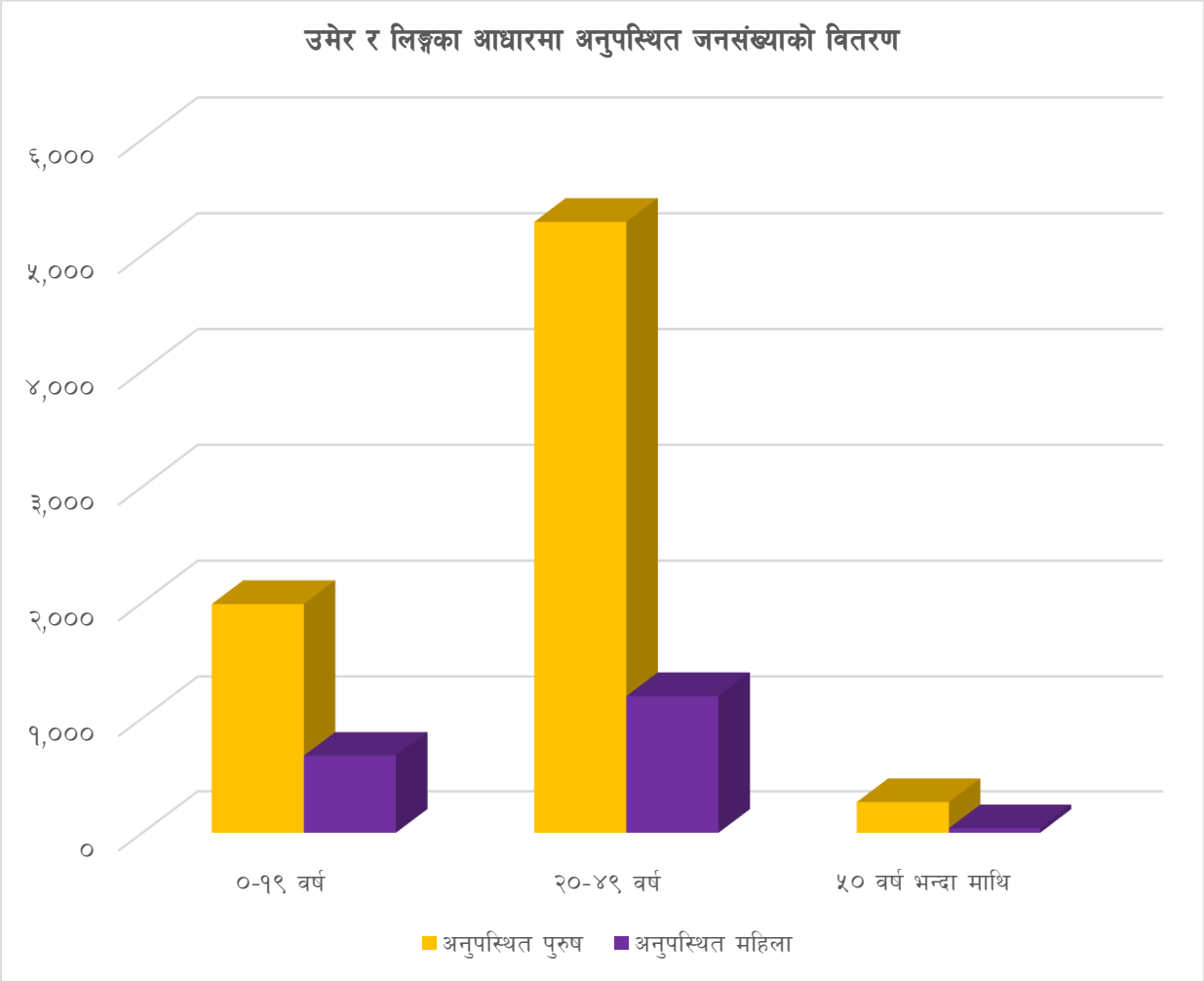

३.३७ शैक्षिक स्तरको आधारमा नगरपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण

तालिका नं. ४०: शैक्षिक स्तरको आधारमा नगरपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण

वडा नं.	पूर्व-प्राथमिक शिक्षा		साधारण शिक्षा (१-८)		माध्यमिक तहको शिक्षा (९-१२)		उच्च शिक्षा		अन्य		अशिक्षित		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	१२	०.९	४५७	३४.३	४३६	३२.८	१२८	९.६	७२	५.४	२२६	१७.०	१,३३१
२	३	०.३	४१३	४०.७	३२९	३२.४	७४	७.३	६२	६.१	१३३	१३.१	१,०१४
३	११	१.०	४५१	४०.०	३९३	३४.८	६३	५.६	१३७	१२.१	७३	६.५	१,१२८
४	५	०.५	३१२	३३.१	२४९	२६.४	९४	१०.०	१०४	११.०	१७९	१९.०	९४३
५	५	०.६	३५५	४०.८	३१५	३६.२	६०	६.९	५४	६.२	८२	९.४	८७१
६	३	०.४	२८७	३६.३	३०३	३८.३	७६	९.६	१८	२.३	१०४	१३.१	७९१
७	६	१.०	२९७	४९.७	१४२	२३.७	२५	४.२	३०	५.०	९८	१६.४	५९८
८	५	०.६	२६५	३२.९	२९४	३६.५	७०	८.७	५७	७.१	११४	१४.२	८०५
९	१०	१.०	४२८	४२.९	२८७	२८.८	३४	३.४	१०९	१०.९	१२९	१२.९	९९७
१०	५	०.९	२२७	४२.३	१५८	२९.४	३७	६.९	४१	७.६	६९	१२.८	५३७
जम्मा	६५	०.७	३,४९२	३८.७	२,९०६	३२.२	६६१	७.३	६८४	७.६	१,२०७	१३.४	९,०१५

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा अनुपस्थित रहेका जनसंख्या मध्ये शैक्षिक स्तरको आधारमा वितरणको अवस्थालाई हेर्दा पाँच वर्ष मूनिको जनसंख्याको शैक्षिक स्तर उल्लेख नगरिएकोले अनुपस्थित जनसंख्याको अंक केहि कम अर्थात ९,०१५ मात्र देखिएको छ। तर वास्तविक अनुपस्थित जनसंख्या भने ९४३८ नै हो। शैक्षिक स्तरको आधारमा हेर्दा ९,०१५ जना मध्ये आधारभूत शिक्षा अर्थात १ देखि ८ कक्षा अध्ययन गरेका ३,४९२ अर्थात ३८.७ प्रतिशत, माध्यमिक अर्थात ९-१२ कक्षा अध्ययन गरेका २९०६ अर्थात ३२.२ प्रतिशत र उच्च शिक्षा अध्ययन गरेका ६८४ अर्थात जम्मा ७.३ प्रतिशत जनसंख्या काम तथा रोजगारी वा अन्य कारणले अनुपस्थित भएको पाइयो। तथ्याङ्कलाई हेर्दा माध्यामिक स्तरसम्मका अध्ययन पूरा गरी काम वा रोजगारमा बाहिरिने जनसंख्या र पढ्दा पढ्दै आठ कक्षा उर्त्तिण गरेर काम वा रोजगारीका लागि पढाइ छोड्नेको जनसंख्या उल्लेख्य रहेको पाइयो। यस हिसाबले शिक्षित र दक्ष जनशक्ति भन्दा अर्धशिक्षित र अदक्ष वा अर्धदक्ष जनसंख्याले अध्ययन भन्दा सामान्य स्तरको वा स्तरभन्दा न्यून खालको रोजगारी वा काममा बाहिरिएको संकेत गर्दछ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

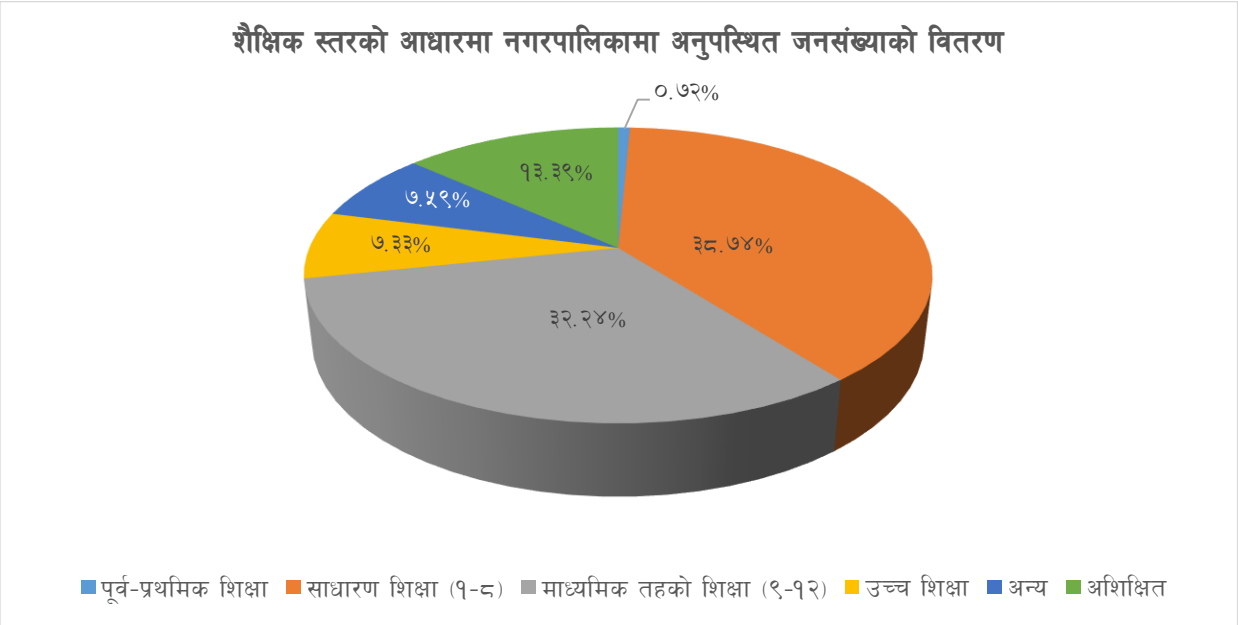

३.३८ शैक्षिक स्तर, लिङ्ग र उमेर समूहका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण

तालिका नं. ४१: शैक्षिक स्तर, लिङ्ग र उमेर समूहका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण

विवरण	उमेर	पूर्व-प्राथमिक तह	आधारभूत तह (१-८)	माध्यमिक तह (९-१२)	उच्च शिक्षा	अन्य	अशिक्षित	जम्मा
पुरुष	०-१९ वर्ष	३१	९८१	६१५	२४	३६	६१	१,७४८
	२०-४९ वर्ष		१,९५६	१,७१९	३९१	४४१	७७८	५,२८५
	५० +		४८	२३	२	५१	१४३	२६७
	सबै उमेरका	३१	२,९८५	२,३५७	४१७	५२८	९८२	७,३००
महिला	०-१९ वर्ष	३२	२१९	१९५	१९	६	१५	४८६
	२०-४९ वर्ष	२	२८७	३५२	२२५	१४५	१७९	१,१९०
	५० +		१	२		५	३१	३९
	सबै उमेरका	३४	५०७	५४९	२४४	१५६	२२५	१,७१५
सबै लिङ्ग	०-१९ वर्ष	६३	१,२००	८१०	४३	४२	७६	२,२३४
	२०-४९ वर्ष	२	२,२४३	२,०७१	६१६	५८६	९५७	६,४७५
	५० +		४९	२५	२	५६	१७४	३०६
	सबै उमेरका	९०	३,४९२	२,९०६	६६१	६८४	१,२०७	९,०१५

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्या मध्ये २० देखि ४९ वर्ष उमेर समूहको, आधारभूत र माध्यमिक स्तरसम्मको शैक्षिक स्तर भएको, पुरुषको जनसंख्या नै अत्यधिक संख्यामा बाहिरिएको तथ्याङ्कले देखाउँछ। अनुपस्थित मध्ये उच्च शिक्षा हासिल गरेको जनसंख्या तथा महिला र पाको उमेरको जनसंख्या भने पुरुष यूवा समूहको तुलनामा निकै कम देखिन्छ। तसर्थ साधारणतया जल्दोबल्दो यूवा अवस्थाको अर्धशिक्षित स्तरको जनसंख्या नै काम वा रोजगारीको शिलाशिलामा अत्यधिक संख्यामा बाहिरिएको तथ्याङ्कले देखाउँछ। थप विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

३.३९ अनुपस्थित रहेको अवधिको आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण

तालिका नं. ४२: अनुपस्थित रहेको अवधिको आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण

वडा नं.	अनुपस्थित भएको वर्ष										जम्मा	
	०-४ वर्ष		५-९ वर्ष		१०-१४ वर्ष		२०-४९ वर्ष		५०+ वर्ष		संख्या	प्रतिशत
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	१,११६	७८.१	१६३	११.४	११८	८.३	३२	२.२			१,४२९	१००.०
२	७२५	६८.३	१७१	१६.१	१३४	१२.६	३२	३.०			१,०६२	१००.०
३	९१४	७७.७	१५१	१२.८	८७	७.४	२४	२.०			१,१७६	१००.०
४	८०३	८३.६	८२	८.५	५८	६.०	१८	१.९			९६१	१००.०
५	५८४	६४.९	१६८	१८.७	११६	१२.९	३१	३.४	१	०.१	९००	१००.०
६	५९०	७२.०	१२७	१५.५	८२	१०.०	२०	२.४			८१९	१००.०
७	५३९	८७.६	५१	८.३	१२	२.०	१३	२.१			६१५	१००.०
८	६५९	७७.६	१०२	१२.०	६८	८.०	१८	२.१	२	०.२	८४९	१००.०
९	८६४	८२.८	८९	८.५	५६	५.४	३५	३.४			१,०४४	१००.०
१०	३९०	६६.९	९६	१६.५	७२	१२.३	२५	४.३			५८३	१००.०
जम्मा	७,१८४	७६.१	१,२००	१२.७	८०३	८.५	२४८	२.६	३	०.०	९,४३८	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा अनुपस्थित रहेका कूल ९,४३८ जनसंख्या मध्ये ०-४ वर्ष सम्म अनुपस्थित रहेको जनसंख्या सबैभन्दा बढी ७१८४ अर्थात ७६.१ प्रतिशत रहेका छन् । दोस्रो ५-९ वर्षसम्म अनुपस्थित रहनेको संख्या १,२०० अर्थात १२.७ प्रतिशत रहेको छ । यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा छोटो समय अनुपस्थित भई पुन: घर फर्कने र पुन: अनुपस्थित हुनेको संख्या अत्यधिक बढी देखिन्छ यसर्थ काम अध्ययन तथा रोजगारीले गर्दा छोटो अवधिका लागि वाध्यतावस बाहिरिने अनुपस्थित जनसंख्या रहेको देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

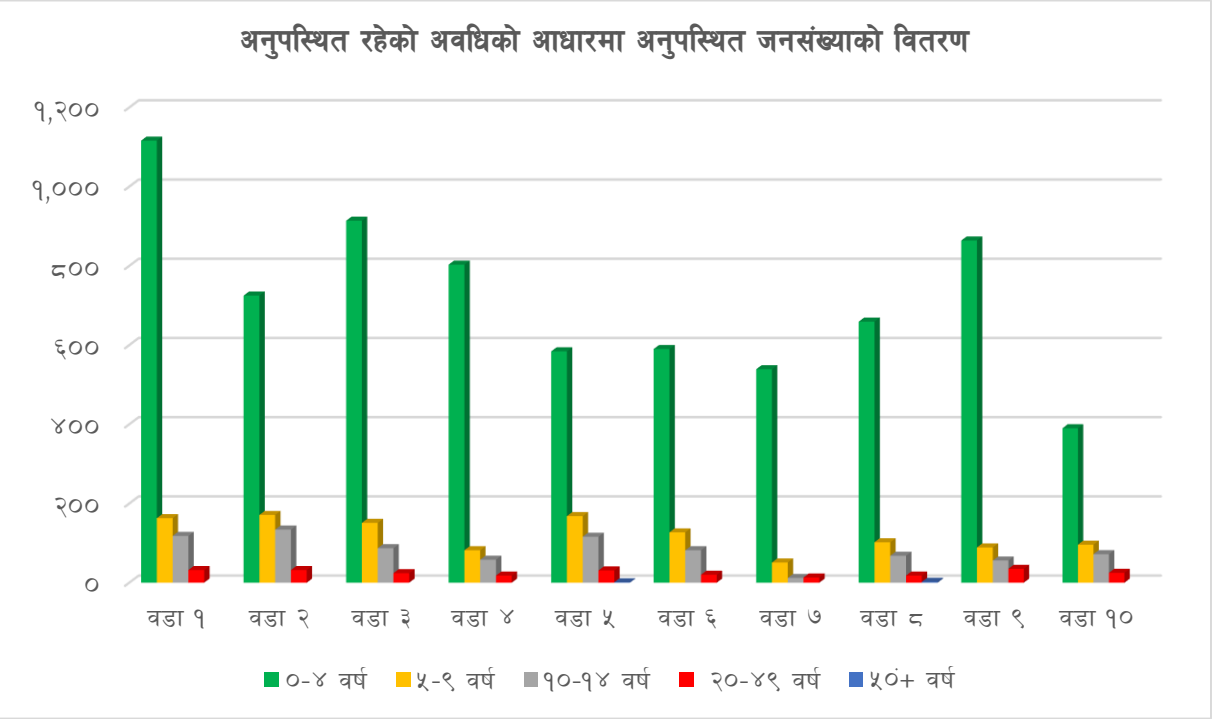

३.४० अनुपस्थित रहने कारणका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण

तालिका नं. ४३: अनुपस्थित रहने कारणका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण

वडा नं.	अनुपस्थित हुनुको कारण										जम्मा	
	व्यवसाय		नोकरी		अध्ययन		आश्रित		अन्य		संख्या	प्रतिशत
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	३४	२.४	९१	६.४	२३४	१६.५	५३	३.७	१,००८	७१.०	१,४२०	१००.०
२	२०	१.९	७६	७.२	१४६	१३.९	६१	५.८	७४८	७१.२	१,०५१	१००.०
३	२७	२.३	११३	९.७	१२१	१०.४	९६	८.२	८१२	६९.५	१,१६९	१००.०
४	९	०.९	१२०	१२.५	१३९	१४.५	२९	३.०	६६०	६९.०	९५७	१००.०
५	३०	३.४	११३	१२.७	९०	१०.१	४०	४.५	६१७	६९.३	८९०	१००.०
६	७	०.९	९३	११.४	१३७	१६.९	३१	३.८	५४५	६७.०	८१३	१००.०
७	२	०.३	१०७	१७.५	४०	६.५	२०	३.३	४४४	७२.४	६१३	१००.०
८	१७	२.०	१२०	१४.३	१४५	१७.३	३८	४.५	५१९	६१.९	८३९	१००.०
९	६	०.६	९८	९.५	१०१	९.८	१८	१.७	८१२	७८.५	१,०३५	१००.०
१०	८	१.४	४५	७.९	६१	१०.६	६०	१०.५	३९९	६९.६	५७३	१००.०
जम्मा	१६०	१.७	९७६	१०.४	१,२१४	१३.०	४४६	४.८	६,५६४	७०.१	९,३६०	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा अनुपस्थित रहेका कुल ९,४३८ जनसंख्या मध्ये ९,३६० को अनुपस्थित हुनाका कारण खुलेकोमा ६,५६४ जनाको भने अन्य कारणमा उत्तर आएकोले त्यो संख्या समेत अस्पष्ट छ। बाँकी जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा धेरै अध्ययनको शिलशिलामा १,२१४ अर्थात १३ प्रतिशत नोकरीमा ९७६ अर्थात १०.४ प्रतिशत र आश्रित अनुपस्थित जनसंख्या ४४६ अर्थात ४.८ प्रतिशत देखिन्छ। अनुपस्थित हुने जनसंख्याको कारणहरू हेर्दा नगरपालिका भित्र शिक्षा तथा रोजगारको पर्यापत अवसरहरू नभएर उपयूक्त अवसरको खोजीमा बाहिरिएको तथ्य देखिन्छ। ६,५६४ अनुपस्थित जनसंख्याको अनुपस्थित रहने कारण नखुलेपनि अधिकांश बाहिरिनेहरूमा काम, रोजगारी तथा शिक्षाको खोजीमा नै परिवार सहित अनुपस्थित रहने हुँदा उनीहरूसँग आश्रित सदस्यहरू विशेषगरी विद्यालय जाने बालबालिका साथमा गएको कारणले हो। वडा अनुसारको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

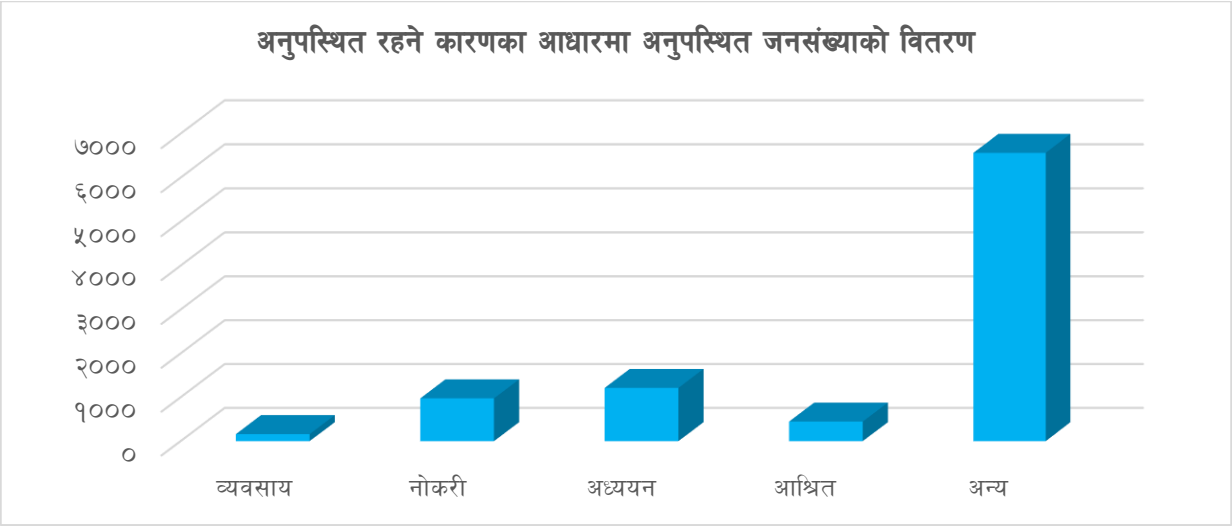

३.४१ गन्तव्यस्थलका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण

तालिका नं. ४४: गन्तव्यस्थलका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण

वडा नं.	अनुपस्थित व्यक्तिको गन्तव्य स्थानको आधारमा जनसंख्या									जम्मा
	नेपाल (अन्य जिल्ला)	भारत	मध्य पूर्वी राष्ट्र	अन्य एसियाली राष्ट्र	अष्टेलिया/न्युजिल्याण्ड	युरोपेली राष्ट्र	क्यानडा/अमेरिका	अन्य	थाहा नभएको	
१	१,००१	२७२	३५	१२				९६	१३	१,४२९
२	७७३	१४०	३४	२८	१	२	१	७६	७	१,०६२
३	९१६	२९	७	१२	१			२००	११	१,१७६
४	६५२	२०२	२८	२८	१	४	३	३८	५	९६१
५	६९६	९२	१९	३२			३	५६	२	९००
६	६४७	८०	२५	३३	१		१	२५	७	८१९
७	३१०	२३९	१९	२२		४		२१		६१५
८	५७१	१४८	३४	७				८०	९	८४९
९	६४६	१३८	२७	१३				२१६	४	१,०४४
१०	३५८	११२	२९	४६	२			३३	३	५८३
जम्मा	६,५७०	१,४५२	२५७	२३३	६	१०	८	८४१	६१	९,४३८

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

यस तथ्याङ्कमा अन्य सबै तथ्याङ्क अघिल्लो तालिकासँग पूर्व समान रहेको तर दोस्रो स्थानमा रहेको अनुपस्थित जनसंख्याको गन्तव्यस्थल एसियन मूलुकलाई मात्र विभाजन गरिएको छ। जसमध्ये सबैभन्दा बढी अनुपस्थित जनसंख्याको १५.४ प्रतिशत, मध्यपूर्वका मूलकमा २५७ अर्थात २.७ प्रतिशत र अन्य एसियन मुलुकमा २३३ अर्थात २.५ प्रतिशत जनसंखया रहेको तथ्याङ्कले पुष्टी गर्दछ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रसतुत गरिएको छ।

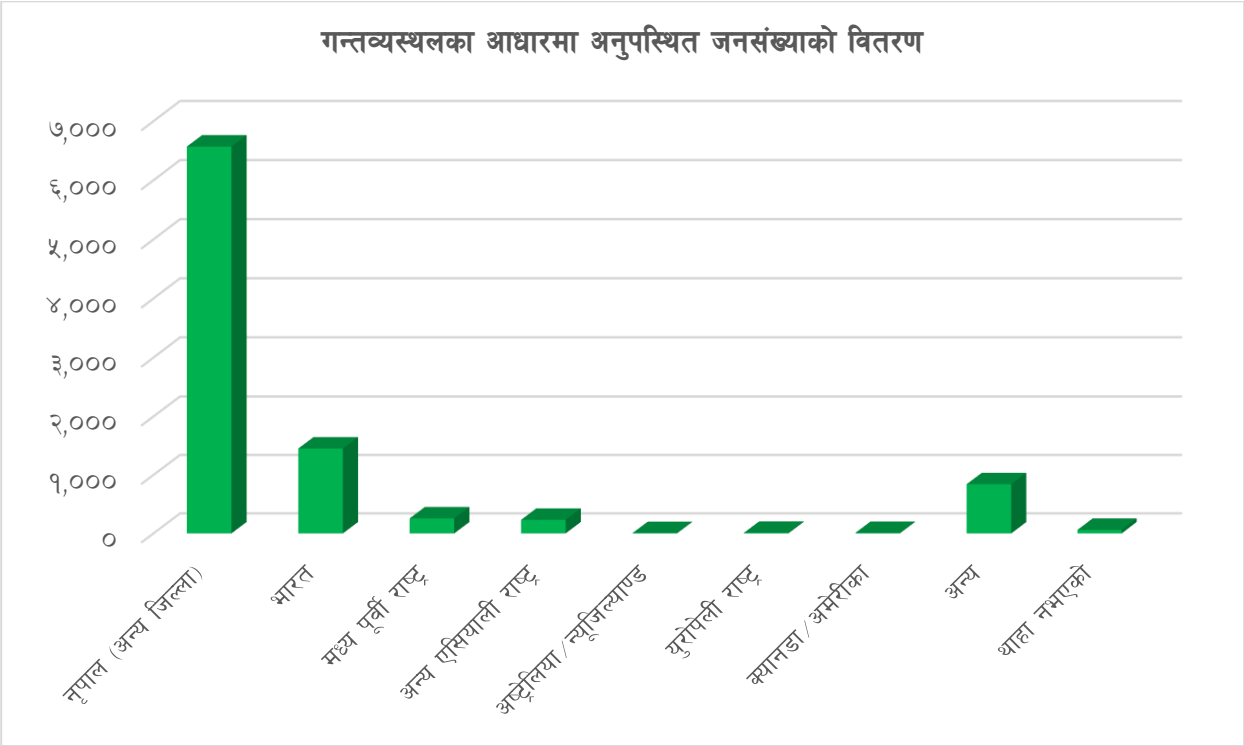

३.४२ अनुपस्थित हुने कारण र गन्तव्यस्थलका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण

तालिका नं. ४५: अनुपस्थित हुने कारण र गन्तव्यस्थलका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको वितरण

विवरण	अनुपस्थित हुनुको कारण									जम्मा
	व्यापार/व्यवसाय	निजी नोकरी	संस्थागत नोकरी	अध्ययन/तालिम	काम खोज्दै	निर्भर	विवाद	अन्य	थाहा नभएको	
नेपाल (अन्य जिल्ला)	१३३	४९४	२२३	१,०९४	३,७७१	३६९	४	४३०	५२	६,५७०
भारत	९	८३	२०	५९	१,०८९	५१	१	१३२	८	१,४५२
मध्य पूर्वी राष्ट्र		१४	५	१	२१७	१		१७	२	२५७
अन्य एसियान राष्ट्र		२३	१५	६	१७४	१		१४		२३३
अष्टेलिया/न्युजल्याण्ड				५	१					६
युरोपियन राष्ट्र		२	१	३	४					१०
क्यानडा/अमेरिका		२		२	२	२				८
अन्य	१६	८०	१०	४०	६०६	२१	१	५८	९	८४१
थाहा नभएको	२	२	२	४	४०	१	१	२	७	६१
जम्मा	१६०	७००	२७६	१,२१४	५,९०४	४४६	७	६५३	७८	९,४३८

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा अनुपस्थित रहने कुल ९,४३८ जनसंख्या मध्ये जागिर अर्थात कामको खोजीमा अन्य जिल्लाहरूमा जानेको संख्या सबैभन्दा धेरै अर्थात देशभित्र अन्य जिल्लामा रहेका कुल ६,५७० जना मध्ये ३,७७१ जना (५७.४ प्रतिशत) रहेको पाइयो भने दोस्रोमा अध्ययन वा तालिमका लागि देशभित्र रहनेको जनसंख्या १,०९४(१६.७ प्रतिशत) रहेको छ। यस अनुपस्थित हुने जनसंख्या मध्ये कामको खोजीमा छिमेकि मूलुक भारत जानेको संख्या दोस्रो स्थानमा रहेको छ। समग्रमा हेर्दा अनुपस्थित जनसंख्याको कूल अनुपातमा जनसंख्याको ६२.६ प्रतिशत (५,९०४ जना) अर्थात आधा भन्दा बढी जनसंख्या कामको खोजीमा बाहिरिएको तथ्याङ्कले देखाउँछ। यसरी ठूलो हिस्सा जनसंख्या कामको लागि बाहिरिदाँ विप्रेषणले मात्र कालान्तर नगरपालिकाको विकास संभव हुँदैन। यसका लागि दूरदृष्टि सहित दिगो सोच र विकासको लक्ष्य लिएर अगाडि बढ्ने यूवा जमातको उपस्थिति नगरपालिकामै हुनु अनिवार्य छ। यसरी यूवा शक्तिलाई नगरपालिकाकै विकासका लागि परिचालन गरी अनुपस्थित जनसंख्यालाई कम गर्ने प्रभावकारी योजना र त्यसको कार्यान्वयन गर्नु स्थानीय सरकारको लक्ष्य हुन जरुरी छ। अन्य गन्तव्य स्थल र कारणहरूको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

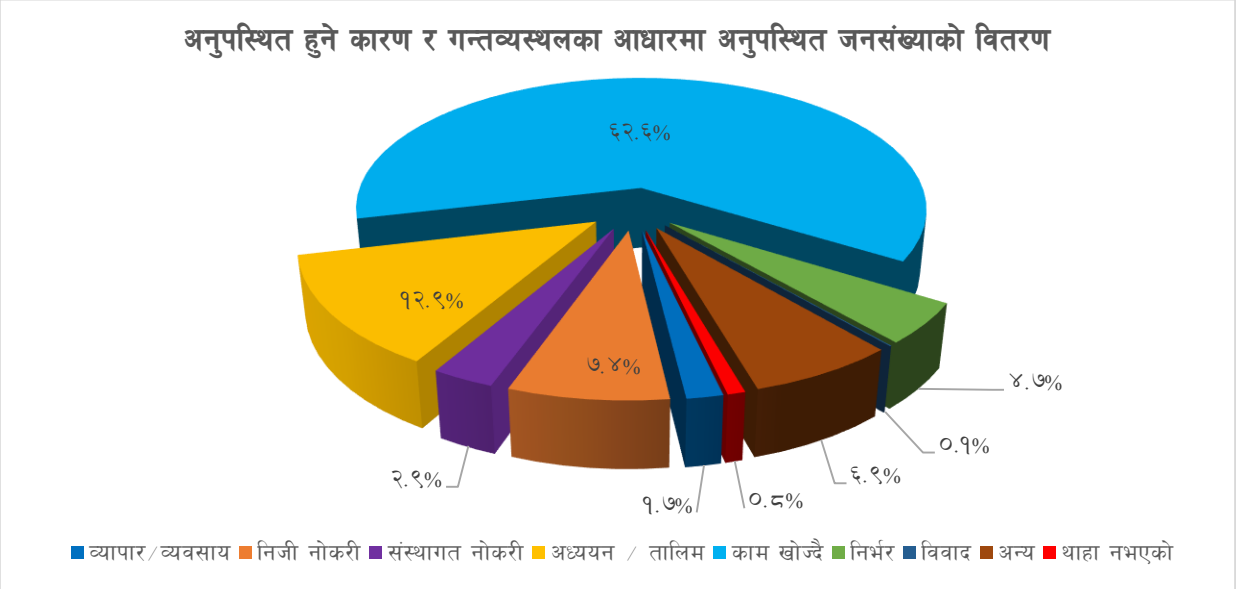

३.४३ व्यक्तिगत घटना दर्ता

नागरिकले आफ्नो व्यक्तिगत अधिकार उपयोग गर्न कानुनी प्रक्रियाहरु पालना गर्नु पर्ने हुन्छ। नागरिकता, राहादानी, वा अन्य परिचयपत्र लिन, रोजगारी वा उद्यम गर्न, विदेश जान निश्चित कानूनी प्रक्रिया पालना गर्नुपर्ने हुन्छ। यसका लागि सरकारले आधिकारीक प्रमाणपत्र उपलब्ध गराउँछ। जन्म, मृत्यु, बसाई, सराई विवाह र सम्बन्ध विच्छेद जस्ता घटना समयमा नै दर्ता गर्नु पर्ने हुन्छ। संविधानले नागरिकलाई विभिन्न अधिकारको प्रत्याभूत गरेको छ। त्यसको प्रस्थान विन्दु भनेकै व्यक्तिगत घटना दर्ता हो। राष्ट्रिय तथ्याङ्क बनाउने यसको विश्वव्यापी मान्यता हो। कहाँ कति जन्मे, कतिको मृत्यु भयो कतिले बसाईसराई गरे, कतिको सम्बन्ध विच्छेद भयो भन्ने कुराको जानकारी राज्यले पाउनु पर्छ। यसको आधारमा सरकारले नीति बनाउने हुँदा जनचेतना अभिवृद्धि गर्नु पर्ने देखिन्छ।

३.४५.१ पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत वितरण

तालिका नं. ४६: पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत वितरण

वडा नं.	भएको		नभएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	२३०	५८.८	१६१	४१.२	३९१	१००.०
२	२९५	७४.७	१००	२५.३	३९५	१००.०
३	२८१	६६.७	१४०	३३.३	४२१	१००.०
४	३५४	७४.४	१२२	२५.६	४७६	१००.०
५	३००	७१.४	१२०	२८.६	४२०	१००.०
६	२६९	७२.३	१०३	२७.७	३७२	१००.०
७	२१०	६७.५	१०१	३२.५	३११	१००.०
८	२४५	७२.५	९३	२७.५	३३८	१००.०
९	२६९	६९.५	११८	३०.५	३८७	१००.०
१०	३५८	७७.७	१०३	२२.३	४६१	१००.०
जम्मा	२,८११	७०.८	१,१६१	२९.२	३,९७२	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा जन्म भएका पाँच वर्ष मुनीका ३,९७२ बालिबालिकाहरू मध्ये २,८११ अर्थात ७०.८ प्रतिशतको जन्मदर्ता नगरिएको तथ्याङ्क रहेको छ। जन्म, मृत्यु, बसाइ-सराइ र विवाह जस्ता जीवनका प्रमुख व्यक्तिगत घटनाको अनिवार्य र समयमै दर्ता गर्नुपर्दछ। यसबाट स्थानिय सरकारलाई यकिन तथ्याङ्कको अभिलेख तयार पार्न सहयोग पुग्दछ भने अर्को तर्फ नागरिकहरूले राज्यबाट प्राप्त गर्ने सेवा सुविधाका लागि नागरिकको पहिचान कायम गर्न र अन्य कानूनी कृयाकलापहरूमा यसको आवश्यकता पर्दछ तसर्थ जन्मदर्तालाई समयमै अनिवार्य रुपमा गर्न प्रोत्साहन गर्ने कर्य स्थानिय सरकारले गर्नुपर्ने देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

३.४४ स्थानीय तहको निर्वाचनमा मतदाता सम्बन्धी विवरण

प्रजातान्त्रिक प्रणालीमा मतदानको अधिकारलाई सबैभन्दा ठूलो अधिकार मानिन्छ। प्रजातन्त्रमा जनता नै सर्वोपरी हुन्। नेपालको संविधानमा जनताद्वारा जनताका लागि जनताकै निम्ति प्रतिनिधि चयन गर्ने जनतालाई स्वतन्त्र अधिकार प्रदान गरिएको छ। मतदान, विचार प्रकट गर्ने एउटा विधि पनि हो, जसद्वारा जनतालाई राम्रो विचार चयन गर्ने अवसर प्राप्त हुन्छ। मतदानको व्यवस्थाद्वारा कुनै वर्ग या समाजका प्रतिनिधी वा राज्यको सांसद /विधानसभा अथवा स्थानीय सरकारमा आफ्नो प्रतिनिधि चयन गर्ने र निर्वाचनमा आफ्नो मत जाहेर गर्ने गरिन्छ।

१० वटा वडामा विभाजित यस राजापुर नगरपालिकामा २४ मतदानकेन्द्र रहेका छन्। स्थानीय तह निर्वाचन, २०७४ (२०७३ साल फाल्गुण ९ सम्म १८ वर्ष पुरा भएका) को अन्तिम मतदाता संख्याको विवरण अनुसार यस नगरपालिकामा २०७३ फाल्गुन ९ गते सम्म १८ वर्ष पुरा भएका मतदाता संख्या ३९,२८७ रहेका छन्। जहाँ पुरुषको संख्या १९,५२८ जना, महिलाको संख्या १९,७५८ जना र १ जना तेस्रो लिङ्गी रहेका छन्। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. ४७: राजापुर नगरपालिका मतदाता र मतदान केन्द्रको विवरण

वडा नं.	सि.नं.	मतदान केन्द्र, ठेगाना	संख्या			
			पुरुष	महिला	तेस्रो लिङ्गी	जम्मा
१	१	कालिका मा.वि., सोनपपुर	५३९	५८९		११२८
	२	ने.रा. पशुपति आ.वि., दौलतपुर	५६६	५८४		११५०
	३	बुद्ध प्रा.वि., लाहुरेटोल	७७७	७९१		१५६८
२	४	ज्ञानज्योति प्रा.वि., सोहरिया	९९३	१०१९		२०१२
	५	ने.रा. मा.वि., नयाँगाउँ	९७५	१०१५		१९९०
३	६	ने.रा. आ.वि., टेडिया	१४६३	१५१८		२९८१
	७	सरस्वती आधारभुत विद्यालय, नंगापुर	६१६	५९७		१२१३
४	८	अ.श.द.च.मा.वि., राजापुर	१५२१	१४२१		२९४२
	९	सरस्वती प्रा.वि., राजापुर	८५६	८३६	१	१६९३
५	१०	किसान मा.वि.,बादलपुर	१०३०	१०५३		२०८३
	११	ने.रा. आ.वि., बादलपुर	५६७	५५९		११२६
	१२	पद्मकुमारी मा.वि.,जयपुर	७३८	६९२		१,४३०
६	१३	ने.रा. प्रा.वि., जोगीपुर	७९५	८०७		१६०२
	१४	प्रा.वि.,पहाडीनगर	१०३७	९९३		२०३०
	१५	मानपुर मा.वि., टपरा	२५१	३०३		५५४
७	१६	बुद्ध नि.मा.वि., भिम्मापुर	८८५	९२३		१८०८
	१७	सरस्वती बाल प्रा.वि.,शंकरपुर	४१०	३४९		७५९
८	१८	भिमसेन प्रा.वि. कोइली	१११७	११५२		२२६९
	१९	भेरी मा.वि.,ललितापुर	६९९	७८४		१४८३
९	२०	ने.रा.मा.वि., ईश्वरीगन्ज	८८४	९४२		१८२६
	२१	ने.रा.मा.वि., गोडियाना	६७४	६८४		१३५८
१०	२२	चन्द्रोदय प्रा.वि., खैरीचन्दनपुर	५६९	५९४		११६३
	२३	जनचेतना उ.मा.वि., मंगलपुर	७३७	७२२		१४५९
	२४	जनजागृती प्रा.वि., कर्मोहनी	८२९	८३१		१६६०
जम्मा			१९५२८	१९७५८	१	३९२८७

स्रोत : निर्वाचन आयोग, २०७४

खण्ड ४ : भू-उपयोग

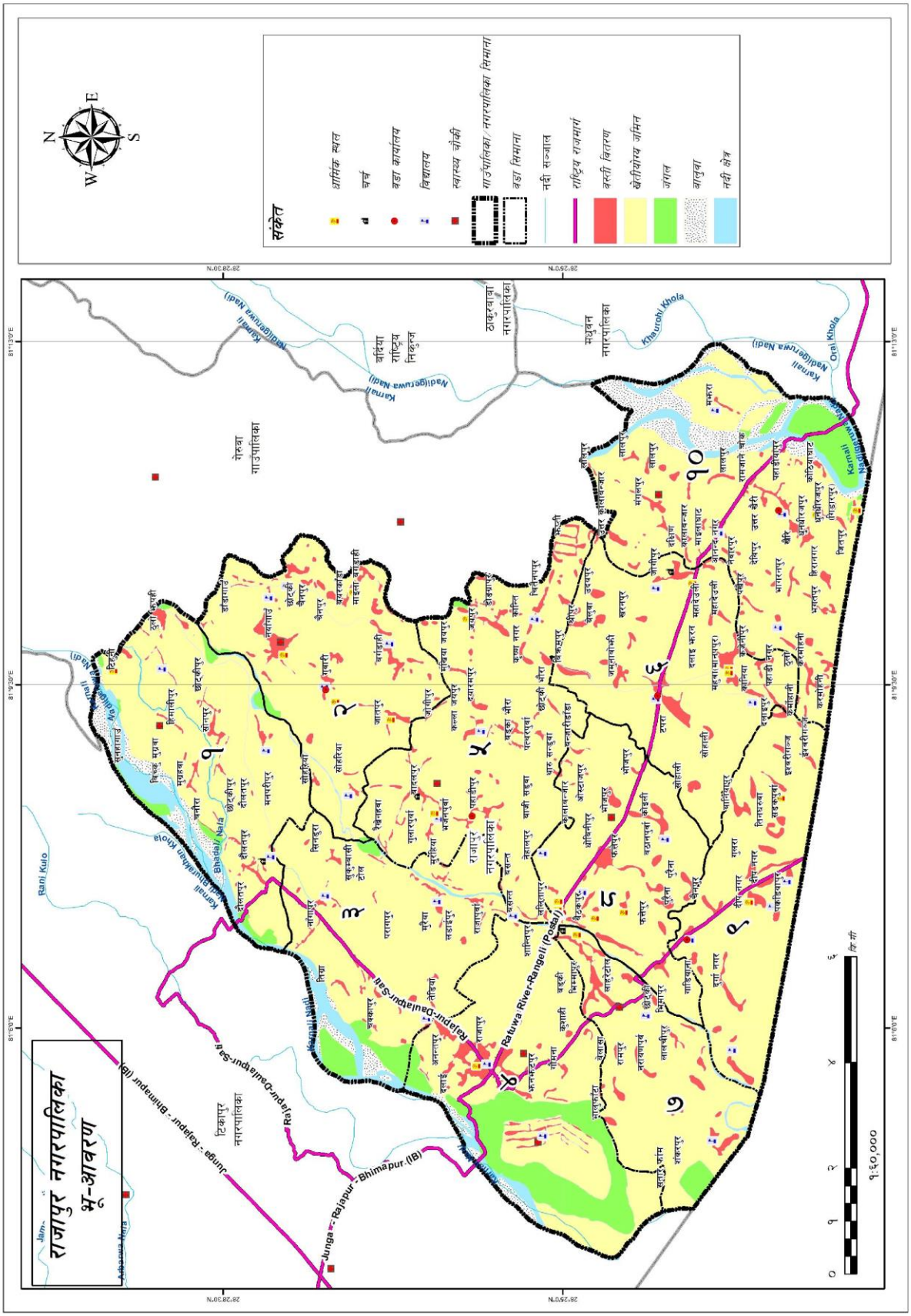

नक्सा नं. ८ : भू-उपयोग

४.१ नगरपालिका भू-उपयोगको विवरण

राजापुर नगरपालिका विधमान भू-उपयोग हेर्दा नगरको प्रतिशत ८१.२४ (१०३.२४ वर्ग कि.मी.) खेतियोग्य जमिनको रुपमा रहेको छ भने ३.२९ प्रतिशत (४.१९ वर्ग कि.मी.) जल क्षेत्रले ओगटेको छ । त्यस्तै बालुवाले ३.०७ प्रतिशत (३.९० वर्ग कि.मी.), ७.६६ प्रतिशत (९.७३ वर्ग कि.मी.) निर्माण क्षेत्र र झाडी तथा बुट्यान क्षेत्रले ४.७४ प्रतिशत (६.०३ वर्ग कि.मी.) जग्गा ओगटेको पाइन्छ। नगरमा माटोको बनावट, खेतीयोग्य जमिन, संरक्षित क्षेत्र, बस्तीयोग्य क्षेत्र आदिको विस्तृत अध्ययनको आधारमा नगरबासीहरुको आर्थिक हैसीयत वृद्धि गर्न र वातावरणमा प्रतिकुल असर पर्न नदिन के-कस्ता उत्पादन प्रणाली तथा नितीहरु अवलम्बन गर्न सकिन्छ। यस विषयमा विस्तृत अध्ययन गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ। भू-उपयोगको विस्तृत विवरण तालिकामा र स्तम्भमा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. ४८: भू-उपयोग विवरण

क्र.सं.	जग्गाको किसिम	ओगटेको क्षेत्रफल	प्रतिशत
१	निर्माण क्षेत्र	९.७३	७.६६
२	खेतियोग्य क्षत्र	१०३.२४	८१.२४
३	झाडी बुट्यान क्षेत्र	६.०३	४.७४
४	बालुवा	३.९०	३.०७
५	जल क्षेत्र	४.१९	३.२९
	जम्मा	१२७.०८	१००.००

स्रोत : राजापुर नगरपालिका २०७४

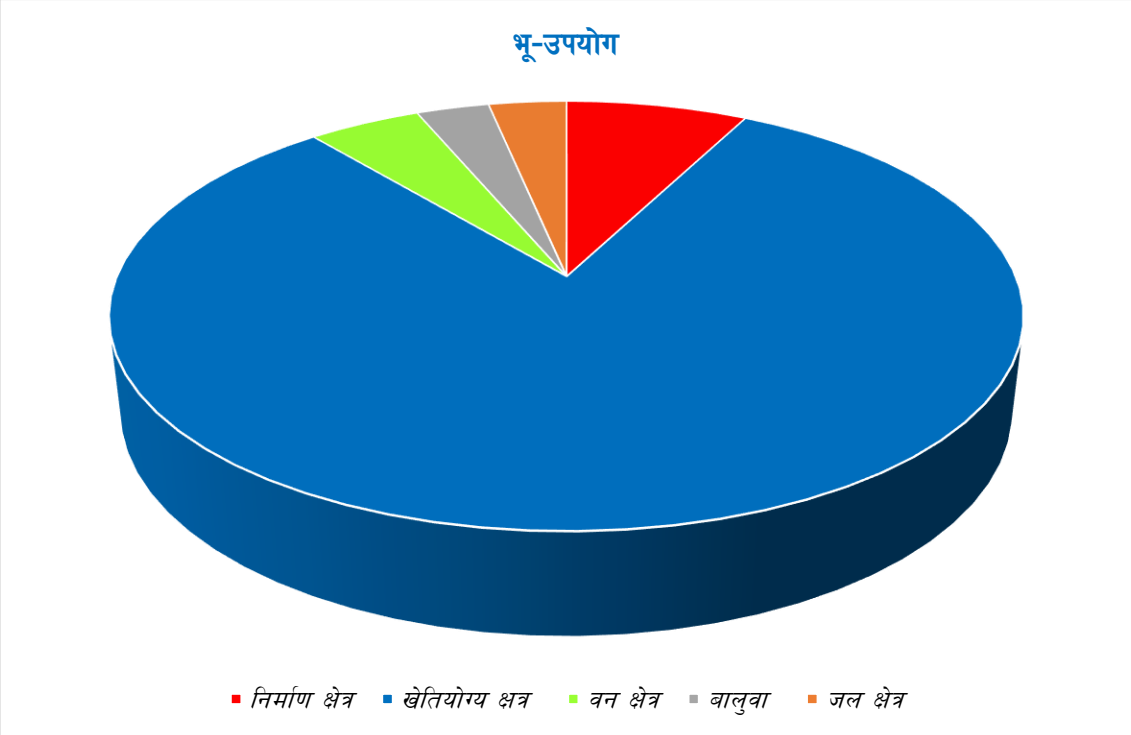

४.२ शहरीकरणको स्वरुप

राजापुर नगरपालिका सडक सञ्जाल देशको सबै मुख्य मुख्य शहरी क्षेत्रहरुसँग जोडिएको हुँदा नगरको सबै वडाहरुमा सडक, विद्युत, संचार जस्ता सुविधाहरूको पहुँच पुगेको देखिन्छ। यसका अतिरिक्त अधिकांश क्षेत्रहरू शहरोन्मुख अवस्थामा रहेको देखिन्छन्। राजापुर नगरपालिकाले नगर विकासका लागि योजना तयार गर्ने दौरानमा वडा भेला, लगायत वडा कार्यालय, सरकारी निकायहरु, राजनैतिक पार्टीहरु, गैरसरकारी संस्थाहरु (NGOs), सामुदायिक संस्थाहरु (CBOs), टोल विकास संस्थाहरु (TLO), वृद्धिजिवीहरु, समाजका प्रतिष्ठित व्यक्तित्वहरु, व्यवसायिक संस्थाहरु, संचारकर्मीहरु तथा योजना तर्जुमा टोली (Planning) आदिलाई समोवस गरी बढी भन्दा बढी छलफल गरी प्रत्येक टोलमा फोहर व्यवस्थापनका लागि कन्टेनर, प्रत्येक टोलका मुख्य तथा सहायक सडकहरूमा सोलार बत्ति जडान, टोल टोलमा सार्वजानिक खानेपानी र शौचालयको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ। यस नगरपालिकाको वडा नं २ मा ३ ओटा सार्वजानिक शौचालय सञ्चालन भएतापनि अन्य वडाहरुमा रहेको देखिदैन।

४.२.१ जग्गा विकास कार्यक्रम (Land Development Program)

शहरी विस्तार क्षेत्र नीतिले शहर (वस्ती) लाई कुन क्षेत्र तर्फ क्रमशः विस्तार गर्दै लाने भन्ने दिशा मात्र निर्देश गरेको हुन्छ। पूर्वाधार लगानी नीति अनुरुप भौतिक पूर्वाधार योजनाको निर्माण गरिएमा वस्तीहरु जथाभावी छरिएर विकास हुनबाट नियन्त्रण गर्न सक्दछ। तर प्रस्ताव गरिएका विस्तार क्षेत्रको व्यवस्थित तवरले विकास गर्न (प्रत्येक घडेरीमा आवत जावत गर्न मोटर वाटो, खुल्ला क्षेत्रका प्रावधान, चारपाटे आकार मिलेका घडेरीहरु लगायत भौतिक तथा पूर्वाधारको निर्माण आदि) निम्न अनुसार जग्गा विकास कार्यक्रहरु संचालन गर्नुपर्ने हुन्छ।

(क) निर्देशित जग्गा विकास कार्यक्रम (Guided Land Development Programme)

(ख) जग्गा एकीकरण कार्यक्रम (Land Pooling Programme)

(ग) घडेरी तथा सेवा सुविधा कार्यक्रम (Site & Services Programme)

आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने समयमा माथि उल्लेखित के कस्ता जग्गा विकास कार्यक्रमहरु नगर क्षेत्रमा संचालन गर्न सकिन्छ त्यस्ता क्षेत्रको पहिचान गर्ने कार्य मात्र गर्न सकिन्छ। त्यस्ता क्षेत्रहरूको पहिचान गर्दा प्रस्तावित शहरी विस्तार क्षेत्रलाई टेवा पुऱ्याउने हिसावले प्राथमिकता दिनु पर्दछ। जग्गा विकास कार्यक्रम सम्वन्धी थप जानकारी तल उल्लेख गरिएको छ।

(क) निर्देशित जग्गा विकास कार्यक्रम (Guided Land Development Programme)

निर्देशित जग्गा विकास कार्यक्रम विशेष गरी बस्तीहरूको विकास भइसकेको र निकट भविष्यमा हुने क्षेत्रहरूमा बाटोघाटो चौडा गर्न र नयाँ बाटो खोल्न संचालन गरिने कार्यक्रम हो। विद्यमान बस्तीहरू योजना विना नै आफैँ विकास हुँदै आएको हुनाले यस्ता बस्तीहरूका बाटाघाटाहरू साँघुरा र नागवेली प्रकारका छन्। आपतकालीन अवस्थामा (जस्तो आगलागी हुँदा दमकल लैजान र विरामी पर्दा एम्वुलेन्स वा ट्याक्सी प्रवेशको

लागि) यस्ता बाटाहरू बाधक बनेका हुन्छन् । तसर्थ यस्ता बस्तीका बासिन्दाहरूले आफ्नो इलाकामा बाटो चौडा गरी आवागमन सहज बनाई सुधार गर्न आवश्यकता अनुसार केही जग्गा र कहीं कहीं घर, टहराको केही अंश समेत भत्काउन पछि पर्न हुँदैन । जग्गाधनी र घरधनीको अनुमति बेगर यस्ता कार्यक्रमहरू संचालन गर्न सकिँदैनन् ।

जग्गा विकास कार्यक्रममा जग्गा अधिग्रहण गर्ने र जग्गा एकीकरण गर्ने जस्ता केही कार्य गर्नु पर्दैन । जग्गा र घरधनीको सहमतिमा नगर विकास समितिले बाटो चौडा गरिदिने कार्य गर्दछ । यस कार्यक्रम अन्तर्गत कुनै कुनै ठाउँमा नयाँ बाटो खोल्ने कार्य पनि हुन्छ । स्थानीय स्वायत्त ऐन, २०५५ वमोजिम जग्गा विकास सम्बन्धी काम नगरपालिका आफैले गर्न सक्छ ।

(ख) जग्गा एकीकरण कार्यक्रम (Land Pooling Programme)

जग्गा एकीकरण कार्यक्रम संचालन गर्न जग्गा अधिग्रहण गर्नुपर्दैन । जग्गा एकीकरण गरिने क्षेत्र भित्रका घर जग्गाको किनबेच धनीहरूको अनुमतिमा केही समयको लागि बन्द गरिन्छ । यस अवधि भित्र एकीकरण गरिएका सम्पूर्ण जग्गालाई एउटै चाक्लाका रूपमा मिलाएर बाटोघाटो, ढल, टेलिफोन, चउर आदि सुविधाहरू निर्माण गर्ने कार्य हुन्छ । पूर्वाधार सुविधा निर्माण गर्नको लागि केही जग्गा बिक्री गरिन्छ र सो जग्गाबाट प्राप्त रकमबाट उक्त निर्माण कार्य सम्पन्न गरिन्छ ।

पूर्वाधार निर्माणको लागि चाहिने खर्च खुला क्षेत्र तथा सडक आदिमा जाने जग्गाको मोल हिसाब गर्नुपर्दछ । यस अतिरिक्त जग्गाधनीले कति जग्गा दिनुपर्ने हो सो समेत पहिल्यै यकिन गर्नुपर्दछ । जग्गाधनीहरूले योजनाले निर्धारित गरे अनुसार जग्गा दिए बापत पछि विकसित घडेरी पाउँछन् । विकसित घडेरीको (सबै पूर्वाधारयुक्त) बजार मूल्य पहिला को भन्दा धेरै गुणा बढी हुने हुनाले जग्गाधनीहरू यस कार्यक्रमबाट प्रत्यक्ष रूपले लाभान्वित हुने हुन्छन् । यसरी जग्गाधनीहरूको सहमति र अनुमति बेगर संचालन नहुने यो कार्यक्रमबाट जग्गाधनीहरू प्रत्यक्ष लाभान्वित हुने हुँदा यो कार्यक्रम अहिले अत्यन्त लोकप्रिय सावित भएको छ ।

यो कार्यक्रमको राम्रो पक्ष भनेको नै जग्गा अधिग्रहण गर्नुनपर्ने भएकोले मुआब्जा वितरण गर्ने जस्तो झन्झट यसमा झेल्नुपर्दैन । तुलनात्मक हिसाबले योजना चाँडो सम्पन्न हुने हुनाले जग्गाधनीले एकातिर चाँडो फाइदा हासिल गर्न सक्दछ भने अर्कातिर बजारमा विकसित घडेरीको आपूर्ति हुन गई व्यवस्थित शहरीकरणको प्रयासमा समेत यसले निकै ठुलो टेवा पुऱ्याउने हुन्छ ।

(ग) घडेरी तथा सेवा सुविधा कार्यक्रम (Site & Services Programme)

यो कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नको लागि कुनै निश्चित ठाउँ (जहाँ घडेरी तथा सेवा सुविधा कार्यक्रम गर्न प्रस्ताव गरिएको छ) जग्गा अनिवार्य रूपले अधिग्रहण गर्नुपर्दछ । योजना क्षेत्रको लागि आवश्यक जग्गा अधिग्रहण

गरेपछि जग्गा तथा घरधनीलाई तोकेको मुआब्जा दिनुपर्दछ। यसरी अधिग्रहण गरेपछि योजनामा व्यवस्था गरिए अनुसारको बाटोघाटो, ढल, टेलिफोन, खानेपानी, खुला चौर आदि निर्माण गर्ने कार्य हुन्छ। व्यवस्थित बसोबासका हिसाबले चाहिने प्राय: सम्पूर्ण सेवा सुविधाहरूको व्यवस्था र निर्माण कार्य सम्पन्न भइसकेपछि यस्ता विकसित घडेरीहरू (एकै किसिमको वा विभिन्न किसिमको) निर्धारित मूल्यमा निश्चित नीति अन्तर्गत रही बिक्री वितरण गरिन्छ। विकसित घडेरीको मूल्यमा अधिग्रहणको मुआब्जाको रकमका साथै पूर्वाधार विकास निर्माणमा लागेको खर्च, खुला चौरको लागि छाडेको जग्गाको मूल्य आदि जोडिन्छ। तसर्थ विकसित घडेरीको मोल सुरुको अधिग्रहणको मोल भन्दा धेरै गुणा बढ्नु स्वाभाविक छ। काठमाडौंको कुलेश्वर र गल्फुटारमा संचालित आवास योजनाहरू यसका उदाहरणहरू हुन्।

४.३ शहरोन्मुख बस्तीहरूको वर्तमान स्वरुप

राजापुर नगरपालिकाको जलवायुको आधारमा बसोबासको लागि उपयुक्त मानिएको छ। सिंचाई परियोजनाको नहर निर्माणबाट नहर प्रणालीसँगै सडक प्रणालीको समेत समानान्तर विकास भएको र शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता सुविधाहरू समेत अन्य नगरहरूको दाँजोमा सुलभ रहेको सन्दर्भमा नगरका शहरी क्षेत्रको वरपरमात्र नभई ग्रामीण क्षेत्रमा समेत बस्ती एवं बस्ती श्रृंखलाहरूको विकास तिब्ररुपमा भइरहेको छ। हुलाक, टेलीफोन, स्वास्थ्यचौकी र विद्यालयको पहुँचका साथसाथै आन्तरिक बस सेवाको सुगम यातायात सुविधा हुनाले पनि ग्रामीण बस्ती विकासका लागि योगदान पुऱ्याइरहेको पाइन्छ। यसका साथै विभिन्न नगरहरुले आफ्ना आन्तरिक यातायात मार्गहरू बनाई सार्वजनिक क्षेत्रहरूमा हाट बजारको व्यवस्थापन गर्ने काम भएता पनि स-साना व्यापारिक केन्द्रका रुपमा बस्तीहरूको विकास भइरहेको छ।

नेपाल सरकारले बजारोन्मुख बस्तीहरूमा हाट बजारको विकासको लागि केही आवश्यक छाना/सेड तथा भण्डारणको व्यवस्था गरिदिएमा ग्रामीण कृषि अर्थतन्त्रलाई बजार अर्थतन्त्रमा परिणत गर्न सहयोग पुग्ने देखिन्छ। यसका अतिरिक्त एकातर्फ यी बस्तीहरूको छेउछाउको जमिनको समेत अप्रत्याशितरुपले मूल्य बृद्धि भइरहेको पाइन्छ भने अर्कोतर्फ भोलिका दिनहरूमा यस्तो बस्तीको लागि आवश्यक पर्ने खेलमैदान, पार्क जस्ता सार्वजनिक क्षेत्रहरूको व्यवस्थापन गर्न आवश्यक जग्गाको योजना अहिलेदेखि नै बनाउनु आवश्यक छ।

यस नगरपालिकाका कुल १२,१३८ मध्ये सबैभन्दा बढी ९,४०६ अर्थात ७७.५ प्रतिशत घरहरू पूर्णरुपमा कच्ची, १,३२४ अर्थात १०.९ प्रतिशत अर्ध पक्की, ९२२ अर्थात ७.६ प्रतिशत पक्की, ४७२ अर्थात ३.९ प्रतिशत घरधुरीहरू टहरा र ८ घरधुरी वा ०.१ प्रतिशत घरधुरीहरू अन्य प्रकारको घरमा बस्ने गरेको पाइयो। नगरपालिका ७७.५ प्रतिशत घरहरू कच्ची हुनुले भूकम्पीय जोखिमको हिसाबले अत्यन्त जोखिमपूर्ण अवस्थामा रहेको स्पष्ट हुन्छ। अधिकांश घरहरू कच्ची रहनु आथिृक विपन्नताको सूचक समेत रहेकोले सुरक्षित आवासका दिर्घकालिन योजना निमार्ण गर्नु अनिवार्य देखिन्छ। अर्कोतर्फ ३.९ प्रतिशत घरहरू विपन्न अवस्थामा झुप्रोमा बस्ने गरेको देखिन्छ।

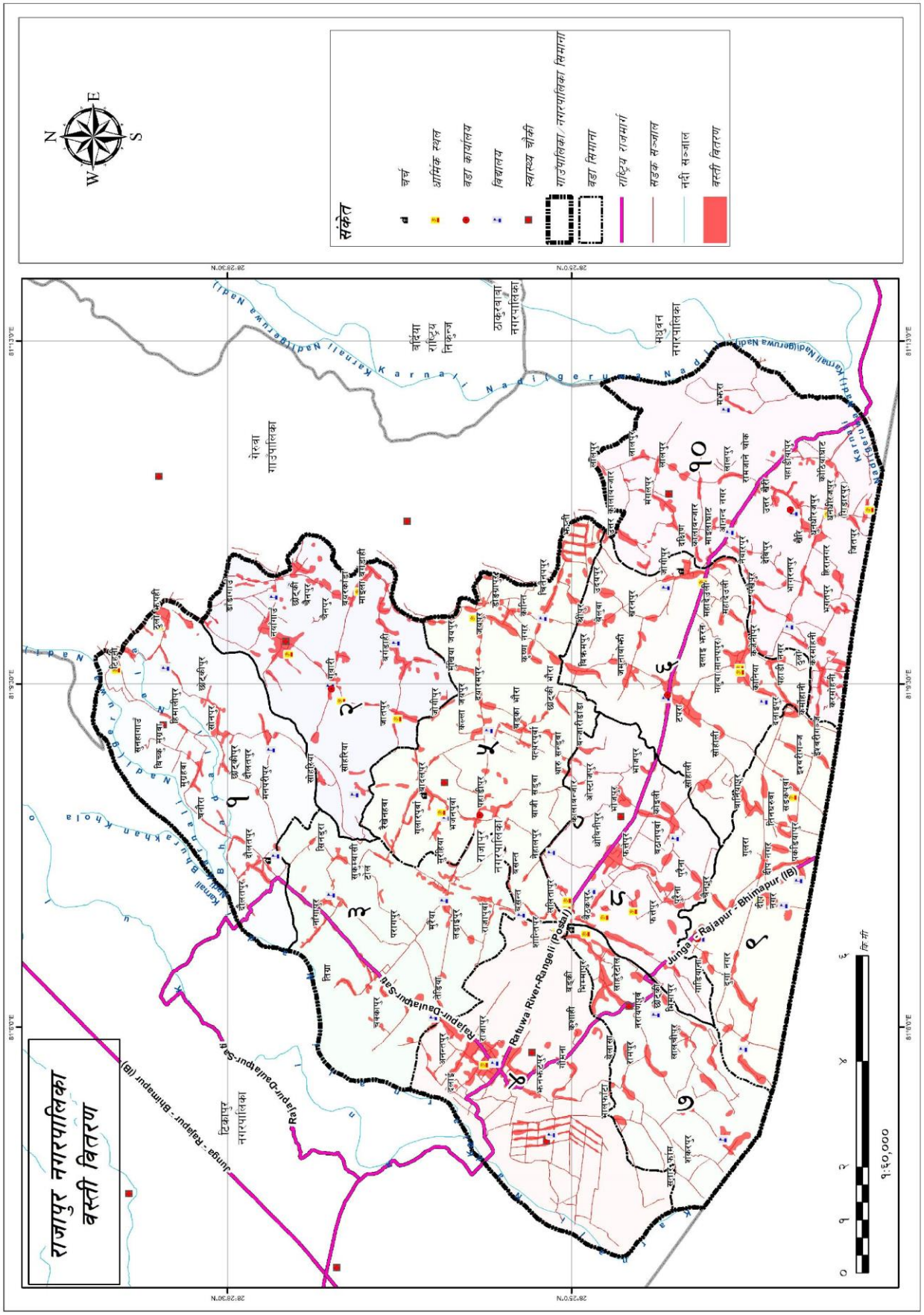

नक्सा नं. ९ : आवासीय क्षेत्र

४.३.१ लालपुर्जा भएको वा नभएको जमिनमा बनेका घरहरुको आधारमा घरधुरीहरुको वितरण

तालिका नं. ४९: लालपुर्जा भएको वा नभएको जमिनमा बनेका घरहरुको आधारमा घरधुरीहरुको वितरण

वडा नं.	लालपुर्जा भएको		लालपुर्जा नभएको		थाहा नभएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	१,०४९	८१.८	२२१	१७.२	१३	१.०	१,२८३	१००.०
२	८९८	७१.८	३१२	२४.९	४१	३.३	१,२५१	१००.०
३	८८९	७०.८	२२८	१८.२	१३८	११.०	१,२५५	१००.०
४	१,०६६	६३.०	६१०	३६.०	१७	१.०	१,६९३	१००.०
५	१,१२७	८२.९	२२६	१६.६	७	०.५	१,३६०	१००.०
६	७३८	६२.३	३९७	३३.५	५०	४.२	१,१८५	१००.०
७	५८८	७६.८	१५१	१९.७	२७	३.५	७६६	१००.०
८	६८२	६४.४	३५१	३३.१	२६	२.५	१,०५९	१००.०
९	७५१	७३.८	२३३	२२.९	३४	३.३	१,०१८	१००.०
१०	८६७	६८.४	३८४	३०.३	१७	१.३	१,२६८	१००.०
जम्मा	८,६५५	७१.३	३,११३	२५.६	३७०	३.०	१२,१३८	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कूल १२,१३८ घरधुरीहरू मध्ये लालपुर्जा भएको आफ्नै जमिनमा घर भएकाहरूको संख्या ८,६५५ अर्थात ७१.३ प्रतिशत, लालपुर्जा नभएको जमिनमा घर बनाउनेको संख्या ३,११३ अर्थात २५.६ प्रतिशत र बाँकि थाहा नभएको र अन्यमा बनेको घरधुरीहरू रहेका छन् । लालपूर्जा नभएको जमिनमा घरहरू निमार्ण गर्नेको संख्या मध्ये धेरै वडा नं. ४, ६, ८ र १० छन् । यसरी लालपुर्जा विहिन घरधुरीहरू सुकुम्बासी भएकोले राज्यले यस्ता घरधुरीहरूको सुनिश्चित आवासको व्यवस्था गरिदिनुपर्दछ । तसर्थ यस्ता भूमिहिन वर्गको समुचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने दायित्व नगरपालिकामा रहेको छ । थप वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

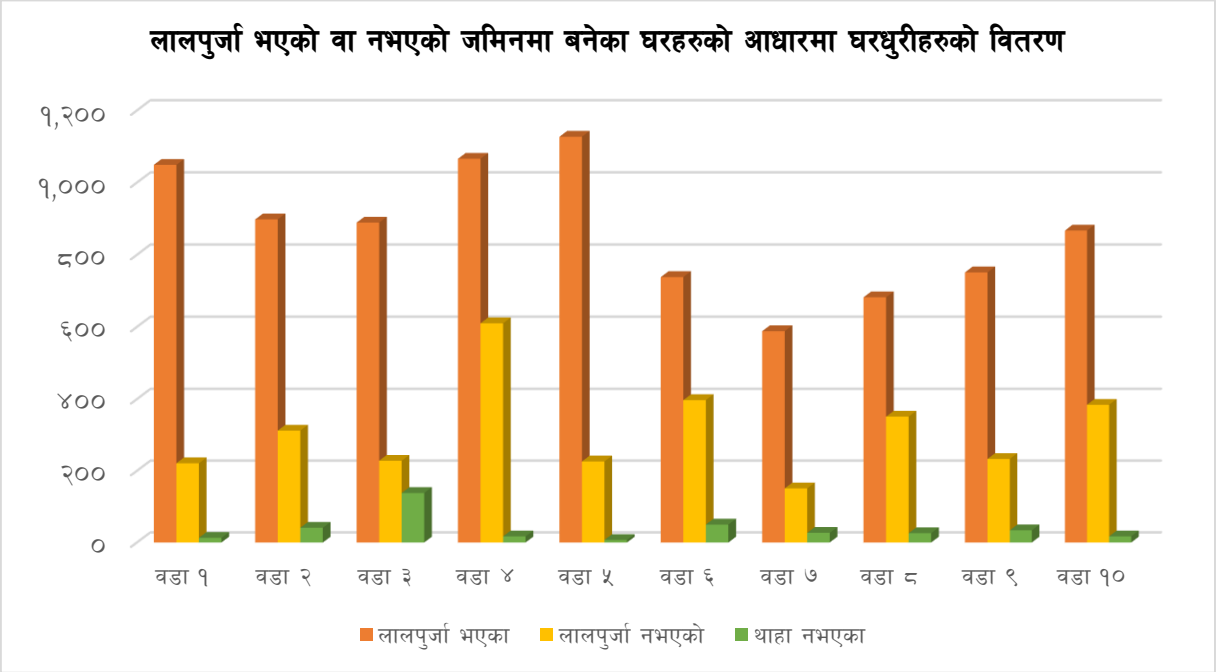

४.३.२ घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र लिएका घरधुरीको संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ५०: घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र लिएका घरधुरीको संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र लिएका		घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र नलिएका		थाहा नभएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	१६	१.५	१,०३३	९८.५			१,०४९	१००.०
२	३१	३.५	८६२	९६.०	५	०.६	८९८	१००.०
३	१८	२.०	८६२	९७.०	९	१.०	८८९	१००.०
४	५८	५.४	७५८	७१.१	२५०	२३.५	१,०६६	१००.०
५	१८	१.६	१,१०८	९८.३	१	०.१	१,१२७	१००.०
६	२०२	२७.४	५१९	७०.३	१७	२.३	७३८	१००.०
७	७	१.२	५७९	९८.५	२	०.३	५८८	१००.०
८	१०	१.५	६६९	९८.१	३	०.४	६८२	१००.०
९	२६३	३५.०	४१८	५५.७	७०	९.३	७५१	१००.०
१०	१४	१.६	८५२	९८.३	१	०.१	८६७	१००.०
जम्मा	६३७	७.४	७,६६०	८८.५	३५८	४.१	८,६५५	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा लालपुर्जा भएको आफ्नै जमिनमा घर निर्माण गरेका ८,६५५ घरधुरीहरू मध्ये जम्मा ६३७ अर्थात ७.४ प्रतिशत घरहरूको मात्र घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र रहेको छ। बाँकि ७,६६० घरधुरी अर्थात ८८.५ प्रतिशत घरधुरीको घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र छैन। यस अवस्थालाई हेदा नगरपालिकाका ९० प्रतिशत बढि घरधुरीहरू कच्ची र भवन निर्माणका सुरक्षित विधिहरू नअपनाइ बनाइएका छन्, भूकम्प, बाढी तथा तराई क्षेत्रमा डुबानको उच्च जोखिम भएको क्षेत्रका कारण राष्ट्रिय भवन निर्माण संहितामा रहेर नगरपालिकाले भवन निर्माण मापदण्ड लागु गरी सुरक्षा संवेदनशिलतामा ध्यान दिनु आवश्यक छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

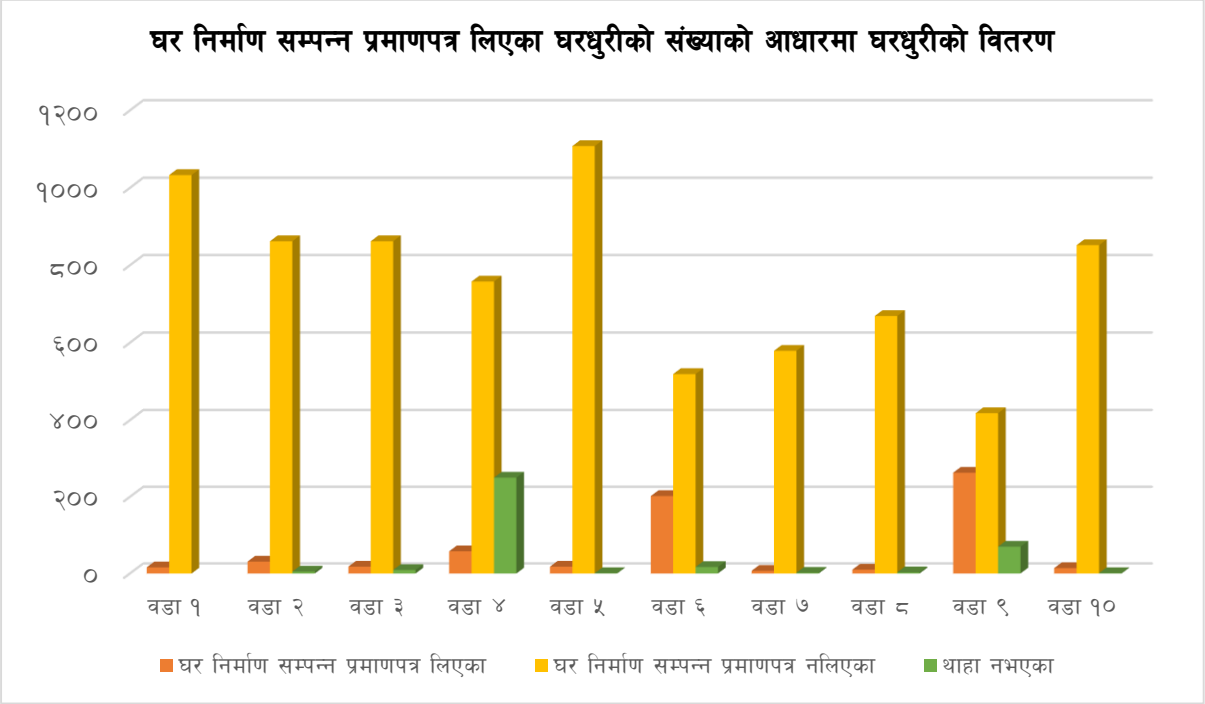

४.३.३ कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरधुरीहरुको वडागत विवरण

तालिका नं. ५१: कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरधुरीहरुको वडागत विवरण

वडा नं.	कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएको		कोठा वा फ्ल्याट भाडामा नदिएको		थाहा नभएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	४	०.४	१,०४५	९९.६			१,०४९	१००.०
२	९	१.०	८८९	९९.०			८९८	१००.०
३	५	०.६	८८४	९९.४			८८९	१००.०
४	३२	३.०	१,०३४	९७.०			१,०६६	१००.०
५	९	०.८	१,११८	९९.२			१,१२७	१००.०
६	२१	२.८	७१७	९७.२			७३८	१००.०
७	२	०.३	५८६	९९.७			५८८	१००.०
८	६	०.९	६७६	९९.१			६८२	१००.०
९	४	०.५	७४७	९९.५			७५१	१००.०
१०	२	०.२	८६४	९९.७	१	०.१	८६७	१००.०
जम्मा	९४	१.१	८,५६०	९८.९	१	०.०	८,६५५	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा आफ्नै लालपुर्जा भएको जमिनमा घर बनाएको ८,६५५ घरधुरीहरू मध्ये ९८.९ प्रतिशत घरधुरीहरूले कोठा भाडामा लगाएका छैनन्। जम्मा ९४ अर्थात १.१ प्रतिशत घरधुरीहरूले मात्र कोठा भाडामा लगाएको पाइन्छ। पूर्ण रुपमा ग्रामीण परिवेशमा रहेको यो नगरपालिकामा भाडामा बस्नको संख्या निकै कम छ। यो अत्यन्त नगण्य संख्या हो। बस्नेको संख्या नगण्य रहेको हो। वडागत विस्तृत विवरण तालिममा प्रस्तुत गरिएको छ।

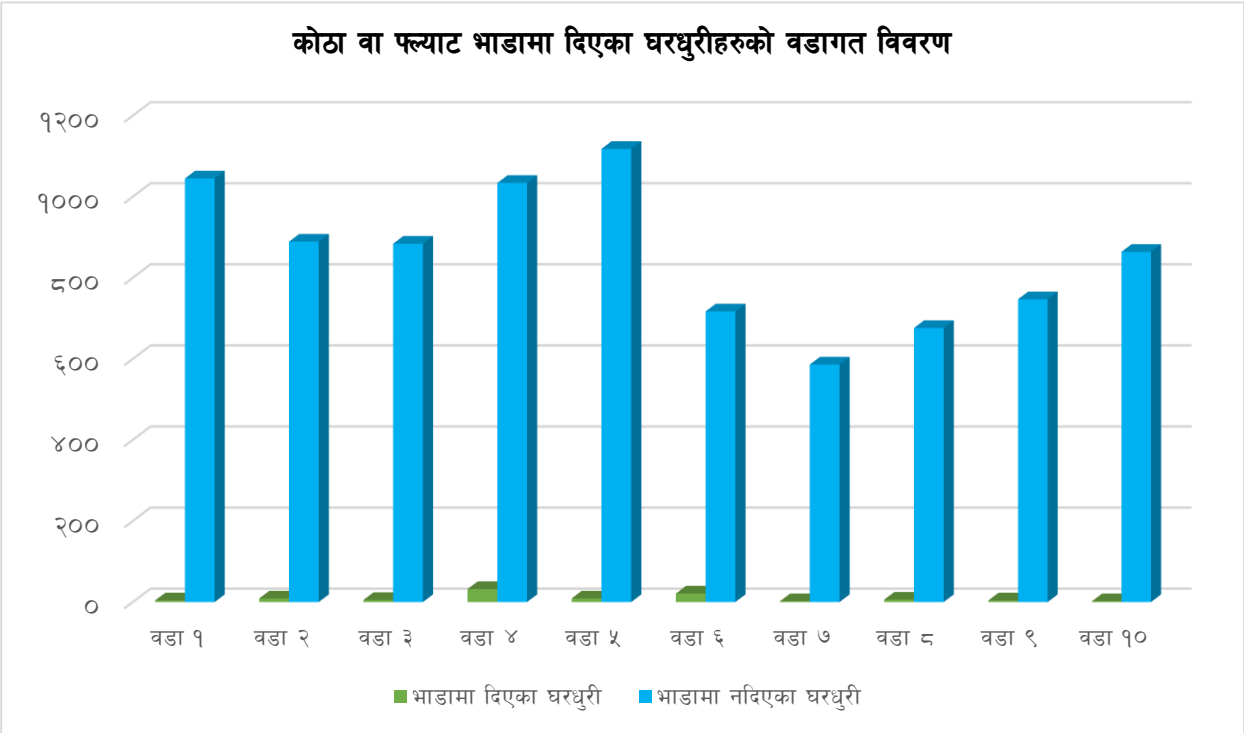

४.३.४ कोठा भाडामा दिएका घरधुरीहरुले गर्ने मासिक आम्दानीको आधारमा वडागत विवरण

तालिका नं. ५२: कोठा भाडामा दिएका घरधुरीहरुले गर्ने मासिक आम्दानीको आधारमा वडागत विवरण

वडा नं.	जम्मा घरधुरी	कोठा भाडामा लगाउने घरधुरी संख्या	भाडामा बस्ने परिवारले लिएको जम्मा कोठा संख्या	घरभाडाबाट जम्मा मासिक आम्दानी	घरभाडाबाट प्राप्त औसत मासिक आम्दानी
१	१,२८३	४	५	६,४००	१,६००
२	१,२५१	९	३२	३८,८००	४,३११
३	१,२५५	५	११	२७,६००	५,५२०
४	१,६९३	३२	६३	९०,५२०	२,८२९
५	१,३६०	९	१७	२१,३००	२,३६७
६	१,१८५	२१	५१	६६,८००	३,१८१
७	७६६	२	४	१२,०००	६,०००
८	१,०५९	६	८	१०,५००	१,७५०
९	१,०१८	४	८	८,९००	२,२२५
१०	१,२६८	२	४	४,५००	२,२५०
जम्मा	१२,१३८	९४	२०३	२८७,३२०	३,०५७

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा कोठा भाडामा दिएका ९४ घरधुरीहरूबाट मासिक कूल २८७,३२० रुपैँया उठ्ने गरेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। यस मध्ये सबैभन्दा बढी वडा नं. ४ मा ३२ घरधुरीहरूले ६३ कोठा भाडामा दिएको पाइन्छ। अन्य वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तृत गरिएको छ।

४.४ बस्ती विकासमा देखिएका चुनौतीहरू

बढ्दो जनसंख्या सँगै तीब्र गतिमा विकास भैरहेको शहरोन्मुख ग्रामिण बस्तीहरूको योजनाबद्ध विकासमा देखिएका चुनौतीहरू निम्नानुसार छन् :

- बस्तीहरूको विकासका लागि योजनाबद्ध प्रयास हुन सकेको छैन। बस्तीहरूमा सुविधा बर्गिकरण (Zoning) को आधारबाट आवास क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, सार्वजनिक खुला क्षेत्र, हरित क्षेत्र, अस्पताल विद्यालय तथा कार्यालय क्षेत्र आदि गरी शहरी क्षेत्र लगायत शहरोन्मुख एवं ग्रामीण क्षेत्रहरूको किटान गर्न सकिएको छैन। यस सम्बन्धमा बस्तीहरूको गुरुयोजना पहिले नै बनाई आवासिय क्षेत्र, व्यावसायिक क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, पार्क, उद्यान र खेल मैदान जस्ता सार्वजनिक क्षेत्र तथा कार्यालय एवं संघसंस्थाहरूको लागि क्षेत्र पहिले नै निर्धारण गर्नु जरुरी देखिएको छ।
- बस्तीहरूको प्राकृतिक वातावरणमा सुधारका लागि सार्वजनिक एवं निजी रुपमा बृक्षारोपण गर्न योजनाबद्ध प्रयास हुन सकेको छैन। विकासोन्मुख बस्तीहरूबाट निकास हुने फोहोरमैलालाई संकलन र प्रशोधन गरी बस्तीहरूको वातावरणलाई प्रतिकुल बनाउने कार्य रोक्नु पर्ने र ठुला बस्तीहरूमा छाडा पशुहरूको व्यवस्थापन तथा पशु हाट बजारको समेत व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ। खोलानालामा ढल निकास गरी पानी प्रदुषण भइरहेको हुँदा प्रशोधन प्रणालीको विकास हुनुपर्ने देखिन्छ।

- सार्वजनिक निर्माण कार्यहरूमा सम्बन्धित निकाय एवं कार्यालयहरू बिच समन्वय हुन नसकि पुर्वाधारहरूको दिगो निर्माण हुन सकेको छैन। यस सम्बन्धमा स्थानीय निकाय तथा नागरिक समाजसँग समन्वय हुनु सकेको छैन।

४.५ भू-क्षय सम्भावित क्षेत्र

नगरका नदी तथा खोला किनारका भागहरु भू-क्षयको दृष्टिकोणले संवेदनशिल क्षेत्रमा पर्दछ। मानिसको अत्याधिक बसाई सराईका कारणबाट नगर क्षेत्रमा परिरहेको वनविनासको चाप, अनियन्त्रित डढेलो, चरीचरन राख्ने प्रबृत्ति एवं अव्यवस्थित ढंगले ढुंगा तथा बालुवाहरू झिक्नाले प्राकृतिक सन्तुलन बिग्रन गई बस्ती एवं खेती तर्फ अनियन्त्रित बाढीको प्रकोप केन्द्रीत भएको छ। खोलाको क्षमताभन्दा बढी मात्रामा नदीजन्य वस्तु निकासी भएकोले खोलाको सतह गहिरिदैं जाँदा आसपासका क्षेत्रहरुमा कटान तथा भू-क्षयको सम्भावना बढ्दो देखिन्छ। मूलत: नगरका खोलाहरूको वरिपरी नै केन्द्रीत भएर रहेको मानव बस्तीको मानविय गतिविधिले र अनुत्पादक पशुहरूको चापले यो संवेदनशिल क्षेत्रमा भू-क्षयको दृष्टिकोणले प्रतिकुल प्रभाव पारेको छ। त्यस्तै, अल्पकालिन, मध्यकालिन र दीर्घकालिन उपायहरू अबलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई ध्यानमा राख्दै अल्पकालिन उपायको रुपमा स्पट एवं तटबन्ध निर्माण गर्ने मध्यकालिन उपायको रुपमा प्रभावित क्षेत्रको वरिपरी वृक्षारोपण गर्ने र दीर्घकालिन उपायको रुपमा सम्पूर्ण खोला प्रभावित क्षेत्रलाई संरक्षण गर्ने तर्फ काम अगाडि बढाउनु पर्ने देखिन्छ। उल्लेखित क्षेत्रलाई मानवीय गतिविधिबाट अप्रभावित पार्ने र सघन जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिएको छ।

४.७ नगरपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण

तालिका नं. ५३: नगरमा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण

क्र स	संभावित प्रकोप	विधमान अवस्था	समय
१	भुकम्प	भूकम्पिय जोखिमका दृष्टिले नेपाल विश्वको ११ औँ स्थानमा रहेको र नगरपालिकामा भुकम्प प्रतिरोधात्मक भवन कमै मात्रामा भएको, भवन आचार संहिता पूर्ण रुपमा लागु नभएको	जुनसुकै समयमा
२	बाढी	नगरमा विशेषत: साना ठुला नदि/खोलाहरु बग्ने गरेको र वर्षायाममा नदी तथा खोलाहरुले आसपासका भुभागहरू बर्षेनी डुवान र कटान गरि क्षति पुऱ्याईरहेको छ। बर्षेनी धेरै संख्यामा परिवारहरू प्रभावित भैरहेका छन् ।	जेष्ठ–असोज

३	आगलागी	नगरको धेरै जसो भु–भागमा घनावस्ती रहेका (सुकुम्वासी, मुक्त कमैया, वाढी विस्थापित) लगायतका अति विपन्न समुदायका घरहरु सचेतना अभाव, अग्नी नियन्त्रण यन्त्रको अभाव, खाना पकाउने कोठाका भित्ताहरू माटोले नपोत्नु, हावाहुरी चलेको बेला खाना पकाउनु र चुल्होमा आगो राख्ने चलन रहनु, चुल्होमा आगो सल्काउँदा मट्टीतेलको प्रयोग गर्नु र सलाई लाईटर जस्ता आगो बाल्ने वस्तुहरू बच्चाले खेलाउँदा आगलागीका घटना बढी हुने गरेको।	चैत्र–जेष्ठ
४	महामारी	बाढी पश्चात पूर्ण प्रकोपका रुपमा झाडापखाला लगायतका पानी जन्य रोग बढ्ने गरेको, स्रोत साधन अभाव र जनचेतना कमी, अनुकूल क्षमताको अभाव।	विपद् पछि, अन्य समयमा
५	वर्डफ्लु, अन्य फ्लु	अव्यवस्थित कुखुरा पालन, स्वाइन फ्लु, आदि	जुनसुकै समयामा
६	शितलहर	चिसोको मात्रा बढ्दै गएको समयमा विपन्न वस्ती बढी प्रभावित	पुस –माघ
७	जंगली जनावर आतंक	नगरको वनजंगल वरिपरि बसोबास भएको क्षेत्रहरु	जुनसुकै समयमा
८	मौसमी सुख्खा	पानी नपरेमा नहरको सिचाईं नपुगेका भागहरु	असार –भदौ
९	किट आतंक	जलवायु परिवर्तन, बढी विषादि प्रयोगका कारण लाभकारी चरा, किरा लोप	खेती मौसम
१०	चट्याङ, असिना	बढी जसो बर्षायाम र पानी परेको समयमा	जुनसुकै समयमा

खण्ड ५ : आर्थिक क्षेत्र तथा रोजगार स्थिति

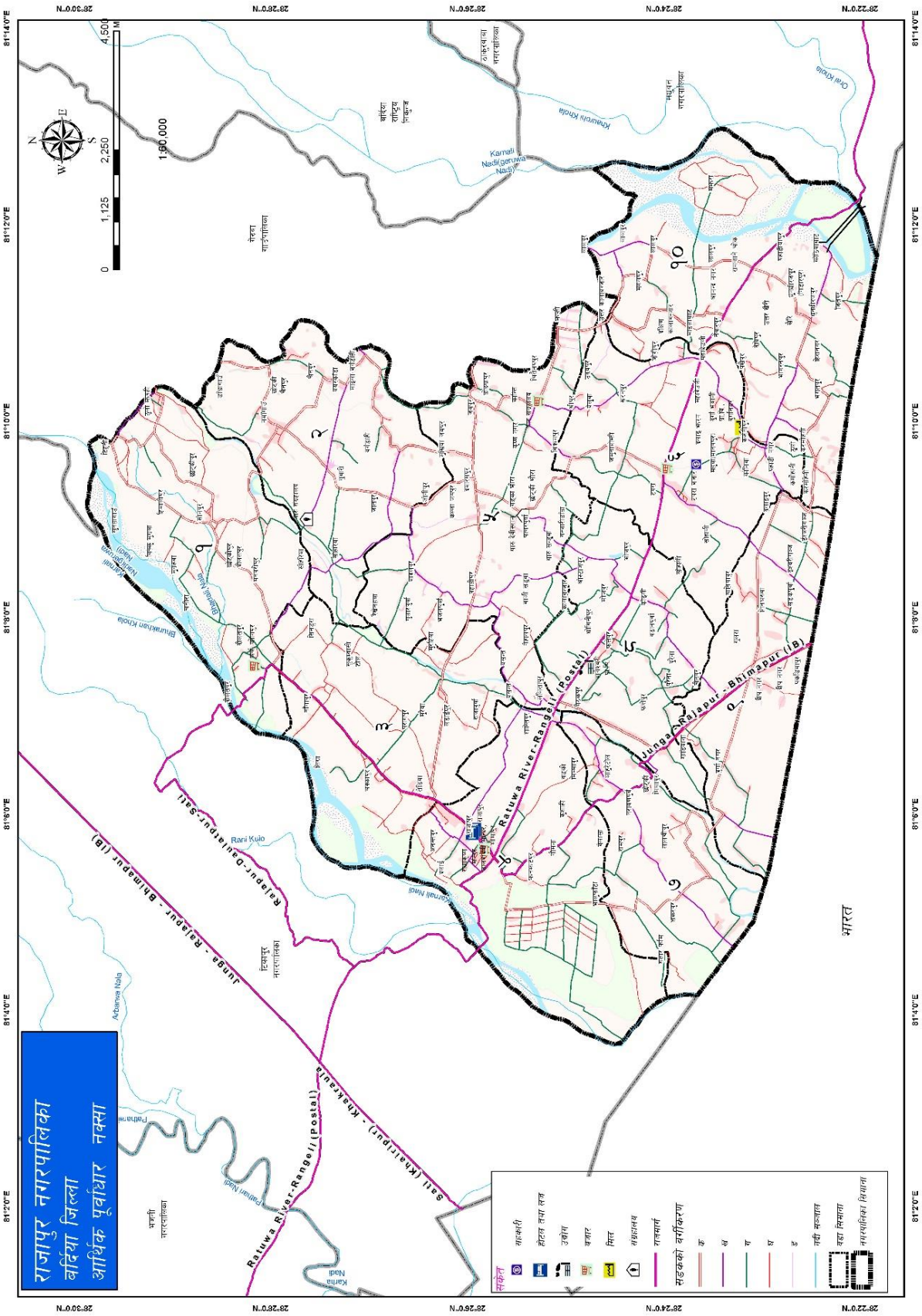

नक्सा नं. १० : नगरपालिकाको आर्थिक पूर्वाधार क्षेत्र

५.१ नगर अर्थतन्त्रको संरचनात्मक स्वरुप

नगरको अर्थतन्त्र मुख्यतया: कृषि, वन, मत्स्यपालन, उद्योग, सेवमुलक व्यवसाय तथा सेवा, निर्माण समाग्री, थोक, खुद्रा बजार, होटल, रेस्टुरेन्ट, पर्यटन तथा सेवा जस्ता क्षेत्रमा निर्भर भएको देखिन्छ। उपयुक्त हावापानी, माटोको बनोट तथा समतल भएको यस नगरपालिका कृषिको लागि उपयुक्त उर्वर माटो भएको तराईको क्षेत्र भएको हुँदा नगरमा अधिकांश घरपरिवार प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा कृषि व्यवसायमा संलग्न रहेका छन्। नगरका सबै वडाहरुमा रणनीतिक तथा शहरी सडक सञ्जालका कारण नगरका सबै वडा तथा नगरपालिका भित्रका सबै गाविसहरूमा पहुँच सहज बनाएको छ। त्यसैगरी नगरमा ठूलो संख्यामा रहेका तालहरूसहितको सीमसार क्षेत्र, वनजंगल तथा जैविक विविधताले नगरपालिका विकासमा थप सम्भावना बोकेका छन्। राजापुर नगरपालिकामा क्षेत्रीय आकर्षण रहनु, जिल्लाको विकासका लागि विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरू कार्यरत रहनु, सुशासन तथा पारदर्शिताका लागि विभिन्न ऐन, कानुन, नीति, नियम कार्यान्वयनमा रहनु लगायत विभिन्न अवसरहरू नगरको विकासका लागि रहेका छन्। मील, फर्निचर उद्योग, त्रसर उद्योग, कुखुरा पालन, पशु पालन आदि यस नगरपालिकामा रहेका केही साना तथा घरेलु उद्योग व्यवसायहरु हुन्। यस नगरको अर्को मुख्य वैकल्पिक आर्थिक आधार वैदेशिक रोजगार रहेको देखिन्छ। यद्यपि यो त्यति सकारात्मक भने होइन।

प्राकृतिक सौन्दर्यको धनी, जैविक विविधता एवं साँस्कृतिक विविधताले भरीपूर्ण रहेका कारण राजापुर नगरपालिका महत्वपूर्ण स्थान रहेको छ। राजापुरमा विभिन्न किसिमका जातजातिको विभिन्न किसिमका संस्कृति, रहनसहन तथा चाड पर्व लगायत रहेका धार्मिक, पौराणिक महत्वका स्थलहरू नगरका प्रमुख पर्यटकीय आकर्षणको रुपमा रहेका छन्। कृषि व्यवसाय, सेवामुलक व्यवसाय, होटेलहरु, मील, फर्निचर उद्योग, पशुपालन आदि यस नगरमा रहेका मुख्य व्यवसायहरु हुन्। यस नगरका मानिसहरु उल्लेखनियरुपमा औद्योगिक विकास तर्फ लागेको देखिँदैन। राजापुर नगरपालिका कृषिको लागि उपयुक्त उर्वर माटो भएको तराई क्षेत्र भएको हुँदा नगरमा ग्रामिण परिवेश भएका अधिकांश घरपरिवार प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा कृषि व्यवसायमा संलग्न रहेका छन्। यस परिवेशमा आधुनिक कृषि तथा पशुपालनलाई बढि जोड दिनुपर्दछ।

५.२ आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्याको अवस्था

तालिका नं. ५४: आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्याको अवस्था

कुल जनसंख्या	१५ वर्षदेखि ५९ वर्षसम्मका आर्थिकरुपले सक्रिय जनसंख्या				आर्थिकरुपले सक्रिय जम्मा जनसंख्या	
	पूरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत	**जम्मा**	**प्रतिशत**
५५,५८४	१५९११	४३.५४	२०६३०	५६.४५	३६५४१	६५.७४

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

घरधुरी तथ्याङ्क संकलन २०७५ को तथ्याङ्क अनुसार नगरमा १५ वर्ष देखि ५९ वर्षसम्मका आर्थिकरुपले सक्रिय जनसंख्याको विवरण हेर्दा जसमा सक्रिय पुरुषको संख्या १५,९११ (४३.५४ प्रतिशत) र सक्रिय महिलाको संख्या २०,६३०

(५६.४५ प्रतिशत) गरी जम्मा ३६,५४१ सक्रिय जनसंख्या अर्थात् नगरको कुल जनसंख्याको ६५.७४ प्रतिशत जनसंख्या आर्थिकरुपले सक्रिय छन्। आर्थिकरुपले सक्रिय जनसंख्यामा लैगिंक रुपमा खासै भिन्नता देखिँदैन । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा देखाइएको छ।

५.३ आश्रित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. ५५: आश्रित जनसंख्याको विवरण

जम्मा जनसंख्या	आश्रित बालबालिका (०-१४)		आश्रित वृद्धवृद्धाहरु (६० वा सोभन्दा माथि)		जम्मा आश्रित	
	जम्मा	प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत
५५,५८४	१४,३६०	७५.४१	४,६८३	२४.५९	१९,०४३	३४.२६

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

माथिको तालिकामा नगरमा आश्रित जनसंख्या ०-१४ वर्ष उमेर समूहका आश्रित बालबालिका र ६० वर्ष वा सोभन्दा माथिका आश्रित बृद्धबृद्धाहरूको संख्या र प्रतिशतलाई देखाइएको छ। जसमा आश्रित बालबालिकाको संख्या १४,३६० (७५.४१ प्रतिशत), आश्रित बृद्धबृद्धाहरुको संख्या ४,६८३ (२४.५९ प्रतिशत) देखिन्छ। कुल जनसंख्यामध्ये जम्मा आश्रित जनसंख्या १९,०४३ (३४.२६ प्रतिशत) देखिन्छ।

५.४ मुख्य पेशाको आधारमा जनसंख्याको वडागत वितरण

तालिका नं. ५६: मुख्य पेशाको आधारमा जनसंख्याको वडागत वितरण

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
१	४६	१८	२६	१२७	३८७	३४६	९६	५३	४	३	२८	६	९०३	१,३६९	६१४	५०६	४,५३२
२	६४	५५	१६	१,३६२	४०१	२२७	३४५	६२८	५३	४	३	१	३०५	३४२	१,७१५	५८	५,५७९
३	४५	२६	३०	९९६	३९७	९०	१३७	२५३	१	३	७	३	४४१	१,५८१	६२३	३६५	४,९९८
४	८२	६९	११४	४७४	६९९	१६९	४६५	६१	४	२	५	७	८१५	६२१	२,७०४	३१४	६,६०५
५	९०	६०	५२	१,२३९	९४	८७७	१७०	५४१	२	३	५	३	७३७	७८२	३२४	५६६	५,५४५
६	५३	२२	२०	१,५६४	२४६	१००	१२४	१२५	६	१	६	१२	५१८	१,०३१	८८५	३३७	५,०५०
७	३६	७	६	६५२	८८	३०	६१	५६५	१	१	३	१	३४७	४१५	४९९	१९९	२,९११
८	४५	३२	२५	२३८	१५०	५६९	८१	८२	१	३	११	४७	७३२	१,१३७	९०१	५५८	४,६१२
९	३७	१९	८	७१८	२१४	११३	४५	४८	४	१	२६	२	७२०	१,१४५	६२८	३२१	४,०४९
१०	३०	२३	१५	१,२१९	२११	१,००९	१२५	७४	५		२५	६	५७७	१,५८९	३८१	४४०	५,७२९
प्रतिशत	१.१	०.७	०.६	१७.३	५.८	७.१	३.३	४.९	०.२	०	०.२	०.२	१२.३	२०.२	१८.७	७.४	१००
जम्मा	५२८	३३१	३१२	८,५८९	२,८८७	३,५३०	१,६४९	२,४३०	८१	२१	११९	८८	६,०९५	१०,०१२	९,२७४	३,६६४	४९,६१०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेको सक्रिय जनसंख्या मध्यको विभिन्न पेशा अगाल्ने जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा घरायसी काममा १०,०१२ जना अर्थात २०.२ प्रतिशत, ज्याला मजदुरी गरेका ८५८९ अर्थात १७.३ प्रतिशत, आफ्नै खेतीपातीमा संलग्न भएका संख्या ६०९५ अर्थात १२.३ प्रतिशत र काम नगरेर बसेको जनसंख्या ३६६४ अर्थात ७.४ प्रतिशत रहेको छ। त्यस पश्चात पेशागत काम गर्नेको जनसंख्या ३५३० अर्थात ७.१ प्रतिशत रहेको छ। नोकरी, व्यापार व्यवसाय र स्वरोजगारमा लागेको जनसंख्या न्यून छ भने उद्योग घन्दा संचालन गरी उत्पादनमूलक काममा लागेको जनसंख्या नगण्य रहेको छ। यसरी समग्र तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा स्पष्ट नखुलेको घरायसी काममा अत्यधिक, परम्परागत कृषिकर्ममा र ज्याला मजदुरी गर्नेको संख्या उल्लेख्य रहेकोले नगरपालिकाले सामान्य जीवनस्तर न्यून गुणस्तरको रहेको प्रस्ट हुन्छ। अर्धदक्ष, अदक्ष र बेरोजगारको जनसंख्या उच्च हुँदा नगरपालिकाको विकासमा दिर्घकालिन नकारात्मक प्रभाव पर्दछ। यसर्थ दिगो विकासको लागि रोजगारी श्रृजना, दक्ष जनशक्ति उत्पादन र उत्पादन र सेवामुखी उद्योग व्यवसायको विकास गर्न दिर्घकालिन कार्ययोजना निर्माण गरी लागु गर्नुपर्ने देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

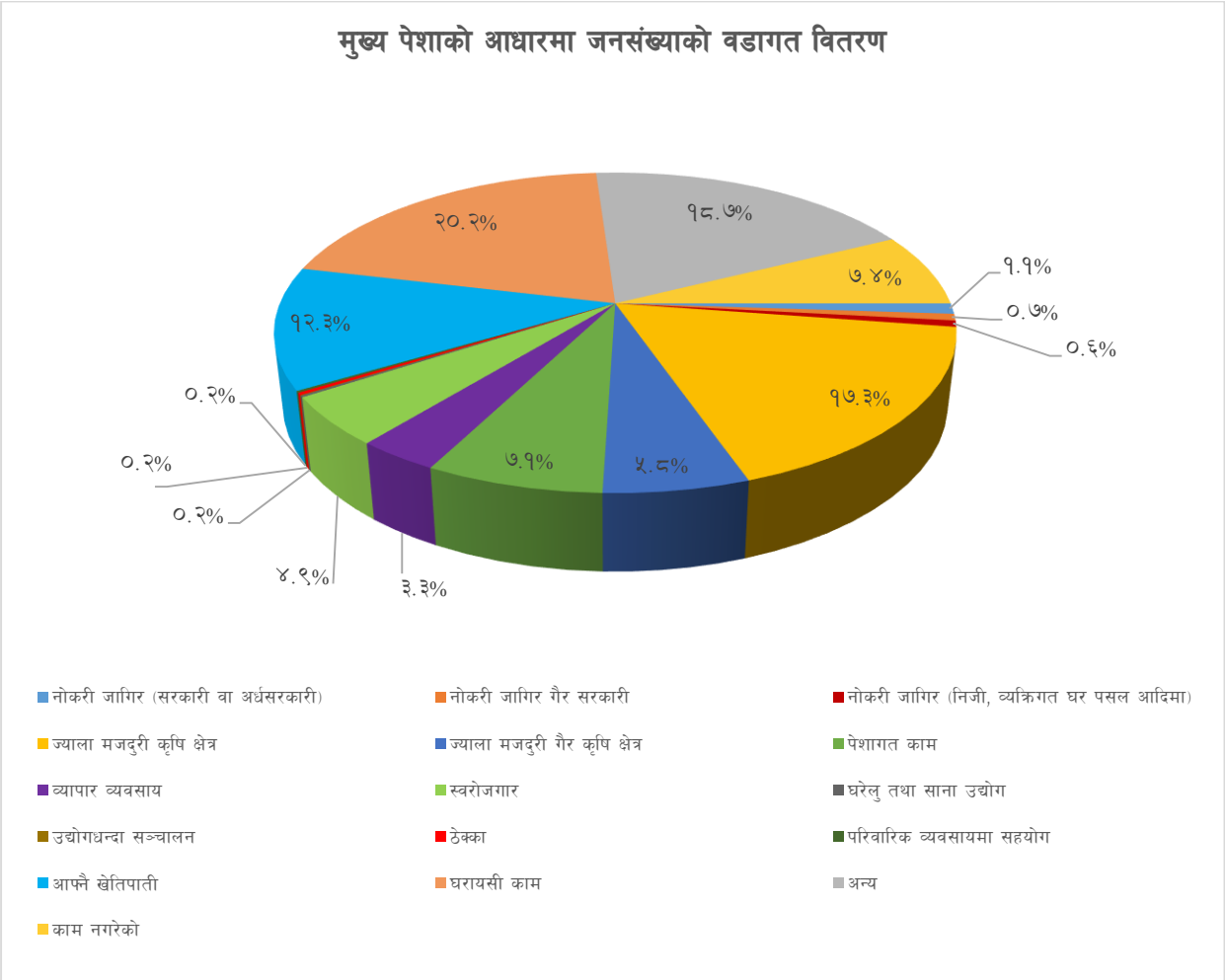

५.५ आम्दानीको पहिलो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ५७: आम्दानीको पहिलो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	कृषि	उद्योग	व्यापार व्यवसाय	नोकरी	पेन्सन	घर तथा जग्गा भाडा	सवारी साधन, मेसिन तथा उपकरणहरुको भाडा	ब्याज तथा लाभांस	विप्रेषण (बैदेशिक)	विप्रेषण (आन्तरिक)	दैनिक ज्यालादारी	अन्य	जम्मा
१	८०१	५	६०	२९		१०	३			१४	२	३५९	१,२८३
२	९५६		३८	४०	५					२९	९२	९१	१,२५१
३	८७८	५	४७	२८	१	३	२	१		५०	३९	२०१	१,२५५
४	८९६	४	२४९	८५	५	७	१	४		७२	२५०	१२०	१,६९३
५	१,००८	१	४४	४०	५	१७	१			२५	४७	१७२	१,३६०
६	८२६	३	५६	३४	३	४	३		१	२६	२९	२००	१,१८५
७	५९५		२२	११	१		१		२			१३४	७६६
८	७८१	१	५७	५२	१३			१	१	४	२	१४७	१,०५९
९	६६३		२६	२८	५	२			१	७०	१४	२०९	१,०१८
१०	१,०४३	२	३९	१९		२	१			३०	५	१२७	१,२६८
जम्मा	८,४४७	२१	६३८	३६६	३८	४५	१२	६	५	३२०	४८०	१७६०	१२,१३८

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कुल १२,१३८ घरधुरीहरू मध्ये आम्दानीको मुख्य पेशा कृषि हुने घरधुरीको संख्या ८,४४७ अर्थात ६९.६ प्रतिशत, दोस्रोमा व्यापार व्यवसाय गर्नेको संख्या ६३८ अर्थात ५.३ प्रतिशत, तेस्रोमा दैनिक ज्यालादारी गर्नेको संख्या ४८० अर्थात ४ प्रतिशत, नोकरी गर्नेको संख्या ३६६ घरधुरी अर्थात ३ प्रतिशत, आन्तरिक बिप्रेषण अर्थात अन्य जिल्ला वा क्षेत्रबाट कमाएर पठाएको रकम पाउनेको संख्या ३२० अर्थात २.६ प्रतिशत, अन्य नखुलेको १७६० अर्थात १४.५ प्रतिशत र उद्योग, पेन्सन, घरभाडा, ब्याज, बैदेशिक विप्रेषण आदिमा नगण्य संख्यामा परिवारको आम्दानीको मुख्य श्रोत भएको देखिन्छ। तथ्याङ्कबाट अत्यन्त ठूलो संख्यामा रहेका घरधुरीहरू अर्थात झण्डै ७० प्रतिशतको आम्दानीको मुख्य श्रोत कृषि पेशा नै देखिन्छ। ठूलो संख्यामा जनसंख्या कृषिमा आधारित देखिएतापनि आम्दानी र उत्पादनका हिसाबले निकै अपर्याप्त रहेको छ। दोस्रोमा रहेको व्यापार व्यवसाय समेत प्रभावकारी देखिँदैन किनकि ग्रामीण भेगमा ठूला व्यापारीक केन्द्रहरू नहुने, उपभोक्ताको चहलपहल कम हुने हुनाले व्यापार न्यून रहन्छ। सबैभन्दा महत्वपूर्ण पक्ष भनेको आम्दानीको मुख्य श्रोत परम्परागत कृषि हुनुले यहाँ ठूलो संख्याको अदृष्य बेरोजगारी रहेको र अन्य उत्पादनशील क्षेत्रमा मानिसको संलग्नता नगण्य देखिन्छ। यस प्रकारको आर्थिक स्थितिलाई व्यापक सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

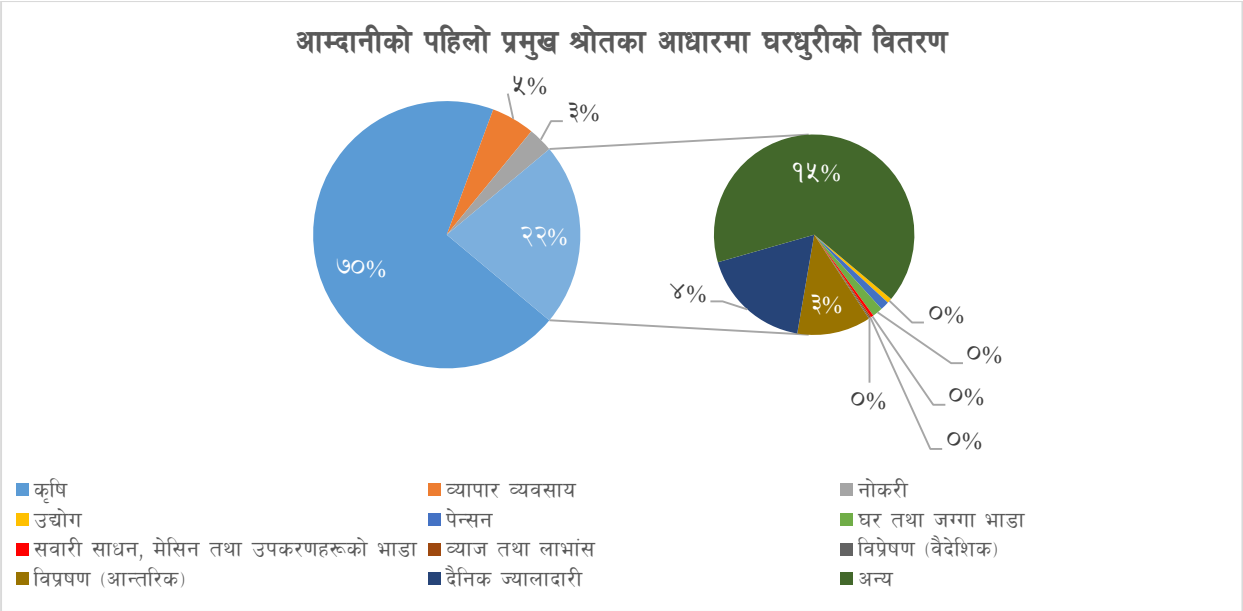

५.६ आम्दानीको दोश्रो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ५८: आम्दानीको दोश्रो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	आम्दानीको दोस्रो श्रोत नभएको	उद्योगधन्दा	व्यापार व्यवसाय	नोकरी	पेन्सन	घर तथा जग्गा भाडा	सवारी साधन, मेसिन तथा उपकरणहरुको	व्याज तथा लाभांस	विप्रेषण (वैदेशिक)	विप्रेषण (आन्तरिक)	दैनिक ज्यालादारी	अन्य	जम्मा
१	६००	३	६९	६४	१	६	१२	१	१	२०	३	५०३	१,२८३
२	७०६	११६	९०	४५	७	२	६	२	३	३४	१७५	६५	१,२५१
३	६४८	३	८३	५४	३	२	७	३	१	४७	६२	३४२	१,२५५
४	१,१४९	२	८१	९२	१७	४	६			५८	९२	१९२	१,६९३
५	७६७	३	९१	७८	९	१९	११	२		४६	६४	२७०	१,३६०
६	८४४	२	४०	४८	२	६	२			२३	८१	१३७	१,१८५
७	५५०	२	१४	३२	४	२	२			३	४०	११७	७६६
८	६०५	१	६१	७०	६	१	२	१		१२	१७	२८३	१,०५९
९	५४१	४	३४	५५	३	१	८	१		१३६	६२	१७३	१,०१८
१०	७३०	३	७२	४४	१	४	४	१	१	६०	२५	३२३	१,२६८
जम्मा	७,१४०	१३९	६३५	५८२	५३	४७	६०	११	६	४३९	६२१	२,४०५	१२,१३८

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका १२,१३८ घरधुरीहरू मध्ये तपाईंको दास्रो मुख्य आम्दानी श्रोत के हो भनेर सोधिएको प्रश्नमा ७१४० अर्थात ५८.८ प्रतिशत घरधुरीको दोस्रो आम्दानीको श्रोत नै नभएको उत्तर दिएका थिए। यसको अर्थ कूल घरधुरीको ४१.२ प्रतिशत घरधुरीको कृषि बाहेक अन्य आम्दानीका विकल्पहरू नरहेको भन्ने बुझिन्छ। यसरी कृषि एक मात्र निर्विकल्प आम्दानीको श्रोत हुनुले न्यन स्तरको जीवन निवार्हलाई संकेत गर्दछ। आम्दानीका वैकल्पिक श्रोतहरू भएमा एक वा अन्य श्रोतको आम्दानी घटेपनि विकल्पबाट आम्दानी गरी सुरक्षित ढंगले जीवन निर्वाह गर्न सहज हुन्छ।

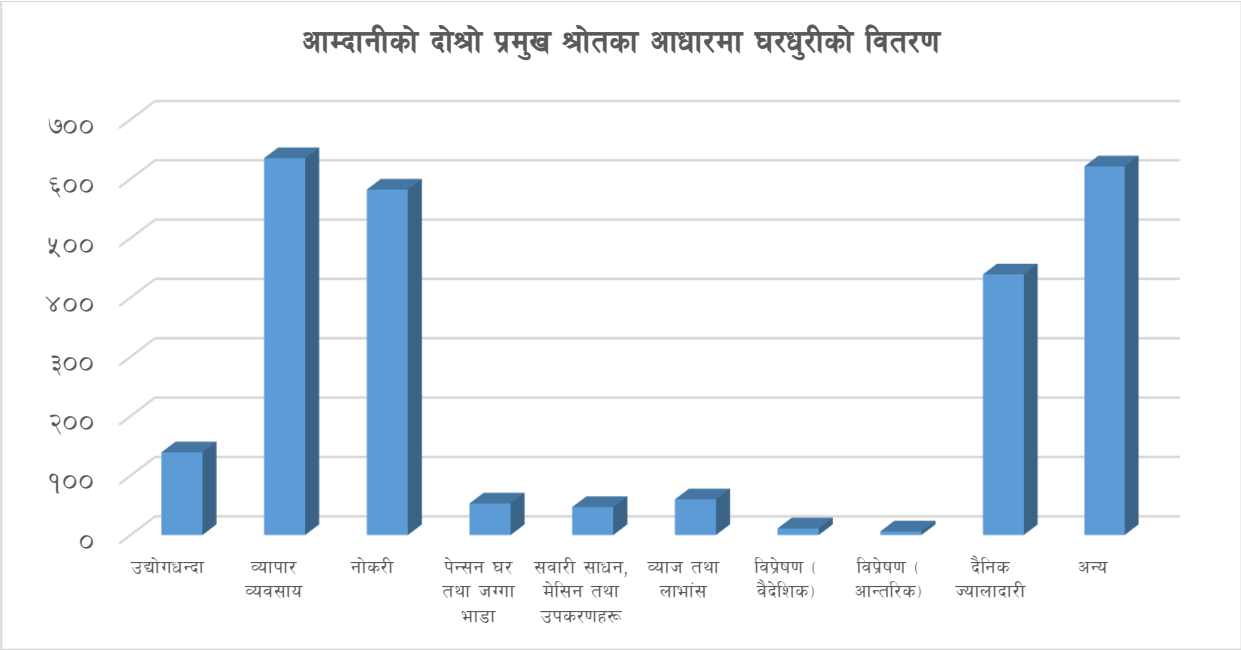

५.७ आम्दानीको तेश्रो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ५९: आम्दानीको तेश्रो प्रमुख श्रोतका आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	आम्दानीको तेस्रो श्रोत नभएको	व्यापार व्यवसाय	नोकरी	पेन्सन	घर तथा जग्गा भाडा	सवारी साधन, मेसिन तथा उपकरणहरुको	व्याज तथा लाभांस	विप्रेषण (वैदेशिक)	विप्रेषण (आन्तरिक)	दैनिक ज्यालादारी	अन्य	जम्मा
१	१,२२७		७	१	३		१	२	२	१	३९	१,२८३
२	१,०९२	१०६	१४	१	१	६	२		२	१८	९	१,२५१
३	१,१५७		५		२	२		१	५	२८	५५	१,२५५
४	१,६२४	२	१२	१	१	३	१		८	२५	१६	१,६९३
५	१,३१२	१	७	१		१	१		५	४	२८	१,३६०
६	१,१६३	१	३	२	१				२	१०	३	१,१८५
७	७५६	२							४	१	३	७६६
८	१,०१२		८	१	१	१			३	४	२९	१,०५९
९	८७६	१	६	४	१				६	६७	५७	१,०१८
१०	१,२००		७		१	२			३	२२	३३	१,२६८
जम्मा	११,४१९	११३	६९	११	११	१५	५	३	४०	१८०	२७२	१२,१३८

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका १२,१३८ घरधुरीहरू मध्ये तपाईंको तेस्रो मुख्य आम्दानीको श्रोत के हो भनी सोधिएको प्रश्नमा ११,४१९ अर्थात ९४.१ प्रतिशत घरधुरीबाट तेस्रो आम्दानीको श्रोत अर्थात विकल्प नै नभएको उत्तर प्राप्त भएको थियो। अर्थात कूल घरधुरीको ९४.१ प्रतिशत जनसंख्याको तेस्रो आम्दानीको श्रोत नभएको र आम्दानीको एकमात्र वा केहिको दोस्रो विकल्प भएपनि तेस्रो विकल्प नहुने घरधुरीको जनसंख्या भने ९० प्रतिशत भन्दा धेरै रहेको

तथ्याङ्कले देखाउँछ। आम्दानीका अन्य विकल्पहरूको संभावना भएतापनि अधिकांश घरधुरीहरू परम्परागत र सहजै प्राप्त हुन पेशा, व्यवसाय वा रोजगारीमा लागेको देखिन्छ। श्रृजनशिल सोच र जोखिम लिएर नयाँ पेशा, व्यवसाय र रोजगारीमा लाग्ने यूवाहरूको संख्या नगण्य रहेकोले नगरपालिकाको समग्र दिर्घकालिन विकासमा ठूलो अपेक्ष ागर्न नसकिने स्पष्ट हुन्छ। यस स्थितिबाट माथि उठ्न नयाँ रोजगार, व्यवसाय र उद्यमशिलता विकासका कार्यमूलक योजना निर्माण गरी कृषि, पर्यटन, उद्योग र सेवा मूलक व्यवसायको प्रर्वद्धन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

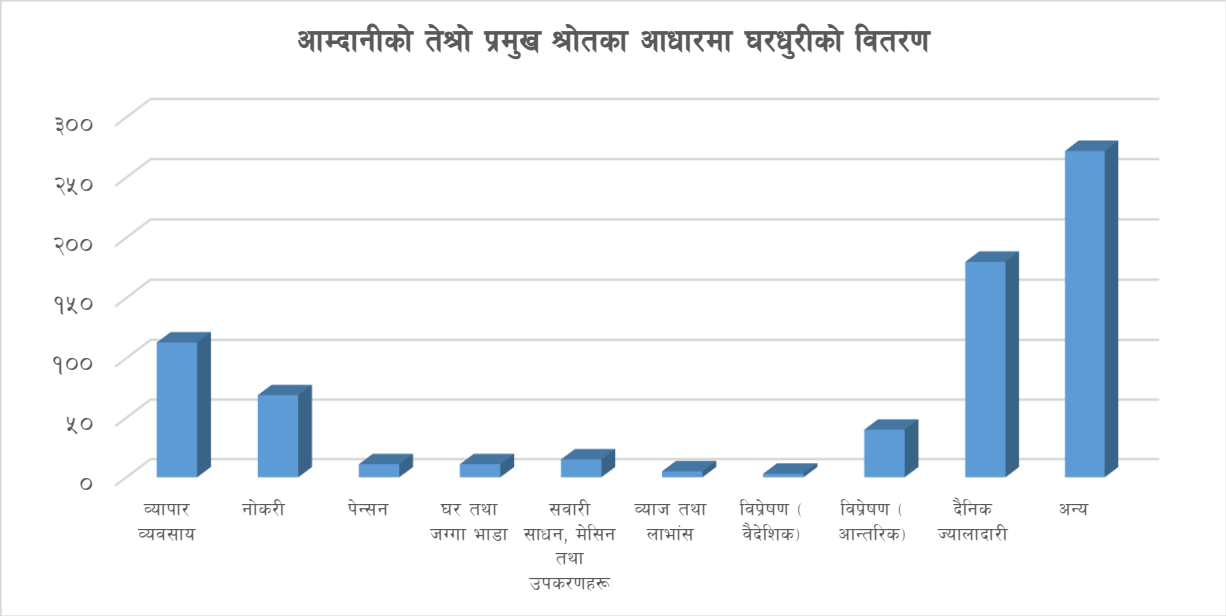

५.८ घरधुरीको प्रमुख आम्दानीको श्रोतको विवरण

तालिका नं. ६०: घरधुरीको प्रमुख आम्दानीको श्रोतको विवरण

वडा नं.	कृषि	उद्योगधन्दा	व्यापार व्यवसाय	नोकरी	पेन्सन	घर तथा जग्गा भाडा	सवारी साधन, मेसिन तथा उपकरणहरुको भाडा	व्याज तथा लाभांस	विप्रेषण (वैदेशिक)	विप्रेषण (आन्तरिक)	दैनिक ज्यालादारी	अन्य	उल्लेख नगरिएको	जम्मा
१	८०१	८	१२९	१००	२	२०	१६	३	३	३७	६	९०२		१,२८३
२	९५६	११६	२३४	१०१	१३	६	१४	८	५	६९	२८५	१६४	२	१,२५१
३	८७८	८	१३०	८७	४	७	११	४	२	१०३	१३२	६००		१,२५५
४	८९६	६	३३२	१८९	२४	१२	१०	५		१३८	३६७	३२८		१,६९३
५	१,००८	४	१३६	१२६	१५	३६	१३	३		७६	११५	४६९	३	१,३६०
६	८२६	५	९७	८५	७	११	५		१	५१	१२२	३३९	१	१,१८५
७	५९५	२	३८	४३	५	२	३		२	७	४१	२५४		७६६
८	७८१	२	११८	१३०	२०	२	३	२	१	१९	२३	४६२		१,०५९
९	६६३	४	६१	९०	१२	४	८	२	१	२१२	१४३	४४९		१,०१८
१०	१,०४३	५	१११	७०	१	७	७	२	१	९३	५२	४८३	२	१,२६८
जम्मा	८,४४७	१६०	१,३८६	१,०२१	१०३	१०७	९०	२९	१६	८०५	१,२८६	४,४५०	८	१२,१३८

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कुल १२,१३८ घरधुरीहरू मध्ये ८,४४७ अर्थात ६९.६ प्रतिशत घरधुरीहरूको आम्दानीको श्रोत कृषि रहेको छ भने दोस्रोमा व्यापार व्यवसाय अन्तर्गत १३८६ अर्थात ११.४ प्रतिशत घरधुरीहरू रहेका छन्। त्यसैगरी १२८६ घरधुरी अर्थात १०.६ प्रतिशत दैनिक ज्यालादारी, १०२१ अर्थात ८.४ घरधुरी नोकरी, ८०५ घरधुरी अर्थात ६.६ प्रतिशतको आम्दानीको श्रोत भने आन्तरीक विप्रेषण रहेको छ। अन्य आम्दानीका श्रोतहरू भने न्यून घरधुरीहरूमा रहेको पाइन्छ। यो तथ्याङ्कले ठूलो नाफा हुने र उत्पादनमूखी व्यवसायमा मानिसको संलग्नता अत्यन्त न्यून र परम्परागत कृषि र सामान्य व्यापार व्यवसायमा अधिक संलग्नता रहेको देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

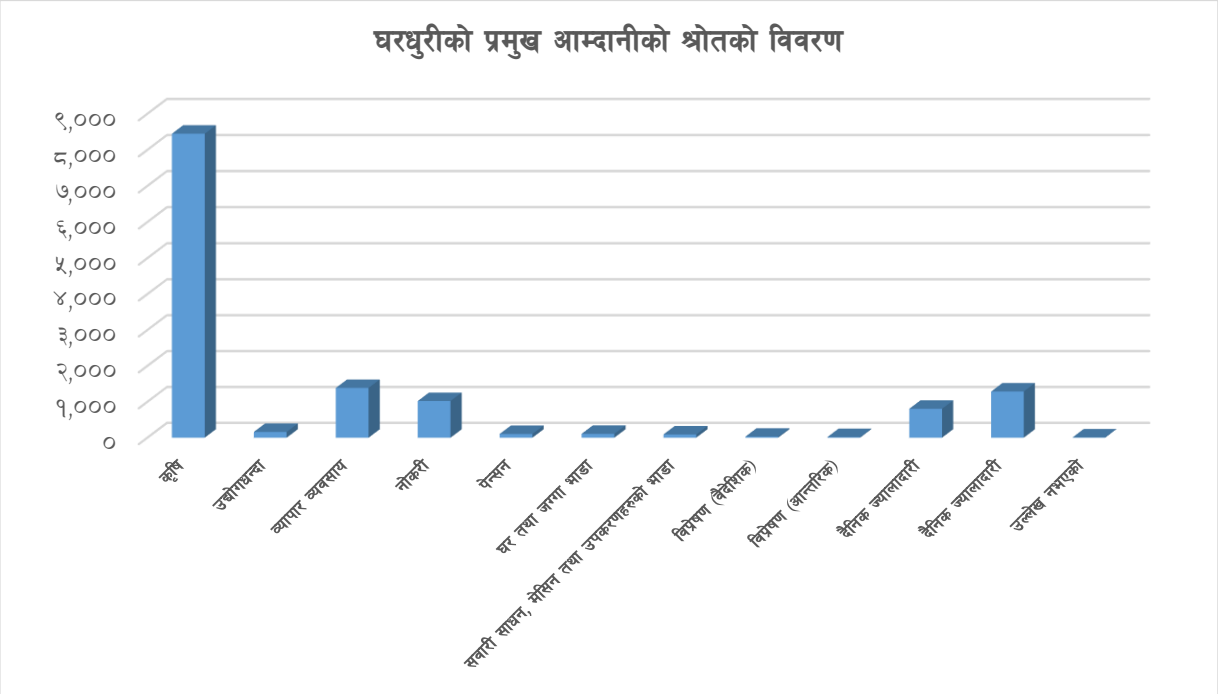

५.९ परिवार धान्न आवश्यक पर्ने मासिक खर्चको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ६१: परिवार धान्न आवश्यक पर्ने मासिक खर्चको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	१०,००० भन्दा कम	१०,०००-२०,०००	२०,०००-३०,०००	३०,०००-४०,०००	४०,०००-५०,०००	५०,००० भन्दा बढी	उल्ले नभएको	जम्मा	प्रत्येक महिना आवश्यक पर्ने औषत रकम
१	८५६	३२२	६१	१५	९	२०		१,२८३	११,८३५
२	८५०	१७६	४८	३७	३२	१०६	२	१,२५१	१८,५०१
३	७१३	२७२	७५	२५	६२	१०८		१,२५५	२०,००६
४	९२७	६०७	९७	३०	२१	११		१,६९३	१३,०७४
५	८६२	२९८	७५	२०	३८	६४	३	१,३६०	१५,२८७
६	८१६	२५०	६८	१९	१४	१५	३	१,१८५	११,५९५
७	४३१	२६७	५३	९	५	१		७६६	११,८३४
८	७६०	२१३	४०	७	२८	११		१,०५९	११,२१३
९	७००	२६०	३९	१०	६	३		१,०१८	९,८४६
१०	८९९	२४२	६६	१७	२२	२०	२	१,२६८	११,४२०
जम्मा	७,८१४	२,९०७	६२२	१८९	२३७	३५९	१०	१२,१३८	१३,६३८

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

यस नगरपालिकामा रहेका कुल १२,१३८ घरधुरी मध्ये मासिक रु. १०,००० भन्दा कम खर्चमै परिवार धान्ने घरधुरीको संख्या ७८१४ अर्थात ६४.४ प्रतिशत, रु. १०,००० देखि रु. २०,००० सम्ममा परिवारको मासिक खर्च धान्नेको संख्या २९०७ अर्थात २४ प्रतिशत, रु. २०,००० देखि रु. ३०,००० सम्म खर्च गर्नेको संख्या ६२२ अर्थात ५.१ प्रतिशत, रु. ३०,००० देखि रु. ४०,००० सम्म खर्च गर्नेको संख्या १८९ अर्थात १.६, रु. ४०,००० देखि रु. ५०,००० सम्म खर्च गर्नेको संख्या २३७ अर्थात २ प्रतिशत र रु. ५०, ००० भन्दा माथि खर्च गर्नेको संख्या ३५९ अर्थात ३ प्रतिशत देखिन्छ। यस तथ्याङ्ककलाई विश्लेषण गर्दा रु. १०,००० वा सो भन्दा कम रकममै मासिक गुजारा गर्नेको संख्या उल्लेख्य अर्थात कूल घरधुरीको ६४.४ प्रतिशत हुनुले यस नगरपालिकाका अधिकांश बासिन्दाहरूको जीवनस्तर न्यून भएकोले आधारभूत आवश्यकता जस्तै खाद्यान्न, बास, लुगालत्ता, शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी आदिमा अत्यन्त न्यून स्तरको पहुँच रहेको स्पष्ट हुन्छ। चरम महंगी र मुद्रा स्फिती बढिरहेको हालको अवस्थामा ६४.४ प्रतिशत परिवारहरूले प्रति परिवार प्रति दिन मात्र रु. ३३३.३३ मा गुजारा गर्नुपर्ने तथ्याङ्कले देखाउँछ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

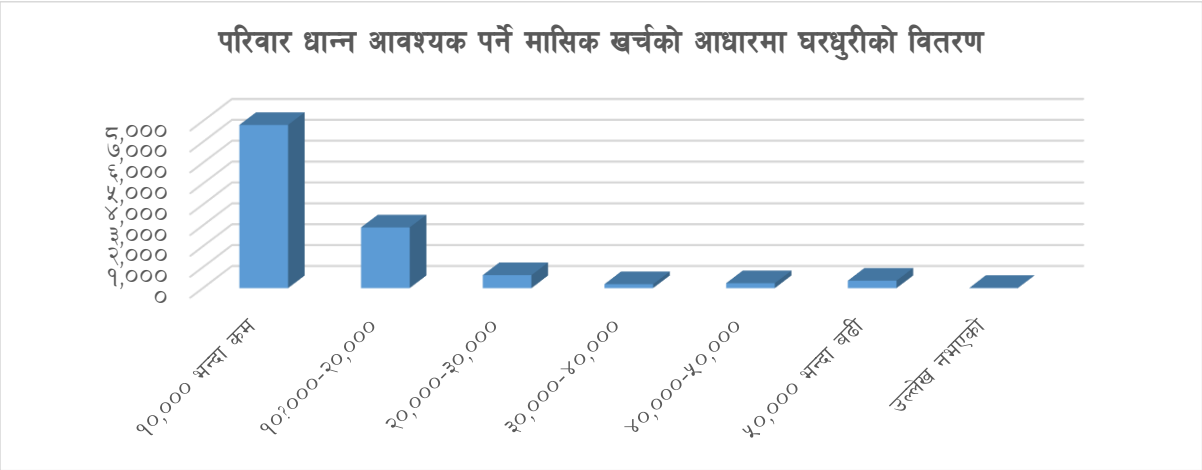

५.१० आफ्नै वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने महिनाको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ६२: आफ्नै वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने महिनाको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	०-३ महिना	४-६ महिना	७-९ महिना	९-११ महिना	१२ महिना भन्दा माथि	उल्लेख नभएको	जम्मा	औषत पुग्ने समय
१	१७	५३	४८	२	१,१६३		१,२८३	११.४७
२	१६	१७	८	१३	१,१९५	२	१,२५१	११.७२
३	३	८२	५३	७	१,११०		१,२५५	११.४३
४	४	४८	१५५	५३	१,४३३		१,६९३	११.४२
५	२०	१९५	८८	१३	१,०४१	३	१,३६०	१०.७१
६	१७८	२१८	१८	८	७६०	३	१,१८५	९.१२
७	१०४	१३०	४९	७	४७६		७६६	९.१८
८	२४	३५	४४	७	९४९		१,०५९	११.३७
९	१२	५९	७१	७	८६९		१,०१८	११.२७
१०	८४	९५	६९	१५	१,००३	२	१,२६८	१०.५५
जम्मा	४६२	९३२	६०३	१३२	९,९९९	१०	१२,१३८	१०.९०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

यस नगरपालिकामा रहेका कुल १२,१३८ घरधुरीहरू मध्ये आफ्नै वार्षिक आम्दानीले बाह्र महिना भन्दा माथि धान्नेको संख्या ९९९९ अर्थात ८२.४ प्रतिशत देखिन्छ। त्यसैगरी ९ देखि ११ महिनासम्म धान्न पुग्ने घरधुरी संख्या १३२ अर्थात १.१ प्रतिशत, ७ देखि ९ महिनासम्म धान्न पुग्ने घरधुरीका संख्या ६०३ अर्थात ५ प्रतिशत, ४ देखि ६ महिनासम्म धान्न पुग्ने घरधुरीका संख्या ९३२ अर्थात ७.७ प्रतिशत र ० देखि ३ महिना मात्र धान्न पुग्नेको संख्या ४६२ अर्थात ३.८ प्रतिशत रहेको छ। यसपूर्वको मासिक खर्चको आधारमा तयार पारिएको तथ्याङ्क र यस तथ्याङ्कलाई संयुक्त रुपमा हेर्दा अधिकांश जनसंख्याले वार्षिकरुपमा गर्ने अत्यन्त न्यून आम्दानीले बाह्रै महिना दु:ख गुजारा गरी खर्च धान्ने गरेको स्पष्ट हुन्छ। अर्कोतर्फ वार्षिक आम्दानीले वर्षभरी धान्न नसक्ने घरधुरीहरू समेत रहेको तथ्याङ्कले यो अवस्थामा रहेको जनसंख्या चरम गरीबीको अवस्थामा रहेको पुष्टि हुन्छ। संघिय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक व्यवस्था लागु भैसकेको र स्थानिय सरकारमा धेरै हक अधिकारहरू प्रत्याभूत भैसकेको अवस्थामा यस्ता गरीवीको रेखामूनी रहेको जनसंख्यालाई लोक कल्याणकारी राज्यको मूल मर्म अनुसार संरक्षण गर्नु आवश्यक देखिन्छ। वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

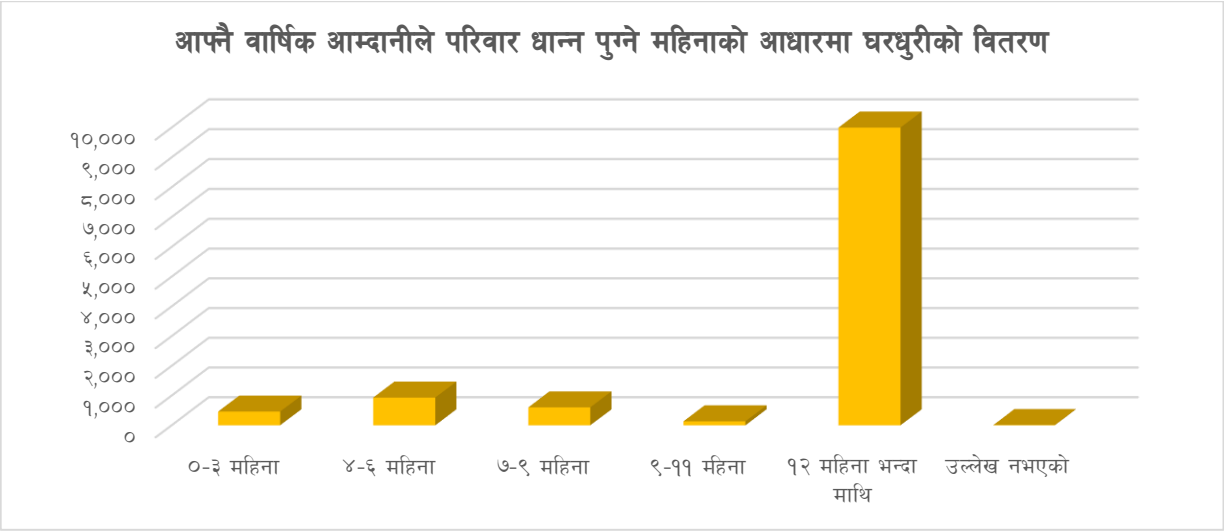

५.११ परिवारले लिएको ऋणका आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ६३: परिवारले लिएको ऋणका आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	ऋण भएको घरधुरी		ऋण नभएको घरधुरी		उल्लेख नभएको		जम्मा संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	८१८	६३.८	४६५	३६.२			१,२८३
२	६७८	५४.२	५७१	४५.६	२.०	०.२	१,२५१
३	६२३	४९.६	६३२	५०.४			१,२५५
४	७३९	४३.७	९५४	५६.३			१,६९३
५	९१६	६७.४	४४१	३२.४	३.०	०.२	१,३६०
६	७६०	६४.१	४२२	३५.६	३.०	०.३	१,१८५
७	४२४	५५.४	३४२	४४.६			७६६
८	६३१	५९.६	४२८	४०.४			१,०५९
९	४६३	४५.५	५५५	५४.५			१,०१८
१०	७२४	५७.१	५४२	४२.७	२.०	०.२	१,२६८
जम्मा	६,७७६	५५.८	५,३५२	४४.१	१०.०	०.१	१२,१३८

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कुल १२,१३८ घरधुरीहरू मध्यै विभिन्न वित्तिय संस्था सहकारी वा अन्य तवरले आफ्ना विभिन्न कृयाकलाप सञ्चालन गर्न वा लगानी गर्न ऋण लिएका घरधुरीहरूको संख्या ६,७७६ अर्थात ५५.८ प्रतिशत र ऋण नै नलिएका घरधुरीहरूको संख्या ५,३५२ अर्थात ४४.१ प्रतिशत रहेका छन्। ऋण लिनुका उद्देश्यहरू मध्य अत्यावश्यक आवश्यकता परिपूर्ती गर्न ऋण लिनेको संख्या लगानी वा उत्पादन मूलक व्यसाय गर्न ऋण लिनेको संख्या भन्दा बढी भएको अनुमान सजिलै लगाउन सकिन्छ किनकी दैनिक ३५० भन्दा कम रकममा गुजारा गर्नुपर्ने घरधुरीको प्रतिशत ६४.४ रहेको छ। वडागत रुपमा पूर्ण विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

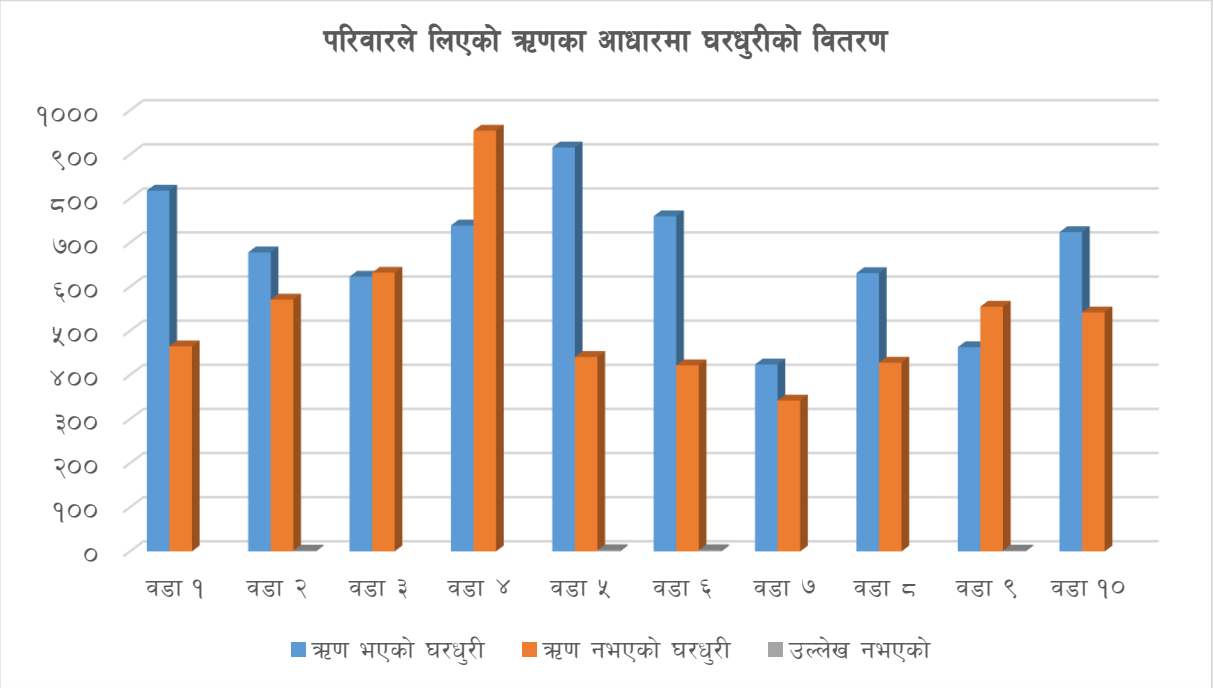

५.१२ परिवारले लिएको ऋण रकमका आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ६४: परिवारले लिएको ऋण रकमका आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	१०,००० भन्दा कम	१०,०००-२०,०००	२०,०००-३०,०००	३०,०००-४०,०००	४०,०००-५०,०००	५०,००० भन्दा बढी	जम्मा	औषत ऋण रकम
१	१३५	११३	७६	६४	६५	३६५	८१८	१४६,३३१
२	१०५	८८	८८	४३	८५	२६९	६७८	२५१,९०६
३	१२०	७८	६१	३८	६९	२५७	६२३	१७१,८८५
४	१४९	९५	६८	३५	८१	३११	७३९	२४७,४०९
५	१३४	१२५	१०६	५२	११६	३८३	९१६	१४८,५२१
६	९९	११०	६५	५४	९९	३३३	७६०	१४७,०११
७	७३	४९	३७	१५	४४	२०६	४२४	२३२,०३३
८	८६	७५	५२	२३	५९	३३६	६३१	२८७,९७७
९	८५	६२	५५	२८	३८	१९५	४६३	१०६,६८६
१०	१०४	९९	७२	४५	७३	३३१	७२४	१८०,५७४
जम्मा	१,०९०	८९४	६८०	३९७	७२९	२,९८६	६,७७६	१९०,१४३

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा ऋण लिएका कुल ६७७६ घरधुरीहरू मध्ये २९८६ अर्थात ४१.६ प्रतिशत घरधुरीले रु. ५०,००० भन्दा बढी ऋण लिएको देखिन्छ। रु. ४०,००० देखि रु. ५०,००० सम्म ऋण लिने घरधुरीको संख्या ७२९ अर्थात १०.८ प्रतिशत, रु. ३०,००० देखि रु. ४०,००० सम्म ऋण लिनेको संख्या ३९७ अर्थात ५.९ प्रतिशत, रु. २०,००० देखि ३०,००० सम्म ऋण लिनेको संख्या ६८० अर्थात १० प्रतिशत, रु. १०,००० देखि २०,००० सम्म ऋण लिनेको संख्या ८९४ अर्थात १३.२ प्रतिशत र रु. १०,००० भन्दा कम ऋण लिनेको संख्या १०९० अर्थात १६.१ प्रतिशत रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। ऋण रकमको विवरण हेर्दा सानो रकमको ऋण लगानी प्रयोजनका लागि भन्दा घरायसी प्रयोजन र अत्यावश्यक आवश्यकता पूर्ती गर्नलाई हुनसक्ने अनुमान लगाउन सकिन्छ। ऋण लिनु नकारात्मक नभएपनि ऋण लिनुको प्रयोजन दैनिक आवश्यकता गुजारा गर्ने हुँदा त्यसले न्यून गुणस्तरको जीवनयापन र गरीबीलाईनै संकेत गर्दछ। वडा विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

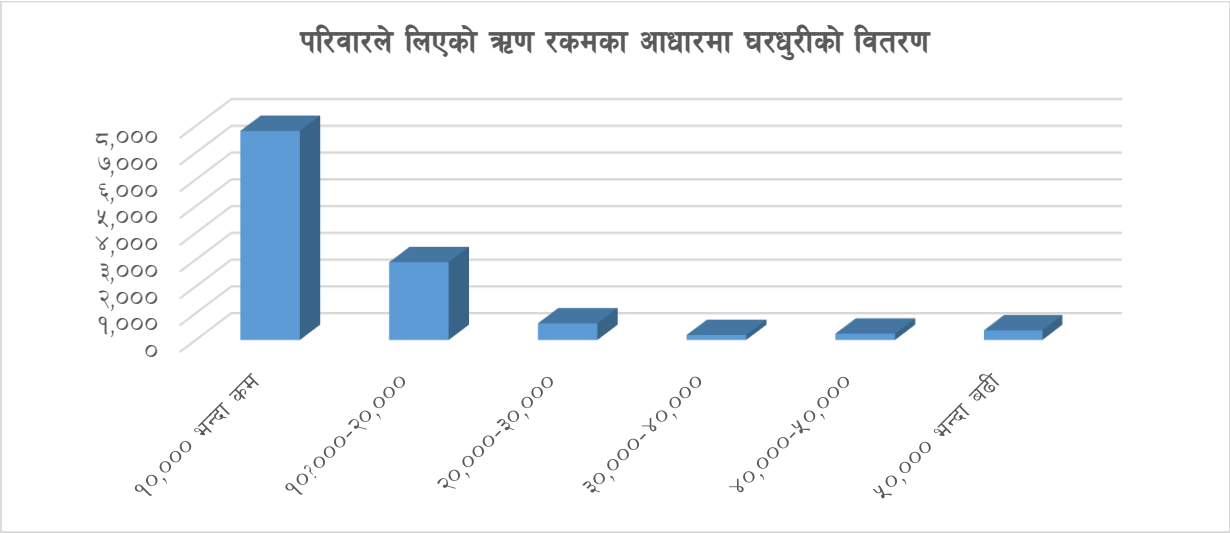

५.१३ ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ६५: ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	व्यापार व्यवसाय	कृषि व्यवसाय	भवन निर्माण/जमिन	जन्म/मृत्यु/ सामाजिक कार्य	धार्मिक/ सांस्कृतिक	औषधी उपचार	शिक्षा	घरधुरीको उपयोग	घरधुरीको सदस्य विदेश पठाउने	अन्य	जम्मा
१	१३९	१८४	१९५	१७	१२	२८१	१९३	३५३	२०	१८५	८१८
२	६	४१	४१	४	२	६९	२४	४८	३	३	१३१
३	५५	१७९	१२८	३८	१७	१९८	१०२	२१२	४	१३	५३५
४	१८२	१५६	१०९	२९	४५	२४३	१३१	२७२	१४	२८	६४४
५	११५	२६०	२२५	७०	१४	२४५	९९	१६८	११	२६	७८०
६	७३	२३२	१५५	३७	२४	२८७	१५५	२५५	१०	८६	६१८
७	३०	५६	७३	१०	६	१३६	२४	१२२	४	१	३००
८	५९	१६६	१३६	१४	२	२००	१३१	२८४	९	३१	४९९
९	३७	१५४	१०३	४०	४९	२०६	९९	२५८	६	४७	४५६
१०	६८	१२०	१४५	३०	१२४	१७५	५७	२८६	२१	११	७१७
जम्मा	७६४	१,५४८	१,३१०	२८९	२९५	२,०४०	१,०१५	२,२५८	१०२	४३१	५,४९८

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा ऋण लिएका कुल ६७७६ घरधुरीहरूमध्ये १,२७८ घरधुरीले आफूले ऋण लिएको प्रयोजन नखुलाएकोले ऋण लिनुपर्ने कारणका आधारमा घरधुरीको तथ्याङ्कलाई हेर्दा ५४९८ मात्र देखिन्छ। ऋण लिनेहरूको प्रवृतिलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी घरायसी प्रयोजनको लागि २२५८ घरधुरीहरू अर्थात ४१.१ प्रतिशत, दोस्रोमा औषधी उपचारको लागि २०४० अर्थात ३७.१ प्रतिशत, तेस्रोमा कृषि व्यसायको लागि १५४८ अर्थात २८.२ प्रतिशत, चौथौंमा भवन निर्माण / जग्गा जमिन खरिदको लागि १३१० अर्थात २३.८ प्रतिशत छन् भने लगानी र उत्पादन प्रवर्द्धन गर्न निकै कम घरधुरीले ऋण लिएको देखिन्छ। जसमध्ये ७६४ अर्थात १३.९ प्रतिशतले व्यापार र उद्योगमा लगानी गर्न ऋण लिएको देखिन्छ। तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा दैनिक जिवन निर्वाह र सुरक्षाका आधारभूत मानविय आवश्यकता पूर्ती गर्न जस्तै औषधोपचार, शिक्षा तथा घरायसी गर्जो टार्न अधिकांश ऋण लिएको तथ्य स्पष्ट हुन्छ। नागरिकका आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्ने दायित्व राज्यको हुने संवैधानिक व्यवस्था अनुरुप संघिय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक संविधानले शिक्षा, स्वास्थ्य, खाद्यान्न जस्ता आवश्यकताहरूलाई मौलिक अधिकारको रुपमा स्थापित गरिसकेको सन्दर्भमा स्थानिय तथा संघिय सरकारले नागरिकका यि सवालहरूलाई सम्बोधन गर्नुपर्ने हुन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

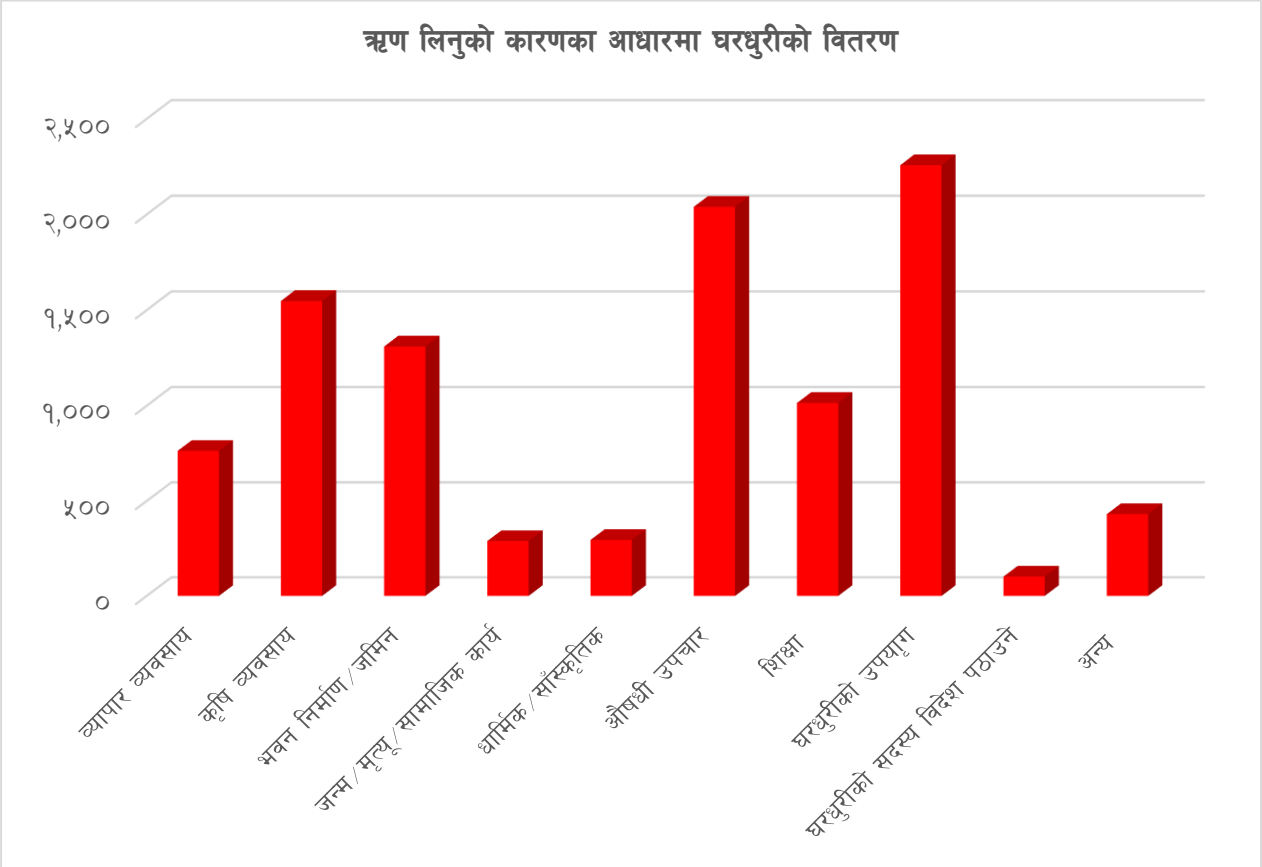

५.१४ ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ६६: ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं	आन्तरिक	बैंक	सहकारी संस्था	अन्य वित्तिय संस्था	अन्य	जम्मा
१	१०९	७८	६२०	१८६	५६	८१७
२	३१	३९	१३६	२३२	११६	६७२
३	८१	९५	२००	२९०	१३१	६२३
४	८४	१५४	३३५	१९१	१२१	७३९
५	१३४	११६	४१०	३४९	११३	९१६
६	१५२	६६	३५४	३०८	१६	७५९
७	१०४	३३	२८४	८	३	४२३
८	१२८	१४१	३४५	१९८	८७	६२९
९	१११	७३	२४१	४९	१३४	४६०
१०	११८	३२	४००	१२१	२२१	७२३
जम्मा	१,०५२	८२७	३,३२५	१,९३२	९९८	६,७६१

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा ऋण लिएका ६,७६१ जना ऋणी घरधुरीहरूको ऋण लिएको श्रोत खुलेको छ। जसमध्ये १,०५२ अर्थात १५.६ प्रतिशत घरधुरीले आन्तरिकबाट ऋण लिएको, १९३२ अर्थात २८.६ प्रतिशत घरधुरीले अन्य वित्तिय संस्थाबाट ऋण लिएको, ३,३२५ अर्थात ४९.२ प्रतिशत घरधुरी सहकारीबाट ऋण लिएको, ८२७ अर्थात १२.२ प्रतिशत घरधुरीले बैङ्कबाट ऋण लिएको र बाँकीले अन्यबाट ऋण लिएको तथ्याङ्क छ। सबैभन्दा धेरै घरधुरीले व्यक्तिबाट ऋण लिएको यथार्थले के स्पष्ट गर्दछ भने नागरिकहरूको बैङ्क तथा ठूला वित्तिय संस्थाको पहुँच वृद्धि हुन सकेको छैन। अर्कोतर्फ बैङ्कबाट कर्जा लिँदा धितो तथा अन्य प्रशासनिक झन्जट हुने भएकोले चर्को व्याजको मारमा परेतापनि विना धितो व्यक्तिसँग ऋण लिन सहज हुनेभएकोले, साधारण मानिसहरू यसतर्फ बढी आर्कषित देखिन्छन्। यसले थप आर्थिक भार पर्नगई नागरिकलाई गरीबीमा धकेल्न बाध्य पार्दछ। हाल राष्ट्र बैङ्कले हरेक स्थानिय सरकार रहेको नगरपालिका वा नगरपालिकामा एक बैङ्क शाखा खोल्न गरेको निर्देशनले बैङ्कहरूमा ग्रामीण सर्वसाधारणको पहुँच बृद्धिहुने अपेक्ष ागर्न सकिन्छ। वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

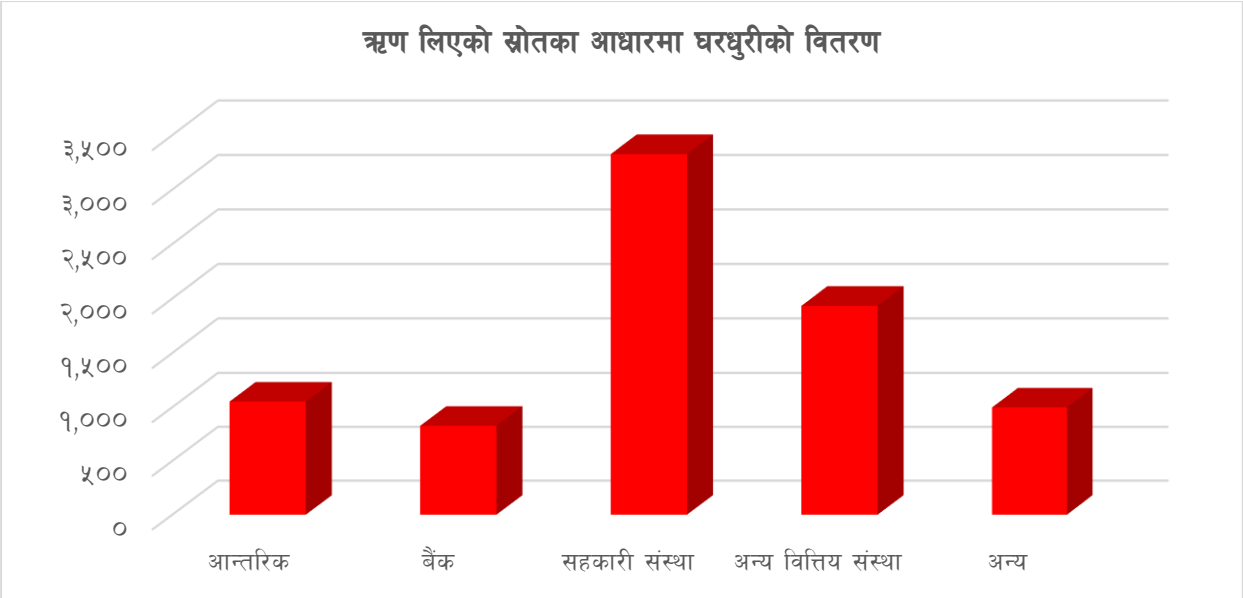

५.१५ खर्चको पहिलो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको वितरण

तालिका नं. ६७: खर्चको पहिलो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको वितरण

वडा नं.	शिक्षामा खर्च	उपचारमा खर्च	घरायसी खर्च	विवाह, ब्रतबन्ध, चाडपर्वमा खर्च	ऋण तिर्न	ऋण दिन	बचत	घर बनाउन	जग्गा खरिद गर्न	पशुपंक्षी खरिद गर्न	व्यवसायमा लगानी	अन्य	थाहा नभएको	जम्मा
१	१९३	१०३	७४	५	८१		३	६	२	३	१	१	३२	५०४
२	२९९	१०८	७०	१	१६		२	७	४					५०७
३	१४४	१९४	३५		७	२		१	७		१		१	३९२
४	१७२	५७	३४	१	१६		६	३	२	१	२		३	२९७
५	३९२	७१	८०	५	२५	१	९	६	५	२		२		५९८
६	१२६	७९	५३	२	१९	२	४	८	३			१७	१	३१४
७	४८	२४	२६	२	२३			३	१			१	८	१३६
८	१११	२५	२८	१	२३	१	३	८	२			१	४	२०७
९	३६६	७४	२९	१	२२	२	४	५				५	३८	५४६
१०	१२७	२३	२९		७		६	२	३					१९७
जम्मा	१,९७८	७५८	४५८	१८	२३९	८	३७	४९	२९	६	४	२७	८७	३,६९८

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा अनुपस्थित रहेर आन्तरिक वा बाह्य (वैदेशिक) विप्रेषण प्रवाह गर्नेहरूको जनसंख्या ३,६९८ रहेकोमा सबैभन्दा धेरै १,९७८ अर्थात कूल विप्रेषण प्रवाह गर्नेको जनसंख्याको ५३.५ प्रतिशतले शिक्षाक्षेत्रमा खर्च गर्ने गरेको पाइयो। उत्तरदाताहरूलाई प्रश्न गर्दा तपाईले विप्रेषणबाट प्राप्त रकमलाई खर्च गर्नुपर्दा कुन क्षेत्रलाई सबैभन्दा पहिलो प्राथमिकता दिनुहुन्छ भनेर सोधिएकोमा ५३.५ प्रतिशत घरपरिवारले शिक्षालाई पहिलो प्राथमिकता दिएको पाइयो। संविधानले मौलिक हकका रुपमा स्थापित गरी आधारभूत शिक्षालाई पूर्ण रुपमा नि:शुल्क गर्ने प्रावधानको व्यवस्था गरेपनि त्यसको व्यवहारिक र प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसक्दा पारिवारीक खर्चको ठूलो हिस्सा निजिक्षेत्रका विद्यालय तथा विश्वविद्यालयहरूमा र कतिपय अवस्थामा वैदेशिक अध्ययनमा समेत खर्च हुने गरेको छ। अर्कोतर्फ

शिक्षा गुणस्तरिय जीवनको प्रमुख पूर्वाधार भएको तथ्य सर्वसाधारणमा महशुस भैसकेको र शिक्षामा गर्ने लगानी गुणस्तरीय जीवनको लागि गरिएको लगानीको रुपमा स्विकार गरेको पाइन्छ। यसले ग्रामीण र पिछडिएको समाजमा क्रमश: शिक्षाको आवश्यकता बारेको चेतना वृद्धि भैरहेको संकेत गर्दछ। तर राज्यको मूल दायित्व अन्तर्गत पर्ने शिक्षामा नै धेरै लगानी गर्नुपर्ने वाध्यता रहेको स्पष्ट हुन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

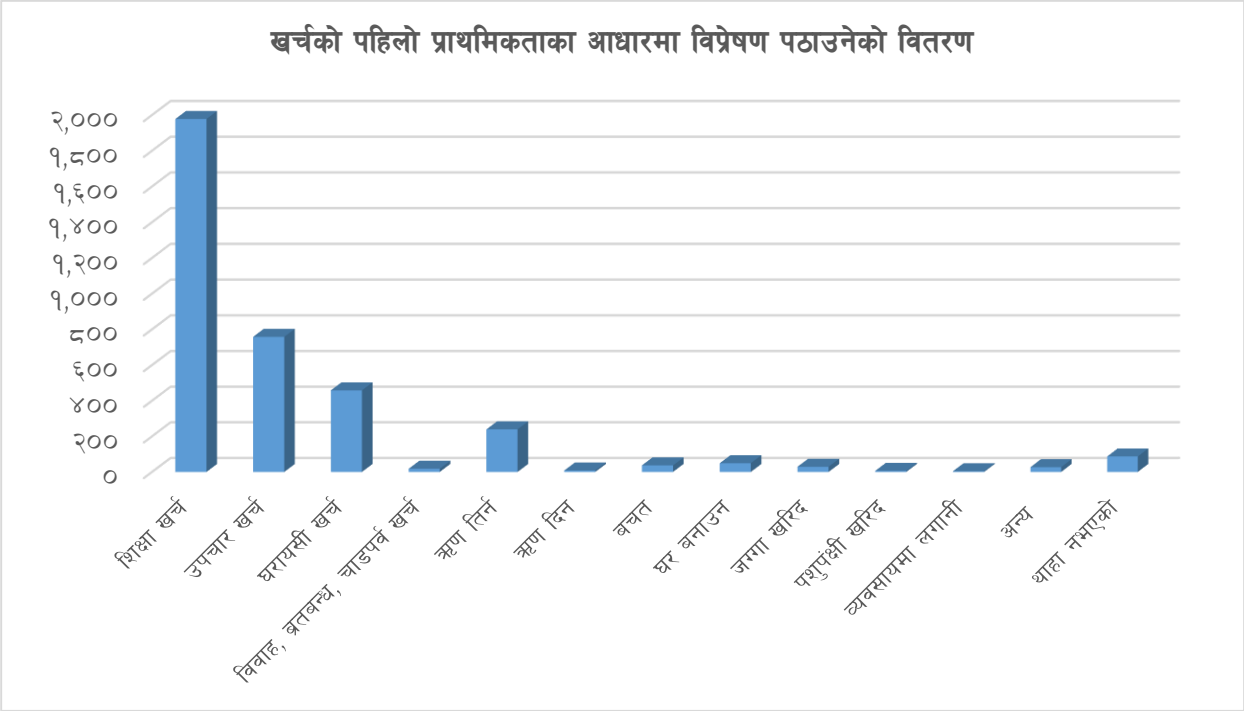

५.१६ खर्चको दोश्रो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको वितरण

तालिका नं. ६८: खर्चको दोश्रो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको वितरण

वडा नं.	दोस्रो खर्च गर्ने स्थान नभएको	शिक्षामा खर्च	उपचारमा खर्च	घरायसी खर्च	विवाह, व्रतबन्धन, चाडपर्व खर्च	ऋण तिर्न	ऋण दिन	बचत	घर बनाउन	जग्गा खरिद गर्न	गहना खरिद	पशुपंक्षी खरिद गर्न	व्यवसायमा लगानी	अन्य	जम्मा
१	५९	६८	१९९	१२०	८	२७		४	७	२		२	२	६	५०४
२	२३	५६	२७८	१२८	१	१२		३		२		१	१	२	५०७
३	२८	६३	१०८	१७३	६	९	१	२	१	१					३९२
४	१७	२७	१५२	७६	१	१५	१	१	४					३	२९७
५	६१	२१	३४१	१२४	८	१८	३	११	४	५	१			१	५९८
६	८	४१	६३	१५६	८	२१		५	५		१		१	५	३१४
७	१४	२२	४३	४६	२	५		२	१	१					१३६
८	१३	१९	१०८	३९		१२	२	३	३	१		१	२	४	२०७
९	३९	४५	३०२	१२९	५	१४	२	१	३	२		१		३	५४६
१०	२	७	१०९	५४	५	१३	२	२	१					२	१९७
जम्मा	२६४	३६९	१,७०३	१,०४५	४४	१४६	११	३४	२९	१४	२	५	६	२६	३,६९८

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

काम वा रोजगारीको कारण नगरपालिका बाहिर रहि विप्रेषण प्रवाह गर्नेहरूको संख्या ३,६९८ रहेकोमा खर्चको दोस्रो प्राथमिकता बारे सोधिएको प्रश्नमा १७०३ जना अर्थात ४६.१ प्रतिशतले औषधि उपचारमा खर्चको दोस्रो प्राथमिकता केन्द्रित गरेको पाइयो। पुन: संविधानले मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेको स्वास्थ सेवामा नागरिकको पहुँच अत्यन्त न्यून हुनु र कमाइको ठूलो अंश औषधि उपचारमा खर्च गर्नुपर्ने बाध्यतामा जनसाधारणहरू रहेको स्पष्ट हुन्छ। यसरी समय र श्रम खर्च र पठाएको रकम निरन्तर आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिमा मात्र खर्च गर्नु पर्दा अन्य उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्ने विषय ओझेलमा पर्ने र जीवनस्तर सुधारमा प्रगति नहुने संकेत देखिन्छ। थप विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

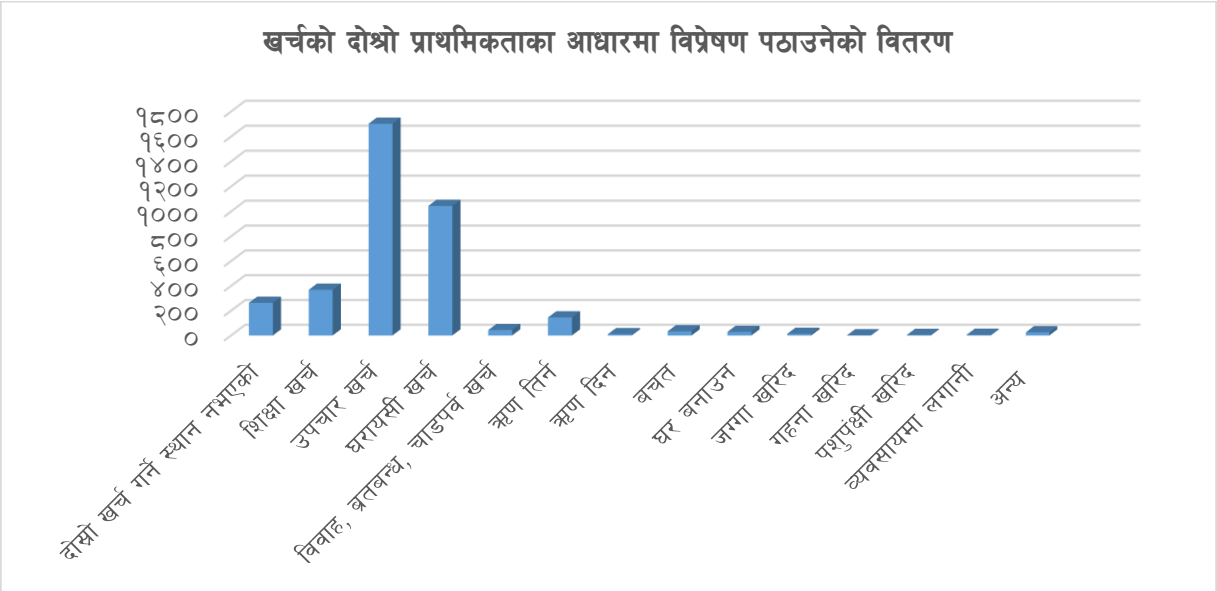

५.१७ खर्चको तेश्रो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको वितरण

तालिका नं. ६९: खर्चको तेश्रो प्राथमिकताका आधारमा विप्रेषण पठाउनेको वितरण

वडा नं.	विप्रेशणबाट प्राप्त रकम खर्च हुने तेस्रो मुख्य क्षेत्र														जम्मा
	तेस्रो खर्च गर्ने स्थान नभएको	शिक्षामा खर्च	उपचारमा खर्च	घरायसी खर्च	विवाह, ब्रतबन्ध, चाडपर्वमा खर्च	ऋण तिर्न	ऋण दिन	बचत	घर बनाउन	जग्गा खरिद गर्न	गहना खरिद गर्न	पशुपंक्षी खरिद गर्न	व्यवसायमा लगानी गर्न	अन्य	
१	७५	२४	७२	२००	२९	६१	१	१४	८	२		४	२	१२	५०४
२	५२	१४	६४	२५४	३७	३४	३	१८	१५	१	१	११	१	२	५०७
३	३९	१७	३३	१३४	१३७	१८	१	६	४	१		१		१	३९२
४	२०	४	३६	१४३	५	५७	१	१३	९	१	२	३		३	२९७
५	१२६	१४	२८	३१०	२६	५१	८	१२	९	३		४	२	५	५९८
६	१६	२०	५९	६२	२१	६३	१२	३३	१२	४		३	२	७	३१४
७	१७	७	२८	३३	५	२६		१३	३	१				३	१३६
८	१७	१२	२९	१०८	७	२१	१	५	२	१				४	२०७
९	४१	२१	७२	२७१	३३	६३	३	१९	९	५		१		८	५४६
१०	८	८	१५	१०४	१२	३२	३	५	६	२				२	१९७
जम्मा	४११	१४१	४३६	१,६१९	३१२	४२६	३३	१३८	७७	२१	३	२७	७	४७	३,६९८

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

काम वा रोजगारीको सिलसिलामा नगरपालिका बाहिर रहि नगरपालिकामा विप्रेषण प्रवाह गर्ने ३,६९८ जना मध्ये खर्चको तेस्रो प्राथमिकता बारे सोधिएको प्रश्नमा १,६१९ जना अर्थात ४३.८ प्रतिशतले घरायसी गर्जो टार्न तेस्रो प्राथमिकता केन्द्रित गरेको पाइयो। यसरी पहिलो, दोस्रो र तेस्रो प्राथमिकतालाई हेर्दा उत्पादनशिल क्षेत्रमा नभई साधारण र अत्यावश्यक जीवन निर्वाहका क्षेत्रमा मात्र विप्रेषणको अत्यधिक रकम खर्च हुने गरेको पाइयो। यसरी राज्यले विप्रेषणलाई उत्पादनशिल लगानीका क्षेत्रहरू जस्तै कृषि, उद्योग, पर्यटन, उर्जा जस्ता षेत्रमा केन्द्रित गर्ने ठोस कार्ययोजना निर्माण नगरेमा यूवाहरूको बहुमूल्य श्रमशक्तिको उचित सदुपयोग हुन नसक्ने र समाज यथास्थितिमै रहने अवस्था देखिन्छ।

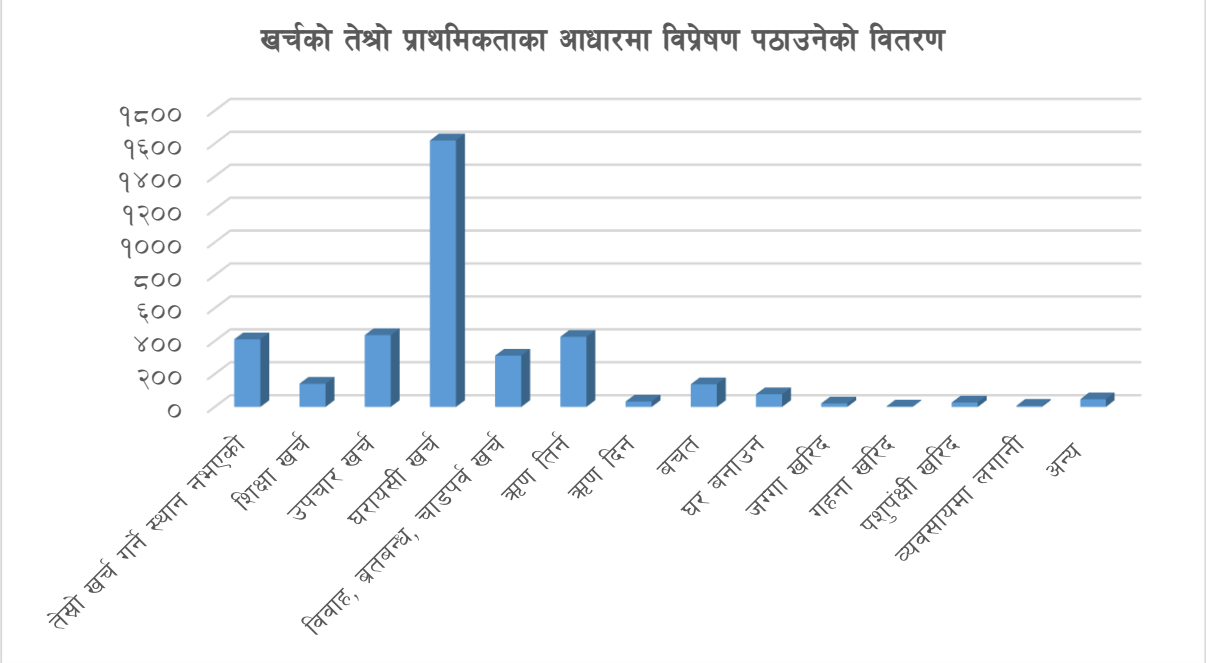

५.१८ विप्रेषण खर्च हुने प्रमुख क्षेत्रहरुको आधारमा विप्रेषण पठाउनेको वितरण

तालिका नं. ७०: विप्रेषण खर्च हुने प्रमुख क्षेत्रहरुको आधारमा विप्रेषण पठाउनेको वितरण

वडा नं.	शिक्षामा खर्च	घरायसी खर्च	विवाह, ब्रतबन्धन, चाडपर्वमा खर्च	ऋण तिर्न	ऋण दिन	बचत	घर निर्माण	जग्गा खरिद	गहना खरिद	पशुपंक्षी खरिद	व्यवसायमा लगानी	अन्य	थाहा नभएको	जम्मा
१	३०८	४३२	९०	२७६	१२	१८७	७०	२२	३	२८	२०	२६५	३२	५०४
२	३७६	४८६	११९	२२५	२२	१९६	१०१	१८	८	७५	१०	१६७		५०७
३	२४९	३७१	२९१	२८१	४	४४	४४	२७	१	५०	४	१०३	१	३९२
४	२१५	२७४	७१	२२७	६	१३२	७३	७	६	५७	९	४५	३	२९७
५	४४१	५२३	२८५	३६८	२०	१४४	५२	२२	३	१९	५	६२		५९८
६	२१०	२८८	७३	२०८	३८	१७९	१०१	२७	१४	३४	२१	६९	१	३१४
७	८७	११९	१६	९२	१	६०	३३	३	१	६	४	५८	८	१३६
८	१५४	१९३	३७	१६१	१५	९९	३६	९		१२	७	५८	४	२०७
९	४४३	४८७	१०८	३५०	३६	१७९	१४२	९०	६	२१	२	१६५	३८	५४६
१०	१५१	१९३	१११	१६४	१३	४८	३९	२०	१	८	७	१५		१९७
जम्मा	२,६३४	३,३६६	१,२०१	२,३५२	१६७	१,२६८	६९१	२४५	४३	३१०	८९	१,००७	८७	३,६९८

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा विप्रेषण प्रवाह गर्ने ३,६९८ जना मध्ये ३,३३६ जनाले घरायसी खर्चमा, २,६३४ जनाले शिक्षा, २,३५२ जनाले ऋण तिर्न, १,२६८ ले बचत र १,२०१ ले विवाह ब्रतबन्ध र चाडपर्वमा खर्च प्रयोग गर्ने गरेको उत्तर दिएका थिए। अन्य क्षेत्रमा खर्च गर्नेको संख्या भने न्यून रहेको छ। यसरी बहुउत्तर आउने प्रश्नमा अधिकांशले शिक्षा, औषधोपचार, घरायसी खर्च र ऋण तिर्न खर्च गर्ने गरेको उत्तर दिएका थिए। यस तथ्यलाई विश्लेषण गर्दा बचत तथा उत्पादनशिल क्षेत्रमा लगानि गर्नेहरूको संख्या अत्यन्त न्यून देखिन्छ। यो बाध्यात्मक अवस्था हो किनकि आधारभूत आवश्यकता पूर्ति गर्नु सबैको पहिलो प्राथमिकता नै हुने गर्छ। वडागत थपा विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

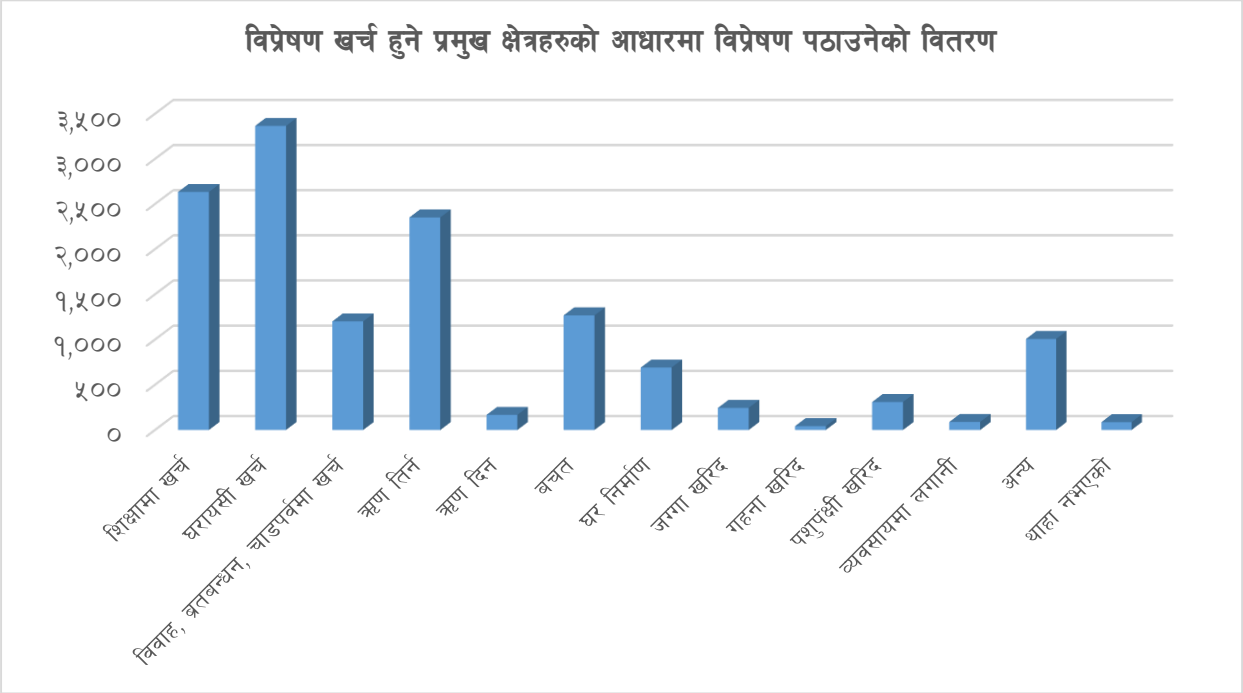

५.१९ विप्रेषणको आकारको आधारमा वडागत विवरण

तालिका नं. ७१: विप्रेषणको आकारको आधारमा वडागत विवरण

वडा नं.	जम्मा घरधुरी	अनुपस्थित घरधुरी संख्या	जम्मा अनुपस्थित संख्या	विप्रेशण प्राप्त गर्ने घरधुरी	विप्रेशण पठाउने हरुको संख्या	जम्मा विप्रेशण रकम (रु.)	जनसंख्या
१	१,२८३	७५६	१,४२९	३३५	३८७	३४,६५३,९००	५,३९७
२	१,२५१	५७५	१,०६२	३८८	५०६	४१,९५२,०००	५,७४४
३	१,२५५	६५६	१,१७६	३०५	३९२	३४,७८५,५००	५,६९४
४	१,६९३	६१५	९६१	२६४	२९३	२३,२०४,९००	७,०८८
५	१,३६०	५५७	९०१	३४७	४३१	३६,११४,१००	६,३११
६	१,१८५	४९५	८१९	२४८	३०८	२२,८०८,७८९	५,६२१
७	७६६	३५२	६१५	९२	९९	६,४२४,४८८	३,३७२
८	१,०५९	४४२	८४९	१७३	२०२	२८,३८५,७५०	५,१५४
९	१,०१८	५९१	१,०४४	१५८	१८६	१६,६५१,३००	४,६६३
१०	१,२६८	३०८	५८३	१५६	१९३	२८,८६६,७००	६,५६०
जम्मा	१२,१३८	५,३४७	९,४३९	२,४६६	२,९९७	२७३,८४७,४२७	५५,६०४

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कुल १२,१३८ घरधुरीहरूमा ५५,६०४ जनसंख्या रहेको छ। उक्त जनसंख्या मध्ये ९,४३९ जनसंख्या अनुपस्थित रहेको छ। यो अनुपस्थित जनसंख्याको घरधुरीगत विवरण हेर्दा कुल ५,३४७ घरधुरी अनुपस्थित रहेको छ। त्यसमध्ये विप्रेषण भित्र्याउने घरधुरी संख्या २,४६६ मात्र छ। घर बाहिर रहि कमाएर पठाउने जनसंख्या भने जम्मा २९९७ जना मात्र रहेको देखिन्छ। अनुपस्थित जनसंख्याको करीब एक तिहाइ जनसंख्याले मात्र आम्दानी गर्दछ भने अन्यले अध्ययन वा अन्य खर्च गर्ने अवस्थामा रहेको अनुमान लगाउन सकिन्छ। यसरी बाहिरबाट कमाएर नगरपालिकामा भित्रिएको कूल विप्रेषण रकम रू. २७,३८,४७,४२७ रहेको छ। सबैभन्दा बढी विप्रेषण रकम भित्रिएको वडा नं. २ र कम भित्रिएको वडा नं. ७ रहेका छन्। आम्दानी गर्ने जनसंख्याको आकारलाई हेर्दा अनुपातको रुपमा कम जनसंख्याको कमाइमा धेरै जनसंख्या आश्रित हुनुपर्ने देखिन्छ। यसरी ठूलो जनसंख्या आश्रित रहँदा गुणस्तरीय जीवन यापनमा कठिन हुन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

५.२० कृषि

आर्थिक सर्वेक्षण २०७३/७४ अनुसार नेपालको कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान २९.३७ प्रतिशत रहेको छ। नेपालमा करिब ६३ प्रतिशत जनसंख्या रोजगारी तथा जीविकाको लागी कृषिमा निर्भर रहेका छन्। वर्षेनी युवा जनशक्ति पलायनमा बढोत्तरी, अव्यवस्थित शहरीकरण, जग्गाको खण्डिकरण, घडेरीकरण, जग्गा बाँझो राख्ने प्रवृत्ति, समग्र कृषि क्षेत्रका चुनौतीहरु हुन्। कृषि क्षेत्रको विकासका लागि आवश्यक सिँचाई, सडक, विजुली, संचार, उद्योग र बजार व्यवसाय तथा उन्नत प्रविधिहरुमा पर्याप्त लगानी आर्कषण गर्न नसक्नु कृषि क्षेत्रको मूलभूत समस्या हो भने कृषि पेशालाई प्रतिस्पर्धा, नाफामूलक, सम्मानजनक र व्यवसायिक रुपमा स्थापित गर्नु पनि चुनौतिको रुपमा रहेको छ।

नेपालमा कृषि क्षेत्र देशको प्रमुख रोजगार प्रदायक तथा कूल गार्हस्थ उत्पादनमा प्रमुख हिस्सेदार भै देशको अर्थतन्त्रको मेरुदण्डको रुपमा रहेको छ। ग्रामीण जनताहरुको जीवनस्तरमा प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने कृषि क्षेत्रको आधारभूत कृषि तथ्याङ्कलाई ग्रामीण विकासको सूचकको रुपमा लिन सकिन्छ। खाद्यान्न तथा नगदे बालीहरु फलफूल, पशुपंक्षी, मत्स्य सिंचाई साथै कृषि उत्पादन र क्षेत्रफल सम्बन्धी विविध सूचनाहरु कृषि तथ्याङ्कको क्षेत्रभित्र पर्ने भएतापनि नेपालमा सरकारी स्तरबाट राष्ट्रिय तथा स्थानीयस्तरमा कृषि सम्बन्धी सूचना तथा तथ्याङ्कको प्रमुख स्रोतको रुपमा कृषि भुमि व्यवस्थापन तथा सहकारी मंत्रालय र केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग रहेका छन्। स्थानीय उत्पादनको बृद्धि र विकास गर्न बजारीकरणतर्फ विशेष ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ।

तुलनात्मक रुपमा हेर्दा पुरुषहरू यस पेशाबाट विमुख हुँदै अन्य पेशातर्फ आकर्षित भएको देखिन्छ। यसो हुनुमा अन्य पेशाबाट आम्दानीमा बृद्धि हुनु र खेती योग्य जमिनको अभाव विस्तारै सिर्जना हुनु पनि हो। कृषि क्षेत्रमा आधुनिकीकरण नहुनु, बजार व्यवस्थाको अभाव, सिंचाईको व्यवस्था नहुनु तथा अन्य जीवनशैली जटिल बन्दै जानुले यस क्षेत्रबाट विमुख हुनाको केही प्रमुख कारण हुनुपर्दछ।

नगरको ठूलो क्षेत्रफल समथर भूभागले भरिएको हुँदा कृषिका लागि प्रशस्त मात्रामा उपयोगी क्षेत्र रहेको छ। सामान्यत: कृषि प्रणालीमा मुख्य अन्न बालीहरु धान, मकै, गहुँ आदि हुन्। यस्तै दलहन बालीमा अडहर, मास, मसुरो, केराउ, चना उत्पादन हुने गर्दछ। तेलहन बालीमा तोरी, अर्सी, तिल उत्पादन गरिन्छ भने तरकारी खेती आलु, प्याज, काउली, भिन्डी, लसुन लगायत प्रमुख खाद्य तथा नगदे बाली हुन् र यीनको उत्पादकत्व पनि बढी छ। नगरमा सबैभन्दा धेरै क्षेत्रमा खाद्यान्न र फलफूल बाली लगाइने गरेको छ भने तुलनात्मक रुपले न्यून क्षेत्रमा दलहन र मसला बाली लगाइने गरेको छ। राजापुर नगरपालिकाले कृषि क्षेत्रको तर्फबाट पनि आफ्नो आर्थिक वृद्धिदर कायमनै राखेको छ।

(क) हिँउदे बाली

नगरमा उत्पादन गरिने प्रमुख हिउँदे बालीहरुमा गुहुँ, मसुरो, चना, अरहर, मास, गहत, भटमास, तोरी, तिल, आलस, केरा, हिउँदे तरकारी, बसन्ते तरकारी, वर्षे तरकारी, आलु, मसला बाली, माछा रहेका छन् ।

(ख) वर्षे बाली

नगरका प्रमुख वर्षे बालीहरुमा धान, मकै, दलहन, भटमास, मास, मुग, अन्य तरकारी, वर्षे तरकारी, आलु, आँप, लिचि, कटहर, मेवा, केरा, मसला बाली, अदुवा छन् ।

५.२०.१ कृषियोग्य जमिनको स्वामित्वका आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ७२: कृषियोग्य जमिनको स्वामित्वका आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	भएको		नभएको		उल्लेख नभएको		जम्मा संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	८९८	७०.०	३८५	३०.०			१,२८३
२	८७७	७०.१	३७२	२९.७	२	०.२	१,२५१
३	८५४	६८.०	४०१	३२.०			१,२५५
४	१,०४१	६१.५	६५२	३८.५			१,६९३
५	१,१३२	८३.२	२२५	१६.५	३	०.२	१,३६०
६	६०६	५१.१	५७८	४८.८	१	०.१	१,१८५
७	५२१	६८.०	२४५	३२.०			७६६
८	६६५	६२.८	३९४	३७.२			१,०५९
९	५४१	५३.१	४७७	४६.९			१,०१८
१०	१,०५०	८२.८	२१६	१७.०	२	०.२	१,२६८
जम्मा	८,१८५	६७.४	३,९४५	३२.५	८	०.१	१२,१३८

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कुल घरपरिवारहरूमध्ये कृषि प्रयोजनको जमिनको स्वामित्व भएका वा प्रयोग गरेका घरधुरीहरूको संख्या ८,१८५ अर्थात ६७.४ प्रतिशत र त्यस प्रकारको जमिन नभएकाको संख्या ३,९४५ अर्थात ३२.५ प्रतिशत रहेका छन् । यस तथ्याङ्कले नगरपालिकाको ठूलो जनसंख्या कृषिमा संलग्न भएको देखाउँछ । यस प्रकारको संलग्नताबाट कृषिलाई उच्च प्रतिफलमूखी बनाउन ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने र कृषि क्षेत्रमा रहेको अदृष्य बेरोजगारीलाई न्यून गर्ने कार्यक्रमहरू तय गर्नुपर्ने हुन्छ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । चौधौं आवधिक योजना (२०७३/७४ - २०७५/७६) अनुसार करिब ६३% जनसंख्या जीविका तथा रोजगारको लागि कृषिमा निर्भर रहेका छन् भने कुल गार्हस्थ उत्पादनमा यसको (कृषि क्षेत्रको) योगदान ३२% रहेको छ । नेपालको संविधान भाग ३ धारा ३६ (३) बमोजिम "प्रत्येक नागरिकलाई कानुन बमोजिम खाद्य सम्प्रभुताको हक" को सुनिश्चितता गर्दै कृषि उत्पादनमा आत्मनिर्भरता हासिल गर्न भूमिको वैज्ञानिक वितरण र व्यवस्थापन गर्दै व्यवसायिक खेतीतर्फ कृषकलाई आर्कषित गर्ने नीति राज्यद्वारा अंगिकार गरिनुपर्छ ।

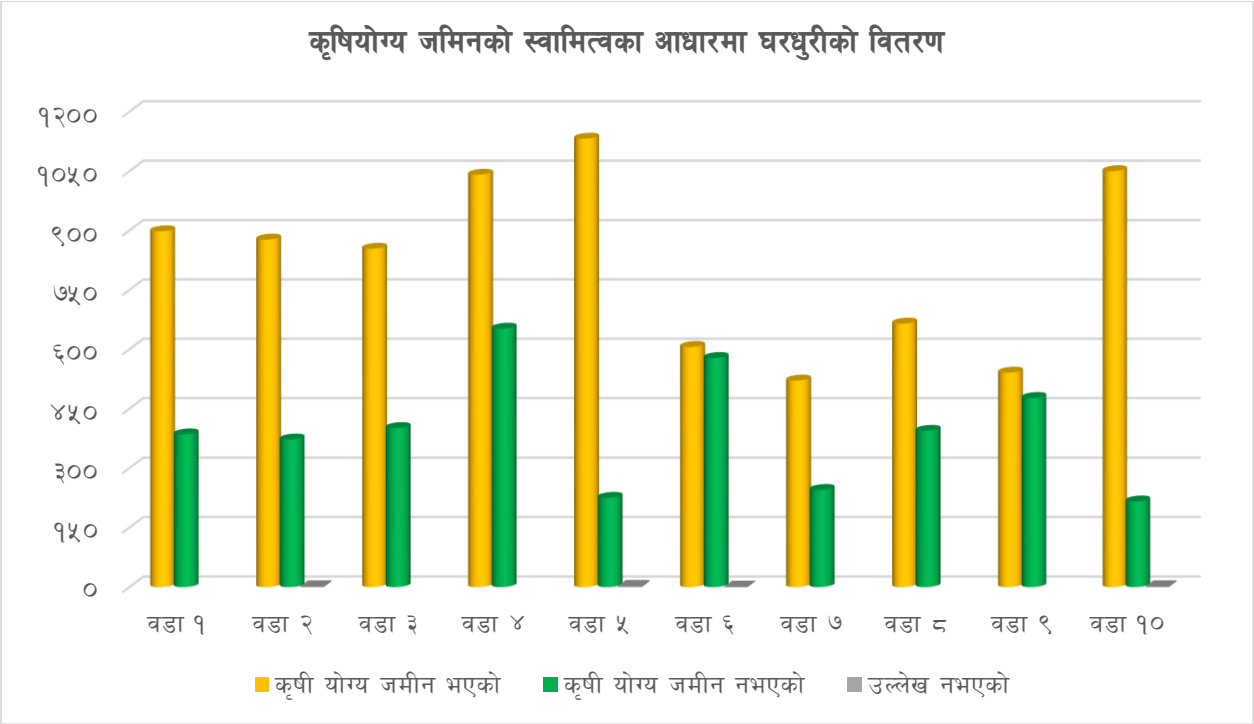

५.२०.२ खेतीपातीमा उपयोग भएको जग्गा जमिनको आकारको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ७३: खेतीपातीमा उपयोग भएको जग्गा जमिनको आकारको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	खेती नगरिएको	०.५ हे. भन्दा कम	०.५ हे.- १ हे.	१ हे.- ३ हे.	३ हे.- ५ हे.	५ हे.- १० हे.	१० हेक्टर भन्दा बढी	जम्मा
१	२४५	२६८	१२२	२३५	२०	६	२	८९८
२	१८३	२१७	१३८	२९७	२९	१३		८७७
३	१२७	२३९	१५१	२८६	३५	१३	३	८५४
४	१३०	६७७	८५	१२६	१५	५	३	१,०४१
५	१५४	३६४	१८९	३८७	३१	६	१	१,१३२
६	१२१	१७३	११२	१७२	१८	७	३	६०६
७	१२४	१५५	९०	१२४	१९	४	५	५२१
८	१३८	१५६	१४३	२०१	१३	११	३	६६५
९	८२	१७०	८४	१५७	३०	१२	६	५४१
१०	१३१	३४३	२५१	२९८	२०	७		१,०५०
जम्मा	१,४३५	२,७६२	१,३६५	२,२८३	२३०	८४	२६	८,१८५

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेको कृषियोग्य जमिनको घरधुरी अनुसारको उपयोगलाई हेर्दा कुल कृषियोग्य जमिनको ८२.५ प्रतिशत जमिनमा खेती गरिएको र १७.५ प्रतिशत जमिन बाँझो रहेको देखिन्छ। जमिन बाँझो रहेका घरधुरीहरूको संख्या १४३५ रहेको छ। अर्कोतर्फ आधा हेक्टर भन्दा कम जमिनमा खेती गरी निर्वाह गर्ने घरधुरीको संख्या २७६२ अर्थात ३३.७ प्रतिशत, आधा हेक्टर देखि १ हेक्टर जमिनमा खेती गर्ने घरधुरीको संख्या १३६५ अर्थात १६.७ प्रतिशत, १ हेक्टर देखि ३ हेक्टर जमिनमा खेतीगर्नेको घरधुरी संख्या २२८३ अर्थात २७.९ प्रतिशत र ३ हेक्टर देखि माथि खेतीगर्ने घरधुरीको संख्या भने अत्यन्त न्यून रहेका छन्। माथिको तथ्याङ्कलाई हेर्दा दुईवटा तथ्यहरू स्पष्ट देखिन्छ। पहिलो, अधिकांश घरधुरीहरूको ३ हेक्टर भन्दा कम आकारको जमिन रहेकोले जमिनको खण्डिकरणका

कारण व्यवसायीक र वैज्ञानिक कृषि प्रणाली अनुसार खेतीगर्न कठिन हुने र अर्कोतर्फ निर्वाहमूखी कृषिमा मात्र समय र श्रम खर्चिनुपर्ने अवस्था रहेको देखिन्छ। साथै १७ प्रतिशत भन्दा बढी खेतीयोग्य जमिन बाँझो रहँदा वार्षिक कृषि उत्पादनमा ह्रास भई उर्वर जमिन क्रमशः मरुभूमिकरण तर्फ जाने सम्भावना देखिन्छ। तसर्थ यसतर्फ अर्थात जमिन बाँझो राख्ने परिपाटीको अन्त्य गरी व्यवसायिक खेतीतर्फ कृषकहरूलाई प्रोत्साहन गर्ने ठोस नीति र कार्यक्रमहरू लागू गर्नुपर्ने देखिन्छ। नेपालको संविधान बमोजिम, भाग ४, धारा ५१ (ङ.२) "अनुपस्थित भू-स्वामित्वलाई निरुत्साहित गर्दै जग्गाको चक्लाबन्दी गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने" राज्यको कृषि तथा भूमिसुधार नीति अनुसार जग्गा बाँझो राख्ने प्रवृतिलाई न्यूनीकरण गर्दै व्यावसायिक र नाफाकुलक कृषिमा जोड दिनु आवश्यक देखिन्छ।

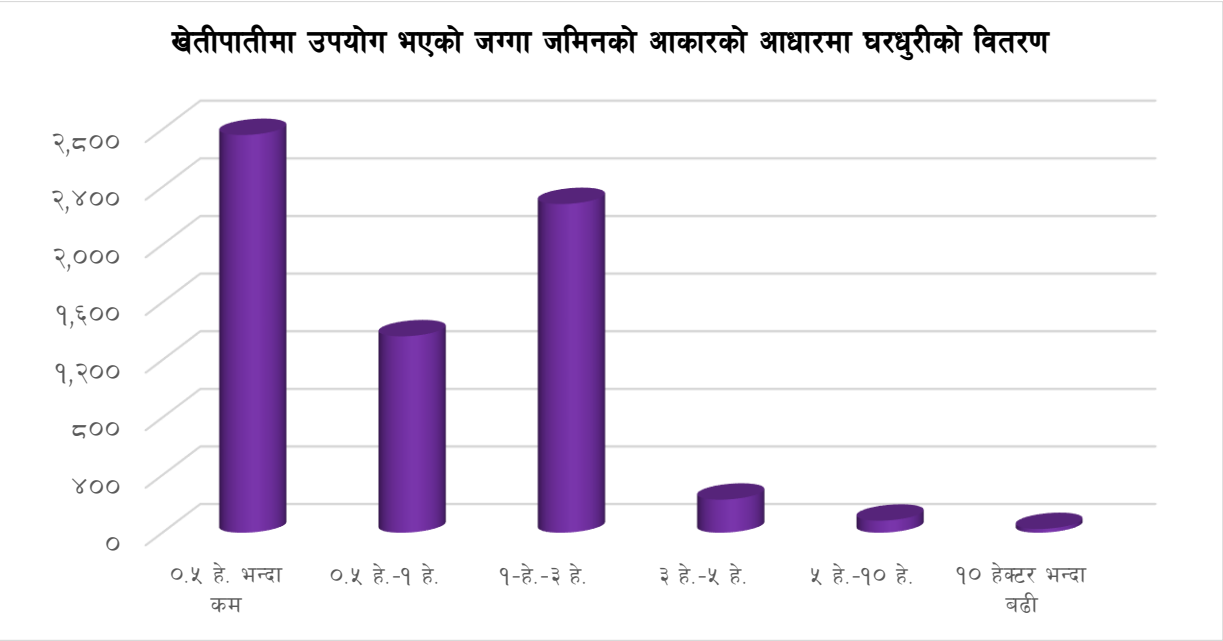

५.२०.३ खेतीयोग्य जमिनको उपयोगको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ७४: खेतीयोग्य जमिनको उपयोगको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	जम्मा घरधुरी	जग्गामा सिंचाई गर्ने घरधुरी	सिचित जम्मा क्षेत्रफल	ओषत सिचित क्षेत्रफल
१	८९८	६५३	६५७.२९	१.०१
२	८७७	६९४	८३१.३२	१.२०
३	८५४	७२७	८७९.५१	१.२१
४	१,०४१	९११	४९८.१५	०.५५
५	१,१३२	९७८	१,०३२.२२	१.०६
६	६०६	४८५	५४३.४३	१.१२
७	५२१	३९७	४६२.२५	१.१६
८	६६५	५२७	६१८.४४	१.१७
९	५४१	४५९	६४९.३५	१.४१
१०	१,०५०	९१९	८३७.७३	०.९१
जम्मा	८,१८५	६,७५०	७,००९.६९	१.०४

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

यस नगरपालिकामा आफ्नै स्वामित्वमा कृषियोग्य जमिन भएका कुल घरधुरी ८,१८५ मध्ये ६,७५० अर्थात ८२.४६ प्रतिशत घरधुरीहरूको जमिन खेतीपातीको लागि प्रयोग भएको छ। जुन हेक्टरमा ७००९.६९ हेक्टर हुन आउँछ। त्यस बाहेका १७.५ प्रतिशत जमिन बाँझो रहेको तथ्य यसपूर्व नै प्रस्ट भैसकेको छ। वडा अनुसार विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

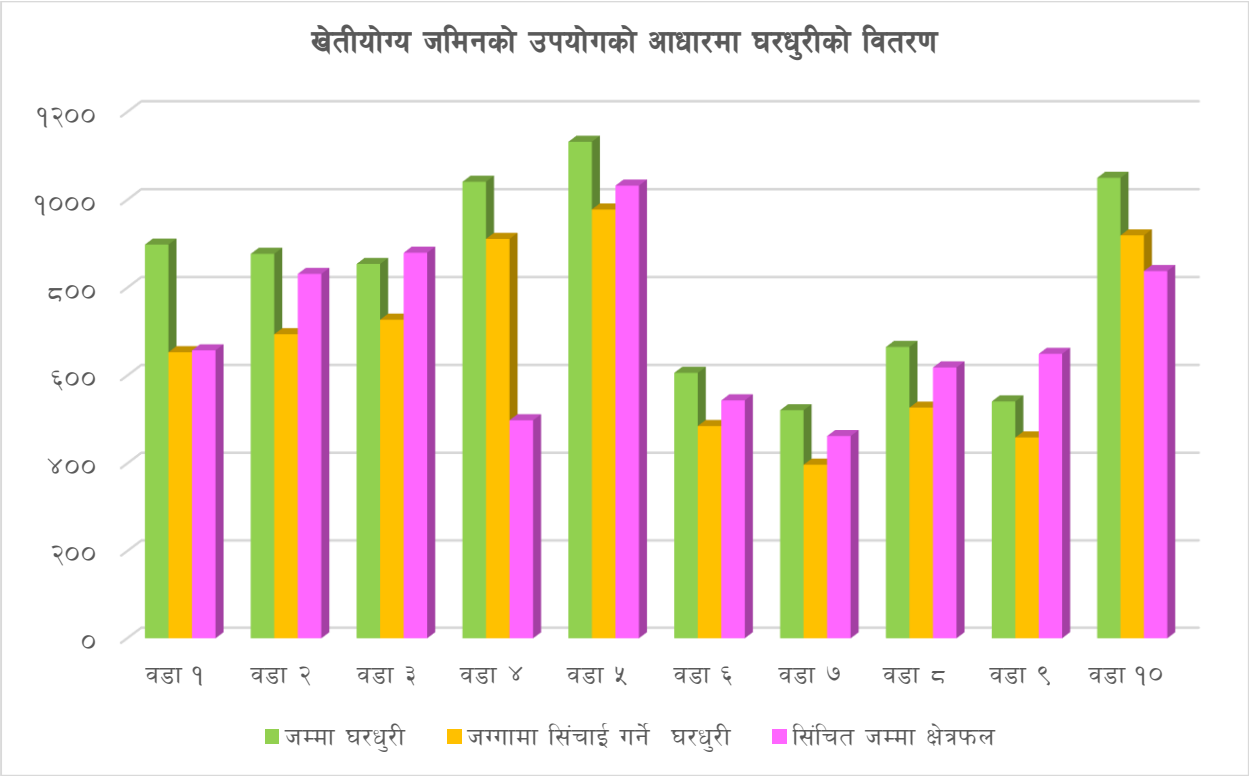

५.२०.४ कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ७५: कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरधुरीको वितरण

वडा नं.	भएको		नभएको		उल्लेख नभएको		जम्मा संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	५९१	४६.१	६९२	५३.९			१,२८३
२	६९५	५५.६	५५४	४४.३	२	०.२	१,२५१
३	६६७	५३.१	५८८	४६.९			१,२५५
४	६४१	३७.९	१,०५२	६२.१			१,६९३
५	८७५	६४.३	४८२	३५.४	३	०.२	१,३६०
६	६५०	५४.९	५३४	४५.१	१	०.१	१,१८५
७	४२५	५५.५	३४१	४४.५			७६६
८	६५६	६१.९	४०३	३८.१			१,०५९
९	४९२	४८.३	५२६	५१.७			१,०१८
१०	८०९	६३.८	४५७	३६.०	२	०.२	१,२६८
जम्मा	६,५०१	५३.६	५,६२९	४६.४	८	०.१	१२,१३८

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

आफ्नै स्वामित्वको जमिनमा होस वा अर्काको, खेतीपातीमा संलग्न कुल घरधुरीको संख्या ६५०१ अर्थात ५३.६ प्रतिशत र असंलग्न घरधुरीको संख्या ५,६२९ अर्थात ४६.४ प्रतिशत रहेको छ। यस मध्ये सबैभन्दा बढी खेतीपातीमा संलग्न घरधुरीहरू वडा नं. ५ मा र कम भने वडा नं. ४ मा रहेका छन्। विगतमा भन्दा खेतीपातीमा संलग्न घरधुरीको संख्या क्रमश कम हुँदै गएको देखिन्छ। यसको कारण कृषिमा अपेक्षाकृत आम्दानी नहुनु र अनय पेशा र रोजगारीका अवसरहरू समेत वृद्धि हुनु हुन्। वडा अनुसार विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

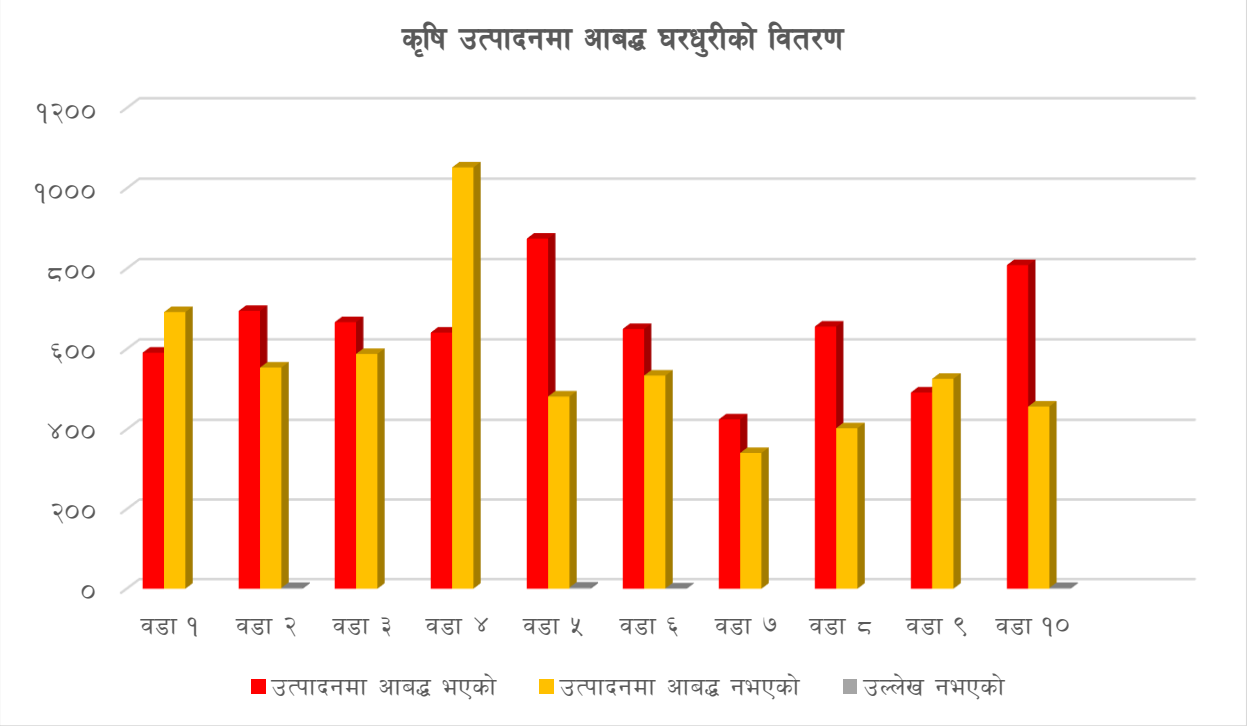

५.२०.५ कृषी बाली उत्पादनको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ७६: कृषी बाली उत्पादनको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	अन्नबाली			दलनबाली			तेलबाली			तरकारीबाली			मसला बाली			फलफुल बाली			अन्य		
	छैन	छ	जम्मा	छैन	छ	जम्मा	छैन	छ	जम्मा	छैन	छ	जम्मा	छैन	छ	जम्मा	छैन	छ	जम्मा	छैन	छ	जम्मा
१	१	५९०	५९१	२२८	३६३	५९१	२८४	३०७	५९१	३९९	१९२	५९१	४२६	१६५	५९१	५८७	४	५९१	५९१		५९१
२	११	६८४	६९५	२६१	४३४	६९५	३०६	३८९	६९५	४२८	२६७	६९५	५६१	१३४	६९५	६४७	४८	६९५	६९२	३	६९५
३	२	६६५	६६७	५२३	१४४	६६७	३६२	३०५	६६७	५९२	७५	६६७	६६५	२	६६७	६६२	५	६६७	६६५	२	६६७
४	३	६३८	६४१	६०२	३९	६४१	४६२	१७९	६४१	४९३	१४८	६४१	५५६	८५	६४१	६४१		६४१	६३९	२	६४१
५	६	८६९	८७५	५६०	३१५	८७५	२८५	५९०	८७५	४४०	४३५	८७५	८६३	१२	८७५	८६९	६	८७५	८६४	११	८७५
६	४	६४६	६५०	४२५	२२५	६५०	२११	४३९	६५०	३८५	२६५	६५०	५७७	७३	६५०	६३६	१४	६५०	६५०		६५०
७	४	४२१	४२५	४११	१४	४२५	३१२	११३	४२५	३४५	८०	४२५	४१३	१२	४२५	४२२	३	४२५	४२४	१	४२५
८	४	६५२	६५६	४७६	१८०	६५६	३४८	३०८	६५६	३८६	२७०	६५६	५४५	१११	६५६	६५१	५	६५६	६५६		६५६
९	५	४८७	४९२	४२२	७०	४९२	३२७	१६५	४९२	४२५	६७	४९२	४५७	३५	४९२	४९०	२	४९२	४९०	२	४९२
१०	५	८०४	८०९	४५७	३५२	८०९	४०३	४०६	८०९	६७७	१३२	८०९	७६२	४७	८०९	८०४	५	८०९	८०९		८०९
जम्मा	४५	६,४५६	६,५०१	४,३६५	२,१३६	६,५०१	३,३००	३,२०१	६,५०१	४,५७०	१,९३१	६,५०१	५,८२५	६७६	६,५०१	६,४०९	९२	६,५०१	६,४८०	२१	६,५०१

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

यस नगरपालिकामा खेतीपातीमा संलग्न ६५०१ घरधुरीहरू मध्ये ६४५६ अर्थात ९९.३ प्रतिशतले अन्नवाली, २१३६ अर्थात ३२.९ प्रतिशतले दलहनबाली, ३२०१ अर्थात ४९.२ प्रतिशतले तेलहन वाली, १९३१ अर्थात २९.७ प्रतिशतले तरकारीवाली, ६७६ अर्थात १०.४ प्रतिशतलो मसलावाली, ९२ अर्थात १.४ प्रतिशतले फलफूल र बाँकिले अन्य वाली लगाउने गरेका छन्। समग्र तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा परम्परागत रुपमा अन्न वाली भने झण्डै सबै घरधुरीहरूले लगाउने गरेको देखियो तर फलफूल, तेलहन र तरकारी जस्ता नगदेवालीको खेतीगर्ने घरधुरीहरू भने उल्लेख्य रुपमा कम देखिन्छ। यस तथ्याङ्कले परम्परागत निर्वाहमूखी खेतीपातीमा ग्रामीण अर्थतन्त्र सिमित रहेको देखिन्छ। फलफूल, तरकारी र अन्य नगदेवालीको वैज्ञानिक र व्यवसायीक खेतीबाट उर्वर जमिनको पूर्ण सदुपयोग गरी निर्यात प्रवर्द्धन गर्न सकेमात्र ग्रामीण अर्थतन्त्र सबल हुने देखिन्छ। यसका लागि नगरपालिकाले बृहत कृषि विकास गुरुयोजना निमार्ण गरी यूवा कृषक तथा अन्य कृषकहरूलाई व्यवसायीक ढंगले अधिक फाइदा हुने खालका नगदेवाली, फलफूल तथा तरकारी वालीमा आकर्षण गरी कृषि विमा, विउविजनमा सहुलियत, बजारीकरणको व्यवस्था, कोल्ड स्टोर, तालिम, किटनाशक तथा मलखादको उपलब्धता जस्ता विषयहरूमा स्थानिय सरकारले ध्यान पुऱ्याउनु जरुरी छ।

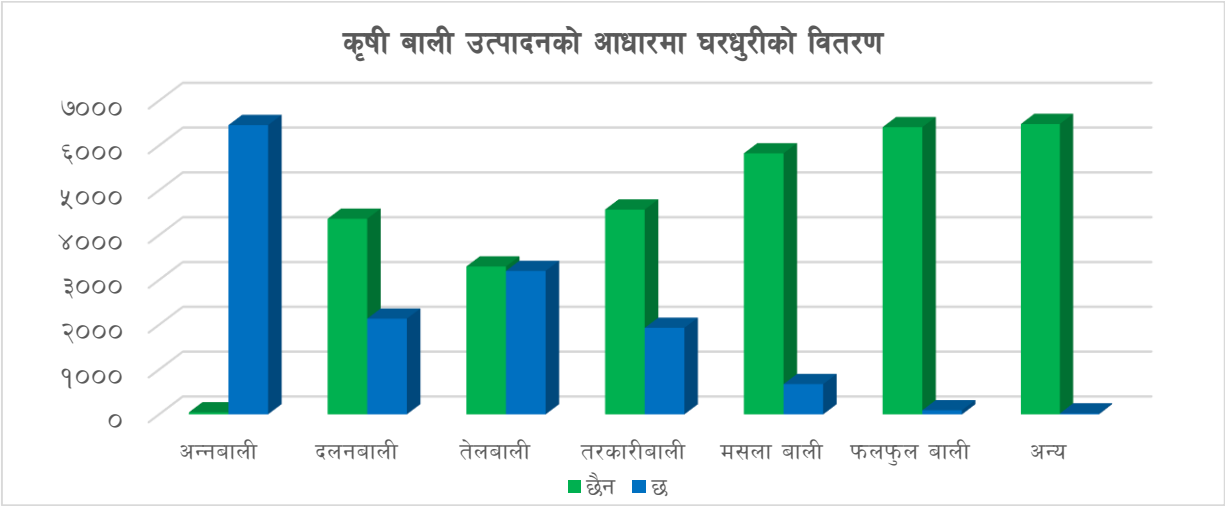

५.२०.६ कृषीजन्य बाली बिक्रीका आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ७७: कृषीजन्य बाली बिक्रीका आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	अन्नबाली		दलनबाली		तेलबाली		तरकारीबाली		मसला बाली		फलफुल बाली		अन्य	
	नगर्ने	गर्ने	नगर्ने	गर्ने	नगर्ने	गर्ने	नगर्ने	गर्ने	नगर्ने	गर्ने	नगर्ने	गर्ने	नगर्ने	गर्ने
१	१६८	४२२	१७१	१९२	२९३	१४	१८१	११	१५३	१२	२	२		
२	१५९	५२५	१७३	२६१	३७५	१४	२५१	१६	१२७	७	४७	१	१	२
३	१४५	५२०	७८	६६	२६६	३९	६५	१०	१	१	२	३	१	१
४	४६४	१७४	३२	७	१५८	२१	१२१	२७	६८	१७				२
५	१८४	६८५	१४१	१७४	५४२	४८	३९१	४४	५	७		६	१	१०
६	१५०	४९६	१२८	९७	४०५	३४	२४१	२४	६९	४	३	११		
७	१८६	२३५	१४		१०५	८	७७	३	११	१	३			१
८	२११	४४१	१०३	७७	२८२	२६	२०८	६२	५४	५७	४	१		
९	२०९	२७८	४९	२१	१४४	२१	५९	८	३३	२	१	१	१	१
१०	२८७	५१७	१०२	२५०	३१८	८८	१२१	११	४६	१		५		
जम्मा	२,१६३	४,२९३	९९१	१,१४५	२,८८८	३१३	१,७१५	२१६	५६७	१०९	६२	३०	४	१७

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

तालिका नं. ७८: अन्नबाली बिक्रीका आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	अन्नबाली					
	बिक्री नगर्ने		बिक्री गर्ने		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	१६८	२८.५	४२२	७१.५	५९०	१००.०
२	१५९	२३.२	५२५	७६.८	६८४	१००.०
३	१४५	२१.८	५२०	७८.२	६६५	१००.०
४	४६४	७२.७	१७४	२७.३	६३८	१००.०
५	१८४	२१.२	६८५	७८.८	८६९	१००.०
६	१५०	२३.२	४९६	७६.८	६४६	१००.०
७	१८६	४४.२	२३५	५५.८	४२१	१००.०
८	२११	३२.४	४४१	६७.६	६५२	१००.०
९	२०९	४२.९	२७८	५७.१	४८७	१००.०
१०	२८७	३५.७	५१७	६४.३	८०४	१००.०
जम्मा	२,१६३	३३.५	४,२९३	६६.५	६,४५६	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा खाद्यान्न बाली खेती गर्ने कूल ६,४५६ अर्थात कृषियोग्य जमिनको स्वामित्व भएका मध्ये ९९.३ प्रतिशत मध्येबाट आफूले प्रयोग गरी बढी भएको अन्न बेच्नेको संख्या ४२९३ घरधुरी अर्थात ६६.५ प्रतिशत रहेको छ। यसको अर्थ २१६३ अर्थात ३३.५ प्रतिशत घरपरिवार खाद्यान्न बालीको विक्रि गर्दैनन्। यसका कारण अवैज्ञानिक र परम्परागत कृषि प्रणाली निर्वाहमुखी खेती, उद्यमशिलता र व्यवसायीक सोचको न्युनता साथसाथै सिमित जमिन र न्यून परीमाणको उत्पादन नै हो। विस्तृत वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

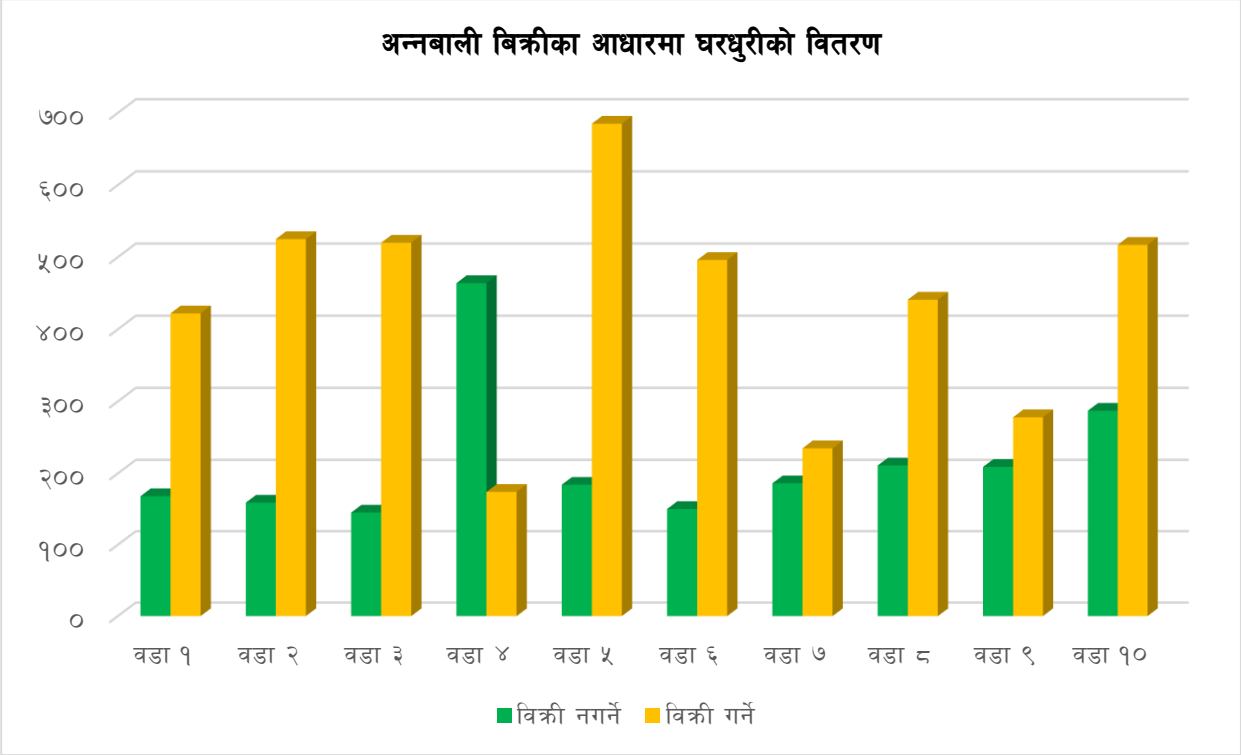

तालिका नं. ७९: दलहन बाली उत्पादन गर्ने घरधुरीको वितरण

वडा नं.	दलहनबाली					
	विक्री नगर्ने		विक्री गर्ने		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	१७१	४७.१	१९२	५२.९	३६३	१००.०
२	१७३	३९.९	२६१	६०.१	४३४	१००.०
३	७८	५४.२	६६	४५.८	१४४	१००.०
४	३२	८२.१	७	१७.९	३९	१००.०
५	१४१	४४.८	१७४	५५.२	३१५	१००.०
६	१२८	५६.९	९७	४३.१	२२५	१००.०
७	१४	१००.०			१४	१००.०
८	१०३	५७.२	७७	४२.८	१८०	१००.०
९	४९	७०.०	२१	३०.०	७०	१००.०
१०	१०२	२९.०	२५०	७१.०	३५२	१००.०
जम्मा	९९१	४६.४	१,१४५	५३.६	२,१३६	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकाका दलहन बालीको खेतीगर्ने मध्ये २१३६ अर्थात ३२.९ प्रतिशत परिवारले खेती गरेको दलहन बाली मध्ये जम्मा ११४५ अर्थात ५३.६ घरपरिवारले मात्र दलहन बाली विक्री गरेको पाइयो। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

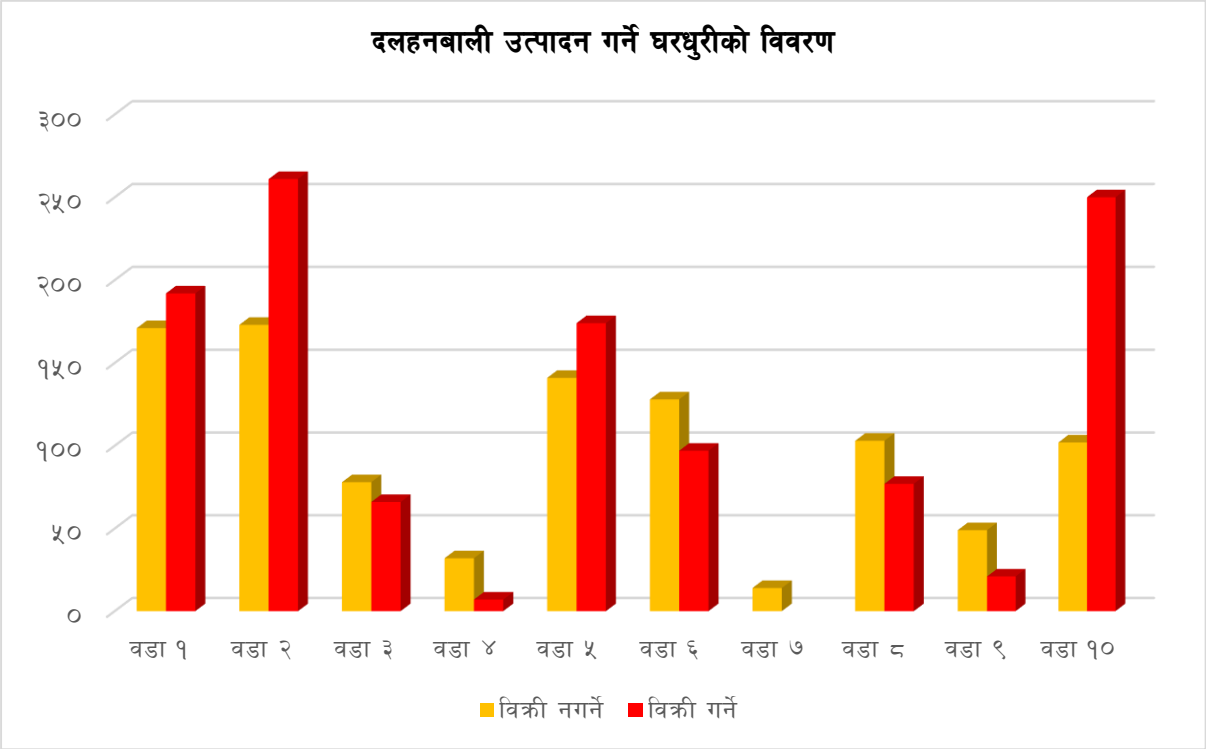

तालिका नं. ८०: तेलनबाली उत्पादन गर्ने घरधुरीको विवरण

वडा नं.	तेलहनबाली					
	विक्री नगर्ने		विक्री गर्ने		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	२९३	९५.४	१४	४.६	३०७	१००.०
२	३७५	९६.४	१४	३.६	३८९	१००.०
३	२६६	८७.२	३९	१२.८	३०५	१००.०
४	१५८	८८.३	२१	११.७	१७९	१००.०
५	५४२	९१.९	४८	८.१	५९०	१००.०
६	४०५	९२.३	३४	७.७	४३९	१००.०
७	१०५	९२.९	८	७.१	११३	१००.०
८	२८२	९१.६	२६	८.४	३०८	१००.०
९	१४४	८७.३	२१	१२.७	१६५	१००.०
१०	३१८	७८.३	८८	२१.७	४०६	१००.०
जम्मा	२,८८८	९०.२	३१३	९.८	३,२०१	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा तेलहन बालीको खेतीगर्ने जम्मा ३,२०१ घरधुरीहरूमध्ये ३१३ घरधुरी अर्थात ९.८ प्रतिशतले मात्र उब्रेको तेलबाली विक्री गर्ने गरेको पाइयो। २८८८ अर्थात ९०.२ प्रतिशत घरधुरीले तेलबाली विक्रि नगर्नुको अर्थ सिमीत परिमाणको उत्पादन भई घरायसी प्रयोजनका लागिमात्र प्रयोग हुनु हो। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

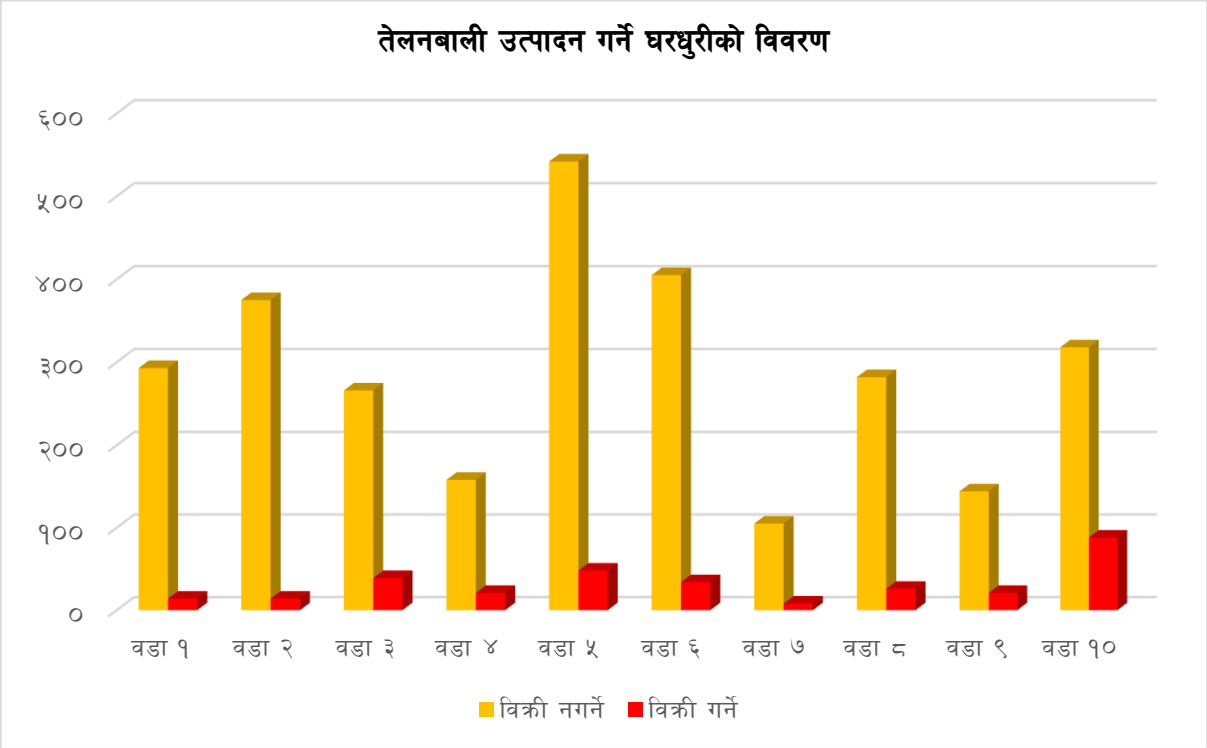

तालिका नं. ८१: तरकारीबाली उत्पादन गर्ने घरधुरीको विवरण

वडा नं.	तरकारी बाली					
	विक्री नगर्ने		विक्री गर्ने		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	१८१	९४.३	११	५.७	१९२	१००.०
२	२५१	९४.०	१६	६.०	२६७	१००.०
३	६५	८६.७	१०	१३.३	७५	१००.०
४	१२१	८१.८	२७	१८.२	१४८	१००.०
५	३९१	८९.९	४४	१०.१	४३५	१००.०
६	२४१	९०.९	२४	९.१	२६५	१००.०
७	७७	९६.३	३	३.८	८०	१००.०
८	२०८	७७.०	६२	२३.०	२७०	१००.०
९	५९	८८.१	८	११.९	६७	१००.०
१०	१२१	९१.७	११	८.३	१३२	१००.०
जम्मा	१,७१५	८८.८	२१६	११.२	१,९३१	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा तरकारी बालीको खेतीगर्ने जम्मा १९३१ घरधुरीहरू मध्ये मात्र २१६ अर्थात ११.२ प्रतिशत परिवारहरूले मात्र तरकारीबाली बेच्ने गरेको पाइयो। १७१५ अर्थात ८८.८ प्रतिशत परिवारले तरकारी बालीको विक्री नगर्नुको कारण सिमीत परिमाणको उत्पादन भई घरायसी प्रयोजनका लागि मात्र प्रयोग हुनु हो। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

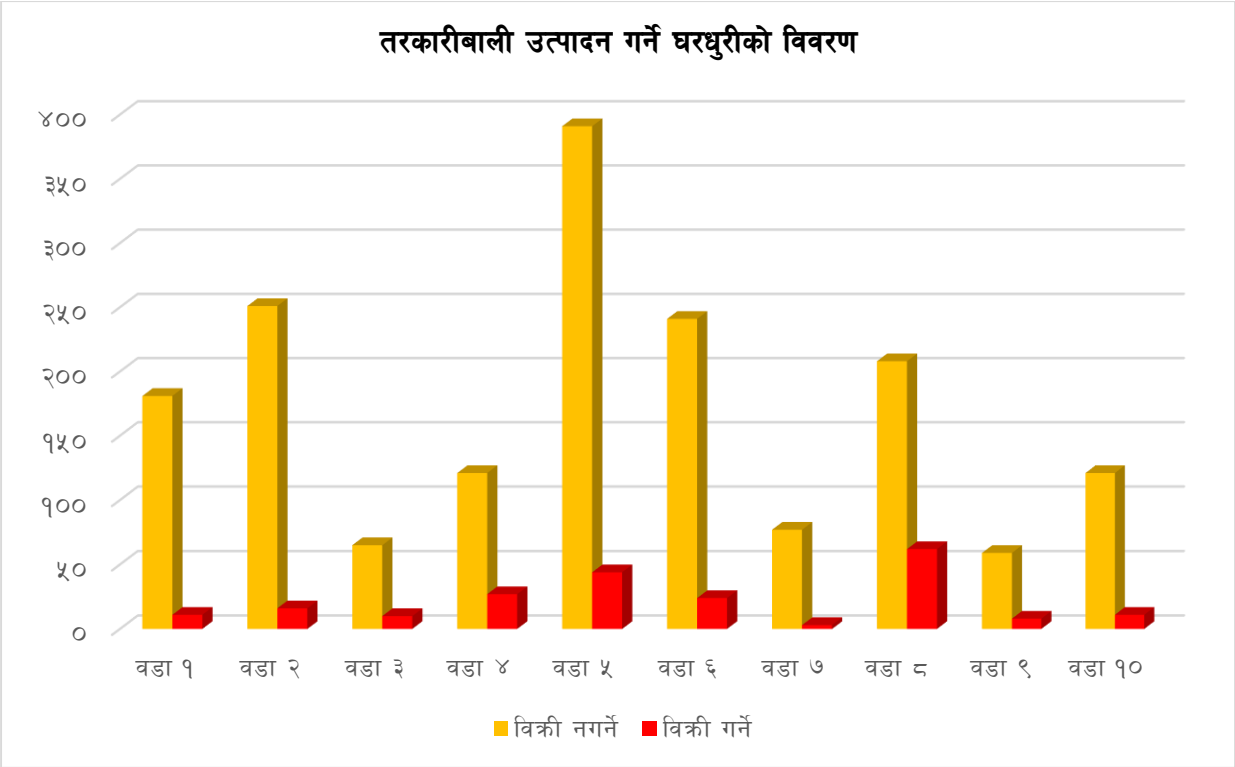

तालिका नं. ८२: मसलाबाली उत्पादन गर्ने घरधुरीको विवरण

वडा नं.	मसला बाली					
	विक्री नगर्ने		विक्री गर्ने		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	१५३	९२.७	१२	७.३	१६५	१००.०
२	१२७	९४.८	७	५.२	१३४	१००.०
३	१	५०.०	१	५०.०	२	१००.०
४	६८	८०.०	१७	२०.०	८५	१००.०
५	५	४१.७	७	५८.३	१२	१००.०
६	६९	९४.५	४	५.५	७३	१००.०
७	११	९१.७	१	८.३	१२	१००.०
८	५४	४८.६	५७	५१.४	१११	१००.०
९	३३	९४.३	२	५.७	३५	१००.०
१०	४६	९७.९	१	२.१	४७	१००.०
जम्मा	५६७	८३.९	१०९	१६.१	६७६	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा मसलाबालीको खेतीगर्ने कूल ६७६ घरधुरीहरूमध्ये १०९ अर्थात १६.१ प्रतिशतले मात्र विक्री वितरण गर्ने गरेको पाइयो। ५६७ अर्थात ८३.९ प्रतिशत घरधुरीले विक्री नगर्नु र ठूलो संख्यामा रहेका किसानहरूले मसलाबालीको खेती नगर्नुको कारण, प्राविधिक ज्ञानको कमी, बजारीकरण, विउविजन तथा परम्परागत सोचको खेती प्रणाली हुन सक्छन्।

आधारभूत कृषि पूर्वाधारको विकास मार्फत उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि, कृषिजन्य उपजहरूको व्यवसायीकरण र बजारीकरण, कृषि सूचना तथा सञ्चार, प्रसार र तालिम लगायत गुणस्तर नियमन, मानव तथा पशु रोग व्यवस्थापन एवंम विपद व्यस्थापन तथा सचेतना जस्ता ठोस कार्यक्रमको कार्यान्वयन मार्फत कृषि क्षेत्रको पुन:उत्थान गर्नुपर्ने आवश्यक छ।

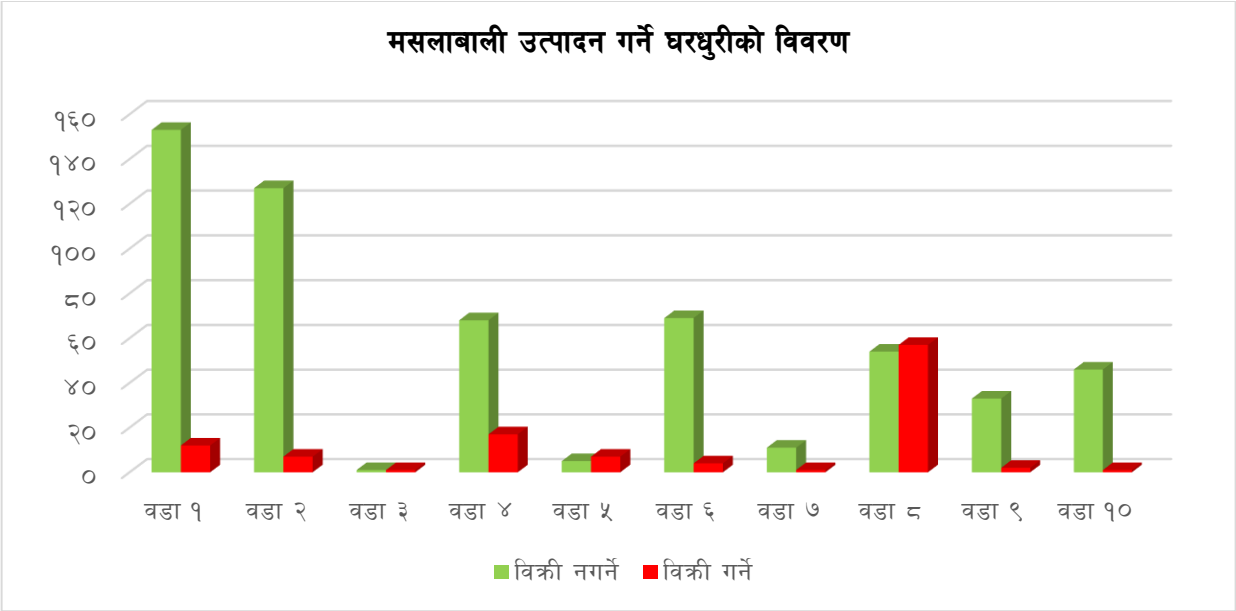

तालिका नं. ८३: फलफुलबाली उत्पादन गर्ने घरधुरीको विवरण

वडा नं.	फलफुल बाली					
	विक्री नगर्ने		विक्री गर्ने		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	२	५०.०	२	५०.०	४	१००.०
२	४७	९७.९	१	२.१	४८	१००.०
३	२	४०.०	३	६०.०	५	१००.०
४						
५			६	१००.०	६	१००.०
६	३	२१.४	११	७८.६	१४	१००.०
७	३	१००.०			३	१००.०
८	४	८०.०	१	२०.०	५	१००.०
९	१	५०.०	१	५०.०	२	१००.०
१०			५	१००.०	५	१००.०
जम्मा	६२	६७.४	३०	३२.६	९२	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा फलफूल खेतीमा संलग्न कूल ९२ घरधुरीहरू मध्ये ३० घरधुरी अर्थात ३२.६ प्रतिशतले मात्र फलफूल बाली विक्री गर्ने गरेको पाइयो। उष्ण क्षेत्रमा खेतीगर्न सकिने फलफूलहरू जस्तै आँप, मेवा, लिची, कटहर, नासपाती, केरा आदिको व्यवसायीक खेतीको प्रवल सम्भावना भएको यस नगरपालिकामा निकै न्यून संख्याका कृषकहरूले सिमित मात्रामा मात्र फलफूल खेतीगर्ने गरेको पाइयो। यसका लागि प्राविधिक ज्ञान दिलाउने तालिम, विउविजन, भण्डारण र बजारीकरणको प्रबन्ध मिलाउन सके व्यवसायीक फलफूल खेती बृद्धि गर्न सकिन्छ।

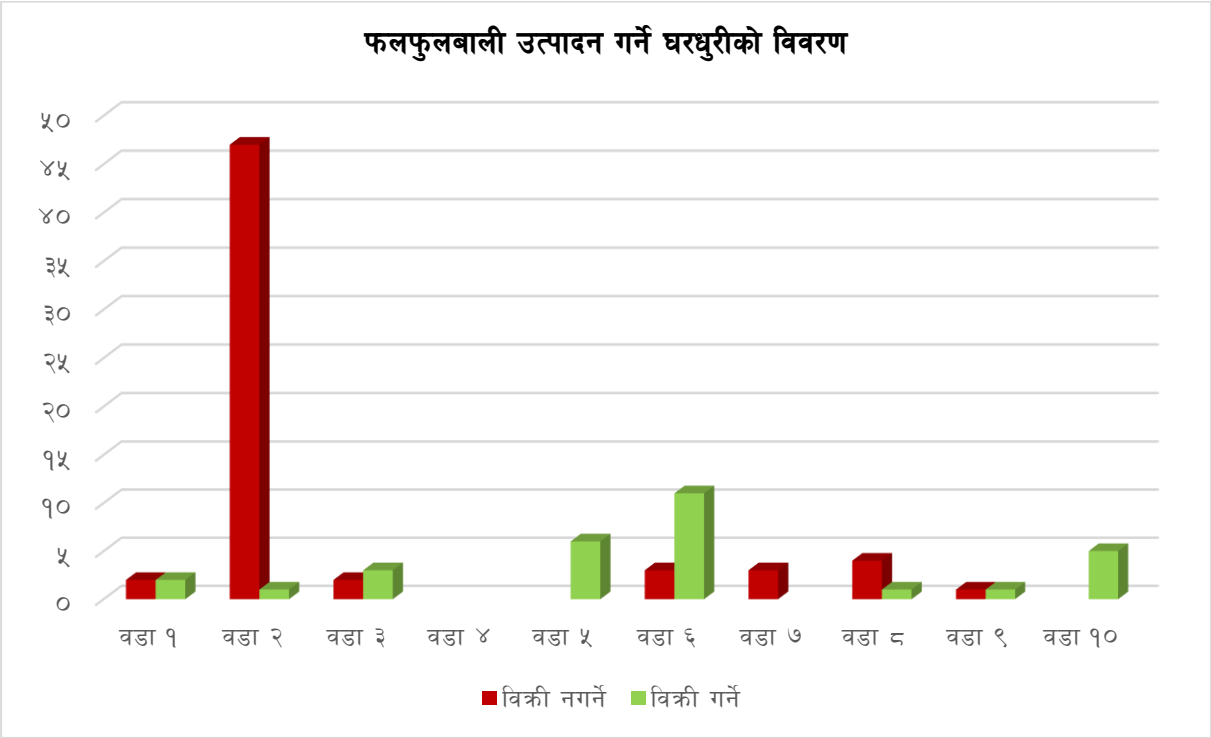

५.२०.७ कृषक र गैर-कृषकका आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ८४: कृषक र गैर-कृषकका आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	कृषक		गैर-कृषक		जम्मा संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	८३०	८२.४	१७७	१७.६	१,००७
२	८२३	८२.७	१७२	१७.३	९९५
३	७४०	८७.८	१०३	१२.२	८४३
४	६३४	८५.१	१११	१४.९	७४५
५	८९५	९३.३	६४	६.७	९५९
६	७१३	८४.३	१३३	१५.७	८४६
७	४४८	८४.५	८२	१५.५	५३०
८	७३९	८६.५	११५	१३.५	८५४
९	४८०	८१.९	१०६	१८.१	५८६
१०	९५८	९३.२	७०	६.८	१,०२८
जम्मा	७,२६०	८६.५	१,१३३	१३.५	८,३९३

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नोट : नगण्य मात्रामा खेती गर्ने वा अत्यन्त न्यून संख्यामा (१ वा २ वटा) पशुपंक्षी पाल्ने परिवारलाई कृषक परिवार भन्न मिल्दैन ।

केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागको परिभाषामा कृषक परिवार भन्नको लागि निश्चित क्षेत्रफलमा खेतीपाती गरेको वा निश्चित संख्यामा वस्तुभाउ पालेको हुनुपर्दछ । अर्थात कृषक परिवार हुनको लागि गाई/गोरु, भैंसी/राँगा, जसलाई Big Head भनिन्छ कम्तीमा १ वटा पालेको, भेडा, बाख्रा, च्याङ्ग्रा, बंगुर, सुङ्गुर कम्तीमा २ वटा पालेको र हाँस/कुखुरा कम्तीमा २० वटा पालेको हुनुपर्दछ । अर्को तर्फ हिमाल र पहाडमा भए कम्तिमा ०.०१२७२ हेक्टर जग्गामा खेती गरेको, तराईमा भए कम्तीमा ०.०१३५५ हेक्टर जग्गामा खेती गरेको हुनुपर्ने उल्लेख गरिएको छ । यस परिभाषालाई हेर्दा नगरपालिकामा खेतीपाती गर्ने र पशुपंक्षी पाल्ने कूल ८३९३ घरधुरीहरू मध्ये ७२६० अर्थात ८६.५ प्रतिशत कृषक परिवार र ११३३ अर्थात १३.५ प्रतिशत गैर-कृषक परिवारको रुपमा रहेका छन् । यस प्रकारको गैर-कृषक परिवार समेत कृषि गणनामा समावेश हुँदा कृषिमा संलग्न जनसंख्याको तथ्यमा केहि फरक पर्ने वा बढी देखिन आउँछ तसर्थ खास कृषक परिवार र गैर कृषक परिवारको बीचमा भिन्नता हुँदा तथ्यको नजिक पुग्न सकिन्छ ।

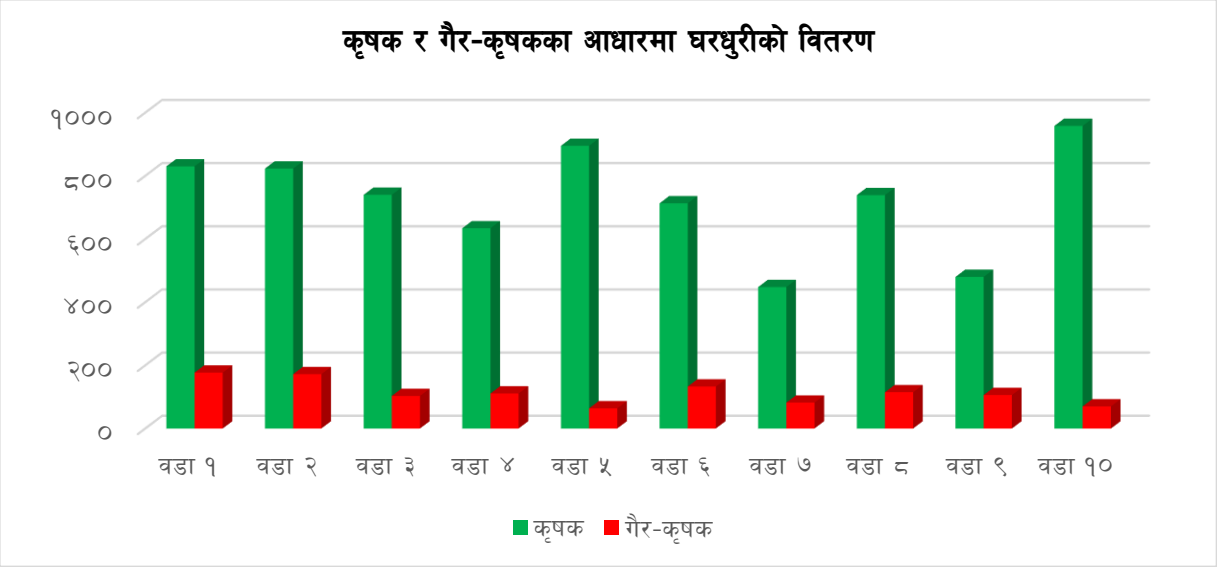

५.२०.८ जम्मा घरधुरी, कृषक घरधुरी र खेतीयोग्य जमिनको क्षेत्रफल

तालिका नं. ८५: जम्मा घरधुरी, कृषक घरधुरी र खेतीयोग्य जमिनको क्षेत्रफल

वडा नं.	जम्मा घरधुरी	जम्मा कृषक घरधुरी	खेतीयोग्य जमिनमा खेति गरेका घरधुरी	खेतीयोग्य जमिनमा खेति गर्ने औषत घरधुरी	घरपालुवा पशुपंक्षी मात्र पाल्ने कृषक
१	१,००७	८३०	६१७.५५	१.०६३	२४९
२	९९५	८२३	७६२.६७	१.२४८	२१२
३	८४३	७४०	७९३.३२	१.३०५	१३२
४	७४५	६३४	३६९.६८	०.७५६	१४६
५	९५९	८९५	८८९.६७	१.१२९	१०७
६	८४६	७१३	३९३.४४	१.१७१	३७७
७	५३०	४४८	४३६.७९	१.३०४	११४
८	८५४	७३९	५७५.६७	१.२०७	२६३
९	५८६	४८०	४८३.७३	१.५६५	१७१
१०	१,०२८	९५८	७९८.७३	०.९८६	१४९
जम्मा	८,३९३	७,२६०	६,१२१.२४	१.१४५	१,९२०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

यस नगरपालिकामा खेतीपाती गर्ने र पशुपंक्षी पाल्ने ७,२६० लागि प्रयोग भएको जमिन ६१२१.२४ हेक्टर, औषत रुपमा प्रति परिवारले उपयोग गरेको जमिन १.१४५ हेक्टर रहेको छ। यसैगरी पशुपंक्षीमात्र पाल्ने परिवारको संख्या १९२० रहेको छ। तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा नगरपालिकाको ठूलो हिस्साको जनसंख्या खास कृषिमै संलग्न देखिन्छ तर यति ठूलो जनसंख्या (श्रमशक्ति) कृषिमा संलग्न हुँदा समेत उत्पादकत्वमा परिमाणात्मक र गुणात्मक उपलब्धी भने न्यून रहेको देखिन्छ। यसको प्रमुख कारणमा परम्परागत निर्वाहमूखी कृषि प्रणाली, यान्त्रिकिकरणको अभाव, कृषि सामग्रीको सहज उपलब्धताको अभाव, बजारीकरणको समस्या, कृषि प्रविधि र तालिमको अभाव साथै समग्र वैज्ञानिक कृषि योजना निमार्ण नहुनु र भएतापनि तथा यसको कार्यान्वयन पक्षको फितलोपन जस्ता समस्याले गर्दा कृषिको अपेक्षाकृत विकास गर्न सकिएको छैन।

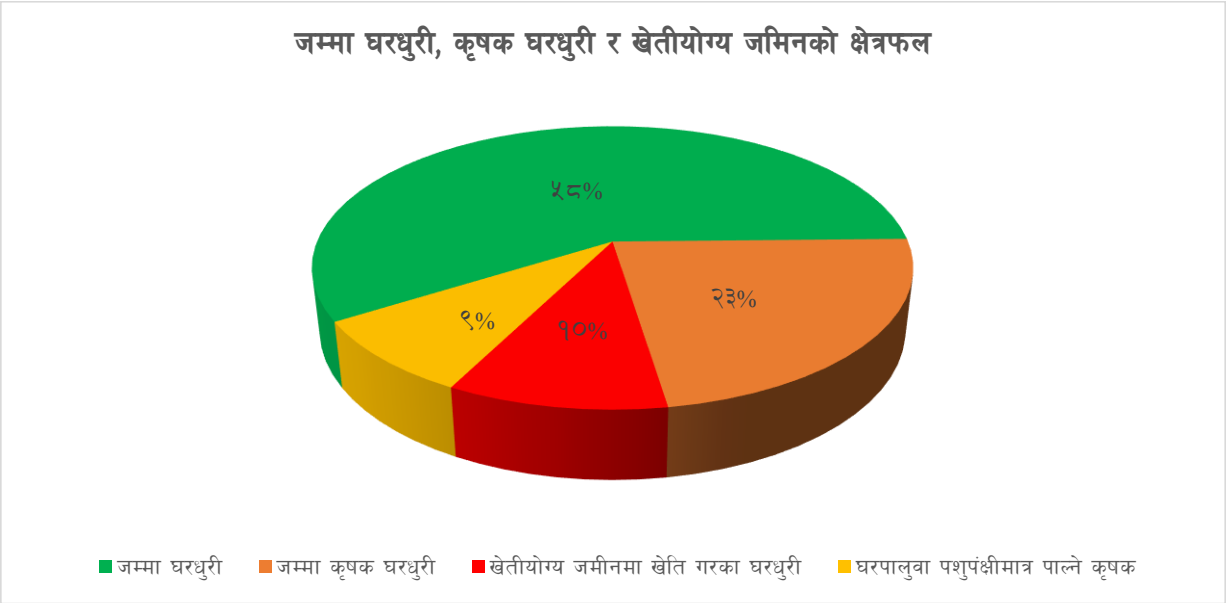

५.२०.९ आफ्नो उत्पादनले खान पुग्ने अवधीको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ८६: आफ्नो उत्पादनले खान पुग्ने अवधीको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं	०- ३ महिना	४- ६ महिना	७-९ महिना	१०-११ महिना	१२ महिना भन्दा बढि	उल्लेख नभएको	जम्मा संख्या	औषतमा खान पुग्ने समय
१	४३४	७९	२७	५	७३८		१,२८३	७.५३
२	३०१	६९	११	४	८६४	२	१,२५१	८.७७
३	३८७	४२	५	१	८२०		१,२५५	८.१३
४	७३४	२९१	१५६	२९	४८३		१,६९३	५.३२
५	२४७	४८	२२	१०	१,०३०	३	१,३६०	९.५९
६	२३१	११५	६७	१९	७५२	१	१,१८५	८.८८
७	२०३	१३०	२०	५	४०८		७६६	७.९३
८	२२३	५१	१७	९	७५९		१,०५९	९.१७
९	१८९	६२	३३	४	७३०		१,०१८	९.३२
१०	२१९	११२	२६	१०	८९९	२	१,२६८	९.४०
जम्मा	३,१६८	९९९	३८४	९६	७,४८३	८	१२,१३८	८.२९

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेको कुल १२,१३८ घरधुरीहरू मध्ये आफ्नै कृषि उत्पादनले ० देखि ३ महिनासम्म खानपुग्ने घरधुरीको संख्या ३१६८ अर्थात २६.१ प्रतिशत, ४ देखि ६ महिनासम्म खान पुग्ने घरधुरी संख्या ९९९ अर्थात ८.२ प्रतिशत, ७ देखि ९ महिनासम्म खान पुग्ने घरधुरी संख्या ३८४ अर्थात ३.२ प्रतिशत, १० देखि ११ महिनासम्म खानपुग्नेको संख्या ९६ अर्थात ०.८ प्रतिशत र १२ महिना भन्दा पनि माथि खान पुग्ने घरधुरीको संख्या ७४८३ अर्थात ६१.६ प्रतिशत छ। तथ्याङ्कले जम्मा ३ महिना वा सो भन्दा कम समय खानपुग्ने संख्या झण्डै ३० प्रतिशतको हाराहारीमा देखाएको छ साथै पूरै बाह्र महिना खान नपुग्ने अन्य घरधुरीको संख्यालाई हेर्दा ३८.३ प्रतिशत हुन आउँछ। यद्यपी आफ्नै कृषि पेशाबाट खान नपुगेतापनि अन्य पेशाबाट राम्रो आम्दानी भई खरिद गरी खाने परिवारहरू समेत हुन्छन तर पूण रुपमा ग्रामीण परिवेश भएको यस नगरपालिकामा आफ्नै उत्पादनबाट खान नपुग्ने संख्या ३० प्रतिशत भन्दा माथि हुनुले ती परिवारमा गरिबीको संकेत गर्दछ। यस प्रकारका परिवारको आधारभूत आवश्यकता मध्ये खाद्यान्नको सुरक्षाको लागि उपयूक्त कार्यक्रमहरू संचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

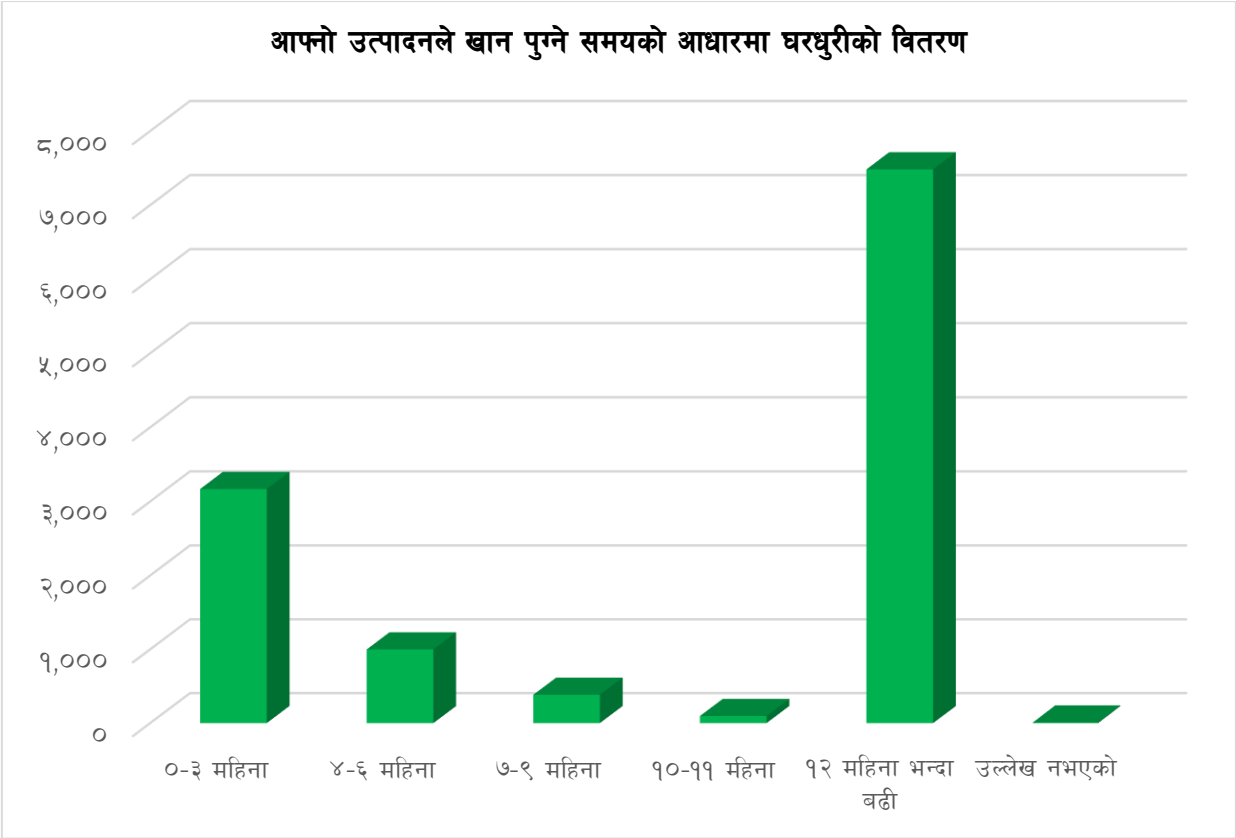

५.२०.१० कृषक समूहको विवरण

नेपाल कृषि प्रधान देशका रुपमा चिनिएता पनि कृषि व्यवसाय परम्परागत र निर्वाहमुखी प्रकृतिको रहेको छ। परम्परागत कृषि पेशा लाई व्यवसायिकरण तथा आधुनिकीकरण गर्न कृषक समूहहरुको महत्वपुर्ण भूमिका रहन्छ। यस्ता समुहहरुले कृषि व्यवसायलाई सहजीकरण गर्नुको साथै कृषि व्यवसायमा भएका समस्या न्युनीकरण गर्न केही सेवा सुविधाहरु दिँदै व्यवसायीहरुलाई उर्जा प्रदान गरेका छन्। कृषक समूहको विवरण ले कुनै पनि नगरपालिका कृषि क्षेत्रमा रहेको कृषकको संलग्नता र कृषि क्रियाकलापको अवस्थाको जानकारी गराउनुको साथै आगामी दिनहरुमा के कस्ता कार्यक्रमहरु ल्याउन आवस्यक छ भन्ने कुरा लाई सहज बनाउँदा र यसले कृषि प्रधान देश नेपालको कृषि क्षेत्रको सुधार गरी आर्थिक विकासमा टेवा पुग्छ। राजापुर नगरपालिकामा सञ्चालनमा रहेका कृषक समुहरुको विवरण तालिकामा दिइएको छ।

तालिका नं. ८७: कृषक समूहको विवरण

कृषक समुह			ऐग्रोभेट/बीउ विजन केन्द्र/ घास उत्पादन केन्द्र/दाना उत्पादन केन्द्र	कम्पोष्ट तथा जैविक मल उत्पादन केन्द्र
समुह संख्या	सदस्य			
	महिला	पुरुष		
१५१	२२००	१५६५	१३ एग्रो	१

स्रोत: कृषि तथा पशु सेवा केन्द्र

५.२०.११ कृषी बालीमा लाग्ने रोग

नगरको कृषि उत्पादनमा धान, गहुँ, मकै, दलहन, तेलहन, तरकारी, फलफूल आदी नै मुख्य रुपमा रहेको छ। सामान्यतया धानमा डढुवा, खैरो थोप्ले, सिथ ब्लाइट रोगहरु देखा परेको छ भने गहुँमा कालो पोके र सिन्दुरे जस्ता रोगहरु देखिन्छन्। यसैगरी मकैमा डाठ वा धोगा कुहिने र तरकारी आलु, सागपात आदिमा लेटव्लाइट, मोजाइक, ओइलाउने, खोस्टे, अल्टरनेरिया, कवरट, ड्याम्पिङ्ग अफ, जरा कुहिने जस्ता रोगहरु मुख्य रुपमा देखा पर्दछन्। फलफूलमा विशेषगरी कोत्रे, सेतो धुले रोग, भोजक पात गुजुमुज्ज हुने, क्याक रोग, जरा कुहिन, ओइलाउने आदी रोगहरुको प्रकोपबाट कृषकहरु समस्यामा परेका छन्। मुख्य बालीहरुमा लाग्ने शत्रु जीव र रोगहरुको विस्तृत विवरण तलको तालिकामा राखिएको छ।

तालिका नं. ८८: विभिन्न बालीमा लाग्ने रोग विवरण

क्र.सं.	बाली	प्रमुख शत्रु जीव	प्रमुख रोग
१	धान	गवारो, पात बेरुवा, पात कटुवा, हरियो फडके, खैरो फड्के, स्किपर, पतेरो, मिलिवग, निमाटोड, ढुङ्गे, फट्याङ्ग्रा	मरुवा, डढुवा, खैरो, थोप्ले, सिथ व्लाइट, खैरे रोग
२	गहुँ	कटवर्म, वायरवर्म, लाही	कालो पोके, सिन्दुरे, खैरा
३	मकै	खुम्रे, फेद वटुवा, गवारो, फट्याङ्ग्रा, लाही	डाठ कुहिने, घोगा कुहिने, कालोपोके
४	आलू	लाही, फेद कटुवा, खुम्रे, रातो कमिला, धमिरा, आलुको पुतली	लेटव्लाइट, मोजाइक, ओइलाउने रोग, खोस्टे रोग, डढुवा
५	तरकारी	भण्टाको गवारो, लाही, वन्दाको पुतली, टमाटरको फलको गवारो, फल कुहाउने औसा, सुलसुले, रातो खपटे, डल्ले खपटे, थ्रिप्स, खुम्रे	ओइलाउने रोग, अल्टरनोरिया, क्लवरट, ड्याम्पिङ्ग अफ, डाइ ब्याक, जरा कुहिने, पाउडरी मिल्ड्यू
६	फलफूल	आपको मधुवा, गवारो, फल कुहाउने औसा सुलसुले, अनारको पुतली, होपर	एनथ्राक्नोजा, ससेतो ढुसी, डाईव्याक, आँपको गुच्चा हुने, डाउनी मिल्ड्यू
७	केरा खेती	केराको स्किपर, थाम र गानोका गवारा तथा घुनहरु, खपटे	जरा कुहिने रोग, ओईलाउने रोग, गुवो कुहिने, डढुवा, बन्चिटप

५.२०.१२ बाली पात्रो

तालिका नं. ८९: बाली पात्रो

क्र.सं.	बाली	बाली लगाउने समय	बाली भित्र्याउने समय
१	धान वर्षे	जेष्ठ/ आषाढ	असोज / कार्तिक
२	मकै वर्षे	जेष्ठ / आषाढ	भदौ / असोज
३	मकै बसन्ते	माघ / फागुन	जेष्ठ / वैशाख
४	गहुँ	कार्तिक / मंसिर	चैत्र / वैशाख
५	तोरी	असोज / कार्तिक	माघ / फागुन
६	आलु	असोज / कार्तिक	माघ / फागुन
७	मसुरो	कार्तिक / मंसिर	फागुन / चैत्र
८	उखु	माघ / फागुन	पौष / माघ
९	चना	असोज / कार्तिक	फागुन / चैत्र
१०	मकै हिउँदे + तोरी	असोज / कार्तिक	पौष / माघ
११	सुर्यमुखी	माघ / फागुन	जेष्ठ / आषाढ
१२	तरकारी वर्षे	जेष्ठ / आषाढ	भदौ / असोज
१३	तरकारी हिउँदे	भदौ / असोज	मंसिर / फागुन
१४	तरकारी बसन्ते	पौष / माघ	वैशाख / आषाढ

स्रोत: सेवाकेन्द्र स्तरिय प्रोफायल, २०७१/०७२

५.२०.१३ कृषि बजारीकरण

परम्परागत कृषि बजारीकरणमा उत्पादकहरुले असंगठीत रुपमा आफ्नो उपजको आफैं बजारीकरण गर्ने चलन थियो तर पछिल्ला दिनमा विविध खाले बजार श्रृंखला पार गर्दै कृषि उपजहरुको बजारीकरण प्रचलन विकास हुन थालेको छ। नगर निर्माणका प्रारम्भिक दिनदेखि यहाँका कृषिजन्य वस्तु बजारीकरणका ढाँचाहरु विभिन्न खालका अभ्यासमा आएका छन्। यद्यपि आजसम्म पनि व्यवस्थित कृषि बजार निर्माण भई नसके पनि बन्ने र बनाउने दिशामा भएका प्रयत्नहरुले कृषि बजारको क्रमिक विकासमा टेवा पुऱ्याएका छन्। हालसम्म बजारीकरण ढाँचामा विभिन्न कृषि बजारीकरणका मोडलहरु विकास र अभ्यास भएको देखिन्छ। कृषि उपज बजारीकरणका ढाँचाहरुले एकले अर्कोलाई विस्थापन गरेका छैनन्, तर एकले अर्काको विकास गर्न परिस्थिति निर्माण गरेका भने पक्कै छन्। नगरमा विभिन्न हाट बजारहरुबाट कृषि लगायत अन्य वस्तुहरुको (तरकारी, आलु, फलफूल तथा माछा) बजारीकरण हुने गरेको देखिन्छ।

तालिका नं. ९०: बजारको नाम र प्रकृति (थोक, हाट, संकलन केन्द्र)

कृषि बजार			हाट बजार (कृषि बजार बाहेक)			
कृषि बजार स्थलको नाम	वडा नं.	उपलब्ध प्रमुख पुर्वाधारहरु	हाट बजार स्थलको नाम	वडा नं.	हाट बजार लाग्ने दिन वा बार	उपलब्ध प्रमुख पुर्वाधारहरु
थोक बजार			टपरा कृषि हाट बजारु	६	शुक्रबार	
खुद्रा बजार	४	सामान्य	राजापुर हाट बजार	४	शनिबार र मंगलबार	

स्रोत : राजापुर न.पा. कार्यलय, बर्दिया

५.२०.१४ कृषि पकेट क्षेत्रको बिबरण

पकेट क्षेत्र भन्नाले राष्ट्रिय आवश्यकता र स्थानीय संभाव्यताका आधारमा तोकिएको बाली/ वस्तुमा न्युनतम १० हे. जमिनमा जिल्ला स्तरमा सञ्चालन गरेको साना व्यवसायिक उत्पादन केन्द्रलाई बुझिन्छ। यसको प्रमुख उद्देश्य पकेटमा समावेश गरिएका बाली/वस्तुको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्नुको साथै पकेट क्षेत्रमा मौसमी रोजगारी सिर्जना गर्नु हो। तत्कालीन कृषि मन्त्रालयले स्थानीय संभाव्यताको आधारमा सडकको पहुँच, सिँचाईको उपलब्धता, विद्युतको उपलब्धता, तोकिएको क्षेत्रफल चक्लाबन्दी भएको एउटै कोरिडोरमा रहेको कृषि बाली/व्यवसायिक उत्पादन क्षेत्रलाई कृषि पकेट क्षेत्र मान्दछ। कृषि विकास मन्त्रालयले परिवर्तित नेपालको संरचना अनुसार ७ प्रदेशमा संभावित व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट क्षेत्र) निर्धारण गरेको छ। हिमाल, पहाड, तराई र हिमाली जिल्लाहरुमा बालीको प्रकृति अनुसार सार्वजनिक/निजी साझेदारीमा पकेट क्षेत्र घोषणा भईरहेको छ। राष्ट्रिय स्तरमा कृषि क्षेत्रको विकास गर्न पकेट क्षेत्र अवधारणा अनुसार कृषि उत्पादन बढाउने लक्ष्य राखिएको छ।

राजापुर नगरपालिकामा कृषि पेशा अगाल्ने परिवारको संख्या उच्च रहेको छ। कृषि पेशामा संलग्न श्रम शक्ति उच्च रहेको यस नगरमा कृषि व्यवसायलाई प्रोत्साहन गर्ने उद्देश्यले नगरमा विभिन्न क्षेत्रलाई कषि् पकेट क्षेत्रको रुपमा विकास गरी नगदे, तरकारी, फलफुल, खाद्यान्न, मत्स्य पालन, उखुजस्ता कृषि उत्पादनको वृद्धि गर्न सक्ने प्रसस्त सम्भावना देखिन्छ।

तालिका नं. ९१: कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण

क्र.सं.	व्यवसायिक पकेट क्षेत्र	ठेगाना
१	धान बाली पकेट क्षेत्र	रा. न.पा. ८

स्रोत: कृषि तथा पशु सेवा केन्द्र

५.२०.१५ जग्गाको उर्वराशक्ति

नगरको ठूलो क्षेत्रफल समथर भूभागले ओगटेकोले कृषि उत्पादनको लागि उर्वर भूमि प्रशस्त रहेको छ। विगतमा राजापुर नगरपालिकामा रहेका उर्वरा क्षेत्र हाल वैज्ञानिक कृषि अभ्यासको पुर्ण सदुपयोग भएको देखिँदैन। नगरको समथर भूभागमा खाद्यान्न बाली, नगदे बाली तथा फलफूल र तरकारीको लागि उर्वर भूमि पाइन्छ भने वन क्षेत्रले ढाकेको क्षेत्रहरुमा डाँलेघाँस र खरघाँसको लागि उर्वरता रहेको पाइन्छ।

५.२१ सिंचाइ

नगर सतह एवं भूमीगत जल सिंचाईको स्रोत पर्याप्त मात्रामा रहेको छ। कृषिको लागि उर्वर माटो भएको र नगरमा ठूलो संख्यामा जनता कृषिमा निर्भर रहेको हुँदा प्राकृतिक स्रोतको उपयोग गरी सबै खेतियोग्य जमिनमा सिचाई सुविधा पुर्याउन सके रोजगारीका अवसर बढ्नुका साथै कृषि उत्पादनमा पनि प्रशस्त बृद्धि हुने देखिन्छ।

भूमिगत सिचाई : नगरमा भूमीगत रुपमा रहेको जलस्रोतलाई उपयोग गर्न र लगानी र प्रतिफलको हिसावले तत्काल सतह सिचाईमा जान नसकिने ठाउँहरूमा जमिनमुनीको पानीलाई प्रयोग गरी सिंचित गर्नु उपयुक्त देखिन्छ।

५.२२ पशुपालन

नगरमा विशेषगरी गाई, भैंसी, बाख्रा, सुँगुर नै यहाँका मुख्य घरपालुवा जनावर हुन। यसबाट नगरबासीहरुको जीविकोपार्जनमा सुधार भैरहेको छ। पशुजन्य उत्पादनहरु जस्तै, दुध, दही, घिउ तथा मासुका लागि कुखुरा, बंगुर, खसी, बोकाहरुको बिक्रीबाट आम्दानी बढेको देखिन्छ। यहाँ डेरी उद्योग, व्यापारिक फार्म, गाइ, भैसी, कुखुरा फार्महरु लगायतका कृषिजन्य उद्योगहरु रहेका छन। त्यस्तै गरि भेटेनरी सेवा पनि नगरमा उपलब्ध रहेको छ।

तालिका नं. ९२: पशुपन्छी फार्मको विवरण

गा.पा/न.पा.	गाई/भैंसी फार्म	बाख्रा फार्म संख्या	कुखुरा फार्म संख्या	बंगुर फाम संख्या	जम्मा
राजापुर	५	२	२	१९	२८

स्रोत : जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, बर्दिया २०७२/०७३

५.२२.१ घरपालुवा पशुपंक्षी पालनको आकारका आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ९३: घरपालुवा पशुपंक्षी पालनको आकारका आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	घरपालुवा पशुपंक्षी भएको		घरपालुवा पशुपंक्षी नभएको		उल्लेख नभएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	१,००७	७८.५	२७६	२१.५			१,२८३	१००.०
२	९९५	७९.५	२५४	२०.३	२	०.२	१,२५१	१००.०
३	८४३	६७.२	४१२	३२.८			१,२५५	१००.०
४	७४५	४४.०	९४८	५६.०			१,६९३	१००.०
५	९५९	७०.५	३९८	२९.३	३	०.२	१,३६०	१००.०
६	८४६	७१.४	३३८	२८.५	१	०.१	१,१८५	१००.०
७	५३०	६९.२	२३६	३०.८			७६६	१००.०
८	८५४	८०.६	२०५	१९.४			१,०५९	१००.०
९	५८६	५७.६	४३२	४२.४			१,०१८	१००.०
१०	१,०२८	८१.१	२३८	१८.८	२	०.२	१,२६८	१००.०
जम्मा	८,३९३	६९.१	३,७३७	३०.८	८	०.१	१२,१३८	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

पशुपंक्षीपालन क्षेत्रले देशको कुल गार्हस्थ उत्पादनमा करिब ११% र कूल कृषि गार्हस्थ उत्पादनमा २६.८% योगदान गर्दै आएको सन्दर्भमा यस क्षेत्रको विशेष आर्थिक महत्व रहेको छ। नगरपालिकाको कूल १२१३८ घरधुरीहरू मध्ये पशुपंक्षी पाल्ने घरधुरीको संख्या ८३९३ अर्थात ६९.१ प्रतिशत र नपाल्ने घरधुरीको संख्या ३७३७ अर्थात ३०.८ प्रतिशत रहेको छ। यसबाट अधिकांश घरधुरीले पशुपंक्षी पाल्ने गरेको तथ्य तथ्याङ्कबाट स्पष्ट हुन्छ। वडा नं. १ र १० मा धेरै घरधुरीहरूले पशुपंक्षी पालेका छन्। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

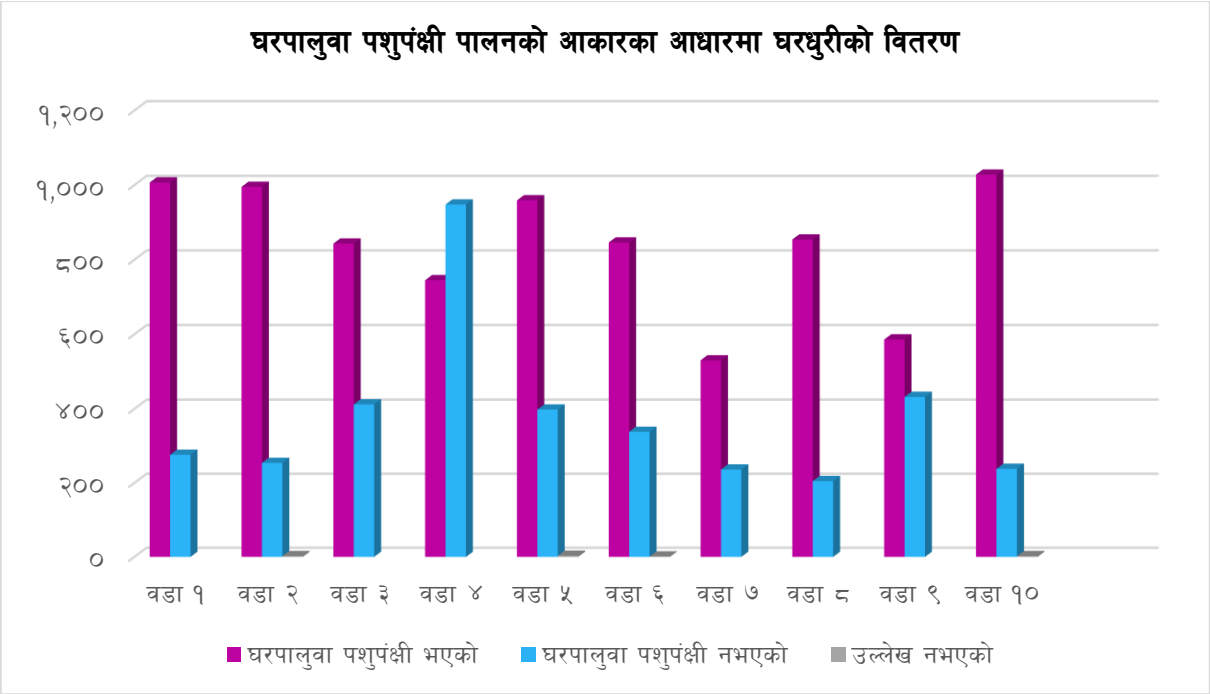

५.२२.२ विभिन्न पशुपंक्षी पाल्ने कृषकहरूका आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ९४: गाई गोरु पाल्ने घरधुरीको वितरण

वडा नं.	गाई गोरु					
	गाई गोरु नभएको		गाई गोरु भएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	६४६	६४.२	३६१	३५.८	१,००७	१००.०
२	५५८	५६.१	४३७	४३.९	९९५	१००.०
३	४७२	५६.०	३७१	४४.०	८४३	१००.०
४	५०५	६७.८	२४०	३२.२	७४५	१००.०
५	४३७	४५.६	५२२	५४.४	९५९	१००.०
६	४३९	५१.९	४०७	४८.१	८४६	१००.०
७	३४७	६५.५	१८३	३४.५	५३०	१००.०
८	४३९	५१.४	४१५	४८.६	८५४	१००.०
९	३२९	५६.१	२५७	४३.९	५८६	१००.०
१०	५०७	४९.३	५२१	५०.७	१,०२८	१००.०
जम्मा	४,६७९	५५.७	३,७१४	४४.३	८,३९३	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा कूल ८३९३ पशुपंक्षी पाल्ने घरधुरीहरूमध्ये ३७१४ अर्थात ४४.३ प्रतिशत घरधुरीमा गाई, गोरु पालेका छन्। ४६७९ अर्थात ५५.७ प्रतिशत घरधुरीले भने गाई, गोरु पालेका छैनन्। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ। आधुनिक गोठ निर्माण गरी व्यवसायिक रुपमा गाई पाल्न सकिने संभावना भएको नगरपालिकामा त्यसका लागि पशुपालक कृषकहरुलाई प्रोत्साहन गरी प्राविधिक ज्ञान तथा सहुलियत पूर्ण ऋण र पशु विमालाई प्रभावकारी ढंगले लागु गर्न सके स्थानीय अर्थतन्त्रमा टेवा पुग्नुका साथै रोजगारीका अवसरहरु वृद्धि हुन्छन्।

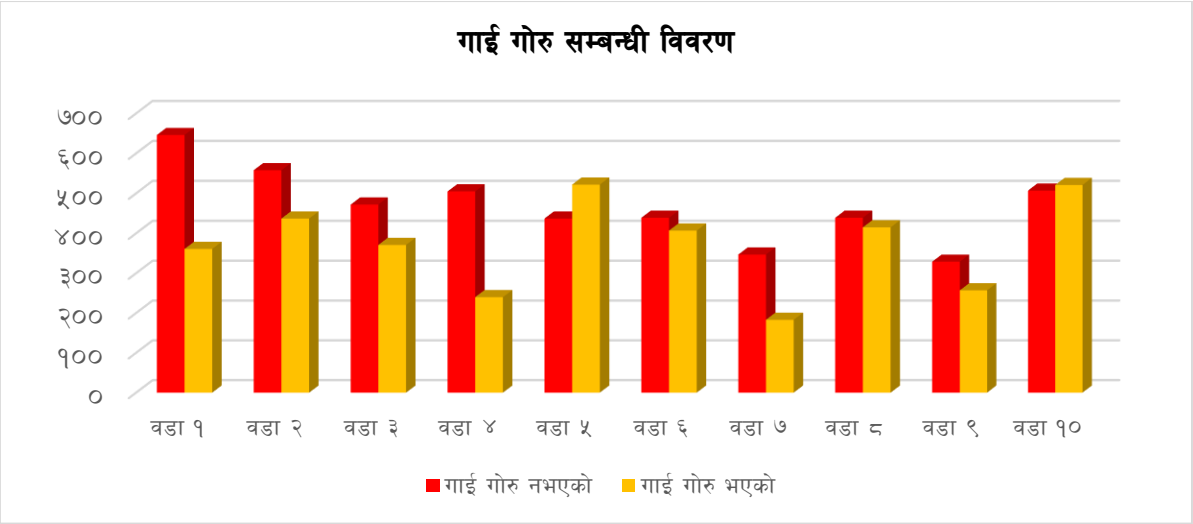

तालिका नं. ९५: भैंसी राँगा सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	भैंसी राँगा					
	भैंसी राँगा नभएको		भैंसी राँगा भएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	७१२	७०.७	२९५	२९.३	१,००७	१००.०
२	७३४	७३.८	२६१	२६.२	९९५	१००.०
३	४९१	५८.२	३५२	४१.८	८४३	१००.०
४	५५०	७३.८	१९५	२६.२	७४५	१००.०
५	६७८	७०.७	२८१	२९.३	९५९	१००.०
६	५९१	६९.९	२५५	३०.१	८४६	१००.०
७	३५२	६६.४	१७८	३३.६	५३०	१००.०
८	५६८	६६.५	२८६	३३.५	८५४	१००.०
९	४१९	७१.५	१६७	२८.५	५८६	१००.०
१०	५८३	५६.७	४४५	४३.३	१,०२८	१००.०
जम्मा	५,६७८	६७.७	२,७१५	३२.३	८,३९३	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा कूल ८३९३ पशुपंक्षी पाल्ने घरधुरीहरू मध्ये २७१५ अर्थात ३२.३ प्रतिशत घरधुरीले भैंसी/राँगा पालेका छन्। ५६७८ अर्थात ६७.७ प्रतिशत घरधुरीले भने भैंसी राँगा पालेका छैनन्। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

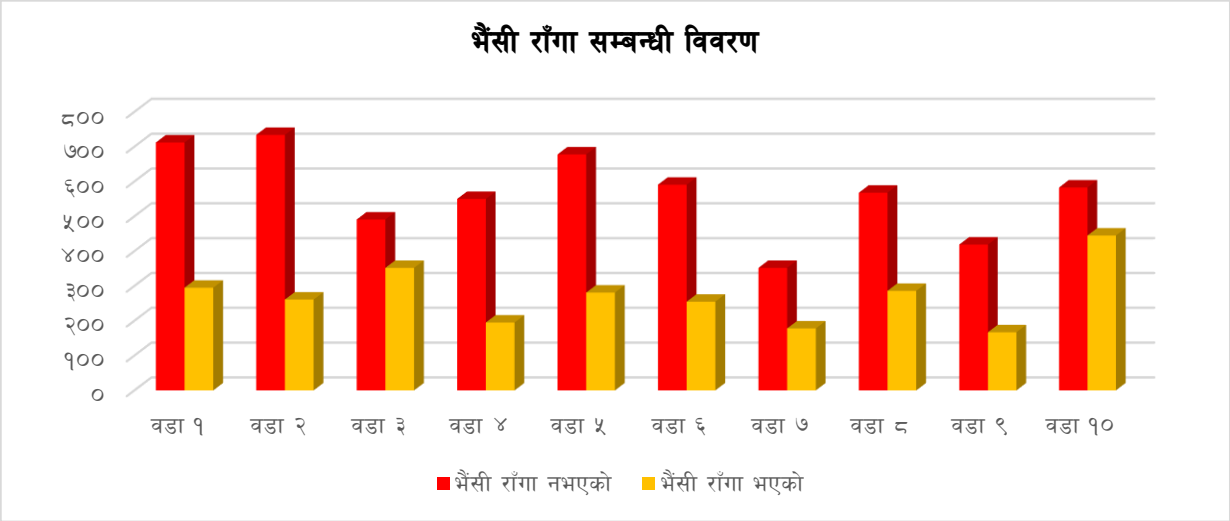

तालिका नं. ९६: भेँडा बाख्रा सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	भेँडा बाख्रा					
	भेँडा बाख्रा नभएको		भेँडा बाख्रा भएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	२४६	२४.४	७६१	७५.६	१,००७	१००.०
२	१९६	१९.७	७९९	८०.३	९९५	१००.०
३	३२६	३८.७	५१७	६१.३	८४३	१००.०
४	२४८	३३.३	४९७	६६.७	७४५	१००.०
५	२३१	२४.१	७२८	७५.९	९५९	१००.०
६	१९५	२३.०	६५१	७७.०	८४६	१००.०
७	१५४	२९.१	३७६	७०.९	५३०	१००.०
८	२२०	२५.८	६३४	७४.२	८५४	१००.०
९	१६७	२८.५	४१९	७१.५	५८६	१००.०
१०	२०४	१९.८	८२४	८०.२	१,०२८	१००.०
जम्मा	२,१८७	२६.१	६,२०६	७३.९	८,३९३	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कूल ८३९३ वशुपंक्षी पाल्ने घरधुरीहरू मध्ये ६२०६ अर्थात ७३.९ प्रतिशत घरधुरीले भेडा/बाख्रा पाल्ने गरेका छन् । गाई र भैंसीको तुलनामा उल्लेख्य संख्यामा भेडा/बाख्रा पाल्ने गरेको कारण तुलनात्मक रुपमा भेडा बाख्रा पाल्न सहज हुने र मासु विक्रीबाट आम्दानी समेत राम्रो हुने भएकोले हो । अर्कोतर्फ सानो संख्यामा अर्थात १, २ वटा मात्र भेडा/बाख्रा पाल्ने घरधुरीको संख्या बढी हुँदा तथ्याङ्कमा बढी देखिन जान्छ । यद्यपी भेडा/बाख्राको समेत व्यसायी उत्पादन भने हुन सकेको छैन । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

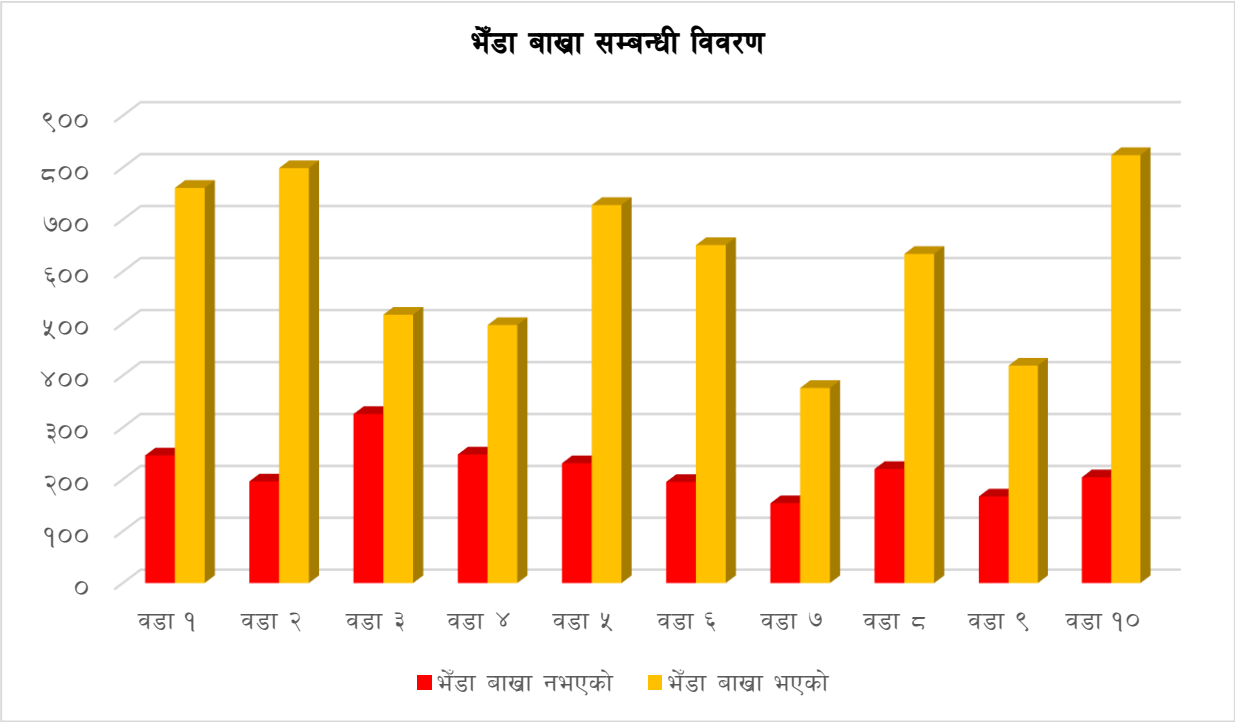

तालिका नं. ९७: सुङ्गुर बङ्गुर सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	सुङ्गुर/बंगुर					
	सुङ्गुर/बङ्गुर नभएको		सुङ्गुर/बङ्गुर भएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	८२८	८२.२	१७९	१७.८	१,००७	१००.०
२	६६२	६६.५	३३३	३३.५	९९५	१००.०
३	५९४	७०.५	२४९	२९.५	८४३	१००.०
४	५४२	७२.८	२०३	२७.२	७४५	१००.०
५	६८०	७०.९	२७९	२९.१	९५९	१००.०
६	६०६	७१.६	२४०	२८.४	८४६	१००.०
७	४२३	७९.८	१०७	२०.२	५३०	१००.०
८	६१८	७२.४	२३६	२७.६	८५४	१००.०
९	४३३	७३.९	१५३	२६.१	५८६	१००.०
१०	७६५	७४.४	२६३	२५.६	१,०२८	१००.०
जम्मा	६,१५१	७३.३	२,२४२	२६.७	८,३९३	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कुल ८,३९३ पशुपंक्षी पाल्ने घरधुरीहरू मध्ये २२४२ अर्थात २६.७ प्रतिशत घरधुरीहरूले सुङ्गुर/बंगुर पाल्ने गरेका छन्। विशेषगरी नगरपालिकामा थारु समुदायको उपस्थिति रहेको र व्यवसायीक सुङ्गुर/बंगुर उत्पादनबाट लाभ हुने भएकोले व्यवसायिक सुंगुर/बंगुर पालनबाट आर्थिक उपार्जनमा ठूलो लाभ प्राप्त गर्न सकिन्छ तर न्यून संख्यामा पालन गरिनुले त्यसतर्फ पशुपालक किसानहरुलाई आकर्षण गर्नु जरुरी छ। वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

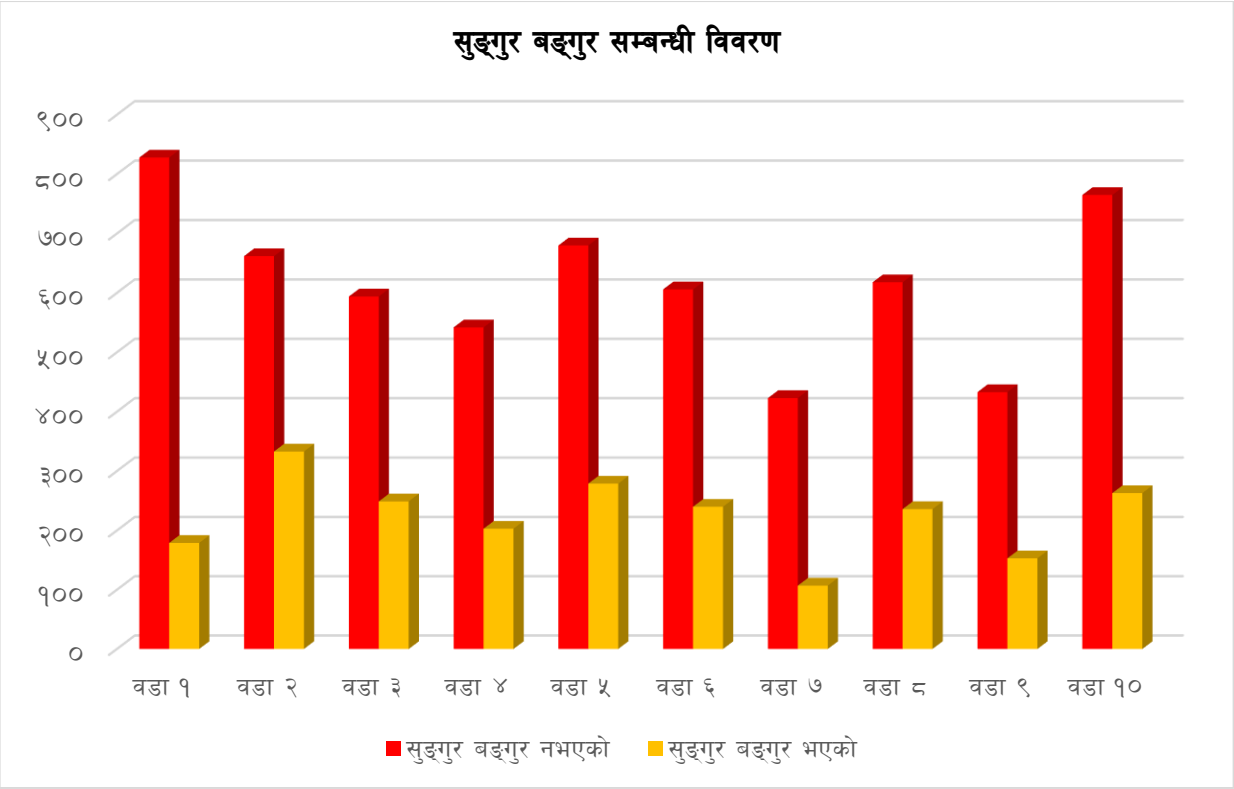

तालिका नं. ९८: घरपालुवा पशुपंक्षी सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	हाँस/कुखुरा		
	नभएको	भएको	जम्मा
	संख्या	संख्या	संख्या
१	२८७	७२०	१,००७
२	१५७	८३८	९९५
३	२२३	६२०	८४३
४	३१९	४२६	७४५
५	१५८	८०१	९५९
६	११४	७३२	८४६
७	१५५	३७५	५३०
८	२१६	६३८	८५४
९	९५	४९१	५८६
१०	१३९	८८९	१,०२८
जम्मा	१,८६३	६,५३०	८,३९३

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कूल ८३९३ पशुपंक्षी पाल्ने घरधुरीहरू मध्ये ६५३० अर्थात ७७.८ प्रतिशत घरधुरीले हाँस/कुखुरा पालेका छन् । अन्य पशुपंक्षीको तुलनामा हाँस/कुखुरा पाल्न सहज हुने र स्थानीय जातका हाँस/कुखुराबाट राम्रो आम्दानी हुने भएकोले प्राय ग्रामिण क्षेत्रका घरधुरीले हाँस/कुखुराको पालन गरेको पाइन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

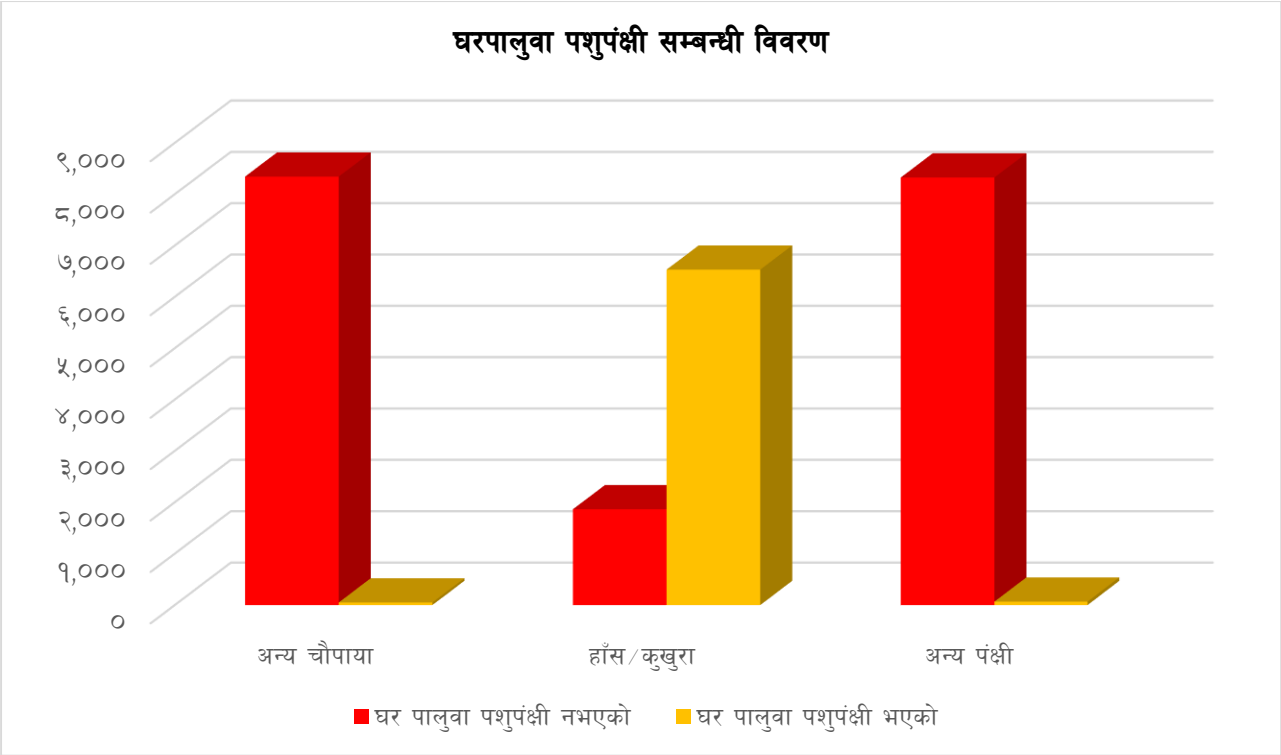

५.२२.३ पशुपंक्षीहरुको उत्पादन तथा विक्रिका आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. ९९: पशुपंक्षीहरुको उत्पादन तथा विक्रिका आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	विवरण	उत्पादन संख्या			विक्रि संख्या		
		उत्पादन गर्ने घरधुरी	जम्मा पशुपंक्षी विवरण	औषत पशुपंक्षी विवरण	विक्रि गर्ने घरधुरी	विक्रि हुने जम्मा पशुपंक्षी	विक्रि हुने पशुपंक्षीको औषत संख्या
१	गाई/गोरु	३६१	८६४	२.३९	१४	३२	२.२९
	भैसी/राँगा	२९५	५७०	१.९३	३९	५२	१.३३
	भेडा/बाखा/च्याङग्रा	७६१	२,९७१	३.९०	२७०	२३,४९४	८७.०१
	बंगुर/सुंगुर	१७९	२१४	१.२०	७४	११०	१.४९
	अन्य चौपाया	५	१६,०२०	३,२०४.००	१	८	८.००
	हाँस/कुखुरा	७२०	४,५६९	६.३५	१०१	५७२	५.६६
	अन्य पंक्षी	१०	२०७	२०.७०	५	३२	६.४०
	जम्मा	२,३३१	२५,४१५	१०.९०	५०४	२४,३००	४८.२१
२	गाई/गोरु	४३७	१,०७८	२.४७	१२	२०	१.६७
	भैसी/राँगा	२६१	५४७	२.१०	३१	७८	२.५२
	भेडा/बाखा/च्याङग्रा	७९९	३,४५७	४.३३	१७३	३४८	२.०१
	बंगुर/सुंगुर	३३३	१३,४०६	४०.२६	१११	२३९	२.१५
	अन्य चौपाया	५	१९	३.८०	६	४०	६.६७
	हाँस/कुखुरा	८३८	७,४०७	८.८४	१२३	१,३६५	११.१०
	अन्य पंक्षी	१२	३३६	२८.००	७	५७	८.१४
	जम्मा	२,६८५	२६,२५०	९.७८	४६३	२,१४७	४.६४
३	गाई/गोरु	३७१	९०७	२.४४	६	१४	२.३३
	भैसी/राँगा	३५२	८८३	२.५१	३२	६०	१.८८
	भेडा/बाखा/च्याङग्रा	५१७	२,१२३	४.११	९७	१८८	१.९४
	बंगुर/सुंगुर	२४९	३०५	१.२२	६५	१४४	२.२२

	अन्य चौपाया	३	३७	१२.३३	१	९	९.००
	हाँस/कुखुरा	६२०	४,२१५	६.८०	६३	४३९	६.९७
	अन्य पंक्षी	८	५४३	६७.८८	२	४४	२२.००
	जम्मा	२,१२०	९,०१३	४.२५	२६६	८९८	३.३८
४	गाई/गोरु	२४०	५५९	२.३३	११	३८	३.४५
	भैसी/राँगा	१९५	४७४	२.४३	१६	६२	३.८८
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	४९७	२,१५१	४.३३	१२२	२६३	२.१६
	बंगुर/सुंगुर	२०३	२५३	१.२५	८३	३२०	३.८६
	अन्य चौपाया	३	१७	५.६७	४	३२	८.००
	हाँस/कुखुरा	४२६	५,८४६	१३.७२	९४	६,५५२	६९.७०
	अन्य पंक्षी	२	८०२	४०१.००	४	१८	४.५०
	जम्मा	१,५६६	१०,१०२	६.४५	३३४	७,२८५	२१.८१
५	गाई/गोरु	५२२	१,२३३	२.३६	१०	१६	१.६०
	भैसी/राँगा	२८१	५७४	२.०४	२०	२९	१.४५
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	७२८	२,९१५	४.००	१५४	३,३०४	२१.४५
	बंगुर/सुंगुर	२७९	३६७	१.३२	८६	१९२	२.२३
	अन्य चौपाया	२	१५	७.५०	१	८	८.००
	हाँस/कुखुरा	८०१	१०,८६९	१३.५७	१५६	३,९१२	२५.०८
	अन्य पंक्षी	३	२१	७.००	४	२,१७७	५४४.२५
	जम्मा	२,६१६	१५,९९४	६.११	४३१	९,६३८	२२.३६
६	गाई/गोरु	४०७	९६३	२.३७	८	१६	२.००
	भैसी/राँगा	२५५	५१५	२.०२	१६	४०	२.५०
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	६५१	२,६९३	४.१४	१३५	२४०	१.७८
	बंगुर/सुंगुर	२४०	३०२	१.२६	५५	११,१९५	२०३.५५
	अन्य चौपाया	२	१६	८.००	२	१५	७.५०
	हाँस/कुखुरा	७३२	५,३१३	७.२६	१७०	६२६	३.६८
	अन्य पंक्षी	१३	१,९०६	१४६.६२	७	१,८०९	२५८.४३
	जम्मा	२,३००	११,७०८	५.०९	३९३	१३,९४१	३५.४७
७	गाई/गोरु	१८३	४८८	२.६७	९	२२	२.४४
	भैसी/राँगा	१७८	३७८	२.१२	१५	२३	१.५३
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	३७६	१,५१७	४.०३	६३	१४०	२.२२
	बंगुर/सुंगुर	१०७	१९२	१.७९	१५	३४	२.२७
	अन्य चौपाया	३	१६	५.३३	२	१७	८.५०
	हाँस/कुखुरा	३७५	३,८५५	१०.२८	४९	२२४	४.५७
	अन्य पंक्षी	१	१	१.००	२	३	१.५०
	जम्मा	१,२२३	६,४४७	५.२७	१५५	४६३	२.९९
८	गाई/गोरु	४१५	८९९	२.१७	१३	२३	१.७७
	भैसी/राँगा	२८६	५२६	१.८४	२४	४५	१.८८
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	६३४	२,३१२	३.६५	८६	२०३	२.३६
	बंगुर/सुंगुर	२३६	२९७	१.२६	४९	२५,०९६	५१२.१६
	अन्य चौपाया	५	१३	२.६०	१	७	७.००
	हाँस/कुखुरा	६३८	६,३२६	९.९२	१०३	२,०५१	१९.९१
	अन्य पंक्षी	७	२७	३.८६	१	८	८.००
	जम्मा	२,२२१	१०,४००	४.६८	२७७	२७,४३३	९९.०४
९	गाई/गोरु	२५७	७०१	२.७३	७	२७	३.८६
	भैसी/राँगा	१६७	३५०	२.१०	९	४६	५.११
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	४१९	१,७८५	४.२६	७५	१५८	२.११
	बंगुर/सुंगुर	१५३	१९१	१.२५	२५	५०	२.००

	अन्य चौपाया	३	१९,०२८	६,३४२.६७	३	१२	४.००
	हाँस/कुखुरा	४९१	३,८६९	७.८८	१०५	४२५	४.०५
	अन्य पंक्षी	७	२,५७८	३६८.२९	२	५,७०२	२,८५१.००
	जम्मा	१,४९७	२८,५०२	१९.०४	२२६	६,४२०	२८.४१
१०	गाई/गोरु	५२१	१,४९७	२.८७	४	१०	२.५०
	भैसी/राँगा	४४५	९२९	२.०९	२९	५२	१.७९
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	८२४	३,५३७	४.२९	१२९	२४३	१.८८
	बंगुर/सुंगुर	२६३	३२०	१.२२	५२	५०,१३१	९६४.०६
	अन्य चौपाया	१९	१४४	७.५८	४	२४	६.००
	हाँस/कुखुरा	८८९	९,०३५	१०.१६	१०९	२,८१५	२५.८३
	अन्य पंक्षी	४	५८	१४.५०	२	१,६०८	८०४.००
	जम्मा	२,९६५	१५,५२०	५.२३	३२९	५४,८८३	१६६.८२

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकाको वडा नं. १० को तथ्याङ्कलाई हेर्दा हाँस/कुखुरा पाल्ने घरधुरीको संख्या सबैभन्दा बढी अर्थात ८८९ रहेको र दोस्रोमा भेंडा बाखा पाल्नेको घरधुरी संख्या ८२४ रहेको छ। यी घरधुरीहरूमा क्रमश: ९०३५ हाँस/कुखुरा र ३५३७ भेंडा/बाखा/च्याङ्ग्रा रहेकोमा २८१५ वटा हाँस/कुखुरा र २४३ वठा भेडा/बाखा बिक्री गरिएको तथ्याङ्कले देखाउँछ। यसरी प्राय बसै वडाको विशेष व्यवसायीक उत्पादन बाहेक तथ्याङ्कलाई हेर्दा पहिलोमा हाँस/कुखुरा र दोस्रोमा खसीबाखाको पालन र सोहि अनुपातमा बिक्री वितरण गरेको देखिन्छ। यसपूर्व उल्लेख गरिए जस्तै अन्य पशुपंक्षीको तुलनामा हाँस/कुखुरा र भेडा/बाखाको पालन तुलनात्मक रुपमा सहज र राम्रो आम्दानी दिने भएकोले तथ्याङ्कमा बढी देखिएको हो। यद्यपी तथ्याङ्कलाई हेर्दा नगण्य संख्यामा बाहेक सबै प्रकारका पशुपंक्षीहरूको ठूलो परिमाणमा व्यवसायीक उत्पादन भएको देखिँदैन। यसले निर्वाहमूखी पशुपंक्षीपालनको नै निरन्तरता देखाउँछ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

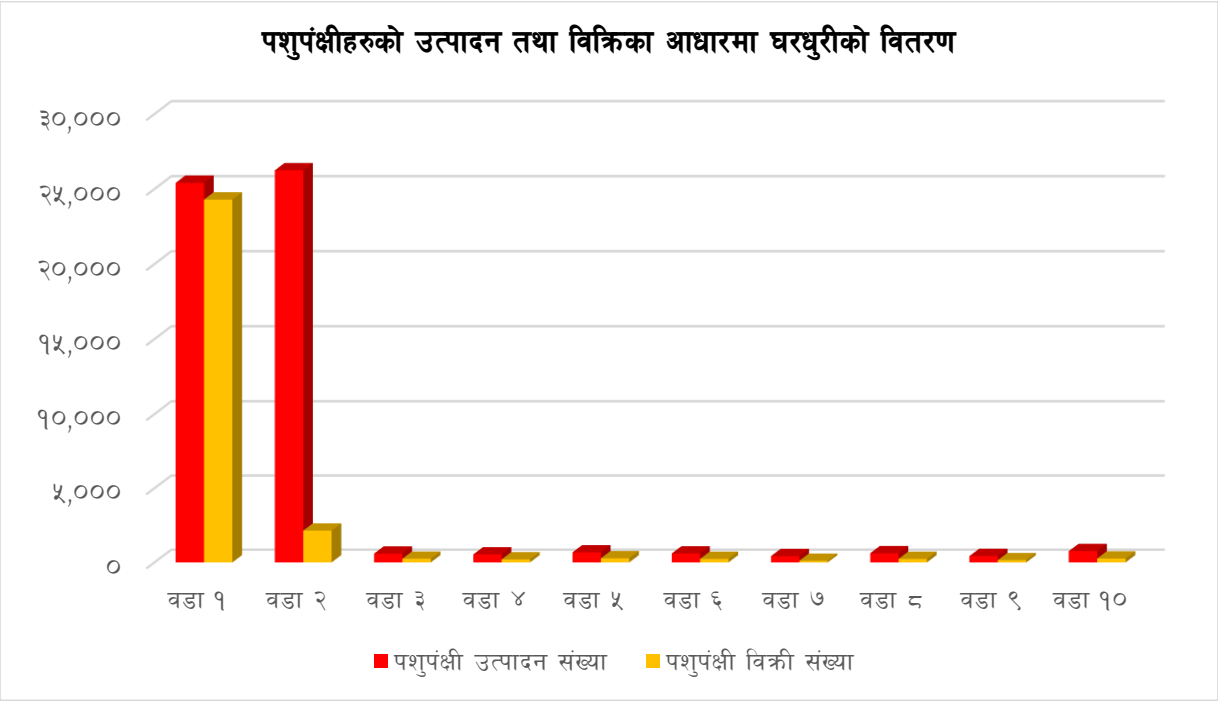

५.२२.४ पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आकारका आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. १००: पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आकारका आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादन सम्बन्धी विवरण											
	दुध			दुधजन्य वस्तु (घ्यू, चिज, मखन आदि)			अण्डा			अन्य		
	भएको	नभएको	जम्मा	भएको	नभएको	जम्मा	भएको	नभएको	जम्मा	भएको	नभएको	जम्मा
१	८७	९२०	१,००७	२२	९८५	१,००७	३	१,००४	१,००७		१,००७	१,००७
२	२५	९७०	९९५	६	९८९	९९५	१४९	८४६	९९५	१	९९४	९९५
३	९०	७५३	८४३	३	८४०	८४३		८४३	८४३		८४३	८४३
४	२४	७२१	७४५		७४५	७४५	२	७४३	७४५		७४५	७४५
५	६६	८९३	९५९	९	९५०	९५९	२	९५७	९५९		९५९	९५९
६	४४	८०२	८४६	९	८३७	८४६	२	८४४	८४६		८४६	८४६
७	२४	५०६	५३०	६	५२४	५३०	१	५२९	५३०		५३०	५३०
८	७७	७७७	८५४	८	८४६	८५४	४०	८१४	८५४	२	८५२	८५४
९	४२	५४४	५८६	५	५८१	५८६		५८६	५८६		५८६	५८६
१०	५३	९७५	१,०२८	७	१,०२१	१,०२८	१	१,०२७	१,०२८		१,०२८	१,०२८
जम्मा	५३२	७,८६१	८,३९३	७५	८,३१८	८,३९३	२००	८,१९३	८,३९३	३	८,३९०	८,३९३

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा पशुपंक्षी पाल्ने कूल ८३९३ घरधुरीहरूमध्ये कुल ५३२ घरधुरीले मात्र दुध उत्पादन गर्ने गरेको देखिन्छ भने ७५ परिवारले दुग्धजन्य पदार्थ, २०० घरपरिवारले अण्डा उत्पादन गर्ने गरेको देखिन्छ। पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारको (घरधुरीको) संख्याको आधारमा हेर्दा पशुपंक्षीजन्य पदार्थको उत्पादन गर्नेको संख्या नगण्य देखिन्छ। तथ्याङ्कलार्य विश्लेषण गर्दा उत्पादनमूखी भन्दा अनुपात्दक पशुपंक्षीको संख्या अधिक रहेको पाइन्छ। यद्यपी हाँस/कुखुरा तथा भेंडा बाख्राको पशुपंक्षीजन्य उत्पादन भन्दा सिधै बिक्री वितरण गर्न सहज हुने हुँदा उत्पादन कम देखिएको हुनसक्छ। पशुपंक्षी पालनलाई उत्पादनमूखी र व्यवसायीक बनाउन नसक्दा आम्दानी सिमित तथा श्रम र समयको खेर हुन जान्छ। यसतर्फ सम्बन्धित सरोकारवाला सबैले ध्यान जानु जरुरी छ। वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

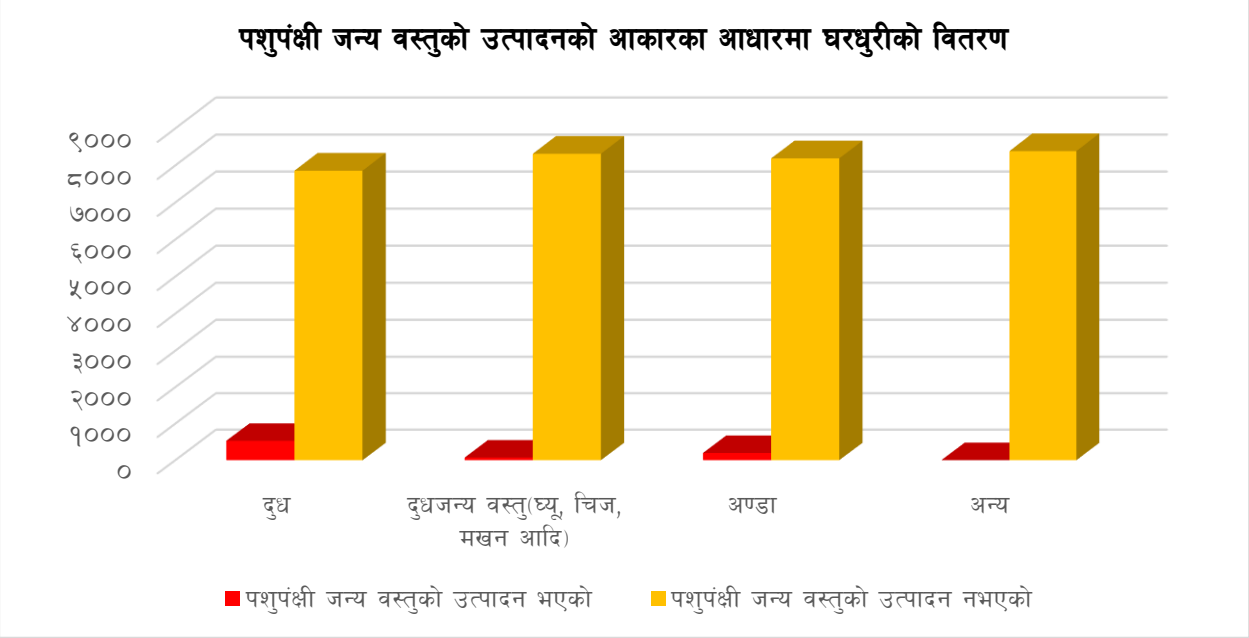

५.२२.५ पशुपंक्षी जन्य उत्पादन तथा बिक्रीका आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. १०१: पशुपंक्षी जन्य उत्पादन तथा बिक्रीका आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं	पशुपंक्षी जन्य उत्पादन विक्रि सम्बन्धी विवरण										
	दुध			दुधजन्य वस्तु (घ्यू, चिज, मखन आदि)			अण्डा			अन्य	
	नभएको	भएको	जम्मा	नभएको	भएको	जम्मा	नभएको	भएको	जम्मा	नभएको	भएको
१	७	८०	८७	३	१९	२२	३		३		
२	५	२०	२५	२	४	६	१४६	३	१४९	१	१
३	७	८३	९०	२	१	३					
४	१	२३	२४					२	२		
५	१७	४९	६६	५	४	९		२	२		
६	२३	२१	४४	६	३	९		२	२		
७	६	१८	२४	४	२	६	१		१		
८	१२	६५	७७	३	५	८	३४	६	४०	२	२
९	१२	३०	४२	३	२	५					
१०	२७	२६	५३	३	४	७		१	१		
जम्मा	११७	४१५	५३२	३१	४४	७५	१८४	१६	२००	३	३

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा गाइभैंसी पालेर दुध उत्पादन गर्ने कूल ५३२ घरधुरीहरूमध्ये ४१५ अर्थात ७८ प्रतिशतले दुध बेच्ने गरेको पाइयो। त्यसै गरी दुग्धजन्य पदार्थ उत्पादन गर्ने ७५ घरधुरीहरूमध्ये जम्मा ४४ अर्थात ५८.७ प्रतिशतले मात्र दुग्धजन्य पदार्थ बिक्री गर्ने गरेको पाइयो। त्यसैगरी अण्डा उत्पादन गर्ने कूल २०० घरपरिवारहरू मध्ये जम्मा १६ घरपरिवार अर्थात ८ प्रतिशतले मात्र अण्डा बिक्री गर्ने गरेको पाइयो। यी समग्र कृषिका तथ्याङ्कहरूबाट तराइको कृषियोग्य जमिन, उपयुक्त हावापानी र वातावरण भएको नगरपालिकामा समेत कृषि उत्पादन र बजारीकरणको अवस्था अत्यन्त नाजुक रहेको र अदृष्य बेरोजगारी व्यापक रहेको र कृषि पेशाबाट मानिसहरूको विकर्षण बढ्दै गएको स्पष्ट हुन्छ। पशुजन्य पदार्थको उपलब्धतामा आत्मनिर्भर बन्न पशुपालन क्षेत्रलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी उल्लेखनीय प्रगति हासिल गर्नका लागि उन्नत नस्ल, पशु आहार, पशु स्वास्थ र व्यसायीकरणका क्षेत्रमा थप अनुसन्धान र विकास गर्न आवश्यक छ। दिगो विकास लक्ष्य र नेपालको संविधानमा उल्लेख भए जस्तै भोकमारीको अन्त्य, खाद्य र पोषण सुरक्षा जस्ता लक्ष्य प्राप्त गर्न पशुपंक्षी अनुसन्धान केन्द्रित कार्यक्रमको अत्यन्त महत्वपूर्ण स्थान रहन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

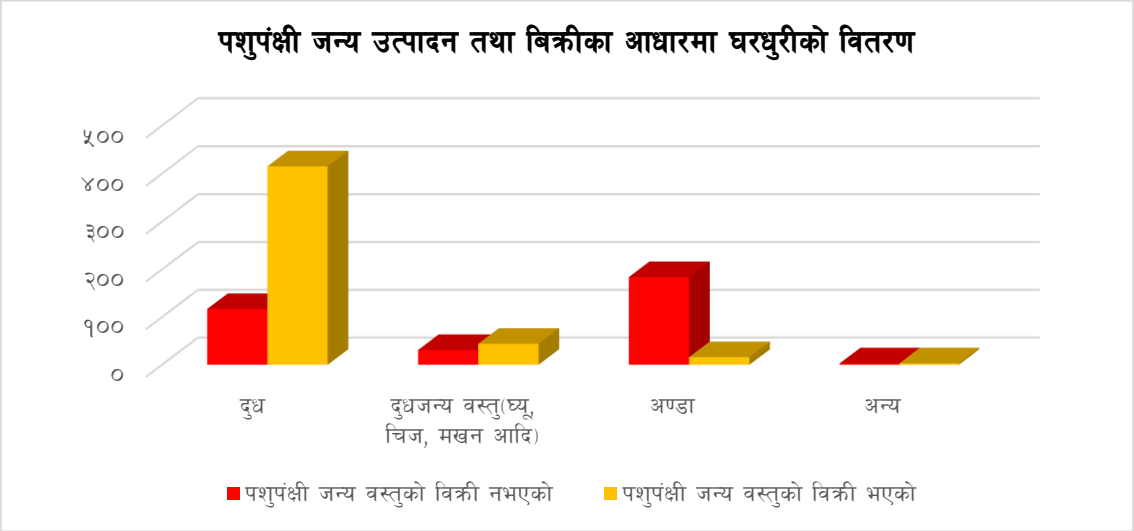

५.२२.६ पशु नश्ल

नगरमा पालन गरिने मुख्य पशुपंक्षीहरुमा गाई, भैंसी, बाख्रा, भेंडा र बंगुर रहेका छन् । सामान्यतया व्यवसायिक पशुपालनको विकाससँगै वर्णशंकर तथा उन्नत जातका पशुहरुको हिस्सा कुल पशुको तुलनामा वृद्धि हुँदै गएको पाइन्छ । गाई भैंसीमा कृत्रिम गर्भाधान सेवा उपलब्ध हुनु तथा बाख्रा र बंगुरतर्फ उन्नत जातका भालेहरुसँग प्रजनन् गराउने परिपाटी बसेको हुँदा यी जातका जनावरहरुमा वर्णशंकरको संख्या बढ्दो छ । तथापि बँधुवा पशुपालन पद्धतिको कमी, कमजोर पशु स्वास्थ्य व्यवस्थापन, कुपोषण तथा पशुपालनसम्बन्धी प्राविधिक ज्ञान तथा चेतनाको अभावको कारण वर्ण शंकरबाट उत्पादनमा खासै उत्साह थपिएको अवस्था छैन । त्यसैगरी ठूलो संख्यामा रहेका कम उत्पादक जनावरहरुले अपेक्षाकृत बढी उत्पादक जनावरहरुको आहारा खाई दिनु तथा सबै न्यून उत्पादक जनावरहरुलाई हटाएर उन्नत जातको जनावर किनेर पाल्नु न त सम्भव छ, न व्यवहारिक हुन्छ । तसर्थ नश्ल सुधारमार्फत् नयाँ जन्मिएका जनावरका बच्चाहरुलाई भविष्यको राम्रो माउ हुने कुरा मध्यनजर गरी थप कार्यक्रमहरु संचालन गर्नु आवश्यक छ ।

सारांशमा, विगतका वर्षहरुमा नगरको पशुपालन क्षेत्रले राम्रो फड्को मारेको छ जसले गर्दा पशुपंक्षीजन्य उत्पादनमा परिमाणत्मक विकास सम्भव भएको छ । तर हालको परिमाणात्मक विकासको गति सुस्त छ ।पशु पालन क्षेत्रमा क्रमिक रुपमा व्यवसायिकता थपिएको छ तरपशुपंक्षीजन्य उत्पादन प्रशोधनका लागि उद्योग स्थापना खासै हुन सकेको पाईँदैन । त्यसैगरी पशुपालनतर्फ गुणात्मक विकासको पनि एकदम खाँचो सर्वत्र महसुस गरिएको छ । पशुपालनसँग आवद्ध श्रमिक तथा महिला वर्गहरुको उत्पादकत्व अति न्युन हुनु, युवा वर्गहरु विदेश पलायन हुनु र सो अनुरुप पशुपालनमा यान्त्रिकरण हुन नसक्नु, पशु पालन क्षेत्रमा पुँजी लगानीको आकार धेरै सानो हुनु तथा जनमानसमा पशुपालनको कृषि अर्थतन्त्रमा योगदानको बारेमा अज्ञानता आदि कारणले गर्दा पशुपालन क्षेत्रबाट आशातीत उपलब्धि हासिल हुन सकिरहेको छैन ।

५.२२.७ पशुपंक्षीमा लाग्ने रोगहरु

कृषकहरुको मुख्य आम्दानीको स्रोतको रुपमा रहेको पशुपंक्षीहरुको पालन यस नगरपालिकामा प्रमुख नै रहेको देखिन्छ । नगरमा देखिने पशु रोगहरूमा रेविज, खोरेत, पिपिआर, स्वाइन फिवर, भ्यागुते, चरचरे, नाम्ले, माटे, थुनेलो, प्रजनन् सम्बन्धि र जुका पर्दछन्। नगरको वन जंगलसँग जोडिएका वडाहरूमा एन्टी रेजिव खोप लगाउनुपर्ने देखिन्छ भने खोरेत पिपिआर स्वाइन फिवर जस्ता अत्यन्त संक्रामक रोगको प्रकोप पनि यस नगरमा त्यत्तिकै रहेको पाइन्छ। यसका कारणहरूलाई हेर्दा, पशुको अवैध आवत जावत, दयनिय व्यवस्थापन, खोप लगाउनुपर्छ भन्ने चेतनाको कमी, आदि मान्न सकिन्छ। यि रोगको नियन्त्रणका लागि जिल्ला पशु सेवा कार्यालयबाट निरन्तर प्रयास गरेको देखिन्छ।

जिवाणुबाट हुने रोगहरूमध्ये भ्यागुत्ते, चरचरे विरुद्ध यस नगरका किसानहरूले खोप लगाउने गरेको पाइन्छ। तापनि यी रोगहरू फाट्टफुट रुपमा देखिने गरेको छन। नगरमा स्वाइन फिवर, खोरेत, रेविज विरुद्धको खोपकार्य समेत नगरका विभिन्न वडाहरूमा समेत संचालन गर्न सकेमा धेरै हदसम्म रोग नियन्त्रण कार्य सफल हुने देखिन्छ। सामान्यतया पशुपंक्षीमा ठूलो महामारी फैलिएको पाइँदैन। तथापी यहाँका पशुपंक्षीहरुमा खोरेत, भ्यागुते, चरचरे, नाम्लेजुका, रेवीज जस्ता रोगहरुको प्रकोप रहेको छ भने पंक्षीहरुमा मुलत रानीखेत, गम्बोरा, सिआरडी र बर्डफ्लू मुख्य रुपमा लाग्ने गरेको छ।

५.२३ व्यापार तथा उद्योगको विवरण

व्यापार तथा उद्योग आर्थिक विकासको प्रमुख आधार हो। नगरपालिकामा ठुला व्यपारिक केन्द्रहरु क्रमिकरुपमा विकास भईरहेका छन्। नगरपालिकामा ठुला उद्योगहरु नभएतापनि साना खालका व्यपार व्यवसाय तथा घरेलु उद्योगहरु सञ्चालनमा रहेको देखिन्छ।

यस नगरपालिका प्रदेश नं ५ को प्रमुख व्यापारिक केन्द्रको रुपमा रहेको छ। राजापुर नगरपालिकामा स्थित राजापुर, मानपुरटपरा, बालाबजार, त्रिवेणी बजार र सोनपुर यस नगरको बजार केन्द्रहरु मध्ये प्रमुख स्तरको बजार केन्द्र हुन्। यस नगरपालिका मार्फत् विभिन्न पहाडी जिल्लाहरूसँगको व्यापार समेत हुने गरेको छ। यहाँ विभिन्न हाट बजारहरु व्यापार व्यवसायका लागि प्रशिद्ध रहेका छन्। यस्ता बजारहरूबाट विशेषगरी खुद्रा व्यापार हुने गरेको छ। यसैगरी, राजापुर नगरपालिकाबाट थोक व्यापार समेत हुने गरेको छ। थोक व्यापार अन्तर्गत खाद्य मिलबाट उत्पादित चामल, पिठो, तेल अन्य पहाडी तथा तराई जिल्लासँग हुने गरेको छ भने अन्य थोक व्यापारमा विस्कुट, साबुन,

चाउचाउ, चिया, चिनी आदिको हुने गरेको छ। यसका अतिरिक्त तेस्रो मुलुकमा निर्मित इलेक्ट्रीक र इलेक्ट्रोनिक्स सामानहरूका साथै फरेन गुड्सको नाममा विभिन्न तेस्रो मुलुकहरूबाट उत्पादन भई पैठारी गरिएका घरेलु उपयोगका सामानहरूको समेत उल्लेख्य मात्रामा थोक र खुद्राबिक्री यस नगरपालिकाबाट हुने गरेको पाइन्छ।

ठूलो भूमिमा विस्तार भएको समथर जमिन, कृषि तथा वनजन्य कच्चा पदार्थहरुको उपलब्धता, परम्परागत तथा जातिगत सीप, कौशल, पर्यटकीय महत्वका स्थलहरुको उपलब्धता लगायतका विभिन्न कारणले नगरमा औद्योगिक विकासको राम्रो सम्भावना रहेको छ। राजापुर नगरपालिकाका अधिकांश बासिन्दाहरु कृषि पेशामा आवद्ध भएका छन्। विशेषगरी ग्रामीण क्षेत्रका मानिसहरु उल्लेखनीय रुपमा औद्योगिक विकासतर्फ लागीसकेका छैनन्। तथापी, स्थानीय माग कार्यमा केही मझौला, साना तथा घरेलु उद्योग भने संचालित छन्।

५.२३.१ निकासी पैठारी स्थिति

नगरबाट बाहिर निकासी हुने समानहरूमा तयारी खाद्यान्न, तरकारी, फलफूल, दलहन, तेलहन, निर्माण सामाग्री आदी वस्तुहरू छन्। आयात गरिने बस्तुहरूमा घरायसी सामानहरू, चिनी, साबुन, इलेक्ट्रीक र इलेक्ट्रोनिक्स सामानहरू, मोटर पार्टस, कपडा, मसलाहरू, मैदा, मिश्रि, फलफुल तथा तरकारी रहेका छन्।

५.२३.२ ढुवानी तथा भण्डार व्यवस्था

नगरभित्र उत्पादित मालसामानहरू नगरको एक ठाँउबाट अर्को ठाउँमा पुऱ्याउन ढुवानी साधनको रुपमा, ट्रक, ट्याक्टर, रिक्सा, ठेला आदि रहेका छन्। नगरको पक्की सडक नभएका क्षेत्रहरुमा ढुवानी गर्न समस्या भएको पाइन्छ। कतिपय ठाउँहरूमा विभिन्न खोलाहरूमा पुल नभएका कारण आवागमनको समेत समस्या रहेको सन्दर्भमा मालसामान ढुवानी गर्ने समस्या झन टड्कारोरुपमा रहेको छ। नगरको आन्तरिक ढुवानी प्रणालीलाई सुदृढ गर्न विभिन्न खोला तथा नदीहरुमा पुल निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ।

नगरमा कृषकहरूले खाद्यान्नको उचित दरभाउ पाएमा व्यापारीहरूलाई बिक्री गर्ने र व्यापारीहरूले त्यसरी खरिद गरेको खाद्यान्न आफ्नै गोदाममा राख्ने गर्दछन। नगरका कृषकहरूको आलु, तरकारी तथा फलफुल सुरक्षित राख्न पर्याप्त मात्रामा शीत भण्डारको निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ।

५.२३.३ स्थानीय कच्चा पदार्थको उपलब्धता र उपयोगको स्थिति

नगरमा कृषिजन्य कच्चा पदार्थहरूमा धान, गहुँ, मकै, कुखुरा, फलफुल, काष्ठजन्य र निर्माणजन्य आदि प्रमुख छन्। यी कच्चा पदार्थहरूमा आधारित विभिन्न उद्योगहरू स्थापना भई कच्चा पदार्थको उपयोग भएको पाइन्छ। व्यापारको प्रकृति अनुसार खाद्यान्न धान, गहुँ, तोरी, काष्ठजन्य वस्तुहरु व्यापारीहरूले अन्य नगरहरुबाट आयात तथा निर्यात गर्ने गरेको पाइन्छ।

५.२४ अन्य आर्थिक विकासका सम्भावनाहरू

नगरमा आर्थिक विकास अन्तर्गत यातायात कृषि, साना, मझौला तथा ठुला उद्योग, नोकरी, सेवामुलक व्यवसाय, व्यपार व्यवसाय आदी आर्थिक विकासका सम्भाव्यताका क्षेत्रहरू प्रशस्त रहेका छन्।

समग्रमा यस नगरको ग्रामीण क्षेत्रमा हेर्दा कृषि पेशा अंगाल्ने घर परिवारको संख्या अझै उच्च रहेको छ। नगरमा रहेको खेतीयोग्य जमिनमा खाद्यान्नको साथै अन्य नगदे तरकारी बाली, फलफूल, उखु, तोरी, तरकारी मसला तथा जडीबुटी र पशुजन्य उत्पादन बृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ। आधुनिक कृषि प्रविधि, मल तथा औजारको अभाव हुनाको साथै सो को अधिकतम लागत मूल्यले गर्दा सो को प्रयोगमा कमी हुन गई कृषि उत्पादनमा आवश्यकताअनुसार वृद्धि हुन सकेको छैन। जनचेतना, सीप तथा व्यावसायीकरणको अभिवृद्धि, प्रविधि हस्तान्तरणको साथै आवश्यक प्रविधि, मल, कर्जा बीउ बिजनको उपलब्धतामा सरलीकरण गरेर कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा वृद्धि ल्याई आर्थिक स्थितिमा सुधार ल्याउन सकिने प्रशस्त संभावनाहरू रहेको छ।

नगरमा रहेको अत्यन्त उर्वर भूमिमा वस्ती विकास तथा अन्य निर्माणले गर्दा खेतीयोग्य भूमिको उपलब्धतामा दिन प्रतिदिन कमी हुँदै गएको छ भने अर्को तर्फ माटोको उर्वराशक्ती क्रमश: क्षीण हुँदै उत्पादन र उत्पादकत्वमा ह्रास आएको देखिन्छ। जथाभावी हुने गरेको वस्ती विकासलाई व्यवस्थित गर्नाको साथै पुराना परम्परागत कूलोहरूको मर्मत सुधार गरी माटोको उर्वरा शक्ती बढाई वातावरणीय प्रदुषण कम गर्न सकेमा भावी पुस्ताको लागि एउटा वस्न लायक जिवन्त स्थानको जोहो गर्न सकिनेछ।

नगरको ग्रामीण क्षेत्रमा दुग्ध उत्पादन तथा पशुपंछी उत्पादनको प्रशस्त सम्भावना रहेको हुँदा यो व्यवसायलाई व्यावसायिक रुपमा विस्तार गरी यातायात सेवालाई सर्वसुलभ तरिकाले उनीहरूको पहुँचसम्म विस्तार गर्न सकेको खण्डमा धेरैवटा स्थानहरूमा दुध चिस्यान केन्द्र, कोल्ड स्टोर खोल्न, मासुजन्य उद्योग, आदि विकास गर्न सकिनेछ। जसबाट रोजगार श्रृजना गरी समग्र नगरको आयमा वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ।

यस नगरमा भएका प्राकृतिक श्रोत र साधनलाई व्यवस्थित तथा वातावरणीय मित्रवत प्रविधि अपनाएर उचित प्रयोग गर्न सकेमा सो क्षेत्रले कतिपय ग्रामीण इलाकाहरूमा स्थानीय स्तरमा आवश्यक रोजगारीको स्थिति श्रृजना गर्नाको साथै स्थानीय श्रोत परिचालनमा समेत दिगोपना ल्याउन सकिने देखिन्छ।

नगरमा माछापालन, सिंचाइ, पर्यटन प्रवर्द्धन लगायत जीविकोपार्जन र आर्थिक विकासका विविध क्षेत्रहरूमा परिचालन गर्न सकिने अवस्था रहेको छ। माछापालन व्यवसाय गरेमा सजिलैसँग रोजगारीका अवसरहरू बढ्ने र अन्य क्षेत्रबाट आयात हुने माछा प्रतिस्थापन भई नगरकै माछाले बजार लिने सम्भावना रहेको छ।

नगरमा ओगटेका वन क्षेत्रहरु सालको वन, तराई हाइउड, खयर, सियौ, पाइन, चिरलगायतको उच्च व्यवसायिक महत्वका वनस्पति प्रजातियुक्त वन क्षेत्र हुनु, वन क्षेत्रको पुनरुत्पादन दर राम्रो हुनु आदि कारणले गर्दा वनको वैज्ञानिक

व्यवस्थापन मार्फत् जीविकोपार्जनमा टेवा पुऱ्याउन र राजश्वमा वृद्धि गर्न सकिने अवस्था रहेको छ। यसका अलावा जैविक विविधता संरक्षण प्रवर्द्धन, पर्यटनमार्फत् समेत आर्थिक विकासमा उपयोग गर्न सकिने अवस्था छ। कृषि, पशु एवम् वनजन्य कच्चा पदार्थको सुलभ उपलब्धता, नगरका सबैजसो वडाहरुमा सडक, विजुली, पानीलगायत आधारभूत औद्योगिक पूर्वाधारको विकास तथा उद्योग स्थापनाका लागि पर्याप्त समथर जमिन, कृषि, पशु, वनलगायतको उद्योगका साथै शैक्षिक र औषधीय पर्यटन (Medical tourism) समेतको विकासको सम्भावना रहेको छ।

नगरका सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहरूलाई संगठित र संस्थागत गरी वन क्षेत्रमा गैर काष्ठजन्य उत्पादनहरू जडिबुटीको खेतीको अलावा मह उत्पादनलाई पनि प्रवर्द्धन गरी बजारमुखी गर्न सकेमा सोक्षेत्रको आर्थिक उन्नती गर्न थप टेवा पुग्ने देखिन्छ।

नगरको नजिकमा रहेका विभिन्न धार्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्र भएको कारणले यहाँ पर्यटनको विशिष्ट सम्भावना रहेको छ। नगरको आसपासमा पर्यटकीय होटेल व्यवसायहरुबाट प्रशस्त लाभ लिन सकिने सम्भावना रहेको छ।

नगरमा बेरोजगारी बढ्दै गइरहेको र सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रमा रोजगारीको प्रशस्त अवसरहरू नभएकोले बैदेशिक रोजगारीमा आकर्षण बढेको देखिन्छ। यस नगरका युवाहरूलाई व्यावसायिक तथा सिपमुलक तालिम प्रदान गरी दक्ष जनशक्ति सिर्जना गर्न सकेमा नगरको आर्थिक विकासमा यस क्षेत्रले ठुलो योगदान पुऱ्याउने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ।

५.२५ नगरको अर्थतन्त्रको विशिष्टिकरण

नगरको अर्थतन्त्रमा वनपैदावर र प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण गरी सतह तथा भूमिगत सिंचाइमा आधारित दिगो कृषि प्रणालीलाई नै मेरुदण्डको रुपमा लिन सकिन्छ। साथै यो नगर व्यापारिक केन्द्र तथा पर्यटकिय क्षेत्रको रुपमा समेत रहेको छ। कृषी, पशु एवम् वनजन्य कच्चा पदार्थको सुलभ उपलब्धता, नगरका सबैजसो वडाहरुमा सडक, विजुली, पानीलगायत आधारभूत औद्योगिक पूर्वाधारको विकास तथा उद्योग स्थापनाका लागि पर्याप्त समथर जमिन, कृषि, पशु, वनलगायतको उद्योगका साथै शैक्षिक र औषधीय पर्यटन (Medical tourism) समेतको विकासको सम्भावना रहेको छ। अर्थतन्त्रका यिनै विशिष्ट क्षेत्रहरूमा नगरको विशिष्टता एवं प्राथमिकता केन्द्रित गर्नु उपयुक्त देखिन्छ।

५.२६ बैंक खाता भएका घरधुरीको संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. १०२: बैंक खाता भएका घरधुरीको संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण

वढा नं.	बैंक खाता भएको		बैंक खाता नभएको		उल्लेख नभएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	६१९	४८.२	६६४	५१.८			१,२८३	१००.०
२	५५०	४४.०	६९९	५५.९	२	०.२	१,२५१	१००.०
३	५११	४०.७	७४४	५९.३			१,२५५	१००.०
४	६०२	३५.६	१,०९१	६४.४			१,६९३	१००.०

५	७०३	५१.७	६५४	४८.१	३	०.२	१,३६०	१००.०
६	३८८	३२.७	७९४	६७.०	३	०.३	१,१८५	१००.०
७	३०१	३९.३	४६५	६०.७			७६६	१००.०
८	५०५	४७.७	५५४	५२.३			१,०५९	१००.०
९	२८२	२७.७	७३६	७२.३			१,०१८	१००.०
१०	३९६	३१.२	८७०	६८.६	२	०.२	१,२६८	१००.०
जम्मा	४,८५७	४०.०	७,२७१	५९.९	१०	०.१	१२,१३८	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

यस नगरपालिकामा रहेका कुल १२,१३८ घरधुरीहरू मध्ये ७,२७१ अर्थात ५९.९ प्रतिशत घरधुरीको बैङ्क खाता नरहेको र बाँकी अर्थात ४८५७ अर्थात ४० प्रतिशत घरधुरीको बैङ्क खाता रहेको देखिन्छ भने १० घरपरिवारको उल्लेख नभएको देखिन्छ। ग्रामीण जनतालाई आधुनिक बैङ्किङ सुविधा प्रदान गर्न धेरै काम गर्नुपर्ने देखिन्छ। यसो गर्दा नागरिकले गर्ने सबै आर्थिक कारोबारको पूर्ण अभिलेख रहन्छ र राज्यद्वारा प्राप्त हुने विभिन्न सुविधाहरू बैङ्किङ प्रणालीबाट गर्दा त्यो लक्षित वर्गमा पुग्ने सुनिश्चितता समेत हुनजान्छ। राज्यलाई वित्तिय व्यवस्थापन गरी सम्पूर्ण जनसाधारणहरूमा बैङ्किङ प्रति सकारात्मक धारणा विकास गर्न सहयोग पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

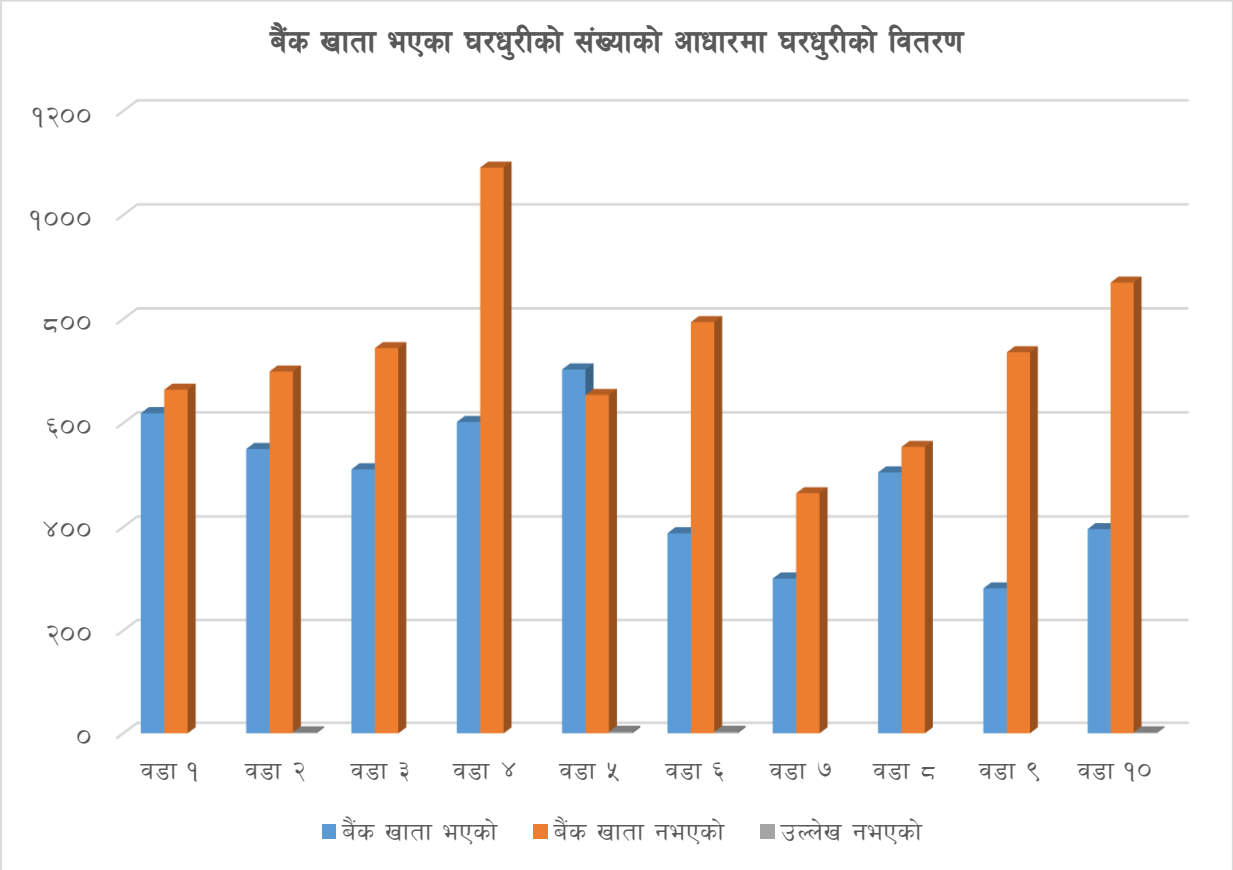

खण्ड ६ : भौतिक तथा सार्वजनिक पूर्वाधार

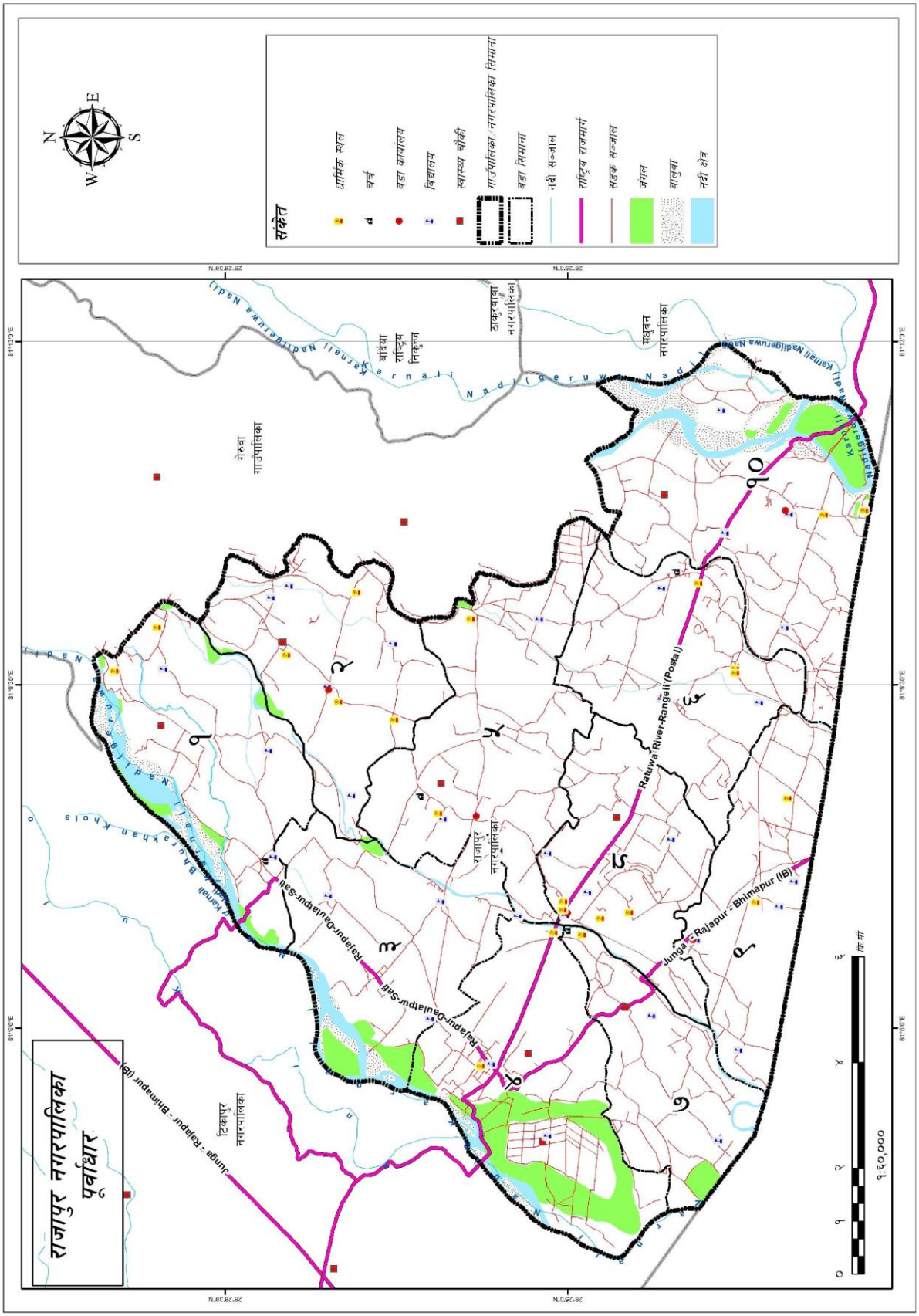

नक्सा नं. ११ : पुर्वाधार क्षेत्र

६.१ सडक तथा यातायात

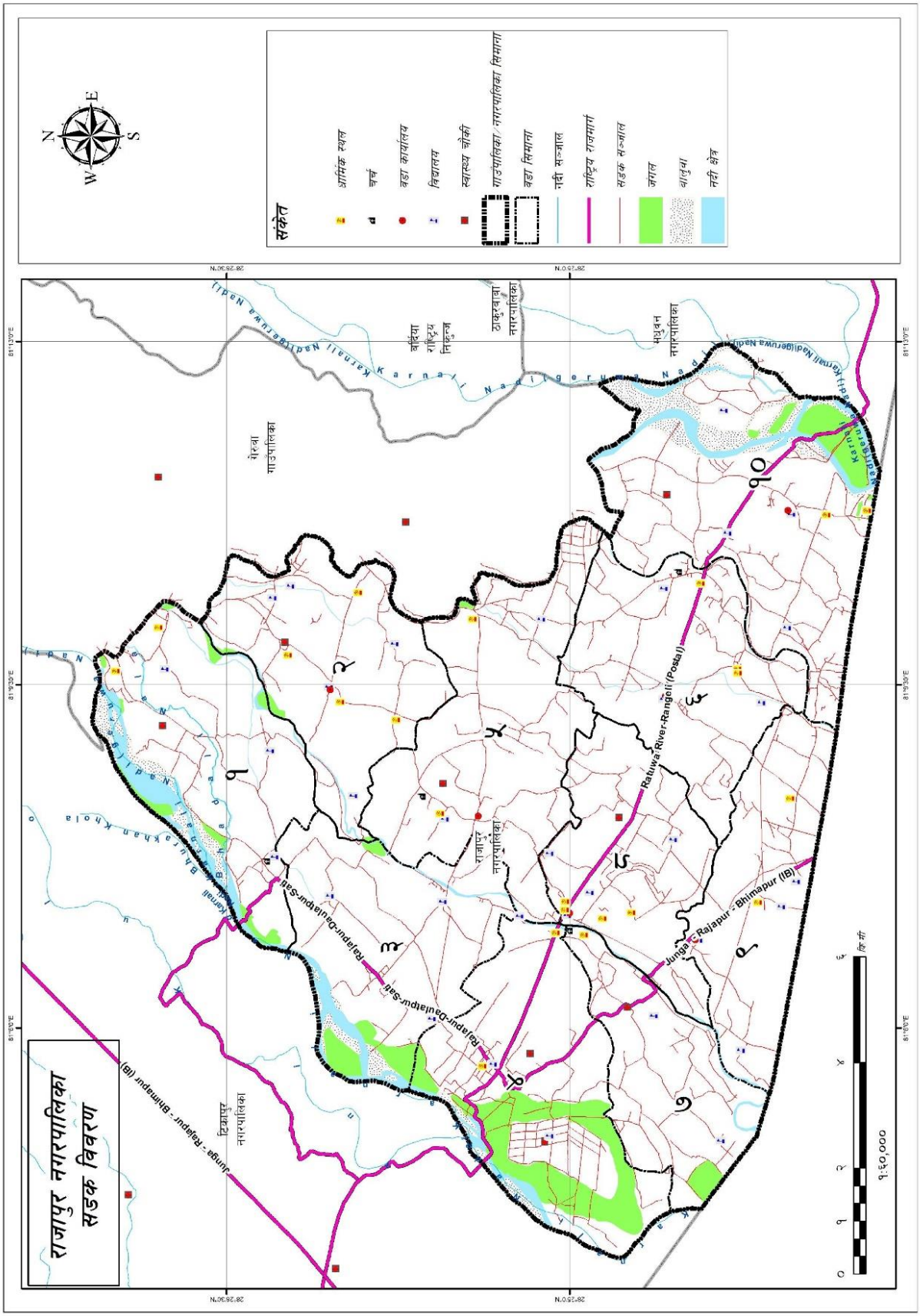

नक्सा नं. १२ : सडक सञ्जाल

कुनै पनि क्षेत्रको आर्थिक सामाजिक विकासलाई गतिशिल बजाउन सार्वजानिक वस्तु तथा सेवा प्रवाहलाई सरल र सहज बनाउन, कृषि तथा गैह्र कृषि क्षेत्रको विकास गर्न सडक यातयात एउटा महत्वपूर्ण पूर्वाधारको रुपमा रहेको हुन्छ ।

सडक सञ्जाल तथा यातायात आर्थिक विकास, सार्वजनिक सेवा प्रवाह र सामाजिक एकीकरणको माध्यम हो। विकासको आधारभूत पूर्वाधारको रूपमा रहेका यातायातका साधनहरूको माध्यमबाट क्षेत्रीय असमानता कम गर्न, आर्थिक क्रियाकलापलाई गतिशीतला प्रदान गर्न र अन्य क्षेत्रको विकास तथा सेवा प्रवाहलाई सहज बनाउन सकिन्छ। हालसम्म नेपालमा सडकलाई यातायातको मुख्य माध्यमको रूपमा लिइदै आएको भए तापनि, हवाईमार्ग, रेलमार्ग, जलमार्ग, रज्जुमार्गजस्ता अन्य माध्यमहरूको विकासबाट पनि पर्याप्त फाइदा लिन सकिने सम्भावना रहेको छ। कुनै पनि क्षेत्रको आर्थिक सामाजिक विकासकालाई गतिशिल बनाउन सार्वजनिक वस्तु तथा सेवा प्रवाहलाई सरल र सहज बनाउन कृषि तथा गैर कृषि क्षेत्रको विकास गर्न सडक तथा यातायात सेवा एउटा महत्वपूर्ण पुर्वाधारको रुपमा रहेको हुन्छ।

६.१.१ यातायात सेवा

नगरमा यातायातका विभिन्न साधनहरूको उपयोग भएको देखिन्छ। नगरमा रिक्सा, टेक्टर, गाडा, साइकल, ट्याक्सी, मोटरसाइकलहरूको समेत उपयोग गरिएको देखिन्छ। नगरका सडकमार्ग राम्रो भएका रुटहरूमा बस सेवा चालु रहेको छ। यसका अतिरिक्त यस नगरपालिकाबाट देशका विभिन्न भागहरूमा समेत दिवा तथा रात्री बस सञ्चालनमा रहेको छ। सडक यातायताको लागि आवश्यक विभिन्न पूर्वाधारहरू जस्तै सवारी सधान पार्किङ स्थल, बस स्टप, यात्रु प्रतिक्षालय, सडक बत्ती, पैदलयात्रीले सडक पार गर्ने जेब्रा क्रसिङ, सडक सङ्केत चिह्न, बसको अन्तिम बिसौनी सम्बन्धी सेवा सुविधाहरू व्यवस्थित रुपमा विकास गर्नु पर्ने देखिन्छ।

६.२ सडक सुविधा पहुँचको प्रकारका आधारमा वडागत घरधुरीहरुको वितरण

तालिका नं. १०३: सडक सुविधा पहुँचको प्रकारका आधारमा वडागत घरधुरीहरुको वितरण

वडा नं.	कालोपत्रे		ग्राभेल सडक		अस्थायी		गोरेटो		अन्य		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	१८३	१४.३	६०५	४७.२	४३४	३३.८	५७	४.४	४	०.३		१००.०
२	३	०.२	६८७	५४.९	३८५	३०.८	१७१	१३.७	५	०.४	१,२५१	१००.०
३	१७५	१३.९	४२७	३४.०	४७६	३७.९	१७७	१४.१			१,२५५	१००.०
४	११४	६.७	९९१	५८.५	५७७	३४.१	९	०.५	२	०.१	१,६९३	१००.०
५			८४०	६१.८	३९५	२९.०	११७	८.६	८	०.६	१,३६०	१००.०
६			३२५	२७.४	७९८	६७.३	५०	४.२	१२	१.०	१,१८५	१००.०
७			३३०	४३.१	३०७	४०.१	१०८	१४.१	२१	२.७	७६६	१००.०
८	१६	१.५	६१२	५७.८	३९४	३७.२	३६	३.४	१	०.१	१,०५९	१००.०
९	१	०.१	३६३	३५.७	५४८	५३.८	१०६	१०.४			१,०१८	१००.०
१०	२	०.२	५४०	४२.६	६३१	४९.८	८८	६.९	७	०.६	१,२६८	१००.०
जम्मा	४९४	४.१	५,७२०	४७.१	४,९४५	४०.७	९१९	७.६	६०	०.५	१२,१३८	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका १२,१३८ घरधुरीहरू मध्ये सबैभन्दा धेरै कालोपत्रे सडकको पहुँच भएको घरधुरीहरू कोस संख्या ४९४ अर्थात ४.१ प्रतिशत, ग्राभेल सडकको पहुँच भएको घरधुरीहरूको संख्या ५,७२० अर्थात ४७.१ प्रतिशत, अस्थायी सडकको पहुँच भएको घरधुरी संख्या ४,९४५ अर्थात ४०.७ प्रतिशत, गोरेटो बाटोको पहुँच भएका घरधुरीहरू ९१९ अर्थात ७.६ प्रतिशत र अन्य ६० अर्थात ०.५ प्रतिशत रहेका छन्। तथ्याङ्कलाई हेर्दा ४८.७ प्रतिशत घरधुरीमा सहज प्रकारको सडक पहुँच छैन अर्थात उनीहरू या त अस्थायी प्रकृतिको सडकमा हिँड्छन् वा गोरेटोमा। पुर्वाधार विकासमा सबैभन्दा महत्वपुर्ण सडकको अवस्था नाजुक हुँदा अन्य विकासले गति लिन सक्दैन तसर्थ सहज आवागमनका लागि नगरपालिकाले सडक सञ्जालको विकास र स्तरको उन्नतिका लागि यातायात गुरुयोजना निर्माण गरी लागु गर्नुपर्ने देखिन्छ। अस्थायी सडक प्रयोग गर्नुपर्ने घरधुरीहरूमध्ये वडा नं. ४ र ६ का घरधुरीहरूको संख्या अधिक रहेको छ। अन्य वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

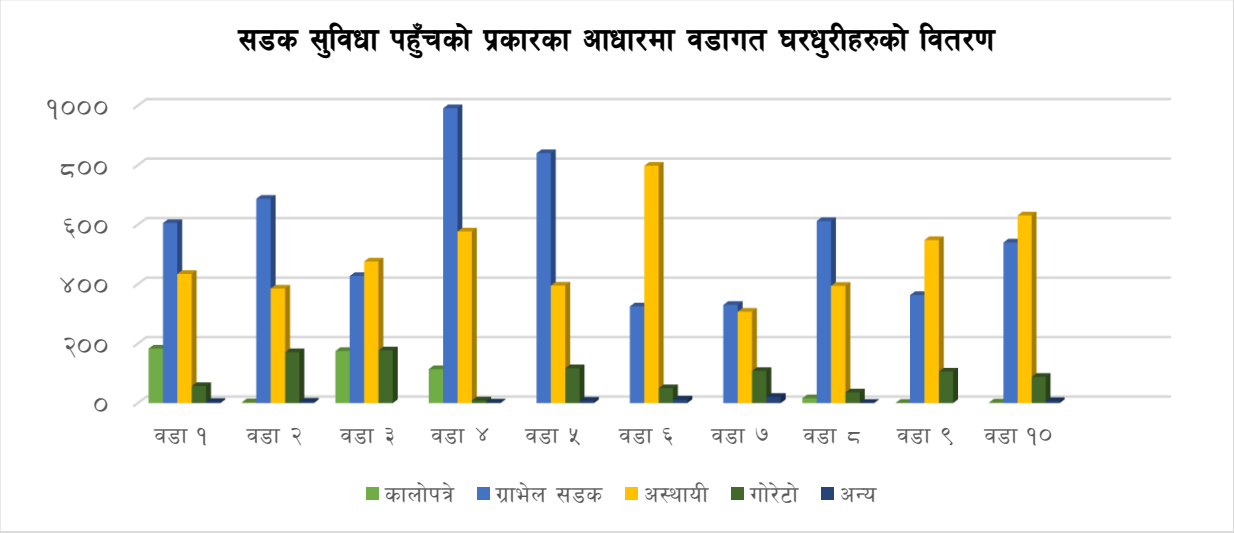

६.३ घरधुरीले प्रयोग गरेको सडकको चौडाइको आधारमा वडागत वितरण

तालिका नं. १०४: घरधुरीले प्रयोग गरेको सडकको चौडाइको आधारमा वडागत वितरण

वडा नं.	३ फिटसम्म		४-८ फिट		९-१३ फिट		१४-२५ फिट		२५ फिटभन्दा बढी		उल्लेख नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	३१	२.४	१८५	१४.४	४०५	३१.६	३३५	२६.१	३२६	२५.४	१	०.१	
२	५७	४.६	१९०	१५.२	२२३	१७.८	५८२	४६.५	१९६	१५.७	३	०.२	१,२५१
३	१०९	८.७	२०२	१६.१	३२३	२५.७	६०५	४८.२	१६	१.३			१,२५५
४	१०	०.६	७०	४.१	१३९	८.२	१,२३०	७२.७	२४२	१४.३	२	०.१	१,६९३
५	६५	४.८	१०८	७.९	६५	४.८	९८९	७२.७	१२७	९.३	६	०.४	१,३६०
६	६६	५.६	२६३	२२.२	११४	९.६	४४७	३७.७	२८७	२४.२	८	०.७	१,१८५
७	४७	६.१	१८९	२४.७	३१५	४१.१	१५४	२०.१	५९	७.७	२	०.३	७६६
८	७	०.७	२१०	१९.८	१६२	१५.३	४१२	३८.९	२६८	२५.३			१,०५९
९	४७	४.६	३३४	३२.८	१८०	१७.७	१८१	१७.८	२७६	२७.१			१,०१८
१०	२१	१.७	५२४	४१.३	३३३	२६.३	२३७	१८.७	१५१	११.९	२	०.२	१,२६८
जम्मा	४६०	३.८	२,२७५	१८.७	२,२५९	१८.६	५,१७२	४२.६	१,९४८	१६.०	२४	०.२	१२,१३८

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेको १२,१३८ घरधुरीहरू मध्ये ५,१७२ अर्थात ४२.६ प्रतिशत घरधुरीको १४ देखि २५ फिट चौडाइ भएको सडकको पहुँच छ। दोस्रोमा २,२७५ घरधुरीहरू अर्थात १८.७ प्रतिशतको ४ देखि ८ फिट चौडा सडकमा पहुँच पुगेको देखिन्छ। सडकको चौडाइ अवस्थाका साथै सडकको स्तरले आवागमनमा व्यापक असर पर्ने हुँदा सहज आवागमन गर्न सकिने सडक निमार्णलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने देखिन्छ। वडा अनुसार थप विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

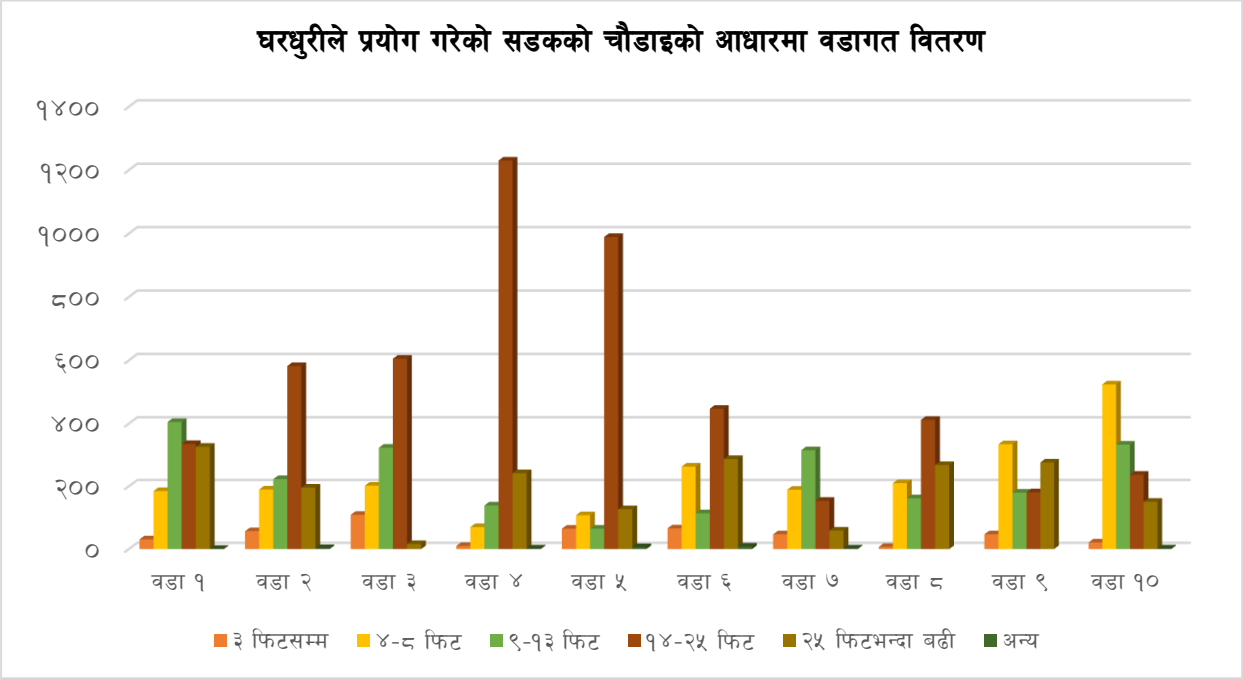

६.४ संचार

सन् १९९० सालसम्म संचार माध्ययमहरु सिमित थिए। हाल पत्रपत्रिका, रेडियो र टि.भि.को प्रयोग अत्याधिकमात्रमा बढ्दै गएको छ। राजापुर नगरपालिकामा एफ.एम स्टेसनहरु र रेडियो नेपाल लगायत विभिन्न स्टेसनहरु काठमाडौंबाट नै सिधा प्रशारण हुन्छन्। नगरमा 3G Network नेपाल टेलिकम र एनसेल दुवैको उपलब्ध छ। नगरमा World Link, ADSL, NCell, NTC आदि कम्पनीहरुले इन्टरनेट सेवा पुऱ्याउँदै आइरहेका छन्।

सूचना र प्रविधिमा भएका नविनतम खोज तथा विकासको गाउँ, समुदाय, देश, अन्तरदेशलाई एउटा सिमाहीन विश्व समुदायको रुपमा रुपान्तरित गरिदिएको छ। दिनप्रतिदिन संचार प्रविधिको प्रयोग विस्तारित भइरहेको छ। सन् १९९० सालको दशकमा सिमित जनसंख्याले प्रयोग गर्ने संचारका माध्यामहरु हाल आधारभूत आवश्यकतामा परिणत भएको छ। ११०.३ प्रतिशत टेलिफोनको घनत्व ४६.५ प्रतिशत इन्टरनेटका प्रयोगकर्ता, रेडियोको राष्ट्रिय प्रसारणमा पँहुच ८८ प्रतिशत रहेको तथ्यांकले संचार क्षेत्रको तीब्र विकास र विकासका अन्य क्षेत्रमा यसको प्रभाव दर्शाउँछ। हाल पत्रपत्रिका, रेडियो र टि.भि.को प्रयोग अत्याधिकमात्रमा बढ्दै गएको छ।

६.४.१ टेलिफोन/मोबाइल

सञ्चार प्रणालीको विवेचना गर्दा यस नगरका १० ओटै वडाहरुमा ल्याण्डलाइन, सिडिएमए, एडिएसएल, मोबाइल, आदि सेवा नेपाल टेलिकम, एनसेल जस्ता कम्पनीहरूले उपलब्ध गराएको देखिन्छ। ग्रामिण क्षेत्रहरुमा पातलो र छरिएको वस्ती भएकोले, केवल नेटवर्कबाट टेलिफोन सेवा पुऱ्याउन प्राविधिक कठिनाइको साथै, बढी खर्चिलो हुने देखिएकोले त्यस्ता स्थानहरूमा वायरलेस प्रणालीबाट सेवा पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ।

६.४.२ हुलाक सेवा

नगरमा आधा शताब्दीदेखि सञ्चार क्षेत्रमा सेवा पुऱ्याइरहेको हुलाक सेवा हाल नगरका विभिन्न वडाहरुमा कार्यरत छन्। हुलाक सेवा अन्तर्गत साधारण चिठीपत्रहरू, रजिष्ट्री पत्रहरू, बिमा पुलिन्दा, धनादेश सेवा र बचत सेवाहरू सञ्चालित छन् भने राजापुर देखि काठमाण्डौ, ललितपुर, भक्तपुरसम्म द्रुत सेवा पनि उपलब्ध छ। यसैगरी

यद्यपि सञ्चार माध्यममा नयाँ प्रविधिको आगमन, सञ्चारको विकसित एवमं विस्तारित :(ईमेल, ईन्टरनेट विद्युतीय सञ्चार) रुपको विकासले पछिल्लो समयमा हुलाक सेवाको प्रयोग त्रमश घट्दै गईरहेको छ।

६.४.३ परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. १०५: परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	रेडियो	टेलिभिजन	केवल/डिस(छाता) च्यानल	कम्प्युटर	इन्टरनेट	ल्याण्डलाईन टेलिफोन	मोबाइल फोन	मोटरसाईकल/स्कुटर	कार/जीप/भ्यान (निजी प्रयोगको लागि)	अन्य सवारी/ढुवानी साधन (बस, ट्रक, टिपर आदि)	ट्याक्टर	पावर टिलर/पम्पसेट	साईकल/रिक्सा	रेफ्रिजरेटर (फ्रिज)	एयर कण्डिसन/कुलर	वासिङ्ग मेसिन	हिटर/गिजर/सोलार (तातो पानीको लागि)	जम्मा
१	२४८	३६६	३०७	३४	३७८	४	१,१६४	११६	४	६९	१५	१७	९९८	३५	३	१	५८	१,२८३
२	८५	३३८	२६७	६१	२९७	११	१,१५७	१४८	११	३४	१८	२१	१,०६४	३२	२	१	२३	१,२५१
३	७२	४६६	४०९	६६	७७३	१३	१,१७३	१४४	२	४	३३	४१	१,१३४	३०	१८४	१	२०	१,२५५
४	१०९	७०३	६४८	७७	४९३	५०	१,३६७	२२३	११	७	२२	५६	९४७	१८६	२३	१८	३७	१,६९३
५	१५५	४०३	३४६	९०	४६९	७	१,२७६	१३३	५	३०	२०	३५	१,२०९	४५	४४	२	३५	१,३६०
६	११९	३३७	२५८	४४	१५५	५	१,०५७	१२६	८	११	१७	५५	८७४	२५	१२	२	२१	१,१८५
७	८२	२५५	२३२	२१	२४१	२	६४३	८१	५	२	१५	३१	६२५	१८	१	०	१९	७६६
८	१६३	३५७	२९०	५२	२४५	४	९७५	११७	२	४	११	५०	७७६	२२	०	१	१८	१,०५९
९	८७	२३३	२२५	३५	२७३	५	८६२	८५	१	२५	२५	७८	८०७	१६	०	०	२३	१,०१८
१०	१८२	२३९	२३२	४२	४६४	४	१,१६०	११०	४	६	१३	२८	१,०१७	४५	२	२	२३	१,२६८
जम्मा	१,३०२	३,६९७	३,२१४	५२२	३,७८८	१०५	१०,८३४	१,२८३	५३	१९२	१८९	४१२	९,४५१	४५४	२७१	२८	२७७	१२,१३८

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कुल घरपरिवारहरू मध्ये मोबाइल फोन प्रयोगकर्ता संख्या उल्लेखनिय अर्थात १०,८३४ धरधुरी रहेको छ। दोस्रोमा तराई क्षेत्र र बाटोको सहजताको कारणले साइकल प्रयोग गर्ने घरधुरी समेत अत्यधिक अर्थात ९,४५१ रहेका छन्। तेस्रोमा इन्टरनेट सुविधा जडान भएका घरधुरीहरूको संख्या ३,७८८, टेलिभिजन ३,६९७,

केबल वा डिस ३,२१४, रेडियो १,३०२, मोटरसाइकल प्रयोगकर्ता १,२८३, कम्प्यूटर वा ल्यापटप प्रयोगकर्ता घरधुरी ५२२ रहेको देखाउँछ। तथ्याङ्कलाई हेर्दा संचार क्षेत्रको मोबाइल फोन प्रयोगकर्ताहरू झण्डै पूर्णरुपमा भएको अवस्था छ। मोबाइल प्रयोगकर्ताले सबैखाले संचारका सुविधा जस्तै श्रव्य, दृष्य, सुचना, गीत, खबर आदान प्रदान लगायतका धेरै काम गर्न एउटै साधनबाट सहज हुने भएकोले टेलिभिजन, रेडियो प्रयोगकताको संख्या झन न्यून देखिन्छ।

अर्कोतर्फ कार/जीप, एर कन्डिसनर, हिटर वा ग्याँस गिजर जस्ता उच्च सुविधाका सामाग्रीहरूको प्रयोग गर्ने घरधुरीको संख्या झन कम देखिन्छ। यद्यपी ग्रामीण इलाकाहरूमा समेत क्रमश: आधुनिक सुख सुविधाका सामग्रीहरूको प्रयोगकर्ताहरू बढ्नाले उपभोक्तावादी संस्कृतिको विकास भएरहेको देखिन्छ। वडागत रुपमा विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

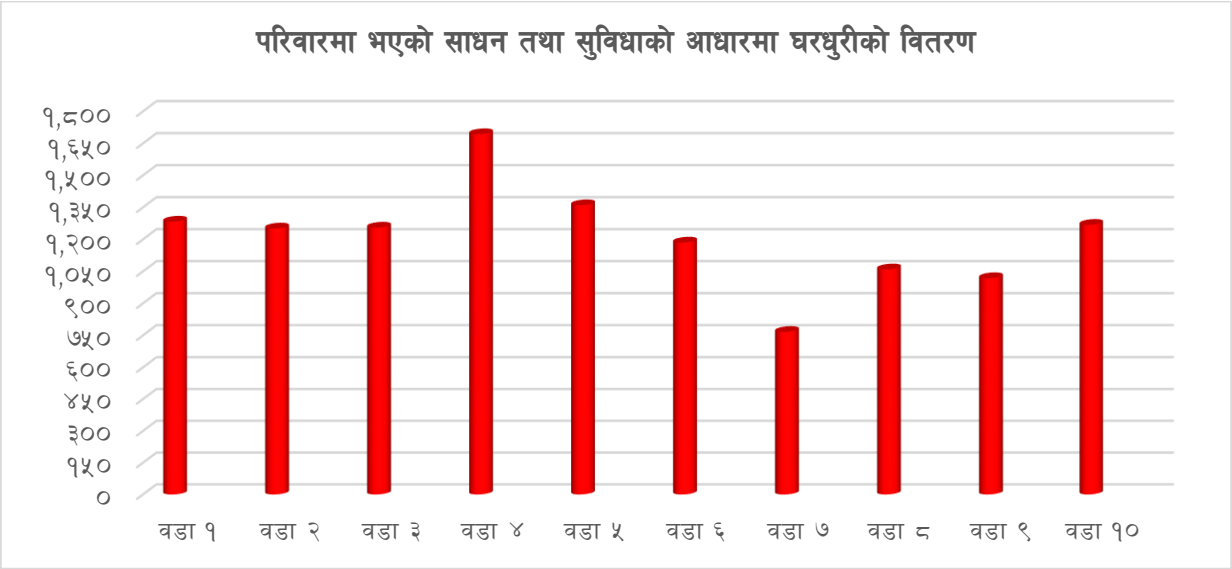

६.५ विद्युत

६.५.१ दैनिक बत्ति बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. १०६: दैनिक बत्ति बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	बिजुली		सोलार		गोबरग्याँस		मट्टितेल		अन्य		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	१,२२०	९५.१	३४	२.७	५	०.४	६	०.५	१८	१.४	१,२८३	१००.०
२	१,१८२	९४.५	४६	३.७	३	०.२	११	०.९	२	०.२	१,२५१	१००.०
३	१,१९८	९५.५	२९	२.३	३	०.२	११	०.९	१४	१.१	१,२५५	१००.०
४	१,३०२	७६.९	२७६	१६.३	३	०.२	४५	२.७	६७	४.०	१,६९३	१००.०
५	१,२९९	९५.५	१९	१.४	५	०.४	८	०.६	२९	२.१	१,३६०	१००.०
६	१,११३	९३.९	२१	१.८	४	०.३	२५	२.१	२२	१.९	१,१८५	१००.०
७	६५३	८५.२	९४	१२.३	२	०.३	१२	१.६	५	०.७	७६६	१००.०
८	९८०	९२.५	४५	४.२	२	०.२	२२	२.१	१०	०.९	१,०५९	१००.०
९	९०६	८९.०	६४	६.३	३	०.३	३४	३.३	११	१.१	१,०१८	१००.०
१०	१,०९९	८६.७	१६	१.३	८	०.६	१०९	८.६	३६	२.८	१,२६८	१००.०
जम्मा	१०,९५२	९०.२	६४४	५.३	३८	०.३	२८३	२.३	२२१	१.८	१२,१३८	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकाका कुल घरधुरीहरू मध्ये १०,९५२ अर्थात ९०.२ प्रतिशतले विद्युत, ६४४ अर्थात ५.३ प्रतिशतले सोलार, २८३ अर्थात २.३ प्रतिशतले मट्टितेल ३८ अर्थात ०.३ प्रतिशतले गोबर ग्याँस र बाँकिले अन्य स्रोतहरु प्रयोग गरेको पाइयो। यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा ग्रामिण विद्युतिकरणमा व्यापक विकास भई नगरपालिकामा विद्युतको पहुँच नपुगेको जनसंख्या नगन्य रहेको देखिन्छ। वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

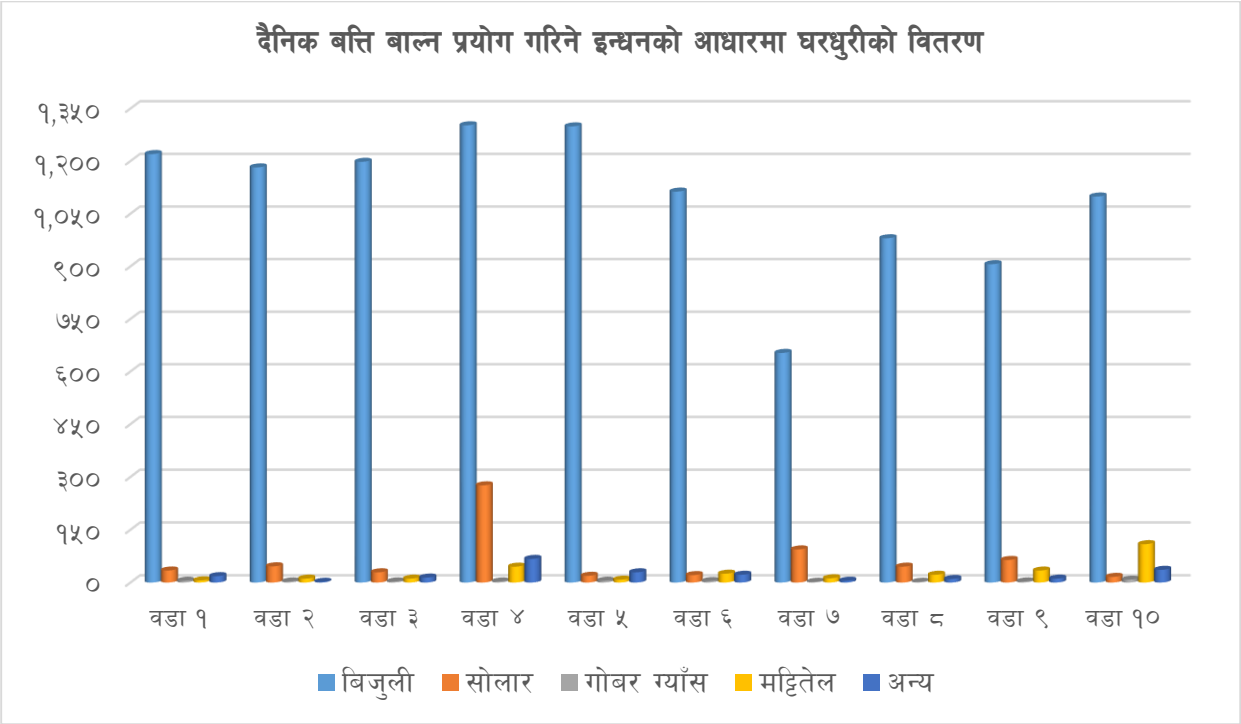

६.५.२ परिवारले खाना पकाउन प्रयोग गर्ने इन्धनको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. १०७: परिवारले खाना पकाउन प्रयोग गर्ने इन्धनको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	काठ/दाउरा		एल.पी. ग्याँस		मट्टितेल		बिजुली		गोबर ग्याँस		गोबर/गुँइठा		अन्य		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	७८९	६१.५	२८०	२१.८			१	०.१	२११	१६.४	१	०.१	१	०.१	१,२८३	१००.०
२	८३३	६६.६	१७५	१४.०					१७२	१३.७	६९	५.५	२	०.२	१,२५१	१००.०
३	९११	७२.६	२३०	१८.३			३	०.२	१११	८.८					१,२५५	१००.०
४	१,११७	६६.०	४९९	२९.५			१	०.१	७६	४.५					१,६९३	१००.०
५	७७६	५७.१	२८४	२०.९			१	०.१	२८२	२०.७	१४	१.०	३	०.२	१,३६०	१००.०
६	७५७	६३.९	१६९	१४.३			५	०.४	२४८	२०.९			६	०.५	१,१८५	१००.०
७	६७६	८८.३	५५	७.२					३४	४.४			१	०.१	७६६	१००.०
८	८५५	८०.७	१०२	९.६			१	०.१	१०१	९.५					१,०५९	१००.०
९	९२६	९१.०	५५	५.४	१	०.१			३५	३.४	१	०.१			१,०१८	१००.०
१०	८९७	७०.७	८०	६.३					२८७	२२.६	२	०.२	२	०.२	१,२६८	१००.०
जम्मा	८,५३७	७०.३	१,९२९	१५.९	१	०.०	१२	०.१	१,५५७	१२.८	८७	०.७	१५	०.१	१२,१३८	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

दिगो विकासको अवधारणा अनुसार पर्यावरणिय सन्तुलन बनाइ राख्न मानिसको उपभोगशैलीमा परिवर्तन गर्नु अपरिहार्य छ। उदाहरणका लागि नेपालले आधारवर्ष २०१५ मा ७४.७ % रहेको इन्धनको प्राथमिक श्रोतको रुपमा काठ, दाउरा, गुइँठा आदि प्रयोग गर्ने जनसमुदाय सन् २०३० सम्म ३०% मा झार्ने (SDG–7) तथा पकाउने प्रयोजनार्थ LPG प्रयोगलाई १८% (२०१५) बाट ३३% मा पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ। यसै राष्ट्रिय लक्ष्यलाई आन्तरिकिकरण गर्दै नगरपालिकामा समेत नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई उन्मुख बनाउनु आवश्यक छ।

मानिसको गुणस्तरीय जीवनशैलिको निर्धारक तत्व उसको आर्थिक, शैक्षिक र साँस्कृतिक पक्षहरू पनि हुन्। परम्परागत जीवनधारा, ग्रामिण परिवेश र जनचेतनाको सुशुप्त अवस्थाले उसको उन्नयनलाई उजागर गर्छ चाहे त्यो भान्छामा प्रयोग गर्ने इन्धन नै किन नहोस्। उदाहरणको लागि राजापुर नगरपालिका को इन्धनको प्राथमिक श्रोतको रुपमा प्रयोग हुने काठ दाउरालाई नै लिन सकिन्छ।

नगरपालिकाको कुल घरपरिवारहरू मध्ये ८,५३७ अर्थात ७०.३ प्रतिशतले काठदाउरा, १,९२९ अर्थात १५.९ प्रतिशत एल.पी ग्यास, १,५५७ अर्थात १२.८ प्रतिशतले गोबरग्याँस र बाँकि अन्यले गुइँठा र अरु प्रयोग गरेको पाइयो। स्थानीयहरूले अधिकांश काठ दाउराको प्रयोग गरेबाट एकातर्फ वनजंगल र पर्यावरणमा क्षति पुग्ने र अर्को तर्फ धुवाँ र दाउरा संकलन गर्दा लाग्ने समयले क्रमश: स्वास्थ्यमा असर पुऱ्यानुका साथै समय समेत बढी खर्च हुने देखिन्छ। तसर्थ वैकल्पिक उर्जाको उत्तम उपाय गोबर ग्याँसको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने र आय आर्जनका कार्यक्रमहरूमा केन्द्रित गरी नगरपालिकावासीहरूलाई काठ दाउराको विकल्प तर्फ लैजानुपर्ने देखिन्छ। वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

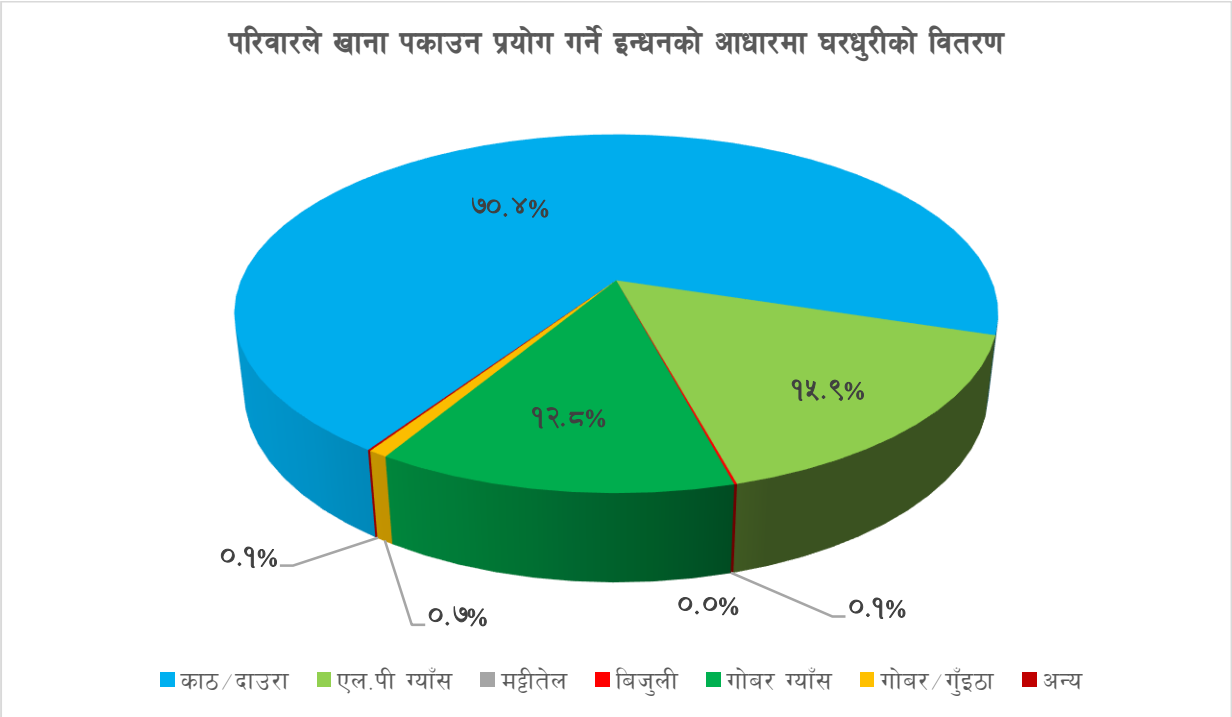

खण्ड ७ : सामाजिक पूर्वाधार तथा सेवा

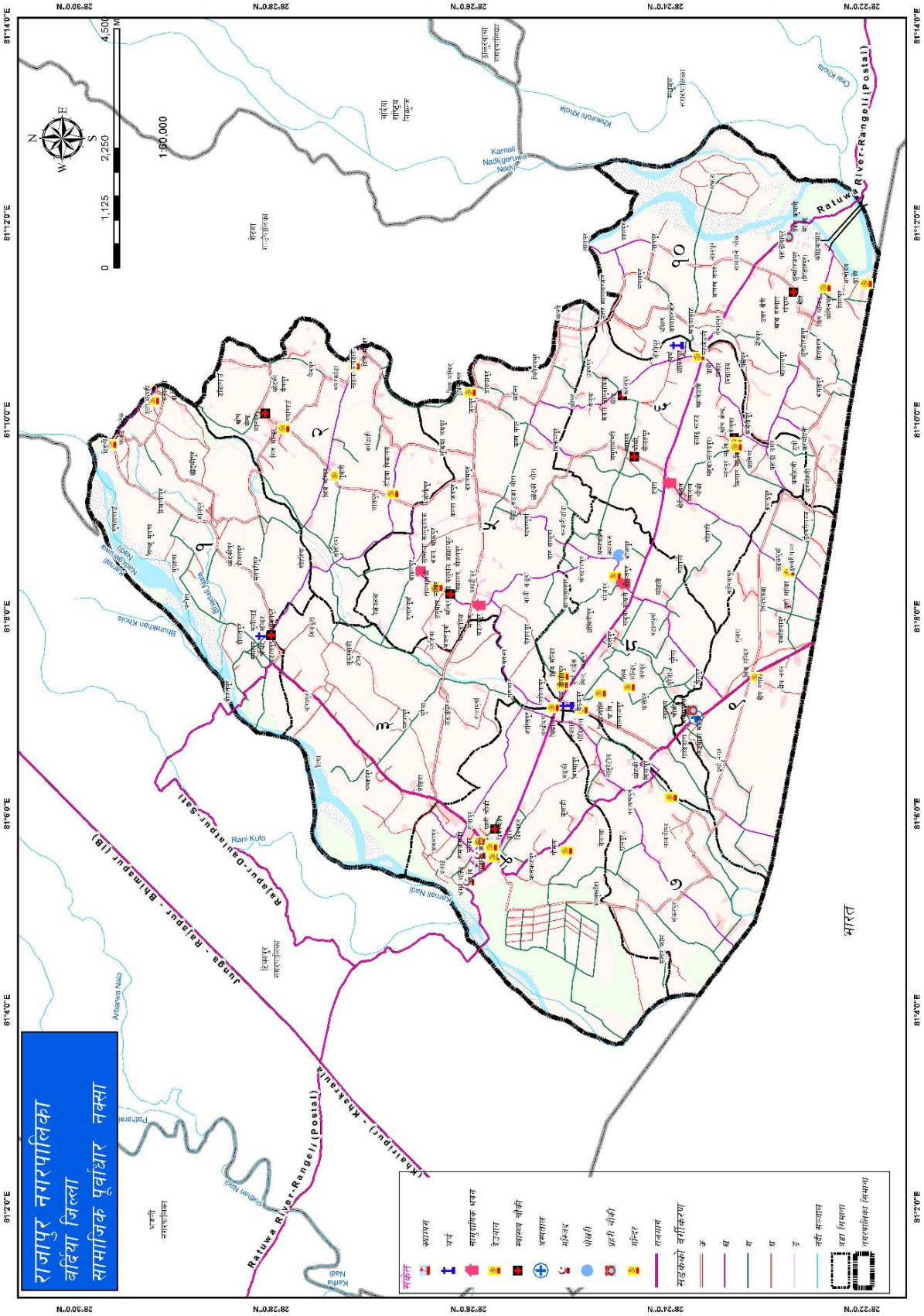

नक्सा नं. १३ : नगरपालिकाको सामाजिक पूर्वाधार

७.१ शिक्षा

नेपाल राष्ट्रिय माध्यमिक विद्यालय, राजापुर नगरपालिका-३

चौधौ योजनाको ५ वटा रणनीतिक स्तम्भहरुमध्ये शैक्षिक पूर्वाधारको विकास र गुणस्तर वृद्धि पनि एक हो। कुनै पनि देशको सामाजिक तथा आर्थिक विकासमा शिक्षाले ठूलो भूमिका खेलेको हुन्छ। यसलाई मानव विकासको सूचकको रूपमा लिइन्छ। यसै सिलसिलामा यहाँ राजापुर नगरपालिकाको शैक्षिक स्थिती देखाउन खोजिएको छ। विकासको प्रमुख आधारशिला शिक्षा नै हो, शिक्षाको माध्यमबाट व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभाहरूको विकास हुन गई समग्र समाज र राष्ट्रमा नै सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ भन्ने सर्वमान्य सिद्धान्त रहिआएको छ। सचेत, अनुशासित तथा उत्पादनशिल जनशक्ति निर्माण गर्नका लागि शिक्षा क्षेत्र नै सर्वोपरि भुमीका अनिवार्य रहन्छ। योजना निर्माणमा गरिबी निवारण तथा चौतर्फी विकासका लागि शिक्षा क्षेत्रलाई मानव संशाधन विकासको एक शसक्त माध्यमको रुपमा नितीगत रुपमा अबलम्बन गरिएको छ। नेपालको संविधान २०७२ को भाग ३, धारा ३१ शिक्षा सम्बन्धी हक मा देहायबमोजिमको व्यवस्था गरिएको छ।

(१) प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँचको हक हुनेछ।

(२) प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र नि:शुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा नि:शुल्क पाउने हक हुनेछ।

(३) अपांगता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानून बमोजिम नि:शुल्क उच्च शिक्षा पाउनेहक हुनेछ।

(४) दृष्टिविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपि तथा बहिरा र स्वर वा बोलाइ सम्बन्धी अपांगता भएका नागरिकलाई सांकेतिक भाषाको माध्यमबाट कानून बमोजिम नि:शुल्क शिक्षा पाउने हक हुनेछ।

(५) नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानून बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक हुनेछ।

संविधान तथा योजनाको ठुला ठुला वहस भएता पनि विश्वको सामु तुलनात्मक अध्ययन गर्दा उल्लेखनीय विकास भने भएको देखिँदैन । शिक्षाले ज्ञान र सिपको प्रयोगात्मक परिवर्तन ल्याउने, पिछडिएको, विपन्न र अभावग्रस्त वर्गको पक्षपोषण गर्ने, अवोध बालबालिका एवं आवाज विहिनका पक्षमा रही देशलाई समृद्ध बनाउने परिकल्पनालाई साकार पार्नुपर्दछ । देशका लागि आवश्यक नेतृत्वदायी क्षमताको विकास, अथकरूपमा सिक्ने र सिकाउने प्रवृति, सामाजिक र मानवीय मूल्यमान्यता र आत्मविश्वासजस्ता आधारभूत समग्र पक्षको विकास गर्न सघाउनु नै गुणस्तरीय शिक्षा विशेषता हो । यस्तो शिक्षामा विश्लेषणात्मक र मौलिक सोचको पर्याप्तता हुनुपर्छ । निर्दिष्ट सिकाइमात्र स्तरीयता होइन । आज व्यावहारिक परिवर्तन, श्रमसँगको आस्था, जीवनोपयोगी खोज अनुसन्धान, सान्दर्भिकता देश र संस्कृतिप्रति प्रेम, नैतिक जिम्मेवारी, मौलिकरूपमा विज्ञानको उपयोग गर्न स्तरीय शिक्षाको आवश्यकता छ । शिक्षाको स्तरीय विकासले मात्र देशमा रोजगारीको अवसर, कलकारखानाको विकास, सुविधाको पहुँच, प्रविधिको विस्तार, उत्पादनमुखी कृषि, आयमुखी व्यावसाय, स्थानीय साधनश्रोतको प्रचुर सदुपयोगले जनताको जीवनस्तर उकास्न सकिन्छ ।

शिक्षा क्षेत्रको परिसूचकलाई त्यस क्षेत्रमा सञ्चालित विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमबाट निर्धारण गर्न सकिन्छ। यसै सिलसिलामा यस राजापुर नगरपालिकाको शैक्षिक स्थिती देखाउन यहाँको साक्षरता स्थिति, शिक्षण संस्थाको विवरण, शिक्षक दरबन्दी विवरण, विद्यार्थीको भर्ना, तहगत तथा विषयगत शैक्षिक विवरण देखाउन खोजिएको छ जसबाट राजापुर नगरपालिकाको शैक्षिक अवस्थालाई बुझी अगामी दिनमा सुधार गर्न नीति तथा कार्यक्रम बनाउन सकिन्छ ।

७.१.१ पाँच वर्ष भन्दा माथिल्लो उमेर समूहमा साक्षरताको अवस्था

तालिका नं. १०८: ५ वर्ष भन्दा माथिल्लो उमेर समूहमा साक्षरताको अवस्था

लिङ्ग	वडा नं.	पढ्न वा लेख्न सक्ने						जम्मा	
		पढ्न वा लेख्न सक्ने		पढ्न मात्र सक्ने		पढ्न वा लेख्न नसक्ने		संख्या	प्रतिशत
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
दुबै लिङ्ग	१	३,३६९	६७.३	१६	०.३	१,६२१	३२.४	५,००६	१००.०
	२	३,७४७	७०.१	९९	१.९	१,५००	२८.१	५,३४६	१००.०
	३	४,१९२	७९.५	१८	०.३	१,०६३	२०.२	५,२७३	१००.०
	४	४,३३५	६५.७	२१	०.३	२,२४७	३४.०	६,६०३	१००.०
	५	४,५३५	७७.१	६	०.१	१,३४३	२२.८	५,८८४	१००.०
	६	३,६२०	६९.०	५९	१.१	१,५६६	२९.९	५,२४५	१००.०
	७	२,१४०	७०.०	४	०.१	९१३	२९.९	३,०५७	१००.०
	८	३,४४३	७१.५	२५	०.५	१,३४८	२८.०	४,८१६	१००.०
	९	२,७८३	६५.१	२८	०.७	१,४६५	३४.३	४,२७६	१००.०
	१०	४,२५९	६९.९	६२	१.०	१,७७४	२९.१	६,०९५	१००.०
	जम्मा	३६,४२३	७०.६	३३८	०.७	१४,८४०	२८.८	५१,६०१	१००.०
पुरुष	१	१,५९८	७४.२	८	०.४	५४७	२५.४	२,१५३	१००.०
	२	१,९४९	७७.९	२७	१.१	५२६	२१.०	२,५०२	१००.०
	३	१,८६९	८२.१	८	०.४	४००	१७.६	२,२७७	१००.०

	४	२,१८३	७०.८	१३	०.४	८८८	२८.८	३,०८४	१००.०
	५	२,२३३	८२.३	३	०.१	४७७	१७.६	२,७१३	१००.०
	६	१,८०३	७५.०	३३	१.४	५६८	२३.६	२,४०४	१००.०
	७	१,०२५	७६.२	४	०.३	३१६	२३.५	१,३४५	१००.०
	८	१,६७१	७६.७	१२	०.६	४९७	२२.८	२,१८०	१००.०
	९	१,३१२	७०.६	१५	०.८	५३१	२८.६	१,८५८	१००.०
	१०	२,२६८	७६.२	२५	०.८	६८२	२२.९	२,९७५	१००.०
	जम्मा	१७,९११	७६.२	१४८	०.६	५,४३२	२३.१	२३,४९१	१००.०
महिला	१	१,७७१	६२.१	८	०.३	१,०७४	३७.६	२,८५३	१००.०
	२	१,७९८	६३.२	७२	२.५	९७४	३४.२	२,८४४	१००.०
	३	२,३२३	७७.५	१०	०.३	६६३	२२.१	२,९९६	१००.०
	४	२,१५२	६१.२	८	०.२	१,३५९	३८.६	३,५१९	१००.०
	५	२,३०२	७२.६	३	०.१	८६६	२७.३	३,१७१	१००.०
	६	१,८१७	६४.०	२६	०.९	९९८	३५.१	२,८४१	१००.०
	७	१,११५	६५.१			५९७	३४.९	१,७१२	१००.०
	८	१,७७२	६७.२	१३	०.५	८५१	३२.३	२,६३६	१००.०
	९	१,४७१	६०.८	१३	०.५	९३४	३८.६	२,४१८	१००.०
	१०	१,९९१	६३.८	३७	१.२	१,०९२	३५.०	३,१२०	१००.०
	जम्मा	१८,५१२	६५.९	१९०	०.७	९,४०८	३३.५	२८,११०	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

५ वर्ष वा सो भन्दा माथि उमेर समूहको ५१,६०१ जनसंख्या भएको यस नगरपालिकाको साक्षरता अवस्थालाई विभिन्न सिप अन्तर्गत राखेर विश्लेषण गरिएको छ। जस अन्तर्गत यस नगरपालिकामा पढ्न र लेख्न सक्ने सिपयुक्त ३६,४२३ अर्थात ७०.६ प्रतिशत मानिस रहेका छन् भने पढ्न मात्र सक्ने ३३८ जना अर्थात ०.७ प्रतिशत रहेका छन्। पढ्ने र लेख्ने दुवै सिप नभएका अर्थात निरक्षर जनसंख्या १४,४८० अर्थात २८.८ प्रतिशत रहेको छ। वडागत रुपमा तुलना गर्दा सबैभन्दा बढी साक्षरता प्रतिशत रहेको वडा नं ३ जसको साक्षरता ७९.५ प्रतिशत रहेको छ भने सबैभन्दा न्यून साक्षरता वडा नं ९ जसको साक्षरता ६५.१ प्रतिशत रहेको छ। स्वभाविक रुपमा उच्च साक्षरता प्रतिशत रहेको वडामा न्युन निरक्षरता र न्युन साक्षरता रहेको वडामा उच्च निरक्षरता रहने तथ्यांक तालिकाबाट प्रष्टिन्छ।

उल्लेखित आँकडालाई लैंगिक दृष्टिकोणबाट विश्लेषण गर्दा कुल २३,४९१ पुरुष र २८,११० जना महिला रहेको यस नगरपालिकामा कुल १७,९११ अर्थात ७६.२ प्रतिशत पुरुष लेख्न पढ्न सक्ने अवस्थामा रहँदा १८,५१२ अर्थात ६५.९ प्रतिशत मात्र महिला लेख्न पढ्न सक्षम रहेका छन्। त्यसैगरी पढ्न मात्र सक्ने पुरुष १४८ अर्थात ०.६ प्रतिशत हुँदा महिला १९० जना अर्थात ०.७ प्रतिशत रहेका छन्। लैंगिक रुपमा निरक्षरताको प्रतिशतलाई विश्लेषण गर्दा कुल ५,४३२ अर्थात २३.१ प्रतिशत पुरुष निरक्षर रहँदा महिला ९,४०८ अर्थात ३३.५ प्रतिशत रहेको पाइएको छ।

पुरुषको भन्दा महिलाको जनसंख्या बढी भएको यस नगरपालिकामा महिला निरक्षरता पुरुषको तुलनामा बढी रहेको छ। साक्षरताले पढ्न र लेख्न सक्ने सिप भन्दा माथि समग्र मानव विकास सूचकलाई इंगित गर्दछ। तथ्यहरुका अनुसार महिला साक्षरताले समग्र बहुआयामिक गरिबी सूचक (:एक्ष) मा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ। वर्तमान संविधान, शिक्षाप्रतिको राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रिय प्रतिवद्दताहरु, विश्वव्यापी एजेण्डाको रुपमा रहेको दिगो विकासका लक्ष्यहरुको कार्यान्वयन, सन् २०२२ मा नेपाललाई अतिकम विकसित राष्ट्रहरुको सूचीबाट स्तरोन्नति गर्ने लक्ष्य, द्दण्घण सम्म देशलाई मध्यम आयस्तर राष्ट्रको रुपमा पुर्याउने महत्वकांक्षी सोचलाई यथार्थतामा रुपान्तरण गर्न समाजमा विद्यमान सबै किसिमका असमानताहरुको अन्त्य गर्दै समन्यायिक, समतामुलक, गुणस्तरीय र जीवनपयोगी शिक्षालाई प्राथमिकतामा राख्नु सबै तहका सरकारको दायित्व हो।

७.१.२ पाँच वर्ष वा माथिल्लो उमेर समूहमा साक्षरता र उमेर समूहको विवरण

तालिका नं. १०९: पाँच वर्ष वा माथिल्लो उमेर समूहमा साक्षरतार उमेर समूहको विवरण

लिङ्ग	उमेर समूह	पढ्न वा लेख्न सक्ने						जम्मा	
		पढ्न वा लेख्न सक्ने		पढ्न मात्र सक्ने		पढ्न वा लेख्न नसक्ने		संख्या	प्रतिशत
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
दुबै लिङ्ग	५-९ वर्ष	४,२१४	९४.२	४४	१.०	२१७	४.८	४,४७५	१००.०
	१०-१४ वर्ष	५,८४३	९८.९	५	०.१	६२	१.०	५,९१०	१००.०
	१५-१९ वर्ष	५,६१२	९८.३	८	०.१	८८	१.५	५,७०८	१००.०
	२०-२४ वर्ष	६,००४	९५.०	१९	०.३	२९४	४.७	६,३१७	१००.०
	२५-२९ वर्ष	४,५७३	८७.२	३४	०.६	६३७	१२.१	५,२४४	१००.०
	३०-३४ वर्ष	३,०७५	७१.१	४७	१.१	१,२०५	२७.८	४,३२७	१००.०
	३५-३९ वर्ष	२,१८१	५५.२	६०	१.५	१,७०८	४३.३	३,९४९	१००.०
	४०-४४ वर्ष	१,३८९	४५.५	२२	०.७	१,६४०	५३.८	३,०५१	१००.०
	४५-४९ वर्ष	१,३०३	३८.८	३६	१.१	२,०२०	६०.१	३,३५९	१००.०
	५०-५४ वर्ष	८४८	३३.४	२०	०.८	१,६७१	६५.८	२,५३९	१००.०
	५५-५९ वर्ष	५६८	२७.८	१२	०.६	१,४६१	७१.६	२,०४१	१००.०
	६०-६४ वर्ष	३३१	२२.४	१५	१.०	१,१३०	७६.६	१,४७६	१००.०
	६५-६९ वर्ष	२४०	१७.९	४	०.३	१,०९८	८१.८	१,३४२	१००.०
	७०-७४ वर्ष	१३९	१२.८	६	०.६	९४२	८६.७	१,०८७	१००.०
	७५ वर्ष भन्दा बढि	१०३	१३.३	६	०.८	६६७	८६.०	७७६	१००.०
	जम्मा	३६,४२३	७०.६	३३८	०.७	१४,८४०	२८.८	५१,६०१	१००.०
पुरुष	५-९ वर्ष	२,१६५	९४.०	२५	१.१	११३	४.९	२,३०३	१००.०
	१०-१४ वर्ष	२,९४८	९८.९	२	०.१	३१	१.०	२,९८१	१००.०
	१५-१९ वर्ष	२,५३०	९८.४	६	०.२	३६	१.४	२,५७२	१००.०
	२०-२४ वर्ष	२,२९५	९६.७	७	०.३	७१	३.०	२,३७३	१००.०

	२५-२९ वर्ष	१,९८४	९२.६	९	०.४	१५०	७.०	२,१४३	१००.०
	३०-३४ वर्ष	१,४९०	८३.३	११	०.६	२८८	१६.१	१,७८९	१००.०
	३५-३९ वर्ष	१,२४४	६९.६	२१	१.२	५२२	२९.२	१,७८७	१००.०
	४०-४४ वर्ष	८३१	६०.४	१०	०.७	५३५	३८.९	१,३७६	१००.०
	४५-४९ वर्ष	८३७	५२.२	२०	१.२	७४७	४६.६	१,६०४	१००.०
	५०-५४ वर्ष	५६९	४५.८	१०	०.८	६६३	५३.४	१,२४२	१००.०
	५५-५९ वर्ष	३९४	३८.६	६	०.६	६२१	६०.८	१,०२१	१००.०
	६०-६४ वर्ष	२५०	३६.४	८	१.२	४२९	६२.४	६८७	१००.०
	६५-६९ वर्ष	१८८	२८.८	३	०.५	४६२	७०.८	६५३	१००.०
	७०-७४ वर्ष	१०६	१९.४	४	०.७	४३५	७९.८	५४५	१००.०
	७५ वर्ष भन्दा बढि	८०	१९.३	६	१.४	३२९	७९.३	४१५	१००.०
	जम्मा	१७,९११	७६.२	१४८	०.६	५,४३२	२३.१	२३,४९१	१००.०
महिला	५-९ वर्ष	२,०४९	९४.३	१९	०.९	१०४	४.८	२,१७२	१००.०
	१०-१४ वर्ष	२,८९५	९८.८	३	०.१	३१	१.१	२,९२९	१००.०
	१५-१९ वर्ष	३,०८२	९८.३	२	०.१	५२	१.७	३,१३६	१००.०
	२०-२४ वर्ष	३,७०९	९४.०	१२	०.३	२२३	५.७	३,९४४	१००.०
	२५-२९ वर्ष	२,५८९	८३.५	२५	०.८	४८७	१५.७	३,१०१	१००.०
	३०-३४ वर्ष	१,५८५	६२.५	३६	१.४	९१७	३६.१	२,५३८	१००.०
	३५-३९ वर्ष	९३७	४३.३	३९	१.८	१,१८६	५४.९	२,१६२	१००.०
	४०-४४ वर्ष	५५८	३३.३	१२	०.७	१,१०५	६६.०	१,६७५	१००.०
	४५-४९ वर्ष	४६६	२६.६	१६	०.९	१,२७३	७२.५	१,७५५	१००.०
	५०-५४ वर्ष	२७९	२१.५	१०	०.८	१,००८	७७.७	१,२९७	१००.०
	५५-५९ वर्ष	१७४	१७.१	६	०.६	८४०	८२.४	१,०२०	१००.०
	६०-६४ वर्ष	८१	१०.३	७	०.९	७०१	८८.८	७८९	१००.०
	६५-६९ वर्ष	५२	७.५	१	०.१	६३६	९२.३	६८९	१००.०
	७०-७४ वर्ष	३३	६.१	२	०.४	५०७	९३.५	५४२	१००.०
	७५ वर्ष भन्दा बढि	२३	६.४			३३८	९३.६	३६१	१००.०
	जम्मा	१८,५१२	६५.९	१९०	०.७	९,४०८	३३.५	२८,११०	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

५ वर्ष देखि ७५ वा सो भन्दा माथिका कुल जनसंख्यालाई प्रत्येक ६ वर्षको अन्तरमा १५ वटा समूह निर्माण गरी उमेरसमूह अनुसार पढ्न र लेख्न सक्ने, पढ्न मात्र सक्ने र दुवै गर्न नसक्ने जनसंख्याको विलेश्षण गरिएको छ। प्राप्त तथ्यांकअनुसार सबैभन्दा बढी १०-१४ वर्ष उमेर समूहका ५,९१० अर्थात ९८.९ प्रतिशत बालबालिका पढ्न र लेख्न सक्षम देखिन्छन् भने ५ अर्थात ०.१ प्रतिशत पढ्न मात्र सक्ने र ६२ अर्थात १ प्रतिशत दुवै सिपमा असमर्थ देखिन्छन्। यो उमेर समूहलाई लैंगिक रुपमा विश्लेषण गर्दा २,९४८ बालक पढ्न र लेख्न सक्षम हुँदा २,८९५ बालिका सक्षम देखिन्छन्। त्यसैगरी २ जना बालक पढ्न मात्र सक्ने अवस्थामा हुँदा ३ जना बालिका पढ्न मात्र सक्छन् भने ३१ जना बालक र ३१ नै बालिकामा दुवै सिप अभाव देखिन्छ।

समग्र राष्ट्रिय आँकडा हेर्दा आर्थिक वर्ष २०७२/०७३ को अन्त्य सम्म प्राथमिक तह (१-५), आधारभूत तह (१-८) र माध्यमिक तह (९-१२) को खुद भर्ना दर क्रमश ९६.६%, ८९.४% र ३७.७% पुगेको छ भने खुद भर्ना दरमा लैंगिक समानतामा समेत उल्लेखनीय प्रगति देखिन्छ। प्राथमिक तह, आधारभूत तह र माध्यमिक तहमा समानता क्रमश ०.९९, १.०, ०.९९ रहेको छ। यस नगरपालिकाको तथ्यांकलाई सामान्यीकरण गर्दा राष्ट्रिय तथ्यांकको समान हुने देखिन्छ।

जेष्ठ उमेर समूहका तुलनामा युवा पुस्ता बढी साक्षर देखिन्छन् चाहे ति पुरुष हुन् वा महिला नै किन नहुन्। उदाहरणका लागि ३०-३४ वर्ष उमेर समूहका कुल ३,०७५ अर्थात ७१.१% मानिस पढ्न र लेख्न सक्दा ८३.३% पुरुष र ६२.५% महिला सक्षम देखिन्छन् भने यसको तुलनामा ६०-६४ वर्ष उमेर समूहमा कुल ३३१ जना पढ्न र लेख्न सक्ने हुँदा पुरुष २५० अर्थात ३६.४% र महिला ८१ अर्थात १०.३% सक्षम भेटिएका छन्।

शिक्षाप्रतिको जनजागरण, राज्यको लगानी, विकासका साझेदारहरुको सहयोग, सहश्राब्दि लक्ष्यको कार्यान्वयन, शिक्षा क्षेत्रका विशेष योजनाको प्रतिफल स्वरुप समग्र शैक्षिक वातावरणमा नै परिवर्तन आइरहेको छ। तथापि संविधानप्रदत्त, मौलिक हकको रुपमा रहेको गुणस्तरीय, समावेशी र समन्यायमा आधारित शिक्षालाई सार्थक बनाउन आगामी वर्षको बजेट २०७५/२०७६ ले भनेझैँ बालबालिकालाई विद्यालयमा टिकाऔँ, सिकाऔँ र बिकाउँ अभियानलाई सार्थक बनाउनु सबै स्थानीय तहको शैक्षिक मर्म र धर्म दुवै हो भन्दा अतियुक्ति नहोला।

७.१.३ वडा अनुसार तहगत शिक्षा सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ११०: वडा अनुसार तहगत शिक्षा सम्बन्धी विवरण

लिङ्ग	वडा नं.	शैक्षिक तह								
		नर्सरी देखि ४ कक्षा	५ कक्षा- ७ कक्षा	८ कक्षा - एस.एल.सी.	कक्षा १२ वा प्रमाणपत्र तह	स्नातक तह	स्नाकोत्तर वा सो भन्दा माथि	अनौपचारिक	वयस्क साक्षरता शिक्षा	जम्मा
दुवै लिङ्ग	१	८२८	७८६	१,०३८	२७६	१३६	२२	२२	२६१	३,३६९
	२	७७८	९३७	१,२१९	३५७	१४१	२४	२८	२६३	३,७४७
	३	८२८	८५०	१,२६५	२५५	१३१	२६	१६०	६७७	४,१९२
	४	९६६	१,०५६	१,४१८	४१२	१९०	४३	४१	२०९	४,३३५
	५	८९५	९६०	१,४०७	४४०	२१०	४५	४३	५३५	४,५३५
	६	८२५	९४३	१,२१२	३१३	११०	१६	२३	१७८	३,६२०
	७	५५८	५३०	६७०	१५२	५३	११	४	१६२	२,१४०
	८	६३२	७८१	१,१४८	३२२	१४४	४६	२९	३४१	३,४४३
	९	७१०	७५४	८७३	२१६	६५	१४	१५	१३६	२,७८३
	१०	१,०८९	१,३२६	१,२१३	२५७	११७	२६	६८	१६३	४,२५९
	जम्मा	८,१०९	८,९२३	११,४६३	३,०००	१,२९७	२७३	४३३	२,९२५	३६,४२३
पुरुष	१	४७२	३६५	४६८	१२७	६७	१५	१४	७०	१,५९८
	२	४५२	५२९	६३१	१७६	७४	१९	२१	४७	१,९४९

	३	४६२	३९७	५३५	११७	७०	१४	११७	१५७	१,८६९
	४	५०२	५७०	६८६	२०८	९८	२७	२७	६५	२,१८३
	५	५१६	४८६	७१७	२३७	१२०	३१	२८	९८	२,२३३
	६	४६४	५०६	५८८	१३०	६७	१०	९	२९	१,८०३
	७	२७९	२६०	३२०	७९	२७	९		५१	१,०२५
	८	३३७	३८६	५९१	१५४	७१	३४	३	९५	१,६७१
	९	३५८	३६९	४०१	११२	२६	६	७	३३	१,३१२
	१०	६०६	७२३	६४३	१४३	६७	१८	४९	१९	२,२६८
	जम्मा	४,४४८	४,५९१	५,५८०	१,४८३	६८७	१८३	२७५	६६४	१७,९११
महिला	१	३५६	४२१	५७०	१४९	६९	७	८	१९१	१,७७१
	२	३२६	४०८	५८८	१८१	६७	५	७	२१६	१,७९८
	३	३६६	४५३	७३०	१३८	६१	१२	४३	५२०	२,३२३
	४	४६४	४८६	७३२	२०४	९२	१६	१४	१४४	२,१५२
	५	३७९	४७४	६९०	२०३	९०	१४	१५	४३७	२,३०२
	६	३६१	४३७	६२४	१८३	४३	६	१४	१४९	१,८१७
	७	२७९	२७०	३५०	७३	२६	२	४	१११	१,११५
	८	२९५	३९५	५५७	१६८	७३	१२	२६	२४६	१,७७२
	९	३५२	३८५	४७२	१०४	३९	८	८	१०३	१,४७१
	१०	४८३	६०३	५७०	११४	५०	८	१९	१४४	१,९९१
	जम्मा	३,६६१	४,३३२	५,८८३	१,५१७	६१०	९०	१५८	२,२६१	१८,५१२

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेको ५५,५८४ जनसंख्या मध्ये ५ वर्ष माथिका ३६,४२३ जना साक्षर रहेको देखिन्छ। यस मध्ये १७,९११ जना पुरुष र १८५१२ जना महिलाहरू साक्षर रहेका छन्। कूल जनसंख्याको ३१.५ प्रतिशत अर्थात ११,४६३ जना कक्षा ८ देखि एस.एल.सी सम्मको शैक्षिक स्तर, २४.५ प्रतिशत अर्थात ८९२३ जना कक्षा ५ देखि ७ सम्म, २२.३ प्रतिशत अर्थात ८१०९ जना नर्सरी देखि ४ कक्षा सम्म अध्ययन गरिरहेका छन्। नगरपालिकामा स्थातक वा सो भन्दा माथिको अध्ययन गरेकाहरूको संख्या न्यून रहेको छ। उच्च अध्ययन गर्ने अवसर नमिलेर वा आर्थिक अवस्था नभएर सो संख्या न्यून रहेको हुनसक्छ। नगरपालिकाको विकासकालागि नगरपालिकाकै दक्ष तथा शिक्षित जनशक्तिको योगदान महत्वपूर्ण हुन्छ। सामान्यतया उच्च अध्ययन गरेकाहरू रोजगारी तथा उचित अवसरको कमीले पलायन हुने गर्दछन्। दिगो विकासको लागि शिक्षित र दक्ष जनशक्ति नगरपालिकामा रहि ज्ञान र सीपको पूर्ण सदुपयोग गर्न पाउने वातावरणको सुनिस्चितता हुनुपर्दछ। तुलनात्मक रुपमा केहिमात्रामा भएपनि पुरुषको भन्दा महिलाहरूको संख्या प्राय सबै शैक्षिक तहहरूमा कम रहेको देखिन्छ। किशोरी र महिलाको जनसंख्या धेरै भएको यो नगरपालिकामा शिक्षामा भने उनीहरूको संख्या कम हुनु उचित नभएकोले यसतर्फ सम्बन्धित सबैको ध्यान जानु जरुरी छ। वडागत लैङ्गिक विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

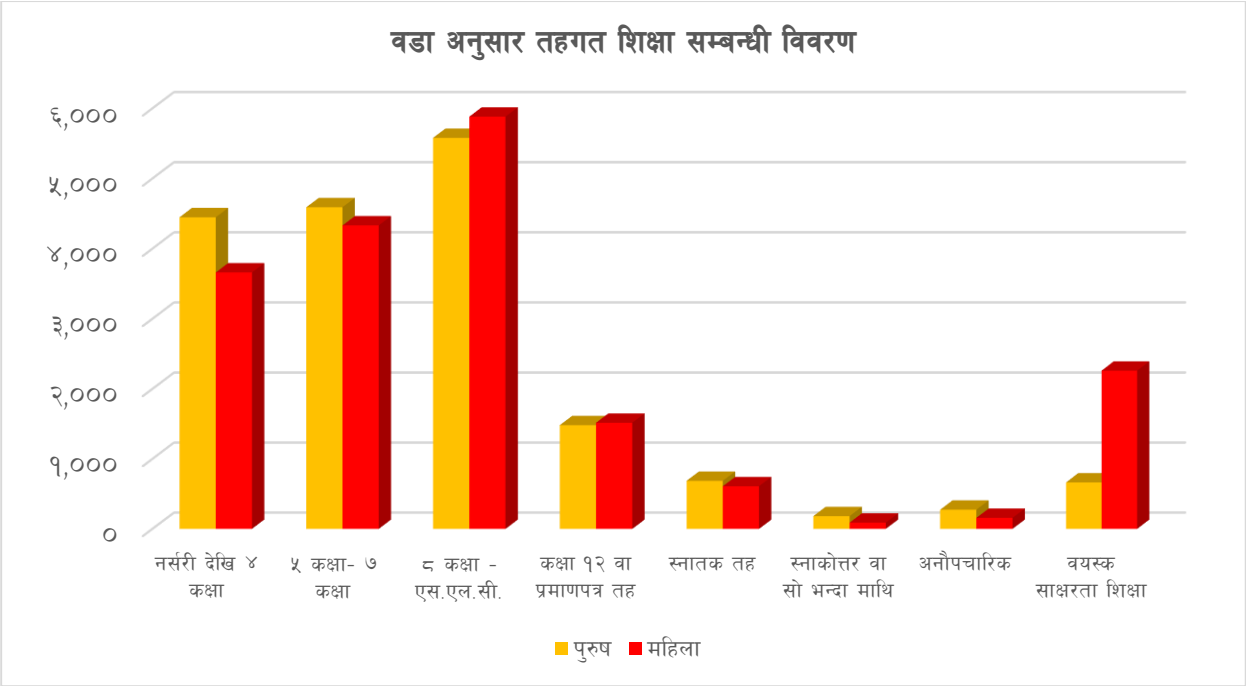

७.१.४ वडा अनुसार तहगत शिक्षा, लिङ्ग र उमेर समूह सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. १११: वडा अनुसार तहगत शिक्षा, लिङ्ग र उमेर समूह सम्बन्धी विवरण

लिङ्ग	वडा नं.	शैक्षिक तह								
		नर्सरी देखि ४ कक्षा	५ कक्षा- ७ कक्षा	८ कक्षा - एस.एल.सी.	कक्षा १२ वा प्रमाणपत्र तह	स्नातक तह	स्नाकोत्तर वा सो भन्दा माथि	अनौपचारिक	वयस्क साक्षरता शिक्षा	जम्मा
दुबै लिङ्ग	५-९ वर्ष	४,१२९	८०					२	३	४,२१४
	१०-१४ वर्ष	१,९४९	३,१६६	७२८						५,८४३
	१५-१९ वर्ष	१५२	१,४५३	३,२४४	६९२	५९		४	८	५,६१२
	२०-२४ वर्ष	२५३	१,१८६	२,९७०	१,०३५	४५४	४१	१३	५२	६,००४
	२५-२९ वर्ष	३७४	१,०८०	१,७८२	६०७	४१०	७२	२८	२२०	४,५७३
	३०-३४ वर्ष	३४३	६७९	९२२	३०५	१७९	७६	४२	५२९	३,०७५
	३५-३९ वर्ष	२३५	४१५	६१३	१४९	७५	३१	७०	५९३	२,१८१
	४०-४४ वर्ष	१४०	२३९	३७६	७१	४५	१९	५०	४४९	१,३८९
	४५-४९ वर्ष	१६६	२२४	३०६	६३	३३	१६	६५	४३०	१,३०३
	५०-५४ वर्ष	११२	१६२	२०१	३८	१४	१०	४०	२७१	८४८
	५५-५९ वर्ष	८८	९६	१४३	१६	९		३८	१७८	५६८
	६०-६४ वर्ष	७०	५०	८८	१०	८	५	२६	७४	३३१
	६५-६९ वर्ष	५२	५१	४४	१०	४	२	१९	५८	२४०
	७०-७४ वर्ष	३०	२४	२२	३	४	१	२०	३५	१३९
	७५ वर्ष भन्दा बढि	१६	१८	२४	१	३		१६	२५	१०३
	जम्मा	८,१०९	८,९२३	११,४६३	३,०००	१,२९७	२७३	४३३	२,९२५	३६,४२३

पुरुष	५-९ वर्ष	२,१२७	३५					२	१	२,१६५
	१०-१४ वर्ष	१,०९२	१,५१९	३३७						२,९४८
	१५-१९ वर्ष	७९	७४५	१,३९५	२८४	२४		२	१	२,५३०
	२०-२४ वर्ष	१०२	५०१	१,०४६	४२७	१८६	२१	५	७	२,२९५
	२५-२९ वर्ष	१५४	४६३	८०३	२९८	२०७	३४	९	१६	१,९८४
	३०-३४ वर्ष	१८०	३४५	५३७	१८५	१०७	५४	२०	६२	१,४९०
	३५-३९ वर्ष	१५७	२९५	४५८	११५	५८	२६	३९	९६	१,२४४
	४०-४४ वर्ष	१०७	१७०	३०४	५८	३८	१७	३३	१०४	८३१
	४५-४९ वर्ष	१३७	१८०	२५०	५१	३१	१३	५२	१२३	८३७
	५०-५४ वर्ष	९७	१३५	१६८	२८	१०	१०	२९	९२	५६९
	५५-५९ वर्ष	७६	८१	१२७	१४	८		२२	६६	३९४
	६०-६४ वर्ष	५६	४३	७४	९	८	५	२२	३३	२५०
	६५-६९ वर्ष	४६	४२	४१	१०	३	२	१३	३१	१८८
	७०-७४ वर्ष	२५	२२	१८	३	४	१	१४	१९	१०६
	७५ वर्ष भन्दा बढि	१३	१५	२२	१	३		१३	१३	८०
	जम्मा	४,४४८	४,५९१	५,५८०	१,४८३	६८७	१८३	२७५	६६४	१७,९११
महिला	५-९ वर्ष	२,००२	४५						२	२,०४९
	१०-१४ वर्ष	८५७	१,६४७	३९१						२,८९५
	१५-१९ वर्ष	७३	७०८	१,८४९	४०८	३५		२	७	३,०८२
	२०-२४ वर्ष	१५१	६८५	१,९२४	६०८	२६८	२०	८	४५	३,७०९
	२५-२९ वर्ष	२२०	६१७	९७९	३०९	२०३	३८	१९	२०४	२,५८९
	३०-३४ वर्ष	१६३	३३४	३८५	१२०	७२	२२	२२	४६७	१,५८५
	३५-३९ वर्ष	७८	१२०	१५५	३४	१७	५	३१	४९७	९३७
	४०-४४ वर्ष	३३	६९	७२	१३	७	२	१७	३४५	५५८
	४५-४९ वर्ष	२९	४४	५६	१२	२	३	१३	३०७	४६६
	५०-५४ वर्ष	१५	२७	३३	१०	४		११	१७९	२७९
	५५-५९ वर्ष	१२	१५	१६	२	१		१६	११२	१७४
	६०-६४ वर्ष	१४	७	१४	१			४	४१	८१
	६५-६९ वर्ष	६	९	३		१		६	२७	५२
	७०-७४ वर्ष	५	२	४				६	१६	३३
	७५ वर्ष भन्दा बढि	३	३	२				३	१२	२३
	जम्मा	३,६६१	४,३३२	५,८८३	१,५१७	६१०	९०	१५८	२,२६१	१८,५१२

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

उमेर समूह र लैङ्गिकताका आधारमा हेर्दा नगरपालिकामा ५ देखि ९ वर्षका कक्षा नर्सरी देखि कक्षा ४ सम्मको शैक्षिक स्तर हासिल गरेका छात्रको संख्या सबैभन्दा बढी अर्थात २,१२७ छ भने छात्राको संख्या २,००२ रहेको छ। उमेर बढ्दै जाँदा क्रमश: पढाइको स्तर कम हुने वा छोड्ने प्रवृति उच्च रहेको छ। यद्यपी आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँचमा विगतको तुलनामा ठूलो सुधार भएतापनि उच्च शिक्षामा भने अपेक्षाकृत सुधार देखिँदैन। आधारभूत शिक्षामा

उपलब्धी प्राप्त भएपश्चात उच्च शिक्षामा लगानी बृद्धि गरी दिगो विकासतर्फ अघि बढ्ने योजना निर्माण गर्नु जरुरी छ। पाको उमेर समूहका प्रौढ र बृद्ध बृद्धाहरूमा शैक्षिक स्तर कम रहनु विगतमा शिक्षाको पहुँचबाट टाढा रहेको जनसंख्या हाल पाको उमेर समूहमा परेकोले हुनसक्छ। बालबालिकाहरूमा भने विद्यालय जाने परिवार संख्या राम्रो रहेको पाइन्छ भने नर्सरी देखि उच्च तह सम्म सबै उमेर समूहमा पुरुषको संख्या महिलाको भन्दा धेरै रहेको देख्न सकिन्छ। विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

७.१.५ लैङ्गिक आधारमा ५ देखि ३५ वर्षको उमेरका हाल विद्यालय वा कलेज गैरहेको वडागत जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. ११२: लैङ्गिक आधारमा ५ देखि ३५ वर्षको उमेरका हाल विद्यालय वा कलेज गैरहेको वडागत जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	विद्यालय/कलेजमा उपस्थित								जम्मा	
	विद्यालय/कलेज गएका				विद्यालय/कलेज नगएका				संख्या	प्रतिशत
	पुरुष		महिला		पुरुष		महिला			
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	७८८	२४.६	८०१	२५.०	५५९	१७.५	१,०५०	३२.८	३,१९८	१००.०
२	८०६	२३.२	७७८	२२.४	७९७	२२.९	१,०९३	३१.५	३,४७४	१००.०
३	७४३	२१.३	८६८	२४.८	६७९	१९.४	१,२०५	३४.५	३,४९५	१००.०
४	८६७	२१.१	९५३	२३.२	९८०	२३.८	१,३१५	३२.०	४,११५	१००.०
५	८८३	२३.३	९०५	२३.९	८२७	२१.८	१,१७९	३१.१	३,७९४	१००.०
६	७२२	२१.४	७९५	२३.५	७६५	२२.६	१,०९६	३२.४	३,३७८	१००.०
७	४५६	२२.८	४९५	२४.८	३९३	१९.७	६५२	३२.७	१,९९६	१००.०
८	७०७	२२.९	७९४	२५.८	६६२	२१.५	९२०	२९.८	३,०८३	१००.०
९	६७०	२४.०	७१३	२५.५	५१३	१८.४	८९८	३२.१	२,७९४	१००.०
१०	८७५	२०.९	९१२	२१.८	१,१२७	२६.९	१,२७३	३०.४	४,१८७	१००.०
जम्मा	७,५१७	२२.४	८,०१४	२३.९	७,३०२	२१.८	१०,६८१	३१.९	३३,५१४	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा ५ देखि ३५ वर्ष भित्रका कूल ३३,५१४ जनसंख्या मध्ये हाल विद्यालय वा कलेज गैरहेको जनसंख्यामा ७,५१७ अर्थात २२.४ प्रतिशत पुरुषहरू र ८,०१४ अर्थात २३.९ प्रतिशत महिलाहरू रहेका छन्। यसैगरी सोहि उमेर भित्रका ७,३०२ पुरुष अर्थात २१.८ प्रतिशत र १०,६८१ अर्थात ३१.९ प्रतिशत महिलाहरू भने विद्यालय वा कलेज नगएको देखिन्छ। महिला र पुरुषको तथ्याङ्कलाई हेर्दा पुरुष भन्दा महिलाहरू नै बढी अध्ययनमा संलग्न रहेको देखिन्छ। यद्यपी महिलाको जनसंख्या पुरुषको भन्दा बढी छ। हालका वर्षहरूमा जनचेतनामा आएको सकारात्मक परिवर्तनले महिलाहरूलाई अनिवार्य शिक्षित बनाउनुपर्छ भन्ने जागरण फैलिएको पाइन्छ। तर अर्कोतर्फ विद्यालय/कलेज नजाने महिलाको संख्या समेत उल्लेख्य हुनुले त्यस तर्फ ध्यान जानु जरुरी छ। गुणस्तरीय जीवन यापनका लागि चेतना र शिक्षाको सर्वोपरी भूमिका हुने भएकोले पुरुष वा महिला जो भएपनि अध्ययनबाट वञ्चित दुवैलाई शिक्षाको पूर्ण पहुँचमा ल्याउनु राज्यको दायित्व हो। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

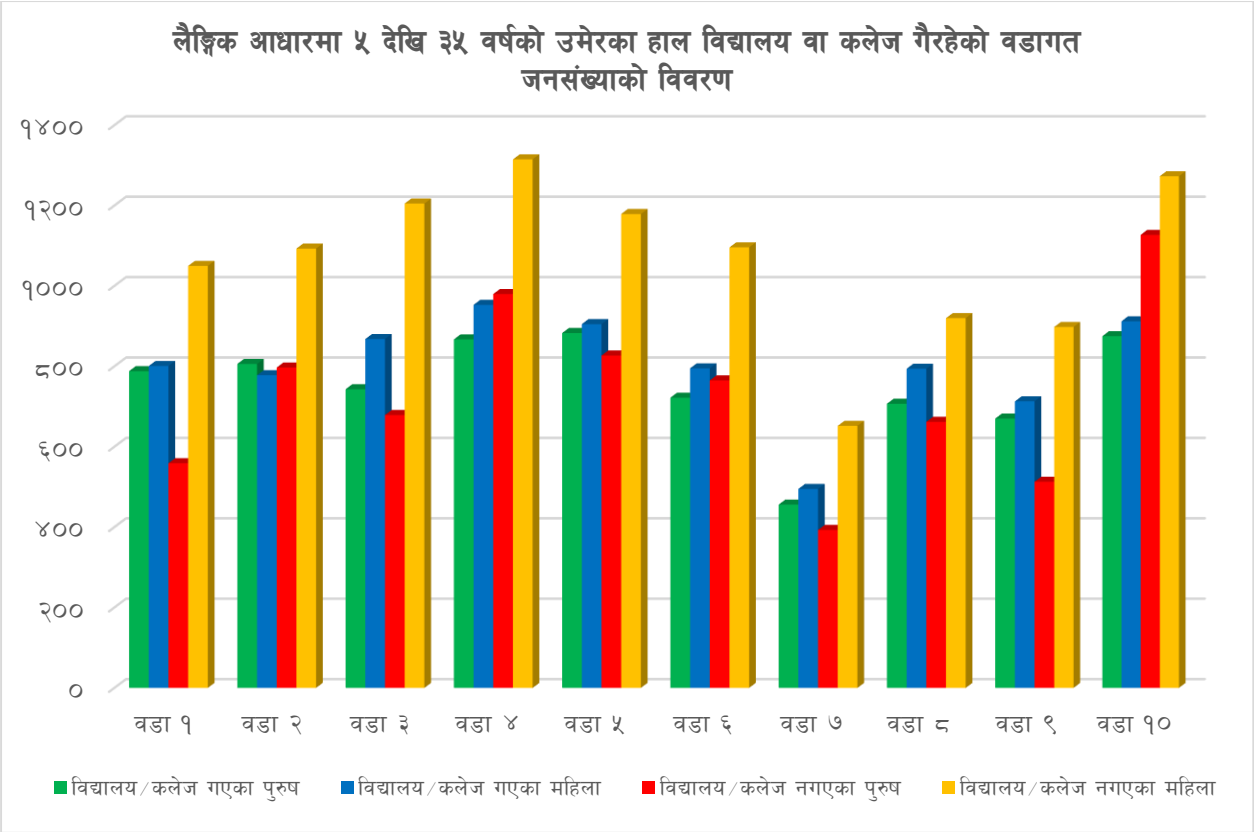

७.१.६ लैङ्गिक आधारमा ५ देखि २४ वर्षका हाल विद्यालय/कलेज गैरहेको वडागत जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. ११३: लैङ्गिक आधारमा ५ देखि २४ वर्षका हाल विद्यालय/कलेज गैरहेको वडागत जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	विद्यालय/कलेजमा उपस्थित								जम्मा	
	गएका				नगएका				संख्या	प्रतिशत
	पुरुष		महिला		पुरुष		महिला			
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	७७८	३५.२	७९०	३५.८	२०४	९.२	४३७	१९.८	२,२०९	१००.०
२	७७९	३५.०	७४९	३३.६	२९८	१३.४	४०२	१८.०	२,२२८	१००.०
३	७२२	३०.८	८४४	३६.१	२६६	११.४	५०९	२१.७	२,३४१	१००.०
४	८४७	३१.४	९२९	३४.४	४०२	१४.९	५२३	१९.४	२,७०१	१००.०
५	८४५	३३.७	८६५	३४.५	२९३	११.७	५०१	२०.०	२,५०४	१००.०
६	७११	३१.५	७७९	३४.५	३१८	१४.१	४४८	१९.९	२,२५६	१००.०
७	४५०	३२.१	४८५	३४.६	१६२	११.६	३०४	२१.७	१,४०१	१००.०
८	६८२	३२.७	७८०	३७.४	२६५	१२.७	३६१	१७.३	२,०८८	१००.०
९	६४६	३४.२	६८९	३६.५	२०१	१०.६	३५३	१८.७	१,८८९	१००.०
१०	८४९	३०.४	८९६	३२.१	५११	१८.३	५३७	१९.२	२,७९३	१००.०
जम्मा	७,३०९	३२.६	७,८०६	३४.८	२,९२०	१३.०	४,३७५	१९.५	२२,४१०	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा कूल २२,४१० जनसंख्या मध्ये हाल विद्यालय/कलेज गैरहेको जनसंख्यामा ७,३०९ अर्थात ३२.६ प्रतिशत पुरुषहरू र ७,८०६ अर्थात ३४.८ प्रतिशत महिलाहरू रहेका छन्। अर्कोतर्फ २,९२० अर्थात १३ प्रतिशत पुरुषहरू र ४३७५ अर्थात १९.५ प्रतिशत महिलाहरू विद्यालय/कलेज गएका छैनन्। यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा ५ देखि २४ वर्षको उमेर समूह भनेको अध्ययन र सीप विकासको सबैभन्दा महत्वपूण समयको उमेर समूह हो। तसर्थ यस उमेर समूहका १३ प्रतिशत पुरुष र १९.५ प्रतिशत महिलाहरू एक वा अर्को कारणले विद्यालय/कलेज नजानुले मानव संशाधन विकासको एक अपरिहार्य आधार शिक्षा तथा सीप विकासको अवसरबाट टाढा हुनु हो। तसर्थ यस उमेर समूहको जनसंख्या विद्यालय/कलेज जान नसक्नु वा नपाउनुका कारणहरूको पहिचान गरी समाधान तर्फ पहल गर्नु जरुरी देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

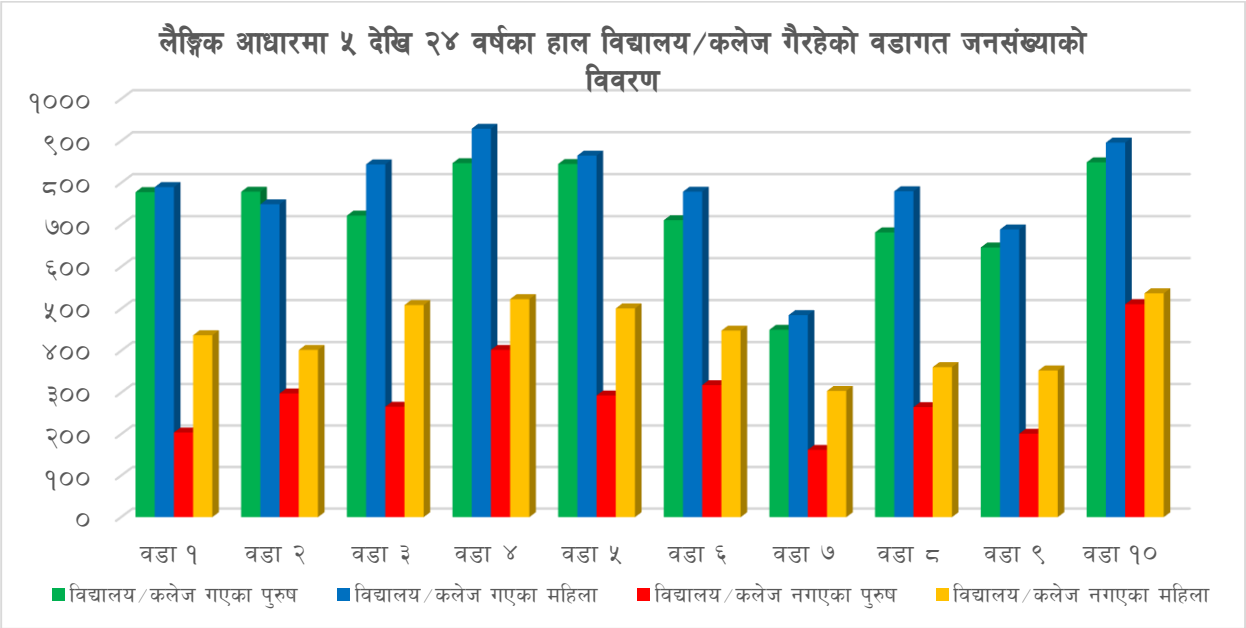

७.१.७ लैङ्गिक आधारमा ५ देखि ३९ वर्षको उमेर समूह अनुसार हाल विद्यालय/कलेज गैरहेका जनसंख्याको वडागत विवरण

तालिका नं. ११४: लैङ्गिक आधारमा ५ देखि ३९ वर्षको उमेर समूह अनुसार हाल विद्यालय/कलेज गैरहेका जनसंख्याको वडागत विवरण

वर्ष	विद्यालय/कलेजमा उपस्थित								जम्मा	
	गएका				नगएका				संख्या	प्रतिशत
	पुरुष		महिला		पुरुष		महिला			
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
५-९ वर्ष	२,२०७	४९.३	२,०८१	४६.५	९६	२.१	९१	२.०	४,४७५	१००.०
१०-१४ वर्ष	२,८६२	४८.४	२,८४१	४८.१	११९	२.०	८८	१.५	५,९१०	१००.०
१५-१९ वर्ष	१,७७७	३१.१	२,१५६	३७.८	७९५	१३.९	९८०	१७.२	५,७०८	१००.०
२०-२४ वर्ष	४६३	७.३	७२८	११.५	१,९१०	३०.२	३,२१६	५०.९	६,३१७	१००.०
२५-२९ वर्ष	१३२	२.५	१४७	२.८	२,०११	३८.३	२,९५४	५६.३	५,२४४	१००.०
३०-३४ वर्ष	५९	१.४	५६	१.३	१,७३०	४०.०	२,४८२	५७.४	४,३२७	१००.०
३५-३९ वर्ष	१७	१.१	५	०.३	६४१	४१.८	८७०	५६.८	१,५३३	१००.०
जम्मा	७,५१७	२२.४	८,०१४	२३.९	७,३०२	२१.८	१०,६८१	३१.९	३३,५१४	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा ५ देखि ३९ वर्ष भित्रको जनसंख्या ३३,५१४ मध्ये ५ देखि ९ वर्ष उमेर समूहका २,२०७ अर्थात ४९.३ प्रतिशत पुरुष (बालक) र सोही उमेर समूहका २,०८१ अर्थात ४६.५ प्रतिशत महिला(बालिका)हरू विद्यालय गैरहेकोमा ९६ जना अर्थात २.१ प्रतिशत बालक र ९१ अर्थात २ प्रतिशत बालिकाहरू विद्यालय नगएको देखिन्छ। यो क्रमलाई हेर्दा १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहका ७९५ अर्थात १३.९ प्रतिशत किशोर र ९८० अर्थात १७.२ प्रतिशत किशोरीहरू विद्यालय नगएको देखिन्छ। यो तथ्याङ्कले सुरुमै विद्यालय भर्ना नहुने तथा भर्ना भएपनि कालान्तरमा विद्यालय छाड्ने प्रवृति उमेर अनुसार बढ्दै गएको देखिन्छ। यी दुवै खालको समस्या शैक्षिक क्षेत्रमा भएका गम्भिर समस्याहरू हुन्। गरिबी र शैक्षिक चेतनाको कमीका कारण विद्यालय भर्ना नहुने र भर्ना भएपश्चात घरेलु श्रम वा जीविकोपाजृनमा प्राथमिकता दिनुपर्दा गरीबी र न्यून चेतना स्तरको कारण क्रमश: विद्यालय छोड्ने प्रवृति देखिन्छ। यो स्थितिलाई कम गर्न विशेष शैक्षिक अभियानहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। अर्कोतर्फ यो अध्ययन छोड्ने प्रवृत्ति पुरुषको तुलनामा महिलामा उमेरको वृद्धिसँगै बढ्दै गैरहेको देखिन्छ। विहेवारी तथा त्यस पश्चात आउने जिम्मेवारी, पारिवारिक आथिृक तथा सामाजिक अवरोधहरू नै यसका मूख्य कारणहरू हुन्। २० देखि २४ वर्ष, २५ देखि २९ वर्ष र सो भन्दा माथि विद्यालय/कलेज नजाने महिलाहरूको संख्या क्रमश: ५०.९, ५६.३ र ५७.४ प्रतिशत हुँदै बढेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

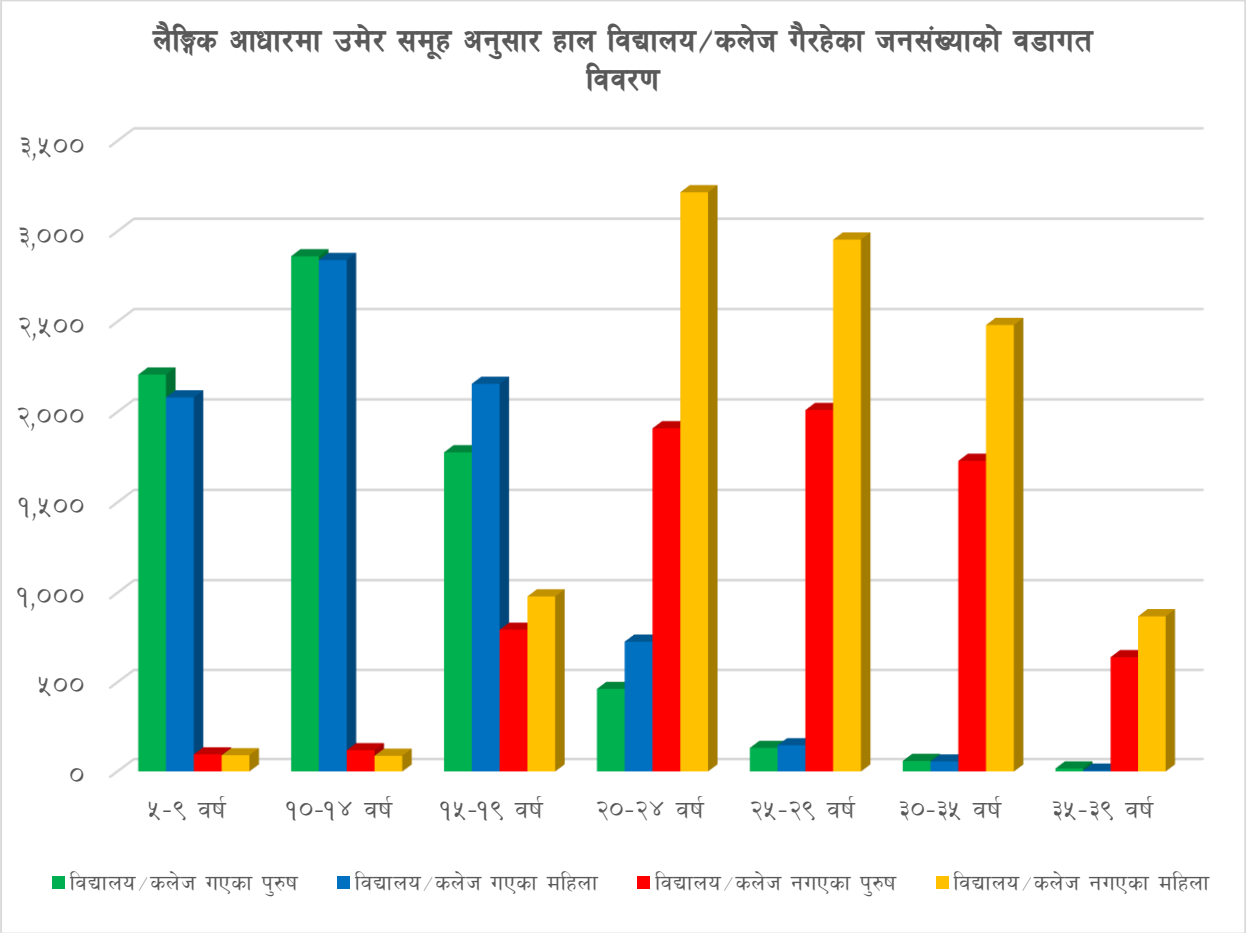

७.१.८ लैङ्गिक आधारमा ५ देखि ३५ वर्षभित्रका विद्यालय/कलेज गैरहेका वा नगएका जनसंख्याको वडागत वितरण

तालिका नं. ११५: लैङ्गिक आधारमा ५ देखि ३५ वर्षभित्रका विद्यालय/कलेज गैरहेका वा नगएका जनसंख्याको वडागत वितरण

वडा नं.	विद्यालय/कलेज उपस्थित नहुने								जम्मा	
	भएका				नभएका				संख्या	प्रतिशत
	पुरुष		महिला		पुरुष		महिला			
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	२५८	१६.०	४००	२४.८	३०२	१८.७	६५५	४०.६	१,६१५	१००.०
२	२४७	१३.०	३५५	१८.६	५५६	२९.२	७४७	३९.२	१,९०५	१००.०
३	५६५	२९.९	७९९	४२.३	११६	६.१	४०८	२१.६	१,८८८	१००.०
४	५३४	२३.२	६१८	२६.८	४५०	१९.५	७०४	३०.५	२,३०६	१००.०
५	४२०	२०.७	५३१	२६.२	४१२	२०.३	६६२	३२.७	२,०२५	१००.०
६	६१०	३२.६	७२३	३८.६	१५८	८.४	३८०	२०.३	१,८७१	१००.०
७	११८	११.२	१९५	१८.५	२७६	२६.२	४६४	४४.१	१,०५३	१००.०
८	४५२	२८.४	५११	३२.१	२१७	१३.६	४१४	२६.०	१,५९४	१००.०
९	२३१	१६.१	३५१	२४.५	२९६	२०.६	५५७	३८.८	१,४३५	१००.०
१०	७२२	२९.९	६४८	२६.८	४१४	१७.१	६३०	२६.१	२,४१४	१००.०
जम्मा	४,१५७	२३.०	५,१३१	२८.३	३,१९७	१७.७	५,६२१	३१.०	१८,१०६	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा ५ देखि ३५ वर्ष उमेर भित्रका कुल १८,१०६ जना जनसंख्या मध्ये, के तपाइँ कहिल्यै स्कुल/कलेज जानु भएको छ भनि सोधिएको प्रश्नमा स्कूल कलेज गएको पुरुषको संख्या ४,१५७ अर्थात २३ प्रतिशत र महिलाको ५१३१ अर्थात २८.३ प्रतिशत रहेको छ। अर्कोतर्फ कहिल्यै स्कुल/कलेज नगएका पुरुषको जनसंख्या ३,१९७ अर्थात १७.७ प्रतिशत र महिलाको जनसंख्या ५,६२१ अर्थात ३१ प्रतिशत देखिन्छ। यो तथ्याङ्कलाई हेर्दा कहिल्यै स्कुल/कलेज नगएकाको संख्या आधा भन्दा बढी अर्थात महिला र पुरुष दुवै गरेर ४८.८ प्रतिशत रहेको छ। यो तथ्यलाई हेर्दा आधुनिकता, विकास र नवजागरणको चहल पहल चरम अवस्थामा पुगेको वर्तमान विश्व परिवेशमा यस नगरपालिकामा विद्यालय/कलेज नै नगएको संख्या उल्लेख्य हुनु गम्भिर विषय हो। तसर्थ यो अवस्थालाई प्रभावकारी ढंगले अन्त्य गर्न अविलम्ब पहल गरिनु आवश्यक छ। यसका लागि शैक्षिक विकासका व्यवहारिक र कार्यन्वयनमुखी योजना निमार्ण गरी लागू गर्नु जरुरी छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

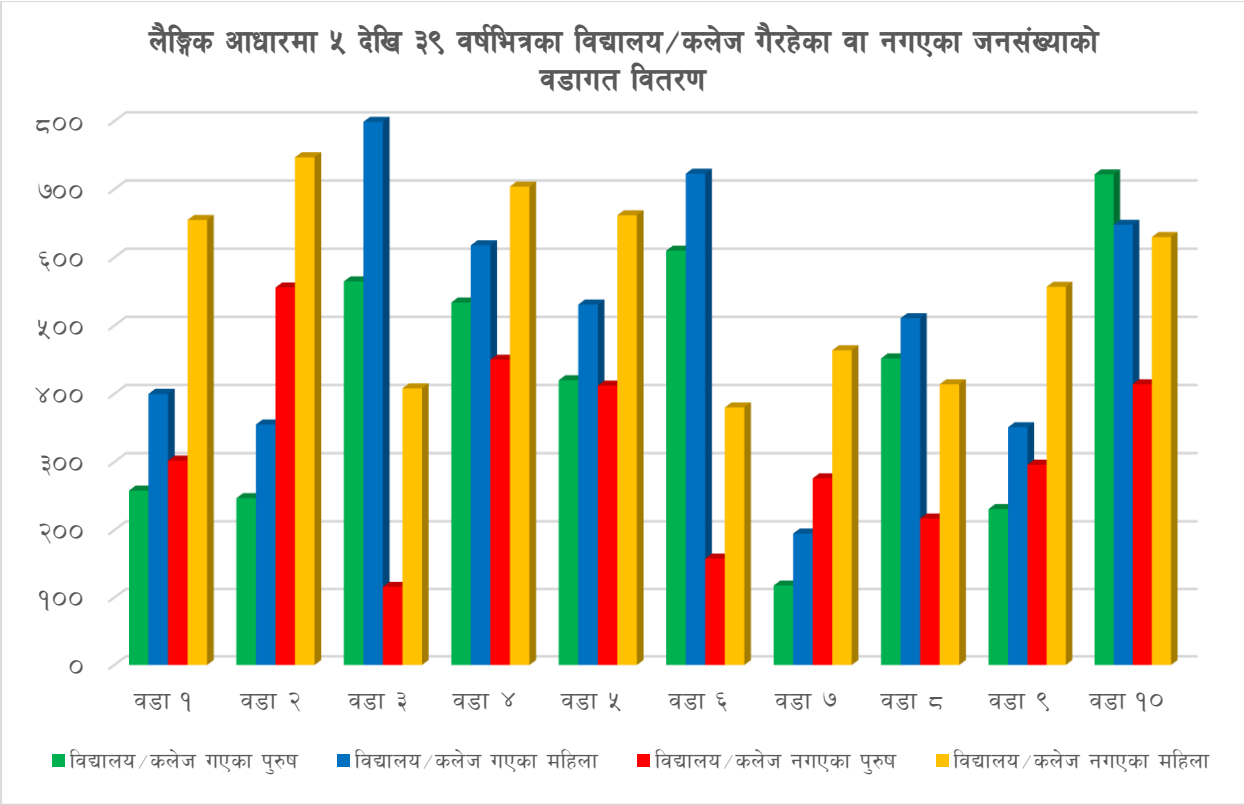

७.१.९ लैङ्गिक आधारमा ५ देखि २४ वर्षभित्रका विद्यालय/कलेज गएका वा नगएका जनसंख्याको वडागत विवरण

तालिका नं. ११६: लैङ्गिक आधारमा ५ देखि २४ वर्षभित्रका विद्यालय/कलेज गएका वा नगएका जनसंख्याको वडागत विवरण

वडा नं.	विद्यालय/कलेज उपस्थित नहुने								जम्मा	
	भएका				नभएका				संख्या	प्रतिशत
	पुरुष		महिला		पुरुष		महिला			
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	१०८	१६.८	२३०	३५.९	९६	१५.०	२०७	३२.३	६४१	१००.०
२	९८	१४.०	१६७	२३.८	२००	२८.५	२३६	३३.७	७०१	१००.०
३	२४३	३१.४	४५१	५८.२	२३	३.०	५८	७.५	७७५	१००.०
४	२१८	२३.५	२९६	३२.०	१८५	२०.०	२२७	२४.५	९२६	१००.०
५	१५५	१९.५	२७६	३४.७	१३८	१७.४	२२६	२८.४	७९५	१००.०
६	२७४	३५.७	३८८	५०.६	४४	५.७	६१	८.०	७६७	१००.०
७	४६	९.९	१०४	२२.३	११६	२४.८	२०१	४३.०	४६७	१००.०
८	१८०	२८.८	२४०	३८.३	८५	१३.६	१२१	१९.३	६२६	१००.०
९	९२	१६.६	१७५	३१.६	१०९	१९.७	१७८	३२.१	५५४	१००.०
१०	३४८	३३.२	३५७	३४.१	१६३	१५.६	१८०	१७.२	१,०४८	१००.०
जम्मा	१,७६२	२४.१	२,६८४	३६.८	१,१५९	१५.९	१,६९५	२३.२	७,३००	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका ५ देखि २४ वर्ष उमेर भित्रका ७,३०० जनसंख्या मध्ये के तपाई कहिल्यै विद्यालय/कलेज जानुभएको छ भनी सोधिएको प्रश्नमा स्कूल तथा कलेज नगएका पुरुषको संख्या ११५९ अर्थात १५.९ प्रतिशत साथै महिलाको जनसंख्या १,६९५ अर्थात २३.२ प्रतिशत देखिन्छ। अनिवार्य रुपमा विद्यालय/कलेज जानुपर्ने यो उमेर भित्रको जनसंख्या मध्ये महिला र पुरुष दुवै गरि ३९.१ प्रतिशत जनसंख्याको कारणहरू पहिचान गरी अध्ययन गर्ने उमेर समूहलाई अध्ययनमा प्रोत्साहन गर्ने रणनितिहरू अपनाउनु पर्दछ। वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

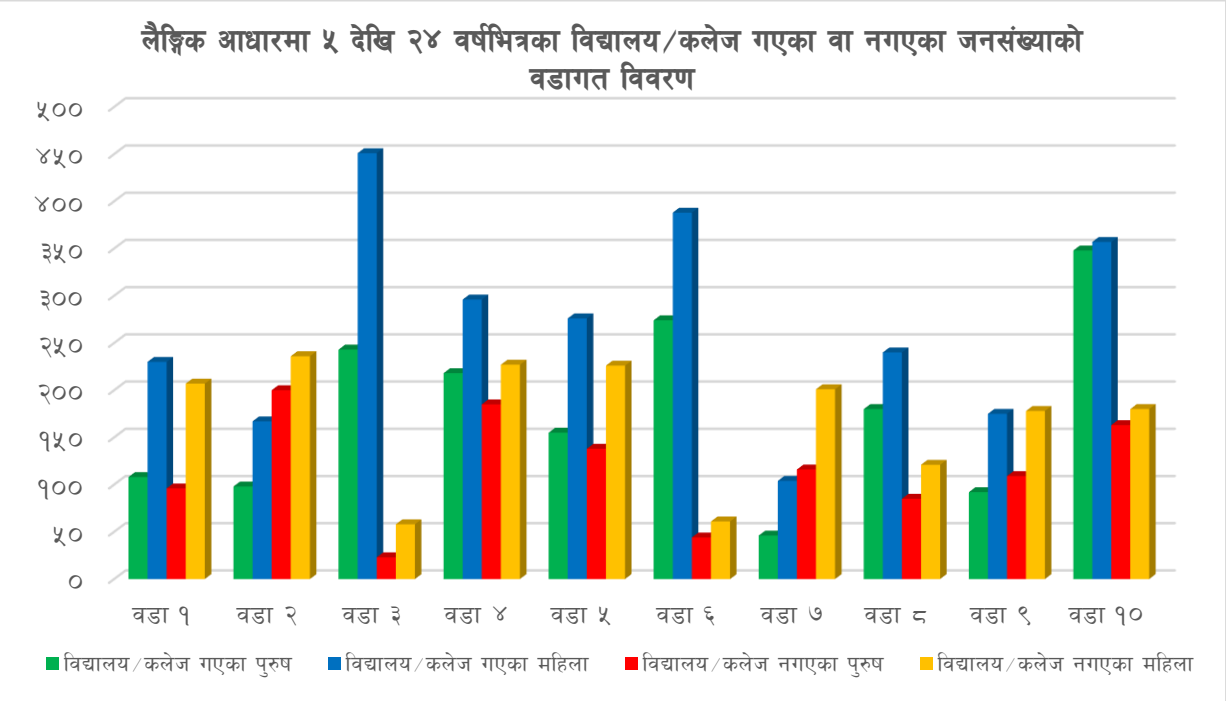

७.१.१० विद्यालय/कलेजको प्रकारको आधारमा ५ देखि ३५ वर्षभित्रको जनसंख्याको वडागत लैङ्गिक विवरण

तालिका नं. ११७: विद्यालय/कलेजको प्रकारको आधारमा ५ देखि ३५ वर्षभित्रको जनसंख्याको वडागत लैङ्गिक विवरण

वडा नं.	विद्यालयको प्रकार												जम्मा
	सामुदायिक/सरकारी				संस्थागत/निजी				अन्य				संख्या
	पुरुष		महिला		पुरुष		महिला		पुरुष		महिला		
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	५३४	३३.७	६५७	४१.५	२५३	१६.०	१३८	८.७			१	०.१	१,५८३
२	५९२	३७.७	६३८	४०.७	२०८	१३.३	१३१	८.३					१,५६९
३	४९७	३०.९	६८०	४२.३	२४४	१५.२	१८७	११.६					१,६०८
४	५६९	३१.५	७०३	३८.९	२८५	१५.८	२३२	१२.८	९	०.५	११	०.६	१,८०९
५	५९९	३३.९	७३०	४१.३	२७९	१५.८	१६०	९.०			१	०.१	१,७६९
६	५२१	३४.५	६६०	४३.८	१९७	१३.१	१२७	८.४	१	०.१	२	०.१	१,५०८
७	३७६	३९.९	४३०	४५.६	७९	८.४	५८	६.२					९४३
८	५४४	३६.५	६९४	४६.६	१५६	१०.५	९५	६.४					१,४८९
९	४१७	३०.७	४६४	३४.१	२३९	१७.६	२३९	१७.६					१,३५९
१०	७००	३९.५	८०२	४५.२	१६५	९.३	१०५	५.९	१	०.१			१,७७३
जम्मा	५,३४९	३४.७	६,४५८	४१.९	२,१०५	१३.७	१,४७२	९.६	११	०.१	१५	०.१	१५,४१०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा विद्यालय/कलेज गैरहेको ५ देखि ३५ वर्ष भित्रका जनसंख्या मध्ये १५,४१० जनाको विवरण खुलेकोमा सरकारी अर्थात सामुदायिक विद्यालय वा कलेज जाने पुरुषको संख्या ५,३४९ अर्थात ३४.७ रहेको छ र महिलाको संख्या ६,४५८ अर्थात ४१.९ प्रतिशत रहेको छ। त्यसैगरी २,१०५ अर्थात १३.७ प्रतिशत पुरुष र १,४७२ अर्थात ९.६ प्रतिशत महिलाहरू संस्थागत अर्थात निजी विद्यालय वा कलेज जाने गरेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। एकातर्फ समग्रमा संस्थागत विद्यालय वा कलेज जानेहरूको संख्यामा महिलाको भन्दा पुरुषको संख्या बढी देखिन्छ। संस्थागत तथा निजी विद्यालयमा प्रशस्त लगानि गरेर पठाउनु पर्ने र अर्कोतर्फ सरकारी र सामुदायिक विद्यालयमा अपेक्षाकृत गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त नहुने अवस्थाका कारण राज्यको दायित्व भित्र पर्ने शिक्षा क्षेत्रमा खर्च गर्नुपर्ने बाध्यता छ। नगरपालिकामा संस्थागत तथा निजी विद्यालय वा कलेजमा पढाउन नसक्नेको संख्या धेरै देखिन्छ। सामुदायिक वा सरकारी र संस्थागत वा निजी विद्यालय/कलेज बीचको शैक्षिक गुणस्तरको भिन्नता बढ्दै गैरहेको र सामुदायिक विद्यालयहरूको गुणस्तर सुधारमा ठोस उपलब्धी हासिल भै-नसकेको अवस्थामा एकै उमेर समूहका विद्यार्थीहरू बीच गुणस्तरीय शिक्षामा समान पहुँचका दृष्टिकोणले हेर्दा असमान हुनु उचित नभएकाले सम्बन्धित सबै सरोकारवालाहरूको चासो केन्द्रित हुन जरुरी छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरीएको छ।

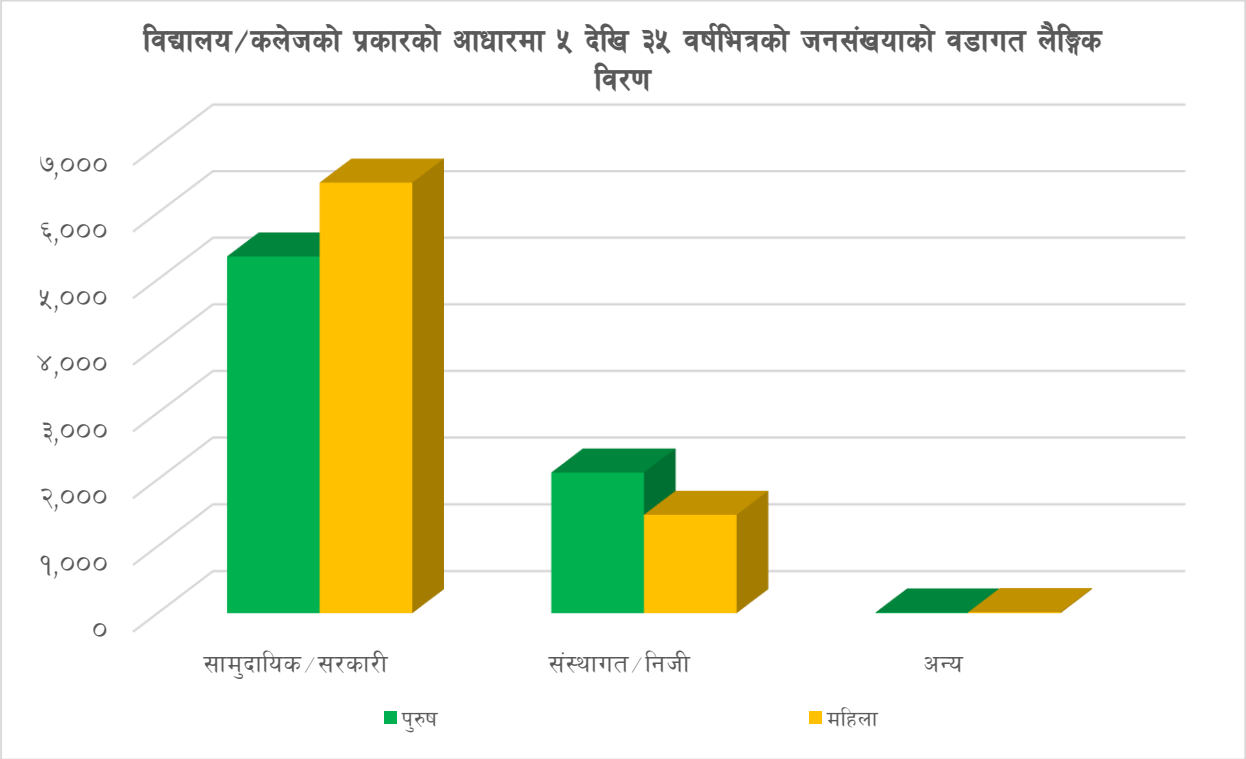

७.१.११ पाँच देखि ३५ वर्षका हाल विद्यालय/कलेज नगएकाहरुको कारणका आधारमा वडागत लैङ्गिक विवरण

तालिका नं. ११८: पाँच देखि ३५ वर्षका हाल विद्यालय/कलेज नगएकाहरुको कारणका आधारमा वडागत लैङ्गिक विवरण

लिङ्ग	वडा नं.	विद्यालय/कलेजमा अनुपस्थित हुनुको कारण										
		थप शिक्षाको लागि पहुँच नभएर	धेरै लागत/महङ्गो भएर	धेरै टाढा भएर	घरमा सहयोग गर्नको लागि	बा/आमा इच्छुक नभएर	मेरो लागि पर्याप्त	विवाह	काम गर्न शुरु गरेकोले	स्कूलले भर्ना गर्न अस्वीकार गरेर	अन्य	जम्मा
दुबै लिङ्ग	१	६	२५	१	३७९	२१९	११०	४९९	२८	१	३४७	१,६१५
	२	५	२५	२७	४८९	१३९	१७२	५४९	३९	५	४५५	१,९०५
	३	७	६७	१२	५४८	३७२	२१३	५८८	३७	६	३८	१,८८८
	४	२२	३१५	१४	५७२	२१२	२४५	४६४	१३९	४	३१९	२,३०६
	५	२	१४१	२	६४८	८७	९५	८४७	१२१	३	७९	२,०२५
	६	४	७१	८	४५७	१९५	२३५	६८६	३६	६	१७२	१,८७०
	७	२	२४	६	२३३	८१	६	३२७	२९	१	३४४	१,०५३
	८	१५	१८	३	३९९	५२	३६	५५१	८८	७	४२५	१,५९४
	९	५	१८	१२	५०२	८६	१६८	५०६	१७	४	११७	१,४३५
	१०	८	११६	१४	८०४	३२९	२७३	६८४	४९	६	१३१	२,४१४
	जम्मा	७६	८२०	९९	५,०३१	१,७७२	१,५५३	५,७०१	५८३	४३	२,४२७	१८,१०५
पुरुष	१	१	१५	१	१७०	५१	७१	९१	२३		१३७	५६०
	२	३	११	१७	२१०	३४	११२	१४३	२३	२	२४८	८०३
	३		४९	२	२५५	८०	१२८	१२२	२६	२	१७	६८१
	४	९	१५४	५	३३८	४९	१२१	५७	१२६	२	१२३	९८४
	५	१	५६	१	३६३	१९	४९	२१३	९१	२	३७	८३२
	६	२	४९	२	२६१	६३	१३८	१४९	२०	३	८१	७६८
	७		१३	३	१३३	१९	५	४०	२१		१६०	३९४
	८	७	११		२०२	६	२५	११०	६६	४	२३८	६६९
	९	३	७	१०	२३४	१६	१०१	९६	१०	२	४८	५२७
	१०	४	७७	९	४३१	१२७	१९३	१८२	३८	४	७१	१,१३६
	जम्मा	३०	४४२	५०	२,५९७	४६४	९४३	१,२०३	४४४	२१	१,१६०	७,३५४
महिला	१	५	१०		२०९	१६८	३९	४०८	५	१	२१०	१,०५५
	२	२	१४	१०	२७९	१०५	६०	४०६	१६	३	२०७	१,१०२
	३	७	१८	१०	२९३	२९२	८५	४६६	११	४	२१	१,२०७
	४	१३	१६१	९	२३४	१६३	१२४	४०७	१३	२	१९६	१,३२२

	५	१	८५	१	२८५	६८	४६	६३४	३०	१	४२	१,१९३
	६	२	२२	६	१९६	१३२	९७	५३७	१६	३	९१	१,१०२
	७	२	११	३	१००	६२	१	२८७	८	१	१८४	६५९
	८	८	७	३	१९७	४६	११	४४१	२२	३	१८७	९२५
	९	२	११	२	२६८	७०	६७	४१०	७	२	६९	९०८
	१०	४	३९	५	३७३	२०२	८०	५०२	११	२	६०	१,२७८
	जम्मा	४६	३७८	४९	२,४३४	१,३०८	६१०	४,४९८	१३९	२२	१,२६७	१०,७५१

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकाको कुल जनसंख्या मध्ये हाल १८,१०५ जना विद्यालय/कलेज गैरहेका छैनन् । यस मध्ये ७३५४ जना पुरुष र १०७५१ जना महिला रहेका छन् । विद्यालय/कलेज नजानुको कारण हेर्दा सबैभन्दा बढी ५७०१ अर्थात ३१.५ प्रतिशतले विवाह भएकाले, ५०३१ अर्थात २७.८ प्रतिशतले घरमा सहयोग र तेस्रोमा १७७२ अर्थात ९.८ प्रतिशतले परिवारले इच्छा नगरेकोल भन्ने जवाफ दिएका छन् । आफ्नै इच्छा नभएर र अन्य समेत उल्लेख्य जनसंख्या रहेको छ । जे सुकै कारणले भएपनि उचित शिक्षाबाट बञ्चितहुनु राम्रो होइन तसर्थ शिक्षालाई प्राथमिकता दिने र यूवाहरूलाई शिक्षातर्फ उत्साहित गर्न रोजगारमूलक र जीवनोपयोगी शिक्षा, व्यवसायीक, शिक्षा तथा सीपमूलक शिक्षाको व्यवस्था गर्नु आवश्यक हुन्छ । लैङ्गिक हिसाबले गर्दा विवाहका कारण शिक्षाबाट बञ्चित हुने पुरुषको तुलनामा महिलाको संख्या अत्यधिक अर्थात १२२ पुरुष हुँदा २५०० महिलाहरू विवाह पश्चात शिक्षामा बञ्चित रहेको देखिन्छ । विवाह पश्चात महिलाहरू घरायसी धन्दा र बालबच्चा जन्माउने र हुर्काउने कार्यमा लाग्ने साथै विवाह भएर जाने घरबाट शिक्षामा प्रोत्साहन नगर्ने जस्ता कारणले उनीहरू शिक्षाबाट टाढिएका हुनसक्छन् । यसतर्फ सामाजिक जागरण र महिला हक अधिकारको क्षेत्रमा काम गर्ने सम्बन्धित सबैले ध्यान पुऱ्याउनु जरुरी छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

पाँच देखि ३५ वर्षका हाल विद्यालय/कलेज नगएकाहरुको कारणका आधारमा वडागत लैङ्गिक विवरण

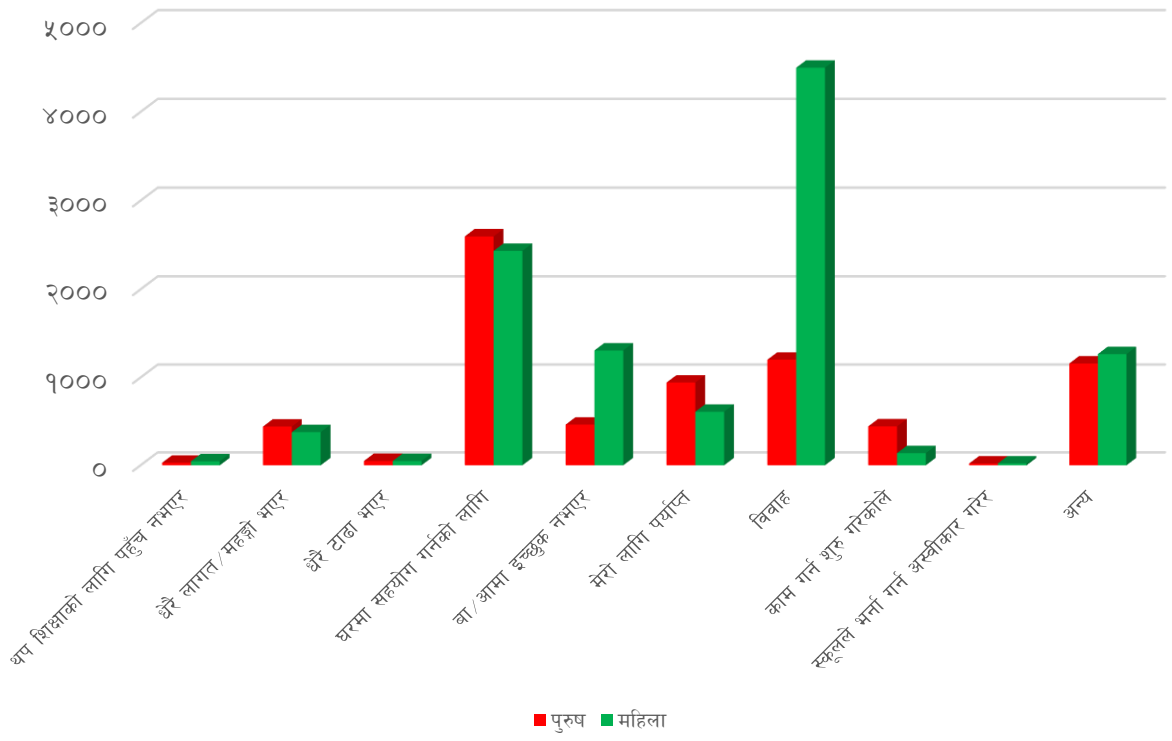

७.१.१२ पाँच देखि ३५ वर्षका हाल विद्यालय/कलेज नगएकाहरुको कारणका आधारमा उमेर अनुसार, वडागत, लैङ्गिक विवरण

तालिका नं. ११९: पाँच देखि ३५ वर्षका हाल विद्यालय/कलेज नगएकाहरुको कारणका आधारमा उमेर अनुसार, वडागत, लैङ्गिक विवरण

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
दुवै लिङ्ग	५-९ वर्ष	२		८	१०	१५	२	१		१८	१३१	१८७
	१०-१४ वर्ष	२	१७		४०	१०	२३	१३	३	३	९६	२०७
	१५-१९ वर्ष	५	१०५	५	५१७	६०	२०५	५२३	३०	६	३१९	१,७७५
	२०-२४ वर्ष	१५	२३१	२२	१,३२९	२१८	५५०	१,९७०	१४३	७	६४५	५,१३०
	२५-२९ वर्ष	१९	२०५	२४	१,३७६	३६९	४५४	१,७८०	१८८	५	५८४	५,००४
	३०-३४ वर्ष	२५	१८२	२९	१,२४८	७७६	२६२	१,०९७	१७७	२	४७८	४,२७६
	३५-३९ वर्ष	८	८०	११	५११	३२४	५७	३१७	४२	२	१७४	१,५२६
	जम्मा	७६	८२०	९९	५,०३१	१,७७२	१,५५३	५,७०१	५८३	४३	२,४२७	१८,१०५
पुरुष	५-९ वर्ष	१		५	४	७	१	१		९	६८	९६
	१०-१४ वर्ष	२	११		१९	५	१७	५	२	२	५६	११९
	१५-१९ वर्ष	४	६८	३	२६३	२०	१४१	७२	२३	४	१९७	७९५
	२०-२४ वर्ष	७	११६	११	६८३	७०	२९८	३३१	१०५	२	२८८	१,९११
	२५-२९ वर्ष	८	११८	१३	७२६	८७	२५७	३९७	१४२	२	२७२	२,०२२
	३०-३४ वर्ष	७	९४	१२	६२९	१९५	१८२	२९०	१४०	२	२०८	१,७५९
	३५-३९ वर्ष	१	३५	६	२७३	८०	४७	१०७	३२		७१	६५२
	जम्मा	३०	४४२	५०	२,५९७	४६४	९४३	१,२०३	४४४	२१	१,१६०	७,३५४
महिला	५-९ वर्ष	१		३	६	८	१			९	६३	९१
	१०-१४ वर्ष		६		२१	५	६	८	१	१	४०	८८
	१५-१९ वर्ष	१	३७	२	२५४	४०	६४	४५१	७	२	१२२	९८०
	२०-२४ वर्ष	८	११५	११	६४६	१४८	२५२	१,६३९	३८	५	३५७	३,२१९
	२५-२९ वर्ष	११	८७	११	६५०	२८२	१९७	१,३८३	४६	३	३१२	२,९८२
	३०-३४ वर्ष	१८	८८	१७	६१९	५८१	८०	८०७	३७		२७०	२,५१७
	३५-३९ वर्ष	७	४५	५	२३८	२४४	१०	२१०	१०	२	१०३	८७४
	जम्मा	४६	३७८	४९	२,४३४	१,३०८	६१०	४,४९८	१३९	२२	१,२६७	१०,७५१

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा विद्यालय नगएको जनसंख्यामा तथ्याङ्कलाई हेर्दा २० देखि २४ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या नै रहेको छ। विभिन्न कारणहरू मध्ये पहिलोमा विवाह र दोस्रोमा घरायसी काम पर्दछ। यसमध्ये यी दुबै कारणले शिक्षाबाट बञ्चित हुनेहरूमा पुरुषको तुलनामा महिलाहरूको संख्या उल्लेख्य छ। अर्कोतर्फ विद्यालय जानुपर्ने लामो दूरी, अविभावनको उदासिनता, घरायसी काममा सहयोग जस्ता कारणले विद्यालय जाने उमेर ५ देखि १४ वर्षका केही बालबालिकाहरू समेत शिक्षाबाट बञ्चित रहेको तथ्याङ्क छ। त्यस्ता बालबालिकाको संख्या ५ - ९ वर्षका १८७ जना र १०-१४ वर्षका २०७ जना रहेका छन्। यो अत्यन्त गम्भिर स्थिति हो। यस प्रकारका बालबालिकाको पहिचान गरी समाज र राज्यले पूर्ण रुपमा संरक्षण गर्नु नितान्त आवश्यक छ। विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

७.१.१३ लैङ्गिक आधारमा ५ वर्षभन्दा माथिको जनसंख्या मध्ये औपचारिक वा अनौपचारिक तालिम लिएकाहरुको वडागत विवरण

तालिका नं. १२०: लैङ्गिक आधारमा ५ वर्षभन्दा माथिको जनसंख्या मध्ये औपचारिक वा अनौपचारिक तालिम लिएकाहरुको वडागत विवरण

लिङ्ग	वडा नं.	औपचारिक/अनौपचारिक तालिम प्राप्त				जम्मा	
		भएको		नभएको		संख्या	प्रतिशत
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
दुबै लिङ्ग	१	२८५	५.७	४,७२१	९४.३	५,००६	१००.०
	२	२००	३.७	५,१४६	९६.३	५,३४६	१००.०
	३	१८५	३.५	५,०८८	९६.५	५,२७३	१००.०
	४	१७७	२.७	६,४२६	९७.३	६,६०३	१००.०
	५	३७६	६.४	५,५०८	९३.६	५,८८४	१००.०
	६	२५४	४.८	४,९९१	९५.२	५,२४५	१००.०
	७	५३	१.७	३,००४	९८.३	३,०५७	१००.०
	८	२५३	५.३	४,५६३	९४.७	४,८१६	१००.०
	९	१३८	३.२	४,१३८	९६.८	४,२७६	१००.०
	१०	२१८	३.६	५,८७७	९६.४	६,०९५	१००.०
	जम्मा	२,१३९	४.१	४९,४६२	९५.९	५१,६०१	१००.०
पुरुष	१	१५४	७.२	१,९९९	९२.८	२,१५३	१००.०
	२	१२२	४.९	२,३८०	९५.१	२,५०२	१००.०
	३	१००	४.४	२,१७७	९५.६	२,२७७	१००.०
	४	१०६	३.४	२,९७८	९६.६	३,०८४	१००.०
	५	२०३	७.५	२,५१०	९२.५	२,७१३	१००.०
	६	१४३	५.९	२,२६१	९४.१	२,४०४	१००.०
	७	३८	२.८	१,३०७	९७.२	१,३४५	१००.०
	८	१६१	७.४	२,०१९	९२.६	२,१८०	१००.०
	९	६३	३.४	१,७९५	९६.६	१,८५८	१००.०
	१०	१३४	४.५	२,८४१	९५.५	२,९७५	१००.०
	जम्मा	१,२२४	५.२	२२,२६७	९४.८	२३,४९१	१००.०
महिला	१	१३१	४.६	२,७२२	९५.४	२,८५३	१००.०
	२	७८	२.७	२,७६६	९७.३	२,८४४	१००.०
	३	८५	२.८	२,९११	९७.२	२,९९६	१००.०
	४	७१	२.०	३,४४८	९८.०	३,५१९	१००.०
	५	१७३	५.५	२,९९८	९४.५	३,१७१	१००.०
	६	१११	३.९	२,७३०	९६.१	२,८४१	१००.०
	७	१५	०.९	१,६९७	९९.१	१,७१२	१००.०
	८	९२	३.५	२,५४४	९६.५	२,६३६	१००.०
	९	७५	३.१	२,३४३	९६.९	२,४१८	१००.०
	१०	८४	२.७	३,०३६	९७.३	३,१२०	१००.०
	जम्मा	९१५	३.३	२७,१९५	९६.७	२८,११०	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका ५ वर्ष माथिका ५१,६०१ जनसंख्या मध्ये के तपाइँले कुनै औपचारिक वा अनौपचारिक तालिम लिनुभएको छ भनि सोधिएको प्रश्नमा छ भन्ने को संख्या २,१३९ अर्थात ४.१ प्रतिशत र छैन भन्नेको जनसंख्या

४९,४६२ अर्थात ९५.९ प्रतिशत देखिन्छ। तथ्याङ्क अनुसार तालिम लिएका पुरुषको जनसंख्या १,२२४ अर्थात ५.२ प्रतिशत र महिलाको जनसंख्या ९१५ अर्थात ३.३ प्रतिशत मात्र छ। गुणस्तरीय जीवन निर्वाह गर्दै र रोजगार तथा पेशालाई उन्नत, प्रविधियुक्त र बढी उत्पादन मूखी बनाउन मानव संसाधन विकासको मूल आधार भनेको शिक्षा र तालिम नै हो। नगरपालिकाको ९५.९ प्रतिशत जनसंख्या कुनैपनि प्रकारको तालिम वा शिप विहिन हुनु भनेको मानव शंसोधन विकासको अत्यन्त न्यून स्तरमा भएकोले सीप विकास तथा तालिमका माध्यमबाट मानव संशोधन विकासमा उल्लेख्य फड्को मार्न सके मात्र कार्यक्षमता विकास मार्फत वृहत विकासमा अघि बढ्न सकिन्छ। यसतर्फ ध्यान दिनु जरुरी छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

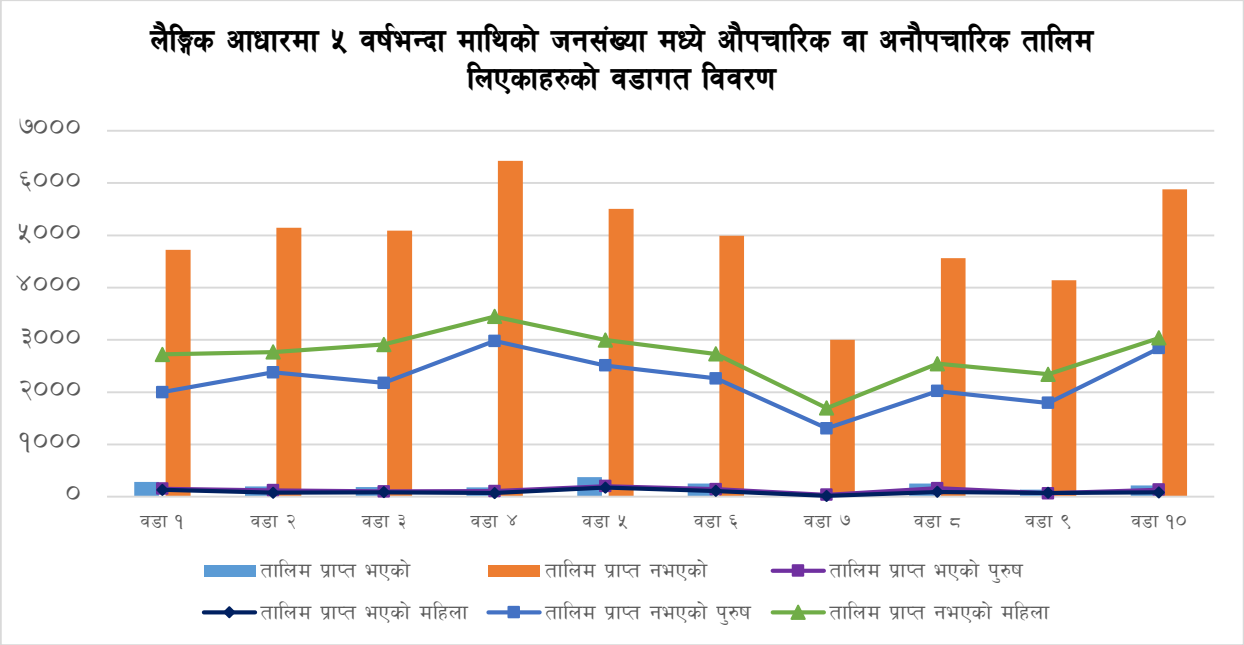

७.१.१४ विशेष सीप वा दक्षता भएको जनसंख्याको वडागत विवरण

तालिका नं. १२१: विशेष सीप वा दक्षता भएको जनसंख्याको वडागत विवरण

मुख्य सिप वा क्षमता	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	जम्मा
शिक्षण शिकाई सम्बन्धी	७३	७९६	१,३४४	२१२	५४०	५६६	२८	१७१	१६०	७२५	४,६१५
श्रव्यदृष्य तथा फोटोग्राफी सम्बन्धी	५०	७०४	१३	११७	८४४	१५	६२	२०	५३	१४	१,८९२
हस्तकला / चित्रकला सम्बन्धी	४	१०९	२१	४	४	१९		१४	८	१८	२०१
गीत, संगीत, नाटक तथा कलाकारिता	२	७	८	१	४	१०	१	११		४	४८
मूर्तिकला, प्रस्तरकला, काष्ठकला	१	९१		१	१	१		१	२	२	१००
सिकर्मी, डकर्मी सम्बन्धी	८२	१४५	९७	८०	८८	६८	४५	९०	३५	१०५	८३५
प्लम्बिङ सम्बन्धी	१	३	१	२	५	२	१	४	२	३	२४
मानव स्वास्थ्यसँग सम्बन्धी	१५	२४	१६	१५	२०	७	२	२३	९	२५	१५६
पशुचिकित्सा तथा पशुस्वास्थ्य सम्बन्धी	९	७	५	७	७	३	१	७		३	४९
बिजुली जडान सम्बन्धी	१०	१३	७	९	८	५	२	६	४	९	७३

होटल तथा रेष्टुरेन्ट सम्बन्धी	५	६	३१	२८	७	१२	१	६	५	४	१०५
कृर्षि, पशुपालन, माछापालन, मौरी पालन सम्बन्धी	७९	९९१	१,९०४	६७५	१,०६०	१,३३४	१	६५८	४३९	१,५२८	८,६६९
छपाई सम्बन्धी	१				१	१				५	८
सवारी चालक सम्बन्धी	३८	२७	२२	१९	३२	६	९	१४	१०	३४	२११
यान्त्रिक (मेकानिक्स) सम्बन्धी	४	५	१	२१	२६	४	४	१५	१	४	८५
फर्निचर बनाउने सम्बन्धी	२९	६	४	२४	६	१२	२	२	१२	८	१०५
जुत्ता चप्पल बनाउने			२							१	३
पोशाक बनाउने / सिउने	१०१	५२	५०	७०	११५	८६	८	५४	१३	४१	५९०
गरगहना बनाउने / मर्मत गर्ने		३	६	७	६	१				१	२४
केश सजावट / श्रृंगार सम्बन्धी	६	६	१	९	१	२		८	२	३	३८
आत्मसुरक्षा सम्बन्धी/शारीरिक सुसंगठन		१५		२	३	२	४	८	२	१	३७
जमिनको सर्भेक्षण सम्बन्धी		१५		१	२	१		२			२१
कम्प्युटर विज्ञान सम्बन्धी	६	१४	६	१०	१५	३		२	३	५	६४
इन्जिनियरिङ डिजाईन सम्बन्धी	३	१०	१	२	४	३	३	४	७	१	३८
रेडियो, टेलिभिजन, मोबाईल, तथा अन्य ईलेक्ट्रिक बस्तुको मर्मत	६	२	३	२३	८	३	२	२		१	५०
साहित्य श्रृजना सम्बन्धी		२							१		३
अन्य	१,४७१	२,२०७	१,१२२	४,३६४	१,८२६	२,०११	२,८३४	१,२००	२,५६८	१,६६८	२१,२७१
विशेष क्षमता नभएको	३,०१०	८६	६०८	९००	१,२५१	१,०६८	४७	२,४९४	९४०	१,८८१	१२,२८५
जम्मा	५,००६	५,३४६	५,२७३	६,६०३	५,८८४	५,२४५	३,०५७	४,८१६	४,२७६	६,०९४	५१,६००

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेको कुल जनसंख्या मध्ये जम्मा ३९,३१५ जनाको मात्र विशेष सीप वा दक्षता भएको देखिन्छ। यो नगरपालिकाको कूल जनसंख्याको ७०.७३ प्रतिशत हो। यी मध्ये सबैभन्दा बढी सीप वा दक्षता भएको जनसंख्या कृषि, पशुपालन, माछापालन र मौरीपालन सम्बन्धी सीप र तालिम हासिल गरेको ८६६९ छ भने दोस्रोमा शिक्षण सिकाइ सम्बन्धी सीप हासिल गरेको जनसंख्या ४६१५ जना रहेको छ। तेस्रोमा श्रव्यदृष्य तथा फोटोग्राफी सम्बन्धी १८९२ जना र सिकर्मी/डकर्मी सम्बन्धी ८३५ रहेका छन्। यी बाहेक जुत्ता, चप्पल बनाउने, छपाइ सम्बन्धी, प्लम्बिङ सम्बन्धी, साहित्य श्रृजना तथा इन्जिनियरिङ सम्बच्धी डिजाइन गर्नेको संख्या नगण्य रहेको छ। समग्रमा हेर्दा कुनैपनि प्रकारको सीप वा दक्षता हुनु आफैमा राम्रो भएतापनि नगरपालिकामा आधुनिक समाजमा आवश्यक पर्ने खालका विशेष सिपहरू तथा विश्वविद्यालयबाट प्राज्ञिक सर्टिफिकेट (प्रमाणपत्र) लिएर तयार भएको दक्ष जनशक्ति जस्तै डाक्टर, इन्जिनियर, मेकानिक्स, विषयगत विशेषज्ञहरूको संख्या अत्यन्त न्यून देखिन्छ। दक्ष जनशक्तिको आयस्तर उच्च हुने हुनाले विकास निमार्णमा सहयोग पुग्नुका साथै उक्त जनशक्तिको जीवनयापन गुणस्तरीय हुन्छ। यस प्रकारको जनशक्तिले दिगो विकासमा प्रत्यक्ष भूमिका खेल्दछ। नगरपालिकामा करीब ३० प्रतिशत जनसंख्या अदक्ष वा अर्धदक्ष हुनाले नगरपालिकाको दिगो विकासमा ठूलो प्रयास गर्नुपर्ने देखिन्छ। साथै मानव संसाधन विकासलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

७.१.१५ नगरमा रहेका शिक्षण संस्थाहरूको विवरण

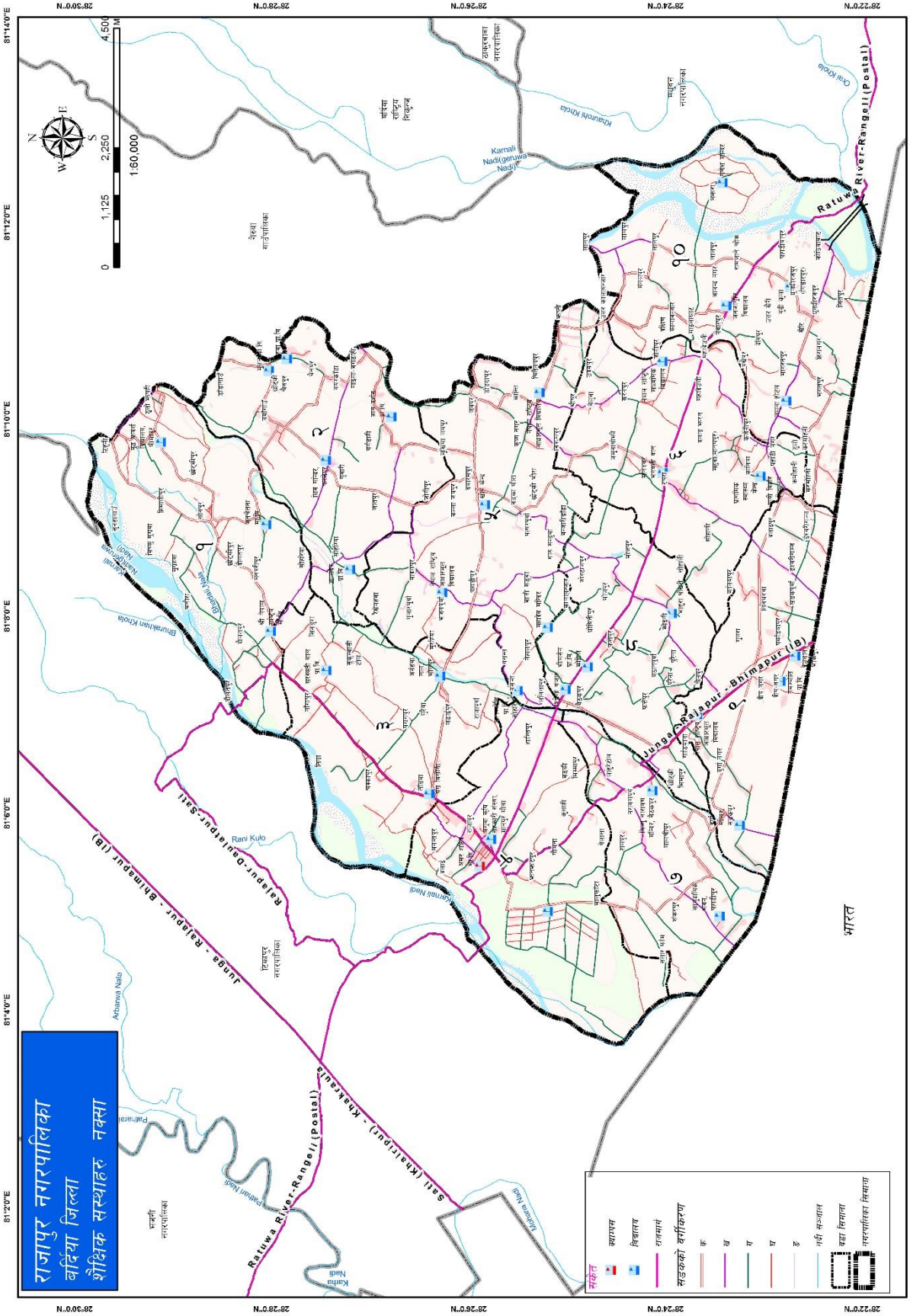

नक्सा नं. १४ : नगरपालिकाको शैक्षिक संस्थाहरु

(क) शैक्षिक पूर्वाधार तथा सेवा

शिक्षा क्षेत्रको परिशूचकलाई त्यस क्षेत्रमा सञ्चालित विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमबाट निर्धारण गर्न सकिन्छ। यसै अनुरूप यस नगरपालिकामा आ.व. २०७३/७४ सम्म सञ्चालन भैरहेका विभिन्न तहका शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण अनुसार नगरपालिकामा पठनपाठनका लागि २९ वटा आधारभुत (१-५), ९ वटा आधारभुत (१-८), ६ वटा मा.वि. (१-१०) र ६ वटा मा.वि. (१-१२) गरी जम्मा ५० वटा विद्यालय र ७५ वटा बालविकास केन्द्रहरु रहेका छन्। यसमा निजी क्षेत्रले पनि धेरै योगदान पुऱ्याउँदै आएको देखिन्छ।

तालिका नं. १२२: नगरमा रहेका शिक्षण संस्थाहरुको विवरण

स्थानीय तह	राजापुर नगरपालिका
स्रोत केन्द्र	राजापूर
बाल विकास केन्द्र	७५
आधारभुत (१-५)	२९
आधारभुत (१-५)	९
मा.वि. (१-१०)	६
मा.वि. (१-१२)	६

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालय, बर्दिया २०७३/०७४

नोट : (शिक्षा ऐनको पछिल्लो संशोधन अनुसार १-८ सम्म आधारभुत शिक्षा र ९-१२ सम्म माध्यमिक शिक्षा भनी परिभाषित गरिएको छ।)

तालिका नं. १२३: विद्यालयहरुको विवरण

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	वडा नं.
१	ज्ञानोदय प्रा.वि.	बसन्त	५
२	आई ल्याण्ड एकेडेमी	बादलपुर	५
३	किसन उ.मा.वि.	बादलपुर	५
४	नेपाल राष्ट्रिय मा.वि	खल्लाज्यापु	५
५	पद्म कुमारी नि.मा.वि.	जयपुर	५
६	अल्पाइन ईङ्लिस बोर्डिङ स्कुल	जयपुर	५
७	बुद्ध नि.मा.वि.	ईश्वरीगञ्ज	७
८	दीप ज्योति प्रा.वि.	भिमापुर	९
९	दुर्गा भवानी प्रा.वि.	दुर्गानगर	९
१०	नेपाल राष्ट्रिय उ.मा.वि इश्वरीगञ्ज	ईश्वरीगञ्ज	९
११	नेपाल राष्ट्रिय उ.मा.वि गोदियाना	गोदियाना	९
१२	ओम एकेडेमी ईङ्लिस बोर्डिङ स्कुल	भिमापुर	९
१३	सरस्वती बाल प्रा.वि.	शंकरपुर	७
१४	बुद्ध प्रा.वि.	लाहुरे टोल	१
१५	इलाइट साईनिङ स्टार ईङ्लिस बोर्डिङ स्कुल	सोनपुर	१
१६	जन ज्योति प्रा.वि.	दौलतपुर	१

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	वडा नं.
१७	कालिका मा.वि. चानौरा	चनौरा	१
१८	नेपाल राष्ट्रिय पशुपाति नि.मा.वि.	दौलतपुर	१
१९	सरस्वती प्रा.वि., लक्ष्मीपुर	लक्ष्मीपुर	३
२०	चन्द्रोदय प्रा.वि.	खैरीचन्दनपुर	१०
२१	गेरुवा प्रा.वि.	मंगला	१०
२२	पाताभार एड्भान्स मल्टी एकेडेमी	वनकट्टी	१०
२३	ग्रेट नेपाल लर्नस एकेडेमी	आनन्दनगर	१०
२४	जन जागृति प्रा.वि.	हरि नगर	१०
२५	जनचेताना मा.वि.	मंगलपुर	१०
२६	भिमसेन प्रा.वि.	कोइली	८
२७	विद्या ज्योति प्रा.वि.	ओस्तापुर	८
२८	गौरी शंकर क्रिएटिभ एकेडेमी		६
२९	मानपुर उच्च मा.वि.	टपरा	६
३०	मोडेल एभ्रेष्ट ईङ्लिस बोर्डिङ स्कुल	टपरा	६
३१	मुनाल प्रा.वि.	सडुवा	८
३२	नेपाल राष्ट्रिय प्रा.वि.	जोगीपुर	६
३३	प्रा.वि. पहाडीनगर	पहाडीनगर	६
३४	ज्ञान दीप प्रा.वि.	बर्गडाही	२
३५	ज्ञान ज्योति प्रा.विं	सोहारिया	२
३६	ज्ञानदर्शन प्रा.वि.	चैनपुर	२
३७	नव-ज्योति प्रा.वि.	नयाँगाउँ	२
३८	नेपाल राष्ट्रिय मा.वि	नयाँगाउँ	२
३९	साहरा बर्दिया ईङ्लिस बोर्डिङ स्कुल		२
४०	अमर शहिद दशरथ चन्द उच्च मा.वि.	राजापुर	४
४१	बागेश्वरी प्रा.वि.	मुरैया	३
४२	भेरी मा.वि., ललितपुर	धोविनीपुर	८
४३	लाइट एकेडेमी	धोविनीपुर	४
४४	मर्दसा राजभिया अनाउरुल	राजापुर	४
४५	नव-प्रतिभा ईङ्लिस बोर्डिङ स्कुल	दलाई	४
४६	नेपाल राष्ट्रिय नि.मा.वि.	टेडिया	३
४७	ओसिडेन्टल एकेडेमी	शान्तिपुर	४
४८	रिनेसा ईङ्लिस बोर्डिङ स्कुल	अनन्तपुर	४
४९	सरस्वती प्रा.वि.	राजापुर	४
५०	सरस्वती पद्म प्रा.वि.	संघर्षनगर	४

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालय, बर्दिया २०७३/०७४

७.१.१६ स्वीकृत शिक्षक दरवन्दीमा कार्यरत श्रेणीगत शिक्षक विवरण

नगरपालिकामा आ.व. २०७३/७४ सम्म सञ्चालन भैरहेका विभिन्न तहका ५० शैक्षिक संस्थाहरूमा स्वीकृत शिक्षक दरवन्दीमा विभिन्न श्रेणीगत शिक्षकहरू रहेका छन्। नगरपालिकामा आधारभूत र मा.वि तहको स्थायी, अस्थायी, राहत, करार आदि दरबन्दीको शिक्षकहरु कार्यरत छन्। जसमा स्थायी दरबन्दी अन्तरर्गत आधारभूत तहमा शिक्षक १०४ जना, मा.वि.शिक्षक १४ जना गरी जम्मा ११८ शिक्षकहरु रहेका छन् भने अस्थायी तथा करार अन्तर्गत आधारभूत शिक्षक २२ जना र मा.वि.शिक्षक २ जना गरी जम्मा २४१ जना शिक्षकहरु रहेका छन्। त्यसैगरी राहत दरबन्दी अन्तर्गत आधारभूत तहमा ७७ जना र मा.वि. तहमा १५ जना गरी जम्मा ९२ शिक्षकहरु गरी कुल जम्मा २४९ जना शिक्षक स्वीकृत दरबन्दीमा कार्यरत छन्। यसैगरी २ जना शिक्षकहरुको पद रिक्त रहेको छ। जसको विस्तृत विवरण तालिका तथा स्तम्भमा प्रस्तुत गरीएको छ।

तालिका नं. १२४: स्वीकृत शिक्षक दरवन्दीमा कार्यरत श्रेणीगत शिक्षक विवरण

विवरण	स्थायी			अस्थायी तथा करार			राहत			जम्मा
	महिला	पूरुष	जम्मा	महिला	पूरुष	जम्मा	महिला	पूरुष	जम्मा	
प्राथमिक (१-५)	१२	७४	८६	१५	१३	२८	३७	२३	६०	१७४
आधरभूत तह (६-८)	०	१८	१८	०	९	९	४	१३	१७	४४
माध्यामिक तह (९-१०)	०	१४	१४	०	२	२	३	१०	१३	२९
उच्च माध्यामिक तह (११-१२)	०	०	०	०	०	०		२	२	२
जम्मा	१२	१०६	११८	१५	२४	३९	४४	४८	९२	२४९

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालय, बर्दिया २०७३/०७४

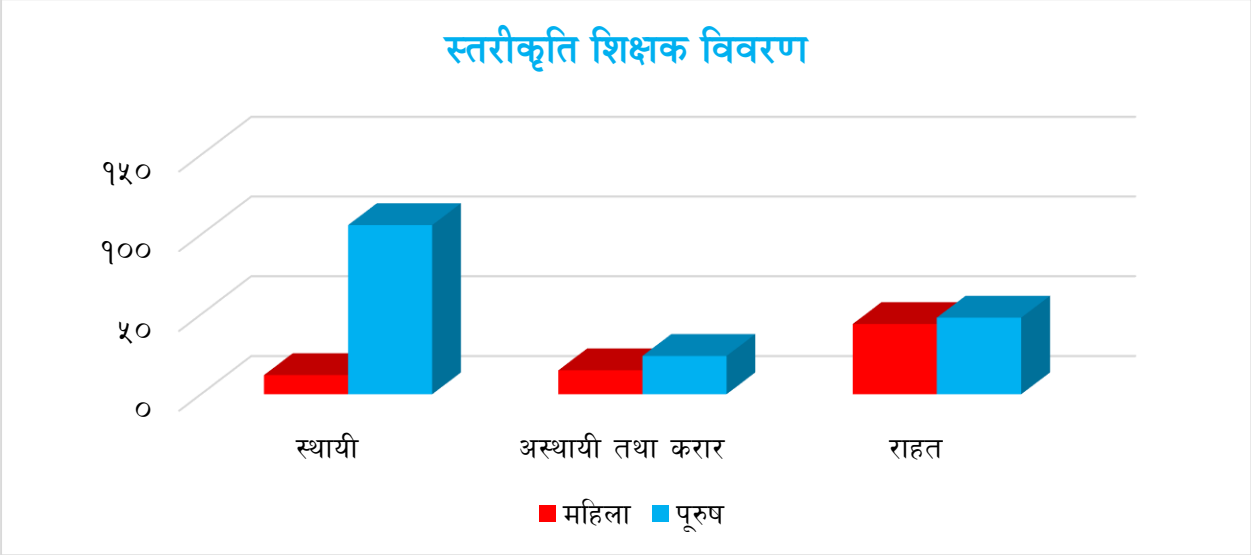

७.१.१७ शैक्षिक क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरू

- **विद्यालय छाड्ने प्रवृत्ति उच्च हुनु :** विद्यार्थीहरु प्रथमकि तह पुरा नगर्दै विद्यालय छाड्ने, विभिन्न किसिमका छात्रवृत्ति उपलब्ध गराइएको भएता पनि दलित, आदिवासीहरुको विद्यालय छाड्ने प्रवृत्ति उच्च हुनु शैक्षिक विकासको बाधकको रुपमा देखिएको छ।

- **कक्षा दोहोऱ्याउने प्रवृत्ति बढी हुनु :** प्राथमिक तहको विद्यार्थीहरुको तथ्याङकलाई आधार मानेर हेर्दा कक्षा दोहोऱ्याउने प्रवृत्ति बढी हुनुले शैक्षिक गुणस्तर सुधारको आवश्यकतालाई इङ्गित गरेको छ ।
- **दलित, आदिवासी जनजाती भर्नादर न्यून हुनु :** विपन्न, दलित, आदिवासी जनजातीको भर्नादर न्यून हुनु नगरको शैक्षिक विकासको चुनौतीको रुपमा रहेको छ ।
- **दलित, आदिवासी जनजाती विद्यालय छाड्ने दर :** नगरको औषत विद्यालय छाड्ने दरमा वृद्धि हुनुको मुख्य कारण आदिवासी र दलितहरुको विद्यालय छाड्ने दरमा वृद्धि हुनु हो ।
- **विद्यालयहरु आर्थिक रुपले कमजोर हुनु :** नेपाल सरकारबाट प्राप्त सीमित अनुदान तथा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको समेत आवश्यक श्रोत जुटाउन नसकेको कारणले बहुसंख्यक विद्यालयहरुको आर्थिक स्थिति निकै कमजोर देखिन्छ । दुर्बल आर्थिक अवस्थाले गर्दा शैषिक सामग्री जुटाउन तथा अन्य अतिरिक्त क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्न बाधा पुगेको देखिन्छ ।
- **अभिभावकहरु चनाखो नहुनु :** बालबालिकाहरुको शैक्षिक प्रगतिबारे अभिभावकहरुको चासो कम हुनु तथा विद्यालयद्वारा समेत बालबालिकाहरुको स्थितिबारे अभिभावकलाई जानकरी नदिइनुले पनि शैक्षिक गुणस्तरमा नकारात्मक प्रभाव पारेको देखिन्छ ।
- **शिक्षक दरबन्दी कम हुनु :** दरबन्दी अनुसार शिक्षकको कमी हुनु तथा केही समयका लागि कुनै शिक्षकको अनुपस्थिति हुँदा कक्षाहरु खाली रहने गरेको देखिन्छ । यसरी शिक्षकहरु तालिममा जाँदा, सुत्केरी बिदा वा सञ्चित बिदामा रहँदा विद्यालयले अल्पकालित शिक्षकको व्यवस्था गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छैन । एकातिर नेपाल सरकारबाट आवश्यक दरबन्दी उपलब्ध नहुनु अर्कोतर्फ स्थानीय निकाय एवम् व्यवस्थापन समितिले त्यसको आवश्यक व्यवस्था गर्न नसक्नु आदि कारणले गर्दा आवश्यक प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिएको देखिँदैन ।
- **राजनीतिकरण हुनु :** विभिन्न राजनीतिक पार्टीहरुले शिक्षकहरुको संगठनहरु मार्फत शिक्षकहरुलाई आफ्नो पार्टीको स्वार्थ पूरा गर्न प्रयोग गरिरहेको देखिएको छ । राजनीतिक पार्टीहरुको दबावका कारण जिल्ला शिक्षा कार्यालयले त्यस्ता शिक्षकहरुमाथि अनुशासनको कारवाही समेत गर्न नसकेको पाइएको छ । यस बाहेक व्यवस्थापन समिति समेत शिक्षकहरुलाई आफ्नो दलगत स्वार्थ परिपूर्ति गर्ने साधनका रुपमा प्रयोग गर्दै आएको देखिएको छ ।
- **शिक्षकहरुमा प्रतिबद्धताको कमी :** शिक्षकहरुले शिक्षण पेशालाई आत्मसात गर्न नसक्नु तथा विद्यार्थीले प्राप्त गर्ने प्रतिफलको जिम्मेवारी लिन नसक्नु पनि शैक्षिक प्रगतिको बाधकको रुपमा देखा परेको छ । प्राय: पठन-पाठन समयमा नसिद्धिनु पनि मुख्य समस्याको रुपमा देखिएको छ ।
- **आधुनिक प्रविधिको प्रयोग नहुनु :** सूचना तथा प्रविधिको क्षेत्रमा आएका अत्याधुनिक परिवर्तन र सुविधाबाट बहुसंख्यक विद्यालयहरु बञ्चित हुनु पनि शैक्षिक विकासमा बाधा पुगेको देखिन्छ । प्राय: धेरै विद्यार्थी र शिक्षकहरु कम्प्युटर र इन्टरनेटको प्रयोगको सुबिधाबाट बञ्चित रहेको छन् ।

७.३ स्वास्थ्य

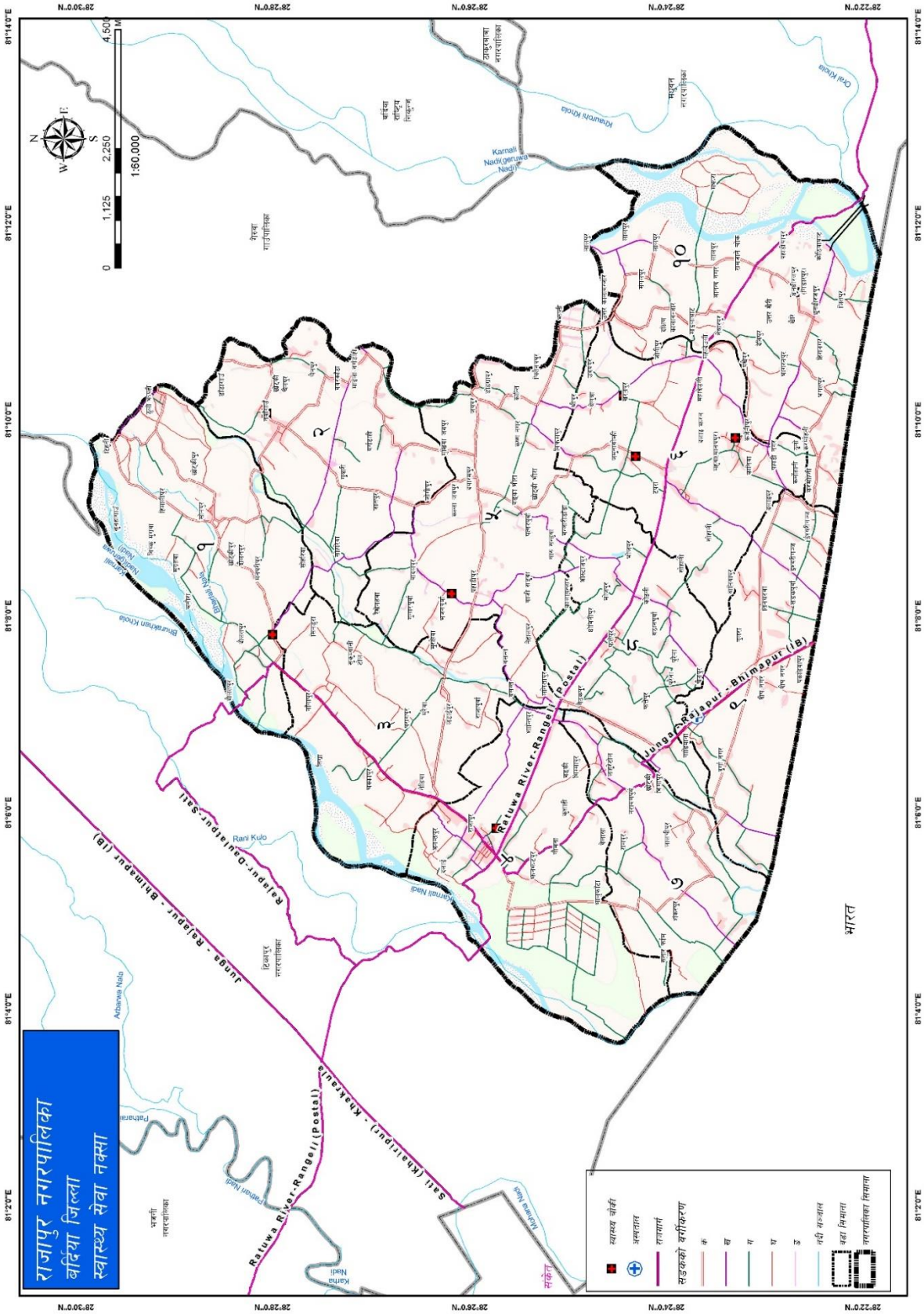

नक्सा नं. १५ : नगरपालिकाको स्वास्थ्य सेवा

नेपालको प्रदेश ५ अन्तर्गत पर्ने राजापुर नगरपालिकाको स्वास्थ्य अवस्था र स्वास्थ्य सेवामा मध्यम पहुँच देखिन्छ। नगरपालिकामा ७ वटा स्वास्थ्य चौकी सरकारी माहतका स्वास्थ्य संस्थाहरु हुन् भने नगरपालिकामा सञ्चालित अन्य निजी फार्मेसी, क्लिनिक तथा पोलिक्लिनिक जस्ता स्वास्थ्य संस्थाहरुले सेवा पुऱ्याईरहेका छन्। ग्रामीणस्तरमा उपचारात्मक स्वास्थ्य स्थिति सामान्य रहेको छ भने नगरपालिकाको केन्द्र तथा बजार क्षेत्रमा निजी तथा सरकारी स्वाथ्य संस्थाको पहुँच ग्रामीण भेग भन्दा सहज देखिन्छ। यद्यपि नगरपालिकामा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार तथा दरबन्दी अनुसार स्वास्थ्यकर्मीहरू छैनन्।

तालिका नं. १२५: नगरमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरुको विवरण

क्र.सं.	स्वास्थ्य संस्था
१	बदलापुर स्वास्थय चौकी
२	भिमापुर स्वास्थय चौकी
३	दौलतपुर स्वास्थय चौकी
४	खैरीचन्दनपुर स्वास्थय चौकी
५	मानपुर टपरा स्वास्थय चौकी
६	नयाँगाउँ स्वास्थय चौकी
७	राजापुर प्राथमिक स्वास्थय चौकी

स्रोत: राजापुर नगरपालिकाको कार्यालय,२०७३/०७४

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको सर्भेक्षण अनुसार करिब आधाजति जनसंख्याले गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रबाट स्वास्थ्य सेवा लिएको देखिन्छ। आर्थिक स्थिति मजबुत भएका तथा पहूँचवाला व्यक्तिहरू मात्रैले यस किसिमको सेवा उपभोग गर्न सफल भएको पाइन्छ। स्थानीय समुदायहरू, स्थानीय गैरसरकारी निकायहरूका प्रतिनिधीहरूको अभिव्यक्ति अनुसार यस नगरमा मातृ तथा शिशु मृत्युदर गम्भीर समस्याको रुपमा रहेको छ।

यस क्षेत्रमा आपतकालिन प्रसुती सेवा (Emergency Obstetric Care) को कमीको कारणले गर्दा उत्पन्न हुने परिस्थिति नै मातृमृत्यदर (Maternal Mortality) को सबैभन्दा प्रमुख कारण बनेको छ। समस्याको पहिचान गर्ने सन्दर्भमा ज्ञानको कमी, लक्षणहरूको (Symptoms) गम्भीरता सम्बन्धि बुझाइमा कमी, औषधी उपचार प्रणाली (Medical System) माथिको विश्वासमा कमी, स्वास्थ्य सेवाका लागि यात्रा गरिरहनुपर्ने दुरी सम्बन्धी कुराहरू, सेवाको लागत, परम्परागत विश्वास, गरिबी न्युन गर्ने सामाजिक, आर्थिक अवस्था जस्ता विविध प्रकारका तत्वहरूको कारणले गर्दा आपतकालीन सेवामा कमी आउने गरेको देखिएको छ।

नगरमा रहेको सामुदायिक अस्पतालमा विशेषज्ञ चिकित्सकहरूको (Medical Officers) संख्यामा कमी रहेको छ। दरबन्दी अनुसार डाक्टर लगायत स्वास्थ्यकर्मीहरु उपलब्ध हुन सकेको छैन। अस्पतालमा हालसम्म अवस्ट्रेटीसियन (Obstetrician) वा अनेस्थेसिओलोजिस्ट (Anaesthesiologist) छैनन् र पर्याप्त मात्रामा औषधीको आपुर्ति हुदैन।

नगरका विभिन्न वडाहरुमा स्वास्थ्य चौकी रहेको देखिन्छ। स्वास्थ्य संस्थाहरूमा औषधीको कमी मुख्य समस्याको रुपमा रहेको देखिन्छ। दुर्गम वडाहरूमा बस्ने परिवारहरूले स्वास्थ्य सेवाका लागि धेरै समय खर्चिनु पर्ने बाध्यता छ भने वर्षातको समयमा अझ कठिनाई झेल्नु पर्ने अवस्था छ।

७.३.१ १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरुले जिवित जन्माएका बच्चाहरुको संख्याको आधारमा जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. १२६: १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरुले जिवित जन्माएका बच्चाहरुको संख्याको आधारमा जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
समग्र	बच्चा नभएको	४४६	१,०७९	८२२	६११	५५४	४५२	४४४	४,४०८
	१ बच्चा	१७०	१,१२४	१,००३	४३५	१९२	१११	१३९	३,१७४
	२ बच्चा	९	३०३	७३१	९९८	७९२	४८५	४०१	३,७१९
	३ बच्चा	३	२४	१५०	३३७	४२०	३७१	३९८	१,७०३
	४ बच्चा		२	२९	६६	१२५	१६१	२२२	६०५
	५ बच्चा		४	५	१५	४२	६१	८७	२१४
	६ बच्चा			२	५	१०	२०	३२	६९
	७ बच्चा					३	५	१७	२५
	८ वा ८ भन्दा बढी बच्चा					५	३	७	१५
	जम्मा	६२८	२,५३६	२,७४२	२,४६७	२,१४३	१,६६९	१,७४७	१३,९३२

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

७.३.२ १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरुले जिवित जन्माएका बच्चाहरुको संख्याको आधारमा जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. १२७: १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरुले जिवित जन्माएका बच्चाहरुको संख्याको आधारमा जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
१	बच्चा नभएको	४७	११३	९५	९४	८०	५४	५३	५३६
	१ बच्चा	१७	१११	७८	३८	१२	७	१०	२७३
	२ बच्चा	४	२५	८२	९०	७२	४२	३०	३४५
	३ बच्चा		१	१३	२०	२५	३१	४७	१३७

	४ बच्चा			१	७	१४	८	२३	५३
	५ बच्चा					५	४	८	१७
	६ बच्चा				१	१	४	७	१३
	७ बच्चा					१		१	२
	जम्मा	६८	२५०	२६९	२५०	२१०	१५०	१७९	१,३७६
२	बच्चा नभएको	३६	९२	८५	६६	६७	३६	४६	४२८
	१ बच्चा	९	११८	१२३	५६	२२	१०	९	३४७
	२ बच्चा	१	२१	८९	१११	९४	४२	५२	४१०
	३ बच्चा	१	१	१२	३६	४९	३९	४५	१८३
	४ बच्चा			१	६	९	१२	२८	५६
	५ बच्चा		१		१	२	४	९	१७
	६ बच्चा					२	२	२	६
	७ बच्चा					१	१	१	३
	जम्मा	४७	२३३	३१०	२७६	२४६	१४६	१९२	१,४५०
३	बच्चा नभएको	६६	११४	९०	६३	५५	५२	५९	४९९
	१ बच्चा	२३	१३९	१३०	४४	१९	१४	१३	३८२
	२ बच्चा		३८	७५	१२०	८६	३९	३८	३९६
	३ बच्चा			१०	३३	३६	४४	४२	१६५
	४ बच्चा			१	४	११	२२	१५	५३
	५ बच्चा		१			४	९	११	२५
	६ बच्चा						१	१	२
	जम्मा	८९	२९२	३०६	२६४	२११	१८१	१७९	१,५२२
४	बच्चा नभएको	३५	१५६	१३६	११५	७५	८२	८१	६८०
	१ बच्चा	२३	१००	९७	३७	२६	२२	२३	३२८
	२ बच्चा		३१	७४	१०३	८६	६८	५१	४१३
	३ बच्चा		४	२२	३३	४०	५२	४२	१९३
	४ बच्चा			१	७	१६	१५	१८	५७
	५ बच्चा		१		१	७	११	८	२८
	६ बच्चा						४	२	६
	७ बच्चा							७	७
	८ वा ८ भन्दा बढी बच्चा					२			२
	जम्मा	९६	२८६	२९६	२९६	२५२	१४५	१७०	१,५४१
५	बच्चा नभएको	४८	१४५	११६	७८	८७	८६	६४	६२४

	१ बच्चा	२४	१४१	१२०	५७	३१	९	९	३९१
	२ बच्चा	२	२९	६४	९९	८५	५७	४८	३८४
	३ बच्चा		२	८	३२	३९	३१	४१	१५३
	४ बच्चा			३	५	८	२१	२०	५७
	५ बच्चा			१	१	१	७	११	२१
	६ बच्चा					१	१	५	७
	७ बच्चा							१	१
	जम्मा	७४	३१७	३१२	२७२	२५२	२१२	१९९	१,६३८
६	बच्चा नभएको	४५	१११	७७	४४	५०	३३	३७	३९७
	१ बच्चा	१५	११३	१०१	६३	२९	१०	२५	३५६
	२ बच्चा	१	२८	७०	११९	९२	६४	४५	४१९
	३ बच्चा		१	१४	२९	४५	३६	४६	१७१
	४ बच्चा			२	३	९	१३	२१	४८
	५ बच्चा				३	३	२	९	१७
	६ बच्चा				१		३	२	६
	७ बच्चा							१	१
	८ वा ८ भन्दा बढी बच्चा	६१	२५३	२६४	२६२	२२८	१६१	१८६	१,४१५
	जम्मा	४५	१११	७७	४४	५०	३३	३७	३९७
७	बच्चा नभएको	३१	६८	४४	३३	३८	३१	४३	२८८
	१ बच्चा	१३	६८	५७	२०	६	९	११	१८४
	२ बच्चा		२१	४९	४४	५२	१३	२०	१९९
	३ बच्चा		८	११	२३	३५	१८	१७	११२
	४ बच्चा			४	४	८	१२	८	३६
	५ बच्चा				२	४	२	६	१४
	६ बच्चा			२		१	१	२	६
	७ बच्चा							१	१
	८ वा ८ भन्दा बढी बच्चा						२	३	५
	जम्मा	४४	१६५	१६७	१२६	१४४	८८	१११	८४५
८	बच्चा नभएको	४३	७९	५४	२६	३१	१६	१७	२६६
	१ बच्चा	११	९६	१०९	५०	२१	१०	२१	३१८
	२ बच्चा		२७	६०	९२	६५	६२	४०	३४६
	३ बच्चा		३	१०	३६	३९	४०	४०	१६८

	४ बच्चा			२	९	१९	१६	३३	७९
	५ बच्चा				१	७	११	८	२७
	६ बच्चा				२		१	४	७
	७ बच्चा					१			१
	८ वा ८ भन्दा बढी बच्चा					१		१	२
	जम्मा	५४	२०५	२३५	२१६	१८४	१५६	१६४	१,२१४
९	बच्चा नभएको	२८	९२	६३	३७	४७	४८	२८	३४३
	१ बच्चा	९	१०७	८२	३१	९	१६	८	२६२
	२ बच्चा		३३	७१	७८	७३	३४	३५	३२४
	३ बच्चा			१६	३७	५२	३९	३५	१७९
	४ बच्चा			५	७	१४	१३	३४	७३
	५ बच्चा			२	१	४	८	७	२२
	६ बच्चा							१	१
	७ बच्चा						३	४	७
	८ वा ८ भन्दा बढी बच्चा					१		२	३
	जम्मा	३७	२३२	२३९	१९१	२००	१६१	१५४	१,२१४
१०	बच्चा नभएको	६७	१०९	६२	५५	२४	१४	१६	३४७
	१ बच्चा	२६	१३१	१०६	३९	१७	४	१०	३३३
	२ बच्चा	१	५०	९७	१४२	८७	६४	४२	४८३
	३ बच्चा	२	४	३४	५८	६०	४१	४३	२४२
	४ बच्चा		२	९	१४	१७	२९	२२	९३
	५ बच्चा		१	२	५	५	३	१०	२६
	६ बच्चा				१	५	३	६	१५
	७ बच्चा						१	२	३
	८ वा ८ भन्दा बढी बच्चा					१	१		२
	जम्मा	९६	२९७	३१०	३१४	२१६	१६०	१५१	१,५४४

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका १३,९३२ जना १५ देखि ४९ वर्ष भित्रका विवाहित महिलाहरूको विभिन्न उमेर समूह अनुसार लिइएको तथ्याङ्क अनुसार २ वटा जिवित शिशुलाई जन्मदिने महिलाहरूको संख्या सबैभन्दा धेरै अर्थात ३,७१९ जना भएको पाइयो। यस मध्ये सबैभन्दा धेरै जनसंख्या भने १ जना जिवित शिशु जन्माएका २०-२४ वर्ष उमेर समुहका महिलाको संख्या १,१२४ रहेको छ। दोस्रोमा १ जना जिवित शिशु जन्माएर २०-३४ वर्ष उमेर समुहका १००३ महिलाहरू रहेका छन्। ८ वा ८ भन्दा बढी जिवित शिशु जन्माउने ४५-५९ वर्षका महिलाहरूको संख्या समेत ७

जना र कुल १५ जना हुनुले धेरै बच्चा जन्माउने विगतको प्रवृति पाको उमेर समूहका महिलाहरूमा अवशेषका रुपमा रहेको पाइयो। १ देखि ३ वटा जिवित शिशुलाई जन्मदिनेको संख्या भने सबैभन्दा बढी रहेको छ। यो तथ्याङ्कबाट क्रमश: नगरपालिकाको परिवारको औषत आकारमा अर्थात महलिाको खुद प्रजनन् दर घट्दै गैरहेको पाइन्छ। परिवार नियोजन कायृक्रमको प्रभावकारीता, प्रजनन् स्वास्थमा आएको चेतना र शिक्षाको सामाजिक र पारिवारिक जागरणमा परेको सकारात्मक प्रभावका कारण परिवारको आकार घट्ने क्रममा रहेको पाइन्छ। यस तथ्याङ्कको अर्कोपक्ष भनेको सन्ताननै नभएका महिलाहरूको जनसंख्या हो। उदाहरणका लागि ४५ वर्ष देखि ४९ वर्षको उमेर पुगिसक्दा एक जिवित सन्तान समेत नजन्माएका महिलाको संख्या ४४४ रहेको छ। सबै उमेर समुहको तथ्याङ्क भने ४,४०८ जना रहेको छ। मुख्यतया महिलाको प्रजनन् स्वास्थमा भएको जटिलता, प्रजनन् स्वास्थ्यबारेको चेतनाको कमी, औषधोपचारमा पहुँचको कमी, पोषणको कमी,चुरोट तथा नशालु पदार्थको प्रयोग वंशाणुगत कारण आदिले महिलामा बाँझोपन आउन सक्ने तथ्यलाई मनन् गरी त्यसतर्फ उचित कदम चाल्नु पर्ने देखिन्छ। महिलामा बाँझोपन हुँदा देखा पर्ने महिला हिंसा तथा नकारात्मक सामाजिक व्यवहारले लैङ्गिक हिंसा बढाएको तथ्य हामी सामु रहेको छ। वडागत विस्तृत विवरण तथा समग्र विवरण दुईं वटा तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

७.३.३ वडा अनुसार १५-४९ वर्ष उमेर भएका महिलाहरुको बच्चाको आधारमा जनसंख्या विवरण

तालिका नं. १२८: वडा अनुसार १५-४९ वर्ष उमेर भएका महिलाहरुको बच्चाको आधारमा जनसंख्या विवरण

वडा नं.	विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
समग्र	जन्मेको बच्चा दुबै लिङ्गको	१९७	१,८३०	३,०६८	३,८११	३,८७०	३,३२७	३,८३७	१९,९४०
	जन्मेको बच्चा बालक	८८	९५४	१,६११	२,००८	२,०२१	१,८२६	२,१७८	१०,६८६
	जन्मेको बच्चा बालिका	१०९	८७६	१,४५७	१,८०३	१,८४९	१,५०१	१,६५९	९,२५४
	जिवित दुबै लिङ्ग भएका	१९३	१,७८२	३,०००	३,७३५	३,७९६	३,२१९	३,७०२	१९,४२७
	जिवित बालक	८७	९२४	१,५६९	१,९६३	१,९७९	१,७६३	२,१०९	१०,३९४
	जिवित बालिका	१०६	८५८	१,४३१	१,७७२	१,८१७	१,४५६	१,५९३	९,०३३
	बच्चाको मृत्यु दुबै लिङ्ग	४	४९	६८	७६	७४	१०८	१३५	५१४
	बालकको मृत्यु भएको	१	३०	४२	४५	४२	६३	६९	२९२
	बालिकाको मृत्यु भएको	३	१९	२६	३१	३२	४५	६६	२२२

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

७.३.४ उमेर समूह अनुसार आमाहरुले जन्माएका मृत तथा हालसम्म जिवित शिशुहरुको वडागत समग्र विवरण

तालिका नं. १२९: उमेर समूह अनुसार आमाहरुले जन्माएका मृत तथा हालसम्म जिवित शिशुहरुको वडागत समग्र विवरण

वडा नं.	विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
१	जन्मेको बच्चा दुबै लिङ्गको	२५	१६४	२८५	३१२	३२५	२६०	३९२	१,७६३
	जन्मेको बच्चा बालक	१२	९६	१५३	१६४	१७१	१४२	२११	९४९
	जन्मेको बच्चा बालिका	१३	६८	१३२	१४८	१५४	११८	१८१	८१४
	जिवित दुबै लिङ्ग भएका	२५	१६०	२८४	३०५	३१९	२५०	३७३	१,७१६
	जिवित बालक	१२	९४	१५३	१६०	१६८	१३६	२०१	९२४
	जिवित बालिका	१३	६६	१३१	१४५	१५१	११४	१७२	७९२
	बच्चाको मृत्यु दुबै लिङ्ग	०	४	१	७	६	१०	१९	४७
	बालकको मृत्यु भएका	०	२	०	४	३	६	१०	२५
	बालिकाको मृत्यु भएको	०	२	१	३	३	४	९	२२
२	जन्मेको बच्चा दुबै लिङ्गको	१४	१६८	३४१	४१५	४२२	२९८	४२४	२,०८२
	जन्मेको बच्चा बालक	९	९९	१९१	२३०	२२४	१७७	२४२	१,१७२
	जन्मेको बच्चा बालिका	५	६९	१५०	१८५	१९८	१२१	१८२	९१०
	जिवित दुबै लिङ्ग भएका	१४	१६३	३३७	४०४	४१५	२९१	४१०	२,०३४
	जिवित बालक	९	९४	१८८	२२६	२२०	१७३	२३७	१,१४७
	जिवित बालिका	५	६९	१४९	१७८	१९५	११८	१७३	८८७
	बच्चाको मृत्यु दुबै लिङ्ग	०	५	४	११	७	७	१४	४८
	बालकको मृत्यु भएका	०	५	३	४	४	४	५	२५
	बालिकाको मृत्यु भएको	०	०	१	७	३	३	९	२३
३	जन्मेको बच्चा दुबै लिङ्गको	२३	२२०	३१४	३९९	३६३	३६३	३३६	२,०१८
	जन्मेको बच्चा बालक	१३	११२	१५६	१९७	१८६	१९९	२०३	१,०६६
	जन्मेको बच्चा बालिका	१०	१०८	१५८	२०२	१७७	१६४	१३३	९५२
	जिवित दुबै लिङ्ग भएका	२३	२१९	३०६	३९०	३६०	३५५	३२६	१,९७९
	जिवित बालक	१३	१११	१५२	१९१	१८३	१९७	१९९	१,०४६
	जिवित बालिका	१०	१०८	१५४	१९९	१७७	१५८	१२७	९३३
	बच्चाको मृत्यु दुबै लिङ्ग	०	१	८	९	३	८	१०	३९
	बालकको मृत्यु भएका	०	१	४	६	३	२	४	२०
	बालिकाको मृत्यु भएको	०	०	४	३	०	६	६	१९
४	जन्मेको बच्चा दुबै लिङ्गको	२३	१७९	३१५	३७५	४३५	४५३	४२४	२,२०४
	जन्मेको बच्चा बालक	८	८५	१५२	१९१	२१९	२४८	२२७	१,१३०

	जन्मेको बच्चा बालिका	१५	९४	१६३	१८४	२१६	२०५	१९७	१,०७४
	जिवित दुबै लिङ्ग भएका	२३	१७७	३१०	३७३	४३१	४४२	४०७	२,१६३
	जिवित बालक	८	८३	१४८	१८९	२१८	२३८	२१७	१,१०१
	जिवित बालिका	१५	९४	१६२	१८४	२१३	२०४	१९०	१,०६२
	बच्चाको मृत्यु दुबै लिङ्ग	०	२	५	२	४	११	१७	४१
	बालकको मृत्यु भएका	०	२	४	२	१	१०	१०	२९
	बालिकाको मृत्यु भएको	०	०	१	०	३	१	७	१२
५	जन्मेको बच्चा दुबै लिङ्गको	२८	२०५	२८९	३७६	३६१	३४१	४००	२,०००
	जन्मेको बच्चा बालक	१२	१११	१६४	२०७	२०४	१७३	२४५	१,११६
	जन्मेको बच्चा बालिका	१६	९४	१२५	१६९	१५७	१६८	१५५	८८४
	जिवित दुबै लिङ्ग भएका	२७	१९८	२७९	३७०	३५०	३३०	३८५	१,९३९
	जिवित बालक	१२	१०८	१५९	२०५	१९८	१६७	२३५	१,०८४
	जिवित बालिका	१५	९०	१२०	१६५	१५२	१६३	१५०	८५५
	बच्चाको मृत्यु दुबै लिङ्ग	१	७	१०	६	११	११	१५	६१
	बालकको मृत्यु भएका	०	३	५	२	६	६	१०	३२
	बालिकाको मृत्यु भएको	१	४	५	४	५	५	५	२९
६	जन्मेको बच्चा दुबै लिङ्गको	१७	१७२	२९१	४२१	३९९	३२६	४०२	२,०२८
	जन्मेको बच्चा बालक	४	८२	१५१	२३९	२११	१९३	२४०	१,१२०
	जन्मेको बच्चा बालिका	१३	९०	१४०	१८२	१८८	१३३	१६२	९०८
	जिवित दुबै लिङ्ग भएका	१५	१६३	२८०	४१२	३९४	३१५	३९१	१,९७०
	जिवित बालक	३	७६	१४३	२३३	२०७	१८६	२३१	१,०७९
	जिवित बालिका	१२	८७	१३७	१७९	१८७	१२९	१६०	८९१
	बच्चाको मृत्यु दुबै लिङ्ग	२	१०	११	९	५	११	११	५९
	बालकको मृत्यु भएका	१	६	८	६	४	७	९	४१
	बालिकाको मृत्यु भएको	१	४	३	३	१	४	२	१८
७	जन्मेको बच्चा दुबै लिङ्गको	१३	१३४	२१६	२०३	२७३	१७४	२१६	१,२२९
	जन्मेको बच्चा बालक	२	७४	११३	९९	१३९	८८	१२०	६३५
	जन्मेको बच्चा बालिका	११	६०	१०३	१०४	१३४	८६	९६	५९४
	जिवित दुबै लिङ्ग भएका	१३	१२८	२०७	१९५	२६४	१६८	२०७	१,१८२
	जिवित बालक	२	७१	१०७	९३	१३३	८४	११४	६०४
	जिवित बालिका	११	५७	१००	१०२	१३१	८४	९३	५७८
	बच्चाको मृत्यु दुबै लिङ्ग	०	६	९	८	९	६	९	४७
	बालकको मृत्यु भएका	०	३	६	६	६	४	६	३१
	बालिकाको मृत्यु भएको	०	३	३	२	३	२	३	१६

८	जन्मेको बच्चा दुबै लिङ्गको	११	१५९	२६७	३९५	३९५	३७९	४२५	२,०३१
	जन्मेको बच्चा बालक	७	७४	१४०	२१४	१९४	२१५	२३९	१,०८३
	जन्मेको बच्चा बालिका	४	८५	१२७	१८१	२०१	१६४	१८६	९४८
	जिवित दुबै लिङ्ग भएका	११	१५४	२६५	३८६	३८०	३६०	४०५	१,९६१
	जिवित बालक	७	७१	१३९	२०७	१८६	२०७	२३०	१,०४७
	जिवित बालिका	४	८३	१२६	१७९	१९४	१५३	१७५	९१४
	बच्चाको मृत्यु दुबै लिङ्ग	०	५	२	९	१५	१९	२०	७०
	बालकको मृत्यु भएका	०	३	१	७	८	८	९	३६
	बालिकाको मृत्यु भएको	०	२	१	२	७	११	११	३४
९	जन्मेको बच्चा दुबै लिङ्गको	९	१७३	३०२	३३१	३९५	३१४	४०७	१,९३१
	जन्मेको बच्चा बालक	१	९२	१५७	१५६	२१४	१६३	२२६	१,००९
	जन्मेको बच्चा बालिका	८	८१	१४५	१७५	१८१	१५१	१८१	९२२
	जिवित दुबै लिङ्ग भएका	९	१७१	२९३	३२३	३८७	२९९	३९३	१,८७५
	जिवित बालक	१	९१	१५१	१५२	२१०	१५४	२२२	९८१
	जिवित बालिका	८	८०	१४२	१७१	१७७	१४५	१७१	८९४
	बच्चाको मृत्यु दुबै लिङ्ग	०	२	९	८	८	१५	१४	५६
	बालकको मृत्यु भएका	०	१	६	४	४	९	४	२८
	बालिकाको मृत्यु भएको	०	१	३	४	४	६	१०	२८
१०	जन्मेको बच्चा दुबै लिङ्गको	३४	२५६	४४८	५८४	५०२	४१९	४११	२,६५४
	जन्मेको बच्चा बालक	२०	१२९	२३४	३११	२५९	२२८	२२५	१,४०६
	जन्मेको बच्चा बालिका	१४	१२७	२१४	२७३	२४३	१९१	१८६	१,२४८
	जिवित दुबै लिङ्ग भएका	३३	२४९	४३९	५७७	४९६	४०९	४०५	२,६०८
	जिवित बालक	२०	१२५	२२९	३०७	२५६	२२१	२२३	१,३८१
	जिवित बालिका	१३	१२४	२१०	२७०	२४०	१८८	१८२	१,२२७
	बच्चाको मृत्यु दुबै लिङ्ग	१	७	९	७	६	१०	६	४६
	बालकको मृत्यु भएका	०	४	५	४	३	७	२	२५
	बालिकाको मृत्यु भएको	१	३	४	३	३	३	४	२१

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विवाहित आमाहरूले जन्माएका कूल शिशुहरूको संख्या १९,९४० रहेकोमा बालकको संख्या १०,६८६ र बालिकाको संख्या ९,२५४ रहेको छ। तर यसमा हालसम्म जिवित बालबालिकाको संख्या भने १९,४२७ रहेको छ। त्यसमध्ये १०,३९४ बालक (पुरुष) र ९,०३३ बालिका (महिला) रहेका छन्। अर्थात जिवित जन्मेका १९,९४० शिशुहरू मध्ये ५१४ बालिबालिकाको मृत्यू भै सकेको छ। सामान्यतया यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा प्रतिहजार जिवित जन्मेका शिशुहरू मध्ये २६ जनाको हाराहारीमा मृत्यू हुने गर्छ। यसको अर्थ कोरा

मृत्यु दर प्रतिहजारमा २३ जना रहेको छ। बच्चा गर्भमा रहँदा गर्भवतीको पूर्ण स्याहार तथा पोषण, शिशु जन्मदा प्रसुती सेवाको उपलब्धता तथा प्रभावकारीतामा कमी, नवजात शिशु र आमाको स्याहार, समग्र मातृशिशु पोषण, विभिन्न प्राणघातक रोग विरुद्धको खोपहरूको सुनिश्चिततामा कमी जस्ता कारणहरूले शिशु र बालबालिकाको मृत्यू हुनेगर्छ। दुर्घटना तथा अन्य दैवी प्रकोप बाहेक प्रजनन् स्वास्थ्यमा स्याहार पुऱ्याउँदा कम हुने जोखिमहरूलाई सजगता अपनाएमा मृत्यु दर न्यूनिकरण गर्न वा नियन्त्रण गर्न सकिन्छ। तसर्थ यसतर्फ सम्बन्धित सबैको ध्यान जानु आवश्यक छ। उमेर समुह अनुसारको विवरणलाई हेर्दा ३५-३९ वर्षका महिलाहरूले सबैभन्दा धेरै बच्चाहरू जन्माएको पाइयो दोस्रो उमेर समूहमा ३० देखि ३४ वर्षका महिलाहरू रहेका छन्। बालबालिकाको मृत्यूको प्रवृति हेर्दा ठूलो उमेर समूहका महिलाहरूले जन्माएका शिशुहरूको तुलनात्मक रुपमा बढी मृत्यू भएको तथ्याङ्कले देखाउँछ उदाहरणका लागि २० देखि २४ वर्षको उमेर समूहका महिलाहरूले जिवित जन्माएका कूल १,८३० शिशुहरू मध्ये ४९ जनाको मृत्यू भएको छ भने ४५ देखि ४९ वर्षका महिलाहरूले जन्माएका कुल ३,८३७ शिशुहरू मध्ये मृत्यू हुनेको संख्या १३५ रहेको छ। पाको उमेरमा बच्चा जन्माउँदा देखिने प्रजनन् सम्बन्धी जतिलताका कारण वा धेरै बच्चाहरू जन्माउँदा हुने जतिलताका कारण मृत्यू संख्या बढेको हुनसक्छ। समग्र तथा वडागत विवरण तलका दुइवटा तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

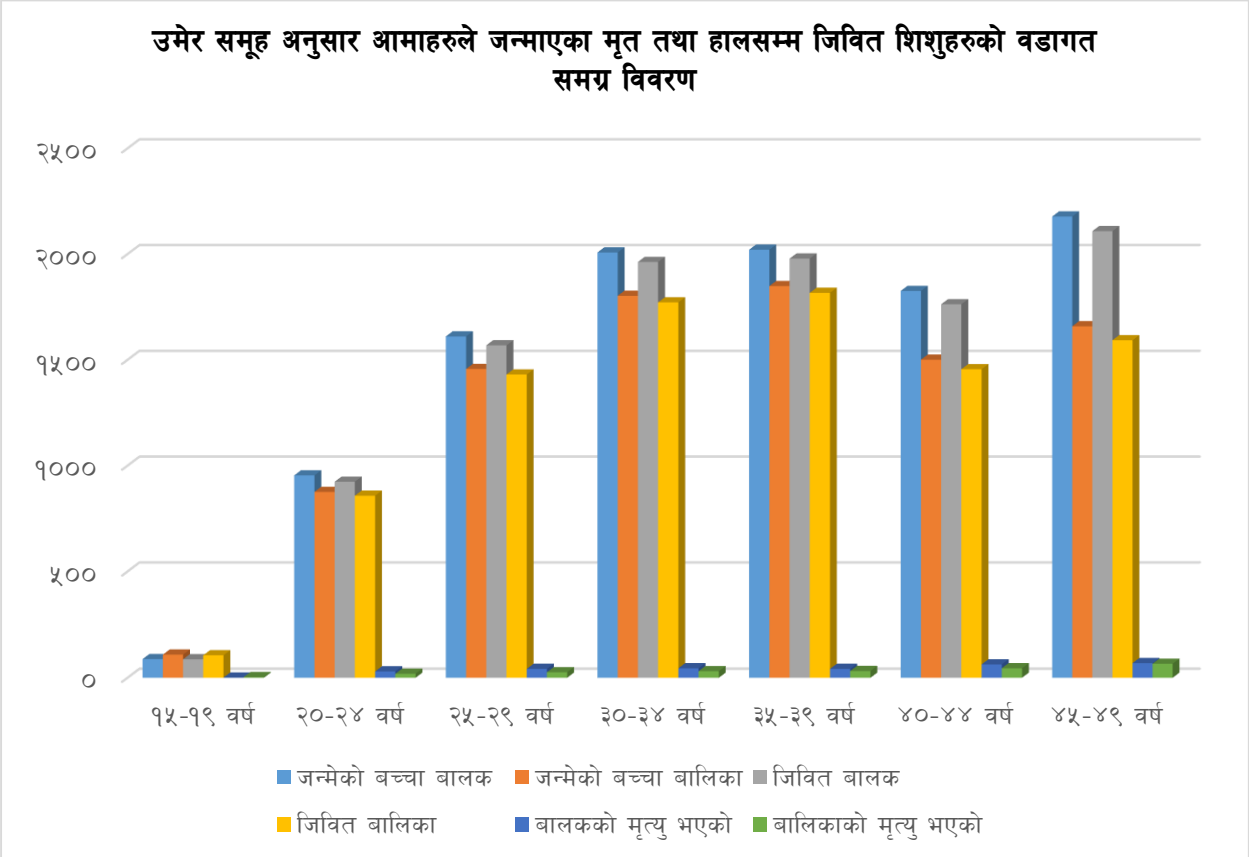

७.३.५ १५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाले जिवित जन्माएका शिशुहरुको लिङ्गका आधारमा, मृत्यु संख्या र हालको बसोबासको विवरण

तालिका नं. १३०: १५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाले जिवित जन्माएका शिशुहरुको लिङ्गका आधारमा, मृत्यु संख्या र हालको बसोबासको विवरण

वडा नं.	जम्मा छोरा	जम्मा छोरी	आमासँग बस्ने छोरा	आमासँग बस्ने छोरी	अन्यथा बस्ने छोरा	अन्यथा बस्ने छोरी	छोराको मृत्यु	छोरीको मृत्यु
१	९४९	८१४	७९६	६३८	१२८	१५४	२५	२२
२	१,१७२	९१०	९०३	७२६	२४४	१६१	२५	२३
३	१,०६६	९५२	९१३	८१४	१३३	११९	२०	१९
४	१,१३०	१,०७४	९१०	८४३	१९१	२१९	२९	१२
५	१,११६	८८४	१,००१	७०१	८३	१५४	३२	२९
६	१,१२०	९०८	८९८	७८३	१८१	१०८	४१	१८
७	६३५	५९४	५०९	४७९	९५	९९	३१	१६
८	१,०८३	९४८	८८९	७८७	१५८	१२७	३६	३४
९	१,००९	९२२	८२५	६८४	१५६	२१०	२८	२८
१०	१,४०६	१,२४८	१,२७१	१,०२१	११०	२०६	२५	२१
जम्मा	१०,६८६	९,२५४	८,९१५	७,४७६	१,४७९	१,५५७	२९२	२२२

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा १५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाहरूले जिवित जन्माएका कूल १९,९४० शिशुहरू मध्ये आफ्नै आमा सँग बसिरहेका बालकको संख्या ८,९१५ तथा बालिकाको संख्या ७,४७६ रहेको छ भने आमासँग नभइ अन्य स्थानमा बसिरहेका बालकको संख्या १,४७९ र बालिकाको संख्या १,५५७ रहेको छ । अर्कोतर्फ मृत्यू हुने बालकको संख्या २९२ र बालिकाको संख्या २२२ रहेको छ । तथ्याङ्कले आमासँग बस्नबाट बञ्चित बालबालिका तथा मृत्यू हुने बालबालिकाको संख्या ठूलो रहेको देखाउँछ । पारिवारिक विग्रहका कारण बाबु आमाले पारपाचुके गर्नु, बालश्रम वा घरेलु कामदारका रुपमा देशका विभिन्न स्थानमा काम गर्न बाध्य हुनु, विगतमा द्वन्दका कारण वा अन्य कारणले अभिभावकको मृत्यू भई आमा वा बाबुले अर्को विवाह गर्नु जस्ता कारणले बालबालिकाले आमाको कोख छोड्नु पर्ने बाध्यता हुनसक्छ अर्कोतर्फ पोषण, खोप, स्वास्थ्य स्याहार तथा औषधोपचारको अभावमा बालबालिकाको मृत्यू हुनसक्छ । यी सबै कारण वा अन्य कारणले यस नगरपालिकामा मृत्यू हुने बालबालिका र आमाको साथ बेगर बस्ने बालबालिका संख्या धेरै भएकाले यसमा सम्बन्धित सरोकारवालाहरू संवेदनशील हुनुपर्ने देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

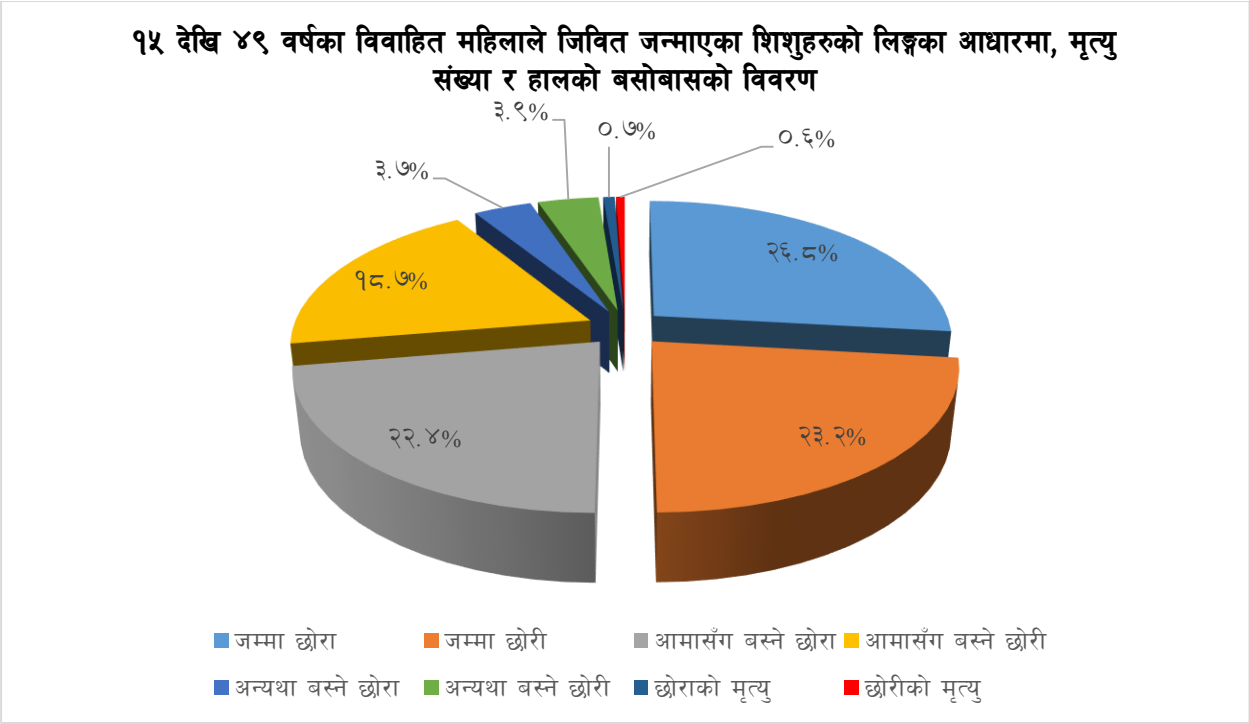

७.३.६ आमाको साक्षरता स्तर र शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा जीवित जन्मेका बालबालिकाहरुको संख्या

तालिका नं. १३१: आमाको साक्षरता स्तर र शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा जीवित जन्मेका बालबालिकाहरुको संख्या

विवरण		आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
समग्र	पढ्न लेख्न सक्ने	१८१	१,६१६	२,३३९	२,२४५	१,६०२	१,०५१	९२९	९,९६३
	पढ्न मात्र सक्ने	.	७	३१	५६	७६	२७	३८	२३५
	निरक्षर	१६	२०७	६९८	१,५१०	२,१९२	२,२४९	२,८७०	९,७४२
	जम्मा	१९७	१,८३०	३,०६८	३,८११	३,८७०	३,३२७	३,८३७	१९,९४०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

७.३.७ आमाको साक्षरता स्तर र शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा जीवित जन्मेका बालबालिकाहरुको वडागत विवरण

तालिका नं. १३२: आमाको साक्षरता स्तर र शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा जीवित जन्मेका बालबालिकाहरुको वडागत विवरण

वडा नं	विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
१	पढ्न लेख्न सक्ने	२४	१५०	२२२	१६८	११३	६४	८७	८२८
	पढ्न मात्र सक्ने	.	.	.	०	५	.	०	५
	निरक्षर	१	१४	६३	१४४	२०७	१९६	३०५	९३०
	जम्मा	२५	१६४	२८५	३१२	३२५	२६०	३९२	१,७६३
२	पढ्न लेख्न सक्ने	११	१५६	२६९	२६०	१४५	७८	९४	१,०१३
	पढ्न मात्र सक्ने	.	५	१६	३१	३९	१०	१३	११४
	निरक्षर	३	७	५६	१२४	२३८	२१०	३१७	९५५

	जम्मा	१४	१६८	३४१	४१५	४२२	२९८	४२४	२,०८२
३	पढ्न लेख्न सक्ने	२३	२११	२८२	२९९	२०२	१७८	१३१	१,३२६
	पढ्न मात्र सक्ने	.	.	०	०	०	.	२	२
	निरक्षर	.	९	३२	१००	१६१	१८५	२०३	६९०
	जम्मा	२३	२२०	३१४	३९९	३६३	३६३	३३६	२,०१८
४	पढ्न लेख्न सक्ने	२२	१२९	२०७	१८८	१५४	१०८	१०१	९०९
	पढ्न मात्र सक्ने	.	०	०	२	.	.	.	२
	निरक्षर	१	५०	१०८	१८५	२८१	३४५	३२३	१,२९३
	जम्मा	२३	१७९	३१५	३७५	४३५	४५३	४२४	२,२०४
५	पढ्न लेख्न सक्ने	२८	१८९	२४३	२५९	१९१	१४८	१५८	१,२१६
	पढ्न मात्र सक्ने	.	.	.	३	.	.	.	३
	निरक्षर	०	१६	४६	११४	१७०	१९३	२४२	७८१
	जम्मा	२८	२०५	२८९	३७६	३६१	३४१	४००	२,०००
६	पढ्न लेख्न सक्ने	१७	१५८	२०२	२३९	१५४	११२	७६	९५८
	पढ्न मात्र सक्ने	.	१	६	२	१४	४	५	३२
	निरक्षर	.	१३	८३	१८०	२३१	२१०	३२१	१,०३८
	जम्मा	१७	१७२	२९१	४२१	३९९	३२६	४०२	२,०२८
७	पढ्न लेख्न सक्ने	१०	१०९	१३४	१२७	१०६	५७	३६	५७९
	पढ्न मात्र सक्ने	३	२५	८२	७६	१६७	११७	१८०	६५०
	जम्मा	१३	१३४	२१६	२०३	२७३	१७४	२१६	१,२२९
८	पढ्न लेख्न सक्ने	१०	१४५	२३५	२५२	२१३	१५८	१२१	१,१३४
	पढ्न मात्र सक्ने	.	०	.	२	२	३	७	१४
	निरक्षर	१	१४	३२	१४१	१८०	२१८	२९७	८८३
	जम्मा	११	१५९	२६७	३९५	३९५	३७९	४२५	२,०३१
९	पढ्न लेख्न सक्ने	९	१५३	२१६	१७४	१११	८०	६८	८११
	पढ्न मात्र सक्ने	.	०	२	.	४	.	.	६
	निरक्षर	.	२०	८४	१५७	२८०	२३४	३३९	१,११४
	जम्मा	९	१७३	३०२	३३१	३९५	३१४	४०७	१,९३१
१०	पढ्न लेख्न सक्ने	२७	२१६	३२९	२७९	२१३	६८	५७	१,१८९
	पढ्न मात्र सक्ने	.	१	७	१६	१२	१०	११	५७
	निरक्षर	७	३९	११२	२८९	२७७	३४१	३४३	१,४०८
	जम्मा	३४	२५६	४४८	५८४	५०२	४१९	४११	२,६५४

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा १५ देखि ४९ वर्षका महिलाहरूले जिवित जन्माएका कूल १९,९४० बालबालिकाहरू मध्ये पढ्न र लेख्न दुवै सक्ने महिलाबाट जन्मेका बालबालिकाहरूको संख्या ९,९६३ अर्थात ४९.९६ प्रतिशत, पढ्न मात्र जान्ने महिलाबाट जन्मेका बालबालिकाको संख्या २३५ अर्थात १.१७ प्रतिशत र पढ्न र लेख्न दुवै नजान्ने महिलाबाट जन्मेका बालबालिकाको संख्या ९,७४२ अर्थात ४८.८५ प्रतिशत रहेको छ। तथ्याङ्क अनुसार हेर्दा नगरपालिकाका ३६ प्रतिशत जिवित जन्मेका बालबालिकाहरू निरक्षर आमाको कोखबाट जन्मिएको देखिन्छ। निरक्षर महिलाहरूमा प्रजनन्

स्वास्थ्य लगायत अन्य साधारण स्वास्थ्य, खोप, सरसफाइ, रोगहरू, पोषण, व्यायाम, बालबालिकाको मनोविज्ञान तथा अन्य आवश्यकताहरू बुझ्ने क्षमता आदिमा कमी हुने हुँदा बालबालिकाहरूले साक्षर शिक्षित आमाहरूले जस्तो स्याहार तथा शिक्षा दिन सक्दैनन् यसले बालबालिकाको समग्र विकासमा साक्षर आमाका सन्तानहरू सरह निरक्षर आमाबाट जन्मने बालबालिकाहरू बीच असमानता हुने गर्छ। यस प्रकारको अन्तरलाई कम गर्न मातृ शिक्षा तथा अनौपचारिक शिक्षाका कार्यक्रम आमाहरूलाई लक्षित गरी लागू गर्न सकिन्छ भने अर्कोतर्फ बालिका शिक्षालाई थप प्राथमिकताका साथ लागू गर्नुपर्ने देखिन्छ। उमेर समूह अनुसार हेर्दा २५ - २९ वर्षको उमेर समूहका पढ्न र लेख्न दुवै जान्ने महिलाहरूले सबैभन्दा धेरै बच्चा जन्माएको देखिन्छ। विगतमा भन्दा बालिका शिक्षामा भएको प्रगतिका कारण शिक्षित आमाहरूको संख्यामा भने वृद्धि भएको देखिन्छ जुन दुवै तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

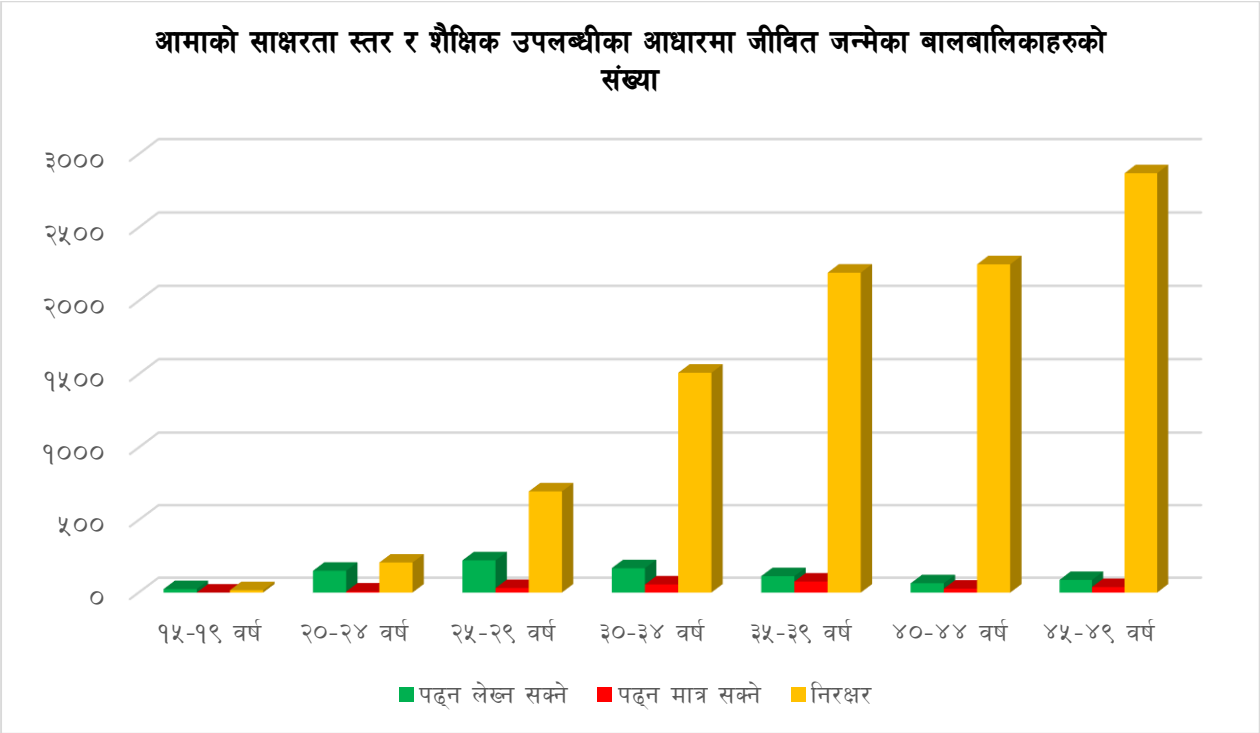

७.३.८ वडागत रुपमा पछिल्लो १२ महिनामा १५-४९ वर्षको महिलाले बच्चाको जन्म दिनेको संख्या

तालिका नं. १३३: वडागत रुपमा पछिल्लो १२ महिनामा १५-४९ वर्षको महिलाले बच्चाको जन्म दिनेको संख्या

वडा नं.	विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
१	शिशु नजन्माउने महिलाको संख्या	४७	११३	९५	९४	८०	५४	५३	५३६
	१ वटा शिशुको जन्म दिने महिला	१७	१११	७८	३८	१२	७	१०	२७३
	२ वटा शिशुको जन्म दिने महिला	४	२५	८२	९०	७२	४२	३०	३४५

	३ वा ३ भन्दा बढी बच्चको जन्म दिने महिला		१	१४	२८	४६	४७	८६	२२२
	जम्मा महिला	६८	२५०	२६९	२५०	२१०	१५०	१७९	१,३७६
	दुबै लिङ्गको जन्म	२	१२	९	३	२	०	२	३०
	बालकको जन्म	१	७	४	२	२	०	२	१८
	बालिकाको जन्म	१	५	५	१	०	०	०	१२
२	शिशु नजन्माउने महिलाको संख्या	३६	९२	८५	६६	६७	३६	४६	४२८
	१ वटा शिशुको जन्म दिने महिला	९	११८	१२३	५६	२२	१०	९	३४७
	२ वटा शिशुको जन्म दिने महिला	१	२१	८९	१११	९४	४२	५२	४१०
	३ वा ३ भन्दा बढी बच्चको जन्म दिने महिला	१	२	१३	४३	६३	५८	८५	२६५
	जम्मा महिला	४७	२३३	३१०	२७६	२४६	१४६	१९२	१,४५०
	दुबै लिङ्गको जन्म	१	५	१	५	१	०	०	१३
	बालकको जन्म	०	४	१	२	०	०	०	७
	बालिकाको जन्म	१	१	०	३	१	०	०	६
३	शिशु नजन्माउने महिलाको संख्या	६६	११४	९०	६३	५५	५२	५९	४९९
	१ वटा शिशुको जन्म दिने महिला	२३	१३९	१३०	४४	१९	१४	१३	३८२
	२ वटा शिशुको जन्म दिने महिला		३८	७५	१२०	८६	३९	३८	३९६
	३ वा ३ भन्दा बढी बच्चको जन्म दिने महिला		१	११	३७	५१	७६	६९	२४५
	जम्मा महिला	८९	२९२	३०६	२६४	२११	१८१	१७९	१,५२२
	दुबै लिङ्गको जन्म	४	१५	९	४	१	०	२	३५
	बालकको जन्म	३	५	६	२	०	०	१	१७
	बालिकाको जन्म	१	१०	३	२	१	०	१	१८
४	शिशु नजन्माउने महिलाको संख्या	३५	१५६	१३६	११५	७५	८२	८१	६८०
	१ वटा शिशुको जन्म दिने महिला	२३	१००	९७	३७	२६	२२	२३	३२८
	२ वटा शिशुको जन्म दिने महिला		३१	७४	१०३	८६	६८	५१	४१३
	३ वा ३ भन्दा बढी बच्चको जन्म दिने महिला		५	२३	४१	६५	८२	७७	२९३

	जम्मा महिला	५८	२९२	३३०	२९६	२५२	२५४	२३२	१,७१४
	दुबै लिङ्गको जन्म	३	६	७	०	२	०	०	१८
	बालकको जन्म	२	५	३	०	१	०	०	११
	बालिकाको जन्म	१	१	४	०	१	०	०	७
५	शिशु नजन्माउने महिलाको संख्या	४८	१४५	११६	७८	८७	८६	६४	६२४
	१ वटा शिशुको जन्म दिने महिला	२४	१४१	१२०	५७	३१	९	९	३९१
	२ वटा शिशुको जन्म दिने महिला	२	२९	६४	९९	८५	५७	४८	३८४
	३ वा ३ भन्दा बढी बच्चको जन्म दिने महिला		२	१२	३८	४९	६०	७८	२३९
	जम्मा महिला	७४	३१७	३१२	२७२	२५२	२१२	१९९	१,६३८
	दुबै लिङ्गको जन्म	३	१४	९	०	१	२	०	२९
	बालकको जन्म	०	१०	३	०	०	१	०	१४
	बालिकाको जन्म	३	४	६	०	१	१	०	१५
६	शिशु नजन्माउने महिलाको संख्या	४५	१११	७७	४४	५०	३३	३७	३९७
	१ वटा शिशुको जन्म दिने महिला	१५	११३	१०१	६३	२९	१०	२५	३५६
	२ वटा शिशुको जन्म दिने महिला	१	२८	७०	११९	९२	६४	४५	४१९
	३ वा ३ भन्दा बढी बच्चको जन्म दिने महिला		१	१६	३६	५७	५४	७९	२४३
	जम्मा महिला	६१	२५३	२६४	२६२	२२८	१६१	१८६	१,४१५
	दुबै लिङ्गको जन्म	१	८	५	४	२	१	२	२३
	बालकको जन्म	१	६	२	२	१	१	०	१३
	बालिकाको जन्म	०	२	३	२	१	०	२	१०
७	शिशु नजन्माउने महिलाको संख्या	३१	६८	४४	३३	३८	३१	४३	२८८
	१ वटा शिशुको जन्म दिने महिला	१३	६८	५७	२०	६	९	११	१८४
	२ वटा शिशुको जन्म दिने महिला		२१	४९	४४	५२	१३	२०	१९९
	३ वा ३ भन्दा बढी बच्चको जन्म दिने महिला		८	१७	२९	४८	३५	३७	१७४
	जम्मा महिला	४४	१६५	१६७	१२६	१४४	८८	१११	८४५
	दुबै लिङ्गको जन्म	१	३	३	०	०	१	२	१०

	बालकको जन्म	०	२	०	०	०	१	१	४
	बालिकाको जन्म	१	१	३	०	०	०	१	६
८	शिशु नजन्माउने महिलाको संख्या	४३	७९	५४	२६	३१	१६	१७	२६६
	१ वटा शिशुको जन्म दिने महिला	११	९६	१०९	५०	२१	१०	२१	३१८
	२ वटा शिशुको जन्म दिने महिला		२७	६०	९२	६५	६२	४०	३४६
	३ वा ३ भन्दा बढी बच्चको जन्म दिने महिला		३	१२	४८	६७	६८	८६	२८४
	जम्मा महिला	५४	२०५	२३५	२१६	१८४	१५६	१६४	१,२१४
	दुबै लिङ्गको जन्म	२	७	६	६	१	३	३	२८
	बालकको जन्म	१	०	१	२	१	१	२	८
	बालिकाको जन्म	१	७	५	४	०	२	१	२०
९	शिशु नजन्माउने महिलाको संख्या	२८	९२	६३	३७	४७	४८	२८	३४३
	१ वटा शिशुको जन्म दिने महिला	९	१०७	८२	३१	९	१६	८	२६२
	२ वटा शिशुको जन्म दिने महिला		३३	७१	७८	७३	३४	३५	३२४
	३ वा ३ भन्दा बढी बच्चको जन्म दिने महिला			२३	४५	७१	६३	८३	२८५
	जम्मा महिला	३७	२३२	२३९	१९१	२००	१६१	१५४	१,२१४
	दुबै लिङ्गको जन्म	१	०	३	२	०	०	०	६
	बालकको जन्म	०	०	२	१	०	०	०	३
	बालिकाको जन्म	१	०	१	१	०	०	०	३
१०	शिशु नजन्माउने महिलाको संख्या	६७	१०९	६२	५५	२४	१४	१६	३४७
	१ वटा शिशुको जन्म दिने महिला	२६	१३१	१०६	३९	१७	४	१०	३३३
	२ वटा शिशुको जन्म दिने महिला	१	५०	९७	१४२	८७	६४	४२	४८३
	३ वा ३ भन्दा बढी शिशुको जन्म दिने महिला	२	७	४५	७८	८८	७८	८३	३८१
	जम्मा महिला	९६	२९७	३१०	३१४	२१६	१६०	१५१	१,५४४
	दुबै लिङ्गको जन्म	४	१३	११	२	०	४	०	३४
	बालकको जन्म	३	७	६	१	०	२	०	१९
	बालिकाको जन्म	१	६	५	१	०	२	०	१५

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका १५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाहरू अर्थात १३९३२ मध्ये एक जना सन्तान पनि नजन्माउने ४४०८ जना, एक जना सन्तान जन्माउन ३१७४ जना, २ जना सन्तान जन्माउने ३७१९ जना र तीन वा तीन जना भन्दा बढी सन्तान जन्माउने २६३१ जना रहेको तथ्याङ्क छ। यी महिलाहरू मध्येबाट विगत १२ महिनाको अन्तरालमा जिवित जम्न्माएका शिशुहरूको विवरणलाई हेर्दा कूल २२६ शिशुहरू जन्मिएकोमा ११४ जना पुरुष र ११२ जना महिला रहेका छन्। यी मध्ये सबैभन्दा बढी शिशुहरूलाई जन्मदिने उमेर समूहमा २०-२४ वर्षको विवाहित महिलाहरू र दोस्रोमा २५ - २९ वर्षका उमेर समूहका महिलाहरू छन्। १५ - १९ वर्षका किशोरी आमाहरूले समेत १७ शिशुहरू जन्माएको तथ्याङ्क छ भने ३५ वर्ष उमेर नाघेका महिलाहरूले छ जना शिशुलाई जन्मदिएको तथ्याङ्क छ। यसरी पूर्णरुपमा शारिरिक र मानसिक विकास र आर्थिक रुपले आत्मनिर्भर नभई शिशुहरू जन्माउने र पाको उमेरमा शिशु जन्माउने प्रवृति कायमै रहेको देख्न सकिन्छ। प्रजनन् स्वास्थ्यका दृष्टिकोणले यो अत्यन्त जोखिमपूर्ण कार्य हो। यसलाई निरुत्साहित गर्न प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी चेतनामूलक कार्यक्रमहरू तथा आमाहरूलाई समग्र शिक्षा तर्फ आर्कषित गरी छिटो विवाह गर्ने परिपाटीको अन्त्य गर्नु अनिर्वाय छ। समग्र तथा वडागत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

७.३.९ बितेका १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरुको जन्मदाको तौलका आधारमा वडागत विवरण

तालिका नं. १३४: बितेका १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरुको जन्मदाको तौलका आधारमा वडागत विवरण

वडा नं.	२.५ केजी भन्दा कम		२.५ केजी भन्दा बढी		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	४	१३.३	२६	८६.७	३०	१००.०
२	५	३५.७	९	६४.३	१४	१००.०
३	११	३०.६	२५	६९.४	३६	१००.०
४	२	१०	१८	९०	२०	१००.०
५	४	१२.९	२७	८७.१	३१	१००.०
६	११	३७.९	१८	६२.१	२९	१००.०
७	४	३६.४	७	६३.६	११	१००.०
८	८	३२	१७	६८	२५	१००.०
९	३	३३.३	६	६६.७	९	१००.०
१०	८	२२.९	२७	७७.१	३५	१००.०
जम्मा	६०	२५	१८०	७५	२४०	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा वितेको १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरूको जन्मदाको तौलका आधारमा हेर्दा जम्मा २४० शिशु जन्मिएकोमा २.५ के.जी.भन्दा कम तौल भएका शिशुहरूको संख्या ६० अर्थात २५ प्रतिशत र २.५ के.जी. भन्दा बढी तौल हुनेको संख्या १८० अर्थात ७५ प्रतिशत रहेको थियो। २.५ के. जी. भन्दा क मतौलको शिशु जन्मनुमा गर्भवती हुँदा आमाको उचित स्याहार र खानपान नपुग्नु तथा आवश्यक सम्पूर्ण पोषण सहितको आहार नहुनु, धुम्रपान र किशोरी अवस्थामै आमा बन्नु जस्ता कारणहरू जिम्मेबार हुन्छन्। यस्ता शिशुहरूको शिशु मृत्युदर समेत उच्च रहन्छ। तसर्थ यसको समाधानका लागि उपयुक्त उमेरमा विवह, उचित खानपान र स्याहारको प्रबन्ध गर्नुका साथै गर्भवती अवस्थामा परीवारका सदस्यहरूले गर्भवतीको उचित हेरचाह पुऱ्याउनु आवश्यक हुन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

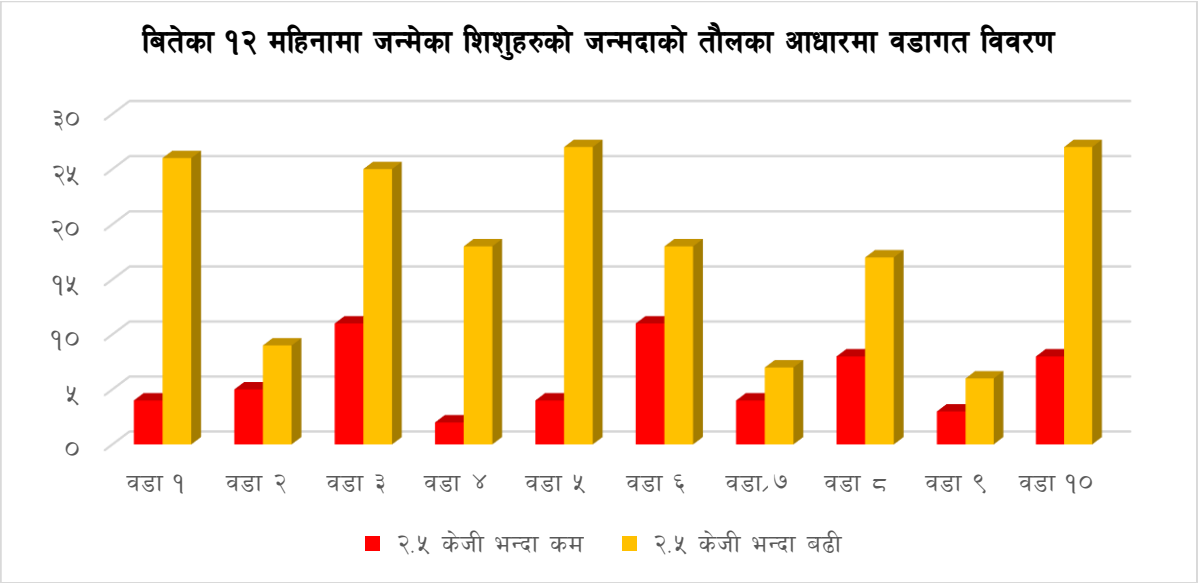

७.३.१० १५-४९ उमेरसमूहका विवाहित महिलाहरुको पहिलो बच्चा जन्मिदाको उमेर सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. १३५: १५-४९ उमेरसमूहका विवाहित महिलाहरुको पहिलो बच्चा जन्मिदाको उमेर सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	पहिलो बच्चा जन्मिदा आमाको उमेर						जम्मा	पहिलो बच्चा जन्माउने महिलाको औषत उमेर
	१४ वर्ष भन्दा कम	१५-१९ वष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५ वर्ष भन्दा बढी		
१	८	३९०	३७०	६५	३	३	८३९	२०.०
२	२	३३९	६१९	५५	६	१	१,०२२	२०.३
३	१०	५१६	४२५	५९	१२	१	१,०२३	१९.८
४	५	४६६	५०७	५१	५		१,०३४	१९.९
५	६	४४६	४८१	७२	७	१	१,०१३	२०.१
६	२	३८५	५६३	६१	४		१,०१५	२०.३
७	३	२६९	२४७	२७	७	३	५५६	२०.०
८	१	३१९	५७४	४७	५	२	९४८	२०.४
९	४	३६५	४४३	४९	९	१	८७१	२०.१
१०	१२	५०१	६१२	६०	११	१	१,१९७	१९.८
जम्मा	५३	३,९९६	४,८४१	५४६	६९	१३	९,५१८	२०.१

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

कुल ९,५१८ महिलालाई पहिलो सन्तान जन्मिदाको उनीहरुको उमेरको बारेमा सोधिएको प्रश्नमा ५३ जना अर्थात ०.६ प्रतिशत महिला १४ वर्ष भन्दा कम उमेरमा आमा बनेको तथ्यांक प्राप्त भएको छ भने ३,९९६ अर्थात ४२ प्रतिशत महिलाले १५-१९ वर्षको बिचमा पहिलो सन्तान जन्माएको देखिन्छ। त्यसैगरी ४,८६१ अर्थात ५०.९ प्रतिशत महिला २०-२४ वर्ष उमेरमा, ५४६ अर्थात ५.७ प्रतिशत महिला २५-२९ वर्ष उमेरमा र ६९ जना अर्थात ०.७ प्रतिशत महिला ३०-३४ वर्ष उमेरमा आमा बनेको देखिन्छ भने ३५ वर्ष माथि पहिलो पटक आमा बन्नेको संख्या जम्मा १३ जना अर्थात ०.१ प्रतिशत रहेको छ।

प्रजनन स्वास्थको दृष्टिकोणबाट २० वा सो वर्ष भन्दा कम उमेरमा आमा बन्नु मातृ तथा शिशु दुवैको स्वास्थ्यबाट जोखिमपूर्ण मानिन्छ। शारिरीक, मानसिक, आर्थिक रुपमा अपरिपक्व अवस्थामा गर्भाधान र सन्तान जन्माउँदा एकातर्फ अपरिपक्व, कम तौलको, शारिरीक र बौद्दिक रुपमा विकलाङ्ग शिशु जन्मन सक्ने जोखिम उच्च रहन्छ भने अर्को तर्फ गर्भावस्थाको हेरविचार, मातृ तथा शिशुको स्याहार, खानपान, सरसफाई जस्ता विषयमा पर्याप्त जानकारी नहुँदा आमा र शिशु विभिन्न प्रकारका संक्रमणको सिकार हुन सक्ने संभावना रहन्छ ।

नेपालले सहश्राब्दि विकास लक्ष्य २०००–२०१५ का बिचमा मातृ तथा शिशु स्वास्थको क्षेत्रमा उल्लेखनीय कार्य गरेको छ। सन् १९९० लाई आधार वर्ष मान्दा नेपालमा कुल १००० जिवित जन्म भएका शिशु मध्ये १०८ जनाको मृत्यु हुने गरेकोमा यो संख्यामा सारभूत रुपमा गिरावट आई सन् २०१५ सम्म ३३ मा झरेको छ भने ५ वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकाको मृत्युदर (प्रति हजार) ३८ मा झरेको छ। त्यसैगरी सन् १९९० लाई आधार वर्ष मान्दा मातृमृत्यु (प्रति एकलाख) मा ८५० रहेकोमा सन् २०१५ सम्म २५८ मा झरेको देखिन्छ भने तालिम पाप्त स्वास्थकर्मीबाट प्रसुति गराउने महिलाको अनुपात ५५.६% पुगेको तथ्यांक देखिन्छ (Nepal and the Millennium Development Goals Final Status Report 2000-2015)। यसरी हेर्दा समग्र मातृ तथा शिशु स्वास्थको क्षेत्रमा सकारात्मक परिवर्तनका संकेतहरु देखा परिरहेका छन्।

७.३.११ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू (Female Community Health Volunteers)

सन् १९९० देखि तराईमा जम्मा ४०० जनसंख्याको आधारमा महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवीकाहरू छनौट गर्ने प्रावधान रहेको थियो। नेपाल सरकारको राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति अनुसार सन् २००० को प्रारम्भमा नै छनौट भएका महिला स्वास्थ्य स्वंयसेविकाहरूले उपचारात्मक, प्रबर्द्धनात्मक तथा प्रतिकारात्मक स्वास्थ्य सेवामा उल्लेखनीय काम गर्दै आएका छन्।

आ.व. २०४९/५० जनसंख्या र क्षेत्रफलको आधारमा हिमाली भेगमा २५० जनसंख्या मा १ जना, पहाडमा ३०० जनसंख्या मा १ जना र तराईमा १००० जनसंख्यामा १ जना महिला स्वयंसेविका रहने व्यवस्था गरिएको छ।

७.३.१२ गाउँघर क्लिनिक र नियमित खोप

खोप तथा मासिक क्लिनिकहरू सञ्चालन गर्नको लागि हरेक नगरपालिकाले विभिन्न स्थानहरूको पहिचान गर्दछ। नगरका विभिन्न स्थानमा गाउँघर क्लिनिक कार्यक्रम संचालन भएको पाइएको छ। यी स्थानहरुमा आश्विन महिना बाहेक क्लिनिकहरूलाई नियमित रुपमा सञ्चालन गरिएको देखिन्छ। यद्यपी तिनीहरूलाई खटाइएको कर्मचारीहरूको नियमित उपस्थिति भने कम पाइएको छ भने औषधीको आपुर्ति पनि उपलब्ध छैन। शारिरिक बृद्धिको लेखाजोखा जस्ता अन्य सेवाहरू स्वास्थ्य चौकी र उप-स्वास्थ्य चौकी को तहमा मात्र उपलब्ध गराइन्छ। नगरमा नियमित खोप कार्यक्रम नियमित रुपमा नै चालु रहेको छ तथा यसले ढाक्ने लक्षित वर्ग पनि बढ्दो क्रममा पाइएको छ। ६ किसिमका विभिन्न प्राणघातक रोगहरूबाट बचाउनका लागि बच्चा जम्नेको १ वर्षभित्र ११ वटा खोप पुरा लगाइसक्नु पर्दछ।

७.३.१३ एच. आई. भी./एड्सको अवस्था

सन् १९८८ मा पहिलो संक्रमण भेटिएपछि नेपालमा एचआईभीको प्रकोप विस्तारै बालबालिकामा पनि फैलिन थालेको छ। बालबालिका पनि यो समस्याबाट प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरुपमा प्रभावित हुदै गएका छन्। हाल नेपालमा एचआईभी संक्रमित बालबालिकाको संख्या उल्लेख्य रहेको छ। राष्ट्रिय एड्स तथा यौन रोग नियन्त्रण केन्द्रका अनुसार २०७१ को साउन महिना सम्म नेपालमा भेटिएका जम्मा २२,९९४ एचआइभी संक्रमण मध्ये १६१८ जना १५ वर्ष मुनिका बालबालिकामा एचआइभी संक्रमण भेटिएको छ। भारतलगायतका अन्य मुलुकमा कामको खोजीमा जाने अभ्यास, बढ्दो रुपमा भइरहेको देह व्यापार, चेलीबेटी बेचविखन, सुईद्वारा लागुपदार्थको प्रयोग, अशिक्षा र गरिबीजस्ता सामाजिक समस्याले एचआइभीको प्रकोप बढाउनमा भूमिका खेलिरहेका छन्। जिल्ला एड्स समन्वय शाखाको तथ्याङ्कअनुसार बर्दिया जिल्ला पनि एच.आई.भी./एड्सको जोखिममा रहेको छ। यकिन तथ्याङ्क भने उपलब्ध छैन।

७.३.१४ सुरक्षित मातृत्वको अवस्था

बालबालिकालाई गर्भमा रहँदा देखि र जन्मेपछि स्याहार तथा रेखदेख गर्न सकिएन भने उनीहरू विभिन्न रोगबाट संक्रमित हुने जोखिम हुन्छ। गर्भमा रहँदा मूलत: आमाको उमेर, पोषण, आराम, मादक तथा सुर्तिजन्य पदार्थको सेवन लगायतका अवस्थाले बालबालिकाको स्वास्थ्य निर्भर रहन्छ। बालबालिका स्वस्थ जन्मनका लागि गर्भवती महिलाले कम्तीमा पनि चारपटक नियमित स्वास्थ्य जाँच गराउनुपर्दछ र आवश्यक खोप (टि.टि) तथा आइरन, भिटामिन चक्कीहरू नियमित सेवन गर्नुपर्दछ। कम उमेरमै गर्भवती हुँदा आमा र शिशु दुवैको स्वास्थ्यमा हानिनोक्सानी पुग्ने भएकाले सरकारले कानुनी रुपमा विवाह गर्ने न्यूनतम उमेर २० वर्ष तोकिएको छ। तर १७ प्रतिशत किशोरीहरू (१५ देखि १९ वर्ष उमेरका) गर्भवती भएका वा आमा भइसकेका हुन्छन् (नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०११)।

सरकारले स्वास्थ्य सेवा विभागमार्फत सुरक्षित मातृत्व तथा नव शिशु स्वास्थ्यका लागि समुदायमा आधारित कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेको छ। यसले आमा र बालबालिकाको मृत्युदर घटाउन धेरै मद्दत पुऱ्याएको छ। तर पनि उक्त सेवाहरू कार्यक्रम केन्द्रित भएका कारण सबै लक्षित वर्गमा अझै पुग्न सकेको देखिँदैन।

७.३.१५ खोपको विवरण

बालबालिका भविष्यका निर्माता हुन्। यसको लागि यिनीहरु स्वस्थ र निरोगी हुनु आवश्यक छ। बालक अवस्थामा उनीहरुलाई बी.सी.जी. एक पटक, डि.पि.टी. तीन पटक, दादुरा एक पटक, पोलियो र भिटामिन तोकिएको मात्रामा दिनै पर्दछ। बालबालिकाहरुको लागि पाँचओटै खोपहरु नियमित पुरा मात्रामा दिनु पर्दछ। नेपाल सरकारले राष्ट्रिय खोप कार्यक्रमलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ। खोप कार्यक्रम कम खर्चिलो तथा मितव्ययी रुपमा गरिने स्वास्थ्य क्षेत्रको एउटा प्रभावकारी प्रयत्न हो। खोप कार्यक्रमले उल्लेख्य रुपमा बालमृत्युदर घटाउन र विभिन्न रोगलाई रोकथाम गर्न सहयोग पुर्याएको पाइन्छ। जसले गर्दा सहस्राब्दी विकास लक्ष्यको बालमृत्युदर घटाउने लक्ष्य (एम.जी.डी.-४) प्राप्त गर्न सहयोग पुगेको छ।

तालिका नं. १३६: पूर्ण खोपयुक्त पाँच वर्ष मूनिका बालबालिकाहरुको वडागत जनसंख्याको वितरण

वडा नं.	भएको		नभएको		थाहा नभएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	३४९	८९.३	४१	१०.५	१	०.३	३९१	१००.०
२	३७३	९४.४	२२	५.६			३९५	१००.०
३	३८२	९०.७	३९	९.३			४२१	१००.०
४	४५५	९५.६	१९	४.०	२	०.४	४७६	१००.०
५	३७९	९०.२	४०	९.५	१	०.२	४२०	१००.०
६	२९९	८०.४	७३	१९.६			३७२	१००.०
७	३०३	९७.४	७	२.३	१	०.३	३११	१००.०
८	३१७	९३.८	१४	४.१	७	२.१	३३८	१००.०
९	३४३	८८.६	३८	९.८	६	१.६	३८७	१००.०
१०	४३०	९३.३	२८	६.१	३	०.७	४६१	१००.०
जम्मा	३,६३०	९१.४	३२१	८.१	२१	०.५	३,९७२	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

बाल्यकाल तथा उमेर पुगेपछि लाग्न सक्ने प्राणघातक रोगहरू जस्तै क्षयरोग, भ्यागुते रोग, लहरे खोकी, धनुषटंकार, हेपाटाइटिस बी, इन्फ्लुयन्जा टाइप बी, पोलियो, न्यूमोनिया, दादुरा, रुबेला र जापानिज इन्सफलाइटिस् विरुद्ध चरणबद्ध रुपमा समयमै खोपहरू अनिवार्य रुपमा लगाउनु पर्दछ। ती खोपहरू क्रमश: BCG, DPT, OPV, PCV, IPV, MR, JE / ID हुन्। यसरी खोपहरू समयमै लगाउँदा अत्यन्त सिमीत लगानीमा ठूला रोगहरूको जोखिमबाट मुक्त भई बाल मृत्यूदर नियन्त्रण गर्ने प्रभावकारी उपाय हुन्छ।

यस नगरपालिकामा पूर्णखोप लगाएका बालबालिकाहरूको तथ्याङ्कलाई हेर्दा ३,९७२ बालबालिकाहरू मध्ये ३,६३० अर्थात ९१.४ प्रतिशतले पूर्णरुपमा खोप लगाएको पाइयो भने ३२१ अर्थात ८.१ प्रतिशत बालबालिकाहरू भने पूर्ण खोप लगाएको पाइएन। यति ठूलो संख्याका बालबालिकाहरू खोपबाट टाढा हुँदा उनीहरूको स्वास्थ्य जोखिममा पर्दछ। यसले बाल मृत्यूदर बढाउने र बालकको आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गरी बाँच्न पाउने मौलिक अधिकार समेत हनन् हुने हुँदा यस तर्फ सरोकारवालाहरूको ध्यान पुग्नु जरुरी छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

EX →	Abbreviation	Vaccine	Disease	Time
	BCG →Bacillus	Calmette Guerin →		जन्मनासाथ

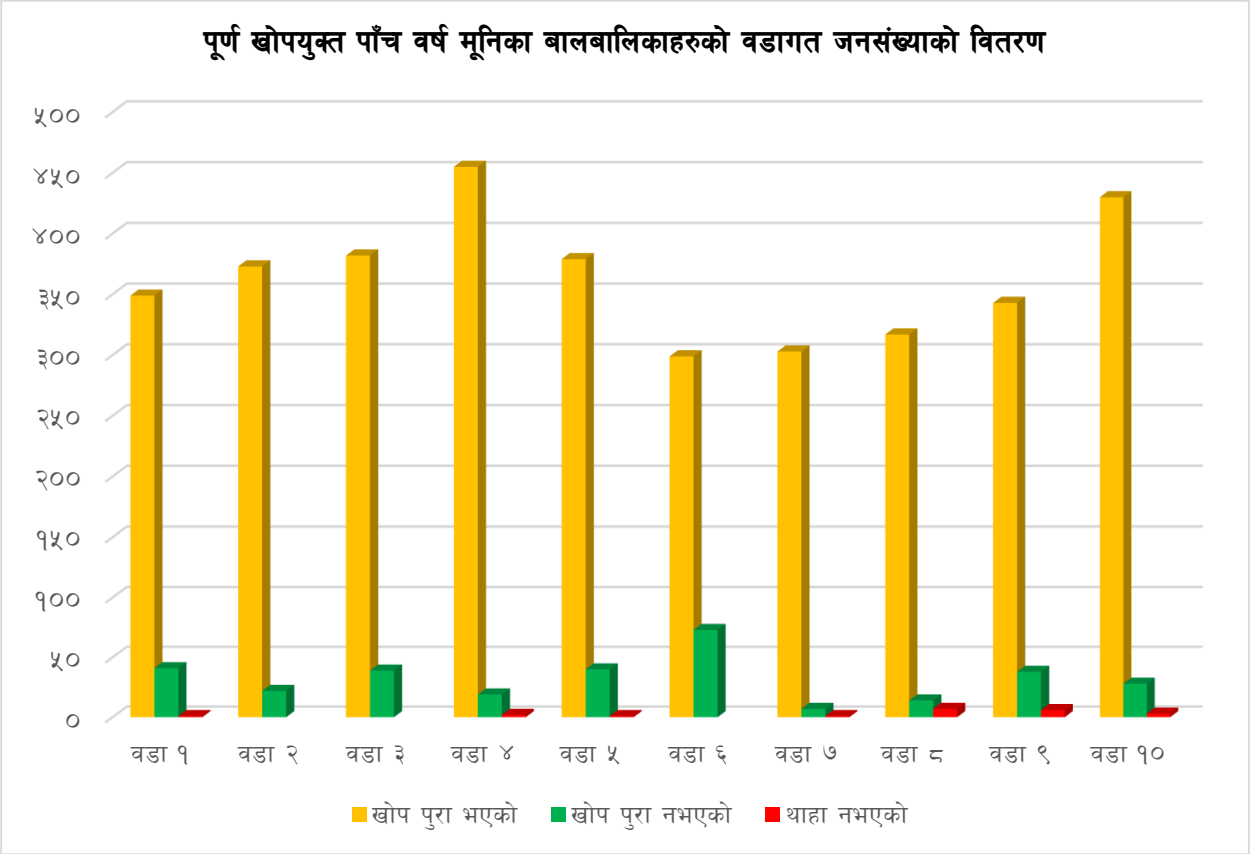

७.३.१६ बाल्यकालमा हुने रोगका जोखिम

५ वर्षमुनिका बालबालिकालाइ विभिन्न रोगले संक्रमण गर्ने उच्च सम्भावना रहन्छ। नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०११ का अनुसार बाल्यकालमा हुने प्रमुख संक्रमण एवं मृत्युका कारणका रुपमा श्वासप्रश्वास सम्बन्धि रोग, निमोनिया, झाडापखाला, कडा जलबियोजन, मलेरिया, दादुरा र कुपोषण पर्दछन्। सरकारले ती रोगबाट बचाउन तथा रोगको रोकथाम गर्न, बाल्यकालमा हुने रोगहरूको समुदायमा आधारित एकिकृत व्यवस्थापन कार्यक्रम लागु गरेको छ। कार्यक्रमले यी रोगको एकिकृत व्यवस्थापन समुदायमै गर्दछ।

७.३.१७ शिशु तथा ५ वर्ष मुनिका बाल मृत्युदर

नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण २०११ अनुसार शिशुमृत्यदर सन् १९९६ मा ७९ प्रतिहजार थियो भने स्न २००१ मा क्रमश: घट्दै ६४ प्रतिहजारमा पुगेको छ। सन् २००६ को उक्त सर्वेक्षणअनुसार ४८ प्रतिहजार पुगेको थियो। त्यस्तै सन् २०११ को सर्वेमा शिशु मृत्युदर ४६ प्रतिहजारमा झरेता पनि अघिल्लो सर्वेसँग तुलना गर्दा झिनो मात्रै अन्तर देखिएको छ।

७.३.१८ पोषण सम्वन्धी विवरण

कुनै पनि ठाउँको पोषणको अवस्था कस्तो छ भन्ने कुरा त्यस ठाउँका बालबालिकालाई हेरेर सजिलै अनुमान लगाउन सकिन्छ। पोषित बालबालिकालाई कुनै पनि ठाउँको सामाजिक र आर्थिक विकासको सूचकको रुपमा हेर्न सकिन्छ। सरकारले पनि पोषणलाई प्राथमिकता दिई ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूलाई नियमित रुपमा बालबृद्धि अनुमान गर्दै आएको छ। बालअधिकार सम्बन्धि महासंन्धी, १९८९ ले समेत बालबालिकालाई अवहेलना, वेवास्ता, हेलचेक्राइ, दुव्यर्वहार, हिंसा लगायतबाट जोगाई खाना र पोषणको अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ। नेपालको संविधान (२०७२) ले पनि खाद्य सम्प्रभुतालाई मौलिक हकका रुपमा राखेको छ। राजापुर नगरपालिकाको पोषणको अवस्थाको विवरण तल दिईएको छ :-

तालिका नं. १३७: पोषणको अवस्था

क्र.सं.	ईकाई	विवरण	२०७३/०७४
१	पटक	२ वर्ष मुनिका बालबालिकाको वृद्धि अनुगमनको औषत पटक	९.०१
२	प्रतिशत	जन्मे देखि १ वर्ष मुनिका बालबालिकाको वृद्धि अनुगमन	६८.०४
३	प्रतिशत	२ वर्ष मुनिका कुपोषित बालबालिका	३.६
४	प्रतिशत	भिटामिन ए खाएका ६ देखि ५९ महिनाका बालबालिकाहरु	
५	प्रतिशत	जुकाको औषधी खाएका १ देखि ५९ महिनाका बालबालिकाहरु	
६	प्रतिशत	१८० आइरन चक्की खाएका गर्भवती महिला	५७.०९
७	प्रतिशत	जुकाको औषधी खाएका गर्भवती महिला	७५.०२
८		भिटामिन ए खाएका सुत्केरी महिला	६२.८
९	प्रतिशत	चार पटक गर्भवती जाँच (नियमानुसार) गराएका महिला	६१
१०	प्रतिशत	स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी हुने महिलाहरु	७२.०७

स्रोत : जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय,२०७४

स्वास्थ्य र पोषण मानव जीवनको पहिलो महत्वपूर्ण आवश्यकता भएको र स्वस्थ नागरिकबिना राष्ट्रका अन्य विकास क्रियाकलापहरू प्रभावकारी हुन नसक्ने भएको हुँदा जनस्वास्थ्यको अध्ययन योजना तर्जुमा प्रक्रियाको एक महत्वपूर्ण हिस्सा हुन आउँछ। राजापुर नगरपालिकामा राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रममा आधारित भई बाल स्वास्थ्य

कार्यक्रम, परिवार स्वास्थ्य कार्यक्रम, व्यवस्थापन कार्यक्रम, प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा पुनर्जागरण कार्यक्रम, रोग नियन्त्रण कार्यक्रम, स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार कार्यक्रम, महामारी तथा रोग नियन्त्रण कार्यक्रम तथा क्षमता विकाससम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइ आएका छन् । स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी कार्य गर्नका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरू समेत कार्यरत रहेका छन् । कार्यक्रम सञ्चालनको सहयोगका लागि गाउँ गाउँमा स्वास्थ्य सञ्जाल विस्तार भएको छ ।

राजापुर नगरपालिकामा शीघ्र कुपोषण एकीकृत व्यवस्थापन कार्यक्रम अन्तर्गत ३ वटा OPT कन्द्र छन् । यस कार्यक्रम अन्तर्गत आ.व. २०७३/०७४ मा कडा कडा कुपोषण भई नयाँ भर्ना गरेका बच्चाहरु ११९, निको भएका १२९ जना, मृत्यु भएका १ जना, अनियमित ६ जना, बाहिरिएका १४३ जना गरी आ.व. २०७३/०७४ असाढको अन्त्यमा उपचारमा रहेका १९ जना रहेका छन् । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १३८: ६ देखि ५९ महिनाको कडा शीघ्र कुपोषण भएका बालबाललिका को आ.व. २०७३/०७४ को प्रगति विवरण

क्र.सं.	विवरण	जम्मा	महिला	पुरुष	कैफियत
1	OPT Center	3			Rajapur, Nayaghaun, Khairichandanpur
2	On treatment end of the 2073 Aashad	43			
3	The new admission end of F/Y 2073/074	119	58	61	
4	Total recovered	129	63	66	
5	Died	1	1	0	
6	Defaulter	6	2	4	
7	Transfer Out	3	3	0	
8	Total Discharge	143	72	71	
9	On treatment end of the 2074 Aashad	19	9	10	

स्रोत : जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय,२०७४

७.४ खेलकुद तथा मनोरञ्जन

क्षेत्रमा स्वस्थ, प्रतिस्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गरी नगरको चौतर्फी विकासलाई बल पुऱ्याउन सकिन्छ भन्ने मान्यता अनुसार यस नगरमा खेलकुदको विकास भएको पाइन्छ। यसको लागि नगरले विभिन्न खुला स्थानहरू छोडेको छ। तर ती स्थानहरूमा खेलकुदको लागि केहीमात्र पूर्वाधार तयार भएको देखिन्छ। हाल भए पछि जिल्ला समन्वय समिति तथा गा.पा. र न.पा.हरूले पनि आ-आफ्ना कार्यक्षेत्र भित्र गतिशिल रहने गरी जिल्ला, नगर गाँउ खेलकुद विकास समितिहरू गठन गरेका छन्। विभिन्न तहमा विभिन्न प्रतिस्पर्धाहरूको आयोजना गरी खेलकुदको विकासमा

योगदान पुऱ्याइरहेका छन्। यसका अतिरिक्त नेपाल सरकारद्वारा गठन हुने जिल्ला खेलकुद विकास समितिबाट पनि कतिपय राष्ट्रिय दिवसहरूमा कतिपय खेलहरूको आयोजना गर्ने गरिएको छ। समग्रमा भन्नुपर्दा बालबालिका एवं युवा जनशक्तिको स्वास्थ्य शारिरीक विकासको लागि नभई नहुने खेलकुदको क्षेत्रमा अत्यन्त न्युन लगानी हुने गरेको देखिन्छ। विगतमा निर्मित खेलकुदसम्बन्धी पूर्वाधारहरूको मर्मत गर्न पनि निकै ठुलो लगानी गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ। हालका दिनहरुमा आएर निजी क्षेत्रहरूबाट पनि क्रिकेट, व्याडमिन्टन जस्ता केही खास खास खेलहरूमा लगानी गर्ने र प्रोत्साहित गर्ने क्रम सुरु भएको छ। यस क्रमलाई केन्द्रीय र स्थानीय सरकारले सहकार्य र साझेदारीको रुपमा विकसित गर्दै लैजानुपर्ने देखिन्छ।

७.५ नागरिक सुरक्षा सेवा

७.५.१ बृद्धबृद्धाहरूको अवस्था

जेष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन २०६३, नियमावली २०६५ मा वृद्धवृद्धा सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ। जनगणना २०६८ को नतिजा अनुसार यस राजापुर नगरपालिकामा ७० वर्ष उमेर नाघेका ३.३५ प्रतिशत (१, ८६३ जना) बृद्धबृद्धाहरू रहेका छन्। शारिरीक जीर्णताका कारण परिवारजनहरूको समेत पर्याप्त हेरचाह नपुग्ने यो समुदायको सामाजिक अवस्था अत्यन्त कष्टप्रद रहेको छ। बृद्धहरूको मनोरञ्जनका लागि कुनै विशेष स्थल वा कार्यक्रमको निर्माण वा तयारी देखिदैंन। पश्चिमा संस्कृतिको प्रभावले हाम्रो संस्कृतीको मुल मर्म र बृद्धजन तथा नयाँपुस्ताबीचको पारस्परिक सुमधुर सम्बन्धलाई तहसनहस पार्ने खतरा बढ्दै गएको छ।

राज्यको तर्फबाट ७० वर्ष माथिका सबै जेष्ठ नागरिकहरूलाइ दिइने भनिएको बृद्ध भत्ता समेत सबैले पाउन सकेका छैनन्। यस नगरमा अर्ध बृद्धावस्थाकै हाराहारिकोमा रहेको ६०-६४ वर्षको २.६६ प्रतिशत (१,४७८ जना), ६५-६९ वर्षका २.४१ प्रतिशत (१, ३४२ जना) र थप बृद्ध नागरिकहरूको लागि समेत राज्यले कुनै विशेष कार्यक्रम ल्याएको छैन। यस स्थितिलाई कसरी सहज बनाउने र नगरपालिकामा जिवीत यी जेष्ठ नागरिकहरूको अमुल्य अनुभवबाट नयाँ पीढीले कसरी अनुभव र शिक्षा प्राप्त गर्ने भन्नेबारे अध्ययन र योजना बनाउनुपर्ने देखिन्छ। राज्यले जेष्ठ नागरिकको हकलाई मौलिक हकका रुपमा व्यवस्था गरेको भएता पनि ढल्कँदो उमेरको मनोविज्ञान अनुसार सामाजिक तथा पारिवारीक अनुकुलताको उपयुक्त व्यवस्था हुनु पर्ने देखिन्छ।

७.५.२ सामाजिक सुरक्षा

सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि २०६९ बमोजिम समाजका जेष्ठ नागरिक, एकल महिला, विधवा,दलित वर्ग, लोपोन्मुख आदिवासी जनजाति, अशक्त अपाङ्गता भएका नागरिकहरु एवंम दलित बालबालिकाहरुले

सामाजिक सुरक्षा भत्ता वृत्ति अनुदान प्राप्त गर्ने व्यवस्था गरेको छ। नेपालको संविधान २०७२ को भाग ३ को धारा ४३ मा आर्थिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, असहाय एकल महिला, अपांगता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफैं गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिकलाई कानून बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ भनी व्यवस्था गरेको छ। यसै अनुरुप राजापुर नगरपालिकामा विभिन्न श्रेणीका व्यक्तिहरुलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्रदान गरीएको छ। जसको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. १३९: सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरणको विवरण

वडा नं.	जेष्ठ नागरिक अन्य	जेष्ठ नागरिक दलित	विधुवा भत्ता	पुर्ण अपाङ्गता	अति अशक्ता	बालबालिका (दलित)	जे.ना. औषधी उपचार भत्ता	जम्मा
१	२२७	१३	१५६	८	२१	१३	२६१	४३८
२	१८३	७	१५३	१०	२४	१७	२०४	३९४
३	१६२	९	१११	३	१९	२८	१८५	३३२
४	१७५	२३	२१३	९	९	२६	२०९	४५५
५	१४७	२८	१८४	१४	३०	२०	१७७	४२३
६	२२५	११	१६१	१४	२३	१८	२४६	४५२
७	१२८	१६	१३६	४	११	५०	१३८	३४५
८	२०६	५४	१५२	११	२३	६८	२४२	५१४
९	२१५	७	११९	६	१७	१३	२२२	३७७
१०	१६५	३४	१६७	२१	३६	६१	१९५	४८४
जम्मा	**१८३३**	**२०२**	**१५५२**	**१००**	**२१३**	**३१४**	**२०७९**	**४२१४**

स्रोत : राजापुर नगरपालिका, २०७४

राजापुर नगरपालिकामा २०७४ को सामाजिका सुरक्षा भत्ता वितरणको विवरण हेर्दा यस नगरपालिकामा रहेका १८३३ जना जेष्ठ नागरिक, २०२ जना दलित जेष्ठ नागरिक, १५५२ जना विधवा महिला, १०० जना पुर्ण अशक्त, २१३ जना अति अशक्त, ३१४ जना दलित बालबालिका र २०७९ जनाले जेष्ठ नागरिक औषधी खर्च गरी जम्मा ४२१४ जनाले सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाएका छन् ।

७.६ महिला तथा बालबालिका

७.६.१ महिला सम्बन्धी विवरण

कुल जनसङ्ख्याको आधा हिस्सा भन्दा बढी ओगटेका महिलाहरु अझै पनि देश विकासको मुल प्रवाहमा उल्लेखनीयरुपमा आउन सकेका छैनन्। महिला सहभागिता,सशक्तिकरण तथा विभिन्न कार्यक्रमहरु पछिल्लो समयमा हुँदै आए पनि समान सहमागिता र लैङ्गिक समता भने कायम हुन सकेको देखिँदैन। यसको कारण समाजमा व्याप्त

असमान शक्ति सम्बन्घ, पितृसत्तात्मक सोच तथा सामाजिक संरचना आदी रहेका छन् जसको फलस्वरुप महिलाहरु आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक, राजनैतिक, शैक्षिकरुपमा अझै पनि तुलनात्मकरुपमा पछाडी परेको देखिन्छ ।

विकासमा महिलाहरुको समानुपातिक र सक्रिय सहभागिता सुनिश्चत गर्न उनीहरुको आर्थिक र समाजिक जीवनस्तर अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यका साथ अभियानका रुपमा आ.व.२०३८/०३९ देखि ५ जिल्लाबाट सुरु भएको महिला विकास कार्यक्रम हाल नेपालको ७५ जिल्लामा विस्तार भएको छ। महिला विकास कार्यक्रम महिला विकास र सशक्तिकरणको लागि एउटा महत्वपुर्ण प्रयास हो। ग्रामीण विपन्न महिलाहरुलाई समुह, समिति, संस्थामा संगठित गराई जनचेतना अभिवृद्धि, क्षमता विकास गरी सामाजिक तथा आर्थिकरुपमा सशक्त बनाउन,सामाजिक विभेद र लैङ्गिक हिंसा विरुद्ध जागरुकता बढाउन यस कार्यक्रमले प्रमुख भूमिका निर्वाह गर्दै आईरहेको छ ।

महिला हक, अधिकार र शसक्तिकरणका लागि विभिन्न गैर-सरकारी संघ संस्था तथा सरकारी निकाय सम्महरुबाट कामहरू शसक्त रूपमा भईरहेको छ। अझ नेपालको संविधानमा २०७२ मा महिला सम्बन्धि हक समेत सुनिश्चित गरिएको छ। नेपालको संविधान २०७२ को भाग ३ को धारा ३८ देहाय बमोजिमको महिलाको हक :

- प्रत्येक महिलालाई लैंगिक भेदभाव विना समान वंशीय हक हुनेछ ।
- प्रत्येक महिलालाई सुरक्षित मातृत्व र प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी हक हुनेछ ।
- महिला विरुद्व धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक परम्परा, प्रचलन वा अन्य कुनै आधारमा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य, मनोवैज्ञानिक वा अन्य कुनै किसिमको हिंसाजन्य कार्य वा शोषण गरिने छैन । त्यस्तो कार्य कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछ र पीडितलाई कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ ।
- राज्यका सबै निकायमा महिलालाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा सहभागी हुने हक हुनेछ ।
- महिलालाई शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षामा सकारात्मक विभेदका आधारमा विशेष अवसर प्राप्त गर्ने हक हुनेछ ।
- सम्पत्ति तथा पारिवारिक मामिलामा दम्पतीको समान हक हुनेछ ।

राजापुर नगरपालिकामा पनि महिला तथा बालबाललिकाको क्षेत्रमा सञ्चालित समुह तथा समितिहरु रहेका छन् जसले नगरमा रहेका महिला तथा बालबालिकाको चौतर्फी विकासमा टेवा पुर्‍याईरहेका छन्। ती समुह तथा समितिको विवरण तल तालिकामा दिईएको छ ।

तालिका नं. १४०: महिला तथा बालबालिका समुहको विवरण

क्र.सं.	गा.पा/न.पा.	समुह संख्या	समिति संख्या	सहकारी संख्या
१	राजापुर न.पा.	३९५	५३	४

स्रोत : महिला तथा बालबालिका कार्यालय, २०७३

यद्यपि गर्भवती महिलाहरुको नि:शुल्क वा न्यूनतम् शुल्कमा स्वास्थ्य परिक्षण गर्न तथा महिलाहरुमा देखिने स्तन क्यान्सर र पाठेघर क्यान्सरको अग्रीम पहिचान र न्यूनिकरणका लागि विशेष पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ। जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय एवं अन्य सम्बद्ध स्वास्थ्य संस्थाहरुसँग समन्वय गरी मातृशिशु स्वास्थ्य तथा क्षयरोग नियन्त्रणका क्षेत्रमा कार्यरत स्वास्थ्यकर्मीहरुका लागि स्थायित्व, वृत्तिविकास तथा पुनर्ताजगि जस्ता कार्यक्रम ल्याई महिलाहरुका लागि लघु उद्यम व्यवसाय तालिम प्रदान गरी उद्यम व्यवसाय मार्फत आर्थिक रुपमा सबल बनाउनु पर्ने देखिन्छ। आर्थिक, सामाजिक, शैक्षिक तथा साँस्कृतिक सशक्तिकरण गर्दै नगर विकासमा महिलाहरुको समान सहभागिता गराउन अझैपनि थप प्रोत्साहन गर्नुपर्ने देखिन्छ। सामाजिक क्षेत्रमा उदाहरणीय कार्य गर्ने आमा समूह, टोल विकास संस्था, महिला समन्वय समिति तथा महिला सम्बन्धी संघसंस्थालाई संस्थागत विकासका लागि विभिन्न कार्यक्रम संचालन गर्न प्रोत्साहन गर्नु पर्दछ। महिला तथा बालबालिकाका लागि सामुदायिक कार्यप्रक्रियालाई वडाहरुमा विस्तार गर्ने तथा सामाजिक परिचालन प्रवर्द्धन कार्यलाई निरन्तरता दिई लक्षित समूहतर्फ सबै समूह र वर्गको सहभागिता हुने कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरि समावेशी अवधारणा अनुरुप स्थानीय शासन र विकासमा महिलाको संलग्नता वृद्धि गर्न विभिन्न क्षमता विकासका कार्यक्रमहरु ल्याउनुपर्ने देखिन्छ।

७.६.२ बालबालिका सम्बन्धी विवरण

अन्तराष्ट्रिय स्तरमा १८ वर्षभन्दा मुनिका बालबालिकालाई बालक/बालिका भनिन्छ भने नेपालको बालबालिकासम्बन्धी ऐन २०४८ ले १६ वर्षभन्दा मुनिका सम्पूर्ण मानिसहरुलाई बालबालिका हुन् भनेर परिभाषित गरेको छ। बालबालिका भविष्यको कर्णधार हुन्। बालबालिका साझा भविष्य हुन र उनीहरूको स्वतन्त्रता, अधिकार, संरक्षण, विकास र जीवनस्तर सुधारको लागि सामूहिक प्रतिवता र साझा प्रयास आवश्यक छ भन्ने कुरा महसुस गरी संयुक्त राष्ट्र संघले सन् सन् १९८९ नोभेम्बरमा बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धि पारित गरे पछि हरेक वर्ष नोभेम्बर २० का दिन अन्तराष्ट्रिय बाल दिवस मनाइन्छ। नेपालको संविधान २०७२ को भाग ३ को धारा ३९ देहाय बमोजिमको बालबालिकाको हक व्यवस्था गरेको छ।

(१) प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो पहिचान सहित नामकरण र जन्मदर्ताको हक हुनेछ।

(२) प्रत्येक बालबालिकालाई परिवार तथा राज्यबाट शिक्षा, स्वास्थ्य, पालन पोषण, उचित स्याहार, खेलकूद, मनोरञ्जन तथा सर्वांगीण व्यक्तित्व विकासको हक हुनेछ।

(३) प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बाल विकास तथा बाल सहभागिताको हक हुनेछ।

(४) कुनै पनि बालबालिकालाई कलकारखाना, खानी वा यस्तै अन्य जोखिमपूर्ण काममा लगाउन पाइने छैन।

(५) कुनै पनि बालबालिकालाई बाल विवाह, गैरकानूनी ओसारपसार र अपहरण गर्न वा बन्धक राख्न पाइने छैन।

(६) कुनै पनि बालबालिकालाई सेना, प्रहरी वा सशस्त्र समूहमा भर्ना वा प्रयोग गर्न वा सांस्कृतिक वा धार्मिक प्रचलनका नाममा कुनै पनि माध्यम वा प्रकारले दुर्व्यवहार, उपेक्षा वा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य वा अन्य कुनै प्रकारको शोषण गर्न वा अनुचित प्रयोग गर्न पाइने छैन ।

(७) कुनै पनि बालबालिकालाई घर, विद्यालय वा अन्य जुनसुकै स्थान र अवस्थामा शारीरिक, मानसिक वा अन्य कुनै किसिमको यातना दिन पाइने छैन ।

(८) प्रत्येक बालबालिकालाई बाल अनुकूल न्यायको हक हुनेछ ।

(९) असहाय, अनाथ, अपांगता भएका, द्वन्द्वपीडित, विस्थापित एवं जोखिममा रहेका बालबालिकालाई राज्यबाट विशेष संरक्षण र सुविधा पाउने हक हुनेछ ।

(१०) उपधारा (४), (५), (६) र (७) विपरीतका कार्य कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछन् र त्यस्तो कार्यबाट पीडित बालबालिकालाई पीडकबाट कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ ।

यो सँगै बालबालिकाहरुको अधिकारसम्बन्धी महासन्धिमा ५० औं देशहरुको हस्ताक्षर रहेकोमा नेपालले पनि सहमति जनाएको छ । संविधानमा बालबालिका सम्बन्धी हकको सुनिश्चिता र विभिन्न सरकारी तथा गैर सरकारी संघ संस्थाको प्रयासको बावजुत घरेलु कामदारको रुपमा खटिएका बालबालिकाहरु, उद्योग तथा कलकारखानामा कडा श्रममा खटिएका बालबालिकाहरु, शिक्षा बाट बञ्चित रहेका बालबालिकाहरु, बाँच्न पाउने नैसर्गिक अधिकार संविधानमा सुनिश्चत भएर पनि जन्मन नपाई जन्मने अधिकार खोसिएका बालबालिकाहरु र बाल अधिकारको उपयोगबाट टाढा रहेका बालबालिकाहरुको उदाहरणहरु समाजमा हामी सामु छर्लङ्ग नै छन् । यसरी समाजमा हुने गरेका बाल श्रम तथा बाल अधिकार बाट बाञ्चित बालबालिका हरुको लागि अझै सरकार, नागरिक समाज सचेत रहन जरुरी छ ।

७.६.२ बालश्रमको अवस्था

बालबालिकालाई सामाजिक वा आर्थिक लाभका लागि श्रममा संलग्न गराउनु बालश्रम हो । नेपालमा कानूनले बालबालिकाको उमेरका आधारमा स्वीकार्य र अस्वीकार्य कामहरू तोकेको छ। १३ वर्ष उमेर नपुगेका बालबालिकाहरूलाई श्रमिकका रुपमा काममा लगाउन हुदैन भने १४ वर्षदेखि १५ वर्षसम्मकालाई खासखास क्षेत्रको हल्का र विशेष सुविधाका काममा लगाउन पाइन्छ। कुनै पनि बालबालिकालाई जोखिमपुर्ण काममा लगाउन पाइदैन। तथापी सुरक्षित वातावरणमा नयाँ-नयाँ कुरा सिक्ने, जान्ने, पढ्ने, बुझ्ने उमेरमा नेपालका धेरै बालबालिकाहरु बालश्रमिकका रुपमा काम गर्न बाध्य छन्। आफ्ना बालापनलाई कडा श्रमसँग साटिरहेका छन्। काम गर्नु पर्नाले शिक्षाबाट बञ्चित हुनु देखि शोषण र दुर्व्यवहारबाट धेरै बालबालिका पिडित भएका छन्। नेपालमा बालश्रमका बारेमा विभिन्न विषयगत क्षेत्रहरूमा साना-ठुला अध्ययन भए तापनि आवधिक, एकिकृत, आधिकारिक तथ्याङ्क तथा जानकारीको भने अभाव छ। बालश्रममा नेपाली बालबालिकाको एक दु:खद यथार्थ हो ।

बालबालिकालाई श्रममा लगाइनु बालअधिकार विपरित कार्य हो। यसैगरी नेपालले राज्य पक्षका रुपमा अनुमोदन गरिसकेको संयुक्त राष्ट्रसंघका बाल अधिकार सम्बन्धि महासन्धि, १९८९, अन्तराष्ट्रिय श्रम संगठनको रोजगारीको न्युनतम उमेर सम्बन्धी महासन्धी नं १३८ तथा निकृष्ट प्रकारको बालश्रमसम्बनधी महासन्धी नं. १८२ तथा सिफारिश नं १९० ले पनि राज्यलाई बालश्रमविरुद्ध थप उत्तरदायित्व बहन गर्न प्रेरित गरेको छ।

राजापुर नगरपालिका नगरलाई बालमैत्री नगरको रुपमा विकसित गर्नका लागि सबै वडाहरुमा वडा बालक्लब गठन गरी बालमैत्री स्थानीय शासन पूर्ण रुपमा लागु गर्ने उद्देश्यले बालबालिका लक्षित कार्यक्रममा तोकिएको १० प्रतिशत बजेट बढाएर १५ प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य राखिएको छ। नगर क्षेत्रमा निकृष्ठ प्रकारको बाल श्रमको अन्त्य गर्न बालश्रम नराखेको कबुल गर्नेलाई मात्र नगरपालिकाबाट सेवा प्रवाह गर्नुपर्ने व्यवस्था मिलाउने प्रावधान राख्नुका साथै १ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरुलाई नियमित खोपको सुनिश्चित गरी पूर्ण खोपयुक्त नगरको रुपमा पनि अगाडी बढाउने उद्देश्य राखिएको छ।

७.६.३ संस्थागत स्याहारमा रहेका द्वन्द्व प्रभावित बालबालिका

केन्द्रीय बालकल्याण समतिले विभिन्न ४६ जिल्लामा गरेको अध्ययनअनुसार २४ जिल्लामा संस्थागतरुपमा द्वन्द्व प्रभावित बालबालिका रहेको पाइयो। ७४६ जनामा १२१ परिवार विहिन, बाबुमात्र भएका २६ जना बालबालिका, आमामात्रै भएका ४३६ जना र दुबै भएका १६३ बालबालिका छन्। सबैभन्दा बढी ४१६ जना र त्यसपछि काठमाडौंमा ९८ जना बालबालिका संस्थागत स्यहारामा रहेको छन्। उक्त बालबालिकाको अवस्थामा हेर्ने हो भने बालबालिकाकालाई संस्थागत स्याहारमा राख्नु अन्तिम विकल्पका रुपमा लिने गरेकोमा ती बालबालिकालाई बैकल्पिक स्याहार र सुरक्षाको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ।

७.६.४ बालसंरक्षण तथा संबर्द्धन समिति

बालबालिकाको जीवन रक्षा, संरक्षण, सहभागिता र विकास सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रम सरकारी र गैरसरकारी निकायका साझेदार संस्थाहरूको सहकार्यमा संचालन गर्न बाञ्छनिय भएकोले त्यस्ता कार्यक्रमलाई निर्देशित र नियमन गर्न नेपाल सरकार, महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयले बाल अधिकार संरक्षण र संबर्द्धन कार्यक्रम (कार्यान्वयन) निर्देशिका, २०६५ जारी गरि लागु गरेको छ।

सोही जारी निर्देशिका अनुसार पचहत्तरै जिल्लामा बालअधिकार संरक्षणार्थ विभिन्न संरचनाहरू गठन भई कार्यक्रमहरू लागु भएको देखिन्छ। जसमा १६६१ ओटा साविकका गाविसहरूमा १६६१ ओटा गाउ बाल संरक्षण तथा सम्बर्द्धन उपसमितिहरू गठन भएको देखिन्छ भने २७ नगरपालिकाहरूमा २७ ओटा नगर बालसंरक्षण तथा सम्बर्द्धन उपसमिति गठन भएको देखिन्छ। यी नगरपालिकाका ६३ ओटा वडाहरूमा वडा स्तरीय वडा बालसंरक्षण संबर्द्धन गठन भएको देखिन्छ। जसलाई वडास्तरमा विस्तार गर्नु पर्ने देखिन्छ।

७.६.५ बालक्लब

बालबालिकाहरू संगठित भई आफुसँग सरोकार राख्ने विषयमा छलफल गर्न, प्रतिनिधित्व गर्न र आफ्नै क्षमता विकास, सचेतना लगायत बाल अधिकारको संरक्षण प्रबर्द्धनमा विविध क्रियाकलाप गर्न नेपालमा बाल-समूह, बाल क्लव, बालअधिकार मञ्च आदिका रुपमा बालबालिकाहरु क्रियाशिल रहेका छन्। बालक्लब, बाल-सहभागिताको एक शसक्त माध्यमा बनेको छ। जसलाई बालबालिकासँग सम्बन्धित थुप्रै नितीगत दस्तावेजहरुमा पनि उल्लेख गरिएको छ। बालबालिकाहरूलाई समुहमा आबद्ध गराउन र उनीहरूसँग सरोकार राख्ने विषयमा मत व्यक्तका लागि विभिन्न स्तरका निती तथा योजना निर्माणदेखि कार्यान्वयन र अनुगमनसम्म बालक्लबको प्रतिनिधत्वलाई मान्यता दिइएको छ।

व्यक्तिगतरुपमा नगरमा बालबालिकाको सहभागिता, सक्रियता र नेतृत्वमा गठन गरिएका बालक्लबहरूले बाल अधिकारसम्बन्धी चेतनामुलक कार्यहरू गरिरहेको छन्। बालक्लबहरूले संचालन गरेका कार्यक्रमहरूमा (१) जन्मदर्ता प्रचारात्मक अभियान, (२) विद्यलाय भर्ना अभियान, (३) बालश्रम न्युनीकरण कार्यक्रम, (४) बालसहभागिता अभिबृद्धि कार्यक्रम, (५) बालबालिकालाई प्रदान गरिने खोप प्रचार कार्यक्रम, (६) निशुल्क शिक्षा प्रचारात्मक र प्रबर्द्धनात्मक कार्यक्रम, (७) भयरहित वातावरणमा शिक्षा पाउने अधिकारबारे प्रचारप्रसार, (८) वातावरणीय सुधार कार्यक्रम, (९) अभिभावक चेतनाशिक्षा कार्यक्रम र (१०) बालविवाह उन्मुलन सम्बन्धी प्रचारात्मक कार्यक्रम प्रमुख रहेका छन्।

७.५.२ शान्ति सुरक्षा

सुरक्षाको प्रत्याभुति देशको संविधानमा सुनिश्चत हुन्छ। संविधानमा उल्लेख भए अनुरुप राज्यले नागरिकलाई सुरक्षित आभास गराउन सक्नु पर्दछ। हरेक राष्ट्रका नागारिकहरुलाई नागरिक सुरक्षा प्रदान गर्नु राज्यको दायित्व हो। नागरिकले आफ्नो राज्यमा सुरक्षित महसुस हुन पाउनुपर्छ। यसलाई चुस्त बनाउन नागरिक समाजको पनि त्यतिकै महत्वपुर्ण भूमिका रहन्छ।

नगरपालिकामा भएका अपराधिक तथा सामाजिक नियम बाहिरका कार्य चोरी डकैती लगायतका अन्य कार्यहरु यी सुरक्षा निकाय मार्फत समाधान हुने गरेको पाइन्छ। यस नगरपालिकामा वर्षभरिमा कुनै अप्रिय घटना घटेको दर्ता खासै गरिएको देखिएन नगरपालिकामा सानातिना झैझगडा, कुटपिट, साँध, सिमानामा विवाद, चोरी डकैती, ठगी, घरेलु हिंसा घटनाहरु भएको स्थानीयबासीको भनाई छ। जिल्लामा शान्ति सुरक्षासँग सम्बन्धित निकायहरुमा नेपाली सेना तथा नेपाल प्रहरीका विभिन्न ईकाइहरु रहेका छन्। राजापुर नगरपालिकाको शान्ति सुरक्षा तथा सुशासन कायम गर्न विभिन्न सेवा प्रदायक सरकारी तथा गैरसरकारी कार्यालयहरु सञ्चालनमा रहेका छन्। नगरपालिकामा सुशासन विपरीत हुने कार्य लाई रोक्न कार्यरत ईलाका प्रहरी कार्यालय तथा सम्बन्धित निकायले समाधान गरेको पाईन्छ।

७.७ अपाङ्गताको विवरण

शरीरका अङ्गहरू र शारीरिक प्रणालीमा भएको समस्याका कारण भौतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक वातावरणका साथै सञ्चार समेतबाट सिर्जना भएको अवरोध समेतले दैनिक क्रियाकलाप सामान्यरूपमा सञ्चालन गर्न एवं सामाजिक जीवनमा पूर्ण सहभागी हुन कठिनाइ हुने अवस्थालाई अपाङ्गता भनिन्छ। खासगरी व्यक्तिहरूमा अपाङ्गता हुने कारण आयोडिनयुक्त नुनको प्रयोगको कमी, ग्रामीण क्षेत्रमा मुख नधुने समस्याका कारण उत्पन्न Trachoma रोग, दुर्घटना, जन्मजात, प्राकृतिक प्रकोप, कुपोषण, स्वास्थ्य उपचार नपाएर, द्वन्द्व वा युद्ध वा विस्फोटक पदार्थको प्रयोग आदि देखिएका छन्। जसलाई घटाउन प्रतिरोधात्मक र उपचारात्मक दुवै कार्यहरू गरिनुपर्दछ। नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा बालबालिकाहरूको हक हित र अधिकारको संरक्षण एवं सम्बर्द्धन र विकास गर्न १९ वटा क्षेत्रलाई समेटी अपाङ्ग संरक्षण तथा कल्याण ऐन, २०३९ र अपाङ्गतासम्बन्धी कार्ययोजना, २०६३ तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। त्यसै गरी २०६६ पुस १२ गते नेपालले अपाङ्गता भएका व्यत्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय महासन्धी, २००६ लाई अनुमोदन गरेको छ। सरकारले अपाङ्गता परिचयपत्र वितरण निर्देशिकासमेत जारी गरी वितरण गरिरहेको छ। अपाङ्गता परिचयपत्र वितरण गर्नका लागि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अपाङ्गताका आधारमा शारिरीक अपाङ्गता, दृष्टिविहीन र न्युन दृष्टियुक्त, स्वरबोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता, सुस्त श्रवण र बहिरा, श्रवण दृष्टिविहिनता, मानसिक अपाङ्गता बौद्धिक अपाङ्गता, बहुअपाङ्गता गरी सात किसिमले र गाम्भीर्यताका आधारमा तह क (रातो रङको परिचयपत्र), तह ख (नीलो रङको परिचयपत्र), तह ग पहेलो रङको परिचयपत्र र तह घ (सेतो रङको परिचयपत्र) गरी चार तहमा विभक्त गरी परिचय पत्र वितरण गर्ने कार्य सुरु गरिएको छ। हालसम्म यो समुदायको सामाजिक आर्थिक अवस्थामा परिवर्तन ल्याउन केही सामान्य आयमुलक र सिपमुलक तालिमहरू सञ्चालन गरिएता पनि यिनीहरूको आत्मविश्वासलाई बढाउन र समुदायबाट हुने गरेको उपेक्षाबाट मुक्त राख्न स्थानीय स्रोत साधान र निकायहरूमा यो समुदायको पहूँच पुऱ्याउन विभिन्न कार्यक्रम ल्याउनु पर्ने देखिन्छ।

घरधुरी तथ्याङ्क संकलनको विवरण अनुसार राजापुर नगरपालिकामा रहेको कूल ५५,५८४ जनसंख्या मध्ये १.५३ प्रतिशत अर्थात ८५० जनामा कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता रहेको छ। जस मध्ये शारिरीक अपाङ्गता भएका ४५८, दृष्टिविहिन अपाङ्गता भएका १०८, सुनाइ सम्बन्धी अपाङ्गता भएका ८२, स्वर बोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता भएका ५८ रहेका छन्। थप अपाङ्गता तथा वडागत अपाङ्गताको विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. १४१: अपाङ्गताको आधारमा जनसंख्या विवरण

वडा नं.	अपाङ्गता नभएको	शारीरिक अपाङ्गता	दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता	श्रवण दृष्टिबिहिन	सुनाई सम्बन्धी अपाङ्गता	स्वर बोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता	मानसिक अपाङ्गता	बौद्धिक अपाङ्गता	बहुअपाङ्गता	जम्मा
१	५,२८४	५१	१४	८	१६	५	९	३	७	११३
२	५,६६२	४५	११	६	२	५		६	४	७९
३	५,६३७	३३	९	१	६	२	५	१		५७
४	७,००५	४९	८	३	१	३	६	१	३	७४
५	६,२१२	५२	१३	४	८	६	२	२	५	९२
६	५,५१३	६३	८	५	७	४	८	३	६	१०४
७	३,२९०	२७	१४	४	१२	५	९		६	७७
८	५,०८८	३५	१०	३	५	७	४		२	६६
९	४,५८२	४६	१०	३	१२	६	१	२	१	८१
१०	६,४४८	५७	११	३	१३	१५	५	१	२	१०७
प्रतिशत	९८.५	०.८	०.२	०.१	०.१	०.१	०.१	०.०	०.१	१.५३
जम्मा	५४,७२१	४५८	१०८	४०	८२	५८	४९	१९	३६	८५०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

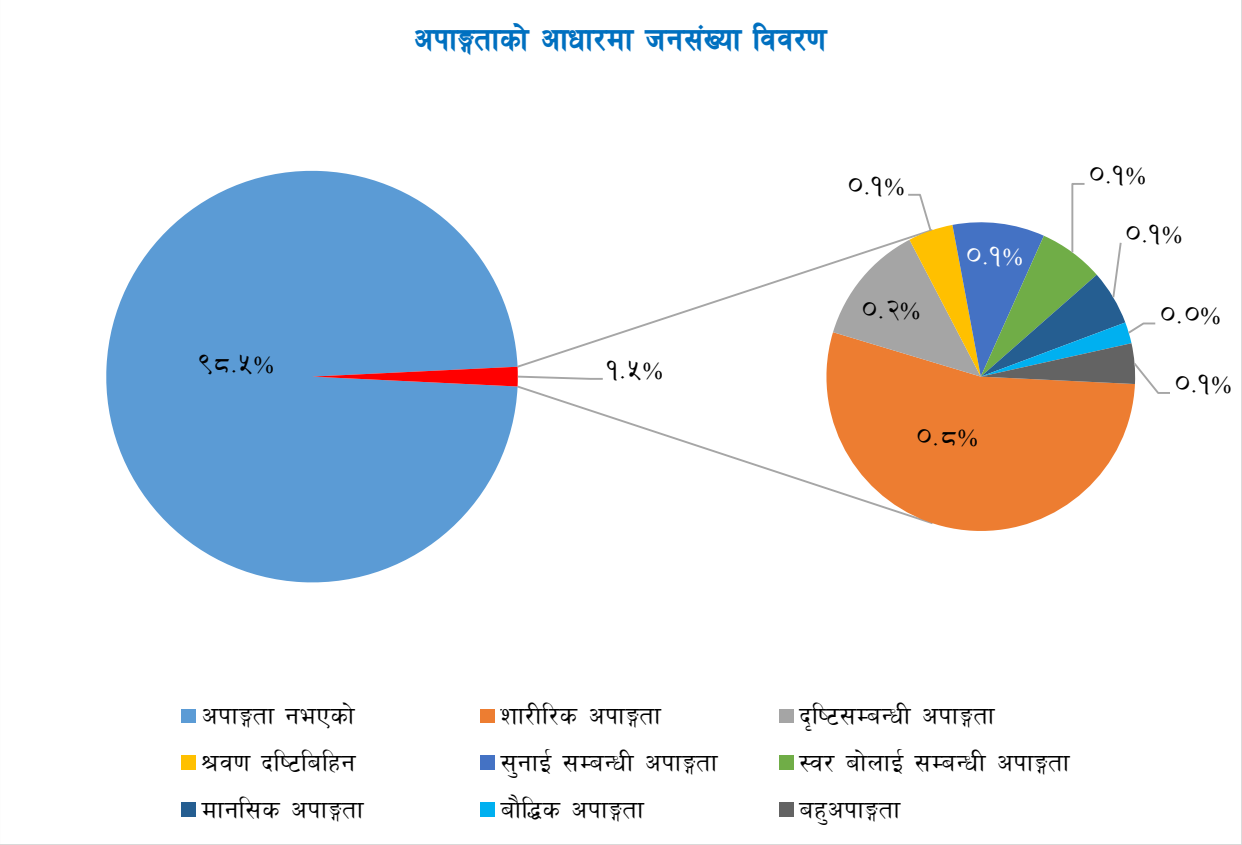

७.८ खानेपानी तथा सरसफाई

नगरपालिका स्वच्छ र सफा हुनुपर्छ। खानेपानी स्वच्छ जीवनको प्रमुख आधार हो। खानेपानी सुरक्षित नहँदा विभिन्न दुषित तथा असुरक्षित पानी बाट लाग्ने रोगको जोखिम हुन्छ। खानेपानी सुरक्षित राख्न त्यस ठाउँको वातावरण पनि सफा र स्वच्छ रहनु पर्दछ। खानेपानीमा प्रयोग गरिएको स्रोतको आधारमा नगर तथा गाउँपालिकाको स्वास्थ्य स्थिति निर्धारण गर्न सकिन्छ। सुरक्षित खानेपानीको प्रयोगबाट विभिन्न रोगको जोखिम न्युनीकरण गर्न सकिन्छ।

७.८.१ खानेपानीको स्रोतको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. १४२: खानेपानीको स्रोतको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	धारा/पाइप		ट्युबवेल/हाते पम्प		ढाकिएको इनार/कुवा		मुल धारा		ट्यांकरको पानी		अन्य		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१			१,२८०	९९.८							३	०.२	१,२८३	१००.०
२	१६६	१३.३	१,०७९	८६.४	१	०.१					५	०.४	१,२५१	१००.०
३	३	०.२	१,२४८	९९.४			२	०.२	१	०.१	१	०.१	१,२५५	१००.०
४	१२५	७.४	१,५११	८९.२					२	०.१	५५	३.२	१,६९३	१००.०
५	१	०.१	१,३५६	९९.९							३	०.२	१,३६०	१००.०
६	६७४	५६.९	५०८	४२.९	१	०.१					२	०.२	१,१८५	१००.०
७			७५०	९७.९	१	०.१					१५	२.०	७६६	१००.०
८	७	०.७	१,०५०	९९.२	१	०.१					१	०.१	१,०५९	१००.०
९	३	०.३	१,०१२	९९.४							३	०.३	१,०१८	१००.०
१०	३४६	२७.३	९१९	७२.६			१	०.१			२	०.२	१,२६८	१००.०
जम्मा	१,३२५	१०.९	१०,७१३	८८.३	४	०.०	३	०.०	३	०.०	९०	०.७	१२,१३८	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

यस नगरपालिकामा रहेका १२,१३८ घरधुरीहरु मध्ये ट्यूबेल वा हातेपम्पको पानी पिउने घरधुरिको संख्या ८८.३ प्रतिशत भएकाले सामान्यतया सबैजसो घरपरिवारले ट्यूबबेल र हातेपम्पको पानी पिउने गर्दछन् भन्दा हुने देखिन्छ। यद्यपी दोस्रोमा भने धारा/पाइप मार्फत आपूर्ति गरिएको पानी पिउनेको संख्या १,३२५ अर्थात १०.९ प्रतिशत घरधुरी रहेका छन्। अन्य श्रोत प्रयोग गर्नेको संख्या नगन्य रहेको छ। यस तथ्याङ्कले ट्यूबबेल वा हातेपम्प प्रयोग गर्ने घरधुरी अत्यधिक भएको देखाएकोले सो पानी पिउन वा अन्य प्रयोगका लागि पूर्णरुपमा सुरक्षित नहुन सक्ने देखाउँछ। भने अर्को तर्फ नेपालको तराई क्षेत्रमा जमिनमूनिको पानीमा आर्सेनिक -एक प्रकारको विषाक्त पदार्थ) रहेको विभिन्न परिक्षणले देखाएकोले त्यसमा सजगता अपनाइ पानी शुद्धिकरणका उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने देखाउँछ। (वडागत

रुपमा विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ। Sustainable Development Goals Status & Roadmap: २०१६ - २०३० का अनुसार (SDG - 6) आधार वर्ष २०१५ मा सुरक्षित पिउने पानी उपभोग गर्ने जनसंख्या १५% मात्र देखिन्छ। दिगो विकास लक्ष्य अनुगमन ढाँचा समेत उल्लेख भएको उक्त दस्तावेज अनुसार यो जनसंख्या क्रमश वृद्धि गर्ने अपेक्षा गरिएको छ। जस अनुसार २०१९ मा ३५%, २०२२ मा ५०%, २०५५ मा ६५% हुँदै सन् २०३० सम्म सुरक्षित पिउने पानी प्रयोग कर्ता कुल जनसंख्याको ९०% हुने महत्वाकांक्षी लक्ष्य राखिएको छ। उक्त राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तिमा टेवा पुऱ्याउन तथा आम मानिसको जनस्वास्थमा सुधार गर्न जमिनमुनीको पानी प्रयोग गर्दा पानीको उपयुक्तताको परीक्षण र सुरक्षाको उपायहरूबारे व्यापक जनजागरण फैलाउनु पर्ने देखिन्छ।

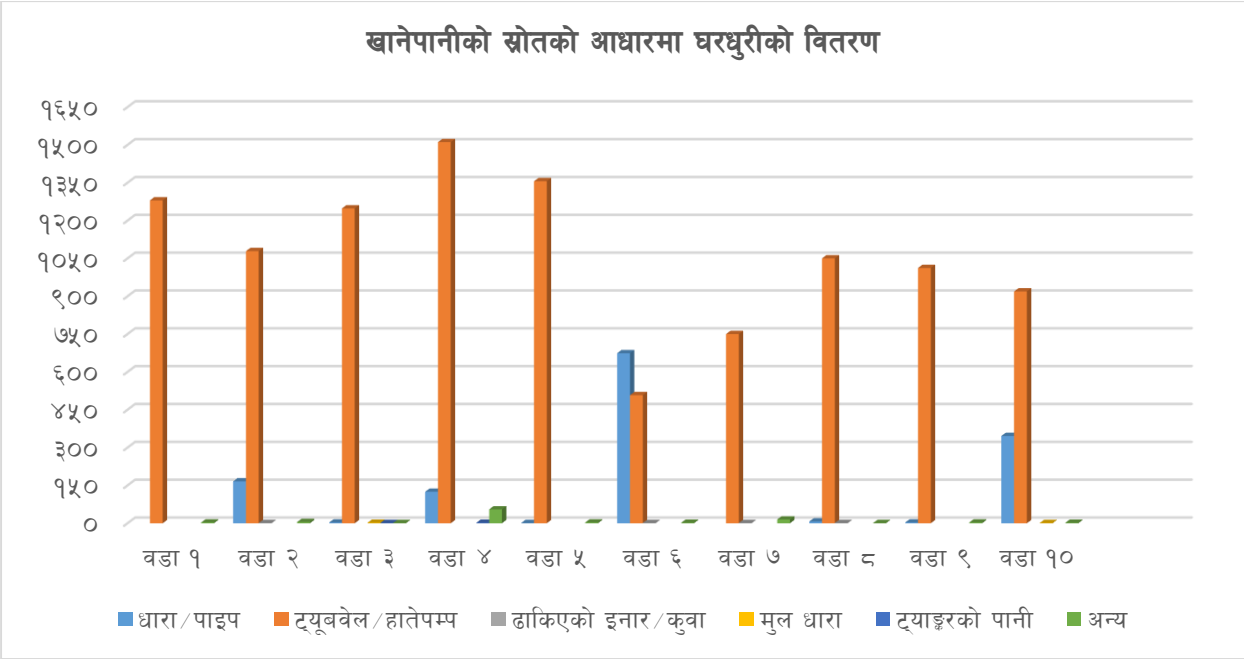

७.८.२ खानेपानीको मुख्य श्रोत भएको ठाउँसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. १४३: खानेपानीको मुख्य श्रोत भएको ठाउँसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	घरको कम्पाउण्ड भित्र भएको		१-१५ मिनेट		१६-३० मिनेट		१ घण्टा-१.५ घण्टा		२ घण्टा भन्दा बढी		जम्मा		औषत समय (मिनेटमा)
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	१,१८१	९२.०	१०१	७.९					१	०.१	१,२८३	१००.०	०.२९
२	१,२३८	९९.०	१०	०.८					३	०.२	१,२५१	१००.०	०.७८
३	१,१०८	८८.३	१४६	११.६			१	०.१			१,२५५	१००.०	०.२६
४	१,३०२	७६.९	३९०	२३.०			१	०.१			१,६९३	१००.०	०.२८
५	१,३३८	९८.४	२२	१.६							१,३६०	१००.०	०.०५
६	८७६	७३.९	३०९	२६.१							१,१८५	१००.०	०.२९
७	५१५	६७.२	२५१	३२.८							७६६	१००.०	०.४९
८	१,०४९	९९.१	१०	०.९							१,०५९	१००.०	०.०५
९	८५९	८४.४	१५९	१५.६							१,०१८	१००.०	०.२०
१०	१,००४	७९.२	२५७	२०.३	४	०.३	२	०.२	१	०.१	१,२६८	१००.०	०.८४
जम्मा	१०,४७०	८६.३	१,६५५	१३.६	४	०.०	४	०.०	५	०.०	१२,१३८	१००.०	०.३५

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कुल १२,१३८ घरधुरीहरू मध्ये १०,४७० अर्थात ८६.३ प्रतिशत घर परिवारहरूका पानीको श्रोत आफ्नै घर परिसर भित्र रहेको, त्यस बाहेक १,६५५ अर्थात १३.६ प्रतिशत घरधुरीहरू १ देखि १५ मिनेट टाढाको श्रोतहरूबाट पिउने पानी ल्याउने गरेको पाइयो । तराई क्षेत्रको नगरपालिका भएकोले भूमिगत जलश्रोत पर्याप्त हुँदा पिउने पानीको श्रोत र त्यसको सुगमता यथेष्ट भएको देखिन्छ तथापि पानीको निर्मलीकरण गरेर पिउनुपर्ने विषयलाई गम्भिरताका साथ लिनुपर्ने देखिन्छ । वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

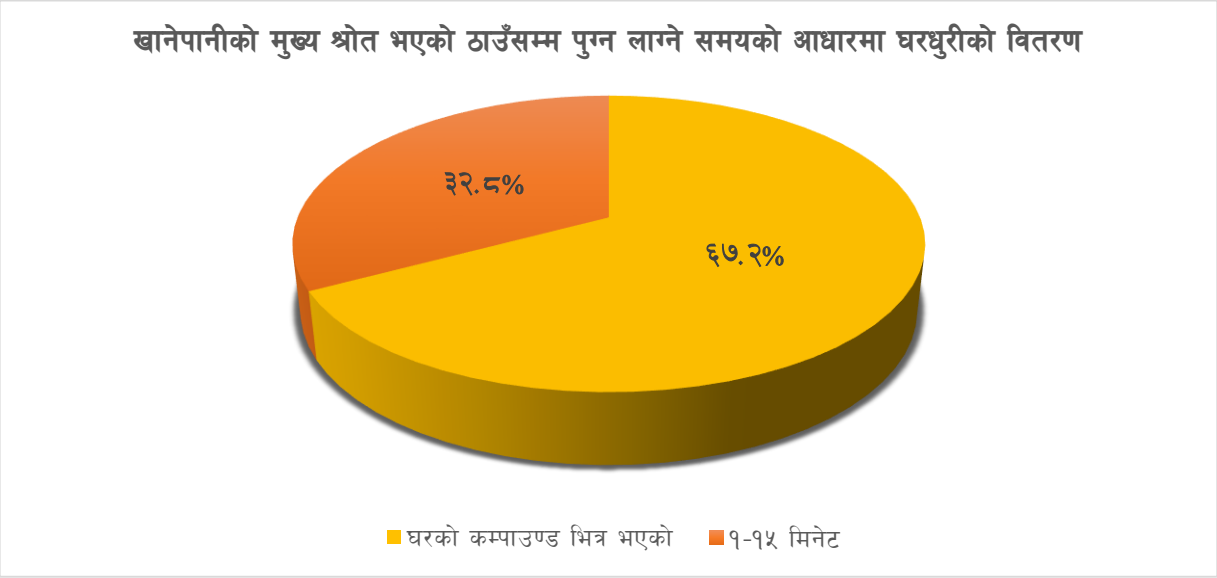

७.८.३ खानेपानी शुद्धिकरण गर्ने विधीका आधारमा घरधुरीहरुको वितरण

तालिका नं. १४४: खानेपानी शुद्धिकरण गर्ने विधीका आधारमा घरधुरीहरुको वितरण

वडा नं.	उमाल्ने		फिल्टर गर्ने		औषधी (पियुष आदि)		अन्य विधि अपनाउने		केहि नगर्ने/ सिधै खाने		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	३	०.२	४	०.३					१,२७६	९९.५	१,२८३	१००.०
२	६	०.५	८	०.६			२	०	१,२३५	९८.७	१,२५१	१००.०
३	११	०.९	३	०.२			१	०.१	१,२४०	९८.८	१,२५५	१००.०
४	२३	१.४	३१	१.८					१,६३९	९६.८	१,६९३	१००.०
५	११	०.८	२	०.१			३	०.२	१,३४४	९८.८	१,३६०	१००.०
६	२८	२.४	११	०.९			१	०.१	१,१४५	९६.६	१,१८५	१००.०
७	१	०.१	२६	३.४					७३९	९६.५	७६६	१००.०
८	५	०.५	२५	२.४	१	०.१			१,०२८	९७.१	१,०५९	१००.०
९	४	०.४	५	०.५			१	०.१	१,००८	९९.०	१,०१८	१००.०
१०	४	०.३	४	०.३			४	०.३	१,२५६	९९.१	१,२६८	१००.०
जम्मा	९६	०.८	११९	१.०	१	०.०	१२	०.०	११,९१०	९८.१	१२,१३८	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकाका कुल घरधुरिहरू मध्ये ११,९१० अर्थात ९८.२ प्रतिशत घरधुरीहरूले पानीको शुद्धिकरण बिनानै श्रोतबाट ल्याएर सिधै पिउने गरेको पाइयो। प्राकृतिक श्रोतहरूमा प्राप्त पानीलाई शुद्धिकरण नगरी पिउनु जनस्वास्थ्यको दृष्टिकोणले अत्यन्त जोखिमपूर्ण हुन्छ। यसबाट संक्रामण रोगहरू जस्तै आउँ, झाडा पखाला, जुका, टाइफाइड लाग्नुका साथै दिर्घ रोगहरू जस्तै पत्थरी, क्यान्सर जस्ता प्राणघातक रोगहरूको संभावना प्रवल रहन्छ तसर्थ स्थानिय सरकार र नगरपालिकाबासीहरूको सहकार्यमा पानी शुद्धिकरणका उपायहरू अबलम्बन गरी प्रयोग गर्ने र जनस्तरमा स्वास्थ्य शिक्षाको व्यापक प्रचार प्रसार गर्नु पर्दछ। उमालेर वा फिल्टर गरेर पिउने जनसंख्या नगन्य अर्थात ०.८ प्रतिशत मात्र रहेकोले पानी शुद्धिकरण गरी पिउन सचेत बनाउने अभियान नै सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

जीवनको आधारको रुपमा रहेको स्वस्थ्य र सुक्षित पानीको पहुँच बहुआयामिक गरिबीको एउटा सूचक (HDI) समेत रहेको हुँदा स्वस्थकर पानीको प्रयोग वा प्रचलनको बाहुल्यताले उक्त स्थानको गरिबीको स्तरलाई समेत इंगित गर्दछ।

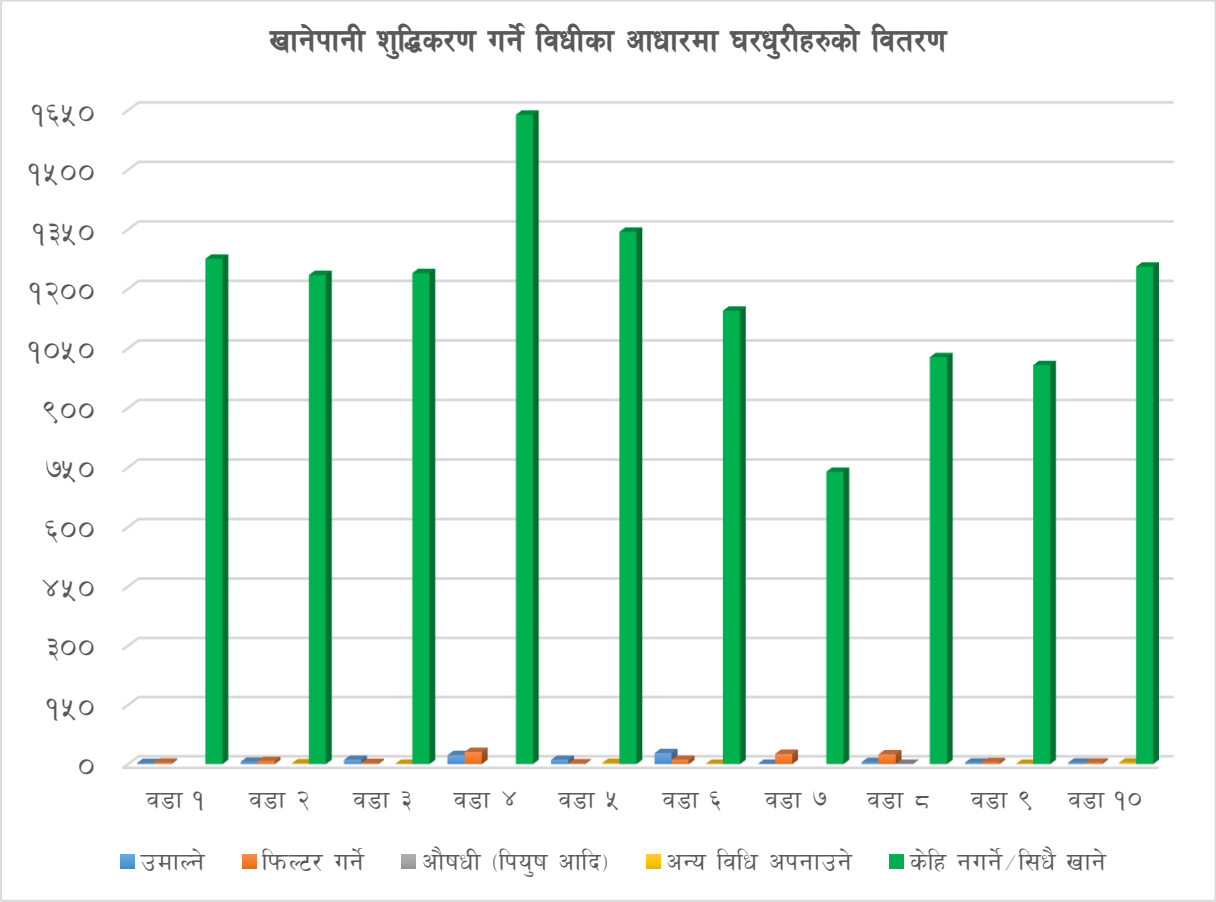

७.८.४ शौचालय प्रयोगको प्रकारको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. १४५: शौचालय प्रयोगको प्रकारको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढल)		फ्लस भएको (सेप्टिक ट्याङ्की)		साधारण शौचालय		सार्वजनीक शौचालय		शौचालय नभएको		उल्लेख नभएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	१	०.१	५१२	३९.९	४३५	३३.९	३४	२.७	३०१	२३.५			१,२८३	१००.०
२	३०	२.४	५१६	४१.२	६२२	४९.७	४५	३.६	३६	२.९	२	०.२	१,२५१	१००.०
३	२०	१.६	५९८	४७.६	३७३	२९.७	२०८	१६.६	५६	४.५			१,२५५	१००.०
४	१४८	८.७	४४२	२६.१	१,०७०	६३.२	१२	०.७	२१	१.२			१,६९३	१००.०
५	३८	२.८	६३८	४६.९	६३३	४६.५	१	०.१	४७	३.५	३	०.२	१,३६०	१००.०
६	२	०.२	३७७	३१.८	७३८	६२.३	३	०.३	६४	५.४	१	०.१	१,१८५	१००.०
७	९	१.२	१६६	२१.७	५६४	७३.६			२७	३.५			७६६	१००.०
८	२	०.२	४६०	४३.४	५७९	५४.७	२	०.२	१६	१.५			१,०५९	१००.०
९			६०२	५९.१	३७१	३६.४	७	०.७	३८	३.७			१,०१८	१००.०
१०	५	०.४	४३०	३३.९	८०४	६३.४	२३	१.८	४	०.३	२	०.२	१,२६८	१००.०
जम्मा	२५५	२.१	४,७४१	३९.१	६,१८९	५१.०	३३५	२.८	६१०	५.०	८	०.१	१२,१३८	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कुल घरधुरीहरु मध्ये ६,१८९ अर्थात ५१ प्रतिशत घरधुरीले साधारण चर्पी, ४,७४१ अर्थात ३९.१ प्रतिशतले सेप्टि ट्याङ्क भएको चर्पी ३३५ अर्थात २.८ प्रतिशतले सार्वजनीक चर्पी, २५५ अर्थात २.१ प्रतिशतले सार्वजनिक ढलयुक्त चर्पी प्रयोग गरेको र ६१० अर्थात ५ प्रतिशतले भने चर्पीको प्रयोग नै नगरेको पाइयो। साधारण चर्पी प्रयोग गर्नेको संख्या करिब आधा हुनु र ५ प्रतिशत जनसंख्याले चर्पीको प्रयोग नै नगर्नु व्यक्तिगत तथा सामुदायिक स्वास्थ्यमा जोखिम बढी रहेको देखाउँछ। सानो संख्याले मात्र खुल्ला स्थानमा दिसापिसाब गर्दा समेत समुदायको ठूलो हिस्साको जनस्वास्थ्य प्राणघातक संक्रामक रोगहरूको जोखिममा पर्ने हुँदा चर्पी प्रयोगलाई अनिवार्य गर्ने र चर्पीको गुणस्तर सुधारमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ।

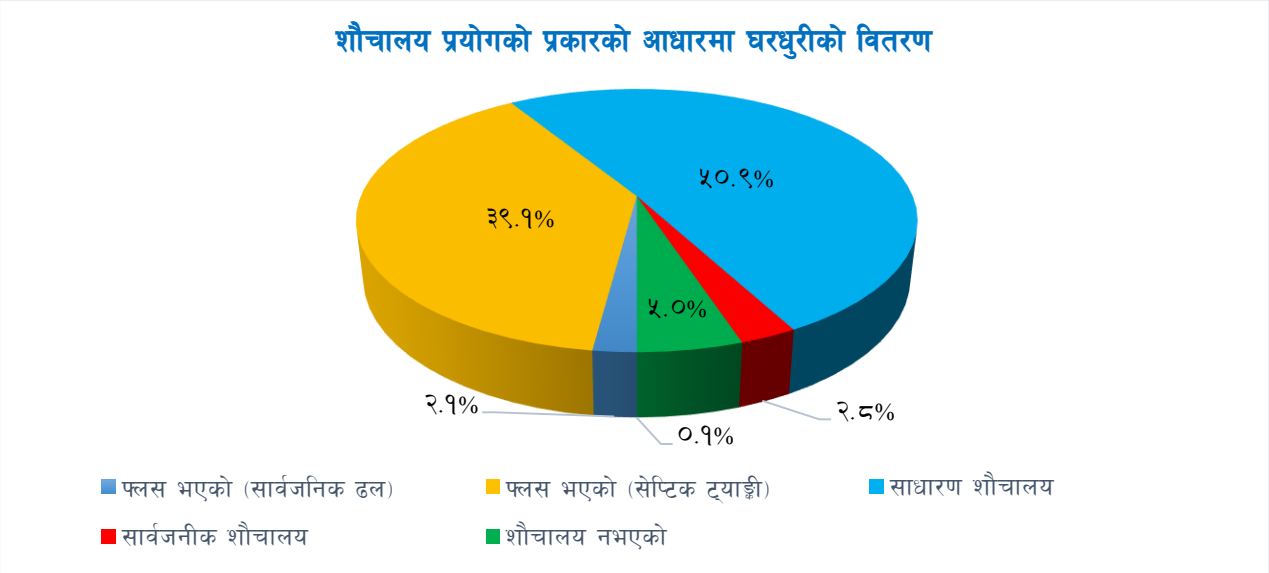

७.९ फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधारमा घरधुरीको वितरण

तालिका नं. १४६: फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधारमा घरधुरीको वितरण

वडा नं.	घरमा नै लिन आउँछ		फोहोर थुपार्ने ठाउँमा/ क्यानमा		घरको कम्पाउण्ड भित्र बाल्ने		घरको कम्पाउण्ड भित्र गाड्ने		नदि वा खोल्सामा		सडक/ सार्वजनिक स्थलमा		कम्पोष्ट मल बनाउने		अन्य		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१			११६	९.०	४२	३.३	४५	३.५	४३	३.४	४५	३.५	९८९	७७.१	३	०.२	१,२८३	१००
२			१	०.१	८७	७.०	१२	१.०	२	०.२			१,१४५	९१.५	४	०.३	१,२५१	१००
३			३८३	३०.५	११४	९.१	२१६	१७.२			४	०.३	५३७	४२.८	१	०.१	१,२५५	१००
४	१७	१.०	६४	३.८	४६२	२७.३	५२१	३०.८	६१	३.६	२६१	१५.४	२९५	१७.४	१२	०.७	१,६९३	१००
५			२७७	२०.४	३७	२.७	१५२	११.२	२	०.१	१	०.१	८८६	६५.१	३	०.२	१,३६०	१००
६	९	०.८	७०१	५९.२	३	०.३	५	०.४	१	०.१	१	०.१	४६१	३८.९	४	०.३	१,१८५	१००
७	१	०.१	९४	१२.३	१३६	१७.८	७४	९.७	४	०.५	५	०.७	४२७	५५.७	२५	३.३	७६६	१००
८	४	०.४	३	०.३	९८	९.३	३२	३.०	८	०.८	३	०.३	९११	८६.०			१,०५९	१००
९			३२	३.१	१७२	१६.९	१५९	१५.६	१६७	१६.४	२०	२.०	४४६	४३.८	२२	२.२	१,०१८	१००
१०			१२४	९.८	१२	०.९	२७२	२१.५	११	०.९	१५	१.२	८२०	६४.७	१४	१.१	१,२६८	१००
जम्मा	३१	०.३	१,७९५	१४.८	१,१६३	९.६	१,४८८	१२.३	२९९	२.५	३५५	२.९	६,९१७	५७.०	९०	०.७	१२,१३८	१००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५

नगरपालिकामा रहेका कुल घरपरिवारहरू मध्ये ६,९१७ अर्थात ५७ प्रतिशतले कम्पोष्ट मल बनाउने गरेको, १,७९५ अर्थात १४.८ प्रतिशतले फोहर थुपार्ने ठाउँमा अथवा क्यानमा राख्ने गरेको, १,४८८ अर्थात १२.३ प्रतिशतले घरको कम्पाउन्ड भित्र गाड्ने गरेको, १,१६३ अर्थात ९.६ प्रतिशतले आफ्नै कम्पाउण्ड भित्र फोहर बाल्ने, ३५५ अर्थात २.९ प्रतिशतले सार्वजनिक स्थलमा फाल्ने २९९ अर्थात २.५ प्रतिशतले नदी वा खोल्सामा फाल्ने, ०.३ प्रतिशतको घरमा नै फोहर लिन आउने र बाँकिको स्पष्ट नभएको पाइयो। ग्रामीण इलाका तथा कृषि मुख्य पेशाको रुपमा रहेकोले यहाँका अधिकांश घरपरिवारले फोहरलाई कम्पोष्ट मलको रुपमा प्रयोग गरेकोले यो फोहर व्यवस्थापनको उत्तम उपाय रहेतापनि फोहरको प्रकृति अनुसार प्लाष्टिक जन्य तथा अन्य नसड्ने फोहरहरू खेतीयोग्य जमिनमा पर्न जाँदा क्रमश: भू-प्रदुषण बृद्धि भई उत्पादकत्वमा ह्रास आउन सक्ने देखिन्छ। अर्कोतर्फ जलाउने, खोल्सामा फाल्ने साथै सार्वजनिक स्थलमा समेत फाल्ने कार्यहरूले प्रदुषण वृद्धिगराई जनस्वास्थ्यमा प्रत्यक्ष असर गर्दछ। तसर्थ फोहरको उचित व्यवस्थापनमा समुदायलाई सचेत बनाउनुपर्ने देखिन्छ।

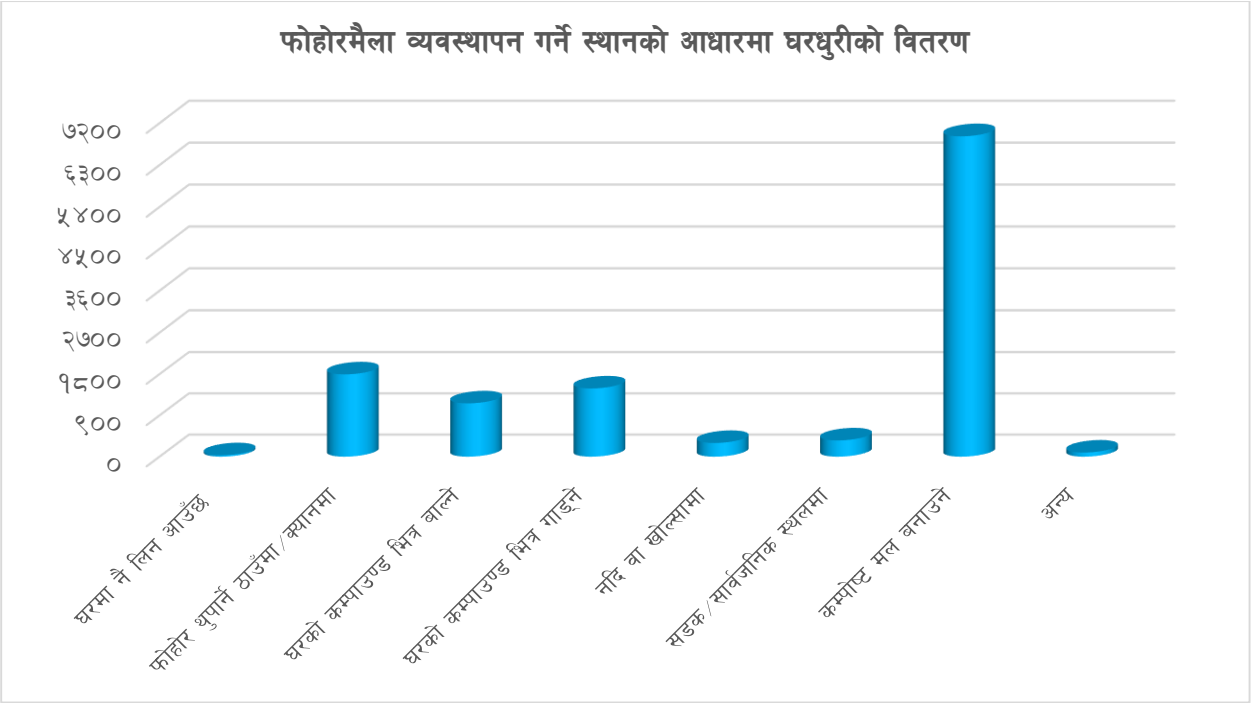

नगरलाई सधैँ सफा राखि वातावरण मैत्री घर, टोल, बस्ती, समाज बनाउने हेतुले राष्ट्रिय सरसफाई अभियानलाई निरन्तरता प्रदान गर्दै आएको क्रममा वडा नागरिक मन्च, नागरिक सचेतना केन्द्र, टोल विकास संस्था, टोल सुधार समाज र विपद व्यवस्थापन समितिको अगुवाई मा विभिन्न स्थानमा सरसफाई अभियान लागु भएको पाइन्छ। फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि थप उपकरणहरुको व्यवस्थापन गर्न अझैँ लाग्नु पर्ने देखिन्छ। आम नगरवासीहरुमा व्यापक रुपमा सरसफाई जागरणको लहर फैलिएको छ। हाल नगरपालिकामा उत्पादित फोहोर आफै व्यवस्थापन गर्ने, खोल्सा खोल्सीमा खाल्टा बनाइ पुर्ने गरेको देखिन्छ। हाल यस नगरपालिकामा देखिएका समस्याहरु देहाय बमोजिम रहेको छ :

- फोहोर व्यवस्थापनका नाममा फोहोरहरु खोलाखोल्साका होचा भागमा अनियन्त्रित तरिकाले फाल्ने प्रबृति यत्रतत्र देखिन्छ। यसरी फालिएको फोहोर बर्षातका समयमा पानीले बगाएर खोला खोल्सा तथा नदीका तल्लो भाग सम्म पुर्‍याएर प्रदुषणलाई बिस्तारित गर्दछ।
- जमीनका होचाभाग पानीका स्रोत पनि हुने भएका र तिनै पानी सतहमा देखिने एवं जमीनको भित्रपनि छिरेर जानेहुँदा होचा भागमा फालिएको फोहोरले सतहको पानी तथा जमीन भित्रको पानी समेतलाई प्रदुषित गर्दछ।
- फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्न निम्न कुरामा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ।
- भान्छाकोठाबाट निस्केको फोहोरलाई कुहिने र नकुहिने गरी छुट्याउने।
- कुहिनेलाई मलमा प्रयोग गर्न तालिम तथा हरेक घरधनीलाई उत्प्रेरित गर्ने कार्यक्रम नगरपालिकाले गर्ने।
- नकुहिने फोहोरलाई पून: बिभिन्न तहमा छुट्याउने जस्तै काठ, प्लाष्टीक, धातु, सीसा। यी फोहोरलाई आवश्यकताअनुसार पहिचान गरिसकेकपछि पून प्रयोगमा आउनेलाई सम्बन्धित सेवा व्यवस्थापन तर्फ जोड दिने। यस नगरपालिका क्षेत्रका खुला स्थान जहाँ पानीको स्रोत छैन त्यहाँ बैज्ञानिक तवरबाट छनौट गर्न व्यवस्था गर्ने

खण्ड ८ : वन तथा वातावरण

८.१ प्राकृतिक वन तथा वनस्पती

प्रदेश नं ५ को तराईको जिल्ला बर्दिया वन वातावरण र जैविक विविधताको दृष्टिकोणले अद्यापी सम्पन्न जिल्लाको श्रेणीमा पर्दछ। बर्दिया जिल्लाको यस राजापुर नगरपालिकामा कुल क्षेत्रफल १२७.०८ वर्ग कि.मि. मध्ये ४.७४ प्रतिशत वन क्षेत्रको रुपमा रहि आएको छ। जुन राष्ट्रिय वन र सामुदायिक वन क्षेत्रको रुपमा रहेको छ।

यस नगरमा पाइने प्रमुख बनस्पतीका प्रजातिहरूमा, साल, खयर, सिसौं, सिमल, जामुन, कदम, करम, पिठारी, छतिवन, वोहरी, खमारी, वोटधँगेरो, बकाईनो, इप्पील, टिक, वर, पीपल, बेल, अमला, निम, पलाँस, आँप, डुम्री, कटहर, लिची, नरिवल, सुपारी, वयर, काँशीअमला, कैंदल, राजवृक्ष, अशोक, चेरी, समी, मसला, वडहर, अम्बा, केरा, कागती, भोगटे, सरिफा, दारिम, तित्री, फडिर, असारे, साज, सादन, कुम्भी, हर्रो-बर्रो, हल्लुडे, सिरीस, तारी, कुसुम, क्यामुना, दबदबे, टुनी, सान्दन, कर्मा, मालती, पाचपाते, सतिसाल, हल्लुडे, वनसुन्तला, कुम्भी, नेवारो, अशोक, सपेटा। यसै गरी घिस्रने जन्तुहरूमा गोमन, गनग्वाली, हरहरे, करेत, सिरिसे, धामन, हरेउ, ढोडिया, सुनगोहोरो, छेपारो, अजिँगर, भित्ती, सर्प, गड्यौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदि र चराचुरुङ्गीहरूमा कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुइँचे, गौथली, काग, भँगेरा, मयुर, हुटिट्याउँ, हुचिल, जुरेली, भद्रायो, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रुपी, गिद्ध, धनेश, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तित्रा, धोबी चरो, हाडफोरुवा, कऱ्याङकुरुङ, भद्राई, सारस आदि प्रजातिका स्थानीय र आप्रवासी चराचुरुङ्गीहरु पाइन्छन्।

८.२ जैविक विविधता सम्वन्धी विवरण

राजापुर नगरपालिकाको पर्यावरणीय सन्तुलनका लागि पारिस्थितिक जैविक प्रणालीलाई सन्तुलितरुपबाट कायम राख्न वन, बनस्पती तथा प्राणीहरू बिचको स्थापित सम्बन्धलाई दिगोरुपमा कायम राख्न सजगता अपनाउनुपर्ने देखिन्छ। दिगो विकासका निम्ती पूर्वाधार विकासको क्रममा हुने विनासलाई न्युनीकरण गर्न नितान्त आवश्यक छ। वातावारणीय सन्तुलनले वनस्पती वा प्राणीहरूको क्रमिक ह्रास र विनास हुँदै अन्तत: लोप हुने अवस्था हुन सक्छ। विषम हावापानीमा विभिन्न जात जातिका प्राणी र बनस्पती रहेको यस नगरमा वन संरक्षण र सम्बर्द्धनको कार्यमा स्थानीय बासिन्दाहरूको सहभागिता अपरिहार्य हुन पुगेको छ। यिनै कुराहरूलाई मध्यनजर गरी २०४९ सालमा स्थानीय बासिन्दाहरूलाई आफ्नो दैनिक उपभोग्य वन पैदावारको उपलब्धता गराउने उद्देश्य राखी सामुदायिक वन दर्ता गर्ने कार्यको थालनी भएको पाइन्छ।

मानव जीवनको लागि जैविक विविधताको संरक्षण अपरिहार्य छ। दैनिक जिवनको लागि आवश्यक काठ, दाउरा, घाँसको लागि मात्र नभई पारिस्थितिक तथा जैविक प्रणालीको सन्तुलनको लागि समेत जैविक विविधताको महत्वलाई दृष्टिगत गरी हाल यस नगरमा सामुदायिक वन जस्ता अवधारणाहरूलाई व्यवहारमा लागु गरिएको छ। यसै सन्दर्भमा वन वरिपरी बढिरहेको जनसंख्या, चोरी निकासी र आगामी दिनहरूमा उक्त वन क्षेत्रले मागेको आधारमा आपुर्ति गर्न नसक्ने वन पैदावारको हैसियतलाई विचार गर्दा यस क्षेत्रको जैविक विविधता व्यवस्थापन कार्य चुनौतीपूर्ण बन्दै गएको छ। हाल सामुदायिक वनहरू वन संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा सदुपयोगमा सहभागि भइरहेका छन्।

यस नगरमा उष्ण प्रदेशीय जलवायु भएको कारण यस क्षेत्रमा साल, सिसौं, हल्लुडे, अमला, हर्रो, बर्रो, खयर, सिमल, विजयसाल, राजवृक्ष, आदि जातका विरुवाहरू पाइन्छन्। जसमध्ये काँसीअमला, हर्रो, बर्रो, बोहरी, फडिर, खमारी, असारे, साज, सादन, कुम्भी, कुसुम आदि क्रमश: लोप हुदै जाने अवस्थामा रहेका छन्। गैर काष्ठ पैदावरको रुपमा व्यापारिक र आयुर्वेदिक महत्वका दृष्टिकोणले उपयुक्त देखिएका पिपला, चानमडुवा, रुदिलो, तितेपाती, असुरो, चावो, गुर्जो, आँक, वलुझार, कुरीलो, घोडताप्रे, खिर्रो, हाडजोर, धुसुरे, भोगटे, पानी, अमला, अर्चल, गुजरगाँनो, दुवो, आइटीनझार, तुलसी, पारीजात, टोटलो, घ्युँकुमारी, निम, बोझो, वाकलपाते, सुतानी लहरो, हाडेलसुन, उन्यूँ, अपमार्ग, सयपत्री फूल, पाँचपाते, चरिअमिलो, मरहट्टे, वावरी सुइचोझार, कदम/संजिवन, हलेदो, टिङ्चुरझार, सिउँडी, चरचरेलहरो, वेल, अमला, मथेझार, बर, पिपल, अम्बा, राजवृक्ष, क्यामुन, हर्रो, बर्रो, सुनलहरो, चिप्ले वहरो, तरवारे, धोवी, सिमली, रुद्रघण्टी, हड्चुर आदि जस्ता वन पैदावरहरूको उपलब्धता पनि रहेको छ। यी मध्ये हाडजोर, गुजरगाँनो, खिर्रो, हर्रो, बर्रो, पिप्ला, भोगटे, पानी अमला, अर्चल, लहरो, क्यामुना आदि लोपोन्मुख अवस्थामा रहेका छन्।

यस नगर क्षेत्रमा रहेका वनजंगलहरुले बाघ, भालु, चितुवा, चित्तल, हरिण दुम्सी, बँदेल, खिरखिरे, सालक, बनढाडे, जरायो, मृग, हात्ती, , लङ्गुर, बादर, बनमुसा, स्याल, बन बिरालो, खरायो, मलसाप्रो, ढेडु आदि प्रजातिका

जीवहरूको लागि उपयुक्त वासस्थान उपलब्ध गराएको छ। नगरमा रहेका वनक्षेत्र तथा विभिन्न खोलानालाहरुले विभिन्न प्रजातिका चराचुरुङ्गीहरू विशेषत: कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुइँचे, गौथली, काग, भँगेरा, मयुर, हुटिट्याउँ, हुचिल, जुरेली, भद्रायो, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रुपी, गिद्ध, धनेश, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तित्रा, धोबी चरो, हाडफोरुवा, कऱ्याङकुरुङ, भद्राई, सारस तथा विभिन्न घिस्रने जन्तुहरू गोमन, गनग्वाली, हरहरे, करेत, सिरिसे, धामन, हरेउ, ढोडिया, सुनगोहोरो, छेपारो, अजिँगर, भित्ती, कछुवा, सर्प, गड्यौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदिलाई बासस्थान प्रदान गर्दै संरक्षित गरेको छ।

यद्यपी वनजंगल अतिक्रमणका कारण प्रकृती प्रदत्त यी जैविक र वनस्पतिय अमुल्य वन सम्पदाहरूको विस्थापन र विनाशको जोखिम रहेकाले त्यसलाई समयमै जोगाउन आवस्यक छ।

नगरको हावापननीले जीवजन्तु र वनस्पतीहरूलाई संरक्षित गर्न सकिने खालका वासस्थान उपलब्ध गराइएको भएतापनि जनसंख्या र बसाईसराइको चाप र भुमीको उर्वरापनका कारण करिब ५ दशक अघिदेखि नै यहाँको वनक्षेत्र अतिक्रमण र वन फडाँनीको चपेटामा पर्न गएको थियो। जैविक विविधता अन्तर्गत पर्ने स्थानीय कला संस्कृतिहरूको विविधतालाई जगेर्ना गर्दै धार्मिक, ऐतिहासिक, सांस्कृतिक र पर्यटकिय दृष्टिकोणले महत्वपुर्ण ठानिएका विभिन्न स्थानहरु लगायतका क्षेत्रहरुको समेत संरक्षण गर्नुपर्ने देखिन्छ।

यहाँ जैविक विविधताले भरिपूर्ण रहेको छ। उष्ण प्रदेशीय किसिमको वातावरण भएको हुँदा विशिष्ट किसिमको जैविक विविधता पाइन्छ।

८.४ नगरमा पाईने वन्यजन्तु

(क) वन्यजन्तु

राजापुर नगरपालिका रहेको बर्दिया जिल्लामा विभिन्न प्रकारका स्तनधारी वन्यजन्तुहरु पाइन्छन्। यस नगरमा पाइने प्रमुख वन्यजन्तुहरुमा बाघ, भालु, चितुवा, चित्तल, दुम्सी, बँदेल, खिरखिरे, सालक, बनढाडे, जरायो, मृग, घोरल, लङ्गुर, बादर, बनमुसा, स्याल, बन बिरालो, रतुवा, निलगाई, हात्ती, खरायो, मलसाप्रो, ढेडु आदि छन।

(ख) चराचुरुङ्गी

राजापुर नगरपालिका रहेको बर्दिया जिल्लामा विभिन्न प्रकारका चराहरु पाइन्छन्। यस नगरमा पाईने चराचुरुङ्गीहरुमा कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुइँचे, गौथली, काग, भँगेरा, मयुर, हुटिट्याउँ, हुचिल, जुरेली, भद्रायो, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रुपी, चखेवा, पिरौटा, भुँडिफोर, चिवे, गिद्ध, धनेश, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तित्रा, धोबी चरो, हाडफोरुवा, कऱ्याङकुरुङ, भद्राई, लामपुच्छ्रे, राजक छेग्रा, सारस आदि प्रमुख छन्।

(ग) घिस्रने जिवजन्तुहरू

यस नगरमा पाइने घिस्रने जिवजन्तुहरूमा मगर गोही, कछुवा, अजिँगर, भित्ती, गोमन, गनग्वाली, हरहरे, करेत, सिरिसे, धामन, वैरिकरेट, हरेउ, ढोडिया, सुनगोहोरो, अनेक प्रकारका सर्प तथा छेपारो, भातेमहुरा, गड्यौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदि प्रमुख छन्।

(घ) जलचर तथा उभयचर जीवहरु

सेधरी, डिंरा, चरंगी, रावा, डरही, कूरसा, रोहहू, सौरी, सिंगी, मंगूरा, मैलवा, डोंगी, खेसटी, टेंग्रा, वामे, वक्काइन, ढोरी, हराट, परनी जातका माछाहरु, डल्फीन, ठोटेरा, गँगटा, भ्यागुता, विभिन्न प्रजातीका घुँघी आदि।

(ङ) कीरा फट्याङ्ग्राहरु

मौरी, खागो, पुत्को, कठेउरी, गोब्रेकीरा, जुका, बिच्छी, खजुरो, झुसिलो, बारुलो, उडुस, अरिंगाल, शङ्खेकीरा, बच्छ्रयुँ, माकुरा, बअरिमोठे, डाँस, पतेरो, साङ्लो, लामखुट्टे सयौं प्रकारका किरा फट्याङ्गाहरु आदि।

(च) फूलका प्रजातिहरु

यस नगरपालिकामा पाइने फूलका प्रजातिहरुमा सयपत्री, गोदावरी, मखमली, बाह्रमासे, गुलाव, लालुपाते, घन्टीफूल, तिउर, बाबरी, भालेफूल, पारिजात, लाहुरे चुवा, पलास, मसुन्डा आदि हुन्।

८.५ वनजंगल

राजापुर नगरपालिका समुन्द्र सतहबाट १४२ मिटरको उचाईदेखि शुरु भएर १५४ मीटरसम्म गएर अन्त्य भएको छ। यो नगरमा प्रशस्त मात्रामा वन क्षेत्र हुनुको साथै वन क्षेत्रभित्र जैविक विविधता पनि प्रशस्त रहेको छ। वनक्षेत्रभित्र थुप्रै ताल/तलैया, सिमसार क्षेत्र र ठूला ठूला घाँसे मैदानहरु समेत रहेका छन्। नगर बाहिरका अन्य नगर तथा जिल्लाहरुमा करिव करिव लोप अवस्थामा पुगेको प्राकृतिक रुपमा सिसौ र खयर जस्ता महत्वपूर्ण प्रजाति पाईने नदी तटीय वन यस नगरमा प्रशस्तै मात्रामा रहेको छ। यो विशिष्ट वातावरणीय अवस्थासँग यहाँ बग्ने नदीनालाको अभिन्न सम्बन्ध रहेको छ।

वन क्षेत्र तराईको समथल भू-भाग र कर्णाली नदीले निर्माण गरेको हायु भएको कारण यहाँ पाइने वनको किसिम र प्रजातिमा सोही अनुसारका छन्। उष्ण र सम-शितोष्ण प्रदेशीय भएको यस नगरको वन क्षेत्रमा मिश्रित वन पाईन्छ। हावापानी, भौगोलिक अवस्थिति तथा प्रजातिको आधारमा यस नगरमा विभिन्न किसिमका वनहरु जस्तै सालको वन, तराई हार्डउड, खयर सिसौं र झाडी बुट्यान रहेका छन्।

८.५.१ सामुदायिक वन

स्थानीय बासिन्दालाई वन संरक्षण र उपयोगमा सहभागि बनाउने नेपाल सरकारको निती अनुसार यस नगरमा जिल्ला वन कार्यालय मार्फत सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह गठन गरी वन हस्तान्तरण गर्ने काम पनि भइरहेको छ। वन ऐन, २०४९ तथा वन यिमावली, २०५१ ले व्यवस्था गरे बमोजिम सामुदायिक वनको संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा व्यवस्थापनको सम्पूर्ण जवाफदेही सम्बन्धित वन उपभोक्ता समूहहरुलाई नै हुन्छ। यो कार्यक्रम शुरुमा लागू भएको बेला यसको उद्देश्य नाङ्गा डाँडा पाखाहरुमा हरियाली बढाउने र सर्वसाधारण जनतालाई, काठ, दाउरा र डालेघाँस लगायत वन पैदावारको आधारभुत आवश्यकता परिपुर्ति गर्ने रहेको थियो, तर अहिले यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्यमा विपन्न परिवारहरुको गरिवी निवारण, जीविकोपार्जन, जैविका विविधताको संरक्षण, दिगो वन व्यवस्थापन, सुशासन, समावेसीकरण, लैङ्गिक समानता, विशेष गरि महिला, दलित तथा जनजातिको सहभागिता जस्ता नयाँ नयाँ सबालहहरु समेत समावेश भएकोले यस कार्यक्रमले गरिवी न्युनिकरणमा समेत सहयोग पुऱ्याउन सक्ने विश्वास गरिएको छ। जिल्ला वन कार्यालयको प्राविधिक सहयोगमा समूहको स्वीकृत विधान तथा वन कार्ययोजना बमोजिम उपभोक्ता समूहको क्रियाकलापहरु संचालन तथा सामुदायिक वनको संरक्षण, सम्वर्द्धन, व्यवस्थापन तथा वन पैदावारको सदुपयोग हुने गरेको छ। नगरमा आ.व. २०७३/७४ सम्ममा ४९ सामुदायिक वनहरु रहेका छन्। विगतको समयमा थोरै जनसंख्याको तुलनामा प्रशस्त वन क्षेत्र भएकोले पनि वन संरक्षणभन्दा उपयोगमा मात्र जोड दिएको पाइन्छ तर गएको केही वर्षदेखि वन क्षेत्र वरिपरिका जनतामा नयाँ जागरण देखिएको छ।

सामुदायिक वनहरूमा विद्यमान संरक्षण र आफ्नो सामुदायिक वन प्रतिको लगावको परिणाम स्वरुप उजाड र मरुभूमीकरणतर्फ उन्मुख हुँदै खोला र खहरेहरूले ग्रसित भएका वनक्षेत्रहरू आज प्राकृतिक रुपमा संरक्षित भएका छन्। सामुदायिक वनका उपभोक्ताहरूसँग प्राविधिक ज्ञान र वनको उत्पादकत्व बढाउन आवश्यक पर्ने प्रविधिको अभाव खड्किएको छ। तसर्थ वन व्यवस्थापन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन सामुदायिक वनहरूलाई स्रोत, साधन र प्रविधियुक्त जनशक्तिको उपलब्ध हुनु जरुरी छ। उपभोक्ताहरूमा रहेका परम्परागत वन संरक्षण विधिहरूका अतिरिक्त नयाँ विधि र कार्यशैलीहरूको विकास गराउन जरुरी देखिन्छ। दक्षता अभिवृद्धिका निमित्त सामुदायिक वन उपभोक्ताहरूलाई तालिम, गोष्ठी, सेमिनार र अवलोकन भ्रमणका अवसरहरू प्रदान गर्नुपर्ने देखिन्छ।

बौद्धिक सम्पदा अधिकार (Patent right) का विषयमा र GATT WTO सम्बन्धी अवधारणाहरूका विषयमा समुदायलाई आवश्यक जानकारी गराउनु अनुशिक्षण दिनुपर्ने देखिन्छ। नगर र सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूको सहभागितामा सामुदायिक वनभित्र गैरकाष्ठ वनपैदावारको उत्पादनलाई प्रोत्साहित गर्न र विभिन्न तालिम गोष्ठी अध्ययन भ्रमणहरू गरिदै आएका छन्। यसले स्थानीय स्तरबाट वन व्यवस्थापनका सम्पूर्ण पक्षहरूलाई अघि बढाउन र वनक्षेत्रको उत्पादन बढाउन थप मद्दत मिल्ने देखिन्छ। सामुदायिक वनहरूको सुदृढीकरणका निमित्त जनसहभागीताका साथै स्थानीय सरकारले प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउनु जरुरी छ। सामुदायिक वनहरूको क्रमिक हस्तान्तरण र

वन संरक्षणका प्रभावकारी उपायहरूको अवलम्बनले प्राकृतिक पुनरुत्पादन क्रमशः बढ्दै जाने देखिन्छ। वनहरूबाट काठ र दाउराको परम्परागत उत्पादन लिने प्रवृत्तिमा परिवर्तन गर्दै जनतालाई गैरकाष्ठ पैदावारको उत्पादनतर्फ उन्मुख गराउनुपर्ने र वन्यजन्तुहरूको व्यवसायिक पालन लगायतका गतिविधिहरूबाट आय स्रोतहरूमा बृद्धि गर्न जनसहभागितामा विशेष जोड दिनुपर्ने देखिन्छ। राजापुर नगरपालिकामा रहेका सामुदायिक वनहरुको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. १४७: सामुदायिक वन व्यवस्थापनको विवरण

क्र.सं.	सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिको नाम	ठेगाना	लाभान्वित		क्षेत्रफल (हे.) मा
			घरधुरी	जनसंख्या	
१	पंचकी	दौलतपुर २	४६६	२०९०	७०.९७
२	टिहुनी	दौलतपुर ५	६१	५११	५७.२५
३	थारु महिला	दौलतपुर २	६६	५०४	१.८५
४	खैरेनी महिला	दौलतपुर ३	१३९	८४७	५.०५
५	कृष्ण	दौलतपुर ४	११५	७१४	१६.९६
६	ग्रामीण किसान	दौलतपुर २	८०	७५८	०
७	कालिका	दौलतपुर ९	२५२	१५९४	०
८	शंकर महिला	दौलतपुर ६	१०३	६१५	४.०७
९	प्रेम कुमारी महिला	दौलतपुर १	२३९	१३७१	५.२५
१०	जनचेतना	नयाँगाउँ ९	३५	२८६	०
११	हिमाल	नयाँगाउँ १, २	२७३	१९३०	०
१२	बादलपुर शाखा कूलो	बादलपुर	११२९	६८४८	८
१३	बसन्त महिला	बादलपुर	५८	४३७	५
१४	डाँफे	राजापुर १	७८	७१३	३१.७५
१५	सरस्वती	राजापुर ४	११५	७३६	३४.६
१६	कर्णाली	राजापुर १	३८	२२६	९.६५
१७	लठवा	राजापुर १,९	६९०	४८२७	७८.६९
१८	गौरी	राजापुर १	१८	१५५	७.४३
१९	फुलबारी	राजापुर ९	२५	३११	१३.२२
२०	अनन्तपुर	राजापुर ६	७१	५३५	८.६३
२१	लालजीपुर	राजापुर ८, ९	६२	५९६	२०.२३
२२	लालीगुराँस	राजापुर ५	१७५	११८९	४०
२३	फतेपुर महिला	राजापुर २	५७	४६०	१०.१८
२४	भेरी कर्णली	राजापुर २ क	६०	४५१	९.५
२५	नव दुर्गा भगवती	राजापुर ४ ख	७०	४७९	१२.५२
२६	जुरेली महिला	राजापुर १	८६	६२६	५.३३
२७	बालगंगा	राजापुर ७	६९	४४४	०
२८	हरहर महादेव	राजापुर १	८३	५७७	६.८७

क्र.सं.	सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिको नाम	ठेगाना	लाभान्वित		क्षेत्रफल (हे.) मा
			घरधुरी	जनसंख्या	
२९	मनकामना	राजापुर १	३०	२००	१३.४५
३०	त्रिगंगा	खैरीचन्दनपुर ६	६३	४८७	३९.२५
३१	दोभान	खैरीचन्दनपुर ७	९६	७५२	१७.५९
३२	जन एकता	खैरीचन्दनपुर १	१४८	१०२४	१९.३३
३३	गेरुवा	खैरीचन्दनपुर ५	६६	३८२	५०.४८
३४	शान्ति	खैरीचन्दनपुर ५	४५	२६७	३७.१३
३५	उन्नति महिला	खैरीचन्दनपुर ७	१११	८१८	०.०९
३६	महिला जागृत	खैरीचन्दनपुर ६	२३	२३२	१.०८
३७	हरियाली महिला	मानपुरटपरा ९	४७	१६९	०.७१
३८	ओस्ताजपुर	मानपुरटपरा ६	६१	४१८	२.५
३९	भानेश्वरी महिला	मानपुरटपरा २	५०	३६४	१.७५
४०	सम्झना महिला	मानपुरटपरा ५	१००	५६९	८.७५
४१	गोदाम जयपुर	राजापुर ८	२२५	१२२०	०
४२	भालुफाटा	भिम्मापुर ७	८३	५५४	५४.५६
४३	सिद्धबाबा	भिम्मापुर १	८३	५४५	१३.४५
४४	मूनाल महिला	भिम्मापुर २	६३	४५६	१.७१
४५	गणेश बाबा	भिम्मापुर ७	२८	२००	१०.१५
४६	महादेव बाबा	भिम्मापुर ७	५४	३४४	२३.३९
४७	बुद्ध	भिम्मापुर १, ७	४८	५३६	८.०६
४८	शान्ति	भिम्मापुर ६	१०२	७३२	२४.१२
४९	दुर्गा महिला	भिम्मापुर ४	१०९	७७२	१.४४
	जम्मा		६३४८	४१८७१	७९१.९९

स्रोत : जिल्ला वन कार्यालय, बर्दिया २०७३/२०७४

वन विकास गुरुयोजना, २०४६ ले प्राथमिकतामा राखेको सामुदायिक वन विकास कार्यक्रममा यो नगरले अग्रणी भूमिका खेलेको छ। राजापुर नगरपालिकामा आ.व. २०७३/०७४ सम्ममा जम्मा ४९ वटा सामुदायिक वनहरु दर्ता गरिएको छ। यी वनहरुले यस नगरमा ७९१.९९ हे. क्षेत्रफल ओगटेको छ भने ६,३४८ घरधुरी अर्थात् ४१,८७१ जनसंख्या लाभान्वित भएका छन्।

८.५.३ सरकारद्वारा व्यवस्थित वन

नगरको कुल वन क्षेत्र मध्ये नगरमा सामुदायिक वन र धार्मिक वनको रुपमा हस्तान्तरित बाहेक बाँकी रहेको वन क्षेत्र सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको रुपमा रहेको छ।

८.६ निजी आवादीमा रहेका रुख विरुवाहरुको अवस्था

हाल यस नगरका वन उपभोक्ताको निजी आवादीमा वृक्षारोपण गरिएका रुख प्रजातिहरुमा सिसौ, बकाईनो, निम, कुटमिरो, किम्बु, इपिल, बडहर, टीक, खनियोको वाहुल्यता रहेको छ भने फलफुल जातका प्रजातिहरुमा अम्वा, कटहर, अमरा, मेवा, केरा, आँप आदी पर्दछन । वनमा पाईने रुख प्रजातिहरु साल, असना, कर्मा, सिमल, हर्रो, वर्रो, पीठारी, कदम, जामुन समेत आवादी क्षेत्रमा रहेको पाईन्छ ।

८.७ वनपैदावरको माग र आपूर्ति

अत्यधिक बसाई सराईले गर्दा बर्दिया जिल्लाको जनसंख्याको वृद्धि नेपालको औसत वृद्धि भन्दा बढी छ । बर्दिया जिल्लामा रहेको राजापुर नगरपालिकाबाट उत्पादन भएका वन पैदावारको बिक्री वितरण उपभोगको स्थितिलाई हेर्दा यहाँको उत्पादन यस नगरको आपूर्तिलाई पुऱ्याई जिल्लाभित्रकै अन्य नगर तथा ग्रामिण क्षेत्र तथा अन्य जिल्लामा पनि जाने गरेको छ ।

८.८ जडिबुटी सम्बन्धी विवरण

यस नगरको वन क्षेत्रमा पाइने जडिबुटीहरूमा पिपला, चानमडुवा, रुदिलो, तितेपाती, असुरो, चावो, गुर्जो, आँक, वलुझार, कुरीलो, घोडताप्रे, खिर्रो, हाडजोर, धुसुरे, भोगटे, पानी, अमला, अर्चल, गुजरगाँनो, दुवो, आइटीनझार, तुलसी, पारीजात, टोटलो, घ्युँकुमारी, निम, बोझो, वाकलपाते, सुतानी लहरो, हाडेलसुन, उन्डूँ, अपमार्ग, सयपत्री फूल, पाँचपाते, चरिअमिलो, मरहट्टे, वावरी सुइचोझार, कदम/संजिवन, हलेदो, टिङ्चुरझार, सिउँडी, चरचरेलहरो, वेल, अमला, मथेझार, बर, पिपल, अम्बा, राजवृक्ष, क्यामुन, हर्रो, बर्रो, सुनलहरो, चिप्ले वहरो, तरवारे, धोवी, सिमली, रुद्रघण्टी, हड्चुरआदि आदि जडिबुटीहरू संकलन तथा बिक्री हुने प्रसस्त सम्भावना रहेको देखिन्छ।

८.१० वन संरक्षणका लागि चाल्नु पर्ने कदम

राष्ट्रिय, सामुदायिक र संरक्षित वनहरूलाई सघनीकरण गर्दै तिनीहरू भित्र गैरकाष्ठ पैदावार र बहुमुल्य जडिबुटीहरूको उत्पादन गर्नु नितान्त आवश्यक छ। राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय बजारको विश्लेषण गरी गैरकाष्ठ पैदावारमा आधारित जडिबुटी प्रशोधन उद्योगको स्थापना तथा सञ्चालनतर्फ सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरूको संलग्नता हुनु नितान्त आवश्यक देखिन्छ। नगरमा जनसंख्याको चाप बढ्दै गएको र उन्नत जातका पशुहरूको तुलनामा स्थानीय अनुत्पादक पशुहरूको संख्या पनि उच्च रहेको देखिन्छ । यी अनुत्पादक पशुहरूको अनियन्त्रित चरिचरनको कारण राष्ट्रिय र संरक्षित वन क्षेत्रहरू अत्याधिक प्रभावित भएका छन् प्राकृतिक रुपबाट पुनरुत्पादन हुने गरेको पोथ्रा पोथ्रीहरू अनियन्त्रित चरिचरनले विनाश भइरहेका छन्। प्राकृतिक स्रोत र साधनहरूको

दिगो उपयोगबाट नै मानव समाजको समुन्नत भविष्यको परिकल्पना गर्न सकिन्छ। जनताको सहभागिता र संलग्नतामा वन संरक्षणलाई सामुदायिक वन कार्यक्रम, कबुलियती वन कार्यक्रम र कृषि वन कार्यक्रम सञ्चालन गरी गरिब, असहाय, अपाङ्ग र महिला समुदायलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्ने देखिन्छ। वनको हैसियतमा समेत सुधार ल्याउन सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूबाट हुन सक्ने सकारात्मक कार्यक्रमहरूलाई पहिचान गरी सहभागितात्मक सामुदायिक वन विकास कार्यक्रम अघि बढाउनु अत्यावश्यक देखिन्छ। वन नीति २०७१ का अनुसार वन संरक्षणमा चाल्नुपर्ने कदमहरु निम्न बुँदामा उल्लेख गरिएको छ।

- घरायसी तथा अन्य इन्धनको रुपमा प्रयोग हुने काठ वा वन पैदावारको विकल्पमा अन्य वैकल्पिक उर्जाको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने।
- बहुपक्षिय सहभागितात्मक संयन्त्रको विकास गरी चोरी शिकारी, अवैध कटान, वन पैदावारको अवैध संकलन, अत्यधिक चरिचरन, मिचाहा प्रजाती र डढेलो नियन्त्रण गर्ने।
- पर्यटन प्रवर्द्धनको विकासका लागि राष्ट्रिय वनमा तोकिएका प्रजातिका वन्यजन्तु तथा विरुवाको संरक्षण, प्रजनन् र उपयोग गर्ने।
- दिगो वन व्यवस्थापनको नीति अवलम्वन गर्ने।
- जौविक विविधता, सिमसार क्षेत्रको संरक्षण र जलवायू परिवर्तनको विषयमा एकिकृत कार्यक्रम संचालन गर्ने।

खण्ड ९ : विकास सूचकांक र गरिबीको स्थिति

९.१ मानव विकास सूचकको विवरण (HDI)

मानव विकास सूचकले तीनवटा कुरालाई आधार बनाएको छ। जसमा आम्दानी, शिक्षा र सापेक्षित आयु छन्। यी तिनवटै परिसूचकलाई समावेश गरी मानव विकासको सूचक निर्धारण गरिएको छ। हरेक देश/ठाउँका जनताको स्वास्थ्य स्थिति, शैक्षिक अवस्था, तथा जीवनस्तरको अवस्था मापन गरी स्तर निर्धारण गर्ने प्रयोजनको लागि संयुक्त राष्ट्रसंघको विकास कार्यक्रम (UNDP) ले विकास गरेको शिक्षा, स्वास्थ्य तथा प्रतिव्यक्ति आयका सूचकहरूको संयुक्त सूचकाङ्क नै मानव विकास सूचकाङ्क हो। UNDP नेपालले हालै नेपालका सबै जिल्लाहरूको मानव विकास सूचकाङ्कको मान समेटिएको नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन, २०१४ सार्वजनिक गरेको छ। यो प्रतिवेदन अनुसार बर्दिया जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्क ०.४६६ (नेपालको ०.४९०) रहेको छ। अर्थात् बर्दिया जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्क नेपालको राष्ट्रिय औषत भन्दा कम देखिन्छ। मानव विकास सूचकाङ्कको आधारमा सबैभन्दा माथिल्लो स्थान ओगट्न सफल काठमाण्डौं जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्क ०.६३२ रहेको छ भने दोस्रो स्थानमा ललितपुर मानव विकास सूचक ०.६०१ रहेको छ। पुच्छारमा रहेको बाजुरा जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्क ०.३६४ रहेको छ। मानव विकास सूचकाङ्कका अवयव सूचकहरू हेर्ने हो भने बर्दिया जिल्लाको हरेक व्यक्ति बाँच्ने अपेक्षित औषत आयु (Life expectancy) ६७.२६ वर्ष र यसको सूचक ०.७०४, प्रौढ साक्षरता दर (Adult literacy) ५६.५४ प्रतिशत र यसको सूचक ०.५६५, शिक्षा आर्जनमा खर्चेको औषत समय (Mean years of schooling) ३.४६ वर्ष र यसको सूचक ०.२३१ तथा कुल राष्ट्रिय प्रतिव्यक्ति आय (Per capital income) १०८६ अमेरिकी डलर र यसको सूचक ०.३९८ रहेको देखिन्छ।

तालिका नं. १४८: मानव विकास सूचकको विवरण (HDI)

क्षेत्र	स्वास्थ्य		शिक्षा				आम्दानी		मानव विकास
	सापेक्षित आयु		प्रौढ साक्षरता		विद्यालय जाने मध्यम वर्ष		प्रतिव्यक्ति आम्दानी (क्रय शक्ति)		ज्यामितीय मध्यक
	मान	सूचक	मान	सूचक	मान	सूचक	मान	सूचक	
नेपाल	६८.८०	०.७३०	५९.५७	०.५९६	३.९०	०.२६०	११६०	०.४०९	०.४९०
बर्दिया	६७.२६	०.७०४	५६.५४	०.५६५	३.४६	०.३२१	१०८६	०.३९८	०.४६६

स्रोत: नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन, २०१४

९.२ मानव गरीबी सूचकाङ्क (Human Poverty Index)

अपेक्षित औषत आयु ४० वर्ष वा सो भन्दा कम भएको जनसंख्याको प्रतिशत, प्रौढ निरक्षरता, सुरक्षित खानेपानी नपुगेको जनसंख्याको प्रतिशत तथा कुपोषित ५ वर्ष भन्दा मुनिका बालबालिकाहरूको प्रतिशत जस्ता सूचकहरूको संयुक्त सूचकाङ्कको रुपमा विकास गरिने मानव गरीबी सूचकाङ्कको स्थिति हेर्दा बर्दिया जिल्ला मानव विकास सूचकाङ्कको स्थिति खासै राम्रो देखिदैन। बर्दिया जिल्लाको मानव गरीबी सूचकाङ्क मान ४१.७२ (नेपालको ३१.१२) रहेको छ। यो सूचकाङ्कको मान जति कम भयो त्यति राम्रो मानिन्छ किनभने यो सूचकाङ्क नकारात्मक सूचकहरूको प्रयोग गरी निकालिन्छ। जस्तै: प्रौढ निरक्षरता दर। मानव गरीबी सूचकाङ्कको आधारमा सबैभन्दा माथिल्लो स्थानमा हुम्ला जिल्लाको मानव गरीबी सूचकाङ्क ४९.२६ रहेको छ भने पुच्छारमा रहेको कास्की जिल्लाको मानव गरीबी सूचकाङ्कक १६.५० रहेको छ। मानव गरीबी सूचकाङ्कका अवयव सूचकहरूमा बर्दिया जिल्लाको प्रौढ निरक्षरता दर (Adult illiteracy rate) ४३.४६ प्रतिशत, ४० वर्ष सम्म पनि बाँच्न सक्ने अपेक्षा नगरिएको जनसंख्या (Percentage of people not expected to survive to age 40) ८.८४ प्रतिशत, सुरक्षित खानेपानी नपुगेको जनसंख्या (Percentage without safe water) २.१४ प्रतिशत र ५ वर्ष मुनिका कुपोषणबाट प्रभावित बालबालिकाको संख्या (Percentage of children under age five who are malnourished) ५०.६० प्रतिशत रहेको देखिन्छ।

(स्रोत : नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन ,२०१४, UNDP,NEPAL)

९.३ मानव विकास र गरीबी

नेपालमा गरीबीको लघुक्षेत्र अनुमान, २०६८ अनुसार बर्दिया जिल्ला न्यून समृद्धिस्तर भएका जिल्लाहरूको श्रेणीमा पर्दछ। ७५ जिल्लाहरू मध्ये यो जिल्ला ४५ औँ स्थानमा रहेको छ र गरीबीको दर ८.१६ प्रतिशत रहेको छ। जिल्लामा गरिबीको रेखामुनी रहेको संख्या १,२१,१७८ रहेको देखिन्छ। गरिबीको दरको आधारमा सबैभन्दा माथिल्लो स्थान ओगट्न सफल कास्की जिल्लाको गरिबीको दर ४ प्रतिशत रहेको छ भने पुच्छारमा रहेको बाजुरा जिल्लाको गरीबीको दर ६४.१ प्रतिशत रहेको छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. १४९: गरीबीको दरको विवरण

गरिबीको स्थान	गरिबीको दर (प्रतिशत)	गरिबीको विषमता (प्रतिशत)	गरिबीको गहनता (प्रतिशत)	गरीबहरूको संख्या
४५	२८.६६(८.१६)	७.०५(२.६१)	२.५३(१.०९)	१२११७८

श्रोत : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, सन् २०११

९.४ गरिबी न्यूनीकरण

गरिबी न्यूनीकरणका लागि स्वरोजगार सृजना गर्ने, उद्यमशीलताको खोजी तथा प्रवर्द्धन गर्ने एवं विभिन्न सिपमूलक तथा क्षमता अभिवृद्धि हुने क्रियाकलापद्वारा विशेषत ग्रामीण प्रकृतिका वडाहरुमा रोजगारी सृजना गर्नेतर्फ कार्यक्रम केन्द्रित गरी नयाँ थप भएका वडाहरुमा विभिन्न शिपमूलक तालिम सञ्चालन गरी जीविकोपार्जनका कार्यक्रमलाई प्रोत्साहन गर्नु पर्ने देखिन्छ।

९.५ समग्र विकास स्थिति

घरधुरी सर्वेक्षण, २०७५ अनुसार ५५,५८४ जनताको बसोबास भएको नगरपालिकामा खास गरी सामाजिक रुपले पछिपरेका र आर्थिक रुपले विपन्न अवस्थामा रहेका गरिबीको रेखामुनि परेका जनताको जीवनस्तरलाई कसरी माथि उठाउने र सामाजिक भेदभाव रहित एवं आर्थिक रुपले सम-समुन्नत नगरको निर्माण कसरी गर्ने भन्ने चुनौतीलाई समयसापेक्ष रुपमा समाधान गर्न विगत देखि वर्तमानसम्म गरिएका मानवीय प्रयासहरू र तिनबाट प्राप्त प्रतिफलको आधारमा जीवनस्तरमा भएको रुपान्तरणलाई नै अहिलेसम्मको मानवीय विकासको रुपमा लिन सकिन्छ। यसरी हेर्दा नगरबासीहरूको मानव विकास सूचकांक, लैंगिक समता सूचकांक, जनताको बाँच्ने औसत आयु, औसत ग्राहस्थ उत्पादन, औसत साक्षरतादर र औसत आम्दानी जस्ता विभिन्न आयामहरूलाई दृष्टिगत गर्नु आवश्यक हुन जान्छ। संक्षेपमा नगरको मानवीय विकासको स्थितिलाई हेर्दा जनताको यातायात सेवामा पहुँच अझै पनि बाह्रै महिना भरपर्दो गरी पुऱ्याउन सकिएको छैन। यसै गरी स्वास्थ्य सेवाको पहुँचमा खास गरी आदिवासी जनसमुदायको बसोबास र बाहुल्य रहेको भौगोलिक क्षेत्रमा थप सेवा प्रदान गर्नुपर्ने आवश्यकता विद्यमान छ। अस्पताल, स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी स्थापित भए बमोजिम आवश्यक दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरूको प्रयाप्ता नहुँदा जनताको स्वास्थ्य सेवा पाउने स्थितिमा गुणात्मक परिवर्तन आएको देखिँदैन। एकातर्फ ४० वर्ष माथिको उमेरसम्म बाँच्नेहरूको संख्या ८.८४ प्रतिशत रहेको पाइन्छ भने अर्का तर्फ बाँचिरहेका जनताको पोषणको अवस्थालाई समेत ध्यान दिनु पर्ने देखिन्छ। सामाजिक एवं मानव विकासको एक महत्वपूर्ण आयामको रुपमा रहेको शिक्षा क्षेत्रमा यो नगर बर्दिया जिल्लाका अन्य नगरहरुको तुलनामा केही अगाडि रहेको देखिन्छ।

शिक्षा तर्फ र प्राथमिक शिक्षालाई सबै नगरबासीहरुको प्राथमिक अधिकारको रुपमा अझै पनि व्यावहारिक रुपमा स्थापित गर्न सकिएको छैन र अद्यावधिक स्कुल जाने उमेरका केही बालबालिकाहरुले स्कुल भर्ना भई पढ्न पाइरहेका छैनन्। पहिलो कुरा त स्थापित स्कुलहरुमा समेत कक्षाकोठाहरुको कमी हुनु र शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कमी रहनु स्वयंमा विडम्बनापूर्ण स्थिति छ भने अर्कातिर मावि र उच्च मावि‌को शिक्षा पुरा गरेका युवाहरुको समेत रोजगारीको प्रत्याभुति हुन सकेको छैन। माध्यमिकस्तरको शिक्षालाई व्यावसायिक नबनाएसम्म हाल शिक्षामा देखिएको निराशजनक स्थितिको अन्त्य हुने सम्भावना पनि देखिँदैन।

यस नगरपालिकाको जनसंख्या जसरी नेपालको जनसंख्या बढेको छ त्यही स्थितिले यहाँ पनि जनसंख्या बढिरहेको अवस्था देखिन्छ। जनसंख्या दोब्बर हुँदाको अवस्थामा जनतालाई गाँस, बास, शिक्षा र स्वास्थ्य सेवा साथै रोजगारीको व्यवस्था पनि दोब्बर गर्नुपर्ने देखिन्छ।

राजापुर नगरपालिका

५ नं. प्रदेश, बर्दिया नेपाल

तालिका नं. १५०: राजापुर नगरपालिकाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरुको विवरण

क्र.स.	नाम, थर	पद	वडा नं.	सम्पर्क नम्बर
१	शिव प्रसाद चौधरी	प्रमुख		
२	मनकला कुमारी चौधरी	उपप्रमुख		
३	राम बहादुर चौधरी	वडा अध्यक्ष	५	
४	चिन्तमणि आचार्य	वडा अध्यक्ष	८	
५	धरनि धर थारु	वडा अध्यक्ष	२	
६	विष्णु प्रसाद खनाल	वडा अध्यक्ष	३	
७	दयाशंकर थारु	वडा अध्यक्ष	१०	
८	महेश कुमार चौधरी	वडा अध्यक्ष	६	
९	विष्णु प्रसाद थारु	वडा अध्यक्ष	९	
१०	खुशी राम थारु	वडा अध्यक्ष	१	
११	मथुरा प्रसाद थारु	वडा अध्यक्ष	७	
१२	रमन कुमार रेग्मी	वडा अध्यक्ष	४	
१३	अशोक कुमार थारु	सदस्य	८	
१४	कर्ण बाहदुर पछाई	सदस्य	२	
१५	वनवारी लाल थारु	सदस्य	५	
१६	राम प्रसाद चौधरी	सदस्य	३	
१७	दशैया थारु	सदस्य	४	
१८	अनिल कुमार थारु (चौधरी)	सदस्य	४	
१९	विष्णु बहादुर बम	सदस्य	७	
२०	रत्नाकर राना	सदस्य	७	
२१	अम्मर थारु	सदस्य	६	
२२	लहानु थारु	सदस्य	१	
२३	ठाकुर कुमार चौधरी	सदस्य	६	
२४	लौटन थारु	सदस्य	३	
२५	बिसन लाल थारु	सदस्य	८	

२६	लाल बहादुर थारु	सदस्य	२	
२७	टीकाराम थारु	सदस्य	५	
२८	रविन्द्र मल्ल	सदस्य	९	
२९	चल्तु राम चौधरी	सदस्य	१	
३०	उत्तम चौधरी	सदस्य	१०	
३१	अनारकलि थरुनी	सदस्य	१०	
३२	राम किसन थारु	सदस्य	९	
३३	बसन्ती थारु	महिला सदस्य	२	
३४	सान्ती चौधरी	महिला सदस्य	५	
३५	फिरिया थारु	महिला सदस्य	८	
३६	विमला थारु	महिला सदस्य	९	
३७	सीता कुमारी थरुनी	महिला सदस्य	१	
३८	सुनिता चौधरी	महिला सदस्य	३	
३९	लक्ष्मी थारु	महिला सदस्य	४	
४०	लक्ष्मी चौधरी	महिला सदस्य	७	
४१	शोभा थापा	महिला सदस्य	१०	
४२	शंकर कुमारी थरुनी	महिला सदस्य	६	
४३	हस्ती वि.क.	दलित महिला सदस्य	२	
४४	सविता परियार	दलित महिला सदस्य	५	
४५	भाना देवी भूल	दलित महिला सदस्य	८	
४६	कल्पना परियार	दलित महिला सदस्य	९	
४७	चम्फा थरुनी	दलित महिला सदस्य	३	
४८	देउमा कुमारी सुनार	दलित महिला सदस्य	७	
४९	रजनी बदेनी नेपाली	दलित महिला सदस्य	४	
५०	भारती कामी	दलित महिला सदस्य	१	
५१	सकुन्तला कुमारी नेपाली	दलित महिला सदस्य	१०	
५२	निर्मला रसाइली	दलित महिला सदस्य	६	